

# MUZEOLOGIJA 48./49., 2011./2012.

Zagreb, Hrvatska, ISSN 0353-7552

Zbornik radova sa simpozija  
**Knjiga u muzeju – KUM,**  
Zagreb, Muzej *Mimara*,  
5. i 6. listopada 2011.



*Uredništvo/Editor's Office*  
*Muzejski dokumentacijski centar, Ilica 44/II, Zagreb, Hrvatska*

*Glavna i odgovorna urednica/Editor – in - Chief*  
*Urednica/Editor*  
*Višnja Zgaga*

*Suradnica/Contributor*  
*mr. sc. Snježana Radovanlija Mileusnić*

*Recenzenti/Reviewed by*  
*Dr. sc. Libuše Jirsak*  
*Doc. dr. sc. Daniel Mišćin*

*Dizajn korica/Cover Design*  
*Boris Ljubičić, Studio International*

*Lektura/Language Advisor*  
*Zlata Babić*

*Prijevod/Translation*  
*Graham McMaster*  
*Vida Lukić Kostrenčić*

*Priprema i tisak/Printed by*  
*Sveučilišna tiskara, Zagreb*

*Naklada/Impression*  
*500*

*ISBN 978-953-6664-31-3*

*Predano u tisak studenoga 2012.*

<b>PREDGOVOR (Višnja Zgaga)</b>	7
<b>KNJIGA KAO KULTURNO DOBRO</b>	
SLAVKO HARNI, Kriteriji za utvrđivanje svojstva knjige kao kulturnog dobra	11
RANKA SARAČEVIĆ-WÜRTH, O postupku utvrđivanja svojstva kulturnog dobra za knjižničnu građu	29
HELENA STUBLIĆ, dr. sc. ŽARKA VUJIĆ, Oblici knjižne baštine i njihovo prezentiranje na izložbama	33
dr. sc. ANDREA HORIĆ, Knjiga kao izložbeni objekt u knjižnici	40
mr. sc. TAMARA ILIĆ OLUJIĆ, Umjetnički oblikovana/oslikana knjiga – dio umjetničke zbirke ili knjižničnog fonda	48
ANTONIJA ŠKRTIĆ, Šašelove slike s Orijenta: iz prakse Gradskog muzeja Karlovac	52
<b>STRUČNA OBRADA, ZAŠTITA I PREZENTACIJA KNJIŽNE GRAĐE KAO MUZEJSKOG PREDMETA</b>	
ARSEN DUPLANČIĆ, Kad sporedno postane glavno: neki primjeri iz knjižnice Arheološkog muzeja u Splitu	58
mr. sc. VESNA VLAŠIĆ JURIĆ, Razlika u pristupu i obradi grafike kao pojedinačnog lista i kao ilustracije u knjigama 16. i 17. stoljeća	74
mr. sc. DUBRAVKA DUJMOVIĆ, Kada i kako otopisati baštinsku građu	80
vlač. VLADIMIR MAGIĆ, Izlaganje starih i vrijednih knjiga na izložbama i sličnim manifestacijama	90
ŽELIMIR LASZLO, Čuvanje i izlaganje knjiga	94
mr. sc. SANDA KOČEVAR, Otvoriti ili zatvoriti knjigu – pitanje je sad: primjer Gradskog muzeja Karlovac	98
<b>MJESTO I ULOGA MUZEJSKIH ZBIRKI KNJIGA U MUZEJU</b>	
mr. sc. SNJEŽANA RADOVANLIJA MILEUSNIĆ, MARKITA FRANULIĆ, Vrste knjižnih zbirki u hrvatskim muzejima	103
mr. sc. MARINA VINAJ, dr. sc. ŽARKA VUJIĆ, Muzealnost knjižnice Prandau-Normann u Muzeju Slavonije Osijek	124
RENATA BOŠNJAKOVIĆ, Knjižnica obitelji Pejačević u Našicama i njezina muzealizacija	133
ŽELJKA LAZAR, Zbirka knjiga obitelji Bombelles	149
BRANKA STERGAR, Knjiga i dokument u Zavičajnome muzeju Ozalj	161
KRISTINA KALANJ, Tehnička knjiga u muzejskom kontekstu – oblici prezentacije tehničke baštine putem knjižnog fonda Tehničkog muzeja u Zagrebu	166
JADRANKA VINTERHALTER, <i>Zenit</i> , <i>Gorgona</i> , <i>Bit International</i> – prezentacija originalnih i digitaliziranih časopisa	176
mr. sc. KORALJKA JURČEC KOS, Kako izložiti knjigu: izlaganje knjižne građe	180

ŽELJKA ZDELAR, Autorski oslikana knjiga – kustos kao <i>libraries curator</i>	185
ŽELJKO VEGH, Knjižnica grkokatoličke biskupije u Križevcima	191

### **MUZEJSKE KNJIŽNICE KAO ISHODIŠTA MUZEJSKIH ZBIRKI KNJIŽNE GRAĐE**

DANKA RADIĆ, Uloga i prezentacija knjižne građe u Muzeju grada Trogira	198
INDIRA ŠAMEC FLASCHAR, Zbirka umjetničkih knjiga i reprodukcija kao dio fonda Knjižnice Strossmayerove galerije starih majstora HAZU	209
ŠTEFKA BATINIĆ, Zbirka školskih izvješća Hrvatskoga školskog muzeja	223
DARIJA ČALETA, Prikaz zbirke starih i raritetnih prirodoslovnih knjiga Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja	232
TAMARA MATAIJA, Knjiga u muzeju – primjer iz Pomorskoga i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka	246
IVANA KNEŽEVIĆ, Muzejska uloga Zavičajne zbirke Essekiane u Muzeju Slavonije	253
SANI SARDELIĆ, Književnik u muzeju: memorijalna zbirka Petra Šegedina	263
ANDREA MATOKOVIĆ, Ostavština Đure Nazora u Muzeju otoka Brača u Škripu	274

### **DIGITALIZACIJA I WEB PREZENTACIJA KNJIŽNE GRAĐE**

prof. dr. sc. DANIELA ŽIVKOVIĆ, MARKO TOT, BREZA ŠALAMON-CINDORI, Elektronička knjiga u muzeju	285
JASNA JAKŠIĆ, <i>Digitalizacija ideja: dostupnost umjetnosti iz knjižnica i arhiva u digitalnom okruženju</i>	291
mr. sc. VEDRANA JURIČIĆ, KRISTIЈAN CRNKOVIĆ, U potrazi za baštinom – Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti	295
ISMENA MEIĆ, ŽELJKO VEGH, Virtualna izložba <i>Zagrebačke tiskare 17. i 18. stoljeća</i>	307

**FOREWORD (Višnja Zgaga) 8**

**THE BOOK AS CULTURAL PROPERTY**

SLAVKO HARNI, The Criteria that Make a Book a Cultural Property	26
RANKA SARAČEVIĆ-WÜRTH, On the Procedure for Establishing that Book Material has the Characteristics of Cultural Property	30
ŽARKA VUJIĆ, PhD, and HELENA STUBLIĆ, Forms of the Book Heritage and their Presentation at Exhibitions	37
ANDREA HORIĆ, PhD, The Book as Exhibition Object in a Library	45
TAMARA ILIĆ OLUJIĆ, M. Sc., The Artistically Designed Book – Part of an Art Collection or of the Book Holdings?	49
ANTONIJA ŠKRTIĆ, Šašel's Pictures from the Orient (from the practice of Karlovac Municipal Museum)	55

**EXPERT PROCESSING, PROTECTION AND PRESENTATION OF BOOK MATERIAL AS MUSEUM OBJECT**

ARSEN DUPLANČIĆ, When the Subsidiary Turns into the Principal: Some Examples from the Library of the Archaeological Museum in Split	71
VESNA VLAŠIĆ JURIĆ, M. Sc., The Difference in the Approach to and Treatment of a Print as a Single Impression or as Book Illustration in Books of the 16 <sup>th</sup> and 17 <sup>th</sup> centuries	79
DUBRAVKA DUJMOVIĆ, M. Sc., When and How to Write Off Heritage Material	89
Rev. VLADIMIR MAGIĆ, Displaying Old and Valuable Books at Exhibitions	93
ŽELIMIR LASZLO, Keeping and Exhibiting Books	97
SANDA KOČEVAR, M. Sc., To Open or to Close the Book – That is the Question: the Example of Karlovac Municipal Museum	102

**THE PLACE AND ROLE OF MUSEUM COLLECTIONS OF BOOKS IN MUSEUMS**

SNJEŽANA RADOVANLIJA MILEUSNIĆ, M. Sc., and MARKITA FRANULIĆ, Kinds of Book Collections in Croatian Museums	123
MARINA VINAJ, M. Sc., and ŽARKA VUJIĆ, PhD, The Museality of the Prandau-Normann Library in the Museum of Slavonia, Osijek	132
RENATA BOŠNJAKOVIĆ, The Pejačević Family Library in Našice and its Musealisation	148
ŽELJKA LAZAR, The Bombelles Family Book Collection	160
BRANKA STERGAR, Book and Document in Ozalj Local History Museum	165
KRISTINA KALANJ, The Technical Book in the Museum Context – Forms of Presentation of the Technical Heritage through the Book Holdings of the Technical Museum in Zagreb	174
JADRANKA VINTERHALTER, <i>Zenit, Gorgona, Bit International</i> – the Presentation of Original and Digitalised Periodicals	178

KORALJKA JURČEC KOS, M. Sc., How to Exhibit Book: Presentation of Book Holdings	184
ŽELJKA ZDELAR, The Book Illustrated by the Author – Curator as <i>libraries curator</i>	190
ŽELJKO VEGH, The Library of the Uniate Bishopric in Križevci	197

### **MUSEUM LIBRARIES AS SOURCES OF MUSEUM COLLECTIONS OF BOOK MATERIAL**

DANKA RADIĆ, The Role and Presentation of Book Holdings in Trogir Municipal Museum	208
INDIRA ŠAMEC FLASCHAR, The Collection of Art Books and Reproductions as Part of the Holdings of the Library of the Strossmayer Gallery of Old Masters of the Croatian Academy	222
ŠTEFKA BATINIĆ, The Collection of School Reports of the Croatian School Museum	231
DARIJA ČALETA, A Review of the Collection of Old and Rare Natural History Books of the Croatian Natural History Museum	245
TAMARA MATAIJA, The Book in the Museum – an example from the Maritime and History Museum of the Hrvatsko primorje Region, Rijeka	252
IVANA KNEŽEVIĆ, The Museum Role of the Essekiana Local History Collection in the Museum of Slavonia	262
SANI SARDELIĆ, Writer in the Museum: the Petar Šegedin Memorial Collection	273
ANDREA MATOKOVIĆ, The Bequest of Đuro Nazor in the Museum of the Island of Brač in Skrip	284

### **THE DIGITALISATION AND WEB PRESENTATION OF BOOK MATERIAL**

DANIELA ŽIVKOVIĆ, PhD, MARKO TOT and BREZA ŠALAMON-CINDOR, The Electronic Book in the Museum	290
JASNA JAKŠIĆ, <i>The Digitalisation of Ideas: the Accessibility of Art from Libraries and Archives in the Digital Environment</i>	294
VEDRANA JURIČIĆ, M. Sc., and KRISTIJAN CRNKOVIĆ, In Search of the Heritage – the Digital Collection of the Croatian Academy of Science and Arts	306
ISMENA MEIĆ, ŽELJKO VEGH, The Virtual Exhibition <i>Zagreb 17<sup>th</sup> and 18<sup>th</sup> century Printers</i>	313

## PREDGOVOR

U jednome od svojih projekata Muzejski dokumentacijski centar (MDC) u prvi je plan postavio problem knjige i knjižne građe kada su oni u ulozi muzejskog ekspanata i predmeta i kada se s njima treba postupati na odgovarajući način. Pritom je MDC uvelike bio vođen činjenicom da u Hrvatsko još uvijek nema specijalnog muzeja tiskarstva i knjige koji bi se bavio poviješću knjige, tradicijom hrvatske pisane baštine i razvojem pismenosti.

Stoga se MDC-u nameće potreba aktualiziranja teme knjige kao kulturnog dobra te obrade knjige i knjižne građe, kao i potreba poticanja stručne javnosti da definira kriterije za osnivanje knjižnih zbirki u muzejima. Stoga je MDC organizirao stručno-znanstveni simpozij *Knjiga u muzeju – KUM*, održan 5. i 6. listopada u Muzeju *Mimara* u Zagrebu. Cilj simpozija bio je, dakle, istražiti odnos knjige i knjižne građe i muzeja kako bi se ponajprije moglo doći do „zakonitosti organizacije građe i stručnih rješenja“ (Miščin), što bi u konačnici moglo rezultirati i novim muzeološkim sadržajem.

Kada se knjiga nalazi u ambijentu knjižnice ili čitaonice, smatramo da je smještena u svoj „prirodni“ prostor. No postavlja se pitanje je li njezino mjesto i u muzeju. Odgovor je, dakako, potvrđan. Osobito ako je riječ o rijetkoj i staroj knjizi, o oslikanoj i znalački uvezanoj knjizi ili o knjizi/predmetu umjetničkog umijeća, i to posebice zato što je riječ o mediju kojim se prenose znanja i pamti prošlost. Prema mišljenju struke, knjizi je mjesto u muzeju i onda ako je riječ o zbirci knjiga ili biblioteci koja je nekoć pripadala nekoj važnoj osobi ili obitelji.

Poznato je da su tijekom povijesti knjige često bile i medij za pamćenje događaja,

ali i slojeviti i višeznačni predmeti velike društvene i kulturne snage. Tu činjenicu možemo najplastičnije ilustrirati i podsjećanjem kako su upravo knjige zbog svoga svjetonazorskog naboja i snage završavale na lomačama!

Muzeji i knjižnice imaju zajedničko ishodište, ali i zajednički cilj: sačuvati i prikazati golema područja znanja, iskustva, umijeća i vještina. Danas im u toj misiji znatno pomažu informacijske i komunikacijske tehnologije, koje su otvorile nove kreativne perspektive i proširile mogućnosti prikazivanja i interpretiranja i knjige i muzejskog predmeta; na tragu smo stvaranja „virtualnih *wunderkamera*“ u svakoj sobi i za svaku zainteresiranu osobu.

Sudionici simpozija na stručan su i meritoran način progovorili o knjizi u muzeju – kao o dokumentarnoj baštini i o kulturnom dobru. U tom kontekstu skup se pozabavio i pitanjima stručne obrade, zaštite i prezentacije knjižne građe kao muzejskog predmeta. Iz rezultata ukupne rasprave i stručno-znanstvenih priloga 41 autora/suautora definirani su mjesto i uloga muzejskih zbirki knjiga u muzeju, a muzejska je knjižnica prepoznata kao ishodište novih muzejskih zbirki. Stoga, prema navodima recenzentice Jirsak, „ovaj Zbornik, zahvaljujući kapacitetu predočenog znanja i temeljnoj misli koju podržava, predstavlja literaturu preporučljivu svim muzealcima“.

Čini se kako je MDC-ov poticaj da se istraži odnos knjige i muzeja postigao svoju svrhu. S te osnove možemo ozbiljno početi razmatrati osnivanje novog muzeja, knjige.

Višnja Zgaga

## FOREWORD

In one of its projects MDC focused on the issue of books and book holdings treated as museum exhibits or objects. MDC was aware that in Croatia there is no specialised museum of printing and books which would deal with the history of books, the tradition of Croatian written heritage and the development of literacy.

Therefore, MDC deemed necessary to open the problem of books as cultural property, the issue of processing books and book holdings and to encourage professionals to define the criteria for founding book collections at museums. A professional and scientific symposium was organised: *Knjiga u muzeju – KUM* (A Book at a Museum), at Mimara Museum, Zagreb, October 5-6 2012. The goal was to research into the relation between books and book holdings and museums in order to set the “rules for organisation of holdings and professional solutions“ (Miščin) which could result with new museological content.

Libraries or reading rooms are considered to be the natural surroundings for books. The question is whether books belong to museums? The answer is, of course, positive. Particularly in the case of rare and old books, illustrated books or expertly bound books, books that are examples of artistic craft. And especially since the book is the medium which transfers knowledge and remembers past. The experts' view is that books also belong to museums when they are part of a book collection or a library once owned by an important person or family.

It is a fact that throughout history books have been the medium for recollecting

events but also the objects that contained complex social and cultural powers. Burnt books prove the power of their ideas.

Museums and libraries have a common root and a common purpose: to preserve and present enormous fields of knowledge, experience, arts and skills. Today they are helped in their mission by information and communication technologies which have opened new creative perspectives and extended the possibilities of presentation and interpretation of books and museum objects; we are on the verge of creating “virtual wunderkammers“ (virtual magic rooms) in every room for every interested party.

The symposium participants professionally and expertly discussed books at museums. They also talked about the documentation heritage and cultural property. The gathering also tackled the questions of expert processing, protection and presentation of book holdings as museum objects. Discussions and professional and scientific papers by 41 authors defined the position and the role of museum holdings at museums. Museum libraries were identified as the starting point of new museum collections. Therefore, according to the reviewer Jirsak, “this Journal, presenting extensive knowledge presented and supporting the basic idea, is the reading that should be recommended to all museum workers“.

The motivation of MDC to research into the relation between books and museums has fulfilled its goal. From this point, we can start to consider establishment of a new museum of books.

*Višnja Zgaga*



## KRITERIJI ZA UTVRĐIVANJE SVOJSTVA KNJIGE KAO KULTURNOG DOBRA

**SLAVKO HARNI**

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u  
Zagrebu

*slavko.harni@nsk.hr*

*Kultura je s čovjekova motrišta konačni, smislom i značenjem prožeti isječak iz besmislene beskonačnosti događanja svijeta.*

(Max Weber, 1904.)

### STATUS QUESTIONIS

Godine 2001., dakle prije deset godina, u UNESCO-ov Registar svjetske memorije upisane su dvije najstarije knjige u svijetu tiskane metalnim pomičnim slovima: JIKJI – antologija velikoga budističkog svećenika Cheongjua (Koreja), 1377. i Gutenbergova Biblija u 42 retka, Mainz, 1455. One su time postale povlaštenim dijelom svjetske dokumentarne baštine kao registrirana memorija čovječanstva. To je učinjeno na temelju šest glavnih kriterija. Temeljni poredbeni pojam jest značenje (*significance* – značenje, vrijednost, smisao), koje se razumijeva kao univerzalna vrijednost dokumenata, u ovom primjeru knjiga, a određuje se s obzirom na vrijeme, mjesto, društvene uvjete u kojima su dokumenti nastali, ali i s obzirom na njihova fizička i sadržajna obilježja te na njihovu vrijednost za današnje društvo. Kriteriji su objavljeni u

Općim smjernicama za očuvanje svjetske dokumentarne baštine<sup>1</sup>, koje su temeljni postupnik Programa svjetske memorije<sup>2</sup>. U vezi s tim nameću se dva pitanja:

1. ima li hrvatskih knjiga koje udovoljavaju spomenutim kriterijima,
2. mogu li se, i uz koje uvjete ti kriteriji primijeniti za našu nacionalnu vrijednosnu klasifikaciju knjiga odnosno za njihov upis u hrvatski Registar kulturnih dobara?

Postavljamo si, dakle, zadatak odmjeriti vrijednost hrvatskih knjiga prema najvrednijim knjigama u svijetu. Već sama ideja o takvoj usporedbi pokazuje da se pitanje ne može shvatiti samo kao retoričko, već odgovor mora biti rezultat ispitivanja i ne može se, koliko god to plauzibilno zvučalo, unaprijed smatrati potvrđnim. Valja računati s tim da pitanje može ostati u nekom smislu otvorenim.

Osim toga, hrvatski pozitivni propisi govore o knjizi u kontekstu pokretnih kulturnih dobara,<sup>3</sup> što pretpostavlja da svako

<sup>1</sup> *Memory of the World: General Guidelines to Safeguard Documentary Heritage* (Revised Edition, 2002.) / prepared by Ray Edmondson. Paris: UNESCO, 2002., str. 72. Izdanje sadržava neke dopune iz 2007. Dalje u tekstu: *Smjernice*. Citati iz *Smjernica* navedeni su brojem odlomka u zagradi.

<sup>2</sup> Memory of the World Program pokrenut je 1992. g. Važan katalizator za ubrzanje pokretanja bilo je razaranje Nacionalne i sveučilišne knjižnice Bosne i Hercegovine, popularne sarajevske Vijećnice. Usporediti: Ross Harvey. UNESCO's Memory of the world Program. *Library Trends*, 56,1 (summer 2007), str. 263.

<sup>3</sup> Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (1999.); Pravilnik o Registru kulturnih dobara (2002.); Uputa za vrednovanje kulturnih dobara predloženih za upis u registar kulturnih dobara (2004.). O propisima o pisanoj baštini vidjeti: Tinka Katić. Zaštita i očuvanje pisane

razumijevanje knjige mora poći od razumijevanja kulture. Možemo, dakle, govoriti o kulturi knjige (knjižnoj kulturi) u nacionalnim razmjerima.

Prema *Smjernicama*, međutim, knjiga je vrsta dokumenta unutar dokumentarne baštine. Sama se dokumentarna baština definira polazeći od pojma dokumenta. Dokument se, na tragu tradicije dokumentarnog pokreta, a možda i na tragu Williamsova dokumentarnog pristupa u definiranju kulture<sup>4</sup>, razumijeva kao složena pojavnost koja se sastoji od informacije i njezina nositelja. Polazeći od toga, dokumenti čine: 1. pisanu baštinu (rukopise, **knjige**, novine, plakate), 2. nepisane, grafičke oblike (crteže, grafike, karte, muzikalije), 3. audiovizualnu baštinu (filmove, ploče, vrpce, fotografije), 4. virtualne dokumente na internetu koji se sastoje od elektroničkih podataka na tvrdom disku.

Dokumentu obuhvaćaju građu koja se nalazi u arhivima, knjižnicama, muzejima i nekim srodnim institucijama, pa i u privatnom vlasništvu.<sup>5</sup> Program svjetske memorije, koji si u zadatak stavlja hvale vrijednu zaštitu i dostupnost dokumentarne baštine, pretpostavlja kako „pojedini primjerci, privatne i javne zbirke te fondovi dokumentarne baštine u ustanovama čine baštinu čovječanstva, jednako kao i nepokretna kulturna baština od iz-

nimne univerzalne vrijednosti navedena u UNESCO-ovu Popisu svjetske baštine. Smatra se da njihovo značenje nadilazi okvire vremena i kulture...” (2.1.1.).<sup>6</sup>

*Smjernice*, doduše, govore o dokumentarnoj baštini kao o „znatnom dijelu kulturne baštine“ (1.1.1.), ali za upis u Registar svjetske dokumentarne baštine predviđaju se oni dokumenti koji nadilaze vrijeme i kulturu. Dakle, dokumentarna je baština faktično dio kulturne baštine, ali je po svojem značenju izvan kulturna, vjerojatno stoga što upravo JIKJI i Gutenbergova Biblija pripadaju različitim kulturama, ali kao da su upisom u Registar svjetske memorije oba djela izgubila svoju kulturalnost. Ta napetost između značenjskoga i faktičnoga bila je predmetom kritike Programa svjetske memorije, o kojoj će još biti riječi. Naime, očito se sugerira kako ne postoji svjetska kultura, a ostaje nejasnim postoji li nacionalno kulturno značenje. Stoga će i naše drugo pitanje morati računati s otvorenim odgovorom.

Ipak, kako se u *Smjernicama* preporučuje da se pri izradbi kriterija za regionalnu i nacionalnu dokumentarnu baštinu kao uzorak primijene kriteriji iz tih *Smjernica*, u izlaganju ćemo poći od pretpostavke da su odgovori na naša pitanja potvrdni, a na kraju ćemo, valja se nadati, moći ustanoviti u kojem je smislu to točno, a u kojemu možda i nije.

## KNJIGA I KULTURA

### Definicija kulture

Opće smjernice za očuvanje svjetske dokumentarne baštine ne definiraju pojam kulture na koji se oslanjaju. Međutim,

baštine u AKM ustanovama, *Arhivi, knjižnice, muzeji*, 11. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2008., str. 1-10.

<sup>4</sup> Dean Duda. *Kulturalni studiji: ishodišta i problemi*. Zagreb: AGM, 2002., str. 13.

<sup>5</sup> Takva slojevitost dokumentarne baštine odnosno pojma dokumenta ne pretendira, naravno, zamijeniti druga značenja tog naziva kao što su arhivski dokument, identifikacijski dokument, znanstvena dokumentacija i sl.

<sup>6</sup> *Memory of the World*, str. 5.

iz drugih je UNESCO-ovih spisa poznato da se baština dijeli na prirodnu, mješovitu i kulturnu. Podjela na prirodnu i kulturnu baštinu upućuje na elemente genetičke definicije, ako imamo na umu Kroeber-Kluckhohnovu klasifikaciju definicija kulture,<sup>7</sup> prema kojoj je ona nastala u svojem uže smislu iz čovjekova odnosa s prirodom kao rezultat ljudskog djelovanja.<sup>8</sup>

Za nešto produbljenije gledanje na pojam kulture u svjetlu njegove prikladnosti za razumijevanje onoga što bismo mogli nazvati kulturom knjige (knjižnom kulturom), početno ćemo se poslužiti deskriptivnom definicijom kulture Clifforda

<sup>7</sup> Kroeber i Kluckhohn naveli su ih 1952. g. 164, uzevši pritom u obzir, kako sami kažu, gotovo 300 definicija. Definicije što su ih našli u brojnih autora na engleskom jeziku podijelili su u sedam skupina (deskriptivne, historijske, normativne, psihološke, strukturalne, genetičke i nepotpune). Svaka je skupina, osim deskriptivnih, koje su po naravi obuhvatnije, u toj klasifikaciji definicija prema potrebi podijeljena na podskupine. Tako historijske definicije naglašavaju baštinu, normativne pravila i načine ponašanja te ideale i vrijednosti, psihološke se bave pitanjima učenja i habitusa, strukturalne modelima organizacije kulture, a genetičke kulturom kao proizvodom, idejama, simbolima i sl. Usporediti: A. L. Kroeber i C. Kluckhohn. *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York: Vintage Books, 1952., str. 77-154.

<sup>8</sup> Inače je u europskoj literaturi pojam kulture osobito obuhvatno shvaćen u definiciji opće kulturne povijesti koja, osim kulture u užem smislu (tj. rezultata čovjekova djelovanja u prirodi), obuhvaća i civilizaciju shvaćenu kao svekoliko uređenje čovjekovih odnosa prema drugim ljudima i božanstvu (kultura u širem smislu). Usporediti: Nickel, Johannes. *Allgemeine Kulturgeschichte: im Grundriss dargestellt. 2. völlig umgearbeitete Auflage*. Paderborn, Schöningh, 1907., str. 1.

Geertza (1926. – 2006.). Taj autor o kulturi lapidarno govori kao o mreži značenja i simbola u koju se čovjek sam upleo, a inače je definira kao „povijesno prenesen model značenja utjelovljen u simbolima, sustav naslijeđenih koncepcija izraženih u simboličkim oblicima upotrebom kojih ljudi komuniciraju, održavaju i razvijaju svoje znanje i stajališta o životu“<sup>9</sup>

Što reći o knjižnoj kulturi u svjetlu Geertzove definicije?

Ako Geertzovu „mrežu“ shvatimo kao sustav kojemu je obuhvatnost opće obilježje, kao slika knjige, baš kao i svakoga drugog segmenta kulture, može nam poslužiti, također Geertzova, slika hvatačeve rukavice u bejzbolu. Ne može se, tvrdi Geertz, „shvatiti što je hvatačka rukavica ako ne znate što je bejzbol“<sup>10</sup>. Baš kao što se, rekli bismo, bejzbol ne može igrati bez rukavice. Knjiga je, dakle, tako bitan sastavni dio kulture da se kultura ne može zamisliti bez nje.

Imajući na umu ono što smo dosad rekli o pojmu kulture, odnos knjige i kulture može se promatrati u četiri u zbilji međusobno povezana, dapače prožeta, aspekta. To su: 1. produkcijski – knjiga je kulturni proizvod, kulturno dobro. 2. komunikacijski – knjiga je medij u kulturi, 3. simbolički – knjiga je konstitutivna za simboličku narav kulture, 4. temporalni – knjiga je pamćenje kulture.<sup>11</sup>

<sup>9</sup> Prijevod prema: Peter Burke. *Što je kulturalna povijest?* Zagreb: Antibarbarus, 2006., str. 47.

<sup>10</sup> James Clifford Geertz. *Lokalno znanje: eseji iz interpretativne antropologije*. Zagreb: AGM, 2010., str. 93.

<sup>11</sup> Aspekti se u osnovi podudaraju s onima iz kulturne povijesti. Usporediti: Achim Landwehr; Stefanie Stockhorst. *Einführung in die Europäische Kulturgeschichte*. Paderborn, Schöningh, 2004. Landwehr-Stockhorst, str. 13.

## Proizvodni aspekt

Sukladno uvodnim primjerima, ovdje nam se valja ograničiti na knjigu kao proizvod unutar onoga što je McLuhan nazvao Gutenbergovom galaksijom – na tiskanu knjigu, dakle. Prema pouzdanim istraživanjima, danas se, unatoč McLuhanovim tvrdnjama o kraju te galaksije, u svijetu, proizvedu dvije knjige u minuti. Podatak bjelodano pokazuje da se prema tome mnoštvu možemo odnositi samo selektivno, pa se pitanje kriterija nameće i na tako širokom planu. Formulirajući kriterije za upis dokumentarne baštine u Registar svjetske memorije, *Smjernice* se sučeljavaju s izazovom te vrste.

Tiskanu knjigu uzima u obzir i najčešće rabljena UNESCO-ova definicija knjige iz 1964., prema kojoj je ta knjiga tiskana neperiodička publikacija s najmanje 49 stranica bez omota, tj. razlikuje se od brošure.<sup>12</sup> Definicija se u literaturi kvalificira kao izrazito materijalni pogled na knjigu kao proizvod. No gledajući je i kao materijalnu činjenicu, ne možemo je smatrati pukim fizičkim predmetom na koji bi se mogao primijeniti Cassirerov opis transformacije puke fizičke činjenice u kulturni predmet prida vanjem značenja.<sup>13</sup> Ona je i slijepu nepismenu čovjeku prepoznatljiva barem kao knjigoveški proizvod.

Knjiga je tiskarski, tj. grafički proizvod. To znači da je, uz moguće ilustracije, njezin osnovni sastavni dio tekst. Modaliteti pisma pritom imaju nemjerljivo kulturno značenje, ne samo u semantičkome, već i

u vizualnom smislu. Podatak da je hrvatska glagoljica uglata potvrđuje činjenicu koja je dio vizualne kulture i treba se povezivati s vizualnim identitetom zajednice u kojoj je nastala.

Knjiga najčešće tekstem prenosi djelo, znanstveno ili umjetničko, također kao proizvod. Autor je kao pisac nastojao ostvariti svoju ideju djela u tekstu. Riječ je o intelektualnom proizvodu koji se pojavljuje u obliku teksta. Otisnuto je ono što je napisao autor i to izgleda sudbonosno definitivno. Izmijeniti to obličje možemo samo fizički. Kad bismo to učinili, imali bismo osjećaj da nam netko uklanja čudo ispred očiju, razara ga. Spriječiti to uklanjanje čuda zadaća je svakog očuvanja pisane baštine.

Cassirerova impresivna filozofija kulture nastala je iz čuđenja: kako je moguće da jedan obični osjetilni znak (glas, slovo) prenosi najsuptilnije emocije ili da nam u fizici znak *t* znači vrijeme i funkcionira u nevjerojatno varijabilnim izračunima? Otkuda dolazi značenje?<sup>14</sup> To je temeljno pitanje za odnos knjige i kulture. Cassirer je na to pitanje na jednome mjestu odgovorio da to biva tako što se slova odnosno glasovi stavljaju u prostor (tiskom se ostavljaju na papiru, rekli bismo) i u vremenski redosljed te tako oblikuju riječ koja nešto znači. Prostor i vrijeme postaju simboličkim formama iz kojih je moguće značenje kao djelo svijesti. Iz toga dinamičnoga „proizvođenja“ značenja kao simboličkoga čina, iz uvijek novog konteksta vremena i prostora, čini se mogućim tekst pa po tome i knjiga. O tome će još biti riječi. Bilo kako bilo,

<sup>12</sup> Irgolf Erler. *Das Buch als soziales Symbol: die Umwandlung von objektiviertem kulturellem Kapital in symbolisches Kapital*. München: Grin Verlag, 2005., str. 54.

<sup>13</sup> Landwehr-Stockhorst, str. 60.

<sup>14</sup> Ernst Cassirer. *Philosophie der symbolischen Formen*. 1. Teil. Berlin: B. Cassirer, 1923., str. 27.

značenje, a po tome i kulturnu bit tekstualnoga djela, određuju barem tri elementa. Djelo ima značenje koje mu daje autor. Tvrditi da autor potpuno određuje značenje bio bi kreativizam, kao i tvrdnja da djelo pripada kulturi ako joj pripada autor. Tvrditi da djelo potpuno potječe od prostora i vremena u kojemu je nastalo jest historizam. Tvrditi da ga potpuno određuje čitatelj, bio bi konstruktivizam. Pogledajmo, kao primjer, tekst malo iz (novo)historicističke perspektive.

Začuđeni činjenicom da se u Shakespearovim djelima (tekstu) nalaze baš ti motivi i izražajna pjesnička sredstva, opisane činjenice i spoznaje, a ne neki drugi motivi, Greenblattovi novi historisti zaključili su da tekst boravi u povijesti i povijest u njemu (tekstualnost povijesti i povijesnost teksta). Tekst ima smisao i značenje koje mu je zadano iz okoline djela. Metoda je dovela do vrijednih otkrića i začudnih podudarnosti. Nakana je, dakle, novog historizma bila prepoznati značenjske elemente koje u djelu „proizvodi“ kultura kao okolina njegova nastanka. Mogući su brojni prigovori takvom konceptu. S jedne strane djelu se oduzima njegova dijakronijska komunikacija, a drugo, čini se da novohistoristi zapravo u renesansu ipak projiciraju ponešto od svojih konstrukcija stajališta, što se upravo htjelo izbjeći.<sup>15</sup>

Svaka vrijednosna klasifikacija knjiga morala bi, bez ekstremnih zaoštavanja, osim izgleda knjige kao proizvoda, uzeti u obzir i njezin sadržaj gledan kao kulturno značenje, i to s obzirom na autorstvo, okolnosti nastanka i kasnije vrednovanje.

<sup>15</sup> Usporediti: Vladimir Biti. *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Zagreb: Matica hrvatska, 2000., str. 185.

## Komunikacijski krug

Svrstavajući knjigu među dokumente, dakle među publikacije koje su građene prema modelu nositelj informacije – informacija (svezak načinjen od papira koji tekstom prenosi informaciju), knjiga se ubraja u pojavnosti koje se u komunikacijskoj teoriji zovu medijem (posrednikom). Time knjige pomažu da se kultura očituje kao pojavnost koja artikulira neko zajedništvo i biva socijalnom (društvenom) činjenicom. Riječ je o smislu i značenju koje stvarima daje kulturna zajednica, nužna za takvo konstruiranje smisla, iako te stvari po pravilu stvaraju pojedinci (Chartier).<sup>16</sup>

S motrišta povijesti kulture, knjiga, kao i drugi mediji, omogućuje osobno izražavanje i oblikovanje individualnoga identiteta u društvu, oblikovanje zajednice (društva) i stvaranje kulturnog identiteta,<sup>17</sup> prenošenje i pohranjivanje znanja, a katkad prenosi znanstvene i druge spoznaje te omogućuje ispravne odluke, oblikuje mišljenje zajednice.<sup>18</sup> Djelujući tako na različitim razinama i unutar različitih segmenata društvenoga života, knjiga ne stvara apsolutno homogenu kulturnu zajednicu. To potvrđuju, primjerice, znanstvene, paraznanstvene

<sup>16</sup> Usporediti: Landwehr-Stockhorst, str. 92.

<sup>17</sup> Na potpori identitetu kao zadaći baštinskih ustanova, pa i znanstvenog proučavanja baštine, posebno inzistira T. Šola. Usporediti: Šola, Tomislav. *Opća teorija baštine ili Prolog za heritologiju. Tradicijska kulturna baština kao resurs razvoja države*: zbornik radova, II. simpozij etnologa i konzervatora Hrvatske i Slovenije *Zaštita i očuvanje tradicijske kulturne baštine* [ur. Ana Mlinar]. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 2003., str. 271.

<sup>18</sup> Usporediti: Landwehr-Stockhorst, str. 124.

i pseudoznanstvene knjige. One svojim neslaganjem zrcale konfliktna područja u kulturi. Stoga kriteriji za vrijednosnu klasifikaciju po pravilu moraju biti izvan konfliktnih područja idejne naravi. To se postiže, primjerice, tako da se kao kriterij za odabir građe u nacionalnoj bibliografiji uzima jezik, bez obzira na sadržaj knjige.

Povjesničari knjige promotrili su komunikacijsku prirodu knjige i na produkcijskoj i na recepcijskoj razini, što se kao obilježje antropološke definicije kulture naznačuje i u Geertza. S naglaskom na produkcijskoj razini, učinio je to povjesnik Robert Darnton opisujući komunikacijski krug knjige u društvu.<sup>19</sup> Sudionici komunikacijskog kruga i postaje u tom krugu sugeriraju mjerodavnost bibliografskih podataka mišljenu na razini funkcionalnog autora i uloge drugih sudionika u procesu. To su, dakle, autor, tiskar, nakladnik, knjižar i, naposljetku, čitatelj. Darnton u krug uključuje i dostavljača. U području trgovine osobito su vidljive brojne međusobne ovisnosti u kulturnom kontekstu koje nisu manje na drugim postajama Darntonova komunikacijskog kruga.

Recepciju knjige posebno je plodonosno proučavao Roger Chartier proučavajući čitanje u doba renesanse i u 18. st. te interpretirajući praksu čitanja na tragu Foucaulta i Bourdieua kao konstrukciju smisla.<sup>20</sup> Kulturne uzroke Francuske revolucije 1789. on vidi u čitanju koje je bilo organizirano u čitaonicama. Kulturno značenje čitanja Chartier vidi u oblikovanju građanske samosvijesti. Dje-

latne su bile ideje otpora društvu povlastica i oblikovanje građanske elite koja je, inzistirajući na obdarenosti razumom, inzistirala na prirodnoj ravnopravnosti ljudi, a sve to na temelju čitanja prosvjetiteljske literature i druženja u čitaonicama, unutar posebnih društava čitatelja u ondašnjoj Francuskoj.<sup>21</sup> Pritom je bila moguća konstrukcija smisla utemeljena na čitateljskoj interpretaciji pročitana, koje je gdjekad odstupala od zadanog smisla što je imao na umu autor teksta. Tako aktualna kultura za budućnost čuva donekle transformiranu baštinu, koja ovisi o dinamici aktualnih društvenih odnosa.

Na pozadini takvih uvida osobito je zanimljivo čitati kapitalno djelo Aleksandra Stipčevića *Socijalna povijest knjige u Hrvata*.<sup>22</sup> Darntonov komunikacijski krug čini se upravo prikladnim okvirom za razumijevanje Stipčevićeva trosveščanog djela. Drugi i treći svezak posvećeni su Gutenbergovoj eri. Iscrpno su opisane društvene interakcije, počevši od proizvodnje knjige te uključujući povijesne činjenice o pojavi tiskara, ali i pojedinosti u teškoćama autora pri tiskanju svojih djela, preko knjižarstva, knjiga za puk, teme žene u knjigama, govora o nadnaravnoj moći pisane riječi do čitanja i čitatelja, strukture hrvatske knjige i za nas osobito zanimljive teme – važnosti hrvatske knjige. Djelo svojom temeljitom analizom svih tih i drugih pojavnosti vezanih za socijalni aspekt povijesti knjige čini uvid koji se teško može precijeniti.

<sup>21</sup> Usporediti: Landwehr-Stockhorst, str. 144.

<sup>22</sup> Stipčević, Aleksandar. *Socijalna povijest knjige u Hrvata*. Zagreb: Školska knjiga, 2004. – 2008. (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske), 3 sv. (467; 545; 637 str.).

<sup>19</sup> Robert Darnton. *Što je povijest knjiga?* Lucius, god. 7., sv. 12-13. (2008.), str. 165-186.

<sup>20</sup> Usporediti: Landwehr-Stockhorst, str. 92.

Valja spomenuti i specijalno istraživanje Zorana Velagića *Autorstvo i autoritet*<sup>23</sup>, koje je posvećeno hrvatskoj vjerskoj knjizi 18. st. i interpretativno izričito korespondira s aktualnom misaonošću na tom području (Foucault, Darnton, Chartier i dr.). Uz brojne druge, valja također navesti raskošno djelo Josipa Bratulića i Stjepana Damjanovića *Hrvatska pisana kultura*.<sup>24</sup> Autori su načinili izvrstan izbor i pritom, dakako, nagovijestili kako su kriteriji osjetljivo pitanje te kako je izbor uglavnom osobna stvar istraživača. Poštujući znanstvenička opredjeljenja za određene vrijednosti, valjalo bi postaviti kriterije koji bi uzeli u obzir objektivne komunikacijske vrijednosti knjige, posebno one što ih je formulirala kulturna povijest.

### Simbolični oblici

Simboli i značenja, prema Geertzu, temeljni su gradbeni elementi kulture u kojima čovjek djeluje i koji vrijednosno određuju njegovo ponašanje. To blisko korespondira s onim što je već 1923. napisao Ernst Cassirer: „Čovjek se sve više i više pokazuje uhvaćenim u svojim riječima jezika, slikama mita ili umjetnosti i u intelektualnim simbolima spoznaje.“<sup>25</sup> Cassirer time izriče temeljna „područja“ svojih simboličnih oblika (jezik, mit, umjetnost i znanost).

<sup>23</sup> Zoran Velagić. *Pisac i autoritet: bit autorstva i sustav autorizacije vjerskih knjiga 18. stoljeća*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2010.

<sup>24</sup> Josip Bratulić, Stjepan Damjanović. *Hrvatska pisana kultura: izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća*, 1. izd. Križevci: Veda, 3 sv., 2005. – 2008.

<sup>25</sup> Usporediti: Ernst Cassirer. *Philosophie der symbolischen Formen*. Sv. I. Berlin, B. Cassirer Verlag, 1923., str. 50.

Simboli su vidljivi, materijalni, osjetilni znaci nečega što je nevidljivo, kaže se da je to i apstraktno, duhovno, nadosjetilno. Najvrednije pozornosti u simbolima jest njihovo značenje. Prsten je, primjerice, simbol vjernosti, a grb simbol plemenitosti određene obitelji, pa i države. Iako im se značenje obično izražava apstraktnim imenicama (vjernost, plemenitost, odanost), valja primijetiti da je ono po pravilu intenzivno, a ne ekstenzivno, da implicira vrijednost onoga što se simbolizira i da je ranjivo. Grb nije neuništivi predmet. Poziva na brižnost i čuvanje, baš kao i knjiga.

Simboli mogu biti stvarni, ikonički (ikonografski) i jezični. Ta se klasifikacija može primijeniti barem na knjige kad govorimo o njihovu simboličnom značenju i istom takvom značenju ustanova u kojima se čuvaju.

Kao stvarni simboli knjige su vrlo često statusna obilježja. One simboliziraju učenost, znanje i obrazovanost svojega posjednika, njegovu pripadnost određenoj društvenoj kategoriji. Knjižnica je sastavni dio kuće bogatih građana, njihove su knjige na regalima u sobama u kojima primaju goste. Njihovo se značenje gdjekad i svodi na simboličko. Njihov vlasnik nerijetko ne poznaje njihov sadržaj. Takav je odnos prema knjizi nastao u 18. st. i promatra knjigu kao dio građanskog habitusa, a to prema nekim autorima (Bourdieu) znači da knjiga fungira kao objektivirani kulturni kapital. Kulturni habitus o kojemu se govori u vezi s građanskim društvom imali su, dakako, i feudalc, što, na primjer, potvrđuje Zriniana, knjižnica hrvatskog velikaša Petra Zrinskog.

Poznavanje knjiga, čitanje i posjedovanje znanja koje je u njima sadržano

nije uvjet njihove simboličke vrijednosti. To gdjekad vrijedi i za najvrednije knjige u državnim, napose nacionalnim knjižnicama koje čuvaju takvu građu. Knjige se, prema Escarpitu i njegovoj studiji iz 1967., koja je nastala na temelju ugovora s UNESCO-om, dijele na uporabne, literarne i posjedovne (knjige kao objekte). Riječ je o knjigama koje su zbog svoje kulturne vrijednosti zapravo nedostupne korisnicima. Njihova je simbolička vrijednost u društvu to veća što su skrivene i nepoznate.<sup>26</sup> Funkcioniraju kao stvarni simbol. Svete knjige uglavnom se štiju kao stvarni simboli. No postoje, dakako, i statuti bratovština, zajednica, udruga i ustanova u obliku knjiga i statusni su simbol te zajednice. Statusni su simbol neke države vrijedne knjige i ustanove u kojima se one čuvaju. Knjiga kao ikonički simbol može se ilustrirati na primjeru njemačkoga prijevoda Petrarkina moralističkoga spisa *De remediis utriusque fortune*, objavljenoga 1532. g. Sadržava ilustraciju Petrarkine alegorijske rasprave između radosti (naslade) i umnosti u obliku drvoreza, u kojoj Petrarka zagovara umnost i kritizira prazno zaigranu radost. Na slici je to predočeno u obliku figure raskošno odjevenoga govornika, okruženoga mnemotehničkim rekvizitima. Pokraj njega stoji alegorija učenosti i mudrosti, ženska figura s knjigama na glavi i pod pazuhom, koje očito simboliziraju učenost i mudrost, a time i pamćenje koje je vrijedno Petrarkine preporuke.<sup>27</sup> Knjiga tako, osim znanja,

simbolizira i pravu životnu mudrost, posvećenost božanskoj istini.

Ne samo kao slika, knjiga i svojim sadržajem može prenositi simbole, što je, uostalom, i sama ta Petrarkina knjiga. To pokreće pitanje simbolike kao okoline u kojoj boravi čitatelj knjiga. Ponajprije, tu su rasprave o simbolima. Potom su tu i zbornici alegorija iz 16. i 17. st., pa grbovnici i dr. Riječ je, dakle, o literaturi o simbolima. No čitanje je susret s jezičnim simbolima (*t* – kao simbol vremena). Prema Cassireru, jezik je kao medij „gradilište“ simboličkih formi. Simbolička je forma snaga duha bez koje nema znaka.<sup>28</sup> U tom smislu stvaralaštvo Gutenbergove galaksije nesagledivo je stanište simbola. Jer, simboli su zapravo sredstva uz pomoć kojih svijest pristupa stvarima. U te simboličke forme pripadaju jezični oblici, umjetnička djela, mitske slike i znanstveni simboli. Cassirerovo shvaćanje simboličkih formi ne implicira njihovu vrijednosnu klasifikaciju već ima spoznajnu ulogu i može se tumačiti kao filozofija kulture s vrlo zanimljivim konzekvencijama, pa i za vrijednosnu klasifikaciju knjiga, koja i inače mora uzeti u obzir njihovo simboličko značenje.

### Temporalno-memorijski aspekt knjige

Petrarkina kritika mnemotehnike implicitno obuhvaća i retoriku kao vrijednosno neutralnu disciplinu, pri čemu se želi naglasiti vrijednost knjige, ali i važnost pamćenja za očuvanje vrijednosti. Ta kritika pokazuje kako je već u 14. st. knjiga, tada rukopisna, bila na cijeni kao medij

<sup>26</sup> Igolf Erler. *Das Buch als soziales Symbol: die Umwandlung von objektiviertem kulturellem Kapital in symbolisches Kapital*. München: Grin Verlag, 2005., str. 113.

<sup>27</sup> Landwehr-Stockhorst, str. 255.

<sup>28</sup> Max Fuchs. *Die Macht der Symbole*. München, Utz, 2011., str. 64.



mjerodavan za pamćenje. Okolnost da to vrijedi i u Gutenbergovoj eri, tj. u vremenu izdavanja njemačkoga prijevoda Petrarkine knjige pokazuje trajnost te ideje. Time se implicira da se knjiga promatra kao vrijednost koja proizlazi iz mudrosti i znanja što se krije u njoj. Ona se kao mjesto pamćenja shvaća u različitim smislovima tijekom cijele povijesti tiskarstva pomičnim slovima i knjige kao kulturnoga dobra. *Smjernice* se, međutim, promatrajući dokumentarnu baštinu kao pamćenje čovječanstva (svijeta), bitno oslanjaju na misaono ozračje poststrukturalističkoga naglaska na pamćenju i na inzistiranje na kontinuitetu kulture. Knjiga kao mjesto pamćenja ima dugu tradiciju. No ona je u tom smislu izložena i zaboravu.

Pierrre Nora opisao je sudbinu udžbenika *Le Tour de la France par deux enfants* (*Dvoje djece putuju Francuskom*). Udžbenik je, nema dvojbe, bio mjesto pamćenja jer su sva djeca relativno dugo iz nje učila zemljopis. Uz pomoć nje upoznali su Francusku, pa su znanja što su ih iz nje usvojili bila zajednička velikom broju Francuza. Knjiga je pokazivala kako su Francuzi pamtiti svoju zemlju. To vrijedi, dakako, i za druge udžbenike. No ideje koje se zagovaraju u određenoj knjizi s vremenom se prevladaju i knjiga prestane biti mjestom pamćenja u kolektivnom smislu. Udžbenik o kojemu govorimo „potrajao“ je kao mjesto pamćenja oko trideset pet godina, a onda je postao povijesnom činjenicom i izašao iz područja kolektivnog pamćenja. Time se sugerira i narav pamćenja. Ono gdje kad svoj predmet prepušta znanosti i time postaje mjestom pamćenja znanstvene zajednice, što znači samo dijela kulturne

zajednice, a ne općenito kulturne zajednice.

Vrijedno tumačenje kulturnog pamćenja iz perspektive teorije kulture daje Jan Assman u svojoj studiji *Das kulturelle Gedächtnis* (*Kulturno pamćenje*). Assman pamćenje dijeli na komunikacijsko i kulturno. Komunikacijsko pamćenje obuhvaća sjećanja koja se odnose na prošlost što je čovjek dijeli sa svojim suvremenicima. Kao pamćenje jedne generacije, na primjer. Kulturno pamćenje seže znatno dalje u prošlost, odnosi se na ono što kultura pamti. Ima, dakle, izrazito temporalno obilježje. Funkcije su kulturnoga pamćenja u tome da omogućuje oblikovanje tradicije, utemeljenje u vlastitoj prošlosti, zasnivanje identiteta, odabir relevantnoga i irelevantnog znanja zapamćivanjem i zaboravom. Pritom knjige, uz zgrade, obrede, ceremonije, priče i spomen-dane pripadaju konkretnim medijalnim oblicima kulturnoga pamćenja.<sup>29</sup>

Kulturno (kulturalno) pamćenje nije samo faktografsko, već ima i ulogu u kreiranju smisla i značenja. Za takvo pamćenje mediji su potrebni negoli za ono generacijsko. Iako nije ograničeno na pisanu kulturu, kulturno je pamćenje sklono zapisivanju.<sup>30</sup> Ono može biti retrospektivno i prospektivno. Na tragu te razdiobe i *Smjernice* definiraju svoj odnos prema dokumentarnoj baštini. Govori se, dakle, o dokumentarnoj baštini kao o pamćenju čovječanstva koje ono što „dokumentira“ čuva za budućnost. Tako je Assmanov

<sup>29</sup> Landwehr, str. 259-260.

<sup>30</sup> Jan Assman. *Kultura sjećanja. Kultura pamćenja i historija.* / Maja Brkljačić i Sandra Prlenda (prir.). Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006., str. 70.

model primijenjen za zaštitu knjižnične muzejske i arhivske građe. Zaboravnost komunikacijskog pamćenja nadomješta kulturno pamćenje vrijednih knjiga. Kriteriji za određivanje knjiga kao kulturnog dobra podrazumijevaju odabir koji zaboravu implicitno prepušta neodabrano.

Ako simboličnu razinu vrijednosti knjige shvatimo kao socijalnu, memorijsku dimenziju, možemo je držati temporalnom u smislu značenja što ga ono iz prošlosti ima za naše vrijeme. Nije, dakle, riječ o pukome faktografskom znanju o prošlosti. Ono, dapače, kako smo već rekli, i nije odlučujuće za simbolično značenje neke pojavnosti u društvu. Kad bi simbolički aspekt odnosa između pojmova kulture i knjige i bio kompatibilan s historizmom, to se za temporalni aspekt tog odnosa ne može prihvatiti.

## KRITERIJI

U ovom se dijelu teksta tematizira značenje knjige u hrvatskoj kulturi, i to uzimajući je u obzir ako je kulturni proizvod, medij, simbol i mjesto pamćenja te ako se time razlikuje od druge dokumentarne baštine. To se želi učiniti, kako smo uvodno naznačili, prilagodbom kriterija iz UNESCO-ovih Općih smjernica za očuvanje dokumentarne baštine, koje u 4. poglavlju donose i kriterije za upis te baštine u Registar svjetske memorije. Temeljni je poredbeni pojam u tom poglavlju (kulturno) značenje (significance), iz kojega se razumijeva i pojam kriterija. Osim preporuke da se kao predložak za izradbu nacionalnih kriterija primijene kriteriji za internacionalni registar, uz logične varijacije, *Smjernice* preporučuju da se u nacionalne kriterije uključe dodatni kriteriji primijereni nacionalnom

kontekstu. Ta će se dopuna ovdje izvesti uvođenjem novih tipova kriterija kako bi se moglo artikulirati značenje knjige u hrvatskoj kulturi.

### **Kulturno značenje (significance), pojam kriterija i njihova tipologija**

Pojam značenja, osobito ako obuhvaća pojam kulturne vrijednosti, pretpostavlja suptilna razlikovanja unutar toga pojmovnog para. Općenito se može reći da je vrijednost unutarnja kulturna dimenzija, dok je značenje više izvanjska, pa i interpretativna kategorija, stoga i prikladnija za kriterijski kontekst. Pojmovni par značenja i vrijednosti smatra se fundamentalnim za razumijevanje kulture.<sup>31</sup> Nacionalnokulturno značenje za potrebe vrijednosne klasifikacije hrvatskih knjiga ovdje se može preliminarno razumjeti na temelju lapidarne definicije Jamesa Semplea Kerra: „Kulturno je značenje jednostavan koncept. Njegova je svrha pomoći identifikaciji i prosudbi obilježja koja čine neko mjesto vrijednim za nas i naše društvo.“<sup>32</sup> Kerrova definicija, međutim, podrazumijeva nepokretnu kulturnu baštinu. U australskom *Pregledu kriterija* postoji i definicija značenja u kontekstu pokretne kulturne baštine u koju pripada i knjiga, a glasi: „Pod značenjem se misli na historijske, estetske, tehničke i socijalne vrijednosti koje neki objekt ili

<sup>31</sup> Usporediti: Kreober-Kluckhohn, str. 338-344.

<sup>32</sup> Review of existing criteria for assessing significance relevant to movable heritage collections and objects prepared by Australian Heritage Projects and Kylie Winkworth for the Department of Communications and the Arts, Vol 1(October 1998), str. 1. (pdf.) // [http://www.collectionsaustralia.net/sector\\_info\\_item/62](http://www.collectionsaustralia.net/sector_info_item/62)

zbirka ima za prošle, sadašnje i buduće naraštaje.<sup>33</sup> Definicija je sastavljena na temelju australskih kriterija za pokretnu baštinu. Prijenos koncepta na univerzalnu razinu, koja prema Sloggettu pretpostavlja neprihvatljiv koncept svjetske kulture, podliježe kritici u kojoj se tvrdi da ne postoji univerzalno kulturno značenje već da je svako značenje zapravo lokalno.<sup>34</sup>

Kriteriji se u *Smjernicama* razumijevaju kao preduvjeti za upis u Registar svjetske dokumentarne baštine. Postupak nominacije i prosudbe knjiga za taj upis propisan je u *Smjernicama* (pogl. 4.). Prema tim odredbama, knjige se mogu upisivati u internacionalni, regionalni<sup>35</sup> i nacionalni registar. Kriteriji se u našem primjeru također trebaju shvatiti kao formalni, sadržajni i vrijednosni preduvjeti za upis knjiga u Registar hrvatske dokumentarne baštine.

Za potrebe ovog priloga donose se tri tipa kriterija. Prva su dva nacionalna i promatraju se komplementarno s dokumentarnim, koji je internacionalni.

1. Bibliografski tip – riječ je o kriterijima hrvatske retrospektivne bibliografije odnosno zbirke *Croatica*.
2. Vrijednosno-kategorijalni tip – knjige se promatraju s obzirom na područje njihova utjecaja u vizualnome ili sadržajnom smislu.

<sup>33</sup> „Significance means the historic, aesthetic, technical and social values that an object or collection has for past, present and future generations.“ Isto, Vol. 2 (October 1998), str. 59. (pdf.)// [http://www.collectionsaustralia.net/sector\\_info\\_item/62](http://www.collectionsaustralia.net/sector_info_item/62)

<sup>34</sup> Usporediti: Harvey, str. 269-270.

<sup>35</sup> Regije su ovdje mišljene kao dijelovi kontinenta (Istočna Azija) ili, gdjekad, i kao kontinenti (Australija).

3. Dokumentarni tip – riječ je o kriterijima za upis u Registar svjetske dokumentarne baštine.

### Bibliografski kriteriji

U UNESCO-ovim dokumentima zapaža se sklonost da se granice među (nacionalnim) kulturama učine propusnima, dapače, fluidnima, da se promatraju kao rijeke duginih boja.<sup>36</sup> Takva sklonost postoji i u promišljanjima iz perspektive EU. Međunarodne integracije, spoznalo se, trebaju stanoviti *mi*-osjećaj građana. No istraživanja pokazuju da takav osjećaj za svoju nacionalnu državu gaji devet od deset europskih građana. Koliko god se, dakle, granice nacionalnih kultura promatraju kao fluidne, one ipak postoje, dapače, nerijetko se drži da su granice određene nacionalne kulture šire od političkih. Posebice su te kulturne granice razvidne iz kriterija nacionalnih bibliografija, koje popisuju knjige određenih naroda. U našem primjeru riječ je o kriterijima hrvatske retrospektivne bibliografije koji određuju hrvatske kulturne granice, zapravo obuhvat bibliografske građe odnosno nacionalne zbirke *Croatica*. Bibliografskim kriterijima određuje se, zapravo, opseg pojma hrvatske knjige.

### Formalni kriteriji

**Hrvatski autor.** Hrvatske knjige obuhvaćaju djela što im je autor ili suautor, prevoditelj, urednik, priređivač, pisac predgovora, pogovora ili drugih dijelova teksta etnički Hrvat ili hrvatski građanin

<sup>36</sup> Aleksandra Pleško. Od mozaika do mavrične reke kultur in naprej; Unescova definicija kulture. *Kula*, let 1, št. 2, 2008., str. 6-16.

(neovisno o tome gdje je djelo objavljeno). Hrvatskim se knjigama smatraju i inkunabule hrvatskih tiskara.

**Hrvatski jezik.** Hrvatskim se knjigama smatraju one knjige koje su djelomice ili potpuno pisane hrvatskim jezikom.

**Hrvatski teritorij.** Knjiga se smatra hrvatskom ako su tiskara, nakladnik ili sjeđište korporativnog autora u Hrvatskoj.

**Inkunabule hrvatskih tiskara.** Riječ je o knjigama koje su do 1500. g. otisnuli Hrvati neovisno o mjestu tiskanja.

### Sadržajni kriteriji

*Ti kriteriji obuhvaćaju knjige što pripadaju:*

- Hrvatima,
- hrvatskoj prirodnoj i kulturnoj baštini.

### Vrijednosno-kategorijalni kriteriji

Tip kriterija temelji se na činjenici da hrvatske knjige mogu imati internacionalnu, regionalnu, nacionalnu i zavičajnu vrijednost – rječnikom *Smjernica*, imaju takva područja utjecaja (4.1.4.) – te se u tom smislu mogu ustanoviti odgovarajući registri dokumentarne baštine. Oni ne isključuju mogućnost da neka knjiga koja ima zavičajnu vrijednost bude određena i kao internacionalno vrijedna. Kriteriji su nužni kao okvir, tj. kao ključ korektor koji omogućuje da se internacionalni kriteriji primijene na nacionalnoj razini.

### Nacionalni kriteriji

Kategorija nacionalnih kriterija primjenjuje se za knjige koje su prema bibliografskim kriterijima označene kao hrvatske.

Regionalni kriteriji odnose se na knjige:

- a) mediteranske regije,
- b) srednjoeuropske regije.

Hrvatske se knjige vrijednosno mogu klasificirati prema regionalnom ključu. Pri tome se za obuhvat građe mogu primijeniti bibliografski kriteriji, analogni onima nacionalne bibliografije. Regionalni bi registar sadržavao knjige odabrane prema dokumentarnim kriterijima. Pritom se, dakako, ne isključuje mogućnost da knjiga regionalnog značenja ima i internacionalnu vrijednost.

Zavičajni su kriteriji (riječ je o primjeni dokumentarnih kriterija za uspostavu zavičajne zbirke):

- a) županijski okvir,
- b) lokalni okvir.

### Univerzalni (internacionalni) kriteriji

- a) Hrvatske knjige svjetske baštine – riječ je o knjigama koje zadovoljavaju hrvatske bibliografske kriterije, kao i o onima za upis u Registar svjetske memorije.
- b) Strane knjige u Hrvatskoj – u hrvatskim baštinskim ustanovama možda postoje unikati ili primjerci knjiga koje su već upisane u Registar svjetske baštine ili bi to tek mogle biti. Analogan je primjer Antologija JIKJI, knjiga koja pripada korejskoj kulturi, a čuva se Parizu.

### Dokumentarni kriteriji

Prema Općim smjernicama za očuvanje dokumentarne baštine, dokumentarni kriteriji imaju tri sastavnice: 1. pretpostavke, 2. glavne kriterije, 3. sekundarne kriterije.

### Pretpostavke

- a) **Autentičnost** – dokument mora biti upravo ono za što se izdaje, imati utvrđen identitet i podrijetlo, biti iz-

vorni spis a ne kopija, replika, kriptovtorina ili čak nešto nepostojeće.

**b) Svjetsko značenje** (*world significance*)

- jedinstvenost, nenadomjestivost – uništenje dokumenta bilo bi šteta za ljudsku baštinu
- velik utjecaj u dugome vremenskom razdoblju (temporalno svojstvo kulture) ili u glavnim kulturnim područjima svijeta
- reprezentativnost s obzirom na tip publikacije
- velik utjecaj na tijek povijesti, pozitivan ili negativan.

**c) Usporedivost** – značenje je usporedivo, nominirane se knjige uspoređuju s onima već upisanima u registar.

### Glavni kriteriji

#### Vrijeme

Samo vrijeme ne čini dokument značajnim, ali svaki je dokument tvorevina svojega vremena, a neki dokumenti iznimno snažno prizivaju upravo vrijeme jer potječu iz razdoblja krize ili važnih socijalnih i kulturnih promjena. Knjiga može prezentirati novo otkriće ili „biti prva u svojoj vrsti“.

U tekstu kriterija posebno se naglašava temporalna odrednica međusobnog odnosa knjige i kulture.

U nas to posebno vrijedi za inkunabule. Zbirka hrvatskih glagoljskih inkunabula (šest njih) ima obilježja jedinstvenosti, posebnog odnosa prema vremenu. Riječ je o knjigama koje su umnogome utjecale na kasnije ćirilичke i latiničke knjige.

To se posebno odnosi Misal po zakonu rimskog dvora iz 1483., koji je svakako

prvi u svojoj vrsti, a uklapa se u trend prijevoda na narodni jezik. To je prvi misal u Katoličkoj crkvi tiskan na narodnom jeziku.<sup>37</sup>

Isto vrijedi, dakako, i za Vrančićeve i Boškovićeve znanstvene prinose.

*Lekcionar* Bernardina Splićanina iz 1495. g. ilustrira prijevodnu aktivnost svetopisamskih tekstova na narodni jezik latinicom.

#### Mjesto

Mjesto sastavljanja dokumenta ključno je obilježje njegove važnosti. Dokument može sadržavati bitne obavijesti o lokalitetu važnome za svjetsku povijest ili pak lokacija može imati važan utjecaj na događaje opisane u dokumentu, a u njemu može biti riječi i o gradovima ili institucijama koje su nestale.

U tekstu kriterija razabire se komunikacijsko obilježje odnosa knjige i kulture u smislu utjecaja okolnosti na nastanak djela te u smislu djelovanja knjige na okolnosti informacija o njima.

Primjer: Blondus, Flavius. *Roma instaurata*, Veronae, D. Dobrićević, 1481.

U djelu je riječ o gradu Rimu i njegovoj obnovi, a čini se da se Venecija vidi kao obnovljeni Rim. Dobrić Dobrićević bio je Hrvat koji je tiskao inkunabule u Italiji (u Veneciji, Padovi, Veroni, Bresci).

#### Ljudi

Socijalni i kulturni kontekst oblikovanja dokumenta može odražavati važne aspekte ljudskog ponašanja ili socijalnoga, industrijskoga, umjetničkoga i

<sup>37</sup> Aleksandar Stipčević. *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, sv. 2., Zagreb, 2005., str. 6.

političkog razvoja. Može dohvatiti i bit velikih pokreta, tranzicija, napredaka i nazadaka, kao što može reflektirati sraz ključnih pojedinaca i skupina.

U tekstu kriterija posebno se razabire komunikacijska odrednica odnosa knjige i kulture.

Primjer: *Spovid općena*, Senj, 1496. Riječ je o knjizi koja je imala izniman utjecaj na ljude: na literaturu tog tipa, na isповjedu praksu, a time i na društveni život i provedbu moralnih normi. Već i sama činjenica da je u Hrvatskoj u to vrijeme postojala tiskara, što znači udioništvo u najvećem otkriću drugog tisućljeća – u tisku pomičnim slovima, pokazuje iznimno značenje te knjige kao dijela vrlo vrijedne zbirke.

#### *Predmet i tema*

Predmet djela može biti osobit povijesni ili intelektualni razvoj prirodnih, društvenih i humanističkih znanosti, politike, ideologije, sporta i umjetnosti.

Primjeri: J. Dragišić, *De natura coelestium spirituum quos angelos vocamus*, 1499.

Dragišić se iskazao u humanističkoj filozofiji i teološkoj znanosti. Proučavao je, među ostalim, odnos između židovskih i kršćanskih spisa. Zagovornik je izmirenja svjetskih religija kao izlaska iz krize svoga vremena.

#### *Forma i stil*

Primjerak može imati izvanrednu estetsku stilsku ili lingvističku vrijednost, biti tipičan ili ključan primjerak tipa prezentacije, običaja ili medija, odnosno nestaloga ili nestajućega nosača formata.

Primjer: *Spovid općena*, Senj, 1496.

Osnovno grafičko obilježje knjige jest

uporaba lomljenih ligatura. Tekst ima obilježja osobnog doprinosa Blaža Baromića (1440. – 1505.) oblikovanju glagoljskih slova.<sup>38</sup>

Primjer: *Ispovid ku e vsaki krstjanin držan imati i umiti i naučiti*, Venecija (?), 1492.

To je nestala hrvatska glagoljska inkunabula o kojoj se znaju samo bibliografski podaci.

#### *Emocionalno značenje*

Taj kriterij dopušta specifičnoj zajednici da pokaže svoj emocionalni odnos prema dokumentu ili dokumentima, tj. prema načinu na koji oni pridonose identitetu zajednice i socijalnoj koheziji. Primjena tog kriterija mora reflektirati živuće značenje – dokumentarna baština mora imati emocionalni sadržaj za ljude koji danas žive.

Primjeri: Zbirka hrvatskih glagoljskih inkunabula<sup>39</sup>

Zbirka u simboličkom smislu ima iznimno emocionalno značenje. To vrijedi i onda kad Hrvati ne poznaju dostatno ta izdanja.

Šižgorić, *Carmina et elegiae*, 1477.

Kačićev *Razgovor ugodni*, 1756.

#### **Sekundarni kriteriji**

Sekundarni su kriteriji izrazitije komparativni negoli glavni.

<sup>38</sup> Anica Nazor. Uvod, u: *Spovid općena*: latinička transkripcija glagoljskog teksta tiskanoga god. 1496. u Senju, Senj, 1979., str. VI.

<sup>39</sup> 1. *Misal po zakonu rimskog dvora*. Venecija (?), 1483.; 2. *Brevijar po zakonu rimskog dvora*. Kolinj, 1491.; 3. *Ispovid ku e vsaki krstjanin držan imati i umiti i naučiti*. Venecija (?), 1492. (nema sačuvanih primjeraka); 4. *Brevijar*. Blaž Baromić, Venecija, 1493.; 5. *Misal*, Senj, 1494.; 6. *Spovid općena*, Senj, 1496.

**Rijetkost**

*Spovid općena*, Senj, 1496. – jedini sačuvani primjerak

**Integritet** – daje odgovor na pitanje je li dokument fizički održiv, kompletan, djelomičan ili oštećen.

**Ugroženost** – pokazuje je li dokument u opasnosti.

**Plan upravljanja** – preduvjet je upisa u Registar, a treba biti primjeren vrijednosti i strategiji.

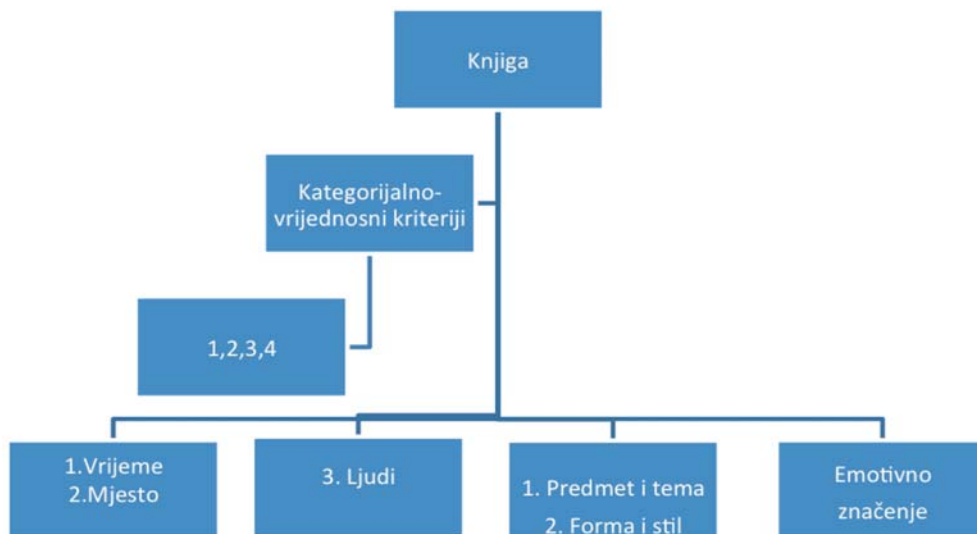
**MODEL**

Postoji li ključ prema kojemu bi se navedeni kriteriji mogli primijeniti na hrvatsku dokumentarnu baštinu ili, u promatranom primjeru, na knjige? Taj su ključ zapravo bibliografski kriteriji uz pomoć kojih s velikom mjerom sigurnosti utvrđujemo da je građa nacional-

na. Vrijednosno-kategorijalni kriteriji potrebni su zato što se hrvatska građa nastoji stupnjevito klasificirati unutar područja njezina utjecaja. Komparativni dokumentarni kriteriji određuju oblike ukorijenjenosti knjige u kulturu. Obično je prvi korak ustanoviti pripada li knjiga hrvatskoj kulturi, drugi je korak prosuditi je li njezino značenje nacionalno ili regionalno, internacionalno ili neko drukčije, ovisno o registrima u koje ih želimo upisati.

Postupak bi se mogao predočiti shemom 1.

Određenu smo knjigu prepoznali kao hrvatsku i predmnijevamo da ima određenu vrijednost. Valja provjeriti je li njezino značenje internacionalno, nacionalno ili regionalno. Polazimo od pretpostavke da knjiga ima nacionalnokulturno značenje. Provjeravamo pretpostavku tražeći potvrdu u jednome od dokumentarnih kriterija, eventualno i u više njih.



Shema 1.

## ZAKLJUČNE NAPOMENE

U prvom dijelu ovog priloga pokušali smo teorijski odrediti kulturnu vrijednost knjige imajući na umu četiri aspekta poimanja kulture u kulturnoj povijesti: ergološki (knjiga kao proizvod), socijativni u komunikacijskom smislu, interpretativni na simboličkoj razini i temporalni u memorijskom smislu. U drugom dijelu priloga pozornost smo pridali kriterijima svjetske memorije, s nakanom da se ispita primjenjivost na hrvatsku kulturu ako je knjižna. Iako je Program svjetske memorije, upravo u skladu s imenom, očekivano najusmjereniji na temporalni aspekt razumijevanja kulture, zapaža se da su zastupljeni i drugi aspekti. Oni bi zasigurno bili još zastupljeniji da se u primjerima nismo ograničili ponajprije na hrvatske glagoljske inkunabule, a potom i na ostale hrvatske inkunabule, nastojeći pokazati upravo njihovu autentičnost, utjecaj u dugom razdoblju, jedinstvenost, rijetkost te relevantnost s obzirom na glavne kriterije. Zbirka hrvatskih glagoljskih inkunabula znatno korespondira s glavnim kriterijima svjetske dokumentarne baštine. Ona sadržava *Misal po zakonu rimskog dvora* iz 1483., koji je prva knjiga tiskana na narodnom jeziku u Katoličkoj crkvi. Knjige su tiskane specifičnom hrvatskom uglatom glagoljicom, koja u mnogim svojim elementima korespondira s poviješću slavenskog pisma, a ujedno je izvedeni izdanak grčkoga jezika (dakle, veza slavenske i klasične grčke kulture). Unutar tog pisma tiskovine Senjske tiskare pokazuju posebnosti po doprinosu u ligaturama. *Spovid općena* dokumentira ispovjednu praksu 15. st.<sup>40</sup> u Katoličkoj

crkvi i prekinula je golem utjecaj na tu praksu u kasnijim stoljećima u nas. Zbirka sadržava nepostojeću, zapravo izgublenu knjigu, pa bi, ovisno o procjenama stručnjaka glede izgleda na uspjeh valjalo ispitati potrebu istraživanja koja bi eventualno rezultirala nalaženjem barem jednoga primjerka ili što više podataka iz literature o toj izgubljennoj knjizi. I druge inkunabule iz te vrijedne, iako male zbirke imaju svoje posebnosti i vrijednosti sa stajališta kriterija vremena i prostora, društvenog utjecaja i kulturnog pamćenja. U nekim našim crkvama koje vode „glagoljaši“, hrvatski franjevci trećoreci, još je uvijek na djelu praksa glagoljaške liturgije.

No valja ipak reći kako nema potpunog paralelizma između kulturno-povijesnih obilježja knjižne kulture i kriterija utemeljenih na univerzalnom pojmu značenja. Spomenut ćemo četiri moguća razloga.

Prvi je razlog teškoća upravo s pojmom univerzalnog značenja što smo je već uvodno naznačili. Kao da se u *Smjernicama* žele ukloniti optužbe kako ne postoji globalna kultura i kako je svako značenje baštine zapravo lokalno jer je termin *značenje* primjereniji nepokretnoj kulturnoj baštini.<sup>41</sup> Time se, međutim, ne uklanja napetost između nacionalnoga kulturnog značenja i univerzalnoga izvankulturnoga.

Drugo, genetički UNESCO-ov pojam kulture inače pokazuje da zanimanje koncepta svjetske baštine (prirodne i kul-

---

*Confessionale generale*. Preveo ga je Jakov Blažiolović.

<sup>41</sup> Ross, Harvey. UNESCO's Memory of the world Program, *Library Trends*, 56,1 (summer 2007), str. 269-270.

<sup>40</sup> Riječ je o prijevodu djela slavnoga franjevačkog duhovnog pisaca 15. st. M. Carcanija,



turne) nije isključivo ni dominantno kulturno, već je podjednako usmjereno i na prirodnu baštinu. Iz toga se lakše može razumjeti izvanakulturni iskorak prema univerzalnom značenju.

Treće, atribut *dokumentarna* unekoliko omogućuje da se izbjegne pojam *kulturna baština*, već se time diskretno naznačuje izvanakulturni prizvuk, iako dokumentarna baština ne može biti drugo negoli kulturna, pa i po svom značenju.

Četvrto, iznenađuje da Harvey navodi kako Program svjetske memorije ima, zapravo, tri „registra dokumentarne baštine koju se identificira kao značajnu (*significant*), i to za građu svjetskoga značenja namijenjen je internacionalni registar, za građu regionalnog značenja regionalni registar, a za baštinu nacionalnog značenja predviđen je nacionalni registar“<sup>42</sup>. Naime, prema tekstu *Smjernica*, svaki put je riječ o (jednome) svjetskom značenju (4.1.2.), no o različitim područjima utjecaja (4.1.4.). Baština upisana u registar nacionalne baštine trebala bi imati svjetsko značenje. Harvey vjerojatno ima na umu pojam značenja koji je bliži australskoj zajednici proučavatelja baštine.

Navedeni razlozi nisu nesavladive zapreke: ako se tako odluči, mogu se, sukladno *Smjernicama*, dodati elementi potrebni za nacionalni registar dokumentarne baštine te se na nacionalnoj razini uzeti u obzir kriteriji programa svjetske memorije barem u metodološkom obzoru, kako bi se hrvatske knjige mogle nominirati za Registar svjetske baštine. Oni su, naime, kombinacijom kategorijalnih i komparativnih kriterija dostatno obuhvatni da mogu

poslužiti upravo kao predložak. Osim toga, široko su koncipirani i stoga pod pojmom dokumentarne baštine objedinjuju građu koja se nalazi u svim baštinskim ustanovama te su u tom smislu upravo raznolikošću obuhvaćene građe i nacionalno integrirajući činitelj. Čini se, naposljetku, da dodatak nacionalnih i kategorijalno-vrijednosnih kriterija može funkcionirati kao prihvatljiv model. Pri tome, dakako, valja istaknuti da nakane ovoga priloga nisu normativne već informativne.

## LITERATURA

Assman, Jan. *Kultura sjećanja. // Kultura pamćenja i historija / Maja Brkljačić i Sandra Prlenda (prir.)*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006.

Biti, Vladimir. *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska, 2000.

Bratulić, Josip; Damjanović, Stjepan. *Hrvatska pisana kultura: izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća*. 1. izd. Križevci: Veda, 3 sv., 2005 – 2008.

Burke, Peter. *Što je kulturalna povijest?* Zagreb: Antibarbarus, 2006.

Erler, Igo. *Das Buch als soziales Symbol: die Umwandlung von objektiviertem kulturellem Kapital in symbolisches Kapital*. München: Grin Verlag, 2005.

Cassirer, Ernst. *Philosophie der symbolischen Formen*. Sv. I. Berlin: B. Cassirer Verlag, 1923.

Darnton, Robert. *Što je povijest knjiga? Lucius*, god. 7., sv. 12-13 (2008), str. 165-186.

Fuchs, Max. *Die Macht der Symbole*. München, Utz, 2011. Harvey, Ross. *UNESCO's Memory of the World Program*. *Library Trends*, 56,1 (summer 2007), str. 259-274.

Katić, Tinka. *Zaštita i očuvanje pisane baštine u AKM ustanovama*. Arhivi, knjižnice, muzeji 11. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2008., str. 1-10.

Kroeber, A. L.; Kluckhohn, C. *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. New York: Vintage Books, 1952.

<sup>42</sup> Ross, Harvey. *UNESCO's Memory of the world Program*, *Library Trends*, 56,1 (summer 2007), str. 260.

Landwehr, Achim; Stefanie Stockhorst. Einführung in die Europäische Kulturgeschichte. Paderborn, Schöningh, 2004.

Memory of the World: General Guidelines to Safeguard Documentary Heritage (Revised Edition 2002) / prepared by Ray Edmondson. Paris: UNESCO, 2002., str. 5.

Nazor, Anica. Uvod; u: Spovid općena: latinička transkripcija glagoljskog teksta tiskanog god. 1496. u Senju, Senj, 1979.

Nikel, Johannes. Allgemeine Kulturgeschichte: im Grundriss dargestellt. 2. völling umgearbeitete Auflage. Paderborn, Schöningh, 1907.

Pleško, Aleksandra. Od mozaika do mavrične reke kultur in naprej; Unescova definicija kulture / *Kula*, let 1, št. 2, 2008., str. 6-16.

Review of existing criteria for assessing significance relevant to movable heritage collections and objects prepared by Australian Heritage Projects and Kylie Winkworth for the Department of Communications and the Arts. Vol 1(October 1998), str. 1. (pdf). [http://www.collectionsaustralia.net/sector\\_info\\_item/62](http://www.collectionsaustralia.net/sector_info_item/62)

Stipčević, Aleksandar. Socijalna povijest knjige u Hrvata. Sv. 2. Zagreb, 2005.

Šola, Tomislav. Opća teorija baštine ili Prolog za heritologiju. Tradicijska kulturna baština kao resurs razvoja države: zbornik radova, II. simpozij etnologa i konzervatora Hrvatske i Slovenije Zaštita i očuvanje tradicijske kulturne baštine; [ur. Ana Mlinar]. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 2003., str. 261-277.

Velagić, Zoran. Pisac i autoritet: bit autorstva i sustav autorizacije vjerskih knjiga 18. stoljeća. Zagreb: Naklada Ljevak, 2010.

## THE CRITERIA THAT MAKE A BOOK A CULTURAL PROPERTY

*This paper endeavours to provide a theoretical grounding for and then in draft expound the criteria for determining the features of a book that make it a cultural property.*

*The first ambition, from the standpoint of cultural belongingness, is to establish the book as cultural value. The initial support is found in the anthropological definition of culture of Clifford Geertz, who defines culture as a network of meanings and symbols with which man has enclosed himself, that function for him as a given, a standard. By understanding the book as a symbolic social value, then, there is an endeavour to articulate the heritage aspect of the book, as something worthy of safekeeping in cultural establishments. The heritage aspect, as obligation of society, is observed in a dialogue with the new historicism, which has an ambivalent attitude to cultural processes, for it seems that it disputes continuity in culture, and at the same time leaves major authorities to the interpretation of past times, which in consequence lose the characteristics of a binding reality. The essential value dimension of symbol and things is thus relativised, as is the book. Support is nevertheless sought in the setting of the new cultural history that respects culture as a natural network and its memory aspect in the sense of a valid universality in the national as socio-cultural process. This paper also draws attention to the acceptability of what might be called the new history of the book, which renews the relation of the history of the book to authorship. In the second part, a draft of criteria for establishing the properties of the book as cultural property is set forth, relying mainly on the criteria for the guidelines for the Preservation of the Documentary Heritage published within the UNESCO World Memory Programme of 2002 (2007).*

## O POSTUPKU UTVRĐIVANJA SVOJSTVA KULTURNOG DOBRA ZA KNJIŽNIČNU GRAĐU

**RANKA SARAČEVIĆ-WÜRTH**

Uprava za zaštitu kulturne baštine  
Ministarstva kulture RH, Zagreb  
*ranka.saracevic-wurth@min-kulture.hr*

Kulturna baština nastala čovjekovim djelovanjem kroz minula razdoblja obogaćuje nas, oplemenjuje i educira te obvezuje na trajnu brigu o njoj. Stoga se veliki segment kulturne baštine koji nazivamo pokretnom kulturnom baštinom pohranjuje u baštinskim ustanovama – muzejima, galerijama i zbirkaama te u knjižnicama i arhivima.

S obzirom na temu ovog skupa, u ovom će izlaganju biti riječi o dijelu pokretne kulturne baštine, tj. o rukopisnoj i tiskanoj građi koja se, uz ostalu građu, skuplja, stručno i znanstveno obrađuje, organizira u zbirke te sustavno i trajno pohranjuje i čuva unutar muzejskih ustanova.

### TISKANA I RUKOPISNA GRAĐA U MUZEJIMA

Tiskana i rukopisna građa u muzejima smještena je unutar muzejskih knjižnica, specijaliziranih zbirki, a može biti i dio neke opće zbirke. S obzirom na njezinu lokaciju, s njom se postupa kao s muzejskom i/ili s knjižničnom građom.

Muzejske zbirke na temelju određenih kriterija odabira, vrednovanja i valorizacije postaju zaštićenim kulturnim do-

brima. Taj se postupak provodi prema dogovorenim i ustaljenim procedurama koje se, nažalost, uvijek u potpunosti ne poštuju.

No postavlja se pitanje kako vrednovati i obraditi tiskanu građu u muzejima, i to osobito onu za koju se predmnijeva da ima svojstva kulturnog dobra.

Stoga je najprije potrebno identificirati koje su to vrste građe. To je, neosporno, stara građa tiskana od 1455. do 1850. g., koja se u različitom opsegu nalazi u različitim muzejskim zbirkaama, odnosno u muzejskim knjižnicama. Identificiranje te vrste građe relativno je jednostavna zadaća za kustosa i/ili muzejskog knjižničara ako slijedi kriterije ustanovljene u knjižničnoj zajednici. To je ponajprije formalni kriterij starosti odnosno pripadnosti knjige naznačenom razdoblju. Tom se kriteriju pridodaje kriterij rijetkosti te drugi kriteriji kojima se knjiga vrednuje s obzirom na svoga autora, sadržaj, likovnu opremu, uvez, izdavača i tiskara, vrstu pisma, dodatke (zemljopisne karte, grafičke listove i mape i sl.), provenijenciju, odnosno pripadnost određenoj privatnoj zbirci knjiga i/ili zbirci neke ugasle ustanove koja je u nacionalnoj povijesti imala važnu ulogu i sl.

Građa za koju se predmnijeva da ima svojstvo kulturnog dobra može biti i novije provenijencije, primjerice, ako je riječ o privatnim knjižničnim zbirkaama uglednika, književnika, znanstvenika, stručnjaka, kolekcionara i sl., a koje najčešće bivaju donirane zavičajnim zbirkaama muzeja.

Kako bi se uspostavile mjere zaštite, a potom i očuvanja tog segmenta pokretnih kulturnih dobara, valja provesti i određene postupke. Građu identificiranu prema već navedenim kriteriji-

ma treba obraditi u skladu s načelima knjižničarske struke za povijesnu knjižnu građu, koja se temelji na opisu knjige kao jedinstvenog primjerka. To znači da se uz osnovne elemente opisa knjige kao djela (autor, naslov, mjesto i godina izdavanja, nakladnik, opseg), obvezno navode podaci o specifičnostima primjerka (stanje očuvanosti, provenijencija, tj. bivši vlasnici, darovatelji, iluminacije, uvez i dr.). Ta se načela uvelike podudaraju s načelima obrade muzejskih predmeta.

**Izrada popisa primarna je zadaća** cijelog postupka jer se time stvaraju preduvjeti za upis u Registar kulturnih dobara.

## REGISTAR KULTURNIH DOBARA REPUBLIKE HRVATSKE

Vođenje Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske temeljna je zadaća Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH, a njegova uspostava regulirana je odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Podrobnije odredbe o pravnoj zaštiti kulturnih dobara donosi novi Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske (NN 89/11) koji je stupio na snagu u srpnju 2011. g.

Registar je javna knjiga koju vodi Uprava za zaštitu kulturne baštine, a sastoji se od:

- Liste zaštićenih kulturnih dobara
- Liste kulturnih dobara nacionalnog značenja
- Liste preventivno zaštićenih dobara.

Osnovni postupci za registraciju pokretnih kulturnih dobara ujednačeni su.

Za **preventivnu zaštitu** u nadležnom se tijelu, tj. u konzervatorskom odjelu, donosi rješenje koje vrijedi tri godine. Ono

se izdaje na temelju prijave podnesene u skladu s člankom 4., stavkom 3. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Prema navedenom članku, svi su se građani dužni brinuti o zaštiti i očuvaju kulturnih dobara te nadležnom tijelu prijaviti dobro za koje se predmnijeva da ima svojstvo kulturnog dobra. Tijekom te tri godine potrebno je detaljnije istražiti zaštićeno dobro te pripremiti prijedlog i dokumentaciju za trajnu zaštitu koje nadležno tijelo, uz mišljenje i preporuku, šalje na višu razinu – stručnom povjerenstvu. Povjerenstvo od pet stručnih djelatnika Uprave imenuje ravnatelj/ravnateljica Uprave. Ono razmatra i prihvaća ili odbija prijedlog za upis u Registar. Konačno rješenje kojim se utvrđuje svojstvo kulturnog dobra i status trajne pravne zaštite donosi ravnatelj/ravnateljica Uprave.

Postupak vrednovanja za upis na Listu kulturnih dobara od nacionalnog značenja za Republiku Hrvatsku provodi stručno povjerenstvo koje imenuje ministar kulture iz redova istaknutih stručnjaka za kulturnu baštinu.

Na temelju prijedloga nadležnog tijela, postupak utvrđivanja svojstva kulturnog dobra za muzejske i galerijske zbirke te pripremu prijedloga za donošenje rješenja provodi stručno povjerenstvo koje imenuje pomoćnik ministra u skladu s važećim Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, ili osoba istoga ranga (npr. državni tajnik).

Međutim, problemi se pojavljuju, i to ne samo u muzejskom okruženju, pri upisu u Registar knjižnične građe jer nisu doneseni odgovarajući podzakonski akti koji bi trebali regulirati te postupke i uskladiti ih s pravnim aktima muzejske, arhivske i konzervatorske djelatnosti.

Kako bi se prevladali ti problemi, Uprava

za zaštitu kulturne baštine s nadležnim je službama Nacionalne i sveučilišne knjižnice razmotrila nejasnoće vezane za upis u Registar, osobito nepostojanje jasnih kriterija za valorizaciju vrijedne knjižnične građe te probleme općenito vezane za tiskano nasljeđe. Kao rezultat te rasprave nastao je prijedlog uputa za upis u Registar knjižnične građe koji će se uputiti pravnoj službi Ministarstva kulture na usvajanje.

Upute se odnose na knjige i drugu tiskanu građu koja se nalazi u knjižnicama (novine, časopise, plakate, sitni tisak i sl.). A postupci utvrđenja statusa kulturnog dobra provode se slijedom odredbi Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (1999.) te iz njega proizašloga Pravilnika o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske (NN 89/11) i Zakona o knjižnicama (1997.) te iz njega proizašlih propisa – Pravilnika o matičnoj djelatnosti (2001.) i Pravilnika o zaštiti knjižnične građe (2005.), čije su odredbe usklađene s odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

Knjižnično dobro, kao i svako drugo dobro za koje se predmnijeva da ima svojstvo kulturnog dobra, dužni su nadležnim tijelima prijaviti svi građani, vlasnici i nositelji prava na dobro te drugi imatelji dobra.

Knjižnično dobro za koje se predmnijeva da ima svojstvo kulturnog dobra po službenoj dužnosti moraju prijaviti matične knjižnice nadležnom tijelu – konzervatorskom odjelu.

Kao i za svako pojedinačno pokretno kulturno dobro, dokumentacija i za knjižnično dobro mora sadržavati:

- osnovne identifikacijske podatke (na-

ziv, ime autora, vrijeme nastanka, dimenzije, materijal, tehnike)

- podatke o smještaju/mjestu čuvanja
- sažeti opis s valorizacijom
- sustav mjera zaštite
- osnovnu fotodokumentaciju s naznakom autora fotografije.

Dokumentacija potrebna za knjižnične zbirke trebala bi sadržavati:

- osnovne identifikacijske podatke (naziv i podrijetlo zbirke, broj jedinica – knjiga)
- podatke o smještaju/mjestu čuvanja
- sažeti opis zbirke s valorizacijom
- popis predmeta u zbirci s osnovnim podacima (naziv, ime autora, vrijeme nastanka, dimenzije, materijal, tehnika), a zbog specifičnosti knjižničnih zbirki bilo bi dobro utvrditi vrste i oblike popisa koje izrađuju knjižničari prema pravilima knjižničarske struke
- sustav mjera zaštite zbirke
- osnovnu fotodokumentaciju s naznakom autora fotografije o onim jedinicama knjižnične građe koje su osobito dragocjene prema kriteriju starosti, rijetkosti, provenijenciji, opremi – iluminacijama, ilustracijama, uvezima.

## ZAKLJUČNE NAPOMENE

Cilj je upisa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske da se identificiranjem, evidentiranjem, dokumentiranjem te konzervatorskom obradom svakoga pojedinog kulturnog dobra stekne uvid u njihovu količinu, vrstu, stanje i rasprostranjenost te odrede vrste postupanja u smislu konzervacije i restauracije kako bi se osigurali uvjeti za trajno očuvanje.

Drugim riječima, ključna poveznica između prošlosti i budućnosti jest sadašnjost. Tako vrijednost proizvedena

u prošlosti, uz našu brigu, postaje zalog budućnosti.

### **ON THE PROCEDURE FOR ESTABLISHING THAT BOOK MATERIAL HAS THE CHARACTERISTICS OF CULTURAL PROPERTY**

A description is given of the procedure for establishing that book material has the characteristics of cultural property, that is, for inscription into the Register of Cultural Properties of the Republic of Croatia – List of Protected Cultural Properties / List of Cultural Properties of National Importance.

This procedure relates to books and other printed matters (newspapers, journals, posters, pamphlets and so on) that are in the libraries, and it is established according to the provisions of the Law on the Protection and Preservation of Cultural Properties (1999) and the Regulations concerning the Register of Cultural Properties of the Republic of Croatia (2001, 2007) and the Libraries Law (1997) as well as the regulations that derive from it – Regulations on the Reference Activity of Libraries in

the Republic of Croatia (2001) and Regulations on the Protection of Library Material (2005), the provisions of which are harmonised with those of the Law on the Protection and Preservation of Cultural Properties. A description is given of the procedure of an application for establishing the characteristics of cultural property (who it is that is bound to report or register a book that is considered to be in the category of cultural property, to whom the report is sent, which documentation must be included) and the procedure for the adoption of a ruling determining the characteristic of cultural property (elaboration of a proposal for establishing the character of cultural property, expert evaluation of the material that is the subject of a proposal for the establishment of the characteristic of cultural property, the adoption of a ruling and entry into the Register of Cultural Properties). Also stated is the obligation constantly to monitor the condition of a cultural property.

Mention is also made of the procedure for preparing and adopting a ruling concerning the preventive protection of a library cultural property, that is, inscription of the List of Preventively Protected Properties, which can precede the procedure for the registration of a cultural property.

## OBLICI KNJIŽNE BAŠTINE I NJIHOVO PREZENTIRANJE NA IZLOŽBAMA

**HELENA STUBLIĆ,**

Odsjek za informacijske znanosti,  
Katedra za muzeologiju  
Filozofski fakultet, Zagreb  
*hstublic@ffzg.hr*

**ŽARKA VUJIĆ**

Odsjek za informacijske znanosti,  
Katedra za muzeologiju  
Filozofski fakultet, Zagreb  
*zvujic@ffzg.hr*

### UVOD

U trenutku kad je počelo promišljanje i priprema ovog izlaganja za skup *Knjiga u muzeju*, teklo je i istraživanje o pioniru muzealne znanosti u Hrvatskoj Izidoru Kršnjavom, a još su nam u sjećanju bili podaci i spoznaje o njegovu nasljedniku Ljubi Babiću. Usto, jedna od autorica ima višegodišnje iskustvo oblikovanja sadržaja i izvođenja nastave u sklopu kolegija *Izložbe u knjižnici* na Studiju knjižničarstva uz rad u Zagrebu. Pridodamo li tome prirodno zanimanje muzeologa za sve vrste baštine, stvorilo se okruženje unutar kojega je u konačnici nastao ovaj prilog.

Naglasili smo već, tom je okruženju na svoj način pripadao Izidor Kršnjavi, čiju ćemo 85. obljetnicu smrti ove godine proslaviti u interdisciplinarnom zajedništvu. Koncept muzeja za umjet-

nost i obrt, koji je do kraja života promovirao u Hrvatskoj i koji je bio zaštitnim znakom njegova muzealnog djelovanja, temeljio se, među ostalim, i na razvijanju jakoga knjižnog strukovnog fonda. Sam je Kršnjavi u mladosti prošao osnovnu obuku uvezivanja knjiga, a u prvomu ozbiljnijem postavu Muzeja za umjetnost i obrt – u stanu u kući u Praškoj ulici u Zagrebu, s pohvalom se isticala *sbirka korica od knjigah od XVI. do XVIII stoljeća*<sup>1</sup>. Što se, pak, Ljube Babića tiče, knjiga ili, bolje rečeno, knjige i knjižnice u njegovu su životu imale posebno mjesto. Za knjige iz svoje knjižnice dizajnirao je i davao izraditi posebne uveze, pa i kod majstora kakav je, primjerice, bila Anka Martinić. Ljubo Babić bio je naš poznati i priznati dizajner naslovnica knjiga i knjižni ilustrator. Napokon, svoje prve međunarodne dizajnerske korake u postavljanju izložaba započeo je 1927. u Leipzigu radeći postav jugoslavenskog odjeljka upravo na Izložbi knjižne umjetnosti. Jednako tako, i u ovoj prigodi moramo naglasiti kako je knjižnica kao zbirka odabranih knjiga zarana ušla u svijet izložaba u Hrvatskoj upravo zahvaljujući Ljubi Babiću. Naime, već je 1925., pri rješavanju postava glavnog dijela Kulturno-historijske izložbe grada Zagreba u Umjetničkom paviljonu, uveo element knjižnice s tematskom građom (tada je bila riječ o literaturi za povijest Zagreba), koju je funkcionalno smjestio u pripremni prostor za posjetitelje, odnosno u predvorje Paviljona. Sve do danas među našim kulturnim i, uže, muzejskim po-

<sup>1</sup> Riječ je o drugom postavu, otvorenome 9. srpnja 1882. g. Lijepo je opisan u prilogu Otvorenje muzeja za umjetnost i obrt. *Narodne novine*, br. 154, 1882., str. 3.

slenicima nismo pronašli znatniju povezanost s temom knjižne baštine.

Ta činjenica kao da je znakovito odredila i naše promišljanje o rasponu oblika knjižne baštine, koji smo prije svega uspostavili na načelu kretanja od šireg fenomena prema užemu i najužemu.

## KNJIŽNE CJELINE

Početna, ujedno i najšira točka tog raspona pripada knjižnicama kao knjižnim cjelinama koje u fizičkom smislu obuhvaćaju nizove knjiga objedinjenih prema kriterijima i odlukama njihovih stvaratelja. Muzealnost takvih cjelina iznimno je bogata. One svjedoče o interesima, obrazovanju, pa i životnim stajalištima stvaratelja, o njihovu društvenome i političkom okruženju (posebice o vezama), o stanju nakladništva u pojedinome vremenskom razdoblju, o razini opreme knjiga, o brizi za knjige kao baštinu i sl. Toga smo postali svjesni istražujući oblike skupljanja Nikole Zrinskoga u Čakovečkom gradu, pri čemu nam je kao glavni izvor podataka i elemenata za interpretaciju poslužio preživjeli dio Knjižnice Zrinskih koji se danas čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.<sup>2</sup> Tom se vremenskom trenutku blizu, stjecajem okolnosti, našao i mađarski projekt istraživanja njihovih starih povijesnih knjižnica, kojemu je pripadala i monografija o Knjižnici Zrinskih, ali i izložba s naslovom *Plava krv, crna tinta: knjižnice velikaških obitelji od 1500. do 1700.*, koju smo i mi imali priliku vidjeti 2006. u predvorju spomenute knjižnice.

<sup>2</sup> Više o tome vidjeti u prilogima Ž. Vujić objavljenima u knjigama *Zrinski i Europa*, 1 i 2. Zagreb: Društvo mađarskih znanstvenika u Hrvatskoj, 2000. i 2003.

Dakako da je očuvanje i prezentiranje knjižnica kao baštinskih cjelina najidealnije ako se može ostvariti u originalnim uvjetima, koji onda podrazumijevaju i zaštićeni knjižnični namještaj – ormare, stolove za čitanje, pomične ljestve za dohvaćanje knjiga, što znači odgovarajuću prostornu organizaciju i uređenje. Dakle, prezentiranje *in situ*, u najvećoj mogućoj cjelovitosti, i dalje je muzeološki najviši doseg prezentiranja. Primjerice, Muzej grada Trogira s izuzetnim ponosom u sklopu stalnog postava pokazuje prelijepi dvosobni sklop knjižnice obitelji Garagnin-Fanfogna, jer to i jest najreprezentativniji dio istoimenoga baštinskog sklopa u kojemu je Muzej smješten. Ta je knjižnica preživjela smjene generacija i izmjene društvenih okolnosti te postupni pad moći članova obitelji i devastaciju, posebice nakon 1943. Tijekom vremena, posebno zahvaljujući brojnim istraživanjima i objavi tih rezultata, dobila je značenje višeslojnog svjedočanstva te se danas posjetiteljima pokazuje u svojoj prostornoj i materijalnoj ljepoti. No sve je to zapravo pasivno svjedočenje jer je uzimanje, pregledavanje i čitanje pojedinih primjeraka ograničeno na uski dio posjetitelja koji može dokazati svoje istraživačke pobude, a i onda se ono, koliko nam je poznato, ne ostvaruje u autentičnom prostoru. U korist takvog ponašanja, potpuno razumljivo, preteže funkcija zaštite, koja i inače, uzimajući u obzir sve oblike knjižne baštine, djeluje ograničavajuće s obzirom na uporabu originala, zahtijevajući neprestano transponiranje knjižnih primjeraka ili njihovih dijelova u neki drugi medij. Danas je to, prije svega, digitalni medij u svojim različitim pojavnostima, koji je moguće ponuditi u samome autentičnom



baštinskom prostoru, kao i u virtualnome. U sličnoj je situaciji i osobna knjižnica Miroslava Krleže, u sastavu Memorije Miroslava i Bele Krleža na Gvozd, gdje je znatan dio autorova knjižničnog fonda, premda ne toliko star, ali jednako bogat pridruženim značenjima, prošao restauraciju nakon oštećenja od vode i teško se bez posredovanja može očekivati interaktivna uporaba tijekom posjeta Memoriji. Tom obliku knjižne baštine bez premca pripada i knjižnica Muzeja za umjetnost i obrt. I ona je očuvana upravo na onome mjestu gdje je i planirana, dakle uz muzej i školu, i još je k tome funkcionalno oblikovana te nosi Bolleov dizajnerski potpis kao jedan od malobrojnih sačuvanih primjera tzv. *Gesamtkunstwerk* u metropoli. Dakako, svemu tome valja pridružiti i od početka brižno nabavljane knjižne naslove, koje je zapravo moguće dobiti na uvid pri svakodnevnome knjižničnom poslovanju te specijalizirane knjižnice. I dok smo bez dodatnog provjeravanja kritički govorili kako bi matični muzej taj sjajni baštinski fundus

pod svojim krovom mogao učiniti još vidljivijim posjetiteljima (naravno, pritom bi se, poput kontrapunkta, uključila i opreka zaštite kao drugi dio binarnoga pojmovnog para na kojemu se temelji djelovanje ustanove muzeja), saznali smo da je u pripremi vodič po knjižnici MUO, i to nas je razveselilo. (sl. 1.)

Na ovom smo se mjestu prisjetili i velikog značenja što ga knjižnice imaju za privatne kolekcionare – poznavatelje njihove vrijednosti. Naime, ta vrsta kolekcionara paralelno sa svojim zbirka odabrane trodimenzionalne građe stvara i knjižne fondove koji su u neposrednoj vezi s prvima. Vidljivo je to i na primjeru knjižnice Strossmayerove galerije starih majstora HAZU, posebice knjižnice Muzeja W. i A. Topić Mimara, koja u svojoj osnovi zrcali potrebe i proces istraživanja pojedinih predmeta Muzeja. Ono je započelo na samom početku stvaranja te bogate privatne, a kasnije institucionalizirane zbirke. Autori koji u budućnosti budu rješavali pitanje izlaganja takvih zbirki morat će to uzeti u obzir te im i

kreativno i aktivno, primjericu u obliku studijske zbirke, pridružiti i knjižnice.

Knjižnice kao knjižne zbirke prenesene u novo institucionalno okruženje drugi su oblik knjižne baštine koju srećemo i kao takve velik su izazov za sve ustanove, pa i za muzeje. Prije svega, izazov su zbog svoje fizičke veličine. Smještamo li ih u prostor stalnog postava ili u čuvaonicu, stručne su odluke glede toga dodatno opterećene. Hrvatski školski muzej u Zagre-



Slika 1. H. Bolle, Knjižnica Muzeja za umjetnost i obrt, snimljena 2005. kad je bila dio izložbe *Skriveno blago*

bu čuva i izlaže ostavštinu poznatoga dječjeg književnika Mate Lovraka, koju, među ostalim, čini i osobna, no ipak ne i prevelika biblioteka. Nešto je knjiga i u Prirodoslovnom odjelu Gradskog muzeja Varaždin, koje su komplementarni dio baštine njegova osnivača Franje Košćeca itd. No što da učini Muzej Slavonije u Osijeku koji, među ostalim bogatstvom, posjeduje i integralnu knjižnicu velikaških obitelji Normann-Prandau iz Valpova s više od 5 000 jedinica građe? Taj najstariji muzej na istoku Hrvatske tek očekuje izrada novoga stalnog postava. Budimo iskreni, njegova bi se koncepcija u dijelu koji se odnosi na prezentiranje povijesnih događaja nakon oslobođenja Slavonije od Turaka 1699. zapravo i mogla pokušati ispričati koristeći se tom knjižnicom i njezinim stvarateljima. No ni tada ne bi mogla biti izložena cijela zbirka. Dakle, jedino je rješenje za njezino predstavljanje publici prezentacija u virtualnome mrežnom okruženju, utemeljena na atraktivnome vizualnome materijalu – rekonstrukciji stvarnog prostora knjižnice i knjižnih polica<sup>3</sup>, prezentiranju pojedinih primjeraka, i to u rasponu od naglašavanja uveza, naslovnog lista ili grafičkih priloga i ex librisa pa do omogućivanja pregledavanja sadržaja itd. Sve bi to trebalo dopuniti online dostupnim katalogom. Bio bi to, nema sumnje, zadatak vrijedan cijeloga radnog vijeka jednoga muzejskog profesionalca. A oni u tome muzeju, kao uostalom i u svim

ostalima, moraju obaviti i stotinu drugih poslova i stoga zaboravimo na idealno, a veselimo se već i prvoj sigurnoj razini pristupanja tom prevrijednom fondu, i to u obliku istraživanja i publiciranja u štitvu doktorske disertacije.

## ELEMENTI POJEDINAČNOGA KNJIŽNOG PRIMJERKA

U usporedbi s knjižnim cjelinama/zbirkama pojedinačni se knjižni primjerci čine manje zahtjevnom građom za muzealiziranje, odnosno za prezentiranje. No tako se može činiti samo onima koji ne poznaju sve slojeve vrijednosti knjige. Oni drugi će znati kako se pri muzealiziranju takve građe zahtjevi i dvojbe zapravo samo množe.

Za potrebe ovog priloga elemente pojedinačnoga knjižnog primjerka podijelili smo u tri skupine – na one koji se odnose na materijalne datosti, one koji se odnose na sadržaj te, napokon, na one koji su rezultat djelovanja izvanknjižnog okruženja. Prvoj skupini pripadaju sami zaštitni oblici čuvanja knjižnog sadržaja, poput voskom zalivene glinene posude, kožnatoga i okovanog omota, ali i ostali materijalni nositelji medija knjige kao što su kamen, pergament, papir, koža, elektronički i digitalni nosači itd. Materijalnoj datosti pripada i mjerljivi format i opseg knjige te, naposljetku, i uvez, koji može poprimiti doista čudesno lijepe oblike.

Negdje između, ili poput mosta koji spaja materijalnu i sadržajnu datost, vidimo tisk i materijalna svjedočanstva njegove realizacije, koje možemo pratiti od Gutenbergova vremena. No tu prebogatu obrtničku i kulturno-povijesnu nišu ne

<sup>3</sup> Inspirativni primjer za takvo što možemo pronaći u mađarskom projektu *Bibliotheca Eruditio*, unutar kojega je napravljena i virtualna rekonstrukcija Knjižnice Nikole i Adama Zrinskog u Čakovcu. Vidjeti više: <http://www.eruditio.hu/zrinyi3d/projekt/index.html>, 17. siječnja 2012.

usuđujemo se ni pokušati otvoriti zbog ograničenog prostora ovog priloga.

Sadržaj, pak, bez imalo razmišljanja, obuhvaća tekst i s njim spojene vizualne dijelove – ilustracije (mogu biti i minijature), iluminacije i različite druge ilustrativne priloge i ilustrativna rješenja pojedinih dijelova knjige. Povjesničar umjetnosti i predani muzealac Artur Schneider svojedobno je podučio grafičku struku tim dijelovima i zahvaljujući njemu, u uporabu su ušli pojmovi poput naslova, unutrašnjeg naslova, prednaslova, nadglavka, zaključka i signeta<sup>4</sup>. Dakako, danas, u vremenu računalne izrade pripreme knjige, na jedan dio njih potpuno smo zaboravili.

Elementima nastalima zahvaljujući vanjskome (izvanknjižnom) djelovanju pripadaju različiti dodaci na knjizi i u njoj, koji su nastali zahvaljujući protoku vremena te imateljima i korisnicima kojima je knjiga prolazila kroz ruke. Pri tome mislimo na različite oblike oznaka, bilo da je riječ o signaturama ili o inventarnim brojevima. Nerijetko se događa da naiđemo na više takvih oznaka i identifikacijskih brojeva i njihovim odgonetavanjem možemo rekonstruirati zanimljiv život i put knjige. Toj grupi pripadaju i ex librisi kao posebne, katkad i umjetnički oblikovane oznake vlasništva. Njihovo otkrivanje, odgonetavanje i istraživanje pravo je kontekstualno i kulturno istraživanje.<sup>5</sup> (sl. 2.)



Slika 2. Ex-libris Adama Zrinskog, 17. st., prekrasna primjer kasne uporabe renesansne teme *Arte et marte*, čuva se u HDA-u

Prezentacija pojedinačnih primjeraka može se pojednostavnjeno svesti na promišljeno usmjeravanje pozornosti gledatelja na neki od nabrojanih elemenata. Izlažemo li cijelu knjigu zbog njezine vanjštine, valja je uvijek postaviti na stalak nagnutu prema čitatelju. Ne moraju to biti specijalni stalci za izlaganje starih knjiga koji će očuvati njihove hrptove itd. Moguće se koristiti bilo kakvim drugim pomagalom, pa i napraviti stalke u ustanovi. No nagnutost knjige i sugeriranje njezina pokretanja pri aktivnosti čitanja moralo bi postati osnovnim pravilom izlaganja. Kako bi publici osvijestio pojam

<sup>4</sup> Vidjeti više u: Schneider, A. Hrvatska knjižna umjetnost. *Grafička revija*, vol. I., 1928., str. 3-8.

<sup>5</sup> Valja istaknuti kako se u rukopisnim knjigama situacija mijenja i kako je teško govoriti o izvanknjižnoj prirodi oznaka naručitelja i vlasnika, poput heraldičkih znakova, izreka i sl.

kožnatog uveza ili posebno urešenog ovitka (npr. Kerdićeve reljefne korice), Ljubo Babić je knjige na izložbi u Leipzigu 1927. postavio u okomiti položaj. Jednako tako, uvijek ih je izlagao u grupama. No činjenica je da se gomilanjem primjeraka na zadanom prostoru ništa ne dobiva i da je izlaganje pojedinačnog primjerka, pogotovo kad moramo istaknuti neki od njegovih elemenata, najprihvatljivije.

Interpretacija elemenata i detalja zahtijeva primjenu drugih medija i metoda. Fotografska povećanja i njihovo kreativno spajanje s originalima čine se najjednostavnijima. Za minijature ili male ilustracije općenito treba se samo prisjetiti uobičajenih pomagala za čitanje – povećala, i uvesti ih pri izlaganju. Ona će osigurati minimalnu interaktivnost s knjigom zaštićenom u izložbenoj vitrini. Napokon, informacijska tehnologija i primjena različitih multimedijских programa mogu u potpunosti simulirati aktivnost listanja i čitanja knjige, što je vrhunac oživljavanja (čitaj: uporabe) statične muzealizirane knjige. Često vidimo, i već smo navikli na njih, povećanja pojedinih knjižnih detalja i njihovo postavljanje na izložbeni zid. Usmjeravamo li posjetitelja na neki knjižni sadržaj, valja ga učiniti „uporabljivim“, a onaj koji je na stranom jeziku prevesti na hrvatski itd. Dodavanje originalnih predmeta, jednako kao i kopija ili nekih drugih zamjenskih predmeta koji će pridonijeti razumijevanju bilo kojega knjižnog elementa na izložbi, neki su hrvatski muzeji već potpuno usvojili. Posebnu pozornost u ovom prilogu usmjeravamo na one elemente i dijelove knjige koji su nastavili samostalan baštinski život. Najčešće je riječ o bogato ukrašenim dijelovima materijalne da-

tosti knjige kao što su bjelokosne korice, srebrni okovi, srebrne torbice (za čuvanje Kur'ana, primjerice) itd. Nažalost, samostalan put kroz svakodnevna događanja, ali i nedaće antikvarijata, trgovina umjetninama, pa i privatnih zbirki, prolaze i bogati knjižni otisci, grafički prilozima, pogotovo knjižno slikarstvo. Naši muzejski fondusi puni su takvih primjera defragmentiranosti baštine. No pitanje je moramo li ih takve pokazivati posjetiteljima na stalnim i povremenim izložbama. Nema dvojbe da je u današnjem trenutku odgovor niječan i da je davanje informacija o cjelini iz koje dijelovi potječu, i to u struči prihvatljivom obliku (dovoljna, no ne prevelika količina teksta, fotografija cjeline ili barem ostalih dijelova s podacima o mjestu čuvanja itd.), minimum



*Slika 3. Pogled na dio sitnoslika iz rukopisa obitelji d'Este u Strossmayerovoj galeriji*

koji moramo zahtijevati od svake ustanove.<sup>6</sup> (sl. 3.)

Naposljedku spomenimo knjižnu baštinu koja pripada aktivnosti čitanja. To je različita oprema u funkciji čitanja, primjerice poput stalaka za knjige, noževa za razrezivanje stranica, dočitnika itd. A kako muzealizaciji zapravo nema kraja, možemo samo upozoriti na činjenicu da i dokumentacija koja nastaje tijekom stručne obrade knjižne građe i pomaže korisnicima u njezinu pronalaženju (inventarne knjige, rukom pisani i u ladici smješteni kataloški listići i sl.) tijekom vremena i sama postaje baštinom.

## ZAKLJUČAK

Knjižna baština jedan je od najraznovrsnijih i najsloženijih sklopova baštine, i to u smislu očuvanja, ali i prezentacije. Ona je možda i najčvršći most i fenomen koji povezuje sve baštinske ustanove u AKM zajednici i zahtijeva interdisciplinarni i interstrukovni pristup. Pojedinačni knjižni primjerak glavni je reprezentant tog sklopa baštine. Po svojoj je prirodi i dinamičan i statičan. Potencijalna dinamičnost temelji se na njegovoj funkcionalnoj povezanosti s aktivnošću čitanja, no ta funkcionalnost, nakon što

<sup>6</sup> Ovdje ističemo i minijature koje se čuvaju u Strossmayerovoj galeriji i koje je I. Pasini tako detaljno istražila i istraženo prezentirala javnosti u radu *Uloga naručitelja u nastanku djela knjižnoga slikarstva na nekoliko primjera iz Strossmayerove galerije starih majstora u Zagrebu*. Dani Cvite Fiskovića XI., Orebić, 2008., no to još nije našlo odjeka i u izlaganju u stalnom postavu Galerije.

knjiga izađe iz izravne uporabe i prijeđe u svijet baštine, prestaje, i to ponajprije radi njezine zaštite. Osim toga, knjiga je po svom obliku izrazito statična i, budimo iskreni, ako nema bogatu materijalnost ili ilustracije, na izložbama – i neatraktivna. Stoga je moramo osmišljeno prezentirati, fizički i digitalno približiti posjetitelju te pojedine elemente istaknuti koristeći se različitim metodama i pomagalicama. Sigurni smo da to neće uvijek ovisiti o financijskim sredstvima, nego ponajprije o inventivnosti našeg promišljanja i pristupa knjižnoj baštini.

## FORMS OF THE BOOK HERITAGE AND THEIR PRESENTATION AT EXHIBITIONS

*Although it has been mentioned quite a lot already as part of the exhibition at the Zagreb symposium dedicated to museums and literature (Museum Documentation Centre, 2006), the symposium The Book in the Museum systematically presented all forms of the book heritage in museums, ranging from parts of a book (for example, separate book illustrations, miniatures and so on) to libraries as functionally equipped units. Their museality is carefully analysed, which means that there has been an attempt to determine the layers of value that belong to them, starting off from their material givens (that relate to design, binding and typography), as well as the contents and the contextual environment within which they were created or were used (belonging to a given person or social circle, belonging to a given period of time and so on). At the end, it is shown that the use and high quality presentation of books and integrated units of books at exhibitions is highly complex and demanding, precisely because of the complex museality. All of the theoretical postulates are supported with examples of museum practice from Croatia and elsewhere.*

## KNJIGA KAO IZLOŽBENI OBJEKT U KNJIŽNICI

**ANDREA HORIĆ**

Pravni fakultet Sveučilišta u  
Zagrebu, Zagreb  
ahoric@pravo.hr

### UVOD

*Prije četiristo godina, kada je jedan Erazmo štampao svoje knjige u dvjesto egzemplara, to je za evropsku elitu od Cambridgea i Pariza do Firenze bio događaj, a danas, između stotinjak sajmovi knjiga, na kojima se pojavljuju stotine tisuća noviteta, kako se može primijetiti jedna izgubljena, samotna knjiga?*

M. Krleža, 1968.

Knjižnična djelatnost, kako je definira zakonodavac, obavlja se kao javna služba, a njezinu građu čini svaki jezični, slikovni i zvučni dokument na lako prenosivome materijalu ili u elektronički čitljivom obliku informacijskoga, umjetničkoga, znanstvenoga ili stručnog sadržaja.<sup>1</sup> Uz zakonom definirane poslove i aktivnosti, jedna od sastavnica knjižnične djelatnosti i oblika komunikacije s njezinim korisnicima i okolnim svijetom svakako je izlaganje vlastite knjižne građe i arhivskog materijala kao izložbenog predmeta. Prema nekim autorima, knjižnica izložbom ostvaruje nekoliko kulturno-društvenih zadaća: oglašavanje i promociju knji-

ge, prijenos informacija i produblјivanje znanja, oblikovanje mišljenja i izgradnju svijesti svojih posjetitelja i korisnika.<sup>2</sup> Stoljećima smatrane stupovima društva utemeljenoga na pohranjenome ljudskom znanju, knjižnice, uz postojanje prostora za čuvanje svoje građe i njezina davanja na uporabu svojim korisnicima, kontinuirano izgrađuju svoj fond, raspoređuju ga u pojedine zbirke i stručne skupine, čuvaju ga i vrednuju. Dok muzejska djelatnost prema zakonu obuhvaća skupljanje, čuvanje i istraživanje civilizacijskih, kulturnih i prirodnih dobara, njihovu stručnu i znanstvenu obradu, usustavlјivanje u zbirke, trajno zaštićivanje muzejske građe te njihovo neposredno i posredno predočivanje javnosti putem stalnih i povremenih izložaba, kao i objavljivanje podataka i spoznaja o muzejskoj građi i muzejskoj dokumentaciji putem stručnih, znanstvenih i drugih obavijesnih sredstava<sup>3</sup>, primarna je zadaća znanstvenih knjižnica fizičko čuvanje i davanje knjižničnog fonda na korištenje matičnoj akademskoj i široj znanstvenoj zajednici. U današnjim uvjetima interneta i elektroničkih izvora informacija izmijenila se percepcija knjižnice i njezinih izvora. Istraživanja su pokazala da je internet preuzeo ulogu glavnog dobavljača informacija, mijenjajući percepciju knjižnice i njezinih izvora. To potvrđuju brojna recentna istraživanja autora s područja knjižničarstva i informacijskih znanosti.<sup>4</sup>

<sup>2</sup> Usporediti: Selbmann, Sybille. *Zur Öffentlichkeitsarbeit wissenschaftlicher Bibliotheken. Ein theoretischer und empirischer Beitrag.* Pullach, 1975., str. 70.

<sup>3</sup> Vidjeti: Zakon o muzejima, NN 65(2009), čl.5.

<sup>4</sup> Mi, Jia, Frederic Nesta. Marketing library services to the net generation. *Library Ma-*

<sup>1</sup> Vidjeti: Zakon o knjižnicama, NN 105(1997), čl.7.

Informacijski krajolik izmijenjen dominantnom ulogom interneta osigurao je uvjete za jačanje drugih oblika komunikacije s korisnicima – izložba knjiga jedan je od njih. Putem izložbe knjižnica može prezentirati svoju ponudu i mogućnosti, integrirati se u kulturno i društveno okruženje, ostvariti kontakte i uspostaviti suradnju, kao i postaviti vlastite prioritete i intencije.<sup>5</sup> Izlaganje knjige kao izložbenog predmeta potvrđuje da dominacija interneta mijenja, doduše, percepciju knjižnice kao fizičkog mjesta i knjige kao materijalnog izvora znanja, ali da još jače naglašava literarno, predmetno, znanstveno i društveno značenje knjige.

Sam pojam *izložba* u svakodnevnom jeziku odmah asocira na umjetnost te na muzejsko-galerijski ambijent. U današnjim uvjetima i u suvremenoj knjižničkoj praksi očekivano mjesto izložbe više nisu samo muzeji i galerije nego i knjižnice. Dok je smisao i cilj umjetničke izložbe precizno definiran i vrlo jasno očitovan, postavlja se pitanje što izložbu u knjižnici znanstvene i akademske institucije kao mjesta znanstvenog istraživanja i akademske nastave dovodi u vezu s umjetničkim. Svaka je izložba istodobno stvaralački čin i specifičan informacijski sustav u kojemu se knjigama kao

izložbenim objektima oblikuju i prenose poruke. Korisnik knjižnice postaje posjetilac izložbe i s knjižničnom građom ulazi u otvoreni komunikacijski i informacijski proces. Izlaganjem knjige kao izložbenog predmeta knjižnica uspostavlja novu i širu dimenziju komunikacije s društvom i svijetom oko sebe.

## KNJIGE KAO IZLOŽBENI OBJEKTI

Imajući na umu da ova tema zahtijeva dublju analizu od tematskog raspona predviđenoga ovim radom, inicijalno se postavljaju ova pitanja: *što određuje knjigu kao izložbeni predmet; je li ona kao izložbeni predmet zanimljiva te koji su postojeći i mogući oblici njezina komuniciranja s posjetiteljima knjižnice odnosno izložbe?* Odgovori na ta pitanja prilog su za dublje razumijevanje fenomena knjige i knjižnično-dokumentacijske građe u institucijama koje nisu galerije i muzeji te čija misija i djelatnost ne poznaje modele, standarde ni zakonitosti muzejsko-galerijske prezentacije knjižne građe.

### Što određuje knjigu kao izložbeni predmet

Već od kasne antike luksuzne i skupocjene knjige nisu bile namijenjene čitanju i bogoslužju već pokazivanju. Biblije, glomazni raskošno ukrašeni misali i liturgijske knjige, sadržajno namijenjene bogoslužju, pisane na najfinijem pergamentu, u bogato ukrašenome kožnom uvezu, iako su povremeno imale i praktičnu namjenu, primarno su služile kao reprezentativan predmet koji je trebao ljepotom i materijalnom vrijednošću zadiviti bibliofile, znance i trgovačke

---

*agement* 27(2006), 6/7, str. 415.; Perceptions of libraries and information resources: a report to the OCLC membership, Dublin, OH: OCLC. Dostupno na: <http://www.oclc.org/reports/2005perceptions.htm>; Choy, Fatt Cheong. Libraries and librarians – what next? *Library Management* 28(2007), 3, str. 114.

<sup>5</sup> Usporediti: Raab, Ute. Ausstellungen und Ausstellungsgestaltung in Bibliotheken. *Bibliothek, Forschung und Praxis* 15(1991), Heft 1, str. 8.

putnike. Predmet namijenjen čitanju i stjecanju znanja, svojom je materijalnom opremljenošću bio u službi promocije kraljevskog dvora i biskupske palače te je svjedočio o moći i bogatstvu. Repräsentativnost i ljepota ukrasa dominirala je nad sadržajem i praktičnom zadaćom knjige i u ranome srednjem vijeku, kada su naručitelji raskošno ukrašenih kodeksa bili motivirani društvenim i statusnim pozicioniranjem, a ne čitanjem i željom za znanjem.<sup>6</sup> Materijalna opremljenost primjerka proporcionalno je rasla prema moći i bogatstvu vlasnika ili naručitelja, čime se knjiga sve više udaljavala od svoje primarne uloge – nositelja znanja i informacija. Taj trend pratimo također u kasnoj antici i kroz srednji vijek, kada su na posebnoj cijeni bili kodeksi s grimiznim pergamentom i zlatopisom.<sup>7</sup> Pojava koja je u potpunoj suprotnosti s navedenim praksama izlaganja i pokazivanja knjiga jest posebno učinkovita mjera zaštite od krađe skupocjenih knjiga. *Libri catenati, libri incatenati, libri acclavati* označavaju knjige lancima zakovane za police, pultove ili uz zido-

ve.<sup>8</sup> Navedena mjera zaštite od krađe uvedena je u 14. st. u Europi, kada su se osobito vrijedne knjige i jedinstveni rukopisni kodeksi čuvali zaključavanjem u samostanske i crkvene riznice i samo su se iznimno posuđivali na čitanje. Okovane knjige postaju knjige koje se čitaju i dobivaju funkciju primjerenu svojoj osnovnoj namjeni – izvoru znanja. Škrinje i kovčezi, zaključani ormari i pultovi postaju mjesta čuvanja knjiga, a crkvene i samostanske knjižnice do rane su renesanse bile ambijent u kojemu su učeni laici mogli čitati i posuđivati knjige. Daleka i duga povijest knjige svjedoči o knjizi kao kulturno-povijesnom spomeniku, kulturnom predmetu i dominantno društvenom fenomenu, pokretno-me civilizacijskom i kulturnom dobru kao dijelu općeljudske baštine. Dvorski primjerci bogato ukrašenih knjiga namijenjenih izlaganju i divljenju, knjižni fondovi samostanskih knjižnica, privatne knjižnice učenih ljudi, javne knjižnice za građanstvo, znanstvene i akademske knjižnice namijenjene istraživačima i akademskoj zajednici, elektroničke knjige u strojno čitljivom formatu te virtualne knjižnice otvorene svima putem interneta potvrđuju kontinuitet knjige koja se čita i gleda, knjige kao svakodnevnoga upotrebnog predmeta i izložbenog objekta namijenjenoga gledanju.

Povijest knjige potvrđuje da tehničku svrhovitost predmeta namijenjenoga čitanju i služenju prati i estetska vrijednost knjige kao umjetničkog predmeta. Estetski se dojam povećava u skladu s razinom umjetničkog oblikovanja i poligrafske metode proizvodnje primjerka. Oba momenta – *tehnička svrhovitost* i

<sup>6</sup> Stipčević, Aleksandar. *Socijalna povijest knjige u Hrvata*. Zagreb: Školska knjiga, 2004., sv. 1., str.262.

<sup>7</sup> Aleksandar Stipčević navodi primjere pisanih izvora o knjigama koje se ne čitaju nego služe kao reprezentativni primjerci za pokazivanje i izlaganje. Tako Pavao II. Šubić, bibrski knez, godine 1346. oporučno daruje franjevačkoj crkvi sv. Marije u Bribiru sedam knjiga, a zauzvrat traži ukop pokraj oca. Isprava kralja Dmitra Zvonimira potvrđuje da raskošno opremljen primjerak evanđelistara iz samostana u Vrani nije bio namijenjen liturgiji nego se zbog svoje vrijednosti i ljepote čuvao u samostanskoj riznici. Vidjeti: Stipčević, sv.1., str. 263.

<sup>8</sup> Isto, str. 302.



*estetska uobličenost* dio su složenog procesa nastajanja i izradbe knjige koji danas pripada razvijenoj grafičkoj industriji. Specifičnost forme koja se povijesno razvijala usmjeruje nas prema knjizi kao umjetničkome i upotrebnom predmetu kojemu se pristupa s estetskoga i tehničkog stajališta, koji se knjižničarski obrađuje analiziranjem i opisivanjem njegovih oblikovnih, povijesnih obilježja i njegova društvenog značenja te ga se prezentira na galerijsko-muzejski način. Pravu bit knjige kao izložbenog objekta, prema nekim autorima, moguće je sagledati promatranjem kroz vizuru *proizvodnje, upotrebe i djelovanja* knjige, odnosno sa sociološkog stajališta u širem smislu.<sup>9</sup> Djelovanje knjige ima velik društveni i kulturni domet, a proizlazi iz ideološkoga, znanstvenoga, predmetnoga i literarnog značenja njezina sadržaja.<sup>10</sup> Čitanjem se prenose predodžbe i stajališta, mišljenja i osjećaji, čime se potvrđuje snaga i domet knjige kao autentičnog objekta u području ljudske kulture. Knjiga je konkretan materijalno-tehnički proizvod čovjekova duha i čisto duhovni odraz njegova suočavanja sa svijetom oko sebe uobličenim u ideje, teorije, mišljenja, teze i svjetonazor. U tome je specifičnost knjige kao izložbenog predmeta. Svaka

<sup>9</sup> Funke, Fritz. Das Buch als musealer Gegenstand [Bericht über das Symposium 30. Oktober 1984]. *Jahrbuch der Deutschen Bücherei* 21 (1985), str. 11. Spomenuti aspekt, prema Funkeu, podjednako se odnosi na obrtnike i poduzetnike u tiskarskoj industriji, kao i na umjetnike, ilustratore, knjižare i izdavače, zajednicu čitatelja i posebne grupe, primjerice, bibliofile jer njihovi društveni odnosi i kontakti u cjelini pripadaju kulturnoj i društvenoj povijesti knjige.

<sup>10</sup> Isto, str.11.

pravna knjiga nekadašnjega Juridičkog seminara, današnje Knjižnice Pravnog fakulteta u Zagrebu, posjeduje navedena obilježja i svaka je odraz i konkretan izraz produktivne snage ljudskog mišljenja, bez obzira na to je li riječ o srednjovjekovnom kodeksu, suvremenoj kodifikaciji ili novovjekovnom komentaru nekoga pravnog pravila. Može se činiti da su knjige u muzeju i knjižnici kao izložbeni predmeti donekle monotone. To znatno ovisi o izboru knjižne i arhivske građe, njezinu prostornom rasporedu i načinu znanstvene interpretacije određene tematike te o motivaciji i kreativnosti priređivača izložbe. Dopustiti knjigama da „dođu do riječi“ znači osigurati ambijent za komunikaciju i emocionalni i estetski doživljaj te potvrditi knjigu kao *čuvara i nositelja* ljudskog duha. Svaka izložba knjiga potvrđuje da je knjiga slojevit i višeznačan izložbeni objekt te predmet s mnogo materijalnih, duhovnih i umjetničkih aspekata.

### **Je li knjiga kao izložbeni predmet zanimljiva**

Izloženi u prostoru, svakodnevni se predmeti mogu pretvoriti u sasvim osobite izložbene objekte. Osobni predmeti, fotografije i dokumenti, izloženi i predstavljeni na jednome mjestu, gube svoja pojedinačna značenja i zajedno stvaraju novi značenjski sklop, međusobno utječući na svoje odrednice. Knjiga kao izložbeni objekt prezentira samu sebe. Izložena u prostoru, knjiga oživljuje prošlost, pokreće osjećaje i prenosi poruke. Rudolf Frankenberger, predstavnik grupe protivnika izložbe knjiga, upozorava da je knjiga svojim sadržajem namijenjena isključivo čitanju, nikako

izlaganju<sup>11</sup>. Takvom tvrdnjom zastupa mišljenje koje se protivi ideji ne samo izložbe u knjižnici, već izložbe knjiga uopće. Postavlja se, međutim, pitanje: je li knjiga kao izložbeni objekt zanimljiva? Sa stajališta sadržaja knjige, njezine jedinstvenosti i specifičnosti, moramo se složiti s mišljenjem protivnika izložbe. Knjigu s tog stajališta nije moguće vizualno ni javno predstaviti. Iskustvo nas uči i upućuje na činjenicu da je u knjigama, s obzirom na njihov sadržaj, dominantna duhovna dimenzija, dimenzija smisla. S tim je povezana svojevrsna priroda tajanstvenosti knjige (*auratischen Charakter*) o kojemu govori Karl Dachs<sup>12</sup>. Upravo zato što je knjiga specifično jedinstvo duha i materijalne ovojnice, ona posjeduje snagu i ekspresivnost kao objekt izložen u prostoru. Postajući objekt izlaganjem, oslobađa iz sebe misaoni i značenjski slijed koji ima obilježje interpretirajućeg prikazivanja. Uz svoj materijalni oblik, knjiga je prenositelj teksta i nositelj značenja, posrednik u širenju ideja i medij koji istraživačima omogućuje traganje za intelektualnim sponama. Zbog svoje prirode jedinstva duha, očitovanoga i fiksiranoga u materijalni oblik, knjigu treba promatrati na isti način kao i umjetničko djelo. Optička ekspresivnost i duhovna vrijednost različita je od knjige do knjige, a vrlo važan činitelj također je i povijesna dimenzija primjerka. Zagovornici izložbe

knjiga upozoravaju na povijesnu činjenicu da su knjige oduvijek služile kao izložbeni predmeti<sup>13</sup> te da su te izložbe uvijek potvrđivale veliko zanimanje javnosti. Brojni primjeri njemačkih sveučilišnih i znanstvenih knjižnica pokazuju da je knjiga uvijek zanimljiv izložbeni objekt. Primjerice, njemačka NLB u Hannoveru<sup>14</sup> potvrđuje da predmet zanimanja nisu samo skupocjeni spisi, rukopisi i rijetke knjige već da su izložbe knjiga odabranih prema određenom kriteriju knjižničarske struke, neovisno o autorstvu ili sadržaju, redovito dobro posjećene i sa zanimanjem praćene.

### ZNANSTVENA KNJIŽNICA KAO MJESTO IZLOŽBE

Postoji niz prigovora i argumenata protiv izložbi u znanstvenoj knjižnici poput onoga da se knjige namijenjene znanstvenom radu i čitanju povlače iz upotrebe radi izložbe te da je priređivanje izložbe problematično u institucijama čiji djelokrug nije u sektoru kulture i umjetnosti. Nadalje, sasvim je utemeljen prigovor da su izložbe s konzervatorskog stajališta opasne i štetne za knjige.<sup>15</sup> Motivacija za izložbene aktivnosti i adresati izložbe također se mogu smatrati problematičnima ako ih promatramo sa stajališta knjižničarske zajednice. Praksa, međutim, pokazuje da postoji zanimanje

<sup>11</sup> Frankenbeger, Rudolf, Klaus Haller (hrsg.). *Die moderne Bibliothek: ein Kompendium der Bibliotheksverwaltung*. München, 2004., str. 331.

<sup>12</sup> Dachs, Karl. Buchausstellungen in wissenschaftlichen Bibliotheken. Imprimatur, Ein Jahrbuch für Buchfreunde, *Neue Folge* XI, 1984., str. 83.

<sup>13</sup> Isto, str. 87.

<sup>14</sup> Regionalna knjižnica Donje Saske u Hannoveru odnosno Gottfried Wilhelm Leibniz Bibliothek – Niedersächsische Landesbibliothek. Opširnije na: [http://www.nlb-hannover.de/ueber\\_uns/](http://www.nlb-hannover.de/ueber_uns/)

<sup>15</sup> Usporediti: Pinkwart, Doris. Ausstellungen in wissenschaftlichen Bibliotheken. Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein Westfalen. *Neue Folge* 35,36 (1985-1986), str. 45.

za izložbu knjiga u ambijentu knjižnice. Knjižnica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u gotovo neprekinutom kontinuitetu od trideset i pet godina ima praksu priređivanja manjih tematskih izložbi knjiga iz vlastitoga knjižnog fonda. One se većinom održavaju uz Dan Fakulteta i traju dva ili više dana, a vezane su za obilježavanje važnih obljetnica Fakulteta. Velike izložbe knjiga bile su posvećene obljetnicama fakultetske knjižnice, primjerice izložba u povodu osamdesete i stote obljetnice formalnog osnutka Biblioteke Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Izložbom *I knjige imaju svoju sudbinu*, postavljenom u povodu stote obljetnice osnutka Knjižnice, željela se naglasiti povijesna i socijalna dimenzija Knjižnice i njezine građe te, u određenoj mjeri, optička ekspresivnost i umjetnička vrijednost knjige.<sup>16</sup> Brojne manje izložbe koje su se posljednjih desetak godina priređivale na Fakultetu potvrdile su da i „osamljene“, a nerijetko i *zaboravljene* knjige, koje se pojavljuju i izranjanju među tisućama noviteta na tržištu knjiga, svjedoče o povijesti i vremenu kojemu pripadaju. Uvrštenjem pojedinih primjeraka u pregledne i dostupne nivoe, knjižnice štite knjige od zaborava i svjedoče o svjetonazoru i porukama njihovih autora. Prostori u kojima su

izložbe knjiga bile postavljene nerijetko su bili prostori knjižnice u korisničkom sektoru: čitaonica, prostor za posudbu, prostor za informacije, ali i seminarske dvorane i učionice. Stare knjige nikada nisu bile zamijenjene faksimilima ili kopijama ako su postojali originali. Knjižnica se uvijek vodila shvaćanjem da samo originalno djelo posjeduje snagu, specifičnu *auru*, kako je upozorio Karl Dachs.

Izložba knjiga u znanstvenoj knjižnici, konceptijski dobro osmišljena, služi osjetilnom opažanju, prezentira estetsku vrijednost i otvara horizont za daljnja promišljanja, postajući dio kolektivne svijesti matične akademske i znanstvene zajednice. Znanstvene i akademske knjižnice, kao zbirke izvornih djela i sekundarne literature za studij i istraživanje, mjesta su obrazovanja, istraživanja i razvoja. One su također prostor za znanstveni dijalog i komunikaciju. Ambijent tišine i raspoloživosti knjižnog fonda za umni rad omogućuje akademskoj i znanstvenoj zajednici daljnji razvoj, istraživanje i stvaralaštvo. Kada znanstvena knjižnica postane mjestom izložbe knjiga, ona se obraća mnogo široj publici od svoje korisničke populacije, a priređivač izložbe umjesto „gospodara“ i informacijskog stručnjaka postaje promatrač i „sluga“ njezinih objekata koji ulaze u specifičnu interakciju stvarajući nove sklopove značenja. Knjižnica postaje muzej i/ili galerija, knjižničar postaje kustos, a korisnik knjižnice – posjetitelj izložbe. Svaki pojedini primjerak izložene knjižne građe, očitujući pripadnost nekoj vrsti, zemlji i vremenu, izlaže se „komunicirajući“ na nov način s posjetiteljem. Ambijent znanstvene knjižnice izložbom knjižnog fonda postaje misaoni

<sup>16</sup> Tematski cjelovita, iako po izlošcima podijeljena, izložba je trebala predstaviti ne samo medij knjige već i knjižnicu kao instituciju koja već godinama samozatajno djeluje unutar većega živog tijela – Pravnog fakulteta. Akademskoj zajednici kojoj pripada, Knjižnica pomaže i dulje od jednog stoljeća koje obilježava. Izložba je bila sažet pregled rada na ostvarenju glavnog cilja i poslanja Knjižnice, koji je uvijek ostao isti: čuvati građu i učiniti je što dostupnijom svim našim korisnicima.

hod i vodi k središnjoj ideji izložbe. Na taj način fond znanstvene i akademske knjižnice tematskim rasponom svojih zbirki i njihovom vrijednošću istodobno stoji u službi promocije knjižnice u javnosti te uvijek iznova prenosi svojim posjetiteljima impuls za učenje i obrazovanje.

## ZAKLJUČAK

Knjiga ima bezbroj lica. Ona je savršen izum forme i proizvod znanstvenih i tehničkih procesa, društvena ikona i najvažniji nositelj ljudske kulture; ona je također i umjetničko djelo, ali i cenzurirani, uništavani i spaljivani *čuvar ideja*. Ona je kulturno-povijesni spomenik, društveni fenomen i nositelj pisane riječi i znanja za buduće naraštaje. Kao izložbeni objekt ima povijesnu vrijednost, nosi duhovnu težinu i posjeduje umjetničku dimenziju. Ona oživljuje svoje autore, svjedoči o njihovu intelektualnomu, pedagoškomu i duhovnom potencijalu, čuva ideje, svjedoči o teorijama. Knjige u knjižnici *komuniciraju* i imaju *sudbinu*, dajući znanstvenoj instituciji osobnost, dubinu i život. Kao utočište šutljivih i strpljivih znanstvenika te prostor susreta i dijaloga, knjižnica je mjesto gdje knjige žive ili umiru, bivaju otkrivene i iznova vrednovane ili zaboravljene.

Knjižnice, u skladu sa svojim ciljem i misijom, u svojim prostorijama i spremištima čuvaju znanje za buduće naraštaje. Nerijetko u tijesnim i skućenim te mikroklimatski neprimjerenim prostorima prebiva knjižno *blago* za nove naraštaje.

Izložbe knjiga, povlačeći knjige iz spremišta, upotrebe ili zaborava, uvijek iznova potiču svoje posjetitelje da uđu u dublji i otvoreniji komunikacijski i informacijski proces. Smještajući originalna

djela u nov povijesni i duhovni kontekst, izložbe nas informiraju o znanju i idejama pohranjenima u svescima i primjercima prekrivenim prašinom, bacajući na njih novo svjetlo.

Stoga važan dio javnog rada od knjižničkog osoblja zahtijeva osnovna dizajnerska i konzervatorska znanja te dobru upućenost u konkretne poslove vezane za priređivanje izložbe. Takva znanja obuhvaćaju izbor građe, boja, rasvjete i opreme te odgovarajuću prezentaciju knjižne građe. Znajući da dio knjižničarske zajednice nije dovoljno upoznat s metodama i zakonitostima rukovanja, čuvanja, zaštite i izlaganja starih i vrijednih rukopisa, knjiga, separata i tiskanih arhivskih dokumenata, nameće se potreba izrade praktičnih smjernica i standardizacije na tom području.

Navedene će smjernice, prema mišljenju autorice, još dugo biti potrebne knjižničarskoj i dokumentarističkoj struci, bez obzira na sve jači trend elektroničke knjige i informacijskih tehnologija koje nagoviještaju mogući *početak kraja* „papirnatu civilizacije“.

## LITERATURA

Bockwitz, H. H. *Schrift-, Buch- und Papiermuseen Europas in ders., Beiträge zur Kulturgeschichte des Buches*, Leipzig (VEB O. Harrassowitz). 1956

Dachs, K. Buchausstellungen in wissenschaftlichen Bibliotheken. *Imprimatur. Neue Folge* 11 (1984), str. 82-100.

Frankenbeger, Rudolf, Klaus Haller (hrsg.). *Die moderne Bibliothek: ein Kompendium der Bibliotheksverwaltung*. München, 2004.

Funke, F. Das Buch als musealer Gegenstand [Bericht über das Symposium 30. Oktober 1984]. *Jahrbuch der Deutschen Bücherei* 21 (1985), str. 9-37.

Maroević, Ivo. Izložba kao oblik muzejske komunikacije. *Osječki zbornik/ur.* Mladen Radić. 21(1991), str. 287-299.

Neuheuser, Hanns Peter. Ausstellungskataloge als spezifische Publikationsform. *Bibliothek, Forschung und Praxis* 12(1988), Heft 3, str. 241-262.

Pinkwart, Doris. Ausstellungen in wissenschaftlichen Bibliotheken. *Verband der Bibliotheken des Landes Nordrhein Westfalen. Neue Folge* 35, 36 (1985-1986), str. 44-50.

Raab, Ute. Ausstellungen und Ausstellungsgestaltung in Bibliotheken. *Bibliothek, Forschung und Praxis* 15(1991), Heft 1, str. 7-30.

Selbmann, Sybille. *Zur Öffentlichkeitsarbeit wissenschaftlicher Bibliotheken. Ein theoretischer und empirischer Beitrag.* Pullach, 1975., str. 70.

Stipčević, Aleksandar. *Povijest knjige.* Zagreb: Matica hrvatska, 2006.

Stipčević, Aleksandar. *Socijalna povijest knjige.* Zagreb: Školska knjiga, 2004.-2008., 3 sv.

Stipčević, Aleksandar. *Sudbina knjige.* Lokve: Naklada Benja, 2000.

Vrhotka, J.. Das Buch als Museumsgegenstand. *Imprimatur Neue Folge* 13 (1989) str. 243-254

## THE BOOK AS EXHIBITION OBJECT IN A LIBRARY

*This work has been prompted by several years experience in preparing exhibitions of books in a scholarly institution, as well as by the fact that the library community is not well enough acquainted with the ways of and media for presenting and exhibiting book materials and the methods and*

*rules for handling, safekeeping, protecting and exhibiting them.*

*The book is an object that is at once artistic and utilitarian. As material object meant for reading and use, it has a specific form that developed historically. Hence we approach it in various ways: aesthetic and technical, processing it with the tools of librarianship, analysing and describing its form and historical features, its social importance, and museological presentation.*

*Every exhibition is at the same time a creative act and a particular information system in which through books qua exhibition objects the messages are shaped and communicated. The user of a library becomes the visitor of an exhibition, and enters an open process of communication and information with the book material.*

*The paper opens up a broader issue concerning what determines a book as exhibition object, is it interesting as exhibition object, and what are the existing and possible forms of its communication with visitors to the library or exhibition? A deeper treatment of these issues is, in the author's opinion, the basis for an understanding of the phenomenon of book and library-documentation material in institutions that are neither galleries nor museums, the missions and activities of which have no models, standards and laws of museum-gallery presentation of book material to follow. The paper endeavours on the basis of knowledge and practical experience acquired to date to throw light on and familiarise the book as a particular exhibition object from the library and from the documentation/information aspect, as well as to draw attention to the need for practical guidelines and appropriate standardisation of the character and manner of work at this level.*

## UMJETNIČKI OBLIKOVANA/ OSLIKANA KNJIGA – DIO UMJETNIČKE ZBIRKE ILI KNJIŽNIČNOG FONDA

TAMARA ILIĆ OLUJIĆ

Grafička zbirka, Nacionalna i  
sveučilišna knjižnica u Zagrebu  
*tilic-olujic@nsk.hr*

Knjiga je, prema *Rječniku hrvatskog jezika*<sup>1</sup>, ukoričeni tekst od više listova, ili, prema UNESCO-ovoj definiciji, neperiodična publikacija s najmanje 49 stranica objavljena u određenoj zemlji i dostupna javnosti. Kao što je vidljivo, u objašnjenju pojma nije izriječno navedeno da se unutar stranica knjige mogu nalaziti i slike, odnosno da u njezinu stvaranju sudjeluje i umjetnik. U ovom će radu biti riječi upravo o knjigama koje je oslikao odnosno oblikovao umjetnik. Rad će se temeljiti na takvim djelima koja se čuvaju u Grafičkoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK) u Zagrebu, u kojoj se vode kao grafičke mape, a u Grafičkoj su se zbirci te knjižnice počele prikupljati 1960-ih godina.

Grafička je zbirka muzejska jedinica unutar druge ustanove, u ovom primjeru knjižnice, koja obavlja muzeološke poslove prikupljanja, čuvanja, proučavanja, komuniciranja te izlaganja likovne građe nastale na papiru, a toj kategoriji pripadaju i mape.

<sup>1</sup> Vladimir Anić. *Rječnik hrvatskog jezika*. Novi Liber. Zagreb, 1991.

Takve su knjige/mape tzv. bibliofilski izdanja, odnosno, kako ih naziva Tonko Maroević, „autorski oslikane knjige“.<sup>2</sup>

Kome su namijenjena takva izdanja? To objašnjavaju grčke riječi *biblion*, što znači knjiga, i *filia* – ljubav. Dakle, takva su izdanja namijenjena svima onima koji osjećaju ljubav prema knjigama, kolekcionarima, autorima knjiga, knjižnicama, muzejima, dakle, svim zaljubljenicima u knjigu. Takve knjige u fond zbirke ulaze kao dar te kupnjom ili zamjenom. Dio grafičkih mapa čine slobodni grafički listovi uloženi u zaštitne omote ili kutije, dio njih nastao je u suradnji s pjesnikom ili glazbenikom, a neke su uvezane pa izgledaju poput knjiga. Također, važan su segment izučavanja bibliofilskih izdanja i monografije umjetnika unutar čijih su korica grafički listovi ili crteži koje su uvezali i potpisali autori, dakle, originalna likovna djela.

Takve doslovce autorski, umjetničkom rukom oslikane knjige razlikuju se od obične monografije i drugačijim uvezom, primjerice kožnim ili platnenim, a neke su i umetnute u zaštitne kutije, dok su na kraju, iza kolofona, dodani originalni likovni radovi u crtežu ili grafici. To možemo vidjeti na primjercima biblioteke *Prizma*, koju je potkraj 1980-ih izdavao Grafički zavod Hrvatske, primjerice na monografijama *Dragice Cvek-Jordan* (sl. 1.), *Dubravke Babić*, *Nikole Koydla*<sup>3</sup> i drugih umjetnika.

<sup>2</sup> Maroević, T. *Autorski oslikana knjiga*. Bibliofilski izdanja Zbirke Biškupić: fundus Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne biblioteke, Zagreb, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1981., str. 9.; *Zbirka Biškupić – Bibliofilski izdanja: 1972. – 2002.*: iz Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Zagreb, 2002., str. 9.

<sup>3</sup> Cvek-Jordan, Dragica. *Dragica Cvek-Jordan*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1987.;



Slika 1. Cvek-Jordan, Dragica. „Dragica Cvek-Jordan“. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1987.

Monografije, autorski oslikane, izrađuju se u vrlo malom broju primjeraka i nisu nužno sve ispunjene istim grafikama, a svakako ne crtežima, i upravo se zbog toga čuvaju u Grafičkoj zbirci, dok se standardna monografija umjetnika (knjiga) nalazi u spremištu knjižnice.

Pri obradi, odnosno inventariziranju takvih knjiga u NSK u Zagrebu primjenjuje se integrirani knjižnični sustav Aleph, u koji je inkorporiran mark21 – format za strojno čitljivo katalogiziranje. Kako je Grafička zbirka dio knjižnice, i za obradu svoje građe koristimo se tim softverom.

Trenutačno se autorski oslikana knjiga obrađuje poput standardne knjige, samo je u prikazu zapisa koji vidi korisnik, u rubrici *vrsta građe*, istaknuto da je riječ o vizualnoj građi: *graf. mape*, te se detaljnije navodi materijalni opis, uz mnoštvo

Babić, Dubravka. Dubravka Babić: crteži = drawings: grafike = graphics. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1987.; Koydl, Nikola. *Nikola Koydl*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1989.

napomena. Autorski oslikana knjiga zasad se obrađuje kao jedna jedinica, tj. kao cjelovito djelo, što ona i jest. Namjera nam je da se uz taj zapis vežu i pojedinačno obrađeni grafički listovi koji se nalaze unutar korica autorski oslikane knjige. Sve su autorski oslikane knjige dostupne korisnicima, rad s njima moguć je u čitaonici Zbirke i ne mogu se iznositi iz nje. Moguće ih je posuditi za potrebe neke izložbe, ali onda je to potrebno riješiti posudbenim ugovorima.

Komunikacija izložbom nešto je složenija jer je knjige, općenito, teško izlagati. Osnovna namjena knjige jest privatna i individualna upotreba<sup>4</sup>, a izložbom je nastojimo približiti široj javnosti. Naime, teško je, zapravo nemoguće, samo dvjema stranicama na kojima knjiga može biti otvorena, ili pak samo naslovnicom, dočarati cijeli njezin sadržaj. Za knjige je važan moment listanja, šuštanje papira, trenutak u kojemu se korisnik susreće s predmetom. Umjetnici toj problematici pokušavaju doskočiti na različite načine. Primjerice, na predstavljanju grafičke mape iz ciklusa *Kajdanka* autorice Zdenke Pozaić<sup>5</sup>, posvećene Chopinu, u NSK u Zagrebu autorica je u istoj

<sup>4</sup> Goldman, P. Books as Museum Objects. *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 1, No. 2, str. 103.

<sup>5</sup> Predstavljanje pjesničko-grafičke mape Zdenke Pozaić *Italija / 20. stoljeće* i nove pjesničko-grafičke edicije *Kajdanka* Luke Paljetka i Zdenke Pozaić, posvećenih Chopinu, održano je u utorak 4. listopada 2011. u NSK u Zagrebu.

vitriini izložila nekoliko mapa otvorenih na različitim stranicama i time ostvarila privid listanja. Takav je način malo kad moguć jednostavno zato što muzeji imaju samo po jedan, eventualno dva primjerka građe. Zato se danas često koristimo modernom tehnologijom – digitalizacijom, koja omogućuje listanje knjige na ekranu, a njome se može dočarati čak i šuštanje pri okretanju listova. No takva metoda prezentacije omogućuje pregled sadržaja, dok je oblik originalnog predmeta njegova trodimenzionalnost, koja podrazumijeva dodir, što još uvijek nije moguće postići.

Na kraju bih spomenula i nekoliko grafičkih mapa koje u svom nazivu imaju riječ *knjiga*, iako nemaju izgled standardne knjige, odnosno ne odgovaraju definiciji izloženoj na početku teksta. To su, primjerice, tzv. knjige objekti umjetnice Maje Franković (sl. 2.). U takvim knjigama autorica je uz pomoć trodimenzio-

nalnosti knjige vrlo uspješno prezentirala grafiku, taj dvodimenzionalni umjetnički rad. U tim je knjigama uglavnom riječ o jedneme jedinom grafičkom listu, često presavijenom više puta te zaljepljenom za korice i zatvorenog izgleda poput knjige. Zahvaljujući tim koricama, grafika može čak i samostalno stajati u prostoru.

Knjiga kao medij za prezentaciju likovnosti izrazito je zanimljiv umjetnicima koji nalaze da, iako zatvorena u korice i skrivena čestim pogledima, bibliofilska grafika ili crtež mogu, a i moraju, zadovoljiti težnju za likovnim ostvarajem.

I na kraju, odgovorit ću na pitanje postavljeno u naslovu: umjetnički oblikovana/oslikana knjiga – dio umjetničke zbirke ili knjižnog fonda?

Prvo, valja naglasiti kako je nužno da takve knjige obrađuje stručna osoba – povjesničar umjetnosti, jer se znalo dogoditi da knjižničar kojemu to nije struka ne prepozna da pred sobom ima origi-



Slika 2. Franković, Maja. „Knjiga za daltoniste“. Maja S. F. [Franković]. Rijeka: F & F, 1997.



nalno djelo koje zahtijeva posebne uvjete čuvanja te osobit način obrade i komunikacije s korisnicima.

Dakle, upravo zbog originalnih uradaka – crteža i grafika – koje je vlastoručno potpisao autor, takva djela pripadaju umjetničkim zbirkama. Ako institucija koja baštini takva djela/knjige nema umjetničku zbirku, važno je da ta djela budu prepoznata kao knjige s „dodanom vrijednosti“, koje zahtijevaju malo drugačiji pristup nego obična knjiga.

## LITERATURA

Goldman, Paul. Books as Museum Objects. *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 1, No. 2, str. 103-110., 1995.

Maroević, Ivo. Uvod u muzeologiju, Zagreb: Zavod za informacijske studije, 1993.

Maroević, Tonko. Autorski oslikana knjiga. Bibliofilska izdanja Zbirke Biškupić: fundus Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne biblioteke, Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1981., str. 9-21.

Maroević, Tonko. Autorski oslikana knjiga. Zbirka Biškupić – Bibliofilska izdanja: 1972. – 2002.: iz Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2002., str. 9-20.

*Od Klovića i Rembrandta do Warhola i Picelja*: izložba u povodu 90. obljetnice Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 8. prosinca 2009. – 31. siječnja 2010. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2009.

Vladimir Anić. *Rječnik hrvatskog jezika*. Novi Liber. Zagreb, 1991.

Babić, Dubravka. *Dubravka Babić: crteži = drawings: grafike = graphics*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1987.

Koydl, Nikola. *Nikola Koydl*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1989.

Franković, Maja. *Knjiga za daltoniste / Maja S. F. [Franković]*. Rijeka: F & F, 1997.

Butković, Josip. *Tribvo honorem: in memoriam Ivlio Clovio de Croatia* [grafike: Josip Butković; tekst: Krešo Kovačiček; zaštitna kutija: Tamara Paškvan]. Rijeka: vlastita naklada, 1997.

Pater, Rudolf. *Buđenja gospođe Roze* [tekst: Davor Mojaš; grafike: Rudolf Pater; predgovor: Luko Paljetak]. Zagreb: AGM, 2000.

Cvek-Jordan, *Dragica. Dragica Cvek-Jordan*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1987.

## THE ARTISTICALLY DESIGNED BOOK – PART OF AN ART COLLECTION OR OF BOOK HOLDINGS?

*The artistically designed or illustrated book is a medium that has drawn artists for decades. In the Print Collection of the National and University Library in Zagreb, such editions are collected, studied and preserved, and have been made available to users since the 1960s.*

*The paper discusses bibliophile editions, especially printed books, which apart from the printed material also have additional original drawings or prints, as well as graphic albums that with their visual appearance impart the appearance of a book. Particular reference is made to print albums that in their title have the word book, even if they do not have the appearance of the standard book.*

*The work defines what an artistically designed book is and what its relation is to the standard book, what the similarities and differences between the two are. The author has also dealt with the museological functions, a special accent being placed on the presentation of the way of documenting the artistically shaped book in the Print Collection of the National and University Library in Zagreb - and on communication with users that goes on in the Collection's reading room.*

## ŠAŠELOVE *SLIKE S ORIJENTA: IZ PRAKSE GRADSKOG MUZEJA KARLOVAC*

**ANTONIJA ŠKRTIĆ**  
Gradski muzej Karlovac  
*antonija.druzak@gmk.hr*

Osnovni cilj muzejske djelatnosti Gradskog muzeja Karlovca jest očuvanje i predstavljanje kulturne i prirodne baštine grada Karlovca i njegovih stanovnika. U tom smislu djelatnost Muzeja organizirana je unutar Prirodoslovnoga, Arheološkoga, Etnografskoga, Kulturno-povijesnoga, Povijesnoga i Galerijskog odjela te Odjela Domovinskog rata. Ono što bismo mogli nazvati knjigom u muzeju unutar Gradskog muzeja Karlovac razvrstano je u nekoliko zbirki u gotovo svim nabrojenim odjelima. Tako Zbirka posoblja i ambijentalnih ukrasa Kulturno-povijesnog odjela i Zbirka svjećarstva i medičarstva Etnografskog odjela sadržava tiskane molitvenike i rukom pisane uvezane kuharice, Zbirka braće Seljan – publikacije vezane za djelatnost tih svjetskih putnika, u Zbirci industrijske baštine čuvaju se promotivne knjige vezane za karlovačku i dugorešku industriju, u Zbirci dokumenata Odjela Domovinskog rata svrstane su knjige i druge publikacije vezane za Domovinski rat, Zbirka fotografija i fotografske opreme Povijesnog odjela skuplja fotografske albume, a Zbirka dokumenata – knjige, rukopisne knjige, dnevničke i sl. U Zbirci grafika i crteža Galerijskog odjela čuvaju

se bibliofilska izdanja te brojne grafičke mape i mape crteža, među kojima su neke uvezane i opremljene tekstem i slikom. Kriterij razvrstavanja u pojedine zbirke uglavnom su specifičnosti značenja određenog predmeta, što je vezano za ono po čemu je određena knjiga kao predmet postala jedinstvena unutar skupa drugih istovrsnih ili sličnih predmeta. Riječ je o značenjima vezanima za povijest ili uporabu određene knjige. Sam oblik knjige kao predmeta koji se sastoji od knjižnog bloka i korica, a nositelj je tekstualnoga i/ili slikovnog sadržaja u Gradskome muzeju Karlovac nije prepoznat kao kriterij osnivanja posebne zbirke knjiga unutar Muzeja. Knjiga shvaćena u najširem smislu pojavnosti jest sredstvo komunikacije. Osnovna namjena knjige jest da njezin tekstualni i slikovni sadržaj posluži prenošenju informacija te simboličnih, estetskih i drugih poruka. Da bi knjiga i u muzejskom okruženju zadržala svoju namjenu, korisnicima je potrebno omogućiti gledanje, listanje i čitanje određene knjige. Uvriježena praksa našega muzeja u protuslovlju je s tim zahtjevom jer se na prvo mjesto postavlja kriterij zaštite knjige kao predmeta, što znači da se posjetitelju, tj. potencijalnom čitatelju onemogućuje fizički dodir knjige koja je muzejski predmet, kao i knjiga u muzeju izloženih u stalnom postavu ili spremljenih u muzejskoj čuvaonici. Knjiga u muzeju, tj. knjiga kao muzejski predmet, uza sve svoje specifičnosti, kao i drugi muzejski predmeti, određena je tri ma sastavnim elementima: materijalom, oblikom i značenjem. Pritom su prva dva elementa relativno zadana i stalna, dok je značenje promjenjiva veličina koja se neprekidno otkriva i uz koju se veže osnovno obilježje muzejskog predmeta,

tj. muzealnost.<sup>1</sup> U muzejskom okruženju knjiga je izvor informacija sadržanih u određenoj knjizi i vezanih točno za nju, tj. za njezinu fizičku pojavnost. Interdisciplinarnim istraživanjem značenje se istražuje, tumači i produbljuje. Sadržajno je riječ o informacijama vezanima za materijalnu osnovu knjige i njezine elemente, autora knjige, pisca, dizajnera, proizvođača, naručitelja, korisnika ili vlasnika, za informacije o mjestu i vremenu njezina nastanka i upotrebe te za uži ili širi kontekst što ga je knjiga prije ulaska u muzejsku zbirku živjela i koji nakon ulaska u muzejsku zbirku nastavlja živjeti.

Gradski muzej Karlovac vrlo je uspješno 2003. g. iskoristio nakladničku djelatnost Muzeja kao jednu od mogućnosti prezentacije knjige u muzeju. Knjiga o kojoj je riječ nije tipičan primjer knjige jer je to unikatni ilustrirani rukopis. Autor ga je prvi put javnosti izložio na Prvoj dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj izložbi u kolovozu 1864. g. u Zagrebu, unutar XXXI. izložbenog podrazreda koji je obuhvaćao „slikarije, risarije, obrasce i kipotvorine“. Knjiga je potom izložena i 1896. na Milenijskoj izložbi u Budimpešti. Taj bogato opremljeni rukopis pisan je goticom, na njemačkom jeziku, a njegov puni naziv glasi: *Bilder aus dem Oriente aufgenommen während einer Reise nach Aegypten, Nubien, Sudan in den Jahren 1853. und 1854.* odnosno, u prijevodu na hrvatski, *Slike s Orijenta nastale tijekom jednog putovanja u Egipat, Nubiju i Sudan tijekom 1853. i 1854. godine* (sl. 1.). Knjiga je nastala u Karlovcu desetak go-



Slika 1. Jakov Šašel: *Bilder aus dem Oriente*, korice rukopisne knjige

dina nakon tog putovanja, točnije 1863. g. Uvezana je u kožne korice na kojima je otisnut skraćeni naslov (*Bilder aus dem Oriente von Jakob Schaschel*) izveden zlatotiskom. Dimenzije knjige su 22,5 x 29,5 cm. Sadržava predgovor i 143 stranice rukom pisanog teksta podijeljenoga u četiri poglavlja. Knjiga je ilustrirana autorovim crtežima; na prvoj se stranici nalazi njegov autoportret, a u nastavku još 33 kolorirana crteža s naslovima koji prate tekstualni sadržaj. Nakon Šašelove smrti 1903. g. vlasnik knjige postao je njegov najstariji sin Jakov, koji je bio župnik u Mahičnu pokraj Karlovca, a potom, 1911. g., knjigu je dobio drugi sin – Janko, župnik u Maruševcu pokraj Varaždina. On je neposredno prije smrti 1926. g. knjigu predao svojoj nećakinji i jednoj unuci Jakova Šašela Mariji Mici Merle iz Karlovca, koja ju je darovala Gradskome muzeju Karlovac, gdje se

<sup>1</sup> Maroević, I. *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1993., str. 116.

knjiga nalazi od 1965. g. Danas se čuva u Zbirci dokumenata Povijesnog odjela pod inv. oznakom KP-460, izložena u vitrini u stalnom postavu Muzeja.

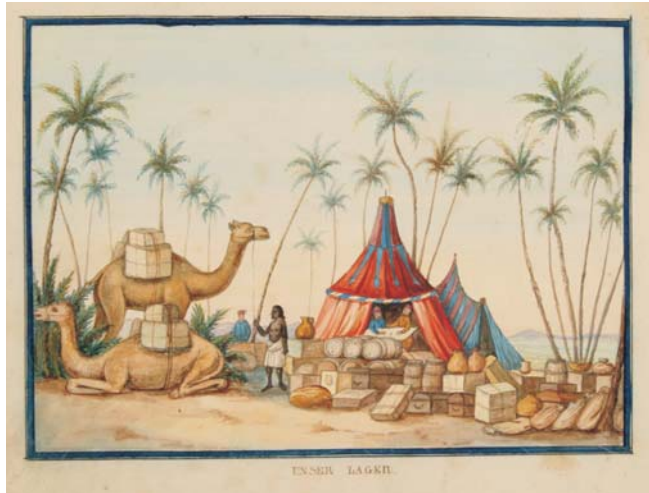
Autor knjige svestrani je puškar, samouki slikar i graver Jakov Šašel (sl. 2.). Rođen je u Železnoj Kapli kod Borovlja, u Koruškoj, 25. srpnja 1832. g. Puškarski je zanat izučio u očevoj radionici u Ljubljani, a potom je putovao kao naučnik po gornjoj i donjoj Austriji, Koruškoj i Tirolu, odakle se 1852. g. vratio u Ljubljano. Kao 21-godišnji mladić, laik, dobrovoljac lijepog rukopisa i s izučenim zanatom, tijekom 1853. i 1854. g. bio je sudionikom katoličkoga misionarskog pohoda pod vodstvom Ignacija Knoblehara u Egipat, Nubiju i Sudan, odakle je u domovinu prijateljima i roditeljima slao brojna pisma i crteže. Sam Šašel tvrdi da je u pismima prijateljima događaje iz misije opisivao samo površno i ne baš

istinито, dok je u pismima roditeljima iznio pravu istinu. Misionaru Knobleharu zamjerao je rasipnost, pretjeranu naklonost prema muslimanima i oholost. Iako je Šašelov otac odmah nosio pisma uređniku katoličkoga lista *Zgodnja Danica* Luki Jeranu, on je, radi potpore misionarskog rada Ignacija Knoblehara, objavljivao samo ona pisma koja je Šašel pisao prijateljima. Šašel se zbog bolesti u prvoj polovici 1854. g. vratio u domovinu. Pri povratku su mu pomagali franjevci, i ta je veza cijeloga njegova života ostala konstantom. Nakon povratka nastanio se u Novome Mestu, gdje je radio kao puškarski obrtnik i učitelj crtanja u gimnaziji. Tu se 1856. g. oženio Anom Kalčić. U Karlovac je došao 1857. g. kao 25-godišnjak. Uz pomoć franjevačkog slikara i pozlatara Franje Prokopija Godlera unaprijedio je slikarsko znanje te razvio opsežnu slikarsku aktivnost koja se može pratiti sve do njegove smrti 28. ožujka 1903. g. Kao predlošci slikama služile su mu fotografije, objavljene oleografije i grafike. Slikao je svece i biblijske motive za katoličke i pravoslavne crkve, povijesne scene, žanr-scene, detaljistički izvedene panoramske vedute Karlovca, pejzaže i portrete u tehnici ulja na platnu ili na papiru kaširanome na platno. Umjetnički dometi njegova opusa bili su takvi da su zadovoljavali potrebe i očekivanja siromašnih župa karlovačke okolice i parohija na području Vojne krajine te karlovačkoga građanstva. Njegov slikarski opus svjedoči o tome koliko se Šašel i svojim mogućnostima i svojim htijenjima, za razliku od devet godina starijega Vjekoslava Karasa (1821. – 1858.), idealno uklopio u sredinu u kojoj je živio i radio, što posredno govori i o ozračju samoga karlovačkog miljea. Uvid u Šašelov



Slika 2. Jakov Šašel: Autoportret

opus pokazuje da se njegov način slikanja tijekom vremena nije bitno mijenjao. Osobito je sklon slikanju prema predlošku, bilo da je riječ o fotografiji, što se odnosi na većinu sačuvanih portreta, bilo o litografiji ili slikarskim kompozicijama objavljivanim u novinama ili, pak, o popularnim svetim sličicama, što je slučaj s povijesnim scenama ili sakralnim motivima. Ta sklonost ne čudi ako se ima na umu da je Šašel u slikarstvu samouk te da se kao do-



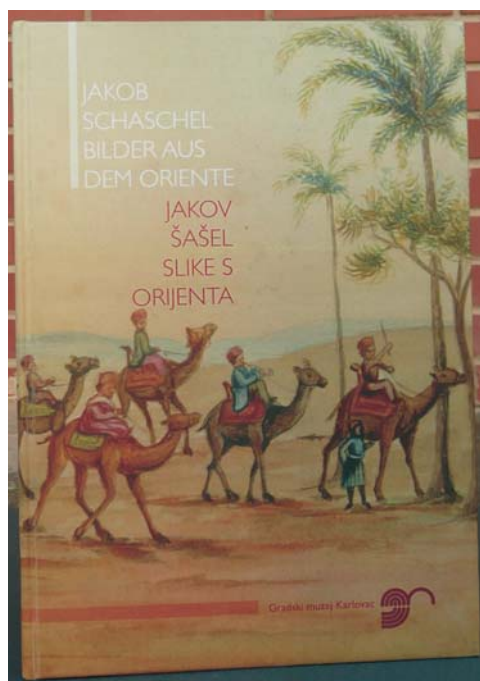
Slika 3. Jakob Šašel: *Unser Lager*

bro stojeći znatiželjnik i ljubitelj lijepoga rado koristio tehničkim novitetima 19. st. U rukopisnom putopisu Šašel tekstom i slikom obrađuje širok raspon tema: religiju, medicinu, gospodarsku djelatnost (lov na slonove i druge divlje životinje, kovanje željeza) i običaje crnaca vezane za ženidbu, ratne pohode i pogrebe te za prehranu, stanovanje, higijenu, ukrašavanje tijela, odijevanje, zabavu i ples; piše o odnosu i velikom jazu između muslimana i crnaca, pri čemu posebno elaborira praksu i pozadinu njemu gnjusnoga, jezovitoga i neprihvatljivog lova i trgovine crnim robljem, opisuje život i običaje muslimana (muškaraca, žena u haremu i njihovih okrutnih čuvara – eunuha) nastanjenih u velikim gradovima i selima delte i doline Nila, a spominje i kršćanske stanovnike Kaira (franjevce, uršulinke, političke i ekonomske emigrante). Posebno ističe divljenje veličanstvenim gradovima Aleksandriji i Kairu – Parizu Istoka; piše o hodočasničkim mjestima (o crkvi sv. Katarine u Aleksandriji, Marijinoj špilji u Kairu, Sikomoru ispod koje se odmarala Sveta obitelj) i drugim zna-

menitostima koje je posjetio (popeo se na Keopsovu piramidu i na jedan blok urezao svoje ime; posjetio je grobnice u Dolini kraljeva i kraljica, Memnonove kolose i hramove u Karnaku i Luksoru u Tebi, koji su ga potpuno opili svojom savršenošću i grandioznošću, romantični Asuan, bujnu vegetaciju Kartuma, a piše i o egipatskim krotiteljima zmija) te prirodnim osobitostima obale Nila i pustinje kojom je putovao prema jugu, piše o odnosima unutar misionarske skupine sastavljene od duhovne gospode i svjetovnjaka te, kako je već spomenuto, vrlo iskreno iznosi zapažanja o samom voditelju misije Ignaciju Knobleharu (sl. 3.). O svim temama govori jednostavnim, živahnim, duhovitim jezikom te čitatelju vrlo plastično i s lakoćom dočarava daleke i divlje krajeve (npr. umijeće jahanja na devi i tovarenje deva, tri načina lova na krokodile, piše o gospodarskoj iskoristivosti nilskog konja i lovu na njega). Stajališta o viđenome i doživljenome donosi izravno i jasno, te više puta ističe veliku pogibao kojoj su članovi misije izložili svoje živote (bolesti,

vremenske nepogode – pješčane oluje, vjetar samum, vjetar kamsin, fatamorgana, zmije i škorpioni, krokodili i gusari i sl.). Gradski muzej Karlovac je 2003. g., u povodu 100. godišnjice Šašelove smrti i 140. godišnjice nastanka putopisa, objavio Šašlov originalni tekst sa svim pravopisnim nedosljednostima i hrvatski prijevod teksta, uz uvodni tekst o širem kontekstu cijelog putovanja te s biografijom autora i zapažanjima o ilustracijama u knjizi.<sup>2</sup> Do objavljivanja se putopis uglavnom spominjao u kontekstu autora životopisa i slikarskog opusa. Kao posebna vrijednost rukopisa isticane su ilustracije, no njima se pristupalo vrlo uopćeno. U sklopu priprema za objavljivanje rukopisa provedeno je aktivno interdisciplinarno iščitavanje putopisa, što je iznjedrilo spoznaju da je putopis u cjelini vrlo vrijedan za hrvatsku historiografiju kao dokument i izvor ne samo za upoznavanje povijesti Egipta i Sudana, već i povijesti katoličkog misionarstva u Africi, za egiptologiju, etnologiju, antropologiju, povijest umjetnosti, njemačku lingvistiku, ortografiju i putopisnu književnost. Bogatstvo značenja vezanih za sve ono što je prethodilo nastanku te sam nastanak, uporaba i povijest originalnog predmeta, kao i bogatstvo tekstualnoga i slikovnog sadržaja rukopisa koje je objavljivanjem postalo dostupno širem krugu čitatelja i korisnika proširuje se i potvrđuje izlaganjem originalnog rukopisa ili fotografija odabranih ilustracija na *Retrospektivnoj izložbi Jakova Šašela*<sup>3</sup> u 2003./4. g. u

Gradske muzeju Karlovac, na izložbi *Sudanska misija 1848. – 1858. godine*<sup>4</sup> u Slovenske etnografske muzeju u Ljubljani 2009. g. autora Marka Freliha te na izložbi *Ilustracija u Hrvatskoj 19. stoljeća* autorice Koraljke Jurčec Kos u Galeriji Klovićevi dvori 2011. g.



Slika 4. Jakov Šašel: *Bilder aus dem Oriente*, korice objavljene knjige

Šašlov je rukopis objavljivanjem postao dostupan korisnicima te se originalni rukopis potvrdio kao vrijedno kulturno dobro koje ima svoje mjesto unutar konteksta putopisne literature 19. st. u Hrvatskoj i šire (sl. 4.). Objavljivanjem rukopisa koji sam autor najvjerojatnije nije

<sup>2</sup> Kočevar, S. *Jakov Šašel: Slike s Orijeanta*. Karlovac: Gradski muzej Karlovac, 2003.

<sup>3</sup> Jakov Šašel (1832 – 1903), *Katalozi i monografije*, ur. S. Kočevar. Karlovac: Gradski muzej Karlovac, 2008.

<sup>4</sup> *Sudanska misija 1848 – 1858: Ignacij Knoblehar – misijonar, raziskovalec Belega Nila in zbiralec afriških predmetov*, ur. Marko Frelih. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2009.



Slika 5. Knjiga u muzeju: *Bilder aus dem Oriente* u izložbenoj vitrini

imao namjeru publicirati, već ga je u skladu sa svojim kreativnim mogućnostima izradio u jednom primjerku preskočene su prepreke iščitavanju i pregledavanju sadržaja rukopisa te je taj predmet zaživio novim životom. Original rukopisa i dalje stoji u muzejskoj vitrini, a njegov se sadržaj, uobličen u dvojezičnu knjigu s ilustracijama u boji, nudi širem krugu korisnika. Dok za originalni muzejski predmet, za rukopis Šašelovih *Slika s Orijenta*, i dalje vrijedi tvrdnja da ga se u vitrini u stalnom postavu više čuva nego izlaže, muzejska nakladnička djelatnost učinila ga je uistinu javnim dobrom široke dostupnosti. (sl. 5.)

Dostupnost informacija i velik protok ljudi i robe kroz grad Karlovac i okolicu u 19. st. povećali su radoznalost pojedinaца za dalekim i nepoznatim krajevima te razvili svijest o potrebi da se *pripomogne u zabitne krajeve ljudskoga roda unijeti tragove prosvjete*, što je Karlovac učinilo ishodišnim mjestom i stjecištem

brojnih poznatih putnika i istraživača kao što su Napoleon Lukšić i Janko Mikić, braća Mirko i Stevo Seljan te Dragutin Lerman. Veliku ulogu u stvaranju takvog ozračja imao je i grof Arthur Nugent i Jakov Šašel.<sup>5</sup> Njegov ilustrirani rukopis sasvim će sigurno zauzeti istaknuto mjesto u novome, suvremeno osmišljenom stalnom postavu koji nam je u Karlovcu prijeko potreban. Namjera nam je Šašelove doživljaje i spoznaje, uz pomoć suvremenih mogućnosti muzejske prezentacije, učiniti nezabornim doživljajem i za posjetitelje.

#### A BOOK IN THE MUSEUM: ŠAŠEL'S PICTURES FROM THE ORIENT (FROM THE PRACTICE OF KARLOVAC MUNICIPAL MUSEUM)

*Drawing on 34 illustrations (coloured drawings) from the MS travel diary of Jakov Šašel (1832-1903) Bilder aus dem Oriente aufgenommen während einer Reise nach Aegypten, Nubien, Sudan in den Jahren 1853. und 1854, Karlovac, 1963, owned by Karlovac Municipal Museum, the value of the illustrations of this manuscript as cultural property important for the understanding of the cultural, social and cultural context of the milieu in which its author lived and worked, and of his personal biography and worldview is considered. The restrictions and opportunities accorded by the museum presentation of the illustrations contained in this MS book are also considered.*

<sup>5</sup> Kočevar, S.; Škrtić, A. Odsjaji i drhtaji Karlovačke zvijezde, prijedlog muzejske koncepcije, 2011. (neobjavljeno).

## KAD SPOREDNO POSTANE GLAVNO: NEKI PRIMJERI IZ KNJIŽNICE ARHEOLOŠKOG MUZEJA U SPLITU

ARSEN DUPLANČIĆ

Arheološki muzej u Splitu  
*arsen.duplancic@armus.hr*

Svaki knjižničar zna da minimalan opis kojim se identificira neko djelo mora sadržavati ime autora, naslov, mjesto i godinu tiskanja. To najbolje mogu potvrditi oni koji rade s korisnicima, a koje ne zanima ni tiskara, ni format, ni broj stranica, kao ni podatak kojem nizu knjiga pripada itd. Čitaču je samo bitno da dođe do djela koje mu je trenutačno potrebno, a sve ono čime se muče knjižničari dok primjenjuju standarde i pravilnike, sastavljaju kataloški opis, njemu ništa ne znači. Toliko smo puta bili svjedoci nepotpunih upita, neodređenih naslova i sl. da svaki razgovor o nekome od navedenih elemenata apsolutno nema smisla. Praksa nam, dakle, jasno govori što je za korisnika glavno, a što sporedno u vezi s knjigom: njega zanima knjiga kao takva, njezin sadržaj za kojim traga,<sup>1</sup> a ne „nevažne“ stvari koje mnoge knjige nose u sebi i koje se mogu barem djelomično

<sup>1</sup> Među arheolozima se, primjerice, ustalila praksa da se znameniti *Corpus inscriptionum latinarum* navodi samo kraticom CIL, brojem sveska i brojem natpisa, a autor, mjesto, godina izdanja i stranica izostavljaju se. Slično je i s nekim drugim djelima.

otkriti tek pažljivim iščitavanjem kataloških zapisa.

I dok većina korisnika knjižnice biva zadovoljna činjenicom da je i na temelju minimalnih podataka došla do željenog naslova, bibliografii, biografii, povjesničari, povjesničari umjetnosti i drugi često tražaju za onim što je, uvjetno rečeno, sporedno jer im upravo to pomaže da sastave mozaik podataka na kojemu trenutačno rade. Neki primjeri iz Zbirke starih i rijetkih knjiga Arheološkog muzeja u Splitu<sup>2</sup> pokazuju kako „sporedne“ stvari mogu postati glavne, odnosno izbiti u prvi plan. U nastavku ćemo se osvrnuti upravo na njih, ne zanemarujući pritom primjere čija se sporednost sastoji u autoru ili sadržaju knjige u odnosu prema ustanovi u kojoj se nalaze, a u kojoj ih se ne bi očekivalo s obzirom na pridjev *arheološki* u imenu ustanove.

Nakon utemeljenja Arheološkog muzeja u Splitu 1820. započela su prva sustavna iskopavanja u Saloni i skupljanje arheološke građe.<sup>3</sup> Terenska istraživanja nije, međutim, pratila nabava literature potrebne za obradu nalaza i znanstveni rad, ali je s vremenom počelo njezino prikupljanje, a ravnatelji i drugi pojedinci darivali su Muzeju svoje knjige i tako obogaćivali fond knjižnice.<sup>4</sup> U najstarije

<sup>2</sup> Iz ovog su rada isključene karte, grafike, proglasi i drugi dio knjižnog fonda tiskan do 1850. i pozornost je usredotočena samo na knjige.

<sup>3</sup> Fisković, Cvito. O zaštiti solinskih spomenika početkom XIX stoljeća. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 1(1975), str. 25-31.

<sup>4</sup> Zanimljivo je da je ravnatelj Josip Čobarnić novoutemeljenome muzeju u Zadru, a ne splitskome muzeju darovao inkunabulu s Plinijevim djelom. Naime, na okružnicu splitskoga okružnog poglavara Nanija od 31. prosinca 1832., koji poziva na darivanje predmeta zadarskome muzeju, Čobarnić je





Slika 1. Knjižnica 2011.

odgovorio: „si ha l'onore di offerire le Opere di Plinio di antichissima edizione libro degno d'essere riposto nel Museo che si sta preparando a Zara“. U protokolu je zabilježio: „Rimette l'Opera di Plinio il Naturalista in gotico.“ (Arheološki muzej u Splitu /dalje: AMS/, arhiv 1832., br. 4, nedatirano pismo s početka 1833. Protokol 1820. – 1845., str. 6. Iako je Nanijev dopis naslovljen na Čobarnića kao prefekta gimnazije, on ga je uvrstio među muzejske spise.) Njegova je donacija zabilježena u novinama: Zara 17 aprile. In seguito ad invito ... *Gazzetta di Zara* 32 (19. travnja 1833.), 125: „Il sig Ciobernich i.r. prefetto del ginnasio di Spalato, con alcuni libri assai rari, ed alcune medaglie.“ Iz Splita su poslane još dvije inkunabule. Jednu je darovao kanonik Silvestar Guina, a drugu bivši franjevački provincijal Konstantin Božić. Continuazione della III. specifica. *Gazzetta di Zara* 40 (17. svibnja 1833.), 157.: „Guina Antonio, canonico della cattedrale di Spalato, un libro intitolato – Liber Pastoralis B. Gregorii Papae 1482 – “ tu je pogrešno otisnuto Guinino ime. Zara 27 giugno. IV. Specifica ... *Gazzetta di Zara* 53 (2. srpnja 1833.), 209: „Boxich, m. r. pad. ex-provinciale de' mm. oo., un epistolare illirico di stampa antichissima, ed impresso a Venezia nel 1495“; to je lekcionar Bernardina

vijesti o literaturi za Muzej svakako pripada dopis splitskoga Okružnog poglavarstva dalmatinskoj vladi u Zadru od 6. ožujka 1835., u kojemu se ističe nedostatak sredstava za nabavu knjiga i hvali bogata knjižnica pokojnog ravnatelja Karla Lanze.<sup>5</sup> Izgradnjom nove zgrade Muzeja 1914.<sup>6</sup> knjižnica je dobila reprezentativan prostor na prvom katu, koji i danas tvori

Splićanina. Darovanja koja navodi Pederin ne odnose se na splitski nego na zadarski muzej. Pederin, Ivan. Povijest arhiva i muzeja u Dalmaciji. *Zadarska smotra* 1-3(1996), 108.

<sup>5</sup> Državni arhiv u Zadru, prezidijalni spisi, 1835., svež. 172., III/I 5, br. 436/str. 104., dopis Poglavarstva br. 143/pr: „i mezzi per l'acquisto di opere costosissime necessarie ad essere consultate non di rado in oggetti di antichità, delle quali è a dir vero fornita a dovizia la biblioteca del prefato Dr Lanza“. Pederin, Ivan. Nav. dj. (4), str. 112.

<sup>6</sup> Anzulović, Neda. O historijatu gradnje Arheološkog muzeja u Splitu. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (dalje: VAHD), LXXV(1981), str. 181., 183. Gradnja je započela 1912., a dovršena je 1914. g.

njezin glavni dio.<sup>7</sup> Knjižni fond Muzeja isključivo je knjižnični i u službi istraživačkoga, znanstvenoga i obrazovnog rada. Čak su i grafike, karte i narodne nošnje nabavljane kao izvori za istraživanja, a ne za muzealiziranje, odnosno izlaganje. Knjiga u njemu nije muzealija i nije nikad bila dio stalnog postava, ali je zato od Drugoga svjetskog rata više puta bila dio neke izložbe. Na taj se način knjiga od knjižnične građe periodično pretvara u muzealiju, izložak s različitim porukom, ovisno o temi izložbe. Zahvaljujući svestranosti muzejskih ravnatelja, ponajprije Frane Carrare i don Frane Bulića, u knjižnici je prikupljena vrlo vrijedna i raznolika građa.<sup>8</sup> Osobito se ističu naslovi vezani za Dalmaciju, a prema kronološkom načelu, knjige tiskane do 1850. čine Zbirku starih i rijetkih knjiga. Knjige iz te zbirke nisu bile fizički izdvoje-



Slika 2. Stare knjige u trezoru 2011.

<sup>7</sup> Bulić, Frane. Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij. *Zbornik Matice hrvatske o tisućoj godišnjici hrvatskog kraljevstva*. Zagreb: Matica hrvatska, 1925., str. 105., 141-142., 144. Anzulović, Neda. Postanak i razvoj biblioteke Arheološkog muzeja u Splitu. *VAHD* 78(1985), str. 183-185., T. XX-XXI. Slike knjižnice prije Drugoga svjetskog rata vidjeti i u: Duplančić, Arsen. Kronologija zbirke slika Arheološkog muzeja u Splitu. Duplančić, Arsen; Radoslav Tomić. *Zbirka slika Arheološkog muzeja u Splitu*. Split: Arheološki muzej, 2004., str. 12-13. U sklopu obnove i preuređenja cijele zgrade Muzeja, 1998. uređena je velika dvorana knjižnice, čiji je prednji dio postao čitaonicom. (Marin, Emilio. Izvješće o radu Arheološkog muzeja u Splitu u 1998. godini. *VAHD* 90-91/1997-1998. (1999), 609.) Tako joj je vraćena funkcija koju je izvorno i imala, ali ju je tijekom vremena zbog velikog prirasta knjiga izgubila.

<sup>8</sup> Pregledno o arhivskoj zbirci vidjeti: Anzulović, Neda. Arhivska građa u biblioteci Arheološkog muzeja u Splitu. *Građa i prilozi za povijest Dalmacije XI/1990*, str. 217-226.

ne nego su bile izmiješane s ostalima. Nakon Drugoga svjetskog rata veći dio starog fonda smješten je u ormare na hodniku, a u glavnoj su dvorani ostala djela za koja se smatralo da će služiti za svakodnevni rad.<sup>9</sup> Između 1983. i 1987. stare i rijetke knjige izdvojene su iz ostalog fonda i objedinjene u tim ormarima na hodniku.<sup>10</sup>

Tijekom reorganizacije od 1991. do 1998.<sup>11</sup> knjižnična je građa podijeljena na

<sup>9</sup> Anzulović, Neda. Nav. dj. (7), str. 197-198. U to vrijeme, tj. od 1. rujna 1947. do 18. listopada 1950., knjižničar je bio Mladen Nikolanci, koji je zatim premješten na mjesto kustosa. Podaci se temelje na spisu iz Nikolancijeva personalnog dosjea.

<sup>10</sup> Kirigin, Branko. Rad Arheološkog muzeja od 1. 1. 1983. do 1. 1. 1988. godine. *VAHD* 83(1990), str. 333-334.

<sup>11</sup> Marin, Emilio. Izvješće o radu Arheološkog muzeja u Splitu u 1991. god. *VAHD* 84(1991),

knjige i periodiku tiskanu do 1850. (bez obzira na sadržaj) i onu objavljenu nakon te godine. Iz posljednjeg su dijela fonda kao posebne cjeline izdvojene prapovijesna i numizmatička literatura, koje su zatim sređene u pripadajućim arheološkim kabinetima. Zbirka starih i rijetkih knjiga smještena je 1997. u namjenski uređeni trezor,<sup>12</sup> (sl. 2.) zajedno s arhivskom zbirkom i muzejskim spisima.

Sadržaj Zbirke starih i rijetkih knjiga u splitskome Arheološkome muzeju možda više odgovara nekom kompleksnome, a manje arheološkome muzeju. Da je njezina građa, primjerice, u Muzeju grada Splita, sigurno bi barem dijelom bila izložena kao ilustracija povijesti grada, urbanizma, odijevanja, književnoga i znanstvenog rada pojedinaca itd. Međutim, ona ipak ne gubi na vrijednosti zahvaljujući svojoj dostupnosti, pa je često korištena za čitanje ili snimanje u Muzeju odnosno za izlaganje na izložbama. Njezina raznolikost i bogatstvo omogućuju temeljitiju obradu muzejskih predmeta kao što

su antički natpisi i skulpture, ali i narodne nošnje, grafike i predmeti umjetničkog obrta.

S obzirom na godinu osnivanja Muzeja, logično je da se u njemu čuva i literatura koju danas svrstavamo u zbirke *rara/rijetkosti*. To pokazuje već prvi tiskani skromni popis muzejskih knjiga koji je 1872. objavio ravnatelj Ivan Dević i u kojemu je i jedna knjiga iz 1598. g.<sup>13</sup> Za uvid u fond mnogo je važniji iscrpni katalog knjižnice iz 1898. g.<sup>14</sup> U njemu je

308. Marin, Emilio. Izvješće ... u 1992. godini. VAHD 85/1992. (1993), 336. Marin, Emilio. Izvješće ... u 1993. godini. VAHD 86/1993. (1994), 336. Marin, Emilio. Izvješće ... u 1994., 1995. i 1996. godini. VAHD 87-89/1994-1996. (1998), 534. Marin, Emilio. Izvješće ... u 1997. godini. VAHD 90-91/1997-1998. (1999), 587. Marin, Emilio. Izvješće ... u 1998. godini. // 90-91/1997-1998. (1999), 609. Valja istaknuti da je 1993. nabavljen metalni ormar s ladicama u koji je smještena zbirka plakata i starih karata. Marin, Emilio. Izvješće ... u 1993. godini. Nav. dj., str. 336.

<sup>12</sup> Marin, Emilio. Izvješće ... u 1997. godini. Nav. dj. (11), str. 587. Godinu prije toga iz Buličeve su ostavštine izdvojene knjige objavljene do 1850. radi objedinjavanja s ostalim starim knjigama i prijenosa u trezor. Marin, Emilio. Izvješće ... u 1994., 1995. i 1996. godini. Nav. dj. (11), str. 535.

<sup>13</sup> To je Iustus Lipsius, *De militia Romana libri quinque*. Antverpiae: Apud I. Moretum, 1598. Uz nju je privezano djelo Iustus Lipsius, *Polliorceticon sive de machinis, tormentis, telis libri quinque*. Antverpiae: Apud I. Moretum, 1599. Dević, Ivan. L'i.r. Museo di antichità in Spalato. // *Programma dell'i.r. Ginnasio superiore di stato in Spalato alla fine dell'anno scolastico 1871-72* (1872), 32-33. S neznatnom razlikom u naslovu, isti je članak objavljen u posebnoj brošuri kojoj je dodan predgovor, ali nedostaje tekst sa str. 19. i tri retka sa str. 20., koji su tiskani u gimnazijskom programu. Isti popis predmeta, ali skraćen u numizmatičkom dijelu te bez knjiga (K) i raznih predmeta (I), objavljen je u: Maschek, Luigi. *Manuale del Regno di Dalmazia per l'anno 1873, a. III* (1873), 298-301. Maschek, Luigi. *Manuale del Regno di Dalmazia per l'anno 1874, a. IV* (1874), 263-2265.

<sup>14</sup> *Catalogus bibliothecae c.r. Musei archaeologici Spalati*. Spalati: Typ. „Narodna tiskara“, 1898. Pod naslovom „Katalog biblioteke c.kr. Arheološkog muzeja u Spljetu“ objavljen je u: *Program c.k. Velike realke u Spljetu za školsku godinu 1897-98*. (1898), X-LI; *Program ... za školsku godinu 1898-99*. (1899), IX-XLIV; *Program ... za školsku godinu 1899-900*. (1900), IX-LIV. Anzulović, Neda. Nav. dj. (7), str. 173-174. Stipčević, Aleksandar. Tiskani katalozi knjižnica u Hrvatskoj do I. svjetskog rata. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske XXV*(1983), 196-197; to je prvi tiskani katalog jedne znanstvene i stručne knjižnice u Hrvatskoj. Knjižnica i njezin katalog uvršte-

cjelokupna građa podijeljena u osamnaest skupina, unutar kojih su navedene i stare knjige, a među njima se ističu tri inkunabule.<sup>15</sup> Muzej je do Drugoga svjetskog rata nastavio prikupljati stare i rijetke knjige, a zadnje veće prinove stigle su 1944. i 1945. g.<sup>16</sup> Potom je nabava takve građe gotovo prestala jer su druge gradske ustanove preuzele dio općekulturnog poslanja koje je do tada imala knjižnica Muzeja.<sup>17</sup> Sukladno tome, Muzej je čak

ni su u: Bohatta, Johann; Michael Holzmann. *Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie*. Wien: Carl Fromme, 1900., str. 224.; u katalog su također uvrštene knjižnice splitskoga dominikanskog samostana, franjevačkog samostana na Poljudu i klasične gimnazije te (str. 225.) Velike realke i isusovačke rezidencije.

<sup>15</sup> *Catalogus ...* Nav. dj. (14), str. 43. – br. 647 (Augustinus); 99. – br. 1561 (Plinius); 100. – br. 1581 (Diomedes). Katalog knjižnice M, br. 38, 297, 858. Muzej danas ima osam inkunabula. Usporediti: Badalić, Josip. *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952., str. 58. – br. 117; 97. – br. 391; 119. – br. 536, 537, 539; 121. – br. 549; 172. – br. 910; 210, 222, 229, 245 – rekapitulacija. Tu pogrešno piše da Muzej ima inkunabulu br. 533, a nije navedeno da ima br. 536 (Hieronymus; Muzej posjeduje samo prvi svezak) i br. 914 (Plutarchus; Muzej posjeduje samo prvi svezak). Prva inkunabula (Augustinus, Aurelius. *Opuscula plurima*. [Venetiis]: Dionysius Bertochus, 1491.) otkupljena je 1881. od Antonija Nutrizija iz Splita. AMS, arhiv, 1882., br. 2 (obračun dotacije): *S. Augustini – Opera in caratteri gotici*; isto i u br. 5.

<sup>16</sup> Anzulović, Neda. Nav. dj. (7), str. 195-196. Brojnošću se ističu knjige iz obitelji Savo.

<sup>17</sup> Tada se sve više razvija Gradska biblioteka (današnja Sveučilišna knjižnica) kojoj je, među ostalim, pridružen vrijedan fond Gabinetta di lettura. Godine 1946. osnovan je, a 1952. otvoren Muzej grada Splita, i tada je utemeljen Historijski arhiv (danas Državni arhiv).

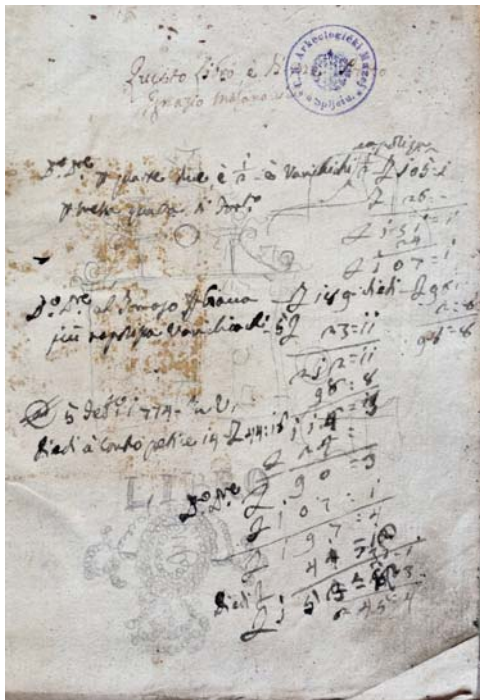


Slika 3 M. Vitruvius Pollio, *I dieci libri dell'architettura*, Venetia 1567. (R 1294)

dio starih izdanja 1950. darovao Grdskoj biblioteci (današnjoj Sveučilišnoj knjižnici).<sup>18</sup>

Obrađujući knjige, katalogizator se često nađe u dvojbi do koje granice ići u navođenju svega onoga što prelazi okvire propisanoga kataložskog opisa. Osim toga, nepoznavanje starih rukopisa, lokalne povijesti, potencijalno zanimljivih tema i dr. otežava uočavanje relevantnih podataka i njihovo unošenje u opis. Jedan takav zoran primjer jest pročelje crkve nacrtano u Vitruvijevoj knjizi o

<sup>18</sup> AMS, arhiv, 1950., spisi bez broja (zapisnik od 16. lipnja 1950. i popis knjiga). Morović, Hrvoje. *Povijest biblioteka u gradu Splitu: dio I*. Zagreb: Društvo bibliotekara Hrvatske, 1971., str. 230. Anzulović, Neda. Nav. dj. (7), str. 199. Duplančić, Arsen. Sudbina knjižnice splitske obitelji Martinis-Marchi. *Knjižnica splitske obitelji Martinis-Marchi*. Split: Arheološki muzej Split, 2001., str. 22.



Slika 4. Macanovićev crtež pročelja crkve (R 1294)

arhitekturi iz 1567., (sl. 3.) koja je pripadala poznatim trogirskim graditeljima Ivanu i Ignaciju Macanoviću iz 17. i 18. st. Crtež je povezan s još jednim crtežom i prepoznat kao skica za pročelje crkve u Nerežišćima na Braču iz četrdesetih godina 18. st., čime je osnažena njegova atribucija Macanovićima.<sup>19</sup> (sl. 4.)

<sup>19</sup> Fisković, Cvito. Crteži graditelja i kipara u korčulanskoj bilježnici. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 31(1991), 266-268, sl. na str. 261. Fisković, Cvito. Od Macanovićeve skice do izradbe pročelja crkve u Nerežišćima na Braču. *Peristil* 35-36/1992-1993. (1994), 181-186. Crtež je sličan i pročelju nedovršene Macanovićeve crkve u Velom Drveniku. Prijatelj, Krno. Macanovićevo pročelje u Velom Drveniku. *Kulturna baština* 7-8(1978), 49-52. Sliku naslovnice s potpisom Ivana Macanovića vidjeti u: Piplović, Stanko. Vitruvijeve knjige u Splitu. *Glasnik Društva bibliotekara Split* 5(1997), 25.

Drugi su važan primjer oznake na knjigama koje su bile u vlasništvu splitske obitelji Martinis-Marchi, a zatim su prešle u posjed Javne dobrotvornosti. One su bile obilježene inventarnim brojem na koricama i na papirićima zalijepljenima na korici i na hrptu. Povezivanje tih knjiga s podacima iz dvaju popisa omogućilo je njihovo identificiranje kao dijela knjižnice Martinis-Marchi, čime je, premda fragmentarno, Split obogaćen za još jednu staru knjižnicu. Osim toga, i neki su rukopisi prepoznati kao dio ostavštine te obitelji.<sup>20</sup> Na kraju je cijeli posao rekonstruiranja knjižnice obitelji Martinis-Marchi rezultirao izložbom 2001., koja je pokazala raznolike vrijednosti nekoć bogate knjižnice.<sup>21</sup> (sl. 5.) Ono što je do tada bilo rezervirano samo za knjižnične police i korisnike u čitaonicama našlo se u žarištu zanimanja šire javnosti zahvaljujući shvaćanju knjige kao izložbenog predmeta.<sup>22</sup>

<sup>20</sup> Duplančić, Arsen. Nav. dj. (18), str. 25-28., 221-222.

<sup>21</sup> *Knjižnica splitske obitelji Martinis-Marchi: Katalog izložbe / urednik izložbe i kataloga Arsen Duplančić. Split: Arheološki muzej, 2001. Izložbu su zajednički priredili Muzej i Sveučilišna knjižnica u Splitu kao glavni vlasnici knjiga. Postavljena je najprije 2001. u Konzervatorskoj galeriji u Splitu, a zatim 2002. u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Prikaz kataloga Katić, Mirisa. Knjižnica splitske obitelji Martinis-Marchi: Katalog izložbe ... *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 1-2(2002), 119-121.*

<sup>22</sup> Prikazi izložbe: Gluić, J. Kako sakupiti izgubljene knjige. *Slobodna Dalmacija* (dalje: *Slob. Dalm.*) 59, 18270 (5. prosinca 2001.), 53. Božanić Serdar, Vesna. Knjige kao svjedoci duhovne klime prostora i vremena. *Novi list* 55, 17362 (5. prosinca 2001.), 27. Radak, Andrea. Knjižnica Martinisovih i u Zagrebu. *Slob. Dalm.* 60, 18553 (26. rujna 2002.), 61. Antić,



Slika 5. Izložba o knjižnici obitelji Martinis-Marchi

Slično je s knjigama koje su pripadale isusovačkoj misiji, odnosno isusovačkoj kući u Splitu. I one su bile obilježene inventarnim brojevima napisanima karakterističnim i prepoznatljivim rukopisom. To je osobito važno ako na njima nema pečata, pa se tako ipak može utvrditi njihovo podrijetlo. Muzej je od isusovaca dobio niz vrijednih starih knjiga, među njima i dvije inkunabule.<sup>23</sup>

Sandra-Viktorija. Znamenita ostavština obitelji Martinis-Marchi. *Vjesnik* 63, 19701 (26. rujna 2002.), 15. Marin, Emilio. Kako je izgledala knjižnica splitske obitelji Martinis-Marchi. *Vjesnik* 63, 19704 (29. rujna 2002.), 18.

<sup>23</sup> To su: Plutarchus. *Vitae illustrium virorum: P. I. Venetiis: Nicolaus Jenson, 1478.* (isusovački br. 415). Hieronymus, sanctus. *Epistolae et tractatus: P. I. Parma: [typ. Hieronymi a. 1480.], 1480.* (isusovački br. 455). Anzulović, Neda. Nav. dj. (7), str. 179. Knjige splitskih isusovaca dospjele su i u knjižnicu obitelji Capogrosso-Kavanjin te u samostan na Pojišanu. Duplančić, Arsen. Vlasnici knjiga iz knjižnice obitelji Capogrosso-Kavanjin u Muzeju grada Splita. *Zglav-Martinac, Helga. Zbirka starih i rijetkih knjiga Muzeja grada Splita.* Split: Muzej grada Splita, 2009., str. 106-107. Duplančić, Arsen. Stare i rijetke knjige u samostanu Gospe od Pojišana. *Kapucinski samostan i svetište Gospe od Pojišana u Splitu.* Split: Kapucinski samostan Gospe od Pojišana, 2010., str. 285.

Skromni i često nečitki potpisi bivših vlasnika, koji se obično registriraju kao ex librisi, važan su izvor za praćenje kretanja knjige i stvaranja predodžbe o knjižnicama pojedinaca i obitelji. Na taj način dobivamo uvid u područja njihova interesa, ukus, financijske mogućnosti, kulturnu klimu njihova doba i dr. Idući tim tragom, bilo je moguće u Muzeju izdvojiti knjige koje su svojedobno pripadale članovima splitske obitelji Bajamonti, među kojima se osobito istaknuo liječnik i glazbenik Julije (1744. – 1800.). Na taj je način stvoren preduvjet za izgradnju cjelovitije slike o knjižnici Bajamontijevih, čemu su pridonijela i novija istraživanja.<sup>24</sup>

Utvrđivanje podrijetla knjiga znatno olakšavaju tiskani ex librisi. Na starijim i rijetkim knjigama u fondu Muzeja susrećemo i njih, pa tako doznajemo da su neke pripadale Marcantoniju V. Borghese iz ugledne rimske obitelji, Dimitriju Petroviču Boutourlinu (Buturlinu), ruskom generalu i bibliofilu, Francescu Scipionu Dondi dell'Orologi, padovanskom biskupu i crkvenom povjesničaru, Theodoru Georgu Karajanu, austrijskom germanistu, Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, istaknutome hrvatskom povjesničaru, političaru, bibliofilu i bibliografu, Giacomu Manzoni, talijanskom rodoljubi i bibliofilu, Leu S. Olschkiju, poznatom knjižaru antikvaru i izdavaču iz Firence, Anti Rossiju,

<sup>24</sup> Duplančić, Arsen. Ostavština Julija Bajamontija u Arheološkome muzeju u Splitu i prilozi za njegov životopis. *Splitski polihistor Julije Bajamonti.* Split: Književni krug, 1996., str. 71-72. Kovačić, Mihaela. *Ex libris Bajamonti* u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 3-4, 48/2005 (2006), 60-61, 80. Duplančić, Arsen. Vlasnici ... Nav. dj. (23), str. 61-62. Bajamontijev arhiv sređen je i signiran 1994. – 1995. g. Marin, Emilio. Izvješće ... u 1994., 1995. i 1996. godini. Nav. dj. (11), str. 534.

numizmatičaru i načelniku Imotskog te Francescu Saveriju Zeladi, kardinalu, bibliofilu i knjižničaru Vatikanske biblioteke. Međutim, isticanje *ex libris* u kataloškim opisima nije važno samo zbog vlasništva već i zbog često umjetničkih vrijednosti tih naljepnica. To potvrđuju i primjerci iz Muzeja, a izdvaja se portretni *ex libris* Ludovica Flanginija, kardinala i mletačkog patrijarha, koji je izradio bakrorezac, crtač i arhitekt Carlo Antonini (1740. – početak 19. st.).<sup>25</sup> (sl. 6.) Oba navedena elementa, i vlasnički i umjetnički, bili su povod za priređivanje izložbe koja je 1993. javnosti približila tu granu grafičkog umijeća.<sup>26</sup> Lijepi i bogati uvezi daju knjigama posebnu privlačnost i vrijednost, pa se knjige proučavaju i vrednuju kao izvori za poznavanje umjetničkog obrta, heraldike i ikonografije. Knjižnica Muzeja sadržava građu i za takva istraživanja. Od knjiga sa zanimljivim uvezima spomenut ćemo samo one do sada objavljene: njemačko izdanje Marulićeve *Institucije* (*Sechs Bücher von gedächtnuss würdigen Reden und Thatten ...*; Dilingen 1602.),<sup>27</sup> zbor-



Slika 6. *Ex libris* L. Flanginija (R 1374/1)

nik *Exempla virtutum et vitiorum* (Basileae 1555.), s uvezom datiranim 1568.<sup>28</sup>, i *Caeremoniale episcoporum* (Romae 1651.), koji ima supralibros s imenom i grbom hvarskog biskupa Ivana Andreisa

<sup>25</sup> Duplančić, Arsen. Uvod. *Ex libris u biblioteci Arheološkog muzeja u Splitu*. Split: Arheološki muzej, 1993., str. 10-18. Ivanišević, Milan. *Ars graphica ex libris*. Ibidem, str. 21-26.

<sup>26</sup> *Ex libris u biblioteci Arheološkog muzeja u Splitu*. Split: Arheološki muzej, 1993. Izložba je priređena 1993. u Kaštel Sućurcu, u Muzejsko-izložbenom prostoru Podvorje, a zatim u Splitu, u palači Milesi, u sklopu manifestacije *Knjiga Mediterana*. Marin, Emilio. Izvješće u 1993. godini. Nav. dj. (11), str. 337. Prikazi izložbe: Piplović, Stanko. I likovna vrijednost i dokazi vlasništva. *Slob. Dalm.* 51, 15336 (23. kolovoza 1993.), 26. Anzulović, Neda. Pregled izložbi knjiga održanih u vrijeme „Knjige Mediterana“ u Splitu 1992. do 1993. godine. *Glasnik Društva bibliotekara Split* 3(1994), 111, 113.

<sup>27</sup> Bezić-Božanić, Nevenka. Prilog poznavanju umjetničkih uveza Marulićevih knjiga u Spli-

tu. *Colloquia Maruliana* I(1992), 135., sl. uz str. 133.

<sup>28</sup> Duplančić, Arsen. Tragom Carrarinih bilježaka o Maruliću. *Colloquia Maruliana* III(1995), 141, slike između str. 144. i 145. Baselski je zbornik važan jer sadržava i Marulićevu *Instituciju* (De vita religiose per exempla instituenda, str. 1176-1442.). Zanimljivo je da ju je Badalić popisao na temelju primjerka u British Museumu u Londonu jer mu nije bio poznat splitski primjerak. Badalić, Josip. Bibliografija Marulićevih djela i radova o životu i djelima Marulićevim. *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450-1950*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1950., str. 322.



Slika 7. *Supralibros I. Andreisa (R 205)*

(sl. 7.) (1667. – 1676.).<sup>29</sup> Dvije pak knjige koje se ne izdvajaju osobitim uvezom zanimljive su jer imaju supralibrose nepoznatih nam obitelji.<sup>30</sup>

<sup>29</sup> *Povezi i okovi knjiga iz jugoslavenskih kolekcija*. Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 1973., str. 53. – kat. br. 110, 106. – sl. 28. *Hrvatski biografski leksikon : sv. 1: A-Bi*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983., str. 120. – ispod slike pogrešno piše da je to Andreisov misal. *Ex libris ... Nav. dj.* (26), str. 10., 104-105.

<sup>30</sup> *Ex libris ... Nav. dj.* (26), str. 102-103. To su knjige Bianchini, Francesco. *Camera ed iscrizioni sepolcrali de' liberti ...* In Roma: Appresso G. M. Salvioni, 1727. i Lucić, Ivan. *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*. Amstelaedami: Apud I. Blaeu, 1666. Njima treba dodati i supralibros s nekim biskupskim grbom na knjizi Savo, Giuseppe. *La v.chiesa parrocchiale di S. Michele Arcangelo nella inclita città di Velletri*. In Velletri: Nella stamperia di Francesco Gasconi, 1715. S obzirom na to da uvezi u splitskim

U napomene koje čine poseban odlomak ispod glavnoga kataložnog opisa pripada i podatak o pismu na kojemu je publikacija tiskana. Iako nema značenja za sam sadržaj publikacije, on postaje osobito važan kada su u pitanju djela objavljena na glagoljici, bosančici (tj. hrvatskoj ćirilici)<sup>31</sup> i ćirilici. Zahvaljujući odgovarajućim napomenama, olakšano je traženje knjiga na tim pismima, pogotovo kada autor ili naslov nisu poznati. Knjige na glagoljici i bosančici uglavnom su liturgijskoga ili nabožnog sadržaja pa stoga ne pripadaju primarnoj literaturi svojstvenoj arheološkome muzeju. Stjecajem okolnosti splitski muzej čuva i takvu literaturu, koja je široj javnosti bila pokazana na izložbi *Glagoljica u Dalmaciji*, održanoj 1983., za koju je Muzej posudio šest knjiga.<sup>32</sup>

Podatak o ilustracijama u knjizi obvezni je dio kataložnog opisa, ali on ne može

knjižnicama još uvijek nisu sustavno obrađeni, skrećemo pozornost na nekoliko lijepih primjera iz samostana na Pojišanu. Duplančić, Arsen. *Stare i rijetke ... Nav. dj.* (23), str. 288-289.

<sup>31</sup> Zelić-Bučan, Benedikta. *Bosančica ili hrvatska ćirilica u srednjoj Dalmaciji*. Split: Državni arhiv u Splitu, 2000.

<sup>32</sup> To su *Breviarium romanum slavonico idioma*. Romae: Typis et impensis Sac. Congregationis de propaganda fide, 1791. Budinić, Šimun. *Ispravnik za erei ispovidnici i za pokornih*. Romae: Typis Sac. Congr. de propag. fide, 1635. *Bukvar' slavenskij pismeni ... napečatan'*. V' Rimč: Tipom' Svetago Sabora ot razmnoženija v'eri, 1753. *Časoslov' rimskii slavinskim' ězikom'*. Romae: Typis et impensis Sac. Cong. de propag. fide, 1688. Divković, Matija. *Razlike beside za narod slovinski*. U Mnetcieh: Po Petru Marii Berganu, 1616. *Officia sanctorum slavonico idiomate*. Romae: Typis et impensis Sac. Congregationis de propaganda fide, 1791. Izložba je bila postavljena u Muzeju narodne revolucije. Za tu prigodu Muzej je posudio i četiri rukopisa na glagoljici.





Slika 8. Dubrovački poštar u knjizi L. Chalkondyles, *L'histoire de la decadence de l'empire grec ... II*, Paris 1650. (R 394/2)

odgovoriti na mnogobrojna pitanja koja se nameću u različitim istraživanjima. Zato su vrlo važne napomene i uputnice koje mogu olakšati traženje, to više što ni digitalizirana knjiga ne može uvijek zadovoljiti našu znatiželju zbog specifično napisane legende, jezika, a katkad i zbog pogrešnog navoda. Nerijetko ćemo u knjizi naći neku sliku za koju i nismo pretpostavljali da je sadržava. Takav su primjer prikazi dubrovačkog trgovca i poštara u djelu *L'histoire de la decadence de l'empire grec ...* (Pariz, 1650.),<sup>33</sup> (sl. 8.) ili pak možemo utvrditi da je neka slika rad poznatog umjetnika ili majstora kojemu se opus tek utvrđuje. Jednako tako, detalji nekih slika mogu poslužiti za dočaravanje ili rekonstruiranje nekog spomenika, krajolika, odijevanja itd. I u tom svjetlu knjige iz Muzeja sadržavaju zanimljivu građu. Primjerice, knjiga Roberta Adama o Dioklecijanovoj palači pokazuje sjeveroistočnu kulu palače iz vremena kad

<sup>33</sup> Chalkondyles, Laonikon. *L'histoire de la decadence de l'empire grec et établissement de celvy des Turcs ...: Tom. II*. Paris: Chez M. Guillemont, 1650. List 35., 36.

je još imala pojačanje koje joj je davalo izgled malog bastiona,<sup>34</sup> a Lavallée-Cassasova knjiga o Istri i Dalmaciji svjedoči o postojanju zvonika na Jupiterovu hramu u Palači.<sup>35</sup>

Zahvaljujući ne samo podatku o ilustracijama već poimeničnim navođenjima naziva grada, kraja, događaja, portreta i drugih prikaza posebice važnih za zavičajnu povijest, olakšava se nalaženje traženih ilustracija, a onda i njihova obrada, bilo pojedinačno, bilo u sklopu većih cjelina. Knjižnica Muzeja vrlo je izdašan izvor za takva proučavanja, što se vidi,

primjerice, po prikazima Splita, Klisa i Omiša<sup>36</sup> te po portretima poput onih isusovca Ardelija della Belle.<sup>37</sup>

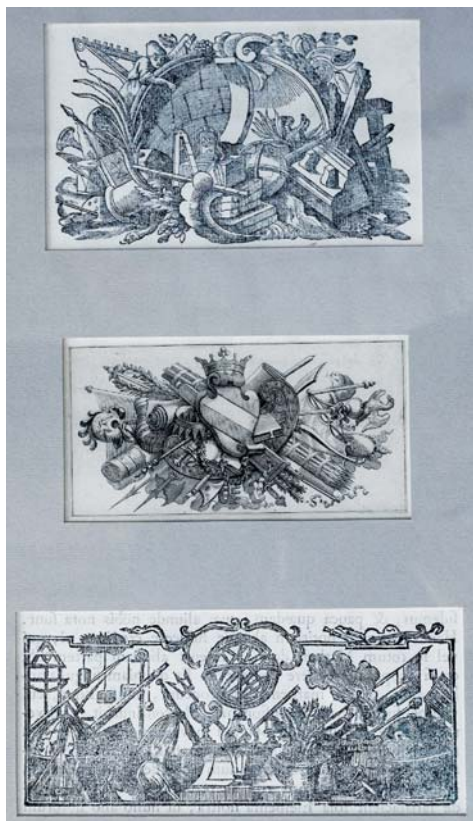
Ono što je u knjigama u osnovi sporedno, poput inicijala, znakova tiskara, vinjeta, poneke table i sl., može dobiti sasvim novo značenje i važnost. Upravo se to na

<sup>34</sup> Duplančić, Arsen. *Splitske zidine u 17. i 18. stoljeću*. Zagreb: Uprava za zaštitu kulturne baštine, 2007., str. 41-43.

<sup>35</sup> Fisković, Cvito. *O splitskom književniku Jurju Dragišiću de Carisu*. Split: Muzej grada Splita, 1962., str. 11-13.

<sup>36</sup> Buljević, Zvonimir. *Tragovima staroga Splita: Crteži, slike i gravure panorama i pogleda na grad i luku od XVI-XX stoljeća*. Split: Zavod za zaštitu spomenika kulture, 1982. Duplančić, Arsen. *Grada za poznavanje kliške tvrđave do početka 19. stoljeća. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 17(1991) (1993)*, 193-213. Duplančić, Arsen. Omiš na grafikama i crtežima do potkraj XIX. stoljeća. *Omiški ljetopis 3(2004)*, 86-100.

<sup>37</sup> Duplančić, Arsen. O hospiciju splitskih isusovaca u XVIII. stoljeću i portretima Ardelija della Belle. *Isusovac Ardelio della Bella (1655-1737)*. Split; Zagreb: Crkva u svijetu; Obnovljeni Život, 1990., str. 306-309., sl. na str. 5.



Slika 9. Uokvirene vinjete iz starih knjiga

osobit način dogodilo sa zbirkom izrezaka iz starih knjiga u Muzeju. Oni su svojedobno zbog svoje umjetničke vrsnoće sačuvani kao primjeri tiskarske vještine, ali i kao mogući predlošci iz kojih su majstori različitih zanimanja poput sitnoslikara,<sup>38</sup> zlatara, vezilaca i drugih mogli preuzeti ideje i motive za svoje radove. Dio njih pokazan je na izložbi o knjižnici obitelji Martinis-Marchi,<sup>39</sup> a dio svakodnevno dolazi do izražaja zahvaljujući činjenici da uokvireni ukrašavaju neke muzejske radne

prostore (sl. 9.). Tako su ti stari izresci iz sfere knjiga i knjižnoga prešli u područje ukrasnoga i uporabnoga.

Kao što smo u uvodu najavili, sad ćemo se osvrnuti na sporednost u odnosu prema ustanovi u kojoj se čuvaju neka izdanja iz Zbirke starih i rijetkih knjiga. Knjige po svojim autorima i sadržaju mogu biti veoma ili potpuno udaljene od djelatnosti institucije u kojoj se nalaze, kao što je u ovom primjeru Arheološki muzej, ali zato mogu biti vrlo korisne za druge projekte i događanja. To je najrječitije potvrdilo nekoliko izložaba. Prva je ona priređena 1950. u povodu 500. obljetnice rođenja Marka Marulića, za koju je Muzej posudio trinaest starih i rijetkih knjiga, među kojima i četiri inkunabule jer se smatralo da su pripadale Marulićevoj knjižnici.<sup>40</sup> Druga je izložba bila posvećena Marulićevim tiskanim djelima (sl. 10.), a postavljena je 1992. g. Za nju je Muzej posudio šest knjiga.<sup>41</sup> Kada se 1990. obilježavalo 290 godina klasičnog školstva u Splitu, priređena je izložba na kojoj je također bila zastupljena stara knjižna građa iz Muzeja.<sup>42</sup> Isto se pono-

<sup>40</sup> *Katalog izložbe [...] prigodom petstogodišnjice rođenja Marka Marulića*. Split: Odbor za proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića, 1950., str. 21. (br. 24), 22. (br. 30), 24. (br. 37), 26. (br. 42), 28. (br. 55, 56), 29. (br. 60, 61), 30. (br. 64), 38. (br. 92), 39. (br. 101, 104), 40. (br. 110). Muzejske inkunabule nisu, međutim, pripadale Maruliću. Izložba je bila postavljena u Papalićevoj palači.

<sup>41</sup> *Marko Marulić: tiskana djela: (1506-1992) / autor predgovora Ivanka Kuić*. Split: Naučna biblioteka, 1992., str. 7., 18. (br. 53), 20. (br. 65), 23. (br. 71, 76), 26. (89), 31. (101), 37. Izložba je bila postavljena u palači Milesi, u sklopu *Marulićevih dana*. Anzulović, Neda. Nav. dj. (26), str. 111-113.

<sup>42</sup> *290 godina klasične gimnazije u Splitu: Katalog izložbe*. Split: Organizacijski odbor pro-

<sup>38</sup> Fisković, Cvito. Dubrovački sitnoslikari. Fisković, Cvito; Kruno Prijatelj. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dubrovniku*. Split: Konzervatorski zavod za Dalmaciju, 1950., str. 12.

<sup>39</sup> *Knjižnica ...* Nav. dj. (21), passim.



Slika 10. M. Marulić, *Evangelistarium*, Venetijis 1516. (R 990)

vilo u prigodi 300. obljetnice splitskog sjemeništa 2000. g.<sup>43</sup> Održavanje znanstvenog skupa o splitskom nadbiskupu Marku Antunu de Dominisu 2002. bio je pak povod za priređivanje izložbe o tom baroknom prelatu. Na njoj su, prvi put u Splitu, prikazani de Dominisov život, djelo i portreti, a za tu prigodu Mu-

slave, 1990., str. 11. (br. 9, 11), 12. (br. 16, 18), 14. (br. 26), 15. (br. 34), 22. (br. 56, 58, 63). Izložba je bila postavljena u Muzeju narodne revolucije.

<sup>43</sup> *Nadbiskupsko sjemenište i Nadbiskupijska klasična gimnazija „Don Frane Bulić“ u Splitu: 1700.-2000.: Katalog izložbe*. Split, Nadbiskupsko sjemenište; Nadbiskupijska klasična gimnazija „Don Frane Bulić“, 2000., str. 11., 15. (2 kom.), 16., 17., 19., 21. Izložba je bila postavljena u knjižnici Nadbiskupskog sjemeništa. Benić, Gordana. Vjeri i dobrim umijećima. *Slob. Dalm.* 57, 17679 (4. travnja 2000.), prilog Forum, str. 4-5.

zej je posudio nekoliko starih i rijetkih knjiga.<sup>44</sup> Obljetnica mučeničke smrti sv. Dujma 2004. potaknula je postavljanje velike izložbe koja je prikazala štovanje tog sveca tijekom 1700 godina. Tada je Muzej osim arheološke i numizmatičke građe posudio niz starih izdanja.<sup>45</sup>

Raznovrsnost Zbirke starih i rijetkih knjiga u Arheološkome muzeju omogućuje višestruka istraživanja koja često nisu vezana za njegovo osnovno poslanje.

<sup>44</sup> *Marko Antun de Dominis: splitski nadbiskup i znanstvenik: Katalog izložbe / koncepcija, izbor i obrada dokumenata i knjiga Arsen Duplančić i Slavko Kovačić; izbor i obrada umjetničkih djela Ivana Prijatelj Pavičić*. Split: Književni krug, 2002. Knjige iz Muzeja na str. 17., 18., 35., 39., 49., 50. Izložba je bila priređena u palači Milesi u rujnu 2002., u povodu znanstvenog skupa o de Dominisu, održanoga u sklopu manifestacije *Tjedan knjige mediteranske tematike (Knjiga Mediterana)*. Parić, J[as]mina]. Čovjek ispred vremena. *Slob. Dalm* 60, 18544 (17. rujna 2002.), 43. Jurković, Mira. De Dominis graditelj novoga vijeka. *Vjesnik* 63, 19691 [i. e. 19692], 16. U povodu predstavljanja novog izdanja de Dominisove *Republike* u Zagrebu u svibnju 2004. nakladnik Lamaro i Nacionalna i sveučilišna knjižnica priredili su „skraćeno izdanje“ te izložbe i postavili je u NSK. *Marko Antun de Dominis: zaboravljeni genij: Katalog prigodne izložbe*. Split: Lamaro, 2004., str. 7., 11., 19.; portret na str. 23. nije vlasništvo Muzeja.

<sup>45</sup> Duplančić, Arsen. Pisana riječ o svetome Dujmu. Duplančić, Arsen; Milan Ivanišević; Slavko Kovačić. *Sveti Dujam: štovanje kroz vjekove*. Split: Crkva u svijetu, 2004., str. 28. (br. 3), 30. (br. 5), 33. (br. 9), 36. (br. 14, 15), 42. (br. 20), 44. (br. 22), 46-47. (br. 27, 29-31), 60., (br. 44), 103. (br. 112), 107. (br. 147). Izložba je bila postavljena u Nadbiskupskom sjemeništu. Parić, J[as]mina]. Patron u zlatu i srebru. *Slob. Dalm.* 61, 19118 (4. svibnja 2004.), 45. Božanić Serdar, V[esna]. Izložba „Štovanje sv. Dujma kroz vjekove“ *Novi list* 57, 18207 (4. svibnja 2004.), str. 22.

Muzej je tako dao prilog upoznavanju povijesti tiskarstva u prigodi izložbe *Inkunabule splitskih knjižnica*, priređene 1989., posudivši sve svoje prvotiske,<sup>46</sup> a muzejski primjerci izdanja iz 16. st. bili su predmetom proučavanja djelatnosti Alda Manuzija i njegovih nasljednika.<sup>47</sup> Izdanja Aristotela, Cicerona (tri knjige) i Vergilija (dvije knjige) bila su posuđena za izložbu na kojoj je 1990. prikazana zastupljenost antičkih i talijanskih klasika u dalmatinskim privatnim knjižnicama<sup>48</sup>, dok su izdanja Vitruvijeve knjige o arhitekturi obrađena u posebnom radu.<sup>49</sup> Cjelokupni fond starih knjiga poslužio je pak za istraživanje i bibliografiju izdavačke i tiskarske djelatnosti u Dalmaciji u prvoj polovici 19. stoljeća.<sup>50</sup> Pritom možemo

istaknuti da su upravo primjerci nekih starih knjiga iz Muzeja, poput Bračkog statuta te Hacquetova i Carrarina djela, poslužili za njihovo prevođenje i objavljivanje na hrvatskome.<sup>51</sup>

U dio starog fonda koji nije neposredno vezan za djelatnost Muzeja, a koji se često koristi pripadaju državni i crkveni shematizmi, crkveni narednici (direktoriji) i školski (gimnazijski) programi. Ta je vrsta periodike, osim dijela školskih programa, nezanimljiva i neprivaćna, ali je dragocjena jer sadržava podatke za povijesne i biografske radove, za liturgijska istraživanja, povijest školstva<sup>52</sup> itd., pa ih

<sup>46</sup> Inkunabule splitskih knjižnica: izložba. = Gli incunaboli delle biblioteche a Spalato: mostra. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, 1989., str. [2.]; katalog je samo preklapljeni arak. Izložba je bila priređena u sklopu manifestacije *Knjiga Mediterana*, a postavljena je u Zbirci franjevačkog samostana Gospe od Zdravlja u Splitu. Blajić, Petar Zdravko. Inkunabule splitskih knjižnica. *Mariolić* 1(1990), 95-96.

<sup>47</sup> Krešić, Vinka. Aldo Manuzio i aldine u knjižnici Arheološkog muzeja u Splitu. *Glasnik Društva bibliotekara Split* 6(1999) <2001>, 45-58.

<sup>48</sup> *Djela antičkih i talijanskih klasika u privatnim bibliotekama Dalmacije od XV. do XIX. stoljeća* / predgovor Neda Anzulović. Split: Naučna biblioteka, 1990., str. 18. (br. 11), 24. (br. 47), 25. (br. 54), 27. (br. 55), 46. (br. 182), 48. (br. 190), 52. Izložba je bila postavljena u Muzeju grada Splita, u sklopu *Knjige Mediterana*. Beniš, G[ordana]. Kulturni trag klasike. *Slob. Dalm.* 48, 14290 (13. rujna 1990.), str. 12.

<sup>49</sup> Piplović, Stanko. Nav. dj. (18), str. 24-30.

<sup>50</sup> Lakuš, Jelena. *Izdavačka i tiskarska djelatnost na dalmatinskom prostoru (Zadar, Split i Dubrovnik) u prvoj polovici 19. stoljeća (1815-1850.): Bibliografija monografskih i serijskih publikacija – građa*. Split: Književni krug, 2005.

<sup>51</sup> *Statuta municipalia ac reformationes magnif. Communitatis Brachise*. Utini : Apud Nicolaum Schirattum, 1656. Cvitančić, Antun. Srednjovjekovni statut bračke komune iz godine 1305. Supetar : Skupština općine Brač, 1968. Str. 20. Hacquet, Balthasar. *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven ...* [etc.]. Leipzig: im Industrie-Comptoir [1801.]; prijevod: *Oslikavanje i opisivanje jugozapadnih i istočnih Wenda, Ilira i Slavena ...* [etc.]. Split: Etnografski muzej, 2008.; da je izdanje priređeno prema primjerku iz Muzeja vidi se po Buličevoj numeraciji na reproduciranim tablama. Carrara, Frane. *La Dalmazia descritta*. Zara: fratelli Battara, 1846.; prijevod: *Dalmacija kako ju je opisao profesor doktor Frane Carrara*. Split: Etnografski muzej, 2006.; podatak o Muzeju na str. XVIII. Od nešto mlađih knjiga spomenut ćemo francusko izdanje memoara maršala Marmonta iz 1857., koje je poslužilo za njihov prvi prijevod na hrvatski. Duplančić, Arsen. Katalog *Doba francuske uprave u Dalmaciji*. Split: Arheološki muzej, 1989., str. 15., 92. – kat. br. 242, 245. Najnovije o Hacquetovu djelu na temelju primjeraka iz Muzeja vidjeti: Ivanišević, Milan. Slikovna povezanost etnografskog djela iz godina od 1801. do 1821. *Dubrovnik* 1(2011), 242-258.

<sup>52</sup> Usporediti: Matošić, Jerko. Programi Klasične gimnazije. *290 godina klasične gimnazije*

čitači često traže i njima se koriste. To je, dakle, primjer kad nešto sadržajno sporedno postaje glavno.

Fond knjižnice poslužio je i kao izvor za izradu tematskih bibliografija kao što su<sup>53</sup> bibliografija knjiga tiskanih na hrvatskome u Zadru,<sup>54</sup> popis inkunabula u Hrvatskoj,<sup>55</sup> bibliografija o Splitu,<sup>56</sup> bibliografija medicinskih knjiga<sup>57</sup>, kao i za pisanje djela hrvatskih autora na latinskome.<sup>58</sup> Slijedila je velika hrvatska bibliografija<sup>59</sup> i bibliografija

---

u Splitu: 1700-1990. Split: Književni krug, 1990., str. 235-256.; na str. 235. istaknuto je da se programi čuvaju i u Muzeju.

<sup>53</sup> Navodimo ih kronološkim redom i citiramo samo one stranice na kojima se kao izvor podataka spominje Muzej. Iako ne pripadaju među knjige, istaknut ćemo da je i zbirka plakata korištena za sastavljanje bibliografije onih koji su objavljeni na hrvatskome u Zadru. Maštrović, Vjekoslav. *Zadarska oznanjenja iz XVIII, XIX. i početka XX. stoljeća: (Jadertina croatica)*. Zagreb: Zavod za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Zadru, 1979., str. 47.

<sup>54</sup> Maštrović, Vjekoslav. *Jadertina croatica: Bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru: I. dio: Knjige*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1949., str. XV.

<sup>55</sup> Badalić, Josip. Nav. dj. (15), str. IX., 245.

<sup>56</sup> Kečkemet, Duško. *Bibliografija o Splitu: I. dio: (Od prethistorije do 1860. godine)*. Split: Muzej grada Splita, 1955., str. 14.

<sup>57</sup> Grmek, Mirko Dražen. *Hrvatska medicinska bibliografija: Dio I: Knjige: Sv. I: 1470.-1875.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1955., str. 216.

<sup>58</sup> Jurić, Šime. *Opera scriptorum latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita: Tom I.: Index alphabeticus: Fasc. I : Litt. A-E*. Zagrabiae: Institutum historicum Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1968., str. 15.; *Tom II.: Index systematicus*. 1971., str. XII.

<sup>59</sup> *Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835-1940: Knj. I: A-Bel*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1982., str. VIII.

izdavaštva u Dalmaciji u prvoj polovici 19. st.<sup>60</sup> te popis djela Julija Bajamontija.<sup>61</sup>

Najbolji i najobuhvatniji primjer „sporednosti“ s obzirom na ustanovu, koja je čuvar našeg znanja o prošlosti na temelju raznovrsnih nalaza, jest izložba *Doba francuske uprave u Dalmaciji*, priređena 1989. u povodu 200. obljetnice Francuske revolucije.<sup>62</sup> Na njoj je, kako u podnaslovu stoji, *u svjetlu arhivske, bibliotečne i numizmatičke građe Arheološkog muzeja u Splitu* prikazano razdoblje od 1789. do 1840., i to unutar različitih tema: odjeci Francuske revolucije i Napoleonovih ratova, političke promjene, oružani sukobi, uprava i stanje u Dalmaciji, vojska, sudstvo, gospodarstvo, financije, prosvjeta itd. Na izložbi je predstavljen niz starih knjiga i periodike.<sup>63</sup>

---

<sup>60</sup> Lakuš, Jelena. Nav. dj. (50), str. 27.

<sup>61</sup> Duplančić, Arsen. *Ostavština ...* Nav. dj. (24), str. 74.

<sup>62</sup> *Doba francuske uprave u Dalmaciji: u svjetlu arhivske, bibliotečne i numizmatičke građe Arheološkog muzeja u Splitu* / koncepcija izložbe, obrada kataloških jedinica i komentari uz opise novaca i medalja Arsen Duplančić. Split: Arheološki muzej, 1989. Čolović-Sviličić, Jadranka. Francuzi u Dalmaciji. *Slob. Dalm.* 47, 13923 (3. rujna 1989.), str. 21. Božić-Bužančić, Danica. *Govor dokumenata*. *Slob. Dalm.* 47, 13957 (7. listopada 1989.), str. 12. Kečkemet, Duško. Tragom Marmonta i Dandola. *Vjesnik* 50, 15113 (14. listopada 1989.), prilog Panorama subotom, br. 588, str. 15. Piplović, Stanko. Odjeci francuske revolucije u Dalmaciji. *Informatica Museologica* 3-4(1989), 76. Izložba je bila postavljena u Splitu, u Muzeju narodne revolucije.

<sup>63</sup> U vodiču po arhivskim fondovima koji se odnose na francusku upravu pogrešno je navedeno da izložena građa tvori jedinstvenu zbirku. *Napoléon et son administration en Adriatique orientale et dans les Alpes de l'est 1806-1814.: Guide des sources.* = *Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa 1806-1814.: Arhivski*

Među posebnosti vezane za knjižnicu Arheološkog muzeja u Splitu na kraju treba istaknuti zbirku umjetnina.<sup>64</sup> Iako crteži, akvareli i slike (osobito ne one velikog formata i uokvirene) nisu primarno knjižna građa, nabavljani su za Muzej i najvećim dijelom čuvani upravo u knjižnici. Ideja vodilja za skupljanje takve građe bila je prije svega njezina dokumentacijska, a tek zatim ukrasna vrijednost. Tako su se u knjižnici našli akvareli i crteži Antuna Barača, Petra Zečevića, Frane Bratanića, Giovannija Couarda<sup>65</sup> i drugih. Njihova višestruka važnost za povijest umjetnosti,<sup>66</sup> proučavanje spomenika,<sup>67</sup> urbanizma,<sup>68</sup>

odijevanja,<sup>69</sup> događaja,<sup>70</sup> krajolika itd.<sup>71</sup> uvelike nadilazi mjesto njihova čuvanja (knjižnicu) i djelatnost ustanove (arheologija) u kojoj se nalaze. I dio drugih umjetničkih djela koja je Muzej nabavljao bio je pohranjen i izložen u knjižnici, što joj je donekle davalo obilježje pinakoteke. Nakon Drugoga svjetskog rata neke su slike prešle u druge ustanove, ali ih je još uvijek ostalo toliko da je u novije vrijeme pokrenuta njihova zaštita, a zatim dolično izlaganje i objavljivanje.<sup>72</sup> Brigu o svim tim umjetninama vodi knjižnica, za koju

vodič / uredili Josip Kolanović i Janez Šumrada. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2005., str. 523-526. (autor natuknice Josip Kolanović).

<sup>64</sup> Duplančić, Arsen; Radoslav Tomić. Nav. dj. (7). U djelu su obrađeni nastanak i povijest zbirke, restauriranje umjetnina i njihovo izlaganje na izložbama te same umjetnine. Basić, Ivan. Arsen Duplančić, Radoslav Tomić: Zbirka slika Arheološkog muzeja u Splitu ... *Radovi studenata Odsjeka za povijest umjetnosti* 5(2008), str. 146-151.

<sup>65</sup> Buljević, Zvonimir. *Tragovima staroga Splita: Crteži, slike i gravure panorama i pogleda na grad i luku od XVI-XX stoljeća*. Split: Zavod za zaštitu spomenika kulture, 1982., sl. 22. Kečkemet, Duško. *Vicko Andrić: arhitekt i konzervator: 1793-1866*. Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture; Književni krug, 1993., sl. 38.

<sup>66</sup> Među slikama koje Muzej posjeduje nalazi se i triptih iz 14. st., rad Majstora Lenjingradskog diptiha, slike Emanuela Vidovića, Vlahe Bukovca, Mencija Klementa Crnčića i Božidara Jakca.

<sup>67</sup> Akvareli Petra Zečevića dokazuju postojanje crkve iz vremena kraljice Jelene na Otoku u Solinu sve do u 19. stoljeće. Duplančić, Arsen. *Crkve kraljice Jelene u Solinu*. Split: Arheološki muzej, 1999.

<sup>68</sup> Za Dubrovnik vidjeti npr.: Prijatelj, Kruno. *Dubrovački akvareli Antuna Barača. Beriti-*

*ćev zbornik*. Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačke starine, 1960., str. 289-296. Za Split vidjeti, primjerice, ilustracije u: Novak, Grga. *Povijest Splita: Knj. III*. Split: Matica hrvatska, 1965., str. 27., 369., 474.

<sup>69</sup> Duplančić, Arsen. *Splitska narodna nošnja: prikazi na starim grafikama i crtežima*. Split: Etnografski muzej, 1998. Duplančić, Arsen. *Kaštelanska narodna nošnja: prikazi na starim grafikama i crtežima*. Split; Kaštela, Etnografski muzej Split; Muzej grada Kaštela, 1999. Duplančić, Arsen. *Solinjska narodna nošnja: prikazi na starim grafikama i crtežima*. Solin: Etnografski muzej Split; Zvonimir, 2009.

<sup>70</sup> Baračević akvareli ilustriraju dolazak austrijske carice Karoline Auguste u splitsku luku 1818., trčanje alke u Sinju 1838. u čast saksonskog kralja i njegov dolazak u Kotor. Za Sinjsku alku i odjeću alkara na Baračevim akvarelima vidjeti: Jurić, Šime. *Sinjska alka: Informativni vodič po Cetinskoj krajini*. Sinj: Odbor za proslavu 250. godišnjice Sinjske alke [1965.], str. 55., 57., 58.

<sup>71</sup> Usporediti: Žižić, Nela. *Splitski slikari amateri Barač, Zečević i Bratanić: kulturno umjetnički fenomeni u Splitu prije Preporoda*. Split: Muzej grada Splita, 2004.

<sup>72</sup> Zbirka je postavljena u prizemlju Muzeja i otvorena za javnost 21. prosinca 2004. [Parić], J[asmina]. Blago europskih dosegaa i relacija. *Slob. Dalm.* 62, 19341 (22. prosinca 2004.), str. 44. B[ožanić] S[erđar], V[esna]. Predstavljen dio zbirke slika Arheološkog muzeja Split. *Novi list* 67, 18432 (22. prosinca 2004.), str. 37.

i u tom primjeru sporedno postaje glavno, osobito kad je riječ o izložbama na kojima se neka od tih djela prikazuju javnosti.<sup>73</sup> Iz navedenih je primjera očito da nema sporednih stvari već je pitanje kada će i u kojem kontekstu što postati glavno. U vezi s Arheološkim muzejom u Splitu može se reći da se, kad je riječ o starim knjigama, taj muzej više proslavio po literaturi koja je za nj sporedna nego po onoj koja mu je glavna. Ovdje je suvišno docirati o potrebi što detaljnije katalogizacije i dostupnosti podataka na internetu, ali se možemo založiti za to da knjižničar za stare i rijetke knjige ima i istraživačku „žicu“ kako bi iz njih izvukao što više informacija koje će moći ponuditi zainteresiranim čitačima i korisnicima. Za one koji se bave starim knjigama možemo reći da su u povlaštenom položaju jer im povijest „prolazi“ kroz ruke i otkriva mnoge činjenice iz minulih vremena. Na njima je da taj govor razumiju i da ga znaju prenijeti drugima.

\* Sve fotografije objavljene u ovom radu snimio je Zoran Alajbeg.

## WHEN THE SUBSIDIARY TURNS INTO THE PRINCIPAL: SOME EXAMPLES FROM THE LIBRARY OF THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM IN SPLIT

*The Archaeological Museum in Split was founded in 1920 and along with its rich archaeolo-*

<sup>73</sup> Ističemo samo nedavno izlaganje triptiha i jedne Bukovčeve slike. *Torcello: alle origini di Venezia tra Occidente e Oriente*/a cura di Gianmatteo Caputo e Giovanni Gentili. Venezia; Marsilio, 2009., str. 111., 174. – kat. br. 60. Zidić, Igor. *Vlaho Bukovac: Kosmopoliet uit Kroatië: A cosmopolitan Croatian*. Den Haag: Waanders Uitgevers Zwolle Gemeentemuseum, 2009., str. 150., 195., 198.

*gical holdings also owns a valuable research library. The paper discusses some examples of the Collection of Old and Rare Books that show how the “subsidiary” things that cause librarians headaches, while, respecting standards and regulations, they draw up catalogue descriptions, can become the major features, that is, come into the foreground. Apart from that, examples are considered in which the subsidiary element inheres in the way the author or the content of the book is related to the institution in which it is housed, and which would not be expected there, considering the adjective archaeological contained in the name of the establishment.*

*Books from the Archaeological Museum enable different kinds of research that are not related to its basic mission. This is illustrated by their being included in research into incunabula, into the printing activity of A. Manuzi, into the presence of Antique and Italian classics in Dalmatian libraries, and the books of Vitruvius in Split. Several examples of different bibliographies that were partially compiled making use of the holdings of old books in the Museum are quoted. The best example of “the subsidiary”, relative to the establishment, that is given is the exhibition “Age of French Rule in Dalmatia: in the Light of Archival, Library and Numismatic Material of the Archaeological Museum in Split.”*

*From these examples, it is clear that there are really no subsidiary things; the only question is when and in which context they are going to become the principal things. In the case of the Archaeological Museum in Split, it can be said that, when old books are at issue, it is more celebrated for literature that is at the focus of its minor than of its major interests. Here it is needless to prose about the need for as detailed as possible cataloguing and accessibility of information on the Internet, but we can certainly recommend a librarian for old and rare books having a vein for research, so as to be able to draw from them the maximum amount of information to be able to offer in turn to readers and users. Those who are engaged with old books can be said to be privileged, for history passes through their hands and reveals many things from past times. It is up to them to understand this speech, and to be able to convey it to others.*

## RAZLIKA U PRISTUPU I OBRADI GRAFIKE KAO POJEDINAČNOG LISTA I KAO ILUSTRACIJE U KNJIGAMA 16. I 17. STOLJEĆA

**VESNA VLAŠIĆ JURIĆ**

Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne  
knjižnice u Zagrebu  
vvlasic@nsk.hr

### UVOD

Sastavni dio bogatoga i raznovrsnog fonda Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu čine grafički listovi starih majstora. Najstariji grafički listovi pohranjeni u Zbirci datiraju iz 16., a najbrojniji su oni iz 17. st. U tom je razdoblju česta pojava da se originalne ploče s kojih su se otiskivale grafike za potrebe knjižne ilustracije razmjenjuju, prodaju, dorađuju, da služe kao predlošci drugim majstorima, a da njih opet oponašaju neki treći majstori. Stoga je u mnogim slučajevima čak i uzaludno tražiti autora grafičkog lista jer je on samo majstor, najčešće zaposlen kod tiskara. Treba napomenuti i to da je sadržaj knjižne ilustracije unaprijed određen, tj. određuje ga precizna narudžba budućeg vlasnika knjige. Nemoguće se, dakle, baviti knjižnom ilustracijom tog razdoblja a da se ne istražuje i povezanost izdavača i tiskara te naručitelja i vlasnika originalnih ploča s kojih su ilustracije i otiskivane.<sup>1</sup>

## OBRADA GRAFIKE KAO POJEDINAČNOG LISTA I KAO ILUSTRACIJE U KNJIGAMA 16. I 17. STOLJEĆA

Većina grafičkih listova starih majstora koji su pohranjeni u fondu Grafičke zbirke izrađeni su za potrebe ilustriranja knjiga, ali su u Zbirku najčešće dospjeli kupnjom, ali i donacijama, kao pojedinačni listovi, te su tako i inventirani. Za obradu neknjižne građe u Zbirci se primjenjuje ISBD (NBM) (International standard bibliographic for non-book materials, Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe), dok se podaci unose uz pomoć Alepha, integriranoga knjižnog sustava u koji je implementiran MARC 21, format za strojno čitljivo katalogiziranje. Takav sustav omogućuje unos velikog broja različitih podataka potrebnih za što temeljitiju obradu građe. Na odabranim primjercima pokušat ćemo prikazati razlike u obradi pojedinačnih grafičkih listova te knjiga u kojima su ti isti grafički listovi u funkciji knjižne ilustracije.

Prvi je primjer bakropis Andreasa Trosta s prikazom Ljubljane, koji je nastao oko 1679. g. Vrijeme nastanka može se sa sigurnošću utvrditi jer je bakropis izrađen za potrebe ilustriranja knjige Janeza Vajkarda Valvasora *Topographia ducatus Carnioliae modernae = das ist Controsee aller Stätt, Märckht, Clöster, undt Schlösser...*, koja je objavljena 1679. g. (sl. 1. i 2.). Uspoređujući korisničke zapise za obje jedinice građe, vidljivo je da je u prvoj skupini podataka o vrsti građe za grafički list navedeno da je riječ o

<sup>1</sup> Milan Pelc. *Biblija priprostih: ilustracije hrvatskih i slovenskih protestantskih knjiga 16.*

*stoljeća.* Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1991., str. 7-15.



vizualnoj građi, dok za knjigu ostaje termin *knjiga*. Sljedeća skupina podataka govori o autoru, a zatim slijede podaci o naslovu, koji se doslovno prenosi s originala.

U skupini podataka pod nazivom *impresum* navedeni su podaci koji obuhvaćaju sve vrste djelatnosti vezanih za izdavanje: nakladnika, mjesto i godinu izdavanja, proizvođača te mjesto i godinu proizvodnje.<sup>2</sup> Kako su pri obradi bakropisa svi podaci iz te skupine preuzeti iz zapisa o knjizi, a ne iz izvornika, stavljeni su u ugrate zgrade. Pri obradi knjige u tu je rubriku unesena kratica „s.n.“ (*sine nomine*), u uglatoj zgradi, jer se na knjizi ne navodi ime nakladnika.

U sljedećoj se skupini podataka pod stavkom *materijalni opis* unose podaci o posebnoj oznaci građe (npr. 1 grafika ili 1 grafička mapa) i opsegu jedinice (npr. 316 listova s tablama), druge materijalne pojedinosti, dimenzije jedinice te podaci o popratnoj građi<sup>3</sup>, ako je ima. Pri obradi bakropisa pod materijalnim se opisom unose posebne oznake o građi i tehnicima, dimenzije otiska te dimenzije lista, dok se pri obradi knjige unose podaci o broju stranica, broju listova s tablama, ilustracijama, podaci o formatu te dimenzije.

Sljedeća se skupina podataka odnosi na napomene koje pobliže određuju i proširuju formalni opis onda kad propisi ne dopuštaju da se u opis unose određeni podaci. Zbog toga se napomene mogu odnositi na bilo koji oblik materijalne izrade ili sadržaja jedinice. Ako nije drugačije određeno, napomene i njihov slijed nisu

obvezatni.<sup>4</sup> Pri obradi grafičkog lista u skupinu podataka o napomenama unose se svi podaci koji se nalaze na izvorniku: potpis autora, paginacije, otisnuti tekst, legenda, a kraticama, primjerice d.d. ili l.d. (desno dolje ili lijevo dolje), navode se položaji tih podataka na izvorniku. Ti se podaci doslovno prenose s izvornika. Ako je poznato u kojoj je knjizi grafički list objavljen kao knjižna ilustracija, to je sljedeća napomena, s tim da se podaci o knjizi preuzimaju iz knjižnog zapisa iz skupine podataka o impresumu. Kao napomena se navodi i literatura o autoru, zatim se unosi i podatak o digitalizaciji izvornika i na kraju se unosi i kratki opis ili sažetak prikaza. U knjizi Janeza Vajkarda Valvasora *Topographia duca-tus Carnioliae modernae = das ist Controsee aller Stätt, Märckht, Clöster, undt Schlösser...* u napomenama su navedeni podaci o naslovu dodanog djela, o kazalu te podaci o bivšem vlasniku.

Podaci o predmetnim odrednicama čine sljedeću skupinu podataka. Pri obradi bakropisa A. Trosta korištena je zemljopisna predmetna odrednica, dodatna odrednica za vrijeme i odrednica za žanr/oblik/materijalna obilježja, u sklopu koje se unosi podatak o tehnicima izrade grafičkog lista. Unos tih podataka omogućuje korisniku pretraživanje samo onih jedinica građe koje su nastale u nekom vremenskom razdoblju ili su nastale određenom tehnikom. Ako korisnika npr. zanimaju samo vedute, on će pri pretraživanju online kataloga<sup>5</sup> unijeti pojam *vedute* i tražiti ih po predmetu. Na

<sup>2</sup> ISBD (NBM), Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb, 1985., str. 35.

<sup>3</sup> ISBD (NBM), Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb, 1985., str. 42.

<sup>4</sup> ISBD (NBM), Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb, 1985., str. 54.

<sup>5</sup> www.nsk.hr

taj će način dobiti sve zapise u kojima su vedute unesene u tu skupinu podataka. Sljedeću skupinu podataka čine podaci koji se unose u polja za pomoćne/sporedne kataloške jedinice. Tu se navode imena, naslovi i/ili nazivi mjesta koji omogućuju pristup bibliografskom zapisu, a koji nisu predviđeni za unos u ostale skupine ili polja podataka. Na zapisima za grafičke listove tu je navedeno mjesto izdanja, tj. Slovenija – Bogenšerg, a pod *ostali autori* naveden je Janez Vajkard Valvasor. U knjižnom zapisu u tom se polju također nalazi mjesto izdanja, UDK broj, a pod ostalim je autorima naveden i Pavao Ritter-Vitezović. Dakle, svi podaci iz tog polja podataka pri online pretraživanju omogućuju pristup kako jednome, tako i drugome bibliografskom zapisu. Kao posljednji podaci koji su vidljivi na online katalogu jesu podaci o posjedovanju, tj. o lokaciji jedinice građe.

Dakle, nakon kratkog pregleda obaju bibliografskih zapisa uočljivo je da se grafički list u knjižnom zapisu navodi samo kao broj listova s tablama, tj. broji se samo kao knjižna ilustracija. Kada se taj isti grafički list obrađuje kao zasebno inventirana jedinica građe, on se obrađuje znatno temeljitije te samim time nudi raznolike informacije (sl. 3.).

Spomenuti bakropis Andreasa Trosta objavljen je i 1689. g. u knjizi *Die Ehredess Hertzogthums Crain: das ist, Wahre, gründliche, und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses ...* Janeza Vajkarda Valvasora, samo što je u tom izdanju uz prikaz bakropisa na istoj stranici otisnut i tekst. U fondu Grafičke zbirke pohranjen je i grafički list s prikazom Prindla, tj. Brinja, koji je objavljen u navedenoj knjizi, samo je autor tog bakropisa još nepoznat (sl. 4. i 5.). Kao

što je već spomenuto, pri nastanku knjige u tom razdoblju katkad je vrlo teško znati tko je izdavač, tko tiskar, a tko autor grafičkog lista, pa danas nije neobično da se za izdavača određene knjige tvrdi i da je autor grafičkog lista koji je objavljen u toj knjizi. Upravo je tako bilo s vedutom Šibenika (sl. 6.) nastalom na početku 17. st. za koju se tvrdilo da je rad Daniela Meisnera. Međutim, nakon istraživanja autorstva utvrđeno je da je Daniel Meisner izdavač knjige *Thesaurus Philopoliticus* u kojoj je spomenuta veduta objavljena kao knjižna ilustracija, dok je njezin autor njemački grafičar Sebastian Furck, što potvrđuje i njegov monogram otisnut lijevo dolje na prikazu<sup>6</sup> (sl. 7.). Kao posljednju vedutu odabrala sam bakrorez s prikazom Petrinje Georga (Jorisa) Hoefnagela, objavljenu u šestom svesku topografske zbirka koju su od 1572. do 1617. u Kölnu pod naslovom *Civitates orbis terrarum* izdavali Georg Braun i Franz Hogenberg. Na prikazu se spominje carski arhitekt Cesare Porta, koji je od 1595. do 1597. g. bio glavni nadzornik i graditelj na slavonskoj i hrvatskoj granici i prema čijem je nacrtu i izrađena nova tvrđava Petrinja. Prikaz je zanimljiv i stoga što je na uskoj vrpici, koja ga zapravo dijeli na dvije vedute, upisano: *Acceptum ab amico depinxit et communicavit Geor. Houfnaglius A 1597.*, što znači da je predložak grafičaru G. Hoefnagelu ustupio neki prijatelj (možda i sam Porta), a on ga je potom prenio u bakrorez. To je zanimljivo jer govori o načinu nastanka takvih vizualnih prikaza u informativnoj publicistici ranoga novog vijeka. Veduta je nastala u teškim vremenima borbe s

<sup>6</sup> G. K. Nagler. *Die Monogrammisten*, zweiter Band. G.Hirth's Verlag, München & Leipzig, 1921., str. 884.

Turcima, pa je na lijevoj strani prikazana veduta Petrinje oko 1592. g., kad su je kao novu tvrđavu od drvenih trupaca sagradili Turci, a na desnoj je strani prikazana tvrđava Petrinja nakon protjerivanja Turaka 1595. g., kada je sagrađena rano-barokna bastionska tvrđava.<sup>7</sup> (sl. 8.)

Prethodnim su primjerima naznačeni problemi koji postoje pri obradi pojedinačnih

<sup>7</sup> Milan Pelc. *Errantibus viam monstrare; u: Od Klovića i Rembrandta, do Warhola i Piceljal* ur. Mikica Maštrović. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2009., str. 77.



**Slika 1. Andreas Trost: Die haubtstatt Laybach = Lublana**

Vrsta građe: vizualna građa

Autor: Trost, Andreas

Naslov: Die haubtstatt Laybach = Lublana / [gravirao Andreas Trost; prema crtežu Janeza Vajkarda Valvasora].

grafičkih listova, kao i složenost i zahtjevnost te obrade. Naime, ona podrazumijeva unos velikog broja podataka u bibliografski zapis, do kojih se često dolazi temeljitim istraživanjem svih aktera koji sudjeluju u procesu stvaranja knjižnih ilustracija i knjige. Naravno, za svaku je osudu izrezivanje i trganje listova iz knjiga, ali kada se to dogodi i grafički se listovi nađu u zbirkama, muzejima i knjižnicama obrađeni kao zasebne jedinice građe, oni nude mnoštvo informacija o društveno-povijesnim izazovima vremenā u kojima su nastali.

Impresum: [Zu Wagensperg in Crain : s. n., 1679.].

Materijalni opis: 1 grafika : bakropis : ; otisak 119 x 217, list 187 x 266 mm. Napomena Sig. otisnuta d.d. na prikazu: Andreas Trost sculpsit.; l.d. na prikazu otisnuto WD; s. gore na prikazu otisnuto: Die haubtstatt // LAYBACH // Lublana; d. gore na prikazu otisnuta legenda u dva stupca; u g.d. uglu prikaza otisnuto: 127; u l.g. uglu prikaza otisnut kompas; s. ispod prikaza otisnuto: 429.; Grafika izrezana iz knjige; Grafika objavljena u: Valvasor, Janez Vajkard. *Topographia ducatus Carnioliae modernae...*, zu Wagensperg in Crain : s.n., 1679.

Literatura: Thieme/Becker sv.33, str.432

Reprodukcija: Izvornik digitaliziran

Opis/Sažetak: U podnožju uzvisine na kojoj je smješten dvorac prikazan je grad kroz koji protječe rijeka.

Ključne riječi: \*Bakropisi

Mjesto izdavanja: Slovenija -- Bogenšperg

Ostali autori: Valvasor, Janez Vajkard

Lokacija: Grafička zbirka GZGS 1845 tro 1



**Slika 2. Janez Vajkard Valvasor: *Topographia ducatus Carnioliae modernae***

Vrsta grade: knjiga

Autor: Valvasor, Janez Vajkard

Naslov: *Topographia ducatus Carnioliae modernae* = das ist Controsee aller Stätt, Märckht, Clöster, undt Schlösser, wie sie anietzo stehen in dem

Hertzogthumb Crain / mit sonderbahrem Fleiss durch Johann Weichart Valvasor.

Impresum: Zu Wagensperg in Crain : [s. n.], 1679.

Materijalni opis: [20] str., 316 listova s tablama ; : ilustr., poprečni format ; 8° (19x30).

Sadržaj: Str. [5-6]: Pauli Ritter de Segnia in novum illustrissimi domini,... Carmen

Bib./Saž./Kaz.: Kazalo

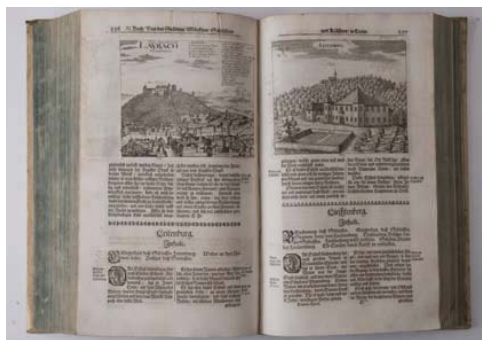
Bivši vlasnik: Na Knjigoveškom listu: Ex libris Ladisl. Com. a. Kollonitz Epis. m. Varad.. HR-ZaNSK

Mjesto izdavanja: Slovenija -- Bogenšperk

UDK: 762.11.047 76Valvasor, J. V.

Ostali autori: Ritter-Vitezović, Pavao

Lokacija: Zbirka rijetkosti: RIV-8°-109



**Slika 3. Janez Vajkard Valvasor: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain***

Vrsta grade: knjiga

Autor: Valvasor, Janez Vajkard

Naslov: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*: das ist, Wahre, gründliche, und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses ... Römisch-Keysерlichen herrlichen Erblandes / ... durch selbst-eigene ... Historisch-Topographische Beschreibung, in funffzehen, wiewohl in vier Haupt-

Theile unterschiedenen, Büchern, wie auch häufigen Abrissen und zierlichen Kupffer-Figuren, ausgebreitet, von Johann Weichard Valvasor ... ; aber in reines Teutsch gebracht, auch, auf Begehren, mit manche beyfügigen Erklärungen, Anmerck-und Erzehlungen, erweitert durch Erasmus Francisci ...

Impresum: Laybach : [s. n.] ; In Nürnberg : zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, ..., 1689.

Materijalni opis: 4 sv. ; 2° (34 cm).

Napomena: Tiskano dvostupačno

Jezič/Pismo: Tekst na njem., slov., hrv. i lat. jeziku Got. i lat.

Mjesto izdavanja: Slovenija -- Ljubljana

UDK: 94(497.4)

Ostali autori: Francisci, Erasmus Endter, Wolfgang Moritz

Lokacija: Zbirka rijetkosti: RIV-4-5

ID zapisa: 000763645

Povezano: Erster Theil

Povezano: Vierter Theil

Povezano: Zweyter Theil

Povezano: Dritter Theil



**Slika 4. Prindl**

Vrsta građe: vizualna građa

Naslov: Prindl.

Impresum: [Laybach : s.n. ; In Nürnberg : zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, ..., 1689].

Materijalni opis: 1 grafika : bakropis ; otisak 123 x 148 mm, list 148 x 194 mm.

Napomena: Signature nema; s.g. na prikazu otisnuto: PRINDL; l.g. na prikazu otisnut kompas; s.iznad prikaza otisnuto: Grenz Oertern bey Crain.; d.g. iznad prikaza otisnuto: 97; s. ispod prikaza otisnuto: 463 Na poleđini grafike otisak; Grafika izrezana iz knjige; Grafika objavljena u: Valvasor, Janez Vajkard. Die Ehre des Hertzogthums Crain..., Laybach : s.n., 1689.,

Reprodukcija: Izvornik digitaliziran  
Opis/Sažetak: Prikaz utvrđenog grada Brinja

Ključne riječi: \*Bakropisi

Mjesto izdavanja: Slovenija -- Ljubljana

Ostali autori: Valvasor, Janez Vajkard Endter, Wolfgang Moritz

ID zapisa: 000679104

Lokacija: Grafička zbirka GZGAN top 401



**Slika 5. Janez Vajkard Valvasor: Die Ehre dess Hertzogthums Crain**

Vrsta građe: vizualna građa

Autor: Furck, Sebastian

Naslov: Honora medicum propter necessitatem : Sibintum venetian / [gravirao] S.[Sebastian] F.[Furck].

Impresum: [Frankfurt : Daniel Meisner; Eberhard Kieser, 1623-1632].

Materijalni opis: 1 grafika : bakropis ; otisak 96 x 146 mm, list 134 x 172 mm.

Napomena: Monogram otisnut l.d. na prikazu: SFF.; iznad prikaza otisnuto: HONORA MEDICUM PROPTER NECESSITATEM G 98 // SIBINTUM VENETIAN; ispod prikaza otisnuto: Scis Medicum? Medicum venerare et fubitus ado-



**Slika 6. Sebastian Furck: Honora medicum propter necessitatem: Sibintum venetian**

ra: Hinc tibi propitio fato fiducia major; ispod otisnuto: Der Arzt von...wird beystand that Grafika objavljena u: Meisner, Daniel. Thesaurus Philopoliticus. Frankfurt : Eberhard Kieser, 1623-1632 Literatura: Thieme/Becker sv.11/12, str.594; Holstein. German engravings, etchings and woodcuts, sv.9, str.91-131

Reprodukcija: Izvornik digitaliziran

Opis/Sažetak: Prikaz grada Šibenika

Ključne riječi: \*Bakropisi

Mjesto izdavanja: Njemačka -- Frankfurt

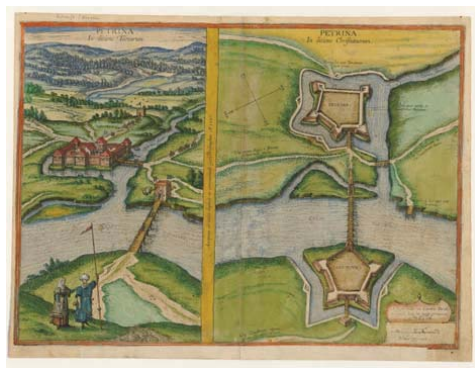
Ostali autori: Meisner, Daniel Kieser, Eberhard ID zapis: 000707077

Lokacija: Grafička zbirka GZGS 1786 fur 2



**Slika 7. Sebastian Furck: *Honora medicum propter necessitatem: Sibintum venetian*  
Detalj s monogramom**

Vrsta građe: vizualna građa  
 Autor: Hoefnagel, Georg  
 Naslov: Petrina : In ditioe Turcarum = Petrina :  
 In ditioe Christianorum / gravirao Georg Hoefnagel.  
 Impresum: [Koeln : Georg Braun; Franz Hogenberg, 1572-1617. Koeln]  
 Materijalni opis: 1 grafika : bakrorez, ručno koloriran ; otisak 338 x 463 mm, list 385 x 526 mm.  
 Napomena: Signatura otisnuta na uskoj traci koja dijeli dvije vedute: Acceptum ab amico depinxit et communicavit Geor. Houfnaglius A 1597; uz gornji rub lijeve vedute otisnuto: PETRINIA // In ditioe Turcarum; uz gornji rub d. vedute otisnuto: PETRINIA // In ditioe Christianorum; u d.d. uglu desne vedute otisnuto: Arte et industria Caesaris Porta // Architecti Itali hac modo permunita // A 1617.; Na poledini grafike otisnuti tekst; Gra-



**Slika 8. Georg Hoefnagel: *Petrina***

fika objavljena u: Georg Braun; Franz Hogenberg. Civitates orbis terrarum. Koeln : vlast.nakl., sv. VI, 1572-1617  
 Literatura: Thieme/Becker sv. 17/18, str. 193-195; Hollstein, Dutch and Flemish engravings, etchings and woodcats , sv. 9, str. 45  
 Reprodukcija: Izvornik digitaliziran  
 Opis/Sažetak: Na prikazu se nalaze dvije vedute Petrinje. Na lijevoj strani prikazana je turska utvrda Petrinja oko 1592, a na desnoj strani prikazana je utvrda nakon protjerivanja turske vojske 1595.  
 Ključne riječi: \*Bakrorezi  
 Mjesto izdavanja: Njemačka -- Koeln  
 Ostali autori: Braun, Georg Hogenberg, Franz  
 ID zapisa: 000713354  
 Lokacija: Grafička zbirka GZGS 1795 houfn 4

## LITERATURA

Goldstein, Franz. *Monogramm Lexikon: internationales Verzeichnis der Monogramme bildender Kuenstler seit 1850*. Berlin: W. de Gruyter & Co., 1964.

Hind, Arthur M. *A history of engraving & etching: from the 15th century to the year 1914*. New York: Dover Publications, Inc., 1963.

<http://www.loc.gov/marc/bibliographic/ecbdhome.html> (13. prosinca 2011.)

ISBD(A): međunarodni standardni bibliografski opis starih omeđenih publikacija (antikvarnih). Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1995.

ISBD (NBM): međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe = International standard bibliographic description for non-book materials. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1981.

MARC 21: format for bibliographic data: including guidelines for content designation. Washington, D. C.: Library of Congress, Cataloguing Distribution Service; Ottawa: National Library of Canada, 1999.

Nagler, G. K. *Die Monogrammisten*, Band 1-5. G.Hirth's Verlag, München & Leipzig, 1921.

*Od Klovića i Rembrandta do Warhola i Picelja / ur. Mikica Maštrović*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2009.

Pelc, Milan. *Biblija priprostih: ilustracije hrvatskih i slovenskih protestantskih knjiga 16. stoljeća*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1991.

Pelc, Milan. Od primanja do stvaranja: hrvatska grafika 15. i 16. stoljeća. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 48(3/4) (2005), 16-49.

Schneider, Marijana. Ilustrativni podaci o našim gradovima i utvrdama XVII stoljeća. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. *Ljetopis*, knj. 65., 282-292.

Valvasor, Janez Vajkard. *Topographia ducatus Carnioliae modernae = das ist Controsee aller Stätt, Märckht, Clöster, undt Schlösser, wie sie anietzo stehen in dem Hertzogthumb Crain / mit sonderbahrem Fleiss durch Johann Weichart Valvasor*. Zu Wagensperg in Crain, 1679.

Valvasor, Janez Vajkard. *Die Ehre dess Hertzogthums Crain: das ist, Wahre, gründliche, und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses ... Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes /... durch selbst-eigene ... Historisch-Topographische Beschreibung, in funffzehnen, wiewohl in vier Haupt-Theile unterschiedenen, Büchern, wie auch häufigen Abrissen und zierlichen Kupffer-Figuren, ausgebreitet, von Johann Weichard Valvasor ...; aber in reines Teutsch gebracht, auch, auf Begehren, mit manche beyfügigen Erklärungen, Anmerck-und Erzehlungen, erweitert durch Erasmus Francisci - In Nürnberg, 1689.*

Braun, Georg; Hogenberg, Franz. *Civitates orbis terrarum*. Köln, sv. I-VI., 1572-1617.

## THE DIFFERENCE IN THE APPROACH TO AND TREATMENT OF A PRINT AS A SINGLE IMPRESSION OR AS BOOK ILLUSTRATION IN BOOKS OF THE 16<sup>TH</sup> AND 17<sup>TH</sup> CENTURIES

In the mechanical processing of individual prints, the rules prescribed by ISBD (NB M) (International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials) are followed. Data are input with Alepha, an integrated book system, in which MARC 21 is implemented, a format for machine readable cataloguing that enables the input of a large number of different data, thus facilitating the access to information about inventoried units of material both for users and for the professional staff.

Prints of the 16<sup>th</sup> and 17<sup>th</sup> centuries on the whole were created as book illustrations, but over the course of time were often cut out of books, and appeared on the art market as separate sheets. In this manner they arrived in galleries, collections, museums, or became the property of private collectors. In many cases, it is extremely hard to determine the origin of prints, for they were printed without any information concerning the artist, publisher, printer, and ipso facto of the book in which they were published. But fortunately there are some examples on which there are data revealing the complexity of the origin of a book illustration. All these data, in the processing of non-book material, which includes prints, are put into the record and thus become accessible to a larger number of users.

## KADA I KAKO OTPISATI BAŠTINSKU GRAĐU

**DUBRAVKA DUJMOVIĆ**

Sveučilišna knjižnica u Splitu

*dubravka@svkst.hr*

Pitanje otpisa knjižnične građe često u knjižničara izaziva nelagodu i zbunjenost. Smatraju da je riječ o ozbiljnoj odluci čiji sadržaj predlažu uglavnom sami, premda mehanizam otpisa građe nudi više kontrolnih uporišta, od legislative, preko komisije za otpis građe u lokalnoj knjižnici do najviše razine – komisije za tu vrstu poslova u županijskoj matičnoj knjižnici i u NSK u Zagrebu. Otpisom građe postaje vidljivo da je knjiga uništena, nevraćena, otuđena iz fonda.<sup>1</sup> Čak i kada je izdvajanje iz fonda, a potom i otpis građe dio procesa dinamiziranja i osuvremenjivanja zbirke, knjižničar se teško suočava s odlukom

da je knjiga postala nepotrebna, ako ni zbog čega drugoga, onda zbog povijesti stvaranja i razvijanja zbirke, truda koji je uložio u nabavu pojedine publikacije, stručno je obradio te svjedočio o njezinoj aktualnosti i vrijednosti unutar pojedine struke.

Posebno je pitanje otpis knjižne građe koja ima svojstvo kulturnog dobra. O takvoj vrsti otpisa legislativa je neprecizna i takvu mogućnost izrijeckom nigdje ne predviđa. Istodobno, u praksi se stalno nailazi na toliko oštećene ili kontaminirane primjerke baštinske građe da ih nije moguće restaurirati, pohraniti s ostalom, srodnom građom i opet se njima koristiti. Pojedini primjerci knjižne građe koja ima obilježja kulturnog dobra u posjedu su knjižnica koje po svojoj ulozi ne trebaju takve sadržaje ni takvu građu u svome fondu. Njihovo postojanje u fondu stvara knjižničarima teškoće zbog dodatne brige i zaštite koju, prema zakonskim propisima, moraju voditi o takvim publikacijama.

U Pravilniku o reviziji i otpisu knjižnične građe (NN 21/02) nema ni jedne jedine rečenice o otpisu baštinske građe. Tek se u članku 1., stavku 2. navodi: „Određbe ovoga Pravilnika o otpisu knjižnične građe ne primjenjuju se na knjižničnu građu iz članka 45. stavka 2. Zakona o knjižnicama.”

Ni Zakon o knjižnicama (NN 105/97, 5/98, 104/00) ne navodi mogućnost otpisa knjižnične građe koja ima svojstvo kulturnoga dobra. Naprotiv, u članku 45., stavku 1. stoji: „Knjižnice su dužne poduzimati mjere za zaštitu i čuvanje knjižnične građe prema pravilniku o zaštiti knjižnične građe, što ga na prijedlog Hrvatskoga knjižničkog vijeća donosi ministar kulture“, a u istom članku, u stavku 2., piše: „Na jedinstvene i rijetke

<sup>1</sup> Pejić, Ilija. Revizija i otpis – knjižnični program Metel. Dostupno na: [http://www.knjiznicari.hr/UDK02/index.php/Revizija\\_i\\_otpis\\_u\\_programu\\_Metel\\_Win\\_-\\_Ilija\\_Peji%C4%87](http://www.knjiznicari.hr/UDK02/index.php/Revizija_i_otpis_u_programu_Metel_Win_-_Ilija_Peji%C4%87) (preuzeto 28. siječnja 2011.). Čelić-Tica, Veronika; Svjetlana Premilovac. Revizija i otpis knjižničkog fonda u školskim knjižnicama. Dostupno na: [www.nsk.hr/User-Files/File/otpis\\_i\\_revizija.ppt](http://www.nsk.hr/User-Files/File/otpis_i_revizija.ppt) (preuzeto 20. listopada 2011.). Leščić, Jelica. Smjernice za izradu popisa otpisane građe: nacrt. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/%5CUserFiles%5CFile%5Cnacrt%20smjernica.pdf> (preuzeto 22. studenog 2011.). Kamber-Kontić, Dorotea. Otpis i revizija knjižnične građe. Dostupno na: [www.knjiznicari.hr/.../Otpis\\_i\\_revizija\\_knjižnične\\_građe\\_-\\_Doroteja](http://www.knjiznicari.hr/.../Otpis_i_revizija_knjižnične_građe_-_Doroteja) (preuzeto 2. siječnja 2012.).



primjerke knjiga, zbirke knjiga, rukopise i drugu knjižničnu građu koja ima obilježja kulturnog dobra, odnosno koja je od posebnog značenja ili vrijednosti, primjenjuju se i propisi o zaštiti kulturnih dobara te se ta građa može koristiti samo pod posebnim uvjetima.“ U spomenutom Pravilniku o zaštiti knjižnične građe (NN 52/05), u članku 1., stavku 2. piše kako se „...uređuje postupak popisivanja i vrednovanja građe za koju se predmnijeva da ima svojstvo kulturnoga dobra ili za koju je doneseno rješenje o preventivnoj zaštiti, odnosno rješenje o utvrđivanju svojstva kulturnoga dobra (u daljnjem tekstu: zaštićena građa), uvjeti i način korištenja, stručnog održavanja te zaštite i očuvanja te građe, sukladno odredbama Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara“. I doista, u jedanaest članaka toga pravilnika, u poglavlju Način opremanja knjižnične građe, u članku 14. te u poglavljima Popisivanje i evidentiranje zaštićene građe (članci 19. - 21.) i Postupanje sa zaštićenom građom i način korištenja (članci 22. - 29.), precizno su razrađene mjere zaštite i građe koja ima svojstvo kulturnoga dobra, ali se pitanje otpisa takve građe nigdje ne spominje. U poglavlju Popisivanje i evidentiranje zaštićene građe, u članku 19., ističe se ovo: „Na knjižničnu građu koja ima svojstvo kulturnoga dobra ili za koju se predmnijeva da ima svojstvo kulturnoga dobra (zaštićena građa) primjenjuje se Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, bez obzira na mjesto pohrane i vlasništvo građe.“

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 66/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10) opširnije regulira ponašanje prema građi s obilježjima kulturnog dobra. Kao moguće kulturno dobro

knjižnična se građa eksplicitno spominje u drugom poglavlju – Vrste kulturnih dobara, u Pokretnim kulturnim dobrima, u članku 8., stavku 1., kao zbirka „...predmeta u muzejima, galerijama, knjižnicama i drugim ustanovama, kao i u drugim pravnim osobama te državnim i upravnim tijelima uključujući i kod fizičkih osoba“. Nalazimo je, empirijski, i u stavku 2. istog članka Zakona, unutar skupine „crkveni inventar i predmeti“, te u stavku 3. i 4. članka 8., u kojemu su imenovana kulturna dobra – arhivska građa, zapisi, dokumenti, pisma i rukopisi te filmovi prepoznati kao građa koja se čuva i u fondovima knjižnica. U stavku 8. članka 8. kao kulturno dobro izrijeком su navedene „...stare i rijetke knjige, novac, vrijednosni papiri, poštanske marke i druge tiskovine“, pa knjižnice i u tom stavku jasno prepoznaju dio sadržaja svojih fondova.

U Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ne nalazimo pojmove inkunabula, kodeks, rukopisna knjiga, atlas, stare zemljopisne karte, novine, grafički listovi, kao ni pojmove za ostalu građu koja se čuva u režimu posebnih uvjeta, na odjelima specijalnih zbirki i često je registrirana kao kulturno dobro. U tom zakonu riječ *knjiga*, u smislu pojma knjige u knjižnici ili stare i rijetke knjige, spominje se samo jedanput, u članku 8., stavku 8., pa se o njezinoj identifikaciji i zaštiti u spomenutom zakonu traži uporište i unutar višeg pojma *pokretno kulturno dobro*. Riječ *knjižnica* u Zakonu se spominje sedam puta (u člancima 8., 77., 84., 94., 97., 98., 104.), pa se odredbe vezane za pokretno kulturno dobro razmatraju unutar pojma knjižnice.

Vodeći se načelom dobre prakse, u skladu s tekućim zakonskim propisima u

knjižničarstvu, i Sveučilišna knjižnica u Splitu,<sup>2</sup> od samog osnutka 1903. g. brinula se o svim svojim zbirka, a s posebnim marom o onima za koje se znalo ili pretpostavljalo da imaju obilježja kulturnog dobra.

Knjižnici nije uvijek bilo lako zaštititi svoja dobra. Katkad su zahtjevi za ustupanjem knjižnih kulturnih dobara bili samo bezazleni, konstruktivni prijedlozi kolega, a katkad jasni i nimalo bezazleni zahtjevi vlasti. Možemo se prisjetiti Sveučilišnoj knjižnici u Splitu 1993. g. upućenog prijedloga jednog muzeja da razmijene duplikate knjiga koje imaju obilježja kulturnog dobra, odnosno baštinske knjige. Uvođenjem novih rijetkosti u svoje fondove obje bi ustanove obogatile svoje zbirke. Ipak, Sveučilišna je knjižnica odbila zanimljiv, kolegijalni prijedlog jer za nj nije našla uporište u legislativi. Ponudu jednoga znanstvenoistraživačkog centra, upućenu Sveučilišnoj knjižnici 1997. g., radi ustupanja starih i rijetkih knjiga znamenitoga hrvatskog književnika iz 15. st., Knjižnica je bez dvojbe odbila ne nalazeći u njemu ni vlastitoga interesa, ni uporišta u legislativi. Dapače, smatrala je da bi time oštetila Knjižnicu i prekršila nekoliko zakona.

Mnogo je teže bilo odbiti istovrsne prijedloge kada su ih Knjižnici upućivala tijela vlasti. Tako je u svibnju 1947. Ministarstvo ribarstva NR Hrvatske zatražilo da joj se preda rukopis Ricarda D'Erca (1813. – 1871.), tadašnjeg inspektora u

središnjoj Pomorskoj upravi u Trstu. Riječ je o jedanaest u 19. st. rukom ispisanih bilježnica na talijanskom jeziku, ilustriranih akvarelama s motivima ribarskih alata, načina lovljenja ribe uz pomoć različitih vrsta mreža te ribarskih brodova. Knjižnica je odbila zahtjev Ministarstva pa se rukopisi i danas nalaze u njezinu fondu. Dio tih rukopisa Jadranski je institut JAZU 1973. preveo i objavio pod naslovom *O ribolovu na istočnom Jadranu*, ali bez D'Ercovih zanimljivih akvarela.

U rujnu 1947. Ministarstvo prosvjete NR Hrvatske, posredovanjem Oblasnog NO-a za Dalmaciju, u dopisu br. 8883/47, zatražilo je od tadašnje Gradske biblioteke da Seminaru za romansku filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu preda djela katalonskih klasika. Knjižnica je prvi zahtjev odbila opravdavajući se da ih je već prodala odnosno ustupila drugim ustanovama. Uslijedio je novi zahtjev Ministarstva, u kojemu je istaknuto da ono može raspolagati knjigama Gradske biblioteke, koja uz to dobiva i obvezni primjerak.<sup>3</sup> Nakon dugotrajne i oštre prepiske knjige su vjerojatno predane Filozofskom fakultetu.

Iako je štitila svoje najvrednije zbirke, nakon Drugoga svjetskog rata, u poletu stvaranja novih kulturnih i obrazovnih ustanova, Sveučilišna knjižnica u Splitu, tadašnja Gradska biblioteka, ipak se odrekla dijela fonda pomažući time osnivanje novih knjižnica. Još u ožujku 1945. tek utemeljena Viša pedagoška škola zatražila je duplikate stručnih pu-

<sup>2</sup> Današnja Sveučilišna knjižnica utemeljena je 1903. g. kao Gradska biblioteka. Taj je naziv nosila do 1962., kada je postala Naučna biblioteka u Splitu. Od 1992. zove se Sveučilišna knjižnica u Splitu.

<sup>3</sup> Dujmović, Dubravka. *Javna djelatnost knjižnice od osnutka do danas*. U: <Sto> 100 godina Sveučilišne knjižnice u Splitu. Split: Sveučilišna knjižnica, 2004., str. 25-53.

*2. list 30/46*

Ugovor između Gradske Biblioteke i Gradskog muzeja

Budući da narodna vlast Gradski M. G. Prosvjetni odjel kani da otvori Gradski muzej kao javnu i samostalnu ustanovu, Gradska biblioteka privremeno ustupa niz dole naznačenih knjiga Gradskom da bi ovaj u početku svoga rada, ne raspoloživi još s dovoljnim brojem predmeta za ilustraciju stano vitih perioda historije grada Splita, mogao da se posluži spomenutim knjigama kao s predmetima. Uslovi ovog privremenog ustupanja jesu sljedeće obaveze:

- 1/ Gradski muzej se obavezuje da bezprijeekorno čuva ustupljene knjige.
- 2/ Da ih drži u vitrini na kojoj će biti napisano "Vlasništvo Gradske Biblioteka"
- 3/ Da ih stavi na raspoložuju Gradskoj Biblioteci kada joj utreba u njezinom radu.
- 4/ Da se istim knjigama eksterno ne služi niko bez znanja Uprave ili Bibliotekara Gradske Biblioteke.
- 5/ Rukovodilac Gradske Biblioteke može da iste knjige pokuša natrag u prostorije Gradske Biblioteke kao odgovoran drug za njezinu izovinu, kada za to nadje shodno vrijeme ili se uvjeri o neizvršavanju ovih obaveza.

Evo privremeno ustupljenih knjiga:

- 1/ Mantini: 19 orteža, 1 diploma, 1 list univerzusa Farrarum Orbis.
- 2/ Nomina archiepiscoporum.
- 3/ Libro d oro/ spublikacijom Alsčevića/
- 4/ Statute di Spalato
- 5/ Muzički rječnik J. Bajamentića.
- 6/ Marull: Spalantensis dictorum Factorumque memorabilium.
- 7/ Evengelitarium Marci Marulli.
- 8/ Marull De humanitate et gloria Christi
- 9/ Marull Sechs Bucher Von gedochtniss würdigen Reden und Thatten.
- 10/ Marull Circa l instituzione del buono et beato vivere.
- 11/ Marull Quiquinginta parabola.
- 12/ Marull Bone viventi instituta typo.
- 13/ Viaggio da Venetia a Constantinopoli da Rosaccio.
- 14/ Adam Ruins of the Dioclezian p.
- 15/ Osam dokumenata od kojih dva fragmenta o Antunu Cindro.

Za Gradsku Biblioteku potpisuje Vučetić Šime, sadašnji rukovodilac, za Gradski muzej potpisuje sadašnji kustos Gradskog muzeja Marko Uvodić.

Split, 4 siječnja 1946.

*Primalac:  
Šime Vučetić  
Mr. Izv. direktor Biblioteka*

*Primalac:  
Miroslav Morović  
Kustos Gr. muzeja*

blikacija. Dio svoje građe Sveučilišna je knjižnica 1948. g. ustupila i današnjoj Znanstvenoj knjižnici u Zadru prilikom popunjavanja njezina fonda hrvatskim knjigama. Svojim darovima pomogla je i pri formiranju Posudbene biblioteke u Splitu 1950. g.

Sveučilišna knjižnica u Splitu imala je specifičnu ulogu i pri osnivanju splitskoga Prirodoslovnog muzeja, Gradskog muzeja te Povijesnog arhiva. Svima je,

počevši od 1924. g. s Prirodoslovnim muzejom, predala pripadajuće predmetne zbirke koje su, zaslugom utemeljitelja Knjižnice Dušana Mangera, od osnutka 1903. prikupljane i čuvane u Knjižnici.<sup>4</sup> Kada je 1945. otvoren današnji Muzej

<sup>4</sup> Morović, Hrvoje. Izbor iz djela. Split: Književni krug, 1988., str. 176-180. Morović, Hrvoje: Dušan Mangier. *Kulturna baština* 3(1975)3-4, str. 50-51.

grada Splita, Sveučilišna knjižnica u Splitu pomogla je u stvaranju njegova fundusa predajući mu, osim zbirki umjetničkih predmeta, i zbirku knjižnične građe. Dana 4. siječnja 1946. sklopljen je „ugovor između Gradske Biblioteke i Gradskog muzeja“ kojim se „...privremeno ustupa niz dole naznačenih knjiga Gradskom <muzeju>...”. Potpisali su ga tadašnji direktor Gradske biblioteke, književnik Šime Vučetić kao „predavalac“ i kustos Gradskog muzeja Marko Uvodić, također književnik, kao „primalac“.

Navedeni su i uvjeti pod kojima se knjige posuđuju: „1. Gradski muzej se obavezuje da bezpriječno čuva ustupljene knjige. 2. Da ih drži u vitrini na kojoj će biti napisano, Vlasništvo Gradska Biblioteka<sup>4</sup>. 3. Da ih stavi na raspoloženje Gradskoj Biblioteci kada joj uredba u njezinom radu. 4. Da se istim knjigama eksterno ne služi niko bez znanja Uprave ili bibliotekara Gradske Biblioteke. 5. Rukovodilac Gradske Biblioteke može da iste knjige povuče natrag u prostorije Gradske Biblioteke kao odgovoran drug za njezinu imovinu, kada za to nadje shodno vrijeme ili se uvjeri o neizvršavanju ovih obaveza.“

U ugovoru je zbirno navedena građa privremeno ustupljena Muzeju: „1. Santini: 19 crteža, 1 diploma, 1 list univerzum Ferrarum Orbis, 2. Nomina arhiepiscoporum, 3. Libro d' oro (s publikacijom Alačevića), 4. Statuto di Spalato, 5. Muzički rječnik J. Bajamontija, 6. Maruli: Spalantensis dictionum Factorumgue memorabilium, 7. Evangelistarium Marci Maruli, 8. Maruli De humanitate et gloria Christi, 9. Maruli Sechs Bucher Von gedehntniss wurdigen Reden und Thatten, 10. Maruli Circa l'istituzione del buono et beato vivere, 11. Maruli Quiquan-

quinta parabola, 12. Maruli Bene viventium instituta typo, 13. Viaggio da Venetia u Constantinopoli da Rosaccio, 14. Adam Ruins of the Dioclezian p. 15. Osam dokumenata od kojih dva fragmenta o Antunu Cindro.“

U ugovoru između dviju ustanova vidljive su manjkavosti vezane za odredbe o posudbi. Nije određen vremenski rok posudbe niti su navedene mjere zaštite i uvjeti čuvanja građe, kao ni postupci koje Muzej mora poduzeti ako se knjige oštete. U ugovoru ima i sadržajnih nepreciznosti, poput one o čuvanju knjiga („...da bespriječno čuva“), ili o roku njihova vraćanja („...kada za to nađe shodno vrijeme“).

Današnji Zakon o obveznim odnosima (NN 35/05, 41/08), u odsjeku 6. *Ugovori o posudbi*, u članku 509., navodi da „ugovor o posudbi nastaje kad posuditelj preda posudovniku određenu stvar na besplatnu uporabu, a ovaj se obveže vratiti je nakon uporabe“. U članku 515. istoga zakona precizira se odnos „posudovnika“ i „posuditelja“: „1) Posudovnik je dužan vratiti stvar posuditelju po isteku ugovorenog vremena. 2) Ako vrijeme uporabe nije ugovoreno, ali je određena svrha uporabe, posudovnik je dužan vratiti stvar odmah nakon što ostvari ugovorenu svrhu ili kad protekne vrijeme u kojem je tu svrhu mogao ostvariti. 3) Ako nije ugovoreno niti trajanje niti svrha uporabe (izmoljena posudba), posudovnik je dužan vratiti posuđenu stvar čim to posuditelj zatraži. 4) Posudovnik nije dužan vratiti posuđenu stvar prije isteka utvrđenog vremena, osim ako bi stvar, zbog nepredviđenih okolnosti, bila hitno potrebna posuditelju.“

Pozivajući se na odredbe navedenog zakona, današnja Sveučilišna knjižnica u Splitu i knjižnica Muzeja grada Splita,

sljednici dviju ustanova, mogu i raskinuti ugovor sklopljen 1946. To im omogućuje i točka 5. ugovora između Gradske Biblioteke i Gradskog muzeja o pravu „rukovodilaca“ Gradske biblioteke da povuče knjige natrag u knjižnicu. To mogu uraditi i na temelju točke 3. ugovora, u kojoj se spominje stavljanje na „raspoloženje“ Gradskoj Biblioteci knjiga „...kada joj ustreba u njezinom radu“.

Ugovor s „ustupljenom građom“ spominje i Deša Dijana u obljetničkoj monografiji Muzeja. Već u sljedećoj rečenici svoga teksta „ustupljenu građu“ naziva „darom“ i navodi kako je u dokumentu „Primopredaja“ (MGS, Arhiv 1/XI-5) napisano da je Dioklecijanovu palaču G. Niemana, odmah nakon primitka Muzej posudio Građevinskom odjelu GNO-a radi izrade dokumentacije potrebne za konzervatorsku obnovu Srebrnih vrata Dioklecijanove palače.<sup>5</sup> Zabilježena je i time priznata „potposudba“ Muzeja grada Splita, postupak za koji je, prema članku 513. današnjeg Zakona o obveznim odnosima, potreban pristanak posuditelja. Ako posuditelj stvar „...bez pristanka posuditelja, prepušta trećemu na uporabu“, prema članku 517. istoga zakona, to je povod za raskid ugovora.

Godine 2010. objavljena je publikacija *Zbirka starih i rijetkih knjiga Muzeja grada Splita*. Katalog publikacije izradili su knjižničari Sveučilišne knjižnice

<sup>5</sup> Diana, Deša. *Muzej grada Splita: (biografija – uz 50 obljetnicu samostalnog djelovanja)*. Split: Muzej grada Splita, 1997., str. 19. Ugovor je pohranjen i u muzeju. Vidjeti: MGS, Arhiv 1/XI-4. U monografiji su, kao ilustracija fonda, objavljene i fotografije rukopisa Statuta grada Splita iz 1395. g. i rukopisa *Libro d'oro*, zapravo, zapisnika općinskih sjednica od 1420. do 1797. g.

u Splitu. Potaknuto objavljivanjem knjige, nakon 63 godine u Sveučilišnoj je knjižnici postavljeno neformalno pitanje vlasništva knjiga i rukopisa. Nametnulo se pitanje je li tiskanjem kataloga, s prvi put objavljenom novom muzejskom signaturom jedne Marulićeve knjige, dovršen proces muzealizacije nemuzealne/nemuzeabilne<sup>6</sup> građe, započet 1946. g. rečenicom iz ugovora o razlozima posudbe knjižne građe Muzeju: „...za ilustraciju stanovitih perioda historije grada Splita...“, gdje će se „...poslužiti spomenutim knjigama kao s predmetima“. Također je postalo upitno i je li s rastom i obogaćenjem muzejskog fundusa drugim, srodnim sadržajima „ilustracija perioda knjigom“ prestala.

Odgovor na ta pitanja zahtijeva prethodnu identifikaciju vlasništva knjiga i rukopisa iz ugovora. Treba utvrditi imaju li knjige i rukopisi iz ugovora pečat vlasništva tadašnje Gradske biblioteke, jesu li bile uvedene u inventarnu knjigu tadašnje Gradske biblioteke i jesu li (bile) u katalogu tadašnje Gradske biblioteke.

Danas su u stalnom postavu Muzeja grada Splita u vitrinama izloženi rukopisi *Libro d'oro*, zapisnici općinskih sjednica od 1420. do 1797. g. (sign. R-4), Statuto di Spalato iz 1395. (sign. R-2) te *Glazbeni rječnik* Julija Bajamontija s kraja 18. st. (sign. R-8). Kako je rijetkost da se stariji rukopisi pojavljuju u kopijama, nepobitno se može utvrditi da su to oni rukopisi s popisa knjiga u vlasništvu Gradske biblioteke koji su privremeno, prema ugovoru, 1946. g. ustupljeni Gradskome muzeju.

<sup>6</sup> Maroević, Ivo. *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1993

U stalnom su postavu Muzeja grada Splita i neke od knjiga koje prema naslovima i autorima odgovaraju onima s popisa. To je *Maruli circa l'instituzione del buono et beato vivere*, tj. *Opera di Marco Marvlo da Spalato Circa l'institvtione del buono e beato vivere*, tiskana u Veneciji 1565. (sign. R-1). Primjerak istoga naslova, ali noviji, iz 1597. g., postoji u Sveučilišnoj knjižnici. Tu je i *Spalatensis dictorum Factorumque memorabilium*, tj. *M. Maruli spatensis Dictorum factorumque memorabilium*, koja je tiskana u Antwerpenu 1577. (sign. R-6). U Sveučilišnoj knjižnici čuvaju se dvije novije knjige istoga naslova, jedna iz 1584., a druga iz 1593. g. Treća knjiga s popisa, i danas u postavu Muzeja, jest *Viaggio da Venetia a Constantinopoli* Giuseppea Rosaccija, tiskana u Veneciji 1598. (sign. R-10). Knjige tog naslova nema u Sveučilišnoj knjižnici.

Hrvoje Morović, najbolji poznavatelj fonda Knjižnice, nabrajajući rijetkosti u članku *Gradska biblioteka u Splitu*, ne spominje nijedno djelo s popisa u ugovoru. Štoviše, uz ime Marka Marulića navodi „...da treba spomenuti izdanja djela splitskog humaniste i hrvatskog pjesnika...“ koja se čuvaju u knjižnici, ali ne piše koja su to djela.<sup>7</sup> U katalogu izdanja Sveučilišne knjižnice s naslovom *Knjige tiskane u XVI stoljeću* popisano je čak 12 Marulićevih knjiga koje naslovima odgovaraju onima iz ugovora, a u katalogu istoga izdavača, naslovljenome *Knjige tiskane u XVII stoljeću*, ne spominje se nijedna. Ni Marulićeve knjige u mrežnom katalogu Sveučilišne knjižnice, iako naslovima odgovaraju nekim knjigama s popisa, ne otkrivaju dodatne poda-

tku. U publikaciji *Zbirka starih i rijetkih knjiga Muzeja grada Splita* upisane su dvije Marulićeve knjige koje odgovaraju naslovima knjiga iz ugovora. Prva je *M. Marvli Spalatensis Dictorum Factorumque Memorabilium Libri Sekš*, tiskana u Antwerpenu 1577., s novom signaturom MGS 9990. Ta je knjiga u katalogu s izložbe *Split Marulićeva doba* iz 2001. g. jedina bila navedena bez signature. Druga je knjiga *Opera di Marco Marulo da Spalato circa l'instituzione del buono, e beato vivere*, tiskana u Veneciji 1569., s novom signaturom MGS 9990.

Uspoređujući knjige Marka Marulića različitih godina izdanja i od različitih izdavača u današnjem fondu Sveučilišne knjižnice i uspoređujući ih s popisom iz ugovora, u kojemu su navedeni samo autor i naslov pojedine publikacije, uočava se da je posuđena građa loše popisana, s brojnim pogreškama u pisanju i bez potrebnih podataka, zbog čega ju je teško identificirati i kao izdanje i kao knjižnični primjerak. Sveučilišna knjižnica u Splitu morala bi dokazati da su knjige popisane u ugovoru upravo oni primjerci, nekoć u njezinu vlasništvu. Istodobno, Muzej grada Splita mogao bi dokazivati kako je dio knjiga s popisa, posebno Marulićevih, vratio natrag Knjižnici. Uz rukopise za koje se nedvojbeno smatra da su vlasništvo Knjižnice, nakon preuređenja Muzeja i uređenjem novoga izložbenog postava 1992. g. na vitrinama više ne stoji naznaka vlasnika građe. Na legendama uz tu građu pojavile su se drugačije, za Sveučilišnu knjižnicu netipične signature<sup>8</sup>. Zato treba provjeriti je li provedena nova inventarizacija građe,

<sup>7</sup> Morović, Hrvoje. Ibidem, str. 199.

<sup>8</sup> Zakarija, Margita. Pregled načina signiranja u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu. *Glasnik Društva bibliotekara. Split* (2012)9 (u tisku).

jesu li na knjige stavljeni novi vlasnički pečati te kakva je nova katalogizacija supektne građe.

Osim knjižničarskih, uz pitanje o vlasništvu sigurno se nameću i pravni odgovori, među ostalim, i s gledišta izvornoga stjecanja prava vlasništva, a na temelju Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima (NN 091/96), prema kojemu „stjecatelj postaje vlasnikom neovisno o pravu vlasništva koje je na toj stvari imao prednik (npr. kod dosjelošći).<sup>9</sup>“ „Dosjelošć je stjecanje prava vlasništva na temelju posjedovanja stvari kroz zakonom određeno vrijeme“<sup>10</sup> i njime se „...stvarno, faktično stanje pretvara u pravno“<sup>11</sup>. U poglavlju *Stjecanje dosjelošću* toga zakona, u članku 159., definirano je i stjecanje pokretnina. Zakon pritom razlikuje dvije vrste posjeda: „zakoniti, istiniti i pošten“ te „barem pošten“. U oba slučaja „samostalni posjednik“ dosjelošću stječe trajno pravo vlasništva nad nekretninom, u prvom slučaju „protekom tri godine“ odnosno „protekom deset godina neprekidnoga samostalnog posjedovanja“ (čl. 159., st. 2.), a u drugom slučaju dosjelošću „protekom deset godina“ odnosno „protekom dvadeset godina neprekidnoga samostalnog posjedovanja“ (čl. 159., st. 3.). Pitanje je osigurava li ugovor sklopljen između dviju ustanova jednu od kvalifikacija posjeda kako ih tumači Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima. Zbog manjkavih podataka u opisu posuđene građe iz dav-

no sročena ugovora, pitanje vlasništva danas bi se teško riješilo i knjižničnom i pravnom ekspertizom.

Ako se pokrene postupak utvrđivanja stvarnog vlasnika knjiga i rukopisa, bez obzira na ishod pravne rasprave o posjedu, jedna od ustanova trebat će ih se odreći, odnosno otpisati ih iz svoga fonda.

Hoće li Sveučilišna knjižnica u Splitu svoju građu zatražiti natrag ili će zanezariti davno sročeni ugovor i time se de facto odreći građe i otpisati je iz svoga fonda? Ako se odluči za drugo rješenje, odakle će otpisati građu? Naime, u inventarnoj knjizi *Rara et vetera (slavica et dalmatica et c) ab 1952.*, kao ni u inventarnoj knjizi *Manuscripta*, koju je počela voditi iste godine, nema naslova koji bi odgovarali onima iz popisa u ugovoru. Nema ih ni u listovnome, abecednom, kao ni u matičnom katalogu Sveučilišne knjižnice. Nisu navedene ni u mrežnom katalogu Knjižnice. Ugovor je za sada jedini pokazatelj da su te knjige i rukopisi jednom bili u vlasništvu današnje Sveučilišne knjižnice.

Otpis građe koja je kulturno dobro nacionalnog značenja nema uporišta ni u knjižničarskoj legislativi, ni u legislativa na koju se knjižničarstvo oslanja. Naprotiv, Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 66/99), u poglavlju IV. *Obveze i prava vlasnika kulturnoga dobra*, u članku 4., ističe da „vlasnici i nositelji prava na kulturnom dobru, te drugi imatelji kulturnoga dobra odgovorni su za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara prema odredbama ovoga zakona“. U protivnome, prema IX. poglavlju *Prekršajne odredbe*, u članku 4., stavku 3. istoga zakona, podliježu kaznama, čak i onda ako vlasnik „ne prijavi dobro za koje se predmnijeva da ima svojstva kulturnoga dobra“.

<sup>9</sup> Klarić, Petar; Martin Vedriš. *Građansko pravo: opći dio, stvarno pravo, obvezno i nasljedno pravo*. Zagreb: Narodne novine, 2008., str. 274.

<sup>10</sup> Ibidem, str. 275.

<sup>11</sup> Ibidem, str., 275.

Navedeni zakon predviđa brigu o kulturnom dobru i putem dvaju instrumenta, dodjeljivanjem skrbnika kulturnom dobru, prema članku 31. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, ili izvlaštenjem kulturnog dobra, prema članku 41. istoga zakona. Te bi se mjere mogle primijeniti na knjižničnu građu koja se danas čuva u Muzeju grada Splita samo ako nadležna konzervatorska služba utvrdi da se ne poštuju uvjeti čuvanja te građe kako ih propisuje Pravilnik o zaštiti knjižnične građe.<sup>12</sup> Instrument zaštite građe dodjeljivanjem skrbnika i/ili izvlaštenjem implicitno vodi otpisu građe.

Hrvatsko knjižničarstvo mora se suočiti s mogućnošću otpisa građe koja ima obilježja kulturnoga dobra. Mora ga eksplicirati putem zakonskih i podzakonskih akata i učiniti da oni zažive u praksi. Time će riješiti sadašnje brojne probleme. Osim već opisanoga otvorenog pitanja između Muzeja grada Splita i Sveučilišne knjižnice, postoji još niz problema koji bi mogućnošću otpisa baštinske građe bili riješeni.

Na prvome mjestu tu su sve one knjižnice kojima posjedovanje baštinskih primjerala građe znači brigu i teret s obzirom na njihovo temeljno poslovanje, vrstu zbirke koje razvijaju te korisnike kojima su usmjereni, ali i s obzirom na Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara koji propisuje obveze vlasnika kulturnoga dobra.

<sup>12</sup> Izloženost knjiga i rukopisa u muzejskim vitrinama mogućim oštećenjima, desetljećima rastvorenih na istoj stranici, čest je slučaj u praksi i veliki je problem gotovo svih zbirke. Ta metoda izlaganja rukopisa ili knjige s otvorenom najvažnijom stranicom, na kojoj se prvi put spominje grad, osoba ili neki važan događaj, trebala bi biti eksplicirana u Pravilniku, uz ponuđeni, sigurniji sustav izlaganja pri kojemu ne bi nastala trajna oštećenja građe.

Takvu građu posjeduju i visokoškolske knjižnice Sveučilišta u Splitu, vjerojatno i knjižnice ostalih hrvatskih sveučilišta. Na anketno pitanje posjeduju li u svome fondu inkunabule, knjige iz 16., 17. ili 18. st. te ostalu građu objavljenu do 1850. g., tri su splitske visokoškolske knjižnice odgovorile potvrdno. Na isto je pitanje pozitivno odgovorio i dio specijalnih knjižnica na području Splitsko-dalmatinske županije.<sup>13</sup> U toj anketi nije postavljeno i pitanje žele li tu građu u svome fondu ili bi je rado izdvojili i potom otpisali.

Osim zbog poslovanja knjižnica, postojanje mogućnosti otpisa baštinske građe postaje sve važnije jer se sve češće razmišlja o sudbini tiskane knjige. Naime, postoje mišljenja da je budućnost papirnate knjige neizvjesna, pa se već rade planovi o njezinoj zaštiti. Kao oblik zaštite spominje se muzealizacija, a predviđa se da će budući muzeji rukopisne i tiskane, papirnate knjige djelovati samostalno ili unutar današnjih knjižnica. Pretpostavlja se da će se prema muzealiziranoj knjizi postupati kao prema svakome drugome muzejskom artefaktu, pa će muzeji u svojim fondovima preferirati idealni tiskarsko-knjižarski primjerak papirnate knjige, zbog čega će se morati mijenjati i njezina tehnička obrada.

Budući, dopunjeni pravilnik o reviziji i otpisu knjižnične građe morao bi svim knjižnicama kojima posjedovanje baštinske građe otežava poslovanje omogućiti odricanje od takve građe njezinim izdvajanjem i otpisom. Mogućnost

<sup>13</sup> Dokumentiranje, identificiranje, konzervaciju, restauraciju i preventivnu zaštitu baštinskih primjerala građe, zbirke ili knjižnica od 2007. g. provodi Hrvatski zavod za knjižničarstvo u sklopu Programa zaštite i očuvanja knjižnične građe koja ima svojstvo kulturnog dobra. U Programu sudjeluje i Sveučilišna knjižnica u Splitu.



izdvajanja i otpisa takve građe trebale bi imati i sve knjižnice koje tu građu ne žele ili ne mogu zadržati u svojim ustanovama.<sup>14</sup> Na taj bi način knjižnice stekle instrument pravodobne zaštite vrijedne građe, ne čekajući da se na fond primijeni mjera izvlaštenja kulturnog dobra, prema članku 41. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, a na prijedlog nadležnog tijela izvan knjižnice.

Pravilnik o reviziji i otpisu knjižnične građe trebao bi nedvosmisleno predvidjeti i svim vrstama knjižnica i zbirki ponuditi mogućnost izdvajanja i otpisa baštinske građe iz njihovih fondova te precizirati uvjete i povode za pokretanje tog postupka. Morali bi se propisati kontrolni mehanizmi koji bi onemogućili svaku zlouporabu takvog postupka. Stručna bi tijela trebala dobro razraditi hodogram donošenja novih odredbi. Tekst novih odredbi morao bi se sastaviti tako da bude model, uporište i mjera zaštite baštinske građe. Otpisana bi građa mogla naći svoje mjesto u zajedničkom, odgovarajućem prostoru koji bi trebao biti pod izravnim nadzorom Nacionalne i sveučilišne knjižnice iz Zagreba jer je riječ o nacionalnoj baštinskoj građi. Zajednički bi prostor s vremenom od depozitorija mogao prerasti u muzej baštinske knjige, a zahvaljujući mogućnosti otpisa baštinske građe, razvila bi se nova kategorija zajedničkoga, mobilnog knjižnično-muzejskog poslovanja. S novim mogućnostima i s drugačijim pristupom otpisu, knjižnično bi poslo-

vanje postalo bolje definirano, a pogled na otpis izgubio bi svoju dosadašnju, negativnu konotaciju te bi postao nov, operativni način zaštite baštinske građe.

## WHEN AND HOW TO WRITE OFF HERITAGE MATERIAL

*With the operations of numbers of libraries (in universities, museums and monasteries) taken as an example, thought is given to the position of their old and rare books that, with various conditions, were once handed over to the museums. A check is made of how much in the new exhibition-spatial context the regulations concerning protection of heritage material are met, particularly when it is on permanent show. In some places in the field damage has been observed to such materials because they have for many years been kept on show in museum glass showcases.*

*The issue of the correctness of previous decisions by some libraries, particularly Split University Library, to lend heritage examples to other cultural institutions is raised. The author goes into the dynamics of such a book exhibit, and considers how much the books that have been transferred from library volume into museum artefact and placed in the context of the museum surrounding have gained in value. The question is also raised of the loss of the previous value of the collection of the library that lent such material.*

*The paper proposes a re-examination of the practice of "permanent loan" and its definition with respect to the regulations concerning the writing off of book material. It is proposed that additional provisions be brought in concerning the possibilities of easier write-off or "permanent loan" that would hold good only for those libraries that by their nature do not collect heritage material and for which it means a burden for the holdings and for protection. In the distribution of such material, there should be precisely prescribed procedures for exchange and supervision of such material.*

*The changes proposed and perhaps in time to be accepted might be carried out as part of the identification of heritage specimens in tertiary level and some specialised libraries as part of the Programme for the Protection and Preservation of Library Material that has the Characteristics of Cultural Property already launched and run by the Croatian Institution for Librarianship.*

<sup>14</sup> Bilo bi nepravredno ne spomenuti ulogu koju je u zaštiti stare i rijetke knjige imala hrvatska konzervatorska služba. Izlažući knjige u stalnom postavu muzejskih zbirki samostana, muzeja, instituta, zavoda, među prvima su senzibilizirali javnost za vrijednost i značenje starih knjiga.

## IZLAGANJE STARIH I RIJETKIH KNJIGA NA IZLOŽBAMA I SLIČNIM MANIFESTACIJAMA

### VLADIMIR MAGIĆ

Metropolitana – knjižnica  
Zagrebačke nadbiskupije  
*vmagic@arhiv.hr*

Izložbe na kojima se izlažu pisana kulturna dobra najveće nacionalne važnosti imaju kulturnu i obrazovnu ulogu jer prezentiraju nacionalnu pisanu baštinu koja je i dio svjetske pisane baštine. Svjedoci smo održavanja mnogih izložbi u zemlji i inozemstvu u knjižnicama, ali i u drugim izložbenim prostorima galerijskih i muzejskih ustanova.

Praćenjem i sudjelovanjem u takvim izložbenim aktivnostima već više od tri desetljeća, zapazio sam neke pojave s kojima valja upoznati stručnu javnost i upozoriti na njih. Govorim o Metropolitanskoj knjižnici, a možda isti problemi muči i druge ustanove (knjižnice, muzeje i riznice). Uočio sam sljedeće.

- Za mnoge od tih izložbi važna je atraktivnost građe (ilustracija, minijatura, crteža, uveza i sl.), a sam sadržaj nije osobito važan. To se posebice odnosi na rukopise, inkunabule i knjige iz 16. st. te na pojedine grafike ili knjige ilustrirane grafikama odnosno drugim crtežima.

- Budući da je vizualni element na izložbama osobito naglašen, izlaganja takve građe postala su učestalija.

- No primijetio sam i to da katkad starost pojedinog rukopisa postaje osobito

privlačnom, pa se sve češće izlažu što stariji rukopisi i knjige. Prikaz koji navodim donosi popis samo nekoliko najvrednijih rukopisa koji su vrlo često traženi za neke izložbe. Inkunabule i druge knjige nisu uvrštene u nj.

### Najčešće izlagani rukopisi iz Metropolitanske knjižnice

#### - Izložba *Blago NSB, NSK, Zagreb, 1982.*

Izloženi su ovi rukopisi:

*Passionale*, 11. st.; *Evangeliarium*, 11. st.; *Sacramentarium sanctae Margaretae*, 11. st.; *Benedictionale*, 11. st.; *Biblia sollemnis*, 14. st.; *Missale Georgii de Topusko*, 15. st.

#### Izložba *Riznica zagrebačke katedrale, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 1983.*

Izloženi su ovi rukopisi:

*Passionale*, 11. st.; *Evangeliarium*, 11. st.; *Sacramentarium sanctae Margaretae*, 11. st.; *Benedictionale*, 11. st.; *Biblia sollemnis*, 14. st.; *Missale Georgii de Topusko*, 15. st.

#### Izložba *Pisana riječ u Hrvatskoj, Klovićevi dvori, Zagreb, 1985.*

Izloženi su ovi rukopisi:

*Passionale*, 11. st.; *Evangeliarium*, 11. st.; *Sacramentarium sanctae Margaretae*, 11. st.; *Benedictionale*, 11. st.; *Biblia sollemnis*, 14. st.; *Missale Georgii de Topusko*, 15. st.

#### Izložba *Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj, MUO, Zagreb, 1986.*

Izloženi su ovi rukopisi:

*Passionale*, 11. st.; *Evangeliarium*, 11. st.; *Sacramentarium sanctae Margaretae*

*tae*, 11. st.; *Missale beneventanum*, 12. st.; *Breviarium sanctae Iustinae*, 13. st.

**Izložba *Slika u knjizi*, NSK, Zagreb, 1987., Univerzijada**

Izloženi su ovi rukopisi: *Passionale*, 11. st.; *Evangeliarium*, 11. st.; *Sacramentarium sanctae Margaretae*, 11. st.; *Breviarium sanctae Iustinae*, 13. st.; *Biblia sollemnis*, 14. st.; *Missale Georgii de Topusko*, 15. st.

**Izložba *100 remek-djela pismenosti u Hrvatskoj*, HPM, Zagreb, 1988.**

Izloženi su ovi rukopisi: *Sacramentarium sanctae Margaretae*, 11. st.; *Missale Georgii de Topusko*, 15. st.

**Bibliotheca Szechenyi, Budimpešta, 1989.**

Izloženi su ovi rukopisi: *Benedictionale*, 11. st.; *Sacramentarium sanctae Margaretae*, 11. st.; *Evangeliarium*, 11. st.

**Izložba *Zlatna bula*, Muzej grada Zagreba, 1992.**

Izloženi su ovi rukopisi: *Benedictionale*, 11. st.; *Evangeliarium*, 11. st.; *Breviarium sanctae Iustine*, 13. st.; *Ars notariatur*, 13. st.

**Izložba *Sveti trag, devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije*, Muzej Mimara, Zagreb, 1998.**

Izloženi su ovi rukopisi: *Evangeliarium*, 11. st.; *Sacramentarium sanctae Margaretae*, 11. st.; *Passionale*, 11. st.; *Breviarium sanctae Iustinae*, 13. st.; *Biblia sollemnis*, 14. st.; *Missale Georgii de Topusko*, 15. st.

**Izložba *La miniatura a Padova*, Padova, 1999.**

Izložen je rukopis: *Breviarium sanctae Iustinae*, 13. st.

**Izložba *Hrvati, kršćanstvo, kultura*, Zagreb, Klovićevi dvori, 2000.**

Izloženi su ovi rukopisi: *Evangeliarium*, 11. st.; *Liber antiphonarius*, 15. st.

**Izložba *L opera e la figura*, Padova, 2001.**

Izložen je rukopis: *Breviarium sanctae Iustine*, 13. st.

**Izložba *Prvih pet stoljeća hrvatske umjetnosti*, Zagreb, Klovićevi dvori, 2006.**

Izloženi su ovi rukopisi: *Evangeliarium*, 11. st.; *Passionale*, 11. st.

**Izložba *Sigismundus rex et imperator*, Budimpešta – Luxemburg, 2006.**

Izložen je rukopis: *Biblia Veteris testamenti*, 14. st.

Iz navoda je vidljivo da su najčešće izlagani najstariji i najatraktivniji rukopisi. To se osobito odnosi na *Evangeliarium* iz 11. st., koji je izlagan i zbog starosti i zbog lijepih minijatura. Taj je rukopis uvijek bio otvoren na istom listu (minijatura evanđelista Ivana ili Luke), pa se na tim minijaturama vide tragovi prečestog izlaganja svjetlosti. Taj je rukopis od 1982. do 2006. izložen deset puta, dakle, gotovo svake druge godine. Njemu treba pridodati i *Benedictionale* te *Passionale* iz 11. st., koji su također vrlo često izlaga-

ni. Moram spomenuti i *Bibliju sollemnis* iz 14. st., koja je zbog mnogo minijatura vrlo atraktivna za svaku izložbu.

Gotovo svaka knjiga Metropolitanske knjižnice može biti muzejski izložak jer sama knjižnica ima sva obilježja pravog muzeja i s razlogom se može zvati *muzejom knjiga* ili *knjižnicom muzejom*.

Poznato je da učestalo izlaganje takve građe, koja je vrlo osjetljiva na nestručno rukovanje, prijevoz i druge nepogode te na mikroklimatske promjene, često ostavlja vrlo ozbiljne posljedice, katkad i veća oštećenja, pa čak i rezultira gubitkom pojedinih dragocjenih primjeraka, za što odgovornost snose čuvari kulturne baštine, a kad je riječ o knjigama i rukopisima, odgovorni su knjižničari.

Međutim, bibliotekari koji se brinu o vrijednim knjigama i rukopisima te znaju kako pojedini predmet „diše“ često ne odlučuju o posudbi te građe za izložbe, već odluku o tome donose „više instance“, nerijetko pod izgovorom kako je to jedinstvena prilika u povijesti, kako moramo njegovati prijateljske međudržavne odnose i sl. Često se slave važne obljetnice pojedinih naroda ili nekog mjesta, pa neki lijepi rukopis može uveličati tu proslavu.

Sadašnji Pravilnik o zaštiti knjižnične građe, NN, 22. travnja 2005., uređuje način postupanja pri izlaganju knjiga i drugoga pisanog materijala. U članku 26. – 28. Pravilnika dane su načelne upute kako postupati s građom pri prenošenju, uz podsjetnik o mikroklimatskim i tehničkim uvjetima. Ravnatelj imenuje povjerenstvo koje će odlučiti može li neka knjiga biti izložena ili ne. Mene ipak zanima vremenski raspon kojim bi se odredilo je li uputno, potrebno, pametno i prihvatljivo jedan rukopis iz 11., 12.,

13., 14. ili 15. st., ili koju drugu rijetku knjigu, u deset godina izlagati 3-4 puta (čak i uz pretpostavku da su mikroklimatski i drugi sigurnosni uvjeti idealni).

Istina, postojeće zakonodavstvo (Pravilnik o knjižnicama, Pravilnik o zaštiti knjižnične građe) donosi načelne propise o izlaganju pisane građe koji bi se trebali razraditi u službenim aktima ustanove, vlasnika/imatelja pisane građe. No pravni akti pojedinih ustanova često samo komentiraju pojedine paragrafe i članke tih pravilnika. Mislim da bi nam svima bilo lakše kada bismo imali preciznije određena pravila o izlaganju vrijednih muzejskih predmeta.

Zato želim:

- potaknuti raspravu o tim problemima u stručnoj javnosti

- potaknuti donošenje zakonskih akata na razini Republike Hrvatske kojima bi se detaljnije regulirala ta djelatnost. Mislim da bi trebalo precizno naznačiti što od pisane riječi smatramo spomenikom od nacionalnog interesa i odrediti vremensko razdoblje u kojemu takav predmet može biti izložen (svakih 5-10 godina ili još rjeđe)

- potaknuti istraživanja kako bi se ustanovilo koja se građa najčešće izlaže, postoje li alternativni mediji na kojima se nalazi ili se na njih može prenijeti (pretpisici, faksimili, digitalne preslike). Ako ih nema, što prije ih treba napraviti kako bi se zaštitili originali. Moram naglasiti da se alternativni mediji nerado prihvaćaju kao zamjena za original. Stajališta moraju biti jasna kako bismo se mogli obraniti od opravdanih, ali često i neopravdanih zahtjeva za izlaganjem takvih djela i kako bismo blago koje čuvamo neoštećeno mogli predati svojim nasljednicima.

**DISPLAYING OLD AND  
VALUABLE BOOKS AT  
EXHIBITIONS**

*There is frequent and on occasions excessive exhibition of some valuable objects, in this case of books. There are frequent requests to exhibit or make images of the same, old books and manuscripts. May we as a profession permit this? I understand the interest of organisers or conferences or exhibitions, but the dangers are great.*

*Experience tells me that the same manuscript or book should be put on show perhaps once every 10 years, some no more than every 20. Rare books of great value need not be exposed to the light of day just at someone's whim. People have to wait for, look forward to and really want extreme rarities. Not to mention how much on such occasions a book or manuscript is exposed to photography or video recording for television broadcasts. All of this tends to destroy the written word.*

## ČUVANJE I IZLAGANJE KNJIGA

**ŽELIMIR LASZLO**

Muzejski dokumentacijski centar

*zlaszlo@mdc.hr*

Od svih kulturnih dobara na papiru samo se knjige izlažu u vertikalnom položaju, gusto poredane na polici. Arhivalije i umjetnine na papiru čuvaju se u horizontalnom položaju – polegnute. To valja stalno imati na umu. No u tome muzeji rijetko griješe. Svima je normalno da knjige stoje uspravno na policama. Doista, samo rijetko možete naići na polegnute knjige, poslagane jedna na drugu. Veći su problem police na koje se knjige slažu. Nemaju svi muzeji metalne ili, kvalitetnije, drvene police. No ni to nije veliki problem. Daleko je više problema s mikroklimom, zračenjima, onečišćenjima i uvjetima pravilnog izlaganja.

### MIKROKLIMA

#### Temperatura

Poželjna: 8 – 28 °C<sup>1</sup>.

Najniža temperatura: 7 ili 8 °C. Ta se temperatura navodi kao najniža zbog

anomalije vode koja se ne počinje širiti na 0 °C, kako bismo očekivali, nego na 4 °C. Tri odnosno četiri stupnja dodana su kao mjera sigurnosti i tako je dobivena temperatura od 7 – 8°C.

Najviša dopustiva temperatura: 27 – 28 °C, zato što se iznad te temperature znatno ubrzavaju svi kemijski procesi.

Oscilacije temperature ne bi smjele biti velike, ponajprije zato što one iznimno jako utječu na oscilacije RV-a.

#### RV

(relativna vlažnost zraka; internacionalna oznaka RH – *relative humidity*)

Poželjna: 45 – 65%.

Donja granica: 45%, zato što se većina predmeta, tj. materijala od kojih su izrađeni muzejski predmeti pri nižoj vlažnosti pretjerano suši, postaju krti i krhki, pa se lako lome ili pucaju (npr. drvo).

Gornja granica: 65%, i to zbog pojave plijesni. Naime, smatra se da se plijesan počinje razvijati pri 70%-tnom RV-u. Razlika od 5% ostavljena je radi sigurnosti i zbog mogućih pogrešaka mjernih instrumenata, pa je tako određena gornja granica od 65% RV-a.

Navedene vrijednosti RV-a uzimaju se kao dopustive i poželjne u muzejima i pripadaju tzv. muzejskoj mikroklimi. Međutim, one nipošto nisu „sveto pismo“ i ima mnogo izuzetaka.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Ima mnogo primjera u kojima je pogrešno navedena poželjna temperatura, a ovdje navodimo samo dvije adrese: <http://www.meteo-info.hr/meteoclanici/umjetnost.php>; <http://www.scribd.com/doc/47878036/skripta-iz-muzeologije>  
Najčešće se navode temperature od 18 do 23 °C. Dakako, kao poželjne navode se i temperature više ili niže od tih, uz uvjet da se time regulira i postiže poželjni RV (relativna vlaž-

nost zraka), koji je važniji od temperature. Temperatura unutar navedenih granica smije oscilirati (ali ne naglo), dok RV ne smije oscilirati, ili smije vrlo malo. Dapače, preporučuje se reguliranje RV-a povisivanjem ili snižavanjem (rjeđe) temperature.

<sup>2</sup> Primjerice, za metalne predmete, posebno one korozivne, bolje je da RV bude što je moguće niži, recimo 30%, pa i niži. Na to treba misliti

Općenito se smatra da je idealni RV za papire, što znači i za knjige, između 40 i 50%. Ali ako vlažnost i bude malo veća, ali stalna, neće biti problema, što uvelike ovisi o kakvim je knjigama riječ: o onima od pergamenta, o starim knjigama od papira, tiskanima ili pisanima prije pojave drvenjače ili pak o onima s početka 20. st., koje su mahom proizvedene od kiselih papira.

Dopustive oscilacije RV-a iznose najviše +/- 3% na dan i najviše +/- 6% u mjesecu. Valja znati i to da je važnije održavati stalni RV nego stalnu temperaturu.

## ZRAČENJA

Vidljiva svjetlost – maksimalno: 50 luksa. Čuvaonice općenito, a čuvaonice knjiga posebno, trebaju biti mračne, tj. svjetlost u njima mora biti 0 luksa. Knjiga na izložbi ne smije biti osvijetljena s više od 50 – 55 luksa<sup>3</sup>. To praktično znači da se knjige, pogotovo one otvorene na iluminiranim stranicama, što je najčešći slučaj, izlažu u polumraku.

Štete od svjetlosti, kao i od svih zračenja, akumuliraju se. Stoga je određeno da umjetnine na papiru, a to vrijedi i za knjige, posebno iluminirane knjige, ne smiju primiti više od 45 000 luks sati u godini. Ako je knjiga osvijetljena s 50 luksa tijekom 10 sati u danu (ostatak je u mraku), to znači da će primiti 500 luksa u danu i da će za 90 dana ispuniti kvotu od 45 000 luks sati. Tada knjigu treba ili ukloniti s izložbe ili okrenuti stranicu.

---

osobito ako knjige na koricama imaju metalni okov.

<sup>3</sup> Količina od 50 luksa najmanja je količina vidljivog zračenja koja većini ljudi omogućuje da jasno razaznaju boje. Pri svjetlosti od 50 luksa dio ljudske populacije ne vidi boje.

Mjera od otprilike tri mjeseca u godini pri svjetlosti od 50 luksa uobičajena je mjera dopustivog vremena izlaganja.

Ako je knjiga osvijetljena s 300 luksa (što je u nas često) 10 sati u danu, onda se smije izlagati samo 15 dana u godini. Načelo akumulacije treba primijeniti i kada ukupna količina luksa prijeđe granicu od 45 000 luks sati u godini (što treba izbjegavati). Ako je knjiga na jednoj stranici primila 90 000 luks sati u godini, iduće se godine ne bi smjela izlagati. Ako je primila 180 000 luks sati u godini, ne bi se smjela izlagati sljedeće tri godine. Više od 180 000 sati u godini već je atak na opstojnost knjige ili njezine stranice koja se najčešće izlaže i etički nije prihvatljiva. Svatko tko to dopušta, ozbiljno šteti knjizi.

## UV zračenje

(međunarodna oznaka UV – ultravioletno; u nas se to zračenje često naziva i ultraljubičastim, ali se uvijek upotrebljava međunarodna oznaka)

Za ljude je to zračenje nevidljivo.

UV zračenje osobito je opasno za papir, pogotovo za iluminacije, koje su često slikane vrlo tankim slojevima boje.

UV zračenje treba što je moguće više izbjegavati. Ono UV zračenje što ga emitira Sunce lako se može izbjeći sprečavanjem prodora svih zračenja u neki prostor – zamračivanjem prostorija. U zamračenoj prostoriji nema ni vidljive svjetlosti ni UV zračenja.

Ako na izložbi baš moramo imati pogled kroz prozor ili staklenu pregradu prema van, onda na sve staklene površine treba staviti UV filtre.

Kada predmete osvjetljavamo indirektnom svjetlošću, ni tada nema UV zračenja.

Valja upotrebljavati svjetiljke (žarulje) koje ne emitiraju UV zračenje ili emitiraju vrlo male količine tog zračenja.

Od halogenskih žarulja treba upotrebljavati one s oznakom UV STOP ili UV BLOCK. Fluorescentne cijevi treba izbje-gavati, ali ako se rabe, treba ih obložiti UV folijom (riječ je o već skrojenim okruglim folijama koje se lako natiču na fluorescentne cijevi).

Svjetlovodna svjetlost sadržava zane-marive količine UV i IC zračenja, pa se preporučuje za osvjetljavanje papira na izložbama.

Pred izvore svjetlosti koji emitiraju UV zračenje treba postaviti filtre i tako spriječiti prodor zračenja do predmeta.

Maksimalne i preporučene količine UV zračenja za knjige (i ostale umjetnine na papiru)

Najviše: 75 $\mu$ W/lumena (za mjerenje izvora zračenja)	Preporuka: < 25 $\mu$ W/lumena
Najviše: 20 mW/m <sup>2</sup> (za mjerenje količine UV zračenja koje pada na predmet)	Preporuka: < 6 mW/m <sup>2</sup>

### IC zračenje

(infracrveno zračenje; međunarodna oznaka IR – infrared)

Riječ je, zapravo, o toplinskim zrakama. IC zrake ne smiju uopće padati na knjige – ni na one koje su izložene otvorene, ni na zatvorene knjige na polici, dakle IC zračenje treba posve izbjeći. To se postiže tako da knjige nigdje ne budu izravno izložene toplini, tj. ne smiju se

nalaziti blizu izvora topline – peći, radiatora, grijalica, kalorifera...

### ONEČIŠĆENOST ZRAKA

Zaštita od onečišćenog zraka u nas je posve zanemarena. Ne znam ni za jedan primjer mjerenja onečišćenosti zraka zbog vrijednih starih knjiga. Ali ta naša ignorancija samo povećava mogućnost da opasni spojevi iz zraka nanesu štetu knjigama.

I za područje utjecaja onečišćenosti zraka na izložene muzejske predmete postoje manje ili više međunarodno priznate granice onečišćenosti zraka koje se ne bi smjele prelaziti.

Tvar	$\mu$ /m <sup>3</sup>
SO <sub>2</sub>	10,4
NO <sub>2</sub>	19

U svijetu ima i odstupanja od tih veličina. Primjerice, British Museum Libraries zahtijeva da te vrijednosti budu 0.

Dakle, tu smo na početku – uopće ne znamo što se događa i kolike su štete od izloženosti knjiga onečišćenom zraku. To bi tek trebala pokazati buduća mjerenja.

### IZLAGANJE KNJIGA

Stare i vrijedne knjige se u nas se često izlažu onako kako ne bi smjele. To vrijedi za velike izložbe i za najvrednije knjige koje imamo.

Ako nisu zadovoljeni svi navedeni uvjeti, dakle ako vrijednosti mikroklima, jačina svjetlosti i količina drugih zračenja nije u granicama preporučenih, knjige se ne smiju izlagati.

Kada je o samoj izlagačkoj tehnici riječ, najčešća je pogreška slaba podbočenost izloženih knjiga.



Pravilo glasi: postamenti, podupirači i slični izložbeni rekviziti moraju potpuno stabilno podupirati knjigu i spriječiti naprezanje materijala – pergamenta, papira, drva, kože ili bilo koje tvari od koje je knjiga napravljena.

Svi materijali koji podupiru knjigu moraju biti kemijski inertni (beskiselinski). Ako se knjiga izlaže otvorena, od dizajnera ćemo zatražiti da obje korice otvorene knjige na izložbi budu poduprte cijelom površinom, a ne samo djelomično. Ako stranice knjige želimo učvrstiti tako da se ne otvaraju (ne listaju) jer je samo tako moguće razgledati određene stranice, onda nipošto ne smijemo upotrijebiti nikakav ljepljivi materijal, bilo kakvu ljepljivu traku nego isključivo beskiselinsku neljepljivu traku, a i nju tako da što manje naprežemo materijal.

Pitanje izlaganja knjiga uvijek je prijeporno. Izlaganje nesumnjivo šteti papirima. Zato je, primjerice, Albertina odlučila da Dürerove crteže više uopće ne izlaže. Do daljnjega. Ipak mislim da knjige u nas treba izlagati, posebno one s vrijednim iluminacijama. Bez izlaganja one kao

da ne postoje, reprodukcije nikada nisu „ono pravo“. Dio smisla postojanja knjige upravo jest dostupnost javnosti. Sve je, dakle, pitanje mjere, kompromisa. Što će nam knjiga čija se začudna ljepota ne može vidjeti? Knjige, dakle, treba izlagati, ali ni u jednome od spomenutih segmenata ne smije se ići ispod navedenih standarda. Tko to svjesno ili nesvjesno radi, nestručan je, neetičan i ozbiljno šteti našoj kulturnoj baštini.

### **KEEPING AND EXHIBITING BOOKS**

*The paper provides short illustrated references to the most common errors in the exhibition of books in museums and elsewhere. Many books are damaged because of the way in which they are exhibited. At exhibitions, books are often lit too strongly, which causes lasting and irreversible damage; sometimes they are exhibited open, without the appropriate fittings and stands, which leads to mechanical damage. The author points out that only a little knowledge and attention are necessary for such damage to be avoided or much reduced. The work gives recommendations related to microclimate, radiation, air pollution and the correct way to exhibit a book.*

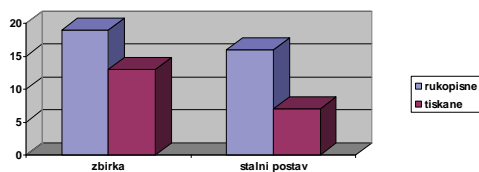
## OTVORITI ILI ZATVORITI KNJIGU – PITANJE JE SAD: PRIMJER GRADSKOG MUZEJA KARLOVAC

**SANDA KOČEVAR**  
Gradski muzej Karlovac  
*sanda.kocevar@gmk.hr*

Kako danas, u svjetlu informatičkih dostignuća, definirati knjigu ne zaboravljajući pritom njezin povijesni razvoj (mijenjanje oblika ovisno o materijalu od kojega je izrađivana i o načinu pisanja i umnožavanja tog materijala)? Ili, pojednostavnjeno rečeno – što je to što knjigu čini knjigom? Kriteriji i definicije su različiti, a novu perspektivu zasigurno im pridodaje i uloga knjige kao muzejskog predmeta. Koja knjiga postaje muzejski predmet i kada, zaslužuje li poseban status i/ili zbirku, kakvih kvalifikacija trebaju biti stručnjaci koji bi se trebali baviti knjigom kao muzejskim predmetom, samo su neka od pitanja na koja struka tek treba odgovoriti. Je li knjiga kao muzejski predmet zanimljiva posjetiteljima i ima li svoje mjesto na stalnom postavu, pokušat će na primjeru Gradskog muzeja Karlovac odgovoriti ovaj članak.

Unutar Gradskog muzeja Karlovac ne postoji ni zbirka ni odjel koji se bavi isključivo knjigom, tako da knjigu nalazimo i u Kulturno-povijesnome, Etnografskome i u Galerijskome odjelu, kao i u Odjelu Domovinskog rata te u Povijesnom odjelu. Najviše knjiga ipak ima u

Povijesnom odjelu – u Zbirci dokumenata, koja obuhvaća rukopisne i tiskane knjige uglavnom iz 18. i 19. st., izuzetno važne za karlovačku povijest i razvoj grada kao obrtničkog središta regije i jednoga od kulturno-političkih središta u razdoblju Hrvatskoga narodnog preporoda.

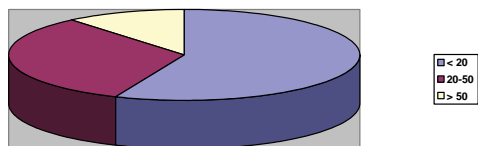


*Slika 1. Odnos rukopisnih i tiskanih knjiga u Zbirci i u stalnom postavu*

Kakvo je značenje knjige kao muzejskog predmeta? Ako je prema *Uvodu u muzeologiju* muzealnost svojstvo muzejskog predmeta da u sadašnjosti bude dokumentom prošlosti, znači da bi knjiga u svome novome muzealnom životu trebala dokumentirati onu realnost iz koje je izdvojena. No kako su informacije što ih knjiga nosi slojevite, postavlja se pitanje što je to što se knjigom želi prenijeti korisnicima? Je li pritom bitna samo fizička pojavnost knjige, u sklopu koje se knjiga smatra samo lijepim, dekorativnim predmetom ili je važnija kao dokument, svjedočanstvo o određenom razdoblju ili pojavi? Može li se knjigom prenijeti oboje?

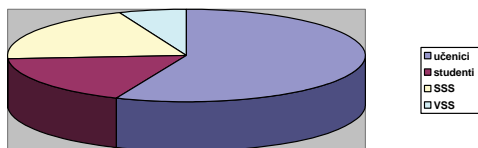
Stalni postav Gradskog muzeja Karlovac kronološki prati razvoj karlovačkog područja (u sklopu muzejskih odjela) od prapovijesti do kraja 19. st. Knjige u stalnom postavu vezane su za određenu temu, poput izgradnje karlovačke Zvijezde, proglašenja Karlovca slobodnim i kraljevskim gradom, ilirskog preporoda, karlovačkih tiskara, cehova ili društvenog života Karlovcana u 19. st.

Radi propitivanja uloge knjige te poboljšanja načina njezine prezentacije u stalnom postavu, Gradski muzej Karlovac proveo je početkom 2011. g. anketu na uzorku od 200 posjetitelja (97 muškaraca i 103 žene). Prema dobnoj strukturi ispitanika, 56,5% posjetitelja bilo je mlađe od 20 godina, 32,5% pripadalo je dobnoj skupini od 20 do 50 godina, dok su najmanji postotak (11%) činili posjetitelji stariji od 50 godina.



Slika 2. Dobna struktura ispitanika

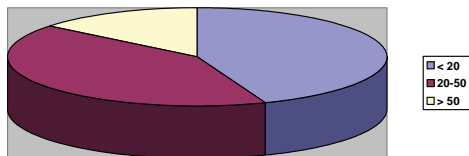
Prema stupnju obrazovanja, 74% posjetitelja činili su učenici i studenti, samo 6% posjetitelji s visokom stručnom spremom, a 20% oni sa srednjom stručnom spremom.



Slika 3. Struktura ispitanika prema stupnju obrazovanja

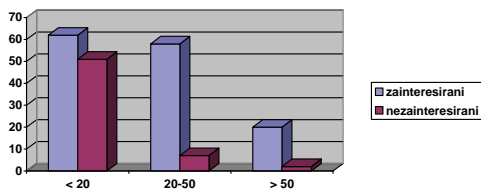
Na pitanje *Jeste li ste pogledali knjige u stalnom postavu?* njih 140 (70%) odgovorilo je pozitivno. Analizirajući dobnu strukturu ispitanika zainteresiranih za knjigu u stalnom postavu, pokazalo se da su za knjigu u stalnom postavu najviše zainteresirani bili ispitanici mlađi od 20 godina – njih čak 62 (44,29%), zatim ispitanici u dobi od 20 do 50 godina – njih 58 (41,43%), a najmanje zainteresirani bili

su posjetitelji stariji od 50 godina – njih 20 (14,28%).



Slika 4. Dobna struktura zainteresiranih za knjige u stalnom postavu

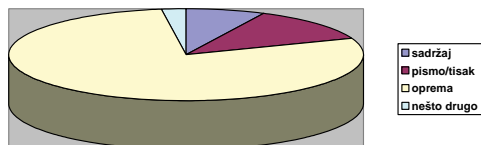
Promatrajući samo grafikon, moglo bi se pogrešno zaključiti da je najmlađa dobna skupina najviše zainteresirana za knjigu, što bi bilo u suprotnosti s općim trendom smanjivanja interesa za (bilo kakvu) knjigu među djecom i mladima. Naime, moramo uzeti u obzir činjenicu da je upravo skupina ispitanika do 20 godina bila najbrojnija, te ako usporedimo broj zainteresiranih i nezainteresiranih za knjigu u stalnom postavu, vidjet ćemo da je omjer među ispitanicima mlađima od 20 godina gotovo podjednak (62:51), a da su, u skladu s očekivanjima, najviše zainteresirani bili oni najstariji – stariji od 50 godina (20:2), odnosno da se interes za knjigu povećava s godinama starosti (i stupnjem obrazovanja).



Slika 5. Omjer zainteresiranih i nezainteresiranih za knjigu prema dobnoj strukturi

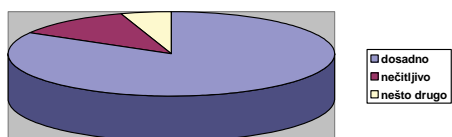
Iduće anketno pitanje glasilu je: *Što vas je privuklo knjizi?* Od četiri ponuđena odgovora najveći se postotak odlučio za opremu knjige (78,57%), što se odnosilo

na korice, uvez, postojanje ilustracija i/ili pečata i sl., dok je pismo (rukopis), odnosno tisak bio zanimljiv za samo 12,15% ispitanika, a sadržaj (!) tek za 7,14% njih.<sup>1</sup>



Slika 6. Razlozi zainteresiranosti za knjigu

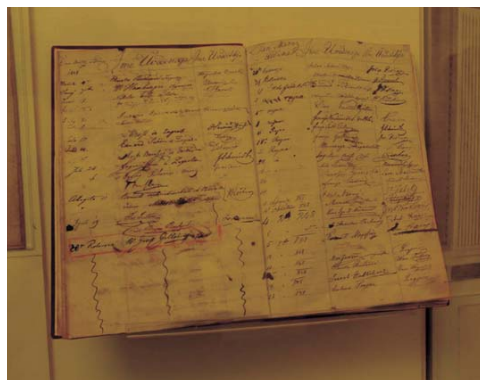
Iz svega navedenoga proizlazi zaključak da su posjetitelji najviše zainteresirani za fizička svojstva knjige – materijal i oblik, a manje za knjigu kao izvor i sredstvo prijenosa podataka te za njezina funkcionalna svojstva i značenje (vrijednost). Uzmemo li u obzir i onih 30% nezainteresiranih za knjigu u stalnom postavu,<sup>2</sup> među kojima njih 83,33% smatra knjige u stalnom postavu dosadnima, a 11,67% nečitkima,<sup>3</sup> za većinu posjetitelja knjiga je kao izložbeni predmet neatraktivna, odnosno važna je uglavnom kao „dekorativni element“ stalnog postava.



Slika 7. Razlozi nezainteresiranosti za knjigu

Imajući na umu način prezentacije knjiga u stalnom postavu Gradskog muzeja

Karlovac, rezultat, iako poražavajući, nije neočekivan. Odgovornost ne snose samo posjetitelji (barem ne veći dio njih), već i stručnjaci/kustosi – autori stalnog postava. Naime, većina je knjiga izložena zatvorena pa posjetitelji i nemaju uvid u njihov sadržaj i moraju vjerovati oskudnim legendama o tome što je tema knjige, bez nužnih širih tumačenja. U otvorenih knjiga stranice otvaranja odabrane su bez logičnog obrazloženja – osim kad je riječ o *Upisnoj knjizi Ilirskog čitanja društva*, koja je otvorena na stranici na kojoj se upisao ban Josip Jelačić.<sup>4</sup>



Slika 8. Upisna knjiga Ilirskog čitanja društva

Svrha otvaranja knjiga ostaje potpuno ne-shvatljiva posjetiteljima, osim kao poziv da obrate pozornost na rukopis, koji im je uglavnom nečitljiv, i/ili na jezik, koji najčešće ne razumiju (njemački, latinski). Rezultati ankete zapravo pokazuju da posjetitelji nisu mogli biti zainteresirani, niti su bili, za promatranje knjige na drugoj razini osim na razini fizičke pojavnosti jer im to postav nije ni omogućivao ni dopuštao.

<sup>1</sup> Njih 2,14% odabralo je opciju „nešto drugo“, bez specificiranja na što se to odnosi.

<sup>2</sup> Sa 85% predvode ih mlađi od 20 godina. Ostale dobne kategorije čine tek 11,67% (20 – 50 godina) i 3,33% (stariji od 50 godina).

<sup>3</sup> Dok je 5% ispitanika odabralo „nešto drugo“, bez bližeg objašnjenja.

<sup>4</sup> Što je i uokvireno crvenom bojom (!), valjda radi lakšeg uočavanja.



**Slika 9.a), b) Primjeri knjiga izloženih u stalnom postavu Gradskog muzeja Karlovac**

Vratimo li se na temeljne razloge zašto se nešto izlaže – a to je da se prenese jasna i definirana poruka utemeljena na znanstvenoj istinitosti, očito je da je u primjeru knjiga izloženih u stalnom postavu Gradskog muzeja Karlovac došlo do „šuma u komunikacijskom kanalu“, odnosno do neusklađenosti kodova potencijalnih posjetitelja i kodova stručnjaka, što je rezultiralo promašenošću poruke. Općepoznata je činjenica da je proces odabira predmeta koji mogu prenijeti poruku složen te da dobar stručnjak/kustos može i mora usporedno provoditi više komunikacijskih

procesa s predmetom, uočavajući istodobno njegov oblik, materijal, obradu, stilske odrednice, uporabne i estetske vrijednosti te društvenu relevantnost, odnosno njegovo značenje u određenome društvenom trenutku, ne zanemarujući pri tome jasnu i definiranu poruku predmeta, ali ni način na koji će se to postići. Naime, ono što u knjizi kao muzejskom predmetu oduševljava stručnjaka/kustosa zasigurno neće oduševiti i posjetitelja, a u Gradskom muzeju Karlovac očito nije uočena razlika između znanstvenoga i posjetiteljskog percipiranja knjige kao muzejskog predmeta te je knjiga kao muzejski predmet u stalnom postavu ostala na razini dokumentacijskog pristupa. Složimo li se da je jedan od ciljeva stalnog postava i edukacija posjetitelja, možemo ustvrditi da je ovdje izostala najvažnija komponenta edukacije – motiviranje na aktivno sudjelovanje posjetitelja, što zbog načina prezentacije knjige (uglavnom zatvorene ili bezrazložno otvorene), što zbog razloga zaštite (u vitrinama).

Naposljetku, ima li knjiga kao muzejski predmet svoje mjesto u stalnom postavu i kakva je njezina budućnost?

Vodeći brigu o fizičkom integritetu i nužnoj zaštiti knjige, pitanje iz naslova ovog rada opravdano bismo mogli preoblikovati u pitanje: *Izložiti knjigu ili ne?*, pri čemu u prilog neizlaganju možemo dodati i sve slabije zanimanje posjetitelja za čitanje.<sup>5</sup> Štoviše, novo doba i nove generacije posjetitelja, navikle na informatičko okruženje, traže i nov pristup svim muzejskim predmetima, što bi, kad je riječ o knjizi, bilo i

<sup>5</sup> Nerijetko se posjetitelji besplatnim tekstualnim deplijanima – vodičima po postavu koriste kao lepezama tijekom razgledavanja.

višestruko korisno. Elektronički oblik knjige prezentiran putem *touch screena* i ostalih tehnološko-informatičkih dostignuća omogućuje stručnjaku/kustosu prijenos znanja o toj knjizi na više razina, ostavljajući posjetitelju na izbor mogućnost osobnoga opetovanog sudjelovanja i edukacije.

No što je s onim posjetiteljima koji žele vizualno, auditivno, olfaktivno, pa čak i (uz ograničenja) i taktilno doživjeti knjigu? Smijemo li zbog njih, bez obzira na to koliko malen njihov postotak bio, prognati knjigu kao muzejski predmet iz stalnog postava? To će pitanje i u budućnosti izazivati prijepore, a jedan od mogućih odgovora mogao bi biti izlaganje knjiga u humidorima.<sup>6</sup>

## LITERATURA

<http://en.wikipedia.org/wiki/Humidor> (27. prosinca 2011.)

Maroević, I. (1988.). Komunikacijska uloga muzejske izložbe. *Informatica Museologica*, 1-2, 19(1988), str. 90-91.

Maroević, I. (2005.). Muzejski predmet kao povijesni izvor i dokument. *Informatica Museologica*, 1-2, 36(2005), str. 54-57.

Maroević, I. *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1993.

<sup>6</sup> Humidor – kutija ili prostor sa stalnom vlagom i idealnom temperaturom za čuvanje i uživanje u cigarama; <http://en.wikipedia.org/wiki/Humidor> (27. prosinca 2011.).

## TO OPEN OR CLOSE THE BOOK – THAT IS THE QUESTION: THE EXAMPLE OF KARLOVAC MUNICIPAL MUSEUM

*This paper deals with the specific features of the museum mediation, i.e. the relation between the book and the user of museum contents, taking the Collection of Documents with its manuscript and printed books of the Karlovac Municipal Museum as an example. Although it is not very large in size, this group could be divided into guild books, books of various Karlovac associations and the publications of Karlovac printers. The collection on the whole covers the 18<sup>th</sup> and 19<sup>th</sup> centuries, and it is very important for the history of Karlovac and the development of the city as a regional artisanal centre, one of the most important of Croatian cities during the period of the Croatian National Revival.*

*Analysis of this material and of its presentation as part of the permanent display of Karlovac Municipal Museum poses the profession with the problem of not only the conception and manner of presentation, but a more basic question: what is it that we wish to convey to the users – is the book just a pretty object, in which its visual identity is important (the artwork in general, including boards, binding, printing, stamp...) or its beauty and importance as document, i.e. as testimony of a given period or phenomenon that inheres in its content. Or perhaps it is important to convey both of these? Is it at all possible to convey to the users the double value of the book, and can the users experience it in this way? Has there been success, consistently with satisfying the prime condition of protecting the material, in the display of Karlovac City Museum?*

## VRSTE KNJIŽNIH ZBIRKI U HRVATSKIM MUZEJIMA

SNJEŽANA RADOVANLIJA  
MILEUSNIĆ

Muzejski dokumentacijski centar,  
Zagreb  
*sradov@mdc.hr*

MARKITA FRANULIĆ

Muzejski dokumentacijski centar,  
Zagreb  
*markita.franulic@tehnicki-muzej.hr*

### UVOD: PRILOG DEFINICIJI KNJIŽNE GRAĐE U MUZEJU

– Knjiga u muzeju?! – rečenica je koja je ujedno pitanje za one što smatraju da je knjigama mjesto u knjižnicama, ali je ujedno i začudni usklik o uobičajenoj, ali nezamijećenoj pojavi u muzejima. Prvi je put ta tema okupila stručnjake iz muzeja, knjižnica i arhiva te akademske zajednice na istoimenom simpoziju na kojemu su razmijenili svoje spoznaje i iskustva.<sup>1</sup> Poruka je poslana: da, knjige<sup>2</sup> su u muzeju. One nas kao posjetitelje prate od sa-

<sup>1</sup> Simpozij *Knjiga u muzeju* održan je u organizaciji Muzejskoga dokumentacijskog centra uz 30. izložbu *izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija* u Muzeju Mimara, Zagreb, 5. i 6. listopada 2011. Više o simpoziju na: URL: <http://www.mdc.hr/hr/mdc/skupovi-i-manifestacije/knjiga-u-muzeju/> (datum pristupa: 20. studenog 2011.).

<sup>2</sup> Terminom *knjiga* obuhvaćena je sva raznolikost knjižne građe, dakle i knjige (prema UNESCO-ovoj definiciji, knjiga je ukoričena tiskana omeđena publikacija od najmanje 49 stranica), i brošure, i novine, i časopisi itd.

mog ulaska u muzej. Knjiga je vodič kroz stalni postav ili katalog izložbe ponuđen na samom ulazu u muzejski prostor, knjiga je i izložak, predmet muzeološki prezentiran zbog nekog svog obilježja, ona je potkrepa znanju o drugim izloženim predmetima, izložena uz njih i usporedno s njima. Ona je izvor dodatnih informacija o temi izložbe s kojima se posjetitelj može upoznati u muzejskoj knjižnici, ona je suvenir kupljen u muzejskoj trgovini. Knjige su za baštinske stručnjake – za muzealce ponajprije, inspiracija i medij. One su muzejski predmeti zbog njihovih naslovnica, inicijala, marginalija, njihovih uveza, njihova podrijetla i njihovih autora, njihova sadržaja, materijala, oblika i značenja. Osim starih knjiga – rariteta, s obzirom na medij, materijal i oblik, način i tehnologiju te mjesto izrade, autora ili sl., knjiga odnosno publikacija može biti prepoznata kao rijetkost, umjetnička vrijednost, original ili pak može poprimiti obilježja specifičnosti za određeno mjesto, vrijeme, ljude, događaje i sl.<sup>3</sup>

One su ishodišta za svekoliki stručni i znanstveni rad na muzejskoj građi i dokumentaciji i, konačno, one su proizvod stručnoga i znanstvenog rada na muzejskoj građi bilo koje vrste muzeja.

Knjižna građa u muzeju planski se skuplja kao građa muzejskih knjižnica, ali i građa muzejskih zbirki. Knjižna građa u muzeju pristize i „neplanski“, kao, primjerice, dio ostavština i donacija raznovrsne građe.

O knjigama i knjižnoj građi u muzejskim knjižnicama kao stručnim odjelima mu-

<sup>3</sup> Teza je već iznesena i elaborirana u: Radovanlija Mileusnić, Snježana. Knjižnična jedinica zavičajne baštine kao muzejski predmet / Ustroj i organizacija knjižnica zavičajnih muzeja u Hrvatskoj. *Muzeologija* 38, str. 21-31.

zeja nekoliko je puta već bilo govora kako u stručnim i znanstvenim glasilima<sup>4</sup>, tako i na stručnim muzeološkim i knjižničarskim skupovima.

Najnoviji podaci iz Registra muzeja, galerija i zbirki RH kazuju kako u hrvatskim muzejima djeluje ukupno 147 muzejskih knjižnica, što čini 65% ukupnog broja muzeja (227 muzeja). Od toga broja, nažalost, 10 ih je nedostupno odnosno nemamo podatke o njihovoj javnoj dostupnosti<sup>5</sup>. Na temelju podataka, u muzejskim je knjižnicama pohranjeno ukupno 818 572 jedinica knjižnične građe. Ta je knjižna građa u muzejskim knjižnicama ustrojena u različite knjižnične zbirke (zbirke stručne/muzeološke/ literature, zbirke općeg fonda koji sadržajem prati temeljne znanstvene discipline i specifične ljudske djelatnosti, ovisno o tipu i vrsti muzeja, zbirke izdanja matičnog muzeja/o muzeju, zbirke stare i rijetke građe, zbirke zavičajnog knjižnog fonda). No muzeji ne dostavljaju podatke o ustrojenim zbirkama knjižnice za potrebe središnjeg Registra muzeja, galerija i zbirki RH jer tako strukturiranih upita nije ni bilo. Stoga, nažalost, iz evidencije, tj. iz registra kulturnih dobara pohranjenih u muzejima, ostaju izostavljeni izuzetno vrijedni knjižni fondovi poput bogate knjižnice obitelji Garagnin-Fanfogna, koja čuva knjižnu građu od inkunabula do sredine 20. st., a nastala je zaslugom trogirskog plemića i erudita I. L. Garagnina.<sup>6</sup>

<sup>4</sup> Tematski broj časopisa *Informatica Museologica* 29 (1/2) 1998. posvećen je muzejskim knjižnicama.

<sup>5</sup> Podatke o svojim knjižnicama uglavnom nisu dostavili muzeji koji su u procesu osnivanja (njih 40%) pa ne znamo sigurno imaju li ustrojene muzejske knjižnice ili nemaju.

<sup>6</sup> Više o Knjižnici u: CELIO-CEGA, Fani. Izložba pergamena zbirke Garagnin Fanfogna u Mu-

zejmu grada Trogira. Papinske bule: Muzej grada Trogira, 7. - 16. studenoga 1997. Trogir: Muzej grada Trogira, 1997.; RADIĆ, Danka. Izložba pergamena zbirke obitelji Garagnin-Fanfogna papinske bule: Muzej grada Trogira, 7. - 16. studenoga 1997. *Informatica Museologica*/ glavna urednica Višnja Zgaga; urednice Lada Dražin-Trbuljak, Jozefina Dautbegović, 27, 3/4, 1996., str. 107.; CELIO-CEGA, Fani. Knjižnica Garagnin Fanfogna u Muzeju grada Trogira. *Informatica Museologica*, 29, 1/2, 1998., str. 52-59.; CELIO-CEGA, Fani. Zastupljenost francuskih književnika u knjižnici Garagnin-Fanfogna. *Muzeologija*, 43/44, 2006.-2007., str. 381-390.

Ukupno 90 muzeja ima voditelja knjižnice. Od toga je samo 35 stručnih djelatnika knjižničarske naobrazbe (različitih stručnih zvanja). Ti su stručnjaci, čije kompetencije obuhvaćaju knjižničarska znanja i vještine, ujedno i aktivni sudionici muzejskoga stručnog tima u pripremanju i realizaciji različitih muzejskih i muzeoloških projekata, posebice onih koji su usko vezani za knjižnu građu.<sup>7</sup>

Ako je skupljanje knjižne građe bilo provođeno planski i u skladu s osnovnim ciljevima i poslanjem muzeja, pojedine se zbirke knjiga odnosno cjelovite knjižnice tijekom vremena mogu izdvojiti iz fonda muzejske knjižnice kao muzejske zbirke unutar nekih drugih muzejskih odjela. Naime, slijedom članka 19. Pravilnika o stručnim i tehničkim standardima za određivanje vrste muzeja, za njihov rad te za smještaj muzejske građe i muzejske dokumentacije<sup>8</sup> knjižnične jedinice kao muzejski predmeti mogu se ustrojava-

---

zeju grada Trogira. Papinske bule: Muzej grada Trogira, 7. - 16. studenoga 1997. Trogir: Muzej grada Trogira, 1997.; RADIĆ, Danka. Izložba pergamena zbirke obitelji Garagnin-Fanfogna papinske bule: Muzej grada Trogira, 7. - 16. studenoga 1997. *Informatica Museologica*/ glavna urednica Višnja Zgaga; urednice Lada Dražin-Trbuljak, Jozefina Dautbegović, 27, 3/4, 1996., str. 107.; CELIO-CEGA, Fani. Knjižnica Garagnin Fanfogna u Muzeju grada Trogira. *Informatica Museologica*, 29, 1/2, 1998., str. 52-59.; CELIO-CEGA, Fani. Zastupljenost francuskih književnika u knjižnici Garagnin-Fanfogna. *Muzeologija*, 43/44, 2006.-2007., str. 381-390.

<sup>7</sup> U inozemnoj se stručnoj literaturi za stručnjake čiji je rad vezan isključivo za stare i rijetke knjige te zbirke knjižne građe upotrebljava termin *libraries curator*.

<sup>8</sup> Pravilnik o stručnim i tehničkim standardima za određivanje vrste muzeja, za njihov rad te za smještaj muzejske građe i muzejske dokumentacije (NN 30/06).



ti u zbirke ako su međusobno povezane prema jednome ili više obilježja. O tome koje su to zbirke i koliko ih je u hrvatskim muzejima bit će više riječi kasnije.

### **SPECIJALIZIRANI MUZEJI ZA KNJIGU I KNJIŽNU BAŠTINU**

Danas, kada smo svakim danom iznenađeni informacijama o sve boljim elektroničkim čitačima knjiga sa sve inovativnijim ekranima koji omogućuju lagano čitanje i pri dnevnoj svjetlosti, odnosno na suncu, a svojom veličinom i težinom od samo dvjestotinjak grama te ergonomskim oblikom omogućuju dugotrajno čitanje, danas kada smo sve svjesniji činjenice da digitalne knjige pomalo zamjenjuju tiskane, a elektroničke datoteke svojom ekonomičnošću nude više komfora u stanovima i radnim sobama bez knjižnih polica, danas kada je broj čitača i kupaca tiskane knjige u drastičnom padu, danas, više nego ikada prije u povijesti civilizacije čitača, svjesni smo važnosti i nužnosti postojanja specijaliziranih muzeja o počecima i tradiciji prenošenja tiskane riječi.

U svjetskoj je zajednici muzeja, nasreću, uobičajena pojava muzeja posvećenih povijesti pisma, knjige ili tiskarstva.

U Antwerpenu (Belgija) smješten je najstariji muzej tiskarstva u svijetu – Muzej Plantin-Moretus<sup>9</sup>. Muzejski je kompleks posvećen slavnim tiskarima Christoffelu Plantinu i Janu Moretusu, a smješten je u njihovoj bivšoj kući u kojoj je radila njihova tiskara Plantin Press, osnovana u 16. st. Muzej posjeduje izvanrednu kolekciju tipografskog materijala, dvije najstarije

tiskarske preše s kompletnom opremom, ali i vrlo bogatu knjižnicu. Zbog povijesne važnosti i iznimne vrijednosti taj je muzej 2005. g. uvršten na UNESCO-ov popis mjesta svjetske baštine u Europi.<sup>10</sup> Jedan od najpoznatijih i najstarijih muzeja tiskarstva jest Gutenberg Museum<sup>11</sup>, smješten u starom dijelu njemačkoga grada Mainza, rodnoga grada Johannesa Gutenberga (1397. – 1468.), njemačkog tiskara i izumitelja tipografije. Želeći iskazati počast Gutenbergu, grupa građana osnovala je 1900. g. muzej, čime je ujedno nastojala predstaviti široj publici njegova tehnička i umjetnička dostignuća, kao i pismo i tiskarske tehnike drugih kultura. Posjetitelji imaju mogućnost vidjeti i 500 godina stare prve tiskane knjige te suvremene umjetničke knjige (artists' books). Svoje nacionalne muzeje tiskarstva i pismenosti imaju i Češka<sup>12</sup> i Ukrajina<sup>13</sup>.

<sup>10</sup> UNESCO World heritage List. Plantin-Moretus House-Workshops-Museum Complex; URL:<http://whc.unesco.org/en/list/1185> (datum pristupa: 5. svibnja 2012.).

<sup>11</sup> Gutenberg Museum Mainz. <http://www.gutenberg-museum.de/index.php?id=29&L=1> (datum pristupa: 3. ožujka 2012.).

<sup>12</sup> Unutar muzejske knjižnice Narodnog muzeja ustrojen je Muzej knjige, smješten u mjestu Ždár nad Sázavou, pokraj Praga. Na stalnoj je izložbi predstavljena povijest pisma, knjige, tiskarstva i knjižne češke baštine u europskom kontekstu. Detaljnije na: Narodni muzeum (Češka) - Nacionalna muzejska knjižnica (National museum library). Museum of the Book - Ždár nad Sázavou (stalna izložba) The History of the Book and the Letterpress from their Beginnings to the Present; URL:<http://www.nm.cz/National-Museum-Library/Long-term-Exhibitions-NML/The-History-of-the-Book-and-the-Letterpress-from-their-Beginnings-to-the-Present.html> (datum pristupa: 20. studenog 2011.).

<sup>13</sup> Museum of Books and Book Printing of Ukraine and its treasures (Ukrajina);

<sup>9</sup> Muzej Plantin-Moretus/Prentenkabinet. URL: <http://www.museumplantinmoretus.be/> (datum pristupa: 15. veljače 2012.).

Osnovna im je zadaća sačuvati prve tiskarske strojeve i opremu, knjige otisnute na njima, kao i znanja i vještine koje su bile potrebne za stvaranje prvih tiskanih knjiga.

U nizu inozemnih primjera različitih muzeja tiskarstva, knjigoveštva, povijesti knjige ili pak umjetničke knjige<sup>14</sup> ponavlja se vrlo srodna misija koja se ogleda u promociji, očuvanju i prenošenju znanja o komuniciranju i umjetnosti putem tiskanih medija (*printed communication and art*), kao i o sudjelovanju u razvoju civiliziranog društva te u kontinuiranom poticanju pismenosti i slobode izražavanja.<sup>15</sup> Dok se u svijetu izdvajaju veliki novčani iznosi za gradnju muzeja knjige specifičnih žanrova poput stripa<sup>16</sup>, a tiskane knjige pomalo postaju predmeti fetišista i ljubitelja starina, Hrvat-

ska, nažalost, još uvijek nema muzeja posvećenih razvoju i povijesti knjige i tiskarstva u Hrvatskoj.

Ipak, u nekoliko je stalnih postava hrvatskih muzeja obrađena tema tiskarstva vezana za njihov grad i okolicu, a imamo i nekoliko zbirki tiskarstva i zbirki knjiga koje obrađuju parcijalne teme iz povijesti knjige i tiskarstva ovisno o tipu i vrsti muzeja te o njihovu poslanju.

Među njima je najveća i najbogatija **Zbirka tiskarstva i knjigoveštva Muzeja za umjetnost i obrt**, s oko tisuću predmeta. Zbirka je posvećena knjižnoj izradi i opremi, a obuhvaća rukopisna djela, stare i rijetke knjige te primjerke izdanja koji svojim uvezom i opremom dokumentiraju razvoj knjigoveškog umijeća kao specifične grane umjetničkog obrta od 16. do 20. st.<sup>17</sup> Voditeljica Zbirke Anđelka Galić ističe da se Zbirka može vrednovati s dva stajališta. Osim već spomenute tendencije praćenja tiskarstva i knjižnog uveza kao umjetničkog obrta, ... *tiskane knjige kao dokumenti svojim višeslojnim značenjem u smislu informacija koje posreduju, formalnih kvaliteta i meta-tekstualnog sloja omogućuju iščitavanje onih fragmenata kulturne povijesti koji zrcale civilizacijske dosege novog vijeka i u najširem smislu duh vremena*.<sup>18</sup>

---

URL:<http://www.wumag.kiev.ua/index2.php?param=pgs20074/42>

<sup>14</sup> Neki od poznatijih muzeja su i The International Printing Museum, in Carson CA (URL: <http://www.printmuseum.org/>), The Museum of Printing, North Andover, Massachusetts, United States (URL:<http://www.museumofprinting.org/>), Biblioteca Wittockiana – Museum of bookbinding and book arts, St-Pieters-Woluwe, Belgija (URL: <http://www.wittockiana.org/>), Book art museum, Lodz, Poljska (URL:[http://www.book.art.pl/cele/cele\\_eng.htm](http://www.book.art.pl/cele/cele_eng.htm)).

<sup>15</sup> Vidjeti na: Museum of printing history (Houston, Teksas); URL:<http://www.printingmuseum.org/about.php>

<sup>16</sup> Nedavno je u dnevnom tisku objavljena informacija o gradnji Muzeja stripa u Kini, koji će se prostirati na 30 000 m<sup>2</sup> uz golemi park i jezera te će biti najveći svjetski centar stripa i animiranog filma. Pogledajte kako će izgledati Muzej stripa i animacije u Kini. Jutarnji list; <http://www.jutarnji.hr/pogledajte-kako-ce-izgledati-muzej-stripa-i-animacije-u-kini/943985/> (datum pristupa: 10. svibnja 2011.).

<sup>17</sup> Zbirka tiskarstva i knjigoveštva; <http://www.muio.hr/hr/zbirke/zbirke/zbirka-tiskarstva-i-knjigovestva/> (datum pristupa: 2. veljače 2012.); *Vodič kroz hrvatske muzeje i zbirke*. Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 2011., str. 371.

<sup>18</sup> Galić, Anđelka. Zbirka tiskarstva i knjigoveštva // *Skriveno blago Muzeja za umjetnost i obrt*, Zagreb: izbor iz fondusa u povodu 125. obljetnice MUO: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 27. studenog 2005. - 28. veljače 2006. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2005., str. 394-413.

U toj je skupini i **Gradski muzej Senj**. U stalnom postavu Muzeja predstavljena je tematska cjelina Zbirka glagoljice i glagoljskog tiskarstva<sup>19</sup>, kojom je prikazan nastanak i razvoj glagoljice i tiskarstva u senjskom kraju. Glagoljski kameni spomenici i njihovi faksimili izloženi u postavu svjedoče o razvoju toga pisma tijekom 14. i 15. st. i o njegovoj uporabi na tom području. U Senju je radila i glagoljska tiskara, osnovana oko 1494. g., koja je bila među prvim tiskarama u jugoistočnoj Europi i u kojoj su tiskane dvije inkunabule: *Senjski glagoljski misal* i *Spovid općena*.<sup>20</sup>

Povijest tiskarstva u Međimurju zasebno je obrađena tema u stalnom postavu **Muzeja Međimurja Čakovec**, važna i za nacionalnu povijest. Naime, tiskarstvo u Međimurju datira još iz 16. st., kada je u Nedelišću pokraj Čakovca tiskan Pergošićev prijevod Verböczyjeva *Tripartituma* (1574.), a od 1884. g. u Čakovcu djeluje tiskara te izlaze tjedne novine.<sup>21</sup>

<sup>19</sup> *Glagoljica i tiskarstvo na području grada Senja*: vodič. Senj: Gradski muzej Senj, 1998.; NEKIĆ, Darko. *Senjsko tiskarstvo u 19. i 20. stoljeću*. Gradski muzej Senj, listopad 1998. Senj: Gradski muzej Senj, 1998.; *Vodič*, str. 100.

<sup>20</sup> Više o radu senjske tiskare u: Runje, Petar. *Senjski kulturni krug i senjska tiskara*. *Senjski zbornik*, 35 (2008.), str. 91-114.; Bogović, Mile. Gdje je radila senjska glagoljska tiskara od godine 1494. do 1496.? *Senjski zbornik*, 21 (1994.), str. 101-108.

<sup>21</sup> *Muzej Međimurja Čakovec*: vodič stalnim postavom, 2. izd. Čakovec: Muzej Međimurja, 2004.; Muzej Međimurja: postav Etnografskog odjela, stalni postav zbirke obitelji Zrinskih, postav kulturno-povijesnog odjela, tiskarstvo u Međimurju i stalni postav zbirke Bezeredi, 22. prosinca 1997., palača Staroga grada u Čakovcu. Čakovec: Muzej Međimurja, 1997.; *Vodič*, str. 436.

U postavu je izložena tiskana muzejska građa nastala u Međimurju, kao i ona koja govori o Međimurju te predmeti i oprema upotrebljavani u tiskarskoj djelatnosti.

Gradski muzej Karlovac također je svojim stalnim postavom prezentirao temu karlovačkog tiskarstva i osnivanja Ilirske čitaonice.<sup>22</sup>

Hrvatski muzeji unutar svojih tehničkih zbirki posvećenih tehnikama pisanja i umnožavanja teksta skupljaju i tiskarske strojeve i opremu (npr. Tehnički muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije u Osijeku, Muzej Brodskog Posavlja u Slavanskom Brodu, Gradski muzej Bjelovar), a kupnjom opreme Istratiska, pazinske tiskare u stečaju, potaknuta je inicijativa za osnivanje muzeja tiskarstva u Pazinu. Ako se ostvare ideje ravnatelja Muzeja grada Pazina Denisa Visintina, bio bi to prvi muzej tiskarstva ne samo u Istri već i u Hrvatskoj.<sup>23</sup>

Osim stalnih izložaba, u povijesnoj kronologiji izložaba hrvatskih muzeja može se vidjeti da je održano nekoliko većih nacionalnih i niz manjih lokalnih povremenih izložaba o povijesti pismenosti, knjige i tiskarstva.<sup>24</sup> Dakle, u hrvatskoj

<sup>22</sup> *Vodič*, str. 248.

<sup>23</sup> Muzej tiskarstva u središtu Istre. Glas Istre, 6. studenog 2009.; URL: <http://www.glasistre.hr/kultura/vijest/130329> (datum pristupa: 5. veljače 2012.).

<sup>24</sup> Neke su od njih *Pisana riječ u Hrvatskoj* (1985.), *Dva tisućljeća pismene kulture na tlu Hrvatske* (1987.), Lončarić, Magdalena. *Tiskarstvo u Varaždinu* (2007. ), Obradović, Davorica. *Povijest tiskarstva u Sisku: 1869. - 1940.* Sisak: Gradski muzej Sisak (2007.). Prikaz značajnijih izložaba knjižne građe vidjeti u: ZGAGA, Višnja. Kako muzealizirati knjigu/književnost. *Muzeologija*, 43/44, 2006.-2007., str. 341-355.

muzejskoj zajednici postoji svijest i potreba za skupljanjem građe vezane za povijest knjige i tiskarstva, postoje i zbirke vezane za tu temu, pa čak i inicijative, što ipak nije adekvatna zamjena za nacionalni muzej pisma/knjige/tiskarstva, ali je dokaz o osviještenoj potrebi muzeološke komunikacije tema vezanih za nacionalnu povijest pismenosti i knjige.

### MUZEJSKE ZBIRKE KNJIGA I KNJIŽNIČNE GRAĐE

Kao što je u uvodnim recima rečeno, knjižnične jedinice u muzeju mogu imati ulogu muzejskih predmeta s obzirom na njihov materijal, oblik i značenje, ali i na njihovu primarnu zadaću nositelja zabilježenog znanja. Definiraju se kao predmet kulturne baštine, tj. kao svaki materijalni medij na kojemu je vizualnim, auditivnim ili taktilnim simbolima oblikovan skup misli i/ili osjećaja.

U muzejima se knjižna građa skuplja i organizira i u različite muzejske zbirke. Te se zbirke, poput ostalih muzejskih zbirki, ustrojavaju prema jednome ili više obilježja ovisno o njihovoj ulozi i funkciji u muzeju. One su po vrsti svoje građe zbirke knjižne građe ili pak cjelovite knjižnice, no unutar muzeja one mogu imati povijesnu, umjetničku, biografsku ili neku drugu zadaću.

Za potrebe sagledavanja tematike knjige i knjižne građe u hrvatskim muzejima i njihove muzeološke funkcije provedeno je istraživanje muzejskih zbirki knjiga i knjižne građe analizom podataka koje su dostavili muzeji tijekom 2011. g. za MDC-ov stručni Registar, jedinstvenu i specifičnu bazu podataka o muzejima, njihovim zbirkama, dokumentaciji

i stručnim djelatnicima.<sup>25</sup> Korišteni su i recentni podaci objavljeni u MDC-ovu Vodiču kroz hrvatske muzeje i zbirke 2011.

U hrvatskim su muzejima trenutačno ustrojene 2 172 muzejske zbirke, od čega 101 muzejska zbirka koja posjeduje samo knjižnu građu ili pak neku vrstu knjižne građe unutar mješovitih zbirki. Te su zbirke utemeljene u 65 muzeja.

Od tog je broja u Registar kulturnih dobara RH – Listu zaštićenih kulturnih dobara, koji se vodi u Ministarstvu kulture Republike Hrvatske<sup>26</sup>, zasad upisano 12 zbirki koje sadržavaju i knjižnu građu, a od toga su tri zbirke s isključivo knjižnom građom (Zbirka knjiga Gradskog muzeja Novalja, Zbirka knjiga Dvora Trakošćan i Zbirka voznih redova Hrvatskoga željezničkog muzeja, koja obuhvaća knjige i vozne redove).

Kako se iz naziva zbirke često nije moglo zaključiti sadržava li ona knjižnu građu ili ne te koja je njezina muzeološka uloga unutar muzeja, do točnih i nedvosmisle-

<sup>25</sup> Više o Registru muzeja, galerija i zbirki u RH na: URL:<http://mdc.hr/hr/mdc/registar-muzeja/>. Na web stranicama MDC-a baza Registra dostupna je i u sklopu projekta *Hrvatski virtualni muzeji* URL:<http://mdc.hr/hr/muzeji-u-hrvatskoj/hvm-pregled-muzeja/>. Voditeljica Registra je bila dokumentaristica Markita Franulić.

<sup>26</sup> U trenutačno objavljenom Registru kulturnih dobara RH na webu (<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212>), nažalost, ne može se doći do preciznih podataka o knjižnim zbirkama registriranim kao kulturno dobro. Naime, Registar objavljuje i stare i nove registracije, što dovodi do zbunjujućih podataka. Nadalje, Registar donosi podatke na razini pojedinog muzeja, a podatak koje su zbirke tog muzeja registrirane, navodi se tek u polju opisa, koje nije pretraživo.

nih podataka iz baze Registra trebalo je doći pretraživanjem dvaju dodatnih kriterija: vrste zbirke i vrste građe. Prvi kriterij – vrsta zbirke – trebao je objasniti muzejsku ulogu koju zbirka ima unutar muzeja, a kriterij vrste građe trebao je dati odgovor na pitanje sadržava li zbirka knjižnu ili i neku drugu vrstu građe.

Pri analizi podataka iz Registra uzeta je u obzir činjenica da je lista naziva za vrstu zbirki ponuđena muzejima pri popunjavanju upitnika za Registar. Otežavajuća je okolnost u praksi muzeja bilo to što su opći nazivi „tiskana građa” ili „tiskovina” obuhvaćali široku lepezu zastupljene građe (tiskanu građu, novine, knjige, brošure, rukopise, propise, kataloge, kalendare, ali i dokumente, pisma, kartografsku i arhivsku građu, plakate), dakle i arhivsku, i dokumentarnu, i rukopisnu, i knjižnu građu.

Uvidom u dostupne podatke i njihovom analizom uočili smo tri osnovna pojavna oblika muzejskih zbirki knjiga i knjižne građe u hrvatskim muzejima. S obzirom na kriterije vrste zbirke i vrste muzejske građe koju sadržavaju, razlikujemo sljedeće tipove zbirki.

1. Knjižnice/ muzejske zbirke knjiga/ muzejske zbirke knjižne građe

Vrsta zbirke: knjižnica ili zbirka knjižne građe.

Vrsta građe: knjiga, publikacija, tiskovina, listovi, tiskana građa...

2. Cjelovite knjižnice ili zbirke knjižne građe ustrojene u različite vrste muzejskih zbirki

Vrsta zbirke: različite vrste (umjetnička, povijesna, kulturno-povijesna...).

Vrsta građe: knjiga, publikacija, tiskovina, listovi, tiskana građa...

3. Knjižna građu u različitim vrstama zbirki raznovrsne muzejske građe

Vrsta zbirke: različite vrste (umjetnička, povijesna, kulturno-povijesna...).

Vrsta građe: raznovrsna građa, među kojom je i knjižna.

Svako od navedenih skupina posvetit ćemo više pozornosti u daljnjem tekstu.

### **Knjižnice/ muzejske zbirke knjiga/ muzejske zbirke knjižne građe**

Pretraživanjem po navedenim kriterijima prvu skupinu muzejskih zbirki čine knjižnice ili zbirke knjižne građe. Tom su skupinom obuhvaćene samo one muzejske zbirke koje sadržavaju isključivo knjižnu građu ili pak cjelovite (spomeničke) knjižnice.

Takve je muzejske zbirke ustrojilo 16 muzeja u 23 zbirke (popis zbirki iz prve skupine dan je u prilogu 1.). U tim je muzejskim zbirkama ukupno 93 807 jedinica građe.

Riječ je o izuzetno vrijednim zbirkama knjižne građe ili knjižnicama s raritetnim i unikatnim primjercima knjiga ili pak o knjižničnim jedinicama važnima za povijest nacionalne kulture i pismenosti.

Među njima je Pedagoška knjižnica Davorina Trstenjaka Hrvatskoga školskog muzeja<sup>27</sup>, koju je 1877. osnovao Hrvatski pedagoško-književni zbor, koji će kasnije (1901.) osnovati i sam Muzej. Knjižnica je i danas nezaobilazno mjesto za istraživače povijesti hrvatskoga školstva i pedagogije.

<sup>27</sup> Batinić, Štefka. Postanak i razvoj Pedagoške knjižnice Davorina Trstenjaka te njezina važnost za pedagošku i školsku historiografiju *Naš Museum: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prigodom proslave 150 godina od utemeljenja hrvatskoga Narodnog muzeja u Zagrebu 1846. - 1996.:* Zagreb, 12. - 14. studenog 1996./ (uredništvo J. Balabanić... et al.), str. 247-255.

U toj je skupini i Zbirka starih i rijetkih knjiga Muzeja grada Splita<sup>28</sup>, koja sadržava 1 190 jedinica knjižne građe te dvije knjižnične zbirke Zavičajnog muzeja grada Rovinja – Stancoviciana<sup>29</sup>, spomenička knjižnica Petra Stankovića (1771. – 1852.) i Knjižnica Antonija Ive (1851. – 1937.)<sup>30</sup>, profesora talijanistike na sveučilištu u Beču, filologa i folklorista.

Jedna od muzejskih zbirki je i zavičajna zbirka Essekiana Muzeja Slavonije, koja obuhvaća osječke tiskovine sustavno prikupljane od 1903. g. prema načelu zavičajnosti i koja daje pregled povijesti osječkoga tiskarstva od njegovih početaka (Franjevačka knjižnica 1735.; Knjižnica obitelji Divald 1775.) do Drogoga svjetskoga rata.<sup>31</sup>

Pojedine zbirke izdvojene u tu skupinu, prema vrsti definirane kao knjižne, prijavljivane su i kao neka druga vrsta mu-

zejske zbirke, npr. kao knjižne i povijesne – dvije zbirke; kao knjižne i memorijalne – dvije zbirke, kao knjižna i pomorska – jedna zbirka (koje su to zbirke, navedeno je u prilogu 2.). Muzeji su na taj način naznačili muzeološku funkciju svojih zbirki ne isključujući njihovu kategorizaciju u knjižne s obzirom na vrstu građe/zbirke.

Navedene se vrste zbirki stručno obrađuju, a svoju računalnu bazu podataka ima 18 zbirki u 13 muzeja, i to većinom u različitim knjižničarskim programima (K++, Medved, MS Excel) ili pak u programu za obradu muzejske građe M++ (sedam muzeja).

Te se muzejske zbirke knjižne građe populariziraju na načine specifične za pojedini muzej – izlažu se<sup>32</sup> ili objavljuju u različitim muzejskim katalogima.<sup>33</sup>

### **Cjelovite knjižnice ili zbirke knjižne građe ustrojene u različite vrste muzejskih zbirki**

Drugu skupinu zbirki knjižne građe koju smo izdvojili iz Registra s obzirom na vrstu zbirke i vrstu građe čine cjelovite knjižnice ili zbirke knjižne građe koje nisu, kao u prethodnom primjeru, prema vrsti definirane kao zbirke knjižne građe

<sup>28</sup> ZGLAV-MARTINAC, Helga. *Zbirka starih i rijetkih knjiga Muzeja grada Splita = The collection of old and rare books of the Split city museum*. Split: Muzej grada Splita, 2009.

<sup>29</sup> DOBRIĆ, Bruno. *Stancoviciana: spomenička biblioteka = Biblioteca monumentale = Gedenkbibliothek*. Rovinj: Zavičajni muzej grada Rovinja, 1995.; SMOLICA, Marija. *Stancoviciana: agronomija, prirodne znanosti*. Rovinj: Zavičajni muzej grada Rovinja, 2010.

<sup>30</sup> SMOLICA, Marija. *Antonio Ive (1851.-1937.): knjižnica jednog profesora: Zavičajni muzej grada Rovinja, ožujak 2007*. Rovinj: Zavičajni muzej grada Rovinja, 2007.

<sup>31</sup> Knežević, Ivana. Od zavičajne zbirke muzejske knjižnice do mrežnoga kataloga. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 53, 3/4, str. 99-106. Na web stranicama Muzeja Slavonije objavljen je digitalizirani katalog zavičajne zbirke Essekiane Muzeja Slavonije, nastao na temelju *Osječke bibliografije* Marije Malbaše. Essekiana; URL:<http://www.mso.hr/essekiana/katalog.php> (datum pristupa: 15. travnja 2012.).

<sup>32</sup> Među njima je i izložba mr. sc. Marine Vinaj, knjižničarske savjetnice Muzeja Slavonije, koja je za izložbeni projekt *Tiskopisi XVI. stoljeća iz riznice Muzeja Slavonije Osijek* 2007. g. dobila nagradu Hrvatskoga muzejskog društva. Godišnja nagrada HMD-a; URL: <http://www.hrmud.hr/clanak/Godisnja-nagrada-HMD-a/19>. Uz izložbu je objavljen katalog: VINAJ, Marina. *Tiskopisi XVI. stoljeća iz riznice Muzeja Slavonije u Osijeku*. Osijek: Muzej Slavonije, 2007.

<sup>33</sup> Katalogi izložaba skupljaju se u Zbirci kataloga knjižnice Muzejskoga dokumentacijskog centra.

već kao jedna od različitih vrsta muzejskih zbirki. Iako takve muzejske zbirke čini isključivo knjižna građa, a često i sam naziv zbirke upućuje na njihovu knjižnu građu (npr. Zbirka starih i rijetkih knjiga Gradskog muzeja Bjelovar ili Zbirka knjiga Muzeja Starog Grada), one su najčešće po vrsti definirane kao povijesne zbirke, ali i kao umjetničke, memorijske ili biografske. Za takvu su se karakterizaciju svojih zbirki muzeji (najvjerojatnije) odlučili s obzirom na svoju muzeološku funkciju koju imaju u muzeju.

U Registru je evidentirano 18 takvih zbirki unutar 14 muzeja, sa 43 047 jedinice građe. Njihov je popis u prilogu 2.

Kao i u prethodnoj skupini, i u navođenju vrsta građe koju sadržavaju uočena je neujednačenost terminologije. Tako se pojavljuju termini „knjiga“, „publikacija“, „tiskovina“, „listovi“, „monografije“. To je svakako i odraz nepostojanja jedinstvenoga muzeološkog pojmovnika/tezaurusa u hrvatskoj muzejskoj zajednici koji bi se upotrebljavao za jedinstveno označavanje i obradu muzejske građe.

U ovoj je skupini već spominjana Zbirka tiskarstva i knjigoveštva Muzeja za umjetnost i obrt, koja je definirana kao umjetnička zbirka. Druga poznata zbirka knjiga je i Zbirka knjiga Dvora Trakošćan<sup>34</sup>, koja je po vrsti definirana kao povijesna, a sadržava 1 732 knjige i časopisa. Ta je knjižna zbirka važan pokazatelj duge i bogate povijesti i kulture obitelji Drašković, a u 2010. g. registrirana je kao kulturno dobro.<sup>35</sup>

U istoj se skupini našla i jedna zavičajna zbirka (Zavičajna zbirka grada Ploča), koja je, osim što je povijesna, ujedno i knjižna i zavičajna zbirka, što se ne navodi u njezinoj klasifikaciji, a trebalo bi biti naznačeno. Osobito je zanimljiva i Zbirka voznih redova Hrvatskoga željezničkog muzeja, koja obuhvaća tematski specifične knjige s voznim redovima. Zbirka voznih redova, jedinstvena zbirka takve vrste u zemlji, svjedoči o razvoju željezničkog sustava i opsegu prometa u pojedinim razdobljima i državnim ustrojima. Prvotno je građa skupljana u sklopu muzejske knjižnice, ali se planskim prikupljanjem i brojnošću građe izdvojila u zasebnu muzejsku zbirku, koja je 2009. g. i registrirana kao kulturno dobro.<sup>36</sup> S muzeološkog je stajališta zanimljivo da se građa Zbirke obrađuje prema arhivističkim standardima.<sup>37</sup>

Kako bi se došlo do što preciznijih podataka, za muzejske zbirke knjižne građe trebalo bi iskazivati i podatke o njihovoj vrsti, koji proizlaze iz vrste građe što je pohranjenu. Naime, iako unutar svojih muzeja imaju povijesnu ili umjetničku muzejsku ulogu, one su po vrsti i dalje – zbirke knjižne građe. Bilo bi poželjno ujediniti zbirke iz prve i druge skupine, i

min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=46774195 (datum pristupa: 3. svibnja 2012.).

<sup>36</sup> Hrvatski željeznički muzej; URL: <http://hvm.mdc.hr/hrvatski-zeljeznicki-muzej,870.3%3aZAG/hr/zbirke/?zbid=6194>. Također: Hrvatski željeznički muzej; URL: [http://www.hznet.hr/hz\\_muzej/index.php/zbirke/zbirka-voznih-redova](http://www.hznet.hr/hz_muzej/index.php/zbirke/zbirka-voznih-redova) (datum pristupa: 2. ožujka 2012.).

<sup>37</sup> ARHINET. [http://arhinet.arhiv.hr/\\_Generated/Pages/ArhivskeJedinice.PublicDetails.aspx?ItemId=71291](http://arhinet.arhiv.hr/_Generated/Pages/ArhivskeJedinice.PublicDetails.aspx?ItemId=71291) (datum pristupa: 5. svibnja 2012.).

<sup>34</sup> Vargović, Eduard. Knjižnica u dvorcu Trakošćan. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, 8/9 (1996.), str. 119-123.

<sup>35</sup> Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Registar kulturnih dobara. URL:<http://www>.

to dodavanjem izostavljenog podatka da su te zbrke po vrsti i knjižne zbirke/ i zbirke knjiga/ i knjižnice.

Takav način određivanja/definiranja zbirke knjiga ujedno je najbolje i najpoželjnije rješenje ne samo zato što ono ujedno odražava i vrstu građe i njezinu osmišljenu ulogu u muzeju, već uklanja i dvojbe glede planskoga i opravdanog prikupljanja knjižne građe u muzejske svrhe.

### **Knjižnične jedinice kao jedna od zastupljenih vrsta muzejske građe u različitim muzejskim zbirnama/ knjižna građu u različitim vrstama zbirke raznovrsne muzejske građe**

Različite muzejske zbirke koje sadržavaju raznovrsnu muzejsku građu, među kojom su i različite knjižnične jedinice treći je pojavni oblik uočen u Registru muzeja galerija i zbirki.

Takvih je zbirki, naravno, najviše. U 43 muzeja ustrojeno je 60 mješovitih zbirki različitih vrsta. Ne znamo koliki je broj zastupljenih knjižničnih jedinica među njima jer muzeji za takve zbirke ne iskazuju broj jedinica pojedine zastupljene vrste. Popis zbirki može se vidjeti u prilogu 3.

Za tu skupinu zbirki karakteristične su ostavštine, koje se prema hrvatskome jezičnom savjetniku određuju kao materijalna i duhovna dobra što ostaju nakon čije smrti, tj. kao ono što nasljeđuju buduće generacije.<sup>38</sup> Među njima je Zbirka ostavština Franje Košćeca u Gradskoj muzeju Varaždin. Zbirka ostavštine obuhvaća herbarij, biblioteku, instrumen-

tarij, rukopisnu građu, crteže, osobnu dokumentaciju i ambalažu varaždinskoga gimnazijskog profesora i kustosa Franje Košćeca (1882. – 1968.).<sup>39</sup>

Kao posebna skupina izdvajaju se memorijalni muzeji, zbirke i stalne izložbe koje imaju i knjižnu građu. U Vodiču kroz hrvatske muzeje i zbirke (MDC, 2011.) navedena su 32 memorijalna muzeja, zbirke ili stalne izložbe koje su u cijelosti posvećene određenoj osobi. Po svojem sadržaju, odnosno raznolikosti muzejske građe koju skupljaju srodne su im i ambijentalne kulturno-povijesne cjeline vezane za određenu osobu ili osobe (njih 22).

Među spomenutima je 18 zbirki koje su definirane kao memorijalne, a sadržavaju i knjižnu građu, pa i cijele privatne knjižnice. Neke od njih spominjali smo 2006. g. na MDC-ovu međunarodnom simpoziju *Muzej(i) (i) književnost(i)*, kada smo progovorili o književnoj baštini u muzejima te definitivno pokrenuli i razmišljanja o ulozi knjiga u muzeju (npr. memorijali književnika Miroslava Krleže, Ivana Gorana Kovačića, Slavka Kolara, Petra Šegedina, Mate Balote itd.).<sup>40</sup>

Međutim, iako memorijalne zbirke (književnika ili nekih drugih ličnosti) često sadržavaju i cjelovite osobne

<sup>39</sup> Više o Franji Košćecu, njegovu radu i zbirnama u: BALABANIĆ, Josip. *Prirodoslovac, učitelj i muzealac Franjo pl. Košćec: o 30. obljetnici njegove smrti (1968. – 1998.)*. Varaždin: Gradski muzej Varaždin, 1998.

<sup>40</sup> O muzejima i zbirnama književne baštine pisano je u: Radovanlija Mileusić, Snježana. U potrazi za književnom baštinom u hrvatskim muzejima. *Muzeologija*, 43/44 (2006.-2007.), str. 46-76. Izlaganja sudionika sa simpozija *Muzej(i) (i) književnost(i)* objavljeni su u časopisu *Muzeologija* 43/44.

<sup>38</sup> Hrvatski jezični portal; URL: <http://hjp.noviliber.hr/index.php?show=search> (datum pristupa: 2. prosinca 2011.).



knjižnice, one se ne iskazuju zasebno. Stoga nisu ni evidentirane kao zbirke knjižne građe, niti s podacima o broju, vrsti građe i njezinu sadržaju ulaze u Registar muzeja galerija i zbirki(!).

Takav je primjer osobna knjižnica Ivana Gorana Kovačića (1913. – 1943.)<sup>41</sup>, istaknutoga hrvatskog pjesnika, pisca, novinara i antifašističkog borca u čijoj je rodnoj kući u Lukovdolu postavljen Memorijalni muzej Ivan Goran Kovačić. Njegova se knjižnica, kao ni izbor Goranovih knjiga od 1945. do 2003. izložen u stalnom postavu, ne iskazuje kao zasebna zbirka unutar Memorijalnog muzeja.

U tu bi kategoriju svakako trebalo uvrstiti privatne knjižnice poput one koja se čuva u Zbirci Cate Dujšin-Ribar i dr. Ivana Ribara<sup>42</sup>, kao i u ostalim ambijentalnim memorijalnim muzejima i zbirkama.

Memorijalni prostor Bele i Miroslava Krleže najpoznatiji je primjer koji je definiran kao memorijalna ambijentalna cjelina. Dom Miroslava Krleže obuhvaća dio ostavštine Miroslava Krleže: stilski namještaj, slike, skulpture, predmete umjetničkog obrta, fotografije, oko 4 300 knjiga i časopisa te ostali inventar stana u kojemu su Miroslav i Bela Krleža živjeli od 1952. g. do smrti.<sup>43</sup> Prostorom Krležine radne sobe dominira književnikov radni stol i police s knjigama, rječnicima, gramatikama, enciklopedijama i rijetkim bibliofilskim izdanjima. Te police pretrpane knjigama jedan su od dojmljivijih

elemenata ambijentalne cjeline. No za potrebe Registra muzeja, galerija i zbirki, muzej posvećen književniku, koji u stalnom postavu ima iznimno mnogo knjiga, ne navodi i knjižnu građu kao jednu od vrsta građe(!).

Slično je i sa zbirkom knjiga koja se čuva u Zbirci-stanu arhitekta Viktora Kovačića. U opisu građe toga memorijalnog muzeja, koji čini ambijentalna cjelina stana slavnoga hrvatskog arhitekta Viktora Kovačića (1874. – 1924.), sačuvanoga u izvornom stanju, nažalost, ne navode se knjige(!). One se ne navode za potrebe Registra, ali se ne spominju ni na web stranicama o Zbirci<sup>44</sup> te se stječe dojam kako su samo dekorativne prirode, što Viktoru Kovačiću zasigurno nisu bile.

No zašto je tako? Memorijalne zbirke često čuvaju ostavštine poznatih ljudi ili su vezane za pojedince i sadržavaju raznovrsnu građu. Te se zbirke čuvaju i obrađuju kao cjeline, pa se stoga kao cjeline i prijavljuju za potrebe Registra. Naime, kad god muzejsku zbirku čini raznovrsna muzejska građa (što je uvijek slučaj s memorijalnim zbirkama), ona se ne specificira brojčano već se uvijek navodi ukupni broj jedinica, a vrsta građe navodi se u opisu zbirke. Zato se, nažalost, gube informacije o broju i zastupljenosti pojedine vrste muzejske građe, pa tako i knjižničnih jedinica.

## ZAKLJUČNA PROMIŠLJANJA

Istraživanje knjižne građe u muzejima temeljilo se na podacima iz MDC-ova

<sup>41</sup> Katalog stalnog postava objavljen u: BENYOVSKY, Lucija. *Ivan Goran Kovačić i njegov zavičaj*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2003.

<sup>42</sup> *Vodič*, str. 349.

<sup>43</sup> *Vodič*, str. 345.; ŠTERK, Slavko; Vrabec, Vesna. *Memorijalni prostor Bele i Miroslava Krleže*. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2009.

<sup>44</sup> Donacija gradu Zagrebu: Zbirka-stan arhitekta Viktora Kovačića; URL: <http://www.mgz.hr/hr/zbirke/donacija-gradu-zagrebu-zbirka--stan-arhitekta-viktora-kovacicica,1.html>

Registra muzeja, galerija i zbirki RH te na najnovijim podacima objavljenima u *Vodiču*. Rezultati su dali sliku trenutnog stanja u hrvatskim muzejima, broj i vrste knjižnih zbirki u muzejskim knjižnicama i muzejskim odjelima, potvrdili tezu o knjižnoj građi kao muzejskim predmetima te upozorili na trenutne potrebe i probleme u muzejskoj brizi o knjizi kao kulturnom dobru.

Uočene se činjenice mogu sumirati u nekoliko osnovnih natuknica.

- Još je uvijek nedefinirano pitanje mjesta i uloga knjižne građe u muzejima

Naime, čini se da pitanje je li neka zbirka knjiga/knjižnica dio muzejske knjižnice ili zbirnoga muzejskog fundusa u većini hrvatskih muzeja još nije pronašlo adekvatan i zadovoljavajući odgovor. No nije svaka zbirka unutar muzejske knjižnice ujedno i muzejska zbirka. Da bi to postala, treba, kao i sve ostale zbirke, ispunjavati specifične zahtjeve koje postavlja svaki muzej ovisno o svom poslanju.

To je rezultiralo time da

- nema potpunog uvida u knjižnu baštinu pohranjenu u muzejima.

Broj od 101 muzejske zbirke knjižničnih jedinica/knjižne građe u hrvatskim muzejima zasigurno nije konačan jer mnoge muzejske knjižne zbirke nisu prijavljene u Registar. Jedan od razloga je to što se čuvaju kao dio muzejskih knjižnica, a MDC za potrebe središnjeg Registra nije skupljao podatke o zbirkama knjižnica (bilo knjižničnima, bilo muzejskima), što će se nastojati ispraviti u budućim dogradnjama i razvoju baze Registra. Drugi je razlog to što knjižna građa nije ustrojena u zbirku, odnosno ona je dio sadržajno nedefiniranih zbirki (poput

„zbirki tiska“!). Tu je i problem neiskazivanja pojedinih vrsta građe (pa tako i knjižničnih jedinica) koje su dio memorijalnih i ambijentalnih cjelina.

Osim što izostaje potpuni uvid u zbirke knjižne građe, nepoznat je i konačan broj knjižničnih jedinica, što uvelike umanjuje uvid u bogatstvo pojedinih muzeja.

Sljedeći je problem

- neujednačenost stručne obrade (neujednačeni muzejski i/ili knjižničarski standardi).

Navedeni su podaci pokazali da se za obradu knjižne građe u muzejima primjenjuju i muzejski i knjižničarski standardi. Taj je problem to veći što muzeje očekuje zadaća registracije njihovih knjižnih zbirki kao kulturnog dobra.<sup>45</sup>

Rezultat je činjenica

- da je knjižna građa (uz ostavštine i arhivsku građu) nedovoljno obrađena, izlagana i publicirana građa u muzejima, pa stoga i manje dostupna i poznata posjetiteljima muzeja i široj stručnoj zajednici.

Vjerujemo da će se navedeni problemi bitno lakše rješavati kada se, među ostalim, riješi pitanje

- nedefiniranog profila stručnjaka zaduženoga za knjigu u muzeju.

Ako imamo kustose arheologe ili etnologe, zašto nemamo i kustose knjige?

To je, naime, pitanje na koje nismo dobili odgovor na simpoziju, a ne nudi ga

<sup>45</sup> Ministarstvo kulture RH na svojim je web stranicama objavilo *Naputak za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra za knjižničnu građu* kojega se trebaju pridržavati svi imatelji knjiga i druge tiskane građe kao kulturnog dobra; URL:<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=7375> (datum pristupa: 10. svibnja 2012.).

ni muzejsko zakonodavstvo, koje navodi samo osoblje muzejskih knjižnica. Je li muzejski knjižničar (a još uvijek ih je premalo u muzejima!) osoba odgovorna i za zbirke knjižnice i za muzejske zbirke knjiga? Pokazatelji govore da muzeji koji imaju knjižnično osoblje, osim što imaju uređene muzejske knjižnice, imaju i izložbe knjižne građe iz muzejskih fundusa. Naime, usuđujemo se ustvrditi da muzej koji se brine o svojoj knjižnici ima visoku svijest o potrebi i značenju knjige, pa se i pretpostavlja da će više pozornosti pridati knjižnoj građi, ne izostavljajući

je i ne odvajajući od ostalih vrsta građe i kulturnih dobara.

Posljednje, ali jedno od vrlo bitnih zaključnih razmatranja jest i ponovno upozorenje:

- hrvatska mreža muzeja nema muzeja posvećenoga knjizi/tiskarstvu/književnosti!

Vjerujemo kako će i izlaganja s našeg simpozija biti velika pomoć u stvaranju jedinstvenog kataloga knjižne građe kao kulturnog dobra u hrvatskim baštinskim ustanovama te potaknuti inicijativu za osnivanje muzeja knjige.

## PRILOG 1.

### Muzeji koji posjeduju knjižnice ili muzejske zbirke knjižne građe

MUZEJ	ZBIRKA	VRSTA ZBIRKE	VRSTA GRAĐE
Creski muzej	Zbirka Buničić, Koljevina, Moise	knjižnica; tiskana građa	knjige, notni materijal
Dubrovački muzeji - Pomorski muzej	Zbirka atlasa i starijih izdanja knjiga	pomorska; knjižna građa	atlas, knjige
Gradski muzej Bjelovar	Zbirka knjiga iz knjižnice 5. križevačke i 6. đurđevačke graničarske pukovnije	povijesna; memorijalna; knjižna građa	knjige
	Zbirka zavičajnog knjižnog fonda	knjižna građa	knjige
Gradski muzej Korčula	Zbirka starih knjiga	povijesna; knjižna građa	knjige, domaća i strana periodika
Gradski muzej Novalja	Zbirka knjiga	knjižna građa	stare knjige
Gradski muzej Vukovar	Zbirka rara	knjižnica	biblioteka rariteta
Hrvatski prirodoslovni muzej	Zbirka starih i raritetnih prirodoslovnih knjiga	knjižna građa	knjige
Hrvatski školski muzej	Pedagoška knjižnica Davorina Trstenjaka	knjižnica	knjige
Hrvatski športski muzej	Zbirka knjižne građe	knjižna građa	knjižna građa

<b>MUZEJ</b>	<b>ZBIRKA</b>	<b>VRSTA ZBIRKE</b>	<b>VRSTA GRAĐE</b>
Muzej grada Splita	Zbirka starih i rijetkih knjiga	knjižna građa	stare i rijetke knjige
Muzej prehrane Podravka	Zbirka kuharica i knjiga	povijesna; knjižna građa	Podravkine knjige recepata i druge knjige o kuhanju, gastronomiji, poljoprivredi i gospodarstvu
Muzej Slavonije	Gimnazijska zbirka	knjižna građa	knjižna građa s područja cijele Europe
	Zavičajna zbirka Essekiana	knjižna građa	knjige i časopisi
	Zbirka molitvenika	umjetnička; knjižna građa	tiskani molitvenici
	Zbirka Prandau-Normann	memorijalna; knjižna građa	knjižna i notna građa s područja cijele Europe
	Zbirka udžbenika	knjižna građa	
Muzej Sveti Ivan Zelina	Zbirka starih knjiga	knjižna građa	stare knjige
Zavičajni muzej grada Rovinja - Museo civico della citta' di Rovigno	Knjižnica Antonio Ive	knjižnica	knjige i časopisi iz privatne knjižnice prof. Antonija Ive
	Stancoviciana	knjižnica	stare i rijetke knjige
Zavičajni muzej Poreštine - Museo del territorio parentino	Knjižnica (Biblioteca sociale circolante)	knjižnica	knjige, beletristika
	Spomenička knjižnica	knjižnica	rijetka knjižnična građa, cinquecentine
Zavičajni muzej Stjepana Grubera	Zbirka knjiga	knjižna građa	

**PRILOG 2.****Muzejske knjižnice/zbirke knjižne građe kao različite vrste muzejskih zbirki**

<b>MUZEJ</b>	<b>ZBIRKA</b>	<b>VRSTA ZBIRKE</b>	<b>VRSTA GRAĐE</b>
Dvor Trakošćan	Zbirka knjiga	povijesna	knjige, časopisi
Gradski muzej Bjelovar	Zbirka starih i rijetkih knjiga	povijesna; umjetnička	knjige
Hrvatski školski muzej	Rara	povijesna	zbirka knjiga s područja školstva i pedagogije
	Zbirka školskih izvješća	povijesna	publikacije o godišnjem radu škola
	Zbirka učeničkih i školskih listova	povijesna	učenički i školski listovi osnovnih i srednjih škola
	Zbirka udžbenika i priručnika	povijesna	udžbenici i priručnici za osnovne i srednje škole
Hrvatski športski muzej	Zbirka tiskovina, kataloga i kalendara	povijesna	tiskovine, katalogi i kalendari
Hrvatski željeznički muzej	Zbirka vozničkih redova	povijesna	knjige, vozni redovi
Lošinjski muzej	Fond ostavštinskih knjižnica	povijesna; memorijalna	knjige
Muzej Cetinske krajine	Zbirka dokumenata	povijesna	pisana i tiskana građa, publikacije, proglašeni
Muzej grada Rijeke	Zbirka tiska	povijesna	knjige, brošure, novine, letci, plakati
Muzej Slavonije	Zbirka novina	povijesna	novine
	Zbirka Weissmann	memorijalna	knjižna građa iz cijele Europe
Muzej Staroga Grada	Zbirka knjiga	povijesna; memorijalna; biografska	knjige, časopisi
Muzej Sveti Ivan Zelina	Zbirka novina	povijesna	novine iz Zagrebačke županije
Muzej za umjetnost i obrt	Zbirka tiskarstva i knjigoveštva	umjetnička	knjige
Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka	Zbirka knjiga i periodike	povijesna	knjige, periodička izdanja, vodiči, kalendari, leci, stara i vrijedna izdanja
Zavičajna zbirka grada Ploča	Zavičajna zbirka grada Ploča	povijesna	monografije, knjige, časopisi, fotografije

**PRILOG 3.**

**Knjižna građa u različitim vrstama muzejskih zbirki raznovrsne građe**

MUZEJ	ZBIRKA	VRSTA ZBIRKE	VRSTA GRAĐE
Galerija Gallerion - Pomorska zbirka Gobbo	Pomorska zbirka Sergio Gobbo	pomorska; povijesna	predmeti, makete brodova, uniforme, zemljopisne karte, knjige, naoružanje
Gradski muzej Čazma	Memorijalna zbirka botaničara Ive Horvata	memorijalna	herbariji, geobotanički zemljovid, knjige i publikacije sa stručnim radovima Ive Horvata, fotografije s istraživanja, pisma, diplome
	Memorijalna zbirka književnika i agronoma Slavka Kolar	memorijalna	Kolarova književna djela na raznim jezicima, od prvoga, s njegovim ispravicima i fusnotama iz 1917., manuskripti književnih, stručnih i autobiografskih tekstova, intervjui, crteži - karikature, fotografije, priznanja, medalje, diplome, publicistički radovi o Kolaru
	Zbirka Domovinskog rata	povijesna	dokumenti, fotografije, amblemi, knjige, novinski članci
	Memorijalna zbirka slikara (animatora, crtača, redatelja, ilustratora, dizajnera) Aleksandra Marksa	umjetnička; memorijalna	kadrovi iz filmova, slike, grafike, ilustracije (knjige, časopisi, kalendari, čestitke), pisma, medalje, animirani filmovi (na VHS-u i DVD-u), dizajn, priznanja, statue, nagrade
Gradski muzej Karlovac	Zbirka braće Seljan	etnografska	oružje južnoameričkih urođenika, geografske karte, plakati, knjige, glazbeni instrument
Gradski muzej Korčula	Memorijalna zbirka Petra Šegedina - u osnutku	memorijalna	fotografije, knjige, audiozapisi
	Zbirka NOB-a	povijesna	predmeti iz razdoblja NOB-a i poratnog razdoblja (kurirska torba, sanitetski kovčeg, ručne bombe, radio, ciklostil, puške, kacige njemačkoga i talijanskog okupatora, bodljikava žica, drvena ploča s natpisom iz razdoblja njemačke okupacije); dokumenti, povijesne karte s prikazima ratnih djelovanja, spomenice i povelje korčulanskih partizana, umjetnine s motivima iz razdoblja NOB-a, fotografije, knjige

MUZEJ	ZBIRKA	VRSTA ZBIRKE	VRSTA GRAĐE
	Muzička zbirka	povijesna; umjetnička	instrumenti i notni zapisi: glasovir Ivana Boschi - radionica Streicher-Stein, note od kraja 18. st. do 1930-ih, rukopisni notni zapisi i djela tiskana u Hrvatskoj, Italiji, Austriji i Velikoj Britaniji: razni glazbeni oblici sakralne i svjetovne glazbe za vokalnu i instrumentalnu interpretaciju
Gradski muzej Križevci	NOB i radnički pokret	povijesna	dokumenti, fotografije, proglasi, novine
Gradski muzej Požega	Povijesna zbirka	povijesna; tehnička	dokumenti, povelje, diplome, rukopisi, odore, oružje, karte, fotografije, negativi, tehnički predmeti, tiskana građa, predmeti iz svakodnevnog života
Gradski muzej Varaždin	Dokumentarna 2	povijesna	brošure, plakati, oglasi, leci, programi, posjetnice, novine, razni formulari i dr.
	Zbirka ostavština - Jagić, Kukuljević	povijesna; memorijalna; biografska	rukopisna i tiskana građa, fotografije, slike, skulpture, reljefi, insignije, odjeća, namještaj, sablja
	Zbirka ostavština Franje Košćeca	prirodoslovna; povijesna; biografska	herbarij, originalni instrumentarij, modeli, crteži, biblioteka, rukopisi, povijesna ambalaža, osobna dokumentacija, fotografije
Hrvatski muzej naivne umjetnosti	Zbirka bibliofilskih izdanja	umjetnička	bibliofska izdanja
Hrvatski muzej turizma	Zbirka tiskane građe	tiskana građa	tiskana građa vezana za turizam
Hrvatski povijesni muzej	Dokumentarna zbirka II.	povijesna; memorijalna; biografska	dokumenti, tisak, plakati, leci, publikacije
Lošinjski muzej	Zbirka hrvatskih majstora Andra Vida Mihičića	umjetnička	slike, crteži, grafike, skulpture, medalje i plakete, arhivska građa, knjige i časopisi, osobni predmeti
Memorijalna zbirka Jozo Kljaković	Memorijalna zbirka Jozo Kljaković	umjetnička; memorijalna	slike, crteži, skulpture, namještaj, knjige i dr.
Memorijalna zbirka Mije Mirkovića - Mate Balote	Memorijalna zbirka	memorijalna	predmeti memorijalnog značenja: osobna korespondencija, knjige i rukopisi; reprodukcije fotografija i osobne rukopisne ostavštine
Muzej Brodskog Posavlja, Slavonski Brod	Zbirka dokumentarne građe II	dokumentarna	osobni dokumenti, opći dokumenti, bilteni, brošure, novine, štafetne palice

MUZEJ	ZBIRKA	VRSTA ZBIRKE	VRSTA GRAĐE
Muzej Gacke Otočac	Memorijalna zbirka Stojana Aralice	memorijalna	likovni radovi, osobni predmeti, dokumenti, knjige i dr.
Muzej grada Crikvenice	Zbirka tiska	tiskana građa	tiskana građa
Muzej grada Kaštela	Zbirka dokumentarne građe	povijesna	fotografije, razglednice, knjige, pisani dokumenti
Muzej grada Pazina	Glazbena zbirka	povijesna	glazbeni instrumenti, gramofoni, gramofonske ploče, notni materijal
	Zbirka dokumenata, karata, rukopisa, tiskovina	povijesna	dokumenti, karte, školske svjedodžbe, osobne isprave, tiskovine
	Sakralna zbirka	povijesna; umjetnička	predmeti vezani za crkvu i pobožnost: skulpture i slike svetaca, crkvena zvona, svijećnjaci, tiskovine, devocionalije
Muzej grada Trogira	Zbirka novovjekovne kulturne povijesti	povijesna; umjetnička	namještaj, slike, odjeća, knjižna građa, arhivska građa, uporabni predmeti, nakit
	Zbirka srednjovjekovne kulturne povijesti	povijesna; umjetnička; numizmatička	kameni spomenici, grbovi, skulpture, reljefi, rukopisi, slike, pečati, novac, liturgijski predmeti, arhivska građa i dr.
Muzej grada Zagreba	Zbirka Ivana pl. Zajca	memorijalna	kulturno-povijesna zbirka: namještaj, slike, spomen-knjige, diplome, medalje, fotografije, predmeti primijenjenog obrta
Muzej grada Zagreba - Zbirka Cate Dujšin-Ribar i dr. Ivana Ribara	Zbirka Cate Dujšin-Ribar i dr. Ivana Ribara	memorijalna	umjetnički predmeti (stilski namještaj, slike, skulpture i predmeti umjetničkoga obrta iz razdoblja od 15. do 20. st., 80 njezinih slika i crteža) te biblioteka, rukopisi i ostala građa iz ostavštine dr. Ivana Ribara i Dubravka Dujšina
Muzej hvarske baštine	Ljetnikovac Hanibala Lucića	povijesna	kulturno-povijesna i memorijalna građa i ambijent; knjige, slike, namještaj, odjeća, pečati, posuđe
Muzej Međimurja Čakovec	Zbirka razglednica i novina	povijesna	razglednice, novine
	Zbirka tiskane građe i dokumenata	tiskana građa	tiskana građa
Muzej Moslavine Kutina	Zbirka Domovinskog rata	povijesna	vojna oprema i oružje korišteno u Domovinskom ratu, plakati, zahvalnice, bilteni, plakete, amblemi, crteži, skulptura



<b>MUZEJ</b>	<b>ZBIRKA</b>	<b>VRSTA ZBIRKE</b>	<b>VRSTA GRAĐE</b>
Muzej otoka Brača	Kulturno-povijesna zbirka	povijesna; umjetnička; tehnička; numizmatička; pomorska	umjetnička građa (skulptura, slike), pomorstvo (brodske pulene, lafeti), alati vezani za građanstvo (npr. šivaći stroj) i industriju (acetilene), uporabni predmeti, odjeća, novac, pokućstvo, zbirka predmeta iz NOB-a (oružje, rendgenski aparat itd.), zbirka knjiga, fotografija, dopisnica, službenih i osobnih dokumenata, te članaka o Vladimiru Nazoru
Muzej Petra Preradovića	Biografska zbirka	povijesna	knjige, publikacije, skulpture, albumi, pisma, fotografije, slike
Muzej prehrane Podravka	Zbirka reklamne građe i suvenira	umjetnička; tehnička	oglasi, leci, katalozi, cjenici, knjižice recepata, značke, šaukartoni, reklamne krpe, pregače, krige, čaše, maskote, kišobrani, šeširići i kape, predlošci za crtane filmove, videokasete, posuđe kreirano u reklamne svrhe
Muzej Slavonije	Zbirka kalendara	povijesna	kalendari, zidni, stolni, džepni, u obliku knjige, računi
Muzej Valpovštine	Povijesna zbirka	povijesna; memorijalna; biografska	dokumenti, knjige, oružje
	Kulturno-povijesna zbirka	povijesna; umjetnička; memorijalna; biografska	namještaj, fotografije, slike, knjige
Muzeji Hrvatskog zagorja - Muzej Staro selo Kumrovec	Povijesna zbirka	povijesna	građa razvrstana u osam podzbirki koje čine: memorijalni predmeti, oružje, dokumenti i rukopisi, tiskani materijal, zbirka rijetkih fotografija i negativa
Muzeji i galerije Konavala - Kuća Bukovac	Arhivska zbirka	ostalo	dokumenti, knjige i časopisi Vlaha Bukovca
Nacionalni park Brijuni - Pododsjek za zaštitu kulturnih dobara	Zbirka tiskane građe	tiskana građa	
Narodni muzej i galerija Novi Vinodolski	Kulturno-povijesna zbirka	povijesna	plakati, programi, pjesme i proza u rukopisu, biblioteka

MUZEJ	ZBIRKA	VRSTA ZBIRKE	VRSTA GRAĐE
Narodni muzej Zadar	Zbirka novije povijesti (nekadašnja zbirka radničkog pokreta NOB-a i socijalističke izgradnje)	povijesna	tiskana građa, arhivalije, oružje, ordeni, fotografije, zastave, značke
Povijesni i pomorski muzej Istre - Museo storico e navale dell' Istria	Zbirka tiska	povijesna; memorijalna	novine, leci
Spomen-dom Pitve	Zbirka novije povijesti NOB-a	povijesna	fotografije, promidžbeni materijal, oružje, dijelovi vojnih odora boraca NOB-a, zastave, knjige, dijelovi partizanskoga ratnog broda PČ 56
Spomen-muzej biskupa Josipa Jurja Strossmayera	Zbirka knjiga i dokumenata o biskupu i biskupiji	povijesna; umjetnička; memorijalna; biografska	knjige i dokumenti tematski vezani za đakovačku biskupiju i biskupa Strossmayera
Tehnički muzej	Geodezija	tehnička	dokumenti, knjige, priručnici, karte, planovi, nacrti, skice, instrumenti, sprave i pribor za mjerenje i crtanje karata
Zavičajni muzej Ogulin	Ćelija br. 6	povijesna	predmeti, fotografije, dokumenti, knjige
	Zbirka Domovinskog rata	povijesna	dokumenti, knjige, videokasete, novinski članci, predmeti iz Domovinskog rata, odore, pješadijsko naoružanje
	Alpinistička zbirka	povijesna; alpinistička	predmeti, knjige, fotografije, dokumenti, faksimili o povijesti alpinizma i planinarstva u Hrvatskoj
Zavičajni muzej Ozalj	Zbirka dokumenata	povijesna; memorijalna; biografska	dokumenti, knjige u funkciji dokumenata
	Sakralna zbirka	povijesna; umjetnička; memorijalna	crkveni tekstil, knjige i dokumenti, kipovi i slike, metalni pribor
Zavičajni muzej Slatina	Školska zbirka	povijesna	školske knjige, inventar učionica, učenički pribor, pečati, školske spomenice
	Kulturno-povijesna zbirka	povijesna; umjetnička	knjige, namještaj, molitvenici, svjetiljke, sviječnjaci, čaše, šalice, pribor za jelo i dr.

MUZEJ	ZBIRKA	VRSTA ZBIRKE	VRSTA GRAĐE
Zavičajni muzej Stjepana Grubera	Povijesna zbirka	povijesna; memorijalna	umjetnički i uporabni predmeti, oruđe, oružje, odjeća, spisi, knjige
Zavičajni muzej Varaždinske Toplice	Povijesna zbirka	povijesna	povijesni dokumenti vezani za toplički posjed Kaptola zagrebačkog, potvrde i dokumenti o Toplicama u srednjem vijeku, raritetne povijesne knjige, isprave, predmeti
	Kulturno-povijesna zbirka	povijesna; umjetnička	povijesna građa vezana za Drugi svjetski rat, fotografski materijal ratnih djelovanja na topličkom području, knjižni fond vezan za NOB

### KINDS OF BOOK COLLECTIONS IN CROATIAN MUSEUMS

*Book material in a museum is collected in a planned way in the sense it is the material of museum libraries, but it is also the material of museum collections. Both reasons have the same objective, which is achieved in the support of the basic museum activities and the mission of the museum.*

*In museums, book material is assembled and organised into various kinds of museum collections, just like other museum collections, according to one or more characteristics, depending on their role and function in the museum. They are in terms of the kind of their material perhaps collections of book material or even whole libraries, but within the museum they can have a historical, an artistic, biographical or some other function. For the purpose of a broad consideration of the theme of the book and book material in Croa-*

*tian museums and their museological functions, research into museum collections of books and book material was carried out through an analysis of data supplied to the MDC specialised Register by Croatian museums during 2011; this is a unique and specific database about museums, their collections, documentation and professional staffs. Recent data published in the MDC's Guide to Croatian Museums and Collections 2011 were also used.*

*The results gave a picture of the current situation in Croatian museums; they defined the number and kinds of book collections in museum libraries and museum sections; they confirmed the thesis of book material constituting museum objects; they drew attention to the current needs and problems in a museum's care for the book as cultural property. The picture obtained also draws attention to the need to found a national museum devoted to the book and in general to the printed and written word.*

## MUZEALNOST KNJIŽNICE PRANDAU- NORMANN U MUZEJU SLAVONIJE OSIJEK

### MARINA VINAJ

Muzej Slavonije Osijek  
*marina.vinaj@mso.hr*  
*mvinaj@gmail.com*

### ŽARKA VUJIĆ

Katedra za muzeologiju, Odsjek za  
informacijske znanosti  
Filozofski fakultet Sveučilišta u  
Zagrebu  
*zvujic@ffzg.hr*

Baštinske ustanove u svojim fondovima čuvaju i vrijednu knjižnu građu negdašnjih društava i ustanova, kao i obiteljske knjižnice ili njihove dijelove.

Dragocjenost tih riznica nije samo u rijetkosti pojedinih primjeraka knjižne građe, važnoj u bibliofilskom smislu, već i u vrijednosti spoznaja o prošlosti i ljudima određenog kraja, koje se mogu dobiti u susretu s njezinim jedinicama. Naime, istraživanje knjiga neke obiteljske knjižnice umnogome je i otkrivanje prošlosti te obitelji, portreta navika i interesa njezinih članova i njihovih prijatelja.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Na taj su način nastali ovi istraživački i izložbeni projekti: *Knjižnica splitske obitelji Martinis-Marchi*; katalog izložbe, Split, 2001.; *Plava krv, crna tinta: knjižnice velikaških obitelji od 1500. do 1700.*, Zagreb, 2005.; Vujić, Ž. Baštinski svijet Nikole Zrinskoga u Čakov-

Djelovanjem KOMZA-e ili Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starine<sup>2</sup> u osječke su baštinske ustanove<sup>3</sup> tijekom 1945. i 1946. g. pohranjeni brojni materijalni i pisani tragovi utjecajnih osječkih i slavonskih obitelji. Među njima se ističu ove slavonske vlastelinske obitelji: Prandau-Normann kao vlasnici Valpovačkog vlastelinstva; obitelj von Eltz iz Mainza, u posjedu Vukovarskog vlastelinstva; Odescalchi kao vlasnici Iločkog vlastelinstva; Pejačevići kao vlasnici Našičkoga, Podgoračkoga i Virovitičkog vlastelinstva i Adamovići, u posjedu Čepinskoga, Tenjskoga i Erdutskog vlastelinstva.

Sve su te vlastelinske obitelji svojim političkim, diplomatskim i kulturnim angažmanom utjecale na život ovih prostora. Stoga je očuvanje njihove baštine kao dijela identiteta Slavonije bilo izuzetno važno. (sl. 1.)

Prema zapisnicima KOMZA-e<sup>4</sup>, možemo iščitati precizne popise građe koja je

cu. // Zrinski i Europa, Zagreb, 2000.; Bošnjaković, R. Knjižnica Pejačević u Našicama. *Osječki zbornik* 27(2004).

<sup>2</sup> Osnovana je u lipnju 1945. g. naredbom hrvatskog Ministarstva prosvjete, a njezin se osnutak temelji na Odluci o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Prvobitno je djelovala u sklopu Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture, a potom, od 1946. do 1967. g., pod upravom Konzervatorskog zavoda Hrvatske.

<sup>3</sup> U Osijeku od 1877. g. djeluje Muzej Slavonije, a od 1947. i Državni arhiv u koji je preneseno arhivsko gradivo slavonskih vlastelinstava.

<sup>4</sup> Zapisnici KOMZA-e pohranjeni su u Muzeju Slavonije Osijek, a bili su važan izvor za uvid u stanje vlastelinskih zbirki nakon završetka Drugoga svjetskog rata.



Slika 1. Dvorac Prandau-Normann u Valpovu

završila u osječkome Muzeju Slavonije. Usput, treba naglasiti kako je u to vrijeme pohrana konfiscirane građe potaknula ubrzano osnivanje i ostalih muzejskih ustanova u Slavoniji.<sup>5</sup>

Knjižnica Valpovačkog vlastelinstva smještena je u središnju muzejsku instituciju. Dosljedan u namjeri da ona u Muzeju Slavonije ostane trajno zaštićena kao iznimno vrijedna i reprezentativna građa za cijelu Slavoniju, ugledni povjesničar i ravnatelj Muzeja dr. Josip Bösendorfer definirao ju je kao muzejsku zbirku. To znači da ju je prije svega smatrao nedjeljivom cjelinom, oslikom jednog vremena, povijesti društvene grupe.<sup>6</sup> Nema

dvojbe kako je već za njega ta knjižnica samo kao cjelina imala bogatu muzealnost, odnosno snagu svjedočenja o izuzetnom mnoštvu povijesnih, društvenih i kulturnih fenomena. Dakle, zahvaljujući J. Bösendorferu, valpovačka je knjižnica ostala u Muzeju Slavonije te, uz ostale predmete iz valpovačkog dvorca, sve do danas uistinu *razrađuje slavonsku historiju*. Kad je riječ o predmetima, treba reći da je velik dio dvorskog inventara doprem-

ljen u Osijek, također odlukom KOM-ZA-e. Namještaj, umjetnički predmeti i knjižnica danas su u Muzeju raspodijeljeni unutar nekoliko odjela i zbirki: Povijesnog odjela<sup>7</sup>, Odjela umjetničkog obrta, Numizmatičkog odjela, Odjela muzealnih tiskopisa i zbirke namještaja, slika,

---

*skom cjelinom koju se ne bi smjelo cijepati tim više što je karakteristična za predstavnike jedne društvene klase, koja je igrala historijsku ulogu u Slavoniji. Uprava muzeja je poduzela korake da preko NO-a iz Valpova bude muzeju izručen preostali dio biblioteke (hrvatska literatura) koji je na zahtjev tamošnje komisije ostao u Valpovu. To je učinjeno baš iz istoga razloga, da se spriječi cijepanje biblioteke. Budući da je Osijek sabirni centar za Slavoniju, razvijat će se osječki muzej u jednu naučnu instituciju, kojoj će biti zadaća razrađivanje slavonske historije u tančine i zato bi sve što se Slavonije tiče moralo biti ovdje okupljeno, pa tako i valpovačka biblioteka. U potpisu Upravitelj. Dr. J. Bösendorfer i Član Komisije: Dr. Danica Pinterović*

<sup>5</sup> Upravo nakon Drugoga svjetskog rata po Slavoniji se osnivaju brojne muzejske ustanove radi okupljanja i prikupljanja konfiscirane imovine (u Slavonskom Brodu 1947., Vinokovcima 1946, Vukovaru 1948.).

<sup>6</sup> U dopisu što ga je Komisiji za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika starina i knjižnica 14. ožujka 1947. uputio tadašnji Državni muzej u Osijeku stoji: *...izvješćujemo da smatramo valpovačku biblioteku jednom organ-*

<sup>7</sup> Gaćina, S. *Ostavština Prandau-Normannu Povijesnom odjelu Muzeja Slavonije*: pismeni rad za polaganje stručnog ispita za zvanje kustosa, MDC, Zagreb, 1993.

oružja, medalja i stakla. Dokumentarnu dopunu svega nabrojenoga čini kompletan Arhiv Valpovačkog vlastelinstava, važno gradivo za istraživanje povijesti Slavonije u 18. i prvoj polovici 19. st.<sup>8</sup>, koje se od 1947. čuva u Državnom arhivu u Osijeku.

Ovaj put, i u povodu stručnog skupa, u središtu našeg interesa samo je Knjižnica valpovačkih vlastelina. Nema dvojbe kako je riječ o kulturnom fenomenu s područja Slavonije koji je nemoguće istraživati bez poznavanja povijesne osnove zasnovane na priči o naseljavanju opustjelih dijelova Slavonije nakon oslobođenja od Turaka 1699. g. Godine 1721. austrijski car Karlo VI. daje Valpovački posjed Petru II. Antunu barunu Hilleprandu von Prandau kao nagradu za dugogodišnju službu u Dvorskoj komori. Od tada pa do ukidanja posjeda 1945. g. Valpovačkim je vlastelinstvom upravljalo pet muških gospodara: tri člana barunske obitelji Hilleprand von Prandau (Petar Antun, Josip Ignac (sl. 2.) i Gustav) te dva člana grofovske obitelji Normann Ehrenfels (Rudolf I. i Rudolf II.)<sup>9</sup>



*Slika 2. Barun Josip Ignac Hilleprand von Prandau*

<sup>8</sup> Karaman, I. *Valpovačkovlastelinstvo*: ekonomsko-historijska analiza. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1962.

<sup>9</sup> Vinaj, M. Knjižnica Julijane Normann – ogleđ o ženskoj knjižnoj zbirici. Osječki zbornik 29(2009), str. 314.

Nakon smrti Petra Antuna Hillepranda, valpovačku gosposhtiju nasljeđuje njegov sin iz drugog braka Josip (Josef) Ignac (1749.-1816.). Njegov sin Gustav (1807.-1885.) bio je još maloljetan kada umire Josip Ignac, pa posjedom upravlja od 1816. do 1831. Josipova udovica Marija rođ. grofica Pejačević. Gosposhtija se 1831. godine dijeli na dva dijela između Josipovih sinova Gustava i Karla (1779.-1865.) te se ustrojava vlastelinstvo sa sjedištem u Valpovu koje je pripadalo Gustavu i vlastelinstvo sa sjedištem u Donjem Miholjcu koje je

pripadalo Karlu. Nakon Karlove smrti 1865. godine, donjomiholjački posjed pripao je Gustavu, ali se vlastelinska uprava vodi odvojeno od valpovačkog posjeda. Gustav je bio posljednji muški član obitelji Hilleprand von Prandau. Njegova starija kćerka Marijana (1828.-1891.) nasljeđuje 1885. godine Valpovo, a Stefaniya Donji Miholjac. Oba vlastelinstva dolaze udajom Gustavovih kćeri u posjed novih plemićkih obitelji: Valpovom od tada upravljaju grofovi Normann-Ehrenfels, a Donjim Miholjcem grofovi Mailáth von Szekhely. Nakon smrti Marijane, valpovačko vlastelinstvo nasljeđuju 1892. godine njezina djeca: Rudolf I. (1858.-1942.), Gustav i Ana, udana grofica Csáky. Rudolf I. dobiva dvorac u Valpovu i dvije trećine posjeda (otkupljuje i dio od sestre Ane), a Gustav dobiva jednu trećinu posjeda sa sjedištem u Bizovcu. Valpovačko vlastelinstvo grofova Normann bit će podijeljeno na dva dijela do 1919. godine, kada ga je Rudolf I. otkupio od brata Gustava i ponovo ga priključio valpovačkom posjedu. Rudolf I. razdijelio je vlastelinstvo darovnim ugovorom iz 1928. svojoj djeci: sinu Rudolfu II. (r. 1891.) i kćerkama: Mariji Ani, udanoj pl.

Već je poznati pedagog i etnomuzikolog Franjo Kuhač u svojim putopisnim bilješkama *Valpovo i njegovi gospodari*, objavljenima u nekoliko nastavaka u *Viencu*<sup>10</sup> 1876. pisao o vrijednoj knjižnici smještenoj na katu dvorca, spominjući da je imala više od 6 000 svezaka. Tako je Kuhač prvi dao naslutiti javnosti kakvo se knjižno blago krije u Valpovu. Nema dvojbe da su gospodari dvorca i vlastelinstva u svoj novi dom u Slavoniji prenijeli i dio svoga knjižnoga blaga, obogaćujući ga i dopunjavajući generacijama sluhom pravih bibliofila širokih interesa i znanja.<sup>11</sup>

Obiteljska knjižnica Prandau-Normann sadržava više od 5 000 bibliografskih jedinica, tri inventarne knjige te dijelove rukopisnoga stručnog kataloga. Sam je fond sadržajno raznolik i rasponom se kreće od beletristike preko klasične literature, kulturno-umjetničkih priručnika, pa do bibliofilskih izdanja. Zahvaljujući muzikolozima koji su prvi počeli istraživati fond, posebno je izdvojena glazbena zbirka – notna i kazališna, većinom, rukopisna građa.<sup>12</sup>

---

Berks; Mariji Veri, udanoj grofici Scáky i Mariji Tereziji, poslije udanoj grofici Coronini.... Grofovsko obitelj Normann-Ehrenfels živi u dvorcu u Valpovu do 1945., kada je vlastelinstvo ukinuto i kada su članovi obitelji odselili u Austriju gdje žive i danas (Šćitaroci, M. Dvorci i perivoji u Slavoniji, Zagreb, 1998., str. 310.).

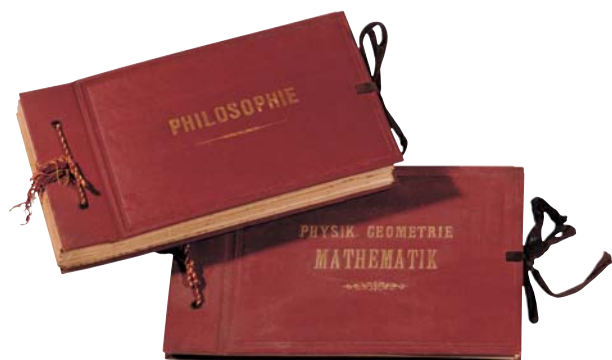
<sup>10</sup> Kuhač, G. *Valpovo i njegovi gospodari*. Viencu, 1876.

<sup>11</sup> Vinaj, M. *Obiteljska knjižnica Prandau-Normann – spomenička muzejska baština*. Osječki zbornik 30 (u tisku).

<sup>12</sup> Šaban, L.; Blažeković, Z. Izvještaj o dugogodišnjem sređivanju triju glazbenih zbirki u Osijeku i o pregledu glazbenih rukopisa u franjevačkim samostanima u Slavoniji i Srijemu. *Arti musices* 11(1980), 1.

Dijelom sačuvani stručni katalog Knjižnice otkriva širok i raznovrstan interes članova obitelji. Pod naslovom *Varia uistinu* su popisana raznovrsna izdanja, mahom priručnici, adresari i genealogije, koje bismo danas mogli svrstati u sekundarne publikacije. Militarija okuplja knjige koje se odnose na vojne vještine i povijest ratovanja. Tu su i prikazi velikih bitaka, priručnici o oružju i časnički kalendari. Politika i pravna znanost sadržava naslove važnih zakona i uredaba. Iznimno su brojna izdanja s područja medicine. Riječ je o obiteljskim priručnicima, medicinskim udžbenicima, farmaceutskim i homeopatskim priručnicima. Zastupljena su i bibliofilska izdanja iz povijesti medicine. Kad je riječ o povijesnoj znanosti i geografiji, njih u Knjižnici prezentiraju brojna i vrlo vrijedna izdanja, od enciklopedijskih priručnika, heraldičkih popisa, memoara uglednih državnika, udžbenika i izložbenih kataloga. Široka privatna naobrazba stvaratelja predmnijevala je i nabavu raznovrsnih jezičnih priručnika, gramatika i uputa za učenje jezika, kao i udžbenike iz fizike i matematike. Logika, filozofske rasprave, povijest filozofske misli, osnove filozofije, pitanja morala, kritička povijest filozofije, odnos filozofije i religije te metafizika i estetika zastupljeni su u publikacijama tematski svrstanima u skupinu *Filozofija*. Bogata teološka literatura – povijest religija, tumačenja Svetog pisma, različita izdanja Biblije – također su dio te knjižnice. *Prirodoslovlje* prezentiraju botanički rječnici i leksikoni biljaka.

Uz najzastupljenija izdanja lijepe književnosti, posebno treba izdvojiti nizove djela klasičnih autora, no i velik broj u to vrijeme popularnih izdanja. (sl. 3.)



Slika 3. Rukopisni katalog Knjižnice Prandau-Normann

Ukupno gledajući, najbrojnija su djela na njemačkom jeziku. No velik je broj knjiga na francuskome, engleskome i mađarskome, a dio ih je i na hrvatskome, posebno s područja književnosti. I taj podatak jasno govori o podrijetlu obitelji, društvenom kontekstu i naobrazbi njezinih članova te o geopolitičkim obilježjima prostora na kojemu su živjeli.

Sadržajno raznolik fond moguće je vrednovati iz očista bibliofila, i tada se koristimo drugačije označenim primjercima. Njima pripadaju bibliofilska i rijetka izdanja, čak i ona zabranjena. Tu su i iznimni primjerci ili *tz. divot-izdanja* od početka 16. do početka 20. st. S obzirom na vanjski izgled, ističu se i knjige u renesansnim uvezima te one s baroknim ukrasima.

Unutar sagledavanja muzealnosti, odnosno dodanih vrijednosti u unutrašnjosti korica, valja spomenuti *ex librise* članova obitelji, ali i prijašnjih vlasnika. Uz njih svakako idu zanimljive i brojne posvete pojedinim članovima obitelji. Njihovo značenje raste, posebno kada je riječ o posvetama poznatih autora, a ima i takvih primjera. Uočavanje svega toga, prepoznavanje i tumačenje toga specifičnog znakovlja, uostalom kao i drugih eleme-

nata muzealnosti, svojevrsna je knjižnična arheologija.

Najzaslužniji za postojanje knjižnice zasigurno je Rudolf I. Normann, čiji rukopisni *ex libris* nalazimo na najvećem broju primjeraka. Upravo se on pobrinuo za valjanu dokumentaciju, izrađenu stručno i pedantno. Pritom mislimo na vođenje inventarne knjige, koju je pratila i izrada kataloških listića te stavljanje oznaka signature

u gornji lijevi kut unutrašnjih prednjih korica. Stoga je zanimljivo pretpostaviti kako se dolazilo do knjiga. Prema detaljnim financijskim zapisima pohranjenima u Državnom arhivu u Osijeku u sklopu Arhiva Valpovačkog vlastelinstva, iščitavamo redovita izdavanja za



Slika 4. Grof Rudolf I. Normann





Slika 5. Grofica Julijana Normann

nabavu knjiga te za pretplatu na brojnu periodiku, redovito nabavljaju i brižno uvezivanu.<sup>13</sup> (sl. 4.)

Da je svaka knjižnica ogledalo njezina vlasnika, skupljača iz čije se knjižne baštine poput dnevnčkih zapisa dade iščitati njezina priroda, najbolje potvrđuje nedavno otkrivena knjižnica Julijane Normann (sl. 5.), supruge Rudolfa I. Normanna. Ta je knjižnica više od šest desetljeća skrivena u odajama valpovačkog dvorca i kao prava „ženska“ knjižnica, poput kutije za nakit, otkriva svoju vlasnicu – brižnu majku, odanu suprugu, nadaleko poznatu dobrotvorku, no i ženu iznimno obrazovanu, literarno osviještenu, širokih interesa, zaljubljenicu u knjigu. Zapisi na

<sup>13</sup> Zbirni inventar arhivskog fonda: K. Vlastelinski fondovi – HR-DAOS-476, str. 14-49.

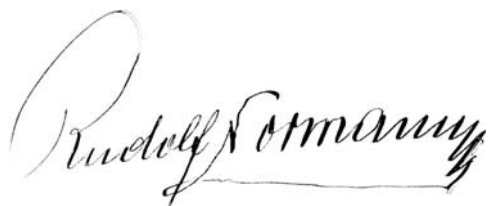
marginama, svojevrsni dnevnicu čitanja, literarni su portreti koji, uz postojeću građu u Galeriji likovnih umjetnosti, otkrivaju izuzetnu ženu, daleko ispred svoga vremena.<sup>14</sup>

Moglo se pretpostaviti da je Knjižnica bila poznata i širom krugu posjetitelja i poznanika dvorca, iz čega je proizašlo pitanje jesu li se studenti iz tih krajeva koji su studirali na bečkim, zagrebačkim i peštanskim fakultetima mogli koristiti blagom obiteljske knjižnice. Poznajući dobrotvorni rad i mecenstvo članova obitelji, vjerojatno bismo mogli potvrdno odgovoriti na to pitanje i u djelovanju Knjižnice potražiti i začetke posudbenog djelovanja i širenja knjige. Uostalom, nije li Rudolf I. bio poticatelj nastanka Hrvatske čitaonice u Valpovu?

Dakle, Knjižnica Prandau-Normann osobita je spomenička građa koja ravnopravno s drugim baštinskim ostacima svjedoči o vremenima u kojima je nastala. Svojim sadržajem i raznolikošću vrijednosti i posebnosti – uvezima, ukrasima, ex librisima, posvetama, bilješkama na marginama – oslikava društvena i kulturna zbivanja koja su je oblikovala. Pojedinačni primjerci, a još više cjelokupna knjižna građa, preuzimaju ulogu svjedoka protoka vremena i promjena u društvu i prostoru. Riječju, postaju muzejskom građom, ne gubeći ni trenutka svoju sadržajnu vrijednost.<sup>15</sup> (sl. 6.)

<sup>14</sup> Vinaj, M. Knjižnica Julijane Normann – ogled o ženskoj knjižnoj zbirici. *Osječki zbornik* 29(2009), str. 327-336.

<sup>15</sup> Vinaj, M. *Tiskopisi 16. stoljeća iz riznica Muzeja Slavonije Osijek*. Osijek: Muzej Slavonije, 2006., str. 4.



Slika 6. Ex libris Rudolfa Normanna

Stoga ne treba čuditi da u Muzeju Slavonije od samih početaka prikupljanja i bavljenja knjižnom građom postoji Odjel muzealnih tiskopisa. Time Muzej zorno pokazuje poštovanje muzealnosti pojedinačnih primjeraka, ali i cijelih knjižnih cjelina, jer je nastojao očuvati i cjelovitost i ukupnost jednoga knjižnog fonda kakav je Prandau-Normann, bez obzira na njegov sadržaj i vrstu građe. Svojevrsnu predispoziciju takvoga posebnog odnosa vidimo u činjenici da je Knjižnica Muzeja Slavonije svoj život započela istodobno s osnutkom Muzeja slobodnoga i kraljevskoga grada Osijeka. Naime, poznato je kako je do toga došlo ponajprije zaslugom dobročinitelja i darovatelja, osječkog veletrgovca Franje Sedlakovića, a njegovu je donaciju zbirke medalja i staroga novca te daleke 1877. g. pratilo i darivanje stručne numizmatičke literature.

Povijest Knjižnice Prandau-Normann povijest je zbirke, a tekst njezinih stranica ne isključuje kontekst ukoričenja, zapisa na marginama i umjetničkog uveza.

Knjižnica stoga i funkcionira kao muzejska zbirka. Sve su njezine dimenzije – materijalna, sadržajna i kontekstualna – potpuno ravnopravne i pridonose njezinu muzealnom bogatstvu. A to je bogatstvo osobito iskoristivo pri stvaranju nekog od oblika komuniciranja u muzeju, posebice u pripremi izložaba.

Knjižnica Valpovačkog vlastelinstva pokazala se izuzetno pogodnom u komunikacijskom smislu. Iskušali smo to pri stvaranju *Tiskopisa 16. stoljeća iz riznica Muzeja Slavonije* 2006. g. Tada su pojedini odabrani primjerci knjižne građe iz te knjižnice postavljeni na izložbene postamente i u punoj su raskoši otkrili ljepotu svojih tekstualnih ovoja, a izdvojeni na taj način, trebali su se dojmiti posjetitelja svojim umjetničkim izričajem što su ga oblikovali renesansni majstori i minijaturisti. Kataloški opis knjige – izložka zahtijevao je tada i opis njegove materijalne i kontekstualne, riječju, muzealne dimenzije. Donosimo jedan primjer.

#### ERASMUS ROTERODAMUS

Novvm Testamentvm omne, tertio iam ac diligentius / ab Erasmo Roterodamo recognitum, non solum ad Graecam ueritatem, verumetiam ad multorum utriusque linguae codicum, eorumque ueterum simul et emendatorum fi dem, prost remo ad probatissimorum autorum citationem, emendationem, una cum Annotationibus recognitis, ac magna accessione locupletatis, quae lect orem doceant, quid qua ratione mutatum sit... Addita sunt in singulas Apost olorum epist olas, Argumenta per eundem. - [Basileae : in aedibus Io. Frobenii, 1522].- 682 str.; 8° (20 cm)

Podaci o tisku iz kolofona. - Tiskarski znak na posljednjoj stranici. - Ex libris vlasnika na predlistu (grb obitelji Keller) i zalistu (grb obitelji Malechamps). - Na naslovnici: drvorez te ručno koloriran okvir. Počeci pojedinih evanđelja i epistola u ukrasnom okviru s inicijalima. Uvez: drvene korice presvučene smeđom kožom u slijepom tisku.



Slika 7. i 8. E. Roterdamo, *Novum Testamentum ...1552.*, iz Knjižnice Prandau-Normann

Bordura vitičastih i florealnih motiva, kao i središnji pravokutni prostor, jednakih prednjih i stražnjih korica. - Hrbrat je rebrima podijeljen na četiri polja. - Metalne spone. - Restaurirano. (sl. 7. i 8.)

### ZBIRKA NORMANN<sup>16</sup>

Knjižnica Prandau-Normann u svom fondu očito posjeduje pojedinačne knjižne primjerke koji prema različitim obilježjima (opremi knjige, likovnoj vrijednosti ilustracija, dokumentarnome i povijesnom značenju marginalija, značenju izdavača i primjerka, podacima o vlasniku) imaju svojstva pojedinačnih muzejskih predmeta, no ona, kako je već s pravom uočeno sredinom 20. st., čini nedjeljivu muzealnu cjelinu. Bit će pravi izazov sagledati je i na taj način prezentirati bogate slojeve vrijednosti i značenja koje ima na toj razini<sup>17</sup>. Sve to pripada

njezinoj muzealnosti ili sposobnosti svjedočenja o životu jedne društvene grupe na određenom prostoru, i to dijakrono, odnosno kroz vrijeme. Dapače, taj će primjer moći poslužiti i teoretičarima muzeologije za raspravu o vrijednosti zbirke/cjeline koja, drže oni, nikada nije identična pukom zbroju vrijednosti njezinih pojedinačnih elemenata.

Ako Knjižna zbirka Prandau-Normann može biti nezaobilazan fond za proučavanje slavonske kulturne povijesti te izvorište brojnih stručnih i znanstvenih radova, onda u prezentacijskom smislu svakako može, čak u stalnom postavu, simbolizirati jedno bitno vremensko i društveno razdoblje Slavonije kakvim smatramo 18. i 19. st. Ne uspijemo li je iskoristiti na taj složeni i krajnje promišljeni način, postoje i drugi ko-

<sup>16</sup> Vinaj, M. *Isto*, str. 42.

<sup>17</sup> Autorice ovog priloga ujedno su mentorica i doktorska kandidatkinja u postupku izrade

doktorske disertacije na Odsjeku za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu pod naslovom *Knjižna zbirka Normann-Prandau kao muzeološki fenomen*.

munikacijski oblici, posebice oni što ih donosi virtualno okruženje. U jedno ne sumnjamo – istraživanje će se dovršiti i prezentiranje dogoditi jer je valorizacija i prezentacija te posebne knjižne zbirke postala našom strukovnom, ali i moralnom obvezom.

### **THE MUSEALITY OF THE PRANDAU-NORMANN LIBRARY IN THE MUSEUM OF SLAVONIA, OSIJEK**

*The library of the Museum of Slavonia, the largest special library in Croatia, has in its holdings some book specimens that according to various features (the artwork, the artistic value of the illustrations, the documentary and historical importance of the marginalia, the significance of the publisher and the specimen, details about the owner) have the importance of museum objects. In its value and size (9000 specimens) the Prandau-Normann family library particularly stands out, having the character of museum unit. The holdings are them-*

*selves diverse: they contain works of belles-lettres, classics, cultural and artistic reference works and bibliophile editions. Particularly noteworthy is the music collection – scores and theatrical, mainly handwritten, material. The library has historical, book, aesthetic and many other values, and it is a challenge to look at it not as just a library, but also as a museum unit of great museality, which is ipso facto a witness to a time, a space and to an aristocratic family like that of the Prandau-Normanns in the 18<sup>th</sup> century and later.*

*An analysis of the library, thus, requires the employment of scholarly knowledge in librarianship and museology. It needs to be looked at in the context of historical librarianship in Croatia and be compared with similar examples in the country and outside it. The library should in addition be looked at as a museum collection, and selected examples of books should be examined for their museality and so defined as museum objects. Attention needs to be drawn the while to all the problems of processing old books and the necessity of using standards for the description at collection level, today used as the common link in the archive-library-museum (ALM) community.*

## KNJIŽNICA OBITELJI PEJAČEVIĆ U NAŠICAMA I NJEZINA MUZEALIZACIJA

**RENATA BOŠNJAKOVIĆ**

Zavičajni muzej Našice

*renata@zmn.hr*

Na područje Slavonije u postosmanskom razdoblju doseljavaju se bogate i ugledne plemićke obitelji (Eltz, Odescalchi, Hilleprand von Prandau, Normann, Pejačević i dr.), koje od 18. do sredine 20. stoljeća utječu na gospodarstvo i politička zbivanja toga dijela Hrvatske. Njihove društvene i obiteljske veze omogućile su integraciju Slavonije u europski kulturni prostor, o čemu do danas svjedoči visoka graditeljska razina njihovih dvoraca, kurija i perivoja. Javnosti je relativno dobro poznata njihova likovna baština, no manje je poznato da su na svojim posjedima imali i bogate privatne knjižnice. Proučavanje i razumijevanje povijesti tih obitelji, kao i cjelokupne kulturne povijesti spomenutog područja, bilo bi nepotpuno bez istraživanja njihove knjižne ostavštine.

Pejačevići su, kao jedna od najpoznatijih slavonskih plemićkih obitelji, ostavili neizbrisiv trag u svim porama gospodarskoga, političkoga i kulturnog života kako Slavonije, tako i Našica. Dugogodišnjim boravkom u Našicama tom su gradu ostavili u nasljeđe bogatu nepokretnu, ali i pokretnu baštinu, danas pohranjenu u raznim kulturnim ustanovama. Sačuvana knjižna građa, predstavljena u izvornom

ambijentu našičkog dvorca, vrijedan je segment kulturnog nasljeđa te obitelji.

Cilj je rada predstaviti povijest i sudbinu knjižnice našičke grofovske obitelji Pejačević, poglavito nakon njihova napuštanja Hrvatske pa sve do njezina pohranjivanja u Zavičajnome muzeju Našice. Prikazat ćemo današnji stupanj njezine istraženosti i mogućnosti njezine prezentacije odnosno muzealizacije.

### POVIJEST OBITELJI PEJAČEVIĆ

Obiteljsku povijest obradio je Julijan grof Pejačević u svom rukopisnom djelu<sup>1</sup> koje, iako obiluje legendama i neprovjerenim izvorima, prikazuje podrijetlo obitelji, njezino doseljenje iz Bugarske<sup>2</sup> te prilagodbu životu na području Habsburške Monarhije. Obiteljska predaja spominje njihovo naseljavanje u južnu Ugarsku, odakle početkom 18. st dolaze u Slavoniju, u Osijek. Svi Pejačevići koji su početkom 18. st. živjeli u ugarskim i hrvatskim gradovima potomci su Matije I.

<sup>1</sup> Pejacsevich, Julian. *Forschung über die Familie der Freiherren und Grafen Pejacsevich...* Šest rukopisnih knjiga danas se nalazi u Državnom arhivu Zagreb. Objavljene su u Beču, 1876. – 1890. g.

<sup>2</sup> Prema toj predaji, Pejačevići potječu od bosanskog kralja Stjepana Dabiše Kneževića (vladao 1391. – 1396.), čiji je sin Parčija zbog sudjelovanja u uroti protiv Turaka pobjegao u Bugarsku, gdje je postao praotac obitelji Parčevića iz roda Kneževića. U drugoj polovici 15. st. Ivan (Gyoni) barun Parčević dijeli svoje imanje na četiri sina, koji su utemeljitelji novih obitelji. Ivanov sin Dmitar prozvao se po gradu Pejačevu u Bugarskoj i tako postao praotac obitelji Pejačević. (Podaci su preuzeti iz dosjea o obitelji Pejačević Muzejske knjižnice Zavičajnog muzeja Našice; dalje: MK ZMN.)

baruna Pejačevića<sup>3</sup> (umro oko 1688.) i njegova najmlađeg sina Marka II. (1656. – 1727.).

Njegov sin barun Josip II. Pejačević<sup>4</sup> (1710. – 1787.) kupio je našičko vlastelinstvo 3. kolovoza 1734. i od tada pa do 1945. g. Našice su bile u posjedu te obitelji. Josip II. uspio je objediniti u jedinstveni posjed znatne dijelove Slavonije i Srijema. Zbog svojih vojničkih zasluga od Marije Terezije dobio je grofovsku titulu s odrednicom *de Veröcze* (Virovitički), koju od tada do danas nose svi muški članovi obitelji Pejačević.

Njegovi sinovi dijele posjede i utemeljuju tri loze Pejačevića. Za Našice je važan Karlo III.<sup>5</sup> (1745. – 1815.), koji utemeljuje našičku lozu Pejačevića. Njegov sin Vincencio<sup>6</sup> (1780. – 1820) započinje 1811. g. gradnju dvorca u središtu Našica, a oko 1870. njegov polubrat po ocu Ferdinand

Karlo Rajner<sup>7</sup> (1800. – 1878.) proširuje i preuređuje dvorac koji poprima današnji izgled.

Dugogodišnjim napornim radom našička je gospoštija uzdignuta među najbolje i najbogatije slavonske posjede. Usporedno s tim raste i ugled obitelji u političkome, kulturnome i javnom životu.

Prvi ban iz obitelji Pejačević bio je Ladislav<sup>8</sup> (1824. – 1901.), koji je bansku čast obnašao od 1880. do 1883. g. Za njegova banovanja proglašeno je sjedinjenje Vojne krajine s ostalim dijelovima Hrvatske. S banske stolice odstupio je 24. kolovoza 1883. g., kada bečka vlada nije pristala na ukidanje dvojezičnih hrvatsko-mađarskih grbova na zgradama financijalne uprave u Zagrebu i drugim gradovima.

Njegov brat i već spomenuti obiteljski kroničar Julijan grof Pejačević<sup>9</sup> (1833.

<sup>3</sup> Sinovi baruna Matije I. Pejačevića (Nikola II., Đuro II., Ivan I. i Marko II.) osnivači su obiteljskih linija (MK ZMN).

<sup>4</sup> Josip II. barun Pejačević, kasnije grof, sin Marka II. S prvom suprugom Elizabetom pl. Peterson imao je petero djece (Žigmunda I., Josipu Elizabetu, Karla III., Antuna III., Mihajla i Ivana Nepomuka. Našički posjed kupio je 1734. g. U središtu Našica podigao je kuriju (MK ZMN).

<sup>5</sup> Karlo III. grof Pejačević, sin Josipa II., posvetio se vojničkom zvanju i završio Terezijansku akademiju u Beču. S prvom suprugom Barbarom barunicom Sanchez de Ortigossa y Cyefuentes imao je šestero djece (Karla IV., Mariju Antoniju, Maksimilijana, Vicencija, Anu Mariju i Francisku). S drugom ženom Marijom Elenorom Erdödy de Monyorokerek imao je četvero djece (Eleonoru, Karla, Ferdinanda i Ljudevita) (MK ZMN).

<sup>6</sup> Vicencije grof Pejačević, sin Karla III., bio je oženjen Ilmom Marijom rođ. groficom Battányi, s kojom je imao kćer Katarinu (MK ZMN).

<sup>7</sup> Ferdinand Karlo Rajner grof Pejačević, sin Karla III. Sa suprugom groficom Döry de Jobahaza imao je sedmero djece (Ladislava, Karla, Ferdinanda, Mariju, Julijana, Agnezu i Gabrijelu). Dogradnja dvorca vjerojatno je potaknula proširenje i uređenje perivoja te gradnju jezera s otočićem (MK ZMN).

<sup>8</sup> Ladislav grof Pejačević, sin Ferdinanda Rajnera. Sa suprugom Gabrijelom barunicom Döry de Jobahaza imao je četvero djece (Mariju Eleonoru, Teodora, Mariju Elizabetu i Marka Marija Aleksandra). Zvali su ga *banom kavalikom* jer se odrekao banske plaće (MK ZMN).

<sup>9</sup> Julijan Vicencije Marko grof Pejačević, sin Ferdinanda Rajnera. Neko se vrijeme bavio poljoprivredom i upravljanjem očevim veleposjedom. Nekoliko je godina živio u Salzburgu i bio u službi nadvojvode Ferdinanda. Od 1857. bio je pijanist i skladatelj, carski i kraljevski komornik. Živio je u Šopronju te se bavio povijesnim istraživanjima i obiteljskom poviješću mnogih plemićkih obitelji. Umro je u Beču, a pokopan je u Našicama (MK ZMN).

– 1906.) posebno je zanimljiva osoba u našoj priči o knjižnici Pejačević jer su prilikom popisivanja knjiga 1935. g. njegove knjige posebno istaknute i popisane. Na knjige je stavljao svoj pečat, koji se danas nalazi na 90 knjiga u Našicama. Među knjigama su pronađeni rukopisni prijepisi dokumenata (na 80 stranica male bilježnice) iz različitih arhiva koje je Julijan vjerojatno napravio radi povijesnih istraživanja. Zanimljivo je istaknuti kako i 29 godina nakon Julijanove smrti njegove knjige čine posebnu cjelinu unutar cjelokupne knjižnice obitelji. To svakako govori o izuzetnoj vrijednosti koju je Julijanova ostavština imala za obitelj Pejačević te o važnosti njegovanja obiteljske memorije za njega kao velikog ljubitelja i poznavatelja pisane riječi.

Ladislavov nastariji sin Teodor grof Pejačević<sup>10</sup> (1855. – 1928.) obnašao je dužnost hrvatskog bana od 1. srpnja 1903. do 26. lipnja 1907. g., kada je napustio taj položaj u znak protesta protiv predložene “željezničke pragmatike”.<sup>11</sup>

Ljubav prema glazbi u obitelji Pejačević osobito je njegovala Ladislavova supruga Gabriijela i Lila, Teodorova supruga, koje su bile i pokroviteljice Hrvatskoga glaz-

benog zavoda u Zagrebu. U tome jakom glazbenom ozračju stasala je i prva hrvatska skladateljica Dora Pejačević<sup>12</sup> (1885. – 1923.), najstarija kćerka Teodora grofa Pejačevića, koja je, osim po velikoj ljubavi prema glazbi, bila poznata i kao velika ljubiteljica knjiga.

Zadnji vlasnik našičkog posjeda bio je sin Dorina brata Marka VI.<sup>13</sup> (1882. – 1923.), Petar grof Pejačević.<sup>14</sup> Danas brojni Pejačevići u svijetu djeca su Markovih triju sinova: Petra (1908. – 1987.), Geze (1917. – 1995.) i Marka VII. (r. 1923.).

U društvenome, gospodarskome i kulturnom životu Našica obitelj Pejačević ostavila je trajan pečat. Građeci svoje objekte te pomažući izgradnju javnih zgrada, stvorila je povijesnu jezgru središta Našica i ostavila u nasljeđe građevine koje su i danas glavno obilježje Našica.

<sup>12</sup> Dora (Theodora) grofica Pejačević, kćerka Teodora grofa Pejačevića i Elizabete rođ. barunice Vay de Vaya, rođena 10. rujna 1885. u Budimpešti. Od 1909. školuje se u Dresdenu, Münchenu, Beču i Pragu. Poznata je kao prva hrvatska skladateljica. Udala se za Ottomara von Lumbea, umirovljenog časnika bivše austrougarske vojske. Ubrzo nakon rođenja sina Thea umrla je od sepse u Münchenu 5. ožujka 1923. Pokopana je u Našicama, u grobu istočno od kapele obitelji Pejačević. Muzikolozi ističu da je odredila temelje novije hrvatske komorne i koncertne glazbe (MK ZMN).

<sup>13</sup> Marko VI. grof Pejačević, Teodorov sin, komornik i vitez Malteškog reda te izaslanik u austrijskom Reichstagu, u mađarskom parlamentu i Hrvatskom saboru. Oženjen Marijom (Minkom) pl. Beniczky de Beniczet Miscinye, imao je desetero djece (MK ZMN).

<sup>14</sup> Petar grof Pejačević, sin Marka VI., veleposlanik NDH u Madridu (1941. – 1945.). U braku s Klarom barunicom Inkéy de Pallin imao je četvero djece. Nastanio se u Argentini i nikada se više nije vratio u Našice (MK ZMN).

<sup>10</sup> Dr. Mario Teodor grof Pejačević, Ladislavov sin, s Elizabetom barunicom Vay de Vaya imao je petero djece (Marka VI., Elemera, Teodoru, Elizabetu Lilu i Gabriijelu). Jedan je od najbogatijih velikaša u Hrvatskoj i Ugarskoj, gospodar majorata u Našicama i nasljedni gospodar Zomba u Tolnajske županiji, u Mađarskoj (MK ZMN).

<sup>11</sup> Ministar prometa i trgovine Ugarske vlade u lipnju 1907. g. predložio je “željezničku pragmatiku”, kojom se i na željeznicama u Hrvatskoj ozakonjuje mađarski jezik. Time je povrijeđena Hrvatsko-ugarska nagodba, pa Teodor, kao i njegov otac, 1883. g. odstupa s banske dužnosti.

Najreprezentativnija građevina svakako je dvorac, izgrađen 1811. g. u samom središtu Našica. U blizini mjesnoga groblja obitelj gradi kapelu s grobnicom obitelji Pejačević, djelo arhitekta Hermana Bolléa iz 1881. g., a početkom 20. st. dr. Teodor grof Pejačević za brojnu obitelj svoga sina Marka u perivoju gradi drugi, manji dvorac. Da su povijesne okolnosti bile drugačije, Našice bi se dičile i trećim dvorcem obitelji Pejačević. Naime, neposredno prije početka Drugoga svjetskog rata počeo se graditi i treći dvorac. Dvorac nije dočekaio svoje dovršenje, a nakon 1945. g. nacionaliziran je i srušen.

Obitelj je pridonijela razvoju gospodarstva našičkog kraja te brojnim humanitarnim i socijalnim akcijama pomagala žitelje Našica, a svojom prisutnošću dala je poseban građanski "štih" malomu slavonskomu mjestu.

U skladu s navedenim činjenicama, neosporno je da je jedna od glavnih zadaća Zavičajnog muzeja Našice istraživanje, prikupljanje i usustavljanje spoznaja o povijesti obitelji Pejačević te proučavanje i predstavljanje njihove preostale baštine.

## NEKADAŠNJA KNJIŽNICA OBITELJI PEJAČEVIĆ

Razložno je pretpostaviti da se fond knjižnice Pejačević počeo izgrađivati dolaskom obitelji u Našice. No oblikovanje knjižnice kao cjeline vjerojatno se dogodilo tijekom druge polovice 19. st., kada su knjige u razdoblju dogradnje dvorca oko 1870. g. dobile svoj prostor i opremu.

Izgradnja dvorca u Našicama započela je 11. ožujka 1811. postavljanjem kame-  
na temeljca. Tada je taj kasnobarokni dvorac u tlocrtu imao oblik izduženog

pravokutnika, jednokatnoga prema trgu, a dvokatnoga prema parku. Oko 1870. počinje dogradnja i tada nastaju bočne kule i prostorije nad altanom, kao i terasa na sjevernom pročelju. Istodobno je preuređena unutrašnjost i oblikovana današnja fasadna plastika, a dvorac je dobio sadašnji izgled.

U prizemlju dvorca nalazili su se reprezentativni prostori (saloni, blagovaonica) okrenuti prema perivoju, s mogućnošću izlaska na prostranu terasu. Nekadašnji izgled tih prostorija zabilježen je na fotografijama. Nažalost, nema sačuvanih fotografija na kojima je snimljena obiteljska knjižnica. No zahvaljujući sjećanjima nekih članova obitelji Pejačević<sup>15</sup> te građana Našica koji su imali pristup u dvorac, poznato je da se knjižnica prvotno nalazila u suterenu dvorca.

Obitelj Pejačević i njihovi gosti za spuštanje u suteran koristili su se spiralnim stubama iz kuta tzv. žutog salona. Stubištem, koje postoji i danas, bila je ostvarena izravna komunikacija iz salona u prizemlju prema prostoru tzv. glazbenog salona u suterenu. Iz glazbenog salona, prelaskom preko hodnika, stizalo se do prostorije u kojoj je bila obiteljska knjižnica.

Sačuvani ormari iz knjižnice upućuju na činjenicu da su bili napravljeni po mjeri toga prostora. Podatke o broju ormara za knjige donosi *Katalog popisanih knjiga iz*

<sup>15</sup> Marko VII. grof Pejačević (r. 1923.), sin je Marka VI. grofa Pejačević i brat Petra, posljednjeg vlasnika našičkog imanja. Vitez je Malteškog reda, a sa suprugom Evom Mariassy de Markus et Batizfalva živi u Londonu i ima dvoje djece: Gabrijela i Petra. Prilikom posjeta Našicama u rujnu 2003. g. potvrdio je da se knjižnica nalazila u suterenu, na južnoj strani dvorca (MK ZMN).

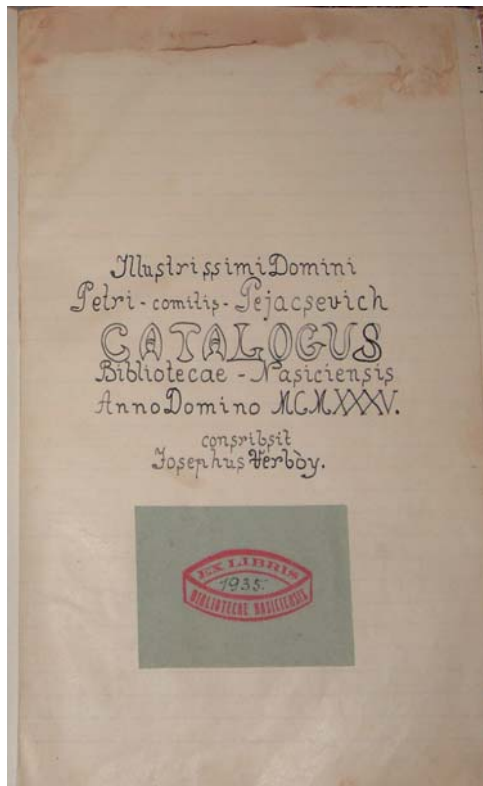


1935. godine, koji sadržava oznake<sup>16</sup> za ormare/police u kojima su se nalazile popisane knjige. Na osnovi tih oznaka doznajemo da su knjige bile složene u 27 ormara s po pet polica u tri prostora u dvorcu.<sup>17</sup> Koliko ih je točno bilo i jesu li u sva tri prostora postojali isti ormari, ne može se sa sigurnošću tvrditi, ali istovrsna oznaka za ormare/police u knjižnici navodi na zaključak da je oprema knjižnice bila ujednačena.

Danas raspoložemo s 15 sačuvanih drvenih ormara jednostavne konstrukcije. Načinjeni su od masivnog hrasta, a vidljivi ukrasni dijelovi i police od jelovine presvučeni su furnirom od orahovine. Svojom veličinom i oblikom ističe se jedan ormar, koji je imao središnje mjesto u izvornoj postavi knjižnice. Četverokrilan je i jedini ima vrata kojima se mogu zatvoriti police. Njegove su vratnice u donjem dijelu pune, a u gornjemu se na njima nalaze metalne rešetke.

U cijeloj je knjižnici dosljedno provedeno slaganje knjiga u pet polica, s tim da je najniža polica zapravo povišeno dno ormara, a ostale su izvedene kao četiri police s bočnim utorima za umetanje u ormar i profilacijom vanjskoga ruba. Topla, crvenkastosmeđa nijansa drveta i furnira davala je osobit ugođaj tom namještaju, koji se izvrsno uklapao u interijer dvorca Pejačević, i danas punog detaljima izvedenim u drvu (parket, drvene oplata i ukrasi na zidovima i stropu, stolarija).

Svi opisani elementi navode na zaključak



Slika 1. Naslovnica Kataloga popisanih knjiga iz 1935.

da je cjelina zamišljena kao logična dopuna bogatoga historicističkog interijera našičkog dvorca, uz suzdržanu primjenu neoklasicističkog detalja (školjka, lovorov vijenac). Cijeli ansambl ormara primjer je kvalitetnoga stolarskog rada i rada na furniranju namještaja, što se mora zahvaliti angažiranju kvalitetne, za sada anonimne obrtničke radionice koja je izvela te radove.

Uz sačuvane knjige i originalne ormare jedna od najvećih vrijednosti i zanimljivosti knjižnice Pejačević zasigurno je *Katalog popisanih knjiga obitelji Pejačević* (sl. 1.) iz 1935. godine. Riječ je, zapravo, o inventarnoj knjizi i abecednome imenskom kazalu autora knjiga. *Katalog* je 1935. g. dao

<sup>16</sup> Oznake su alfanumeričke, tj. sastoje se od rimskih brojeva koji su označavali ormare i od slova (a-e) koji su označavali police.

<sup>17</sup> U obiteljskoj se knjižnici spominje 20 ormara, Julijanove knjige smještene su u tri ormara, a u sobi za učenje knjige su smještene u četiri ormara.

napraviti Petar grof Pejačević, a sastavio ga je Josephus Verbóy, privatni učitelj djece obitelji Pejačević. Na naslovnoj stranici rukom su ispisani ovi podaci:

*Illustrissimi Domini Petri – comitis – Pejacsevich / CATALOGUS / Bibliothecae – Nasiciensis / Anno domini MCMXXXV. / conscripsit Josephus Verbóy.*<sup>18</sup>

Na dnu stranice, na komadu zalijepljenog kartona, nalazi se crveni ovalni pečat *EX LIBRIS BIBLIOTECAE NASICIENSIS*, u kojemu je upisana 1935. godina.

Korice *Kataloga* bile su tijekom vremena oštećene, pa su svoj sadašnji izgled dobile 1980-ih godina.<sup>19</sup> *Katalog*, koji ima 173 požutjele i djelomično oštećene stranice, može se podijeliti na dva dijela. Prvi dio na 103 stranice donosi knjige popisane prema prostoru gdje su se nalazile, a unutar pojedinog prostora popisane su prema ormarima.<sup>20</sup> Prvi popisani prostor nije posebno naslovljen, ali zbog najvećeg broja popisanih knjiga (od broja 1 do 2 773) vjerojatno je to prostor obiteljske knjižnice u suterenu dvorca. Fizički posebno izdvojenu i popisanu cjelinu čine knjige Julijana grofa

Pejačevića, koje su se nalazile u ormaru u “donjem hodniku“ (*Julianischer Kasten im unteren Gang*),<sup>21</sup> možda prostoru hodnika između knjižnice i glazbenog salona. Treći prostor u kojemu su se, prema *Katalogu*, nalazile knjige bila je “soba za učenje“ (*Schulzimmer*), za koju ne znamo gdje se izvorno nalazila.<sup>22</sup> U drugom dijelu *Kataloga* nalazi se abecedni popis autora knjiga<sup>23</sup> i broj stranice na kojoj se nalazi knjiga u prvom dijelu *Kataloga*.

Iz sadržaja *Kataloga* može se otkriti niz pojedinosti o organizaciji knjižnice i o nastojanjima njezinih vlasnika da se knjižna građa sačuva i učini što dostupnijom njezinim korisnicima. Na osnovi knjiga dopisivanih na dnu stranice, koje su dobivale brojeve prethodno upisane knjige s oznakom a, b, c..., te velikog broja knjiga (448 sv.) neupisanih u *Katalog* može se pretpostaviti da je broj knjiga u knjižnici bio mnogo veći od zadnjega navedenog broja upisanih knjiga. Za sada smatramo da se broj knjiga mogao kretati između 4 000 i 5 000 svezaka.

## SUDBINA KNJIŽNICE NAKON ODLASKA OBITELJI PEJAČEVIĆ

Posljednji vlasnik posjeda u Našicama bio je Petar grof Pejačević (1908. – 1987.). Kao obrazovan čovjek bio je vezan za kulturna dobra svoje obitelji, posebice za knjižnicu.

<sup>18</sup> U prijevodu: Katalog Našičke knjižnice pre-svijetlog gospodina Petra grofa Pejačevića, sastavio Josip Verboj ljeta Gospodnjeg 1935.

<sup>19</sup> Katalog popisanih knjiga pronašla je mr. sc. Blaženka Pavlović-Radmanović 1987. g., kada je počela raditi u Gradskoj knjižnici. Prema njezinu navodu, listovi su bili oštećeni i razdvojeni, a manji je dio listova bio povezan vezicom kroz probušene rupice na njima. Skupljene je stranice uvezao te djelomično obnovio korice g. Zdravko Trošelj, suradnik knjižnice. Zahvaljujem mr. sc. Blaženki Pavlović-Radmanović na informacijama.

<sup>20</sup> U tom dijelu svaka knjiga nosi svoj inventarni broj (u nizu od broja 1 do 3 333) te ove podatke: redni broj ormara/police, redni broj sveska, ime autora i naslov djela.

<sup>21</sup> Popisano je ukupno 90 svezaka njegovih knjiga.

<sup>22</sup> U toj prostoriji knjige su popisane prema istom načelu, i to od broja 3 000 do 3 333 (ukupno 334 sveska).

<sup>23</sup> Popis donosi 1 195 autora, s naznakom na kojoj se stranici nalaze knjige pojedinih autora u prvom dijelu, tj. u katalogu popisanih knjiga po ormarima. Ako nije navedeno ime autora, knjiga je uvrštena pod svojim naslovom.

Stoga je 1935. g. dao načiniti danas jedini poznati popis građe obiteljske knjižnice. On je ujedno i zadnji Pejačević koji je nabavljao nove knjige za dvorsku knjižnicu. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata, nakon prvotnog odbijanja, Petar je ipak prihvatio dužnost poslanika Nezavisne Države Hrvatske u Španjolskoj, te je u studenome 1941. otišao u Madrid.

Što je obitelj u trenutku odlaska učinila s umjetninama i vrijednostima iz dvorca,<sup>24</sup> nije do kraja razjašnjeno. Poznato je da je Petar<sup>25</sup> dio umjetnina pohranio u bivšoj Gradskoj štedionici u Osijeku,<sup>26</sup> a one su nakon rata postale vlasništvo osječkog muzeja. Pretpostavljamo da je obiteljska knjižnica zbog svog opsega i nedostatka vremena za njezino preseljenje u cijelosti ostala u prostoru dvorca, a da je obitelj, možda, ponijela sa sobom samo poneki svezak.

Tijekom Drugoga svjetskog rata dvorcem se koristila njemačka vojska – u njemu

se nalazila komanda, a u njegovu suterenu bolnica. Nakon rata dio namještaja i umjetnina iz dvorca pronađen je na poljoprivrednom dobru obitelji Pejačević, na tzv. Švajceriji na Šipovcu, gdje ih je vjerojatno pohranio sam grof Petar. Činjenicu da je obiteljska knjižnica za vrijeme rata ostala u dvorcu Pejačević otkrivaju nam dokumenti Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina (KOMZA).<sup>27</sup>

Na osnovi dokumenata spomenute Komisije<sup>28</sup> moguće je djelomice rekonstruirati sudbinu ostavštine obitelji Pejačević nakon 1945. g. U Državnome muzeju Osijek godine 1945. osnovan je *Odbor za utvrđivanje štete na historijsko umjetničkim spomenicima*, koji je djelovao na području Slavonije kao Okružni sabirni centar Osijek. Kao jedan od zadatak Odbor navodi i registriranje privatnih zbirki i arhiva iz vlastelinskih

<sup>24</sup> Likovnu ostavštinu obitelji Pejačević istražuje mr. sc. Jasminka Najcer Sabljak iz Galerije likovnih umjetnosti Osijek. U istraživanju dokumenata KOMZA-e otkrila je i uputila me na postojanje podataka o knjižnici obitelji Pejačević, na čemu joj zahvaljujem.

<sup>25</sup> Godine 1943. Hrvatski državni konzervatorski zavod dao je skupljačima naputak kako postupati s povijesno-umjetničkim predmetima te kamo ih pohraniti tijekom rata. Prema tom naputku, koliko nam je poznato, postupio je samo grof Petar Pejačević, pohranivši najvrednije umjetnine iz Našica u Osječku gradsku štedionicu (dopis Hrvatskoga državnog konzervatorskog zavoda od 19. lipnja 1943., spis 205/1943; Arhiva GMV-a). Zahvaljujem mr. sc. Jasminki Najcer Sabljak iz Galerije likovnih umjetnosti Osijek na informaciji.

<sup>26</sup> Petar pohranjuje 39 uljnih slika u tadašnju Gradsku štedionicu Osijek (Najcer, Jasminka. Tragom umjetnina grofovske obitelji Pejačević. *Našički zbornik* 7 (2002.), str. 211.).

<sup>27</sup> Izvještaj Mjesnog narodnog odbora Našice br. 2625/47 od 11. 7. 1947. Ministarstvu prosvjete, Komisiji za sakupljanje spomenika u Zagrebu br. 350/1947. Fond Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina: Središnji arhiv Uprave za kulturni razvitak Odjela za informacijsko-dokumentacijske poslove kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Zahvaljujem gđi Lidiji Zrnić iz Ministarstva kulture RH na pomoći.

<sup>28</sup> KOMZA – Komisija za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina u Narodnoj Republici Hrvatskoj. Komisija je djelovala između 1945. i 1954. te pojedinim muzejskim i drugim kulturnim institucijama dodjeljivala konfiscirane predmete na čuvanje. Osječki je muzej Komisija iz Zagreba zadužila da vodi brigu o napuštenim slavonskim dvorcima i evidentira kulturno-povijesni materijal koji će biti dopremljen u Muzej Slavonije (Danica Pinterović. O razvoju osječkog muzeja. *Osječki zbornik* 6 (1958.), str. 19.).

dvorca Eltz, Khuen, Pejačević, Norman i Peifer.<sup>29</sup>

Sukladno navedenim odlukama, Hrvatski državni muzej u Osijeku, u ime KOMZA-e, u rujnu 1945. upućuje upit Mjesnomu narodnom odboru Našice o stanju vlastelinskog arhiva i zbirki katastarskih mapa.<sup>30</sup> Našički odbor odgovara da je knjižnica tijekom rata većim dijelom uništena, a njezin je ostatak Okružni narodni odbor dodijelio mjestu Našicama za *...javnu biblioteku...*<sup>31</sup> Pripadnost preostale knjižnične građe javnoj knjižnici u Našicama neposredno nakon završetka rata potvrđuje i dokument iz 1947. g., prema kojemu je konfiscirana knjižnica iz dvorca Pejačević 1945. g. dana na čuvanje i daljnju upotrebu Upravi Kotarske knjižnice u Našicama.<sup>32</sup>

<sup>29</sup> Dopis o Odboru za utvrđivanje štete na historijsko umjetničkim spomenicima Oblasnog N.O.O. za Slavoniju, Prosvjetni odjel, br. 7030/1061/45 od 28. 6. 1945. upućen Državnom arhivu u Osijeku. Original se nalazi u Muzeju Slavonije Osijek, u Dokumentacijskoj zbirci. Zahvaljujem kolegi Anti Grubišiću iz Muzeja Slavonije Osijek na pomoći.

<sup>30</sup> Dopis Hrvatskoga državnog muzeja u Osijeku u kojemu se traži Izvještaj o stanju vlastelinskog arhiva i zbirke katastralnih mapa br. 191/45 od 30. 9. 1945. upućen Mjesnome narodnom odboru Našice. Original se nalazi u Muzeju Slavonije Osijek, Dokumentacijska zbirka.

<sup>31</sup> Dopis Mjesnoga narodnog odbora Našice, Tajništvo, br. 3201/45 od 5. 10. 1945., upućen Hrvatskome državnom muzeju Osijek, br. 235/45. Original se nalazi u Muzeju Slavonije Osijek, u Dokumentacijskoj zbirci.

<sup>32</sup> Dopis Kotarskoga narodnog odbora - Našice, Prosvjetni odsjek, o čuvanju starina iz konfiskovanog dvorca grofova Pejačević iz Našica, br. 10.218 od 19. 8. 1947. upućen Odboru za sakupljanje i čuvanje narodnih starina i knjiga u Zagrebu, br. 391-1947. Fond Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika

Knjižnica obitelji Pejačević iznesena je iz svog prostora u dvorcu prije studenoga 1945. godine. Naime, kada je predstavnicima KOMZA-e i djelatnicima osječkog muzeja Danica Pinterović obilazila oba dvorca, u dvorcu Pejačević nije zatekla obiteljsku knjižnicu, pa se pretpostavlja da je tada već bila iznesena.<sup>33</sup> Izvještaj knjižničara Kotarske knjižnice Franje Svorena iz 1947. g. otkriva da je knjižnica nakon završetka rata prevezena iz dvorca u neko skladište, odakle se prevozila na različita mjesta. Napominje da je knjižnica smještena u posebnoj prostoriji te uskoro treba početi javno djelovati.<sup>34</sup> U dokumentu nije jasno navedeno da je riječ o dvjema knjižnicama, ali se može pretpostaviti da knjižnica iz dvorca pripada obitelji Pejačević. Ona je vjerojatno pridružena fondu tadašnje Kotarske (Narodne) knjižnice, koja je dobila svoj prostor i trebala početi javno djelovati. Kasniji dokumenti također spominju *...našičku biblioteku...*, ali nigdje nije preciziran njezin položaj. Spominje se nekoliko lokacija u gradu (zgrada Sokolane, zgrada našičkog kasina, prostor na Pejačevićevu trgu i dr.).

Uz bogatu knjižnicu u velikom dvorcu Pejačević, obitelj je imala knjiga i u tzv. malom dvorcu, tj. u dvorcu Marka

i starina: Središnji arhiv Uprave za kulturni razvitak Odjela za informacijsko-dokumentacijske poslove kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

<sup>33</sup> Izvještaj dr. Danice Pinterović Upraviteljstvu državnog muzeja u Osijeku od 23. 11. 1945. Original se nalazi u Muzeju Slavonije Osijek, u Dokumentacijskoj zbirci.

<sup>34</sup> Upravu knjižnice u Našicama od 1. siječnja 1946. vodio je učitelj Franjo Svoren, koji se potpisuje i kao kotarski knjižničar. Vidjeti bilj. 27.

Pejačevića. Te knjige u svom izvještaju 1945. g. spominje Danica Pinterović:...*U malom dvorcu... nalazi se u „biblioteci“ nešto malo knjiga bez vrijednosti...*<sup>35</sup>

Tijekom 1946. g. KOMZA dolazi u Našice i preuzima predmete koji su nekada bili u vlasništvu obitelji Pejačević, no u izvještajima ne spominje knjige. Zanimanje za sudbinu knjiga obitelji Pejačević KOMZA pokazuje u srpnju 1947. g., kada se one pojavljuju u zagrebačkom antikvarijatu.<sup>36</sup> Djelatnici osječkog muzeja ponovno dolaze u Našice te otkrivaju da je većina tamošnjih knjiga na mađarskome, engleskome, francuskome i njemačkom jeziku, dok je samo mali broj njih na hrvatskome. Knjižničar Franjo Svoren uredio je knjižnicu s hrvatskim knjigama, tj. vjerojatno su se stopile s fondom Kotarske knjižnice i dane su na korištenje. Knjige na stranim jezicima povlačile su se po raznim sobama, dok ih, navodno, Stipe Kovačević nije negdje spremio.<sup>37</sup> Prema nekim spoznajama, smjestio ih je u staru zgradu Općine.<sup>38</sup>

Mnoge danas sačuvane knjige nisu upisane u *Katalog popisanih knjiga obitelji Pejačević iz 1935. godine*, što navodi na zaključak o postojanju mnogo većeg fonda od upisanoga. Dokumenti KOMZA-e

govore u prilog tome jer je u izvještaju od 29. listopada 1947. procijenjeno da knjižnica ima oko 5 000 svezaka.<sup>39</sup> Samo dva tjedna poslije članica KOMZA-e pri Državnome muzeju u Osijeku Hida Hećaj u dokumentu navodi da su knjige, navodno, razvučene po raznim kućama i da je biblioteku s oko 2 000 primjeraka na njemačkome, mađarskome, engleskome i francuskom jeziku složio i popisao Franjo Svoren.<sup>40</sup> Nejasno je zašto se u prethodnom dokumentu spominje fond od oko 5 000 svezaka, a u kasnijemu od 2 000 svezaka. Također nije navedeno gdje su knjige složene, ali pretpostavljamo da su spremljene u Kotarsku knjižnicu jer je Franjo Svoren u njoj radio kao knjižničar.

U dokumentima se spominje arhiv obitelji Pejačević i katastarske mape vezane za zemljišni posjed obitelji. Mjesni narodni odbor Našice 1945. g. navodi da vlastelinski arhiv i zbirka katastarskih mapa u Našicama ne postoje.<sup>41</sup> Arhiv je, navodno, bio uz biblioteku, ali nije pronađen. Kotarska knjižnica izvještava da je, na zahtjev Državnog arhiva iz Zagreba, uputila oko 50 knjiga čiji je sadržaj vezan za prošlost obitelji Pejačević. Kasniji su dokumenti demantirali navod da je 50 knjiga poslano Državnom arhivu u Za-

<sup>35</sup> Vidjeti bilj. 33.

<sup>36</sup> Vidjeti bilj. 27.

<sup>37</sup> Izvještaj o službenom putovanju u Našice dne 29. 10. 1947. djelatnika Muzeja u Osijeku. Izvještaj 31. X. 1947. upućen KOMZA-i u Zagreb, br. K-40/47. Original se nalazi u Muzeju Slavonije Osijek, u Dokumentacijskoj zbirci.

<sup>38</sup> Gospodin Josip Majsterić iz Osijeka posvjedočio je da je knjige iz dvorca u staru zgradu Općine premjestio gospodin Stipe Kovačević, tadašnji općinski činovnik. Hvala gospodinu Majsteriću na informaciji, kao i prof. Silviji Lučevnjak, koja je bila naš posrednik.

<sup>39</sup> Vidjeti bilj. 37.

<sup>40</sup> Izvještaj Državnog muzeja u Osijeku o biblioteci i njezinu prijevozu iz Našica, br. 47/1947 od 12. 11. 1947. KOMZA-i Zagreb, br. 493/1947. Fond Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina: Središnji arhiv Uprave za kulturni razvitak Odjela za informacijsko-dokumentacijske poslove kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

<sup>41</sup> Vidjeti bilj. 31.

grebu.<sup>42</sup> Također se spominje da su arhiva i starija izdanja na pergamentu poslani u Zagreb.<sup>43</sup> Arhiv izvještava KOMZA-u da je Odbor u Našicama primio samo sedam arhivalija iz bivšeg vlastelinstva obitelji Pejačević, dok se ostali materijal odnosi isključivo na litografirane primjere povijesti obitelji Pejačević.<sup>44</sup>

U sklopu biblioteke pronađeno je 20-ak starih albuma, zbirka grbova, reprodukcija Pejačevićevih portreta, koje je osječki muzej svakako želio odnijeti. Za članicu KOMZA-e Hildu Hećaj biblioteka svojim sadržajem nema osobito značenje za muzej, ali zato veliko značenje imaju spomenuti albumi i rukopisi.<sup>45</sup> U dokumentu od 8. siječnja 1948. navodi se da će knjige, albumi i ostalo biti prevezeni u Osijek kada se dobije kamion.<sup>46</sup> Pri prijevozu 16. veljače 1948. ne spominju se albumi, grbovi i dr., ali ta je građa vjerojatno prenesena s knjigama u Osijek jer je poznato da se albumi danas nalaze u Muzeju Slavonije Osijek.

Iako je Kotarski narodni odbor Našice smatrao da knjižnica kao svojina grofa Pejačevića ne smije otići iz Našica,<sup>47</sup> prema izvještaju djelatnika KOMZA-e, knjižnicu obitelji Pejačević trebalo je prevesti u Osijek kako ne bi bila razvučena. Navodi se da prema Zakonu o zaštiti kulturnih spomenika i starina arhivskim materijalom i knjižnicom ne smije rukovati nestručna osoba.<sup>48</sup> Odbor u Našicama mora predati materijale Sabirnom centru u Osijeku, jer je riječ o prikupljanju materijala koje, na temelju Zakona o zaštiti kulturnih spomenika i starina, provodi Zavod za zaštitu kulturnih spomenika odnosno zavod koji odredi Ministarstvo prosvjete, a ono je ovlastilo Zemaljski sabirni centar u Osijeku da upravlja svim kulturno-povijesnim predmetima, knjigama, arhivama, slikama, glasovirima, zgradama i sl. koji su prešli u vlasništvo države ili su pod njezinom upravom.<sup>49</sup> Uskoro Kotarski narodni odbor Našice izvještava KOMZA-u u Zagrebu da se knjige iz Našica mogu prevesti u Osijek.<sup>50</sup>

<sup>42</sup> Vidjeti bilj. 27.

<sup>43</sup> Vidjeti bilj. 40.

<sup>44</sup> Dopis Državnog arhiva Zagreb o arhivalijama iz Našica (Pejačević), br. 490/1947. od 18.11.1947., upućen KOMZA-i u Zagreb, br. 502/1947. Fond Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina: Središnji arhiv Uprave za kulturni razvitak Odjela za informacijsko-dokumentacijske poslove kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

<sup>45</sup> Vidjeti bilj. 40.

<sup>46</sup> Izvještaj o putu djelatnika Državnog muzeja Osijek u Našice od 8. 1. 1948. upućen KOMZA-i, br. 10/1948. Fond Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina: Središnji arhiv Uprave za kulturni razvitak Odjela za informacijsko-dokumentacijske poslove kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

<sup>47</sup> Vidjeti bilj. 37.

<sup>48</sup> Dopis Komisije za sakupljanje i čuvanje kulturnih spomenika i starina, Zemaljski centar Zagreb o prijevozu arhivskog i bibliotečnog materijala u sabirni centar Osijek – nalog br. 476-1947 od 1. 11. 1947. upućen Pokrajinskom sabirnom centru Osijek, br. K 43/47. Original se nalazi u Muzeju Slavonije Osijek, u Dokumentacijskoj zbirci.

<sup>49</sup> Dopis KOMZA-e o prijevozu biblioteke i arhiva Pejačević u Osijek, br. 520/1947. od 26.11.1947. upućen Kotarskom narodnom odboru u Našicama, Tajništvo. Fond Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina: Središnji arhiv Uprave za kulturni razvitak Odjela za informacijsko-dokumentacijske poslove kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

<sup>50</sup> Dopis Kotarskoga narodnog odbora Našice, Tajništvo, br. 17.929/47 od 16.12.1947. upu-

Knjige obitelji Pejačević odvezene su u Osijek 16. veljače 1948. U svom izvještaju Hilda Hećaj navodi kako je kamion iz Osijeka stigao pred *našičku biblioteku*, gdje je uz pomoć učitelja Svorena i djece obavljen utovar. U izvještaju se, nadalje, navodi da je u večernjim satima istog dana više od 2 000 svezaka stiglo je u Osijek i da su neke bile vlažne od kiše i snijega te su raširene po podu da se osuše. U izvještaju se navodi da *...među knjigama ima veći broj fašističkih koje će biti odvojene i složene uz ostali fašistički materijal dok će ostale knjige biti stavljene na police...* S prijevozom knjiga KOMZA je završila svoj posao s konfisciranom imovinom obitelji Pejačević, te ne postoji nikakav razlog njihova ponovnog odlaska u Našice.<sup>51</sup> Kako se tijekom druge polovice 1948. g. namjeravala ukinuti KOMZA, prema prijedlogu predsjednika KOMZA-e prof. Vladimira Tkalčića, svi su predmeti Pokrajinskoga sabirnog centra u Osijeku trebali pripasti Muzeju Slavonije Osijek.<sup>52</sup>

ćen KOMZA-i u Zagreb. Fond Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina: Središnji arhiv Uprave za kulturni razvitak Odjela za informacijsko-dokumentacijske poslove kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

<sup>51</sup> Izvještaj za veljaču Pokrajinskoga sabirnog centra Osijek od 3. 3. 1948. K-8/48 upućen Zemaljskome sabirnom centru Zagreb. Original se nalazi u Muzeju Slavonije Osijek, u Dokumentacijskoj zbirci.

<sup>52</sup> Dopis prijedloga o dodjeli predmeta Pokrajinskoga sabirnog centra u Osijeku Muzeju Slavonije u Osijeku, br. 581/48 od 31.7.1948. upućen Ministarstvu prosvjete, Odjelu za kulturu i umjetnost u Zagrebu, KOMZA, br. 649/1948. Fond Komisije za sakupljanje i očuvanje kulturnih spomenika i starina: Središnji arhiv Uprave za kulturni razvitak Odjela za informacijsko-dokumentacijske poslove kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

Nepoznat je razlog zašto 1948. g. sve knjige obitelji Pejačević nisu prevezene u Osijek. Prema nekim izvorima, u našičkoj se knjižnici 1955. nalazio veći broj knjiga iz dvorca grofova Pejačević.<sup>53</sup> Dokumenti KOMZA-e svjedoče da su se knjige iz dvorca prevozile na razna mjesta u gradu te da postoji mogućnost da se jedan dio njih nije nalazio u prostoru Kotarske knjižnice onog dana kad su se prevozile u Osijek. Također se može pretpostaviti da 1945. g. nisu odvezene sve knjige iz prostora obiteljske knjižnice u suterenu dvorca jer se dio knjiga vjerojatno nalazio izvan obiteljske knjižnice, u drugim prostorijama<sup>54</sup>, pa su zato i ostale u dvorcu. U prilog tome govori svjedočenje gđe Piletić<sup>55</sup> da se 1958. g. dio knjiga nalazio u originalnim ormarima u prizemlju dvorca, a drugi je dio bio smješten na tavanu. Kako se do 1958. dvorcem koristila vojska, vjerojatno je zbog nedostatka prostora dio knjiga prenesen na tavan, a drugi dio ostavljen u reprezentativnim ormarima kao ukras

<sup>53</sup> „...Postoji naime veći broj knjiga, koje su nađene u dvorcu grofova Pejačević. I to prilično vrijednih knjiga. Te su knjige međutim još uvijek nesređene, pa se doista nitko njima ne može služiti...“ Horn, S. Našice na putu napretka. *Glas Slavonije* od 6. veljače 1955., str. 2.

<sup>54</sup> Poznato je da su pojedini članovi obitelji u svojim privatnim i radnim odajama imali određen broj knjiga. To potvrđuje gospodin Željko Bobek, koji je 1930-ih godina posjećivao dvorac i u tadašnjim privatnim odajama Petra grofa Pejačevića na katu dvorca zamijetio dio knjiga. Najljepše zahvaljujem gospodinu Željku Bobeku na informaciji te prof. Sliviji Lučevnjak koja mi ju je prenijela.

<sup>55</sup> O smještaju knjiga posvjedočila je gđa Dragica Piletić, koja je kao čistačica 1958. g. počela raditi u dvorcu Pejačević, kada je vojska već napustila taj prostor, a u njemu su tada bile smještene različite društvene i političke organizacije. Najljepše zahvaljujem gđi Piletić na informaciji.

cijelog prostora. Knjige su tako dočekale smještanje Gradske knjižnice (danas Hrvatske narodne knjižnice i čitaonice) u dvorac i postale njihovo vlasništvo.

## GDJE SU DANAS KNJIGE OBITELJI PEJAČEVIĆ

Danas, kada se zbroje sve sačuvane knjige obitelji Pejačević, dolazimo do spoznaje da dio knjiga nedostaje. Što se dogodilo s ostatkom knjiga, teško je utvrditi. Osim zapisa KOMZA-e, nema drugih podataka, a sjećanja starijih Našičana nepotpuna su i često proturječna. Pri tome se najčešće zamjenjuju informacije o knjižnici obitelji Pejačević i još jednoj važnoj i vrijednoj knjižnici – Kotarskoj (Gradskoj) knjižnici<sup>56</sup>, koja je nakon Drugoga svjetskog rata promijenila nekoliko lokacija u gradu.

U ovom se tekstu mora spomenuti i priča o spaljivanju velikog broja predmeta i dokumenata iz dvorca, koje su, navodno, izvršili pripadnici Narodno-oslobodilačke<sup>57</sup> vojske nakon ulaska u dvorac. Je li tada u plamenu nestao i dio knjiga ili su one odnesene prije te tako završile u rukama nepoznatih ljudi, teško je reći.

Iz dokumenata KOMZA-e saznajemo da je uprava Kotarske knjižnice dio

knjižnice prodala kao antikvarnu građu Nakladnom zavodu za Hrvatski i tako dobila novac za nabavu novih knjiga.<sup>58</sup> Da su neke knjige obitelji Pejačević završile i u antikvarijatima, navodi i Matko Peić u svojim *Skitnjama*.<sup>59</sup>

Poznato je da se dio rukopisnih knjiga Julijana grofa Pejačevića i nešto arhive nalazi u Državnom arhivu u Zagrebu i moguće je pretpostaviti da su to arhivalije koje se spominju u dokumentima KOMZA-e. Preostala arhiva i katastarske mape nisu pronađeni. Vjerojatno je obitelj dio arhive odnijela sa sobom, a dio je arhive, čini se, uništen pri spaljivanju predmeta, dokumenata i knjiga iz dvorca nakon Drugoga svjetskog rata.

Kao što je navedeno, oko 2 000 knjiga prevezeno je u Osijek. Pretraživanjem fonda Muzeja Slavonije Osijek do sada je identificirano 350 svezaka koji potječu iz našičke knjižnice obitelji Pejačević, ali daljnje istraživanje njihova fonda vjerojatno će povećati taj broj.

Određen broj knjiga nalazi se u privatnim zbirkama. Prema nekim spoznajama, i sama je obitelj različitim predmetima, pa vjerojatno i ponekom knjigom, darivala ljude koji su radili za njih. Jednako bi tako odlični učenici kao nagradu za svoj uspjeh dobivali knjige od obitelji Pejačević.<sup>60</sup>

<sup>56</sup> Riječ je o jednoj od najstarijih javnih knjižnica ovoga dijela Slavonije, koja je osnovana 1830-ih godina kao kasino. Mijenjajući nazive kroz povijest, danas djeluje kao Hrvatska narodna knjižnica i čitaonica Našice.

<sup>57</sup> Prema svjedočenju gospodina Mate Svorena i njegove supruge, koji žive u neposrednoj blizini dvorca, na velikoj lomači istočno od dvorca spaljivani su nepoznati predmeti iz zgrade. Dr. sc. Ive Mažuran posvjedočio je da je 1945. g., prilikom prolaska kroz Našice, na središnjem trgu u Našicama vidio spaljivanje knjiga, dokumenata i raznih drugih predmeta iz dvorca.

<sup>58</sup> Vidjeti bilj. 32.

<sup>59</sup> Autor spominje kako je iz knjižnice obitelji Pejačević "kupio u jednom zagrebačkom antikvarijatu još kao dječak *Tristana i Izoldu*" (Matko Peić, *Skitnje*, Zagreb, 1985., str. 166.).

<sup>60</sup> Obitelj Beker iz Našica darovala je Muzeju 20 knjiga, od kojih osam nose oznake pripadnosti obitelji Pejačević. Prema njihovu svjedočenju, članovi njihove obitelji radili su kod grofova i od članova obitelji Pejačević dobili knjige, a neke su knjige članovi obitelji Beker dobili kao nagradu za uspjeh u školi. Veliku



U Našicama je u vlasništvu Hrvatske narodne knjižnice i čitaonice sačuvano 1 067 svezaka knjiga obitelji Pejačević. Također je uvidom u građu knjižnice Srednje škole Isidora Kršnjavoga Našice ustanovljeno postojanje najmanje 32 sveska iz te knjižnice. Pretpostavljamo da je nakon osnutka našičke gimnazije 1954. g. preuzet dio knjiga iz Kotarske narodne knjižnice kako bi se popunio fond školske knjižnice u nastajanju. Hrvatska narodna knjižnica i čitaonica Našice ustupila je

knjige na trajno korištenje Zavičajnome muzeju Našice, te one danas čine stalni postav Muzeja.<sup>61</sup>

Glavni pokazatelj pripadnosti tih knjiga našičkoj obitelji Pejačević na najvećem broju njih jest crveni ovalni pečat iz 1935. g. te identične naljepnice, različiti pečati, posvete i potpisi koji nedvojbeno upućuju na podrijetlo tih knjiga. Detaljnije proučavanje vjerojatno će otkriti točan broj sačuvane građe u različitim ustanovama i institucijama.

## KNJIŽNICA OBITELJI PEJAČEVIĆ U ZAVIČAJNOME MUZEJU NAŠICE

U Zavičajnome muzeju Našice knjige su smještene u prostoriju na sjevernoj strani



Slika 2. Stalni postav Knjižnica obitelji u Našicama.

dvorca, uz nekadašnji tzv. žuti salon. (sl. 2.) Složene su prema jeziku na kojemu su napisane u deset originalnih ormara. Današnji raspored ormara rezultat je prostornih uvjeta u kojima je knjižnica smještena, a broj ormara je reduciran zbog smanjenog opsega sačuvane građe (trenutačno je pet ormara izvan funkcije). Uz knjige, stalni je postav dopunjen *Katalogom popisanih knjiga iz 1935. godine*, građom iz zbirke našega muzeja, osobito iz Zbirke Pejačević (nacrti dvorca Pejačević u Našicama, tintarnica s detaljem obiteljskoga grba, fotografije ...).

Nakon smještanja knjižnice Pejačević u prostor Zavičajnog muzeja Našice započela je stručna obrada knjiga, tj. njihova katalogizacija. Radi pisanja kataloga izložbe, svaki je pojedini svezak pregledan kako bi se utvrdile specifičnosti knjižnice. To je istraživanje samo početni korak u sustavnom istraživanju knjižnice Pejačević, što bi trebalo rezultirati kompletnim abecednim imenskim katalogom knjižnice

zahvalnost upućujem gđi Editi Beker iz Našica na darovanim knjigama i informacijama.

<sup>61</sup> Ugovor o ustupanju na trajno korištenje knjižnice obitelji Pejačević između Hrvatske narodne knjižnice i čitaonice te Zavičajnog muzeja Našice od 19. ožujka 2002. (dokumentacija Zavičajnog muzeja Našice).

izrađenim prema važećim pravilima knjižničarske struke.

Najstarija knjiga pronađena u Našicama jest *Neues Adeliches Wappenwerk*, tiskana 1809. g. u Nürnbergu. Obitelj je vjerojatno posjedovala i knjige starijih izdanja, ali su one kao bibliofilске vrijednosti vjerojatno prve prodane ili odnesene. Posljednja nabavljena knjiga nosi godinu izdanja 1941., što pak znači da je obitelj nabavljala knjige do samog kraja svog boravka u Našicama, tj. do 1942. g. Uvid u sadržaj knjiga govori o značajkom odabiru i istančanom ukusu članova obitelji Pejačević pri kupnji knjiga. Prepoznatljivo je praćenje tadašnjih suvremenih književnih trendova i izdavačke djelatnosti te velika briga za knjige kao dio opće kulture svakog pojedinca i bitan segment obiteljske baštine. U knjižnici nalazimo djela iz različitih područja ljudskog djelovanja, kao i djela iz povijesti i umjetnosti – od udžbenika, čitanki, stručnih knjiga s određenim temama ili povijesnim pregledima do pravnih knjiga, knjiga s područja tehničkih znanosti, geografije, medicine, kemije, poljoprivrede, lovstva i dr. Knjižnica obitelji Pejačević sadržavala je raznovrsnu knjižnu građu koja je mogla zadovoljiti potrebe brojne obitelji, kako s obzirom na njihovu dob, tako i s obzirom na osobni interes svakog pojedinca te im pružiti adekvatno opće i stručno obrazovanje.

Posebno ističemo knjige čiji su autori članovi obitelji Pejačević. Pritom je svakako vrijedno istaknuti zbirku knjiga i rukopisa Julijana grofa Pejačevića. Posebno mjesto u njegovoj zbirci zauzima njegov notni materijal od 28 skladbi uvezanih u knjigu. Da je njegov rad bio cijenjen, možemo vidjeti i iz sačuvanog zbornika radova u izdanju Kraljevske

akademije znanosti iz Beča.<sup>62</sup> Osim Julijanovih radova, u knjižnici se nalazi djelo *Die Nothwendigkeit der Errichtung österr. – ungarischer Strafkolonieen*, koje je napisao Julijanov nećak Ivan Nepomuk Pejačević.<sup>63</sup> Pronađena je knjiga s aukcije ostavštine Elemira grofa Pejačevića<sup>64</sup>, održane u svibnju 1927. u Berlinu.

Knjige u knjižnici Pejačević napisane su na pet svjetskih jezika. Najveća je skupina njemačkih knjiga (645 sv.), zatim knjige tiskane na francuskome (238 sv.), pa na mađarskom (169 sv.), a samo je sedam knjiga na talijanskome i osam na engleskom jeziku. Prema sačuvanom fondu knjižnice, teško je reći kakva je bila izvorna zastupljenost pojedinog jezika, no i ovakvo zatečeno stanje u skladu je s onodobnim društvenim i obiteljskim vrijednostima. Sačuvane knjige u Našicama prvotno su upućivale na zaključak da Pejačevići u svojoj knjižnici nisu imali knjiga na hrvatskom jeziku. No u *Katalogu* su pronađene i knjige hrvatskih autora, odnosno 132 knjige na hrvatskom jeziku. No unutar danas postojećeg fond u Našicama nisu

<sup>62</sup> Pejacsevich, Julian Grafen. Preter Freiherr von Parchevich: Erzbischof von Martiano-pel (1612. - 1674.): Apostolischer Vicaru und Administrator der Moldau, bulgarischer Internuntius am kaiserlichen Hofe und kaiserlicher Gesandter bei dem Kosaken-Hetman Bogdan Chmielnicki. Wien: Archiv für österreichische Geschichte, 1880., str. 337-639.

<sup>63</sup> Ivan Nepomuk grof Pejačević (1848. – 1885.), sin Julijanova i Ladislavova brata Karla grofa Pejačevića (1825. – 1880.). Supruga Ivana Nepomuka bila je Roza Lonyay, s kojom je imao sina Alberta (MK ZMN).

<sup>64</sup> Elemir (Velimir) grof Pejačević (1883. – 1927.), mlađi sin Teodora grofa Pejačevića. Bio je diplomat zavidne karijere u službi Austro-Ugarske Monarhije, a službovao je u Bukureštu, Berlinu, Parizu i Londonu. Njegova je karijera završila raspadom Monarhije (MK ZMN).

pronađene knjige na hrvatskom jeziku. Razlog je vjerojatno to što su spomenute knjige nakon rata bile zanimljivije i korisne određenim institucijama, dok je literatura na stranim jezicima većini njih bila neupotrebljiva zbog jezičnih prepreka.

Korice na knjigama su raznovrsne – od skromnih kartonskih korica do vrlo lijepo ukrašenih kožnih korica u boji, često u crvenoj, smeđoj ili zelenoj, sa zlatnim slovima, stiliziranim biljnim i geometrijskim ukrasima u duhu historicizma ili, ponegdje, u stilu secesije.

Velik broj knjiga na prednjoj korici u lijevome, gornjem kutu ima istovjetnu naljepnicu s brojem. Ne zna se tko je te naljepnice stavio i što označava broj na njima, no on se nalazi na većini knjiga kako u Našicama, tako i u Muzeju Slavonije Osijek. Na prednjoj korici određenog broja knjiga, u lijevome gornjem kutu, nalazi se naljepnica *Narodna knjižnica* s alfanumeričkim brojkama, a na knjige su stavljene nakon Drugoga svjetskog rata. Na knjigama obitelji Pejačević pronađeno je nekoliko *ex librisa*, tj. nekoliko vrsta različitih pečata koje govore o vlasništvu knjige. Već spomenuti crveni ovalni pečat *EX LIBRIS BIBLIOTECAE NASICIENSIS*, s brojem i signaturom u sredini, označava pripadnost knjiga našičkoj knjižnici obitelji Pejačević.

Svoj pečat imao je i obiteljski kroničar i bibliofil Julijan grof Pejačević. (sl. 3.) Pečat je okrugao, tamnoplav, s monogramom od početnih slova njegova imena i prezimena – *JP*, iznad kojih je kruna. Vjerojatno je izrađen oko polovice 19. st., kada Julijan započinje svoja istraživanja. Kako nije imao izravnog nasljednika, nakon njegove smrti knjige iz njegove knjižnice pripale su obiteljskoj knjižnici u našičkom dvorcu, te je pri popisu knji-



Slika 3. Pečat Julijana grofa Pejačevića.

ga 1935. g. pokraj njegova pečata stavljen i pečat obiteljske knjižnice.

Na knjigama knjižnice Pejačević pronađeno je nekoliko pečata koji ne pripadaju članovima obitelji.<sup>65</sup> Tko su te osobe i jesu li rodbinski povezane s obitelji Pejačević te zašto se njihov pečat nalazi na njihovim knjigama, trenutačno ne znamo. Pretpostavljamo da su te osobe svoje knjige darovale obitelji Pejačević ili su im ih posudile, pa su tu i ostale.

Pečat sa zvijezdom petokrakom u sredini i natpisom *NARODNA KNJIŽNICA* uokolo te pečat *CENTAR ZA INFORMIRANJE "GLAS" NAŠICE* stavljeni su na knjige nakon odlaska Pejačevića iz Našica, a znače da je Knjižnica nakon Drugoga svjetskog rata pripala Narodnoj (Gradskoj) knjižnici, danas Hrvatskoj narodnoj knjižnici i čitaonici Našice.

Knjižnica Pejačević, izložena u izvornom prostoru, primjer je obiteljske knjižnice koja postaje muzeološki koncipirana zbirka unutar stalnog postava zavičajnog muzeja. Knjige u muzeju nisu samo mediji,

<sup>65</sup> To su, primjerice, *GEORGIEVIČ PÁL*; *SEMBERY LAJOS*; *LÖVY MIKSA*; *WILHELM LENZI SUŠINE-GJURGJENOVAC*, *SLAVONIEN*.

tj. nositelji informacija (znanja) u smislu njihove sadržajne vrijednosti. One su i muzejski predmeti važni zbog specifičnosti svog materijala, izgleda i funkcije, odnosno povijesti nastanka i upotrebe. Kao dio cjelokupne baštine obitelji Pejačević, knjižnica je izvor za proučavanje povijesti obitelji, njihovih interesa, odnosa unutar obitelji, ali i širega društveno-povijesnog konteksta kojemu zbirka/knjižnica pripada. Naizgled marginalni detalji svake knjige, kao što su oznake vlasništva u obliku ex librisa, pečata ili natpisa; različite rukopisne bilješke na marginama teksta, oblik uveza i dr. postaju tzv. „tragovi čitatelja“ i otkrivaju podatke o korisnicima knjige (njihov svjetonazor, profesionalne vještine, navike i potrebe). Njihova je vrijednost to što su dragocjen doprinos cjelovitoj prezentaciji zavičajnog identiteta, kao i misli, ideja, svjetonazora te čitalačkog ukusa njezinih vlasnika, nekadašnjih žitelja Našica.

## ZAKLJUČAK

Cjelokupna baština obitelji Pejačević zanimljiva je brojnim istraživačima pri proučavanju i razumijevanju gospodarske, političke i kulturne scene Slavonije i Hrvatske od 18. do sredine 20. st. Sačuvana knjižna baština važan je segment u istraživanju i prezentiranju povijesti te plemićke obitelji, njezinih kulturnih interesa, društvenih i obiteljskih odnosa te financijskih mogućnosti. Ona je i izvor za proučavanje povijesti knjige i knjižnica u vremenskom razdoblju kojemu pripada. Sadašnji smještaj Knjižnice u izvornom ambijentu i opremi jedinstven je na prostoru Slavonije, te čini dio mozaika zvanoga *baština obitelji Pejačević*. Pojediniosti o obiteljskoj knjižnici i njezinoj sudbini nakon odlaska Pejačevića vjerojatno nećemo nikada saznati, kao što ni ona više

nikada neće biti cjelovita. No Zavičajni muzej Našice daljnjim istraživanjima nastoji produbiti spoznaje o povijesti nastanka, odnosno upotrebi knjižnice te njezinoj sudbini nakon Drugoga svjetskog rata.

## THE PEJAČEVIĆ FAMILY LIBRARY IN NAŠICE AND ITS MUSEALISATION

*In the post-Ottoman period, rich and distinguished noble families such as Eltz, Odescalchi, Hilleprand von Prandau, Normann, Pejačević and others moved into Slavonia. From the 18<sup>th</sup> to the mid-20<sup>th</sup> century they had a strong effect on the economy and the political events of that part of Croatia. It was their social and family links that enabled Slavonia to be integrated into the European cultural space, as shown today by the considerable architectural value of their palaces, granges and gardens. Relatively familiar to the public is their legacy of artworks, but it is less well known that they had fine private libraries on their estates. Studying and understanding the history of these families, and of the whole cultural history of the regions mentioned, would be incomplete without research into their book legacies.*

*One of the best known of all the Slavonian noble families, the Pejačevićs left an indelible trace in all areas of economic, political and cultural life in Slavonia as a whole and in Našice. In their long residence in Našice, they left the town the inheritance of a rich immovable and also moveable heritage, today stored in various cultural institutions. The book material that has been preserved, and is presented in the original setting of Našice palace, is an essential part of the cultural heritage of the family. This paper presents the history and fate of the library of the counts of the Pejačević family of Našice, particularly after they left Croatia, up to the time this material was stored in the Našice Local History Museum. The paper also presents the extent to which it has been researched to date and the possibility for its presentation or musealisation, in which the family library will be a museologically conceived collection within the permanent display of the museum, thus constituting an invaluable contribution to the integrated presentation of the local identity, as well as the thinking, ideas, worldviews and taste in reading of its owners, the former inhabitants of Našice.*

## ZBIRKA KNJIGA OBITELJI BOMBELLES

ŽELJKA LAZAR

Knjižnice grada Zagreba – Knjižnica  
i čitaonica Bogdana Ogrizovića  
*zeljka.lazar@kgz.hr*

Ovaj je rad nastao na temelju proučavanja literature o plemićkoj obitelji Bombelles i istraživanja u knjižnici Gradskog muzeja Varaždin te u Hrvatskome državnom arhivu. Ono što literatura nudi može se svesti na radove prof. Ljerke Perči, koja se gotovo jedina u Hrvatskoj bavila posebnim nasljeđem te grofovske obitelji – knjigama, muzikalijama i fotografijama, tj. predmetima iz fundusa Gradskog muzeja Varaždin. Ti radovi nude obilje podataka za kulturno-povijesni okvir istraživanja, a vrijedni su i zato što su polazište za moguću komparativnu analizu jer daju uvid u stanje pojedinih zbirki prije desetak godina. Istraživački dio rada usmjeren je na *Popis knjiga ostavštine Bombelles*, tj. na inventarnu knjigu koju sam analizirala s obzirom na pravila knjižničarske struke, na pojedine publikacije te na dva zanimljiva dokumenta iz Arhiva.

### OBITELJ BOMBELLES

Na početku ću navesti nekoliko osnovnih podataka o istaknutim članovima obitelji. Iako obitelj Bombelles podrijetlom ne pripada autohtonome hrvatskom plemstvu, mogla bi biti okarakterizirana kao hrvatska obitelj s obzirom na trag koji je ostavila u gospodarskoj i kulturnoj po-

vijesti viničke mikroregije i varaždinskog kraja, ali i šire, za vrijeme svog stotinjak godina dugog boravka u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, od 1852. do 1954. g., ali i s obzirom na činjenicu da je grof Marko Bombelles mlađi rođen u Hrvatskoj, kao i njegova djeca i unuk Joseph. Bombellesi po svojim obiteljskim vezama pripadaju europskom plemstvu i odabiru živjeti u Hrvatskoj; njezini članovi obnašaju istaknute dužnosti u službi austrijskog Dvora, putuju, govore nekoliko europskih jezika, visoko su obrazovani, cijene umjetnost i sami stvaraju umjetnička djela.

Podaci da je obitelj Bombelles stara obitelj podrijetlom iz Portugala, kao i da pripadaju starome francuskom plemstvu međusobno se ne isključuju već se dopunjuju, opisujući slijed kretanja pojedinih naraštaja te obitelji Europom. Henrik Françoise Bombelles (1789. – 1850.) predak je hrvatskog ogranka obitelji. Austrijski je časnik te učitelj i odgojitelj austrijskih nadvojvoda Franje Josipa (1830. – 1916.) i Maksimilijana (1832. – 1867.). Počasni je član Akademije sv. Cecilije u Rimu te se i sam bavi skladanjem. U braku s Engleskinjom Sofijom Fraser (1802. – 1884.) dobio je dva sina: Charlesa Alberta (1832. – 1889.) i Marka (1830. – 1906.). Charles Albert tajni je savjetnik, viceadmiral i ministar Dvora austrijskog nadvojvode Rudolfa. Zanimljivo je da u katalogu bečke knjižnice postoje zapisi o dva njegova djela: *Fräulein Shylock: Lustspiel in 2 Akten* (1884.) i *Ein Aprilscherz in 1 Akt* (1884.).<sup>1</sup>

Obitelj dolazi u Hrvatsku 1852. Te se godine Marko Bombelles ženi Ferdinandom Drašković (1833. – 1886.)<sup>2</sup> i time stječe

<sup>1</sup> [www.wienbibliothek.at/](http://www.wienbibliothek.at/) 3. rujna 2011.

<sup>2</sup> Kćeri Franje III. Draškovića (1802. – 1851.) i barunice Klotilde Kulmer (1808. – 1892.).

posjede Opeku, Zelendvor i grad Vinicu. Bilo bi zanimljivo znati koje su okolnosti dovele do tog braka, no literatura ih ne navodi. Iako su imanja na kojima borave i kojima gospodare dobili ženidbenom linijom, uzornim gospodarenjem znatno su ih unaprijedili. Zanimljivo je da i grof Marko Bombelles, kao i njegov brat Charles, piše literarna djela, najčešće namijenjena izvođenju na pozornici. Autor je drama *Der Graf von Cilli* i *Der Traum*, koje su izvedene u bečkom Reimundtheatru 1895. i 1897., te romantičnoga pseudopovijesnog romana s temom iz Hrvatske 18. st. Roman je tiskan u nastavcima, u bečkom listu *Fremdenblatt*, pod naslovom *Die Schlossherrin von Kamenica*, u hrvatskom prijevodu s naslovom *Petronilla* (Narodne novine, 1890.), a objavljen je i kao knjiga (*Petronilla*, Beč, 1890.).<sup>3</sup> U katalogu Bečke knjižnice postoje podaci o nekim, u literaturi još navedenim djelima Marka Bombellesa. To su *Der Schelm von Bergen: Maerchendichtung in 3 Bildern* (1904.), *Der Haiduk oder Ivo der Falke: Oper in 2 akten* i *Historisches Schauspiel in 4 Aufzügen* (1903.).<sup>4</sup> Njegovo je djelo vjerojatno i farsa *König Apepi (Die Fritz) Schwank in vier Akten*, koju sam pronašla u digitaliziranom obliku na stranicama [www.archive.org](http://www.archive.org)<sup>5</sup>; sama se publikacija nalazi na University of Connecticut Libraries, a literatura je također ne spominje.

Za vrijeme Marka mlađeg (26. listopada 1858. – 8. rujna 1912.), sina Marka

Bombellesa, obitelj je na vrhuncu zahvaljujući njegovim svestranim interesima. Marko mlađi ističe se svojim poduzetničkim duhom koji bismo mogli opisati kao njegovu karakternu crtu. Njegova stručnost i dosljednost dovele su do evidentnih rezultata na mnogim područjima, te su uspješan primjer gospodarenja na kapitalističkim načelima. Kada stanovnici viničkog kraja govore o grofu Marku, misle upravo na Marka mlađeg, koji im je ostao u sjećanju kao tolerantan, skroman i pošten poslodavac. U braku s Marijom Salm Reifferscheidt – Raitz, Minkom (1859. – 1897.), imao je sina Josipa (1894. – 1942.), a s drugom suprugom – Marijom Mittrowsky (1867. – 1919.) dobio je kćerku Ferdinandinu, Nandinu (1904. – 1984.), koja se udala za nizozemskog diplomata d'Asembourgha.<sup>6</sup> Obitelj živi na imanju Opeka u Marčanu pokraj Vinice. Naklonjeni su katolicizmu te imaju mnogo razumijevanja za narod. O tome rječito govore mnogobrojne priče o njihovim dobročinstvima, sačuvane u novinama onog vremena, kao i one koje se i danas mogu čuti među pukom. Mnogobrojne su uloge koje Marko ml. Bombelles ima u osnivanju i organizaciji ondašnjih društava i inicijative koje pokreće na raznim gospodarskim područjima. Navest ću samo neke od funkcija koje je obnašao. Bio je član Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog i šumarskog društva. Obiteljska lovišta kojima postavlja temelje lovstva u Hrvatskoj, napose Zelendvor, čuvena su diljem Europe, posjećuju ih gosti poput Franje Ferdinanda i Aleksandra Karađorđevića. Sudjeluje u prvoj znanstvenoj ornitološkoj

<sup>3</sup> To su podaci iz Hrvatskoga biografskog leksikona.

<sup>4</sup> <http://www.katalog.wienbibliothek.at/gesamt/PSI/redirect.psi>, 2. rujna 2011.

<sup>5</sup> <http://www.archive.org/details/knigapepidie-fr00bomb> 2. rujna 2011.

<sup>6</sup> Martić.

ekspediciji u Austro-Ugarskoj, na koju ga u travnju 1878. poziva Alfred Brehm. Prikupljene podatke Brehm je objavio u svojim knjigama.<sup>7</sup> Predsjednik je Hrvatske čitaonice i knjižnice u Vinici, osnovane 1904. g. Današnjim je širokim slojevima stanovništva Marko Bombelles najpoznatiji kao vlasnik prvog automobila u Hrvatskoj. Bio je to automobil marke *Benz*, koji je 1898. dvodnevnom vožnjom doveo iz Beča u Vinicu, a već sljedeće godine pokazao i Zagrepčanima. Bio je član Povjerenstva za čuvanje umjetničkih i historičkih spomenika u Hrvatskoj.<sup>8</sup> Imenovan je kraljevskim komornikom 1883. i kraljevskim savjetnikom 1911. g. Za zastupnika u Hrvatskom saboru izabran je 1901. na listi Narodne stranke. M. Gross navodi da je grof Marko Bombelles pripadao najutjecajnijim i najbogatijim austrijskim kapitalistima.<sup>9</sup> Sin Marka Bombellesa Josip Bombelles (1894. – 1942.), kojemu je krsni kum princ Ferdinand, građanin je aristokratske Europe i svoje vrijeme nije trošio na lokalnu politiku i razvoj Vinice kao njegov otac. No činjenica je da je nakon 1918., nakon proglašenja prve agrarne reforme koja je desetkovala imanje Zelendvor, ono ipak opstalo upravo njegovim zalaganjem, a posluje i danas, kao i tvornica žeste u Petrijancu, gdje se nekoć proizvodio i šampanjac. Godine 1914. kao većinski vlasnik sudjeluje u osnivanju prvoga hrvatskog poduzeća za proizvodnju filma Croatia. S Viktorom Koudelkom napisao je brošuru *Alkohol kao sredstvo za pogon eksplozivnih motora u inostranstvu i kod nas*, izdanu u Zagrebu 1930. Ubijen je u

logoru Nova Gradiška 1942., nakon što je poslije dolaska ustaša na vlast optužen kao višestruki obavještajac. Iako se takve tvrdnje „prepisuju“ kroz literaturu, prema podacima koji ih u toj istoj literaturi potkrepljuju one pripadaju kontroverz-nim i nedovoljno istraženim navodima.

Najmlađi Bombelles koji je živio u dvorcu Opeka jest prof. dr. Joseph T. Bombelles, sin Josipa Bombellesa (2. lipnja 1930. – 5. srpnja 2011.). U dvorcu je živio od osme do dvanaeste godine, kada je s obitelji u svibnju 1946. iseljen. U svom stanu u Clevelandu imao je nešto stvari iz Opeke koje je njegova teta Ferdinandin uspjela spasiti i prevesti u Švicarsku – stare komode, unikatni ormar, stare knjige i neke slike, srebrnina i nešto nakita. Dojmljive su njegove priče o životu u Opeki u kojima se sjeća bogatih lovova s uglednim gostima, raskošnih lovačkih gozbi, znalacki vođenoga lovnoga gospodarstva Zelendvor i rasvjetljavanja političkih opcija za koje su se zalagali njegov djed, otac i on sam.<sup>10</sup>

Danas u Hrvatskoj nema potomaka te obitelji. Djeca Josepha T. Bombellesa žive u Americi. Od materijalnih dobara koje je obitelj nekoć posjedovala danas postoje arboretum Opeka – veličanstveni engleski perivoj koji je, prema riječima Josepha T. Bombellesa, danas samo sjena nekadašnje raskoši; ruševina dvorca, obiteljska knjižnica koju danas, sačuvanu u odličnom stanju, nalazimo u Gradskome muzeju Varaždin, te pisma i dokumenti u HDA<sup>11</sup>. Oni su svjedoci visokog

<sup>7</sup> Isto.

<sup>8</sup> Szabo.

<sup>9</sup> Gross.

<sup>10</sup> Martić.

<sup>11</sup> U Hrvatskome državnom arhivu nalazi se fond dokumenata obitelji Bombelles (HR – HDA – 702), koji se sastoji od 14 kutija različitih zapisa, pretežito obiteljske korespondencije i

obrazovanja, zavidne kulturne, estetske i umjetničke osviještenosti obitelji, kao i njezine pripadnosti ponajprije gospodarskoj i kulturnoj, a zatim i političkoj eliti. Što reći o mjestu obitelji Bombelles u cjelini hrvatske kulturne baštine danas? Interes za tu obitelj bezrazložno je malen, gotovo nikakav. Unatoč trudu pojedinaca poput prof. Ljerke Perči, koja je istražila i povijest obitelji i njezinu ostavštinu te objavila svoje radove, informacije nisu našle put natrag k narodu kako bi oplemenile sliku prošlosti i potaknule na čuvanje vrijednih starina. Na dobrom tragu objašnjenja te činjenice jest rečenica iz monografije o Vinici, koja slijedi nakon opisa života na selu nakon završetka Drugoga svjetskog rata, kada se tradicijski život raspada i ustupa pred industrijalizacijom i urbanizacijom. Dakle, ta rečenica glasi: „Ubrzo je formirana takva kolektivna svijest da su i sami stanovnici sela i manjih gradova bili posramljeni svoje tradicije.“ Ako se tome pridoda jednak odnos prema osobama plemenitog roda u vrijeme poraća, onda je zaborav dvostruko pojačan. Nažalost, takva svijest postoji i danas, zbog čega je ne tako davna povijest kada je obitelj Bombelles radila na dobrobit viničkog kraja prije reda potisnuta u razdoblje „dobrih starih vremena“, gotovo na granici između povijesnog vremena i vremena legendi. Stanovništvo pamti pojedine priče svojih pradjedova i djedova, no smjenom generacija i ta se, gotovo narodna, predaja gubi. Jedna od tih priča je i ona o knjigama koje je obitelj posjedovala, a koje su nakon što je obitelj iselje-

---

pravnih spisa iz vremena Henrika Bombellesa i Marka starijeg, koji su uredili Bartol Zmajčić i Ferdo Hauptmann.

na iz dvorca „završile“ u župnom dvoru. Nažalost, vjerodostojnost te priče nije moguće provjeriti, no zanimljivo je da selo koje u svijesti ima tu priču ne zna da zbirka knjiga obitelji Bombelles, koja obuhvaća više od 3 000 svezaka, zaista postoji u Gradskome muzeju Varaždin. Zaključila sam to iz razgovora s mnogim stanovnicima sela te djelatnicima institucija u Vinici. Povjesničari i sociolozi vjerojatno bi bili uspješniji u nalaženju odgovora na pitanje zašto je segment hrvatske baštine koja obuhvaća niz plemićkih obitelji zapostavljen. Jer, da su dostojno valorizirane prema svojim doprinosima hrvatskoj kulturi, mnoge bi dvojbe u pozicioniranju naše kulture prema Europi već bile riješene.

## KNJIŽNICA OBITELJI BOMBELLES

Knjižnica obitelji Bombelles nastala je nakon dolaska Marka starijeg Bombellesa u Opeku, dakle nakon 1852. g. Dio knjižnice čine knjige koje je sa sobom u Opeku donijela Ferdinand Drašković, nasljednica Opeke i Zelendvora, nakon što je postala groficom Bombelles. Navodi se<sup>12</sup> kako je baš ona bila nasljednica knjižnice svog oca Franje, u kojoj su već bile knjige Franje starijeg (1750. – 1817.), Ferdinandina predjeda, i njegova brata Josipa Draškovića.<sup>13</sup>

Drugi dio knjižnice sastoji se od knjiga koje je u Opeku donio Marko stariji Bombelles. To su knjige njegovih

<sup>12</sup> Perči. *Knjižnica...*

<sup>13</sup> Ferdinandin je otac već spomenuti Franjo III. Drašković (1802. – 1851.). Franjo stariji je Franjo I. (1750. – 1817.), djed Franje III. Josip Drašković je brat Franje I. Prema rodoslovlju obitelji Drašković, HBL, knj 3.: Č-Đ.



roditelja Henrika Bombellesa i Sofije Fraser, knjige Louisa Bombellesa, Henrikova brata, tj. Markova strica, te knjige Markove sestre Terezije. Osim zbirki već nabrojanih vlasnika, kao posebna cjelina navodi se<sup>14</sup> i obiteljska knjižnica koju je Marko stariji donio u Opeku. Ta je obiteljska knjižnica bila bogata časopisima i religijskom literaturom.

Veće zbirke koje su ušle u fond knjižnice obitelji Bombelles nakon 1852. jesu one povezane s Markom mlađim. Njegove obje žene, grofice Marija Salm i Marija Mitrowsky, u Opeku su donijele i svoje knjige te poneku knjigu svojih rođaka i braće.

Sljedeći naraštaj u Opeki – Josip i Ferdinandina kao djeca dobivaju dječje knjige, a kasnije i sami nabavljaju mnogobrojne naslove.

Još jednu zasebnu zbirku unutar fonda knjižnice čini ona Josephine Harnoncourt, sestrične Ferdinandine Bombelles. U duljim razdobljima živjela je u Opeki, gdje je 1942. i umrla ostavivši za sobom note koje su, zajedno s drugom građom, iz Opeke dopremljene u Varaždin.

Kao posljednja u nizu navedena je zbirka koja obuhvaća više od 500 knjiga za koje se pretpostavlja da ih je kupio Josip Bombelles na Borlu, u isto vrijeme kad i orgulje – pozitiv, koje su simbol Varaždinskih baroknih večeri od njihova utemeljenja do danas.

Knjižnica obitelji Bombelles bila je izravno ili neizravno povezana s knjižnicama nekih plemićkih obitelji. To je, na prvo mjestu, knjižnica obitelji Drašković. Danas se ona sastoji od dvije cjeline, one u Trakošćanu i od dijela pohranjenoga u Hrvatskome državnom arhivu u Zagre-

bu. U Trakošćanu je, prema inventarnoj knjizi iz 1982. g., 1 055 svezaka, s najstarijom popisanim knjigom iz 1747. – Biblijom. Spominje se i nesređeno knjižno blago, tj. arhiva.<sup>15</sup> U Hrvatskome državnom arhivu postoji 198 knjiga, uz još poneki nepopisani primjerak. Te knjige iz posjeda Ivana Draškovića starije su od onih u Trakošćanu,<sup>16</sup> s po jednim djelom iz 16. i 17. st. Prema nekim podacima, u knjižnici obitelji Drašković bila je pohranjena i bogata zbirka rukopisa i tiskovina Miklósa Istvánffyja (1538. – 1615.), čuvenoga mađarskog povjesničara, vlasnika Vinice, a prema jednoj teoriji, i Trakošćana, čija se kćerka udala za Ivana II. Draškovića.<sup>17</sup> Moguće je da su knjige iz knjižnice Drašković dospjele u knjižnicu Nikole Zrinskog, čija je prva žena bila Eusebija Drašković. U Zriniani se nalazi jedna Istvánffyjeva knjiga.<sup>18</sup> Dakle, nasljeđivanjem po Ferdinandu Drašković knjižnica obitelji Bombelles povezana je s onom obitelji Drašković, koja je prema podacima u literaturi kompleksna i vrijedna te, što je najvažnije, sačuvana.

## ZBIRKA KNJIGA OBITELJI BOMBELLES

Nacionalizacijom nakon Drugoga svjetskog rata materijalna su dobra bila odu-

<sup>14</sup> Perči. *Knjižnica...*

<sup>15</sup> Te podatke navodi Eduard Vargović u svom članku objavljenome 1996.; u telefonskom razgovoru 14. rujna 2011. s kustosicom dvorca Trakošćan saznala sam da je nekoliko mjeseci prije toga fond kompletno popisano i registrirano kao zbirka. Knjige su unesene u program k++, a njihov broj je 1 732.

<sup>16</sup> Vegh.

<sup>17</sup> Mandušić.

<sup>18</sup> Vegh.

zeta obitelji, a neka su zauvijek nestala. Srećom, obiteljska je knjižnica dopremljena u Gradski muzej Varaždin. To potvrđuje kratak, nepotpisani tekst iz *Varaždinskih vijesti* br. 2 od 3. listopada 1946.<sup>19</sup> O kakvom je „sređivanju knjiga“ koje se spominje zapravo riječ, ne zna se, tj. ne objašnjava se precizno. U literaturi se navodi da je A. Wissert tijekom dva mjeseca 1946. načinio popis prispjelih knjiga, no takav popis danas ne postoji. Knjižnica je nakon dopreme smještena u zgradu Galerije starih i novih majstora. O njoj je pisano nekoliko puta, ali nije temeljitije proučavana, a knjige su pojedinačno izlagane na više izložbi. Muzejska je građa, uključujući i note, tijekom prošlih desetljeća, kao i tijekom obnove Staroga grada od 1984. do 1989. g. mnogo puta premještan i preslagivana. Obnavljana je i zgrada Galerije starih i novih majstora, tijekom čega je fond knjižnice obitelji Bombelles premješten zajedno s drugim knjigama. Knjige se čuvaju u sedam originalnih knjižničnih ormara, koji su također dopremljeni iz Opeke. Od lipnja 2001. do listopada 2002. najveći dio fonda pojedinačno je pregledan i prema starim oznakama poredan u već spomenute knjižnične ormare.<sup>20</sup>

Među knjigama dopremljenima u Gradski muzej Varaždin pronađene su foto-

grafije s reprodukcijama slika i crteža,<sup>21</sup> notna građa,<sup>22</sup> rukopisi<sup>23</sup> i dvije kutije knjižničnih kartica.<sup>24</sup> Ti oblici knjižnične građe odvojeni su od knjižnog fonda i danas se nalazi u Kulturno- povijesnom odjelu Gradskog muzeja Varaždin.

Među časopisima je pronađeno 48 fotografija, a uz njih i 17 reprodukcija uljenih slika i crteža.

U tekstu o muzikalijama obitelji Bombelles spominje oko 80 naslova koji čine manji dio te notne građe. U *Popisu knjiga ostavštine Bombelles* samo bi se dvatri naslova mogla povezati s tom građom. No bez obzira na nejasnoće o tome kako su dospjele u Muzej, note svjedoče o sklonosti obitelji prema lijepim umjetnostima.<sup>25</sup>

Među knjigama obitelji Bombelles ima mnogo rukopisa te su oni svojim sadržajem izvor spoznaja o Draškovićevim i Bombellesovim vrtovima od 1766. do 1945. g.<sup>26</sup> Kad je riječ o knjižničnim karticama, spominju se dvije kutije.

<sup>21</sup> Perči. *Fotografije...*

<sup>22</sup> Perči. *Knjižnica obitelji Bombelles kao vrelo...*

<sup>23</sup> Perči. *Muzikalije ...*

<sup>24</sup> Perči. *Knjižnica obitelji Bombelles kao vrelo...* O knjižničnim karticama prof. Perči ne piše mnogo, tek rečenicu objašnjenja ispod slika. Na prvoj je slici prikazana neispunjena knjižnična kartica. Vidljivo je da je to tiskani formular. Na začelju listića piše: Knjižnica grofa Marka Bombellesa; ispod, u tablici, slijede rubrike: Ime pisca, Naslov djela, Broj svezaka, Izdanje. U podnožju je stavka: Nalazi se u ormaru br. ... Na drugoj su slici prikazane dvije kutije tamne boje, manjeg formata. Ispod slike u zagradi kratko piše: „( slova D, E, F, R, S, Sch)“.

<sup>25</sup> Perči. *Muzikalije...*

<sup>26</sup> Perči. *Knjižnica obitelji Bombelles kao vrelo...*

<sup>19</sup> *Varaždinske vijesti* 72, 3. listopada 1946., str 4.: Novosti i promjene u gradskom muzeju: „U posljednja 2 mjeseca upravitelj prof. Wissert, uz pomoć još jednog profesora, sredio je knjige iz knjižnice Bombelles – d' Asembbourg iz Opeke. Sastavljen je popis knjiga“; na: library.foi.hr, 5. rujna 2011.

<sup>20</sup> Podaci o knjižnici obitelji Bombelles iz radova prof. Ljerke Perči, istraživanje od prije desetak godina.

Odgovara li prethodno nabrojena građa sadržaju obiteljske knjižnice kakav je bio nekoć, u Opeki, teško je, zapravo nemoguće reći. Već i podatak da u Americi, u domu pokojnog Josepha T. Bombellesa, postoje knjige iz Opeke, govori da se rekonstrukciji te obiteljske knjižnice možemo samo približiti.

Danas je nekadašnja knjižnica obitelji Bombelles jedna od zbirki knjiga u Knjižnici Gradskog muzeja Varaždin. Knjižnica se nalazi u prizemlju barokne palače Sermage iz 17. st. Uz knjige iz ostavštine Bombelles u toj su muzejskoj knjižnici pohranjene i zbirke knjiga drugih obitelji: Leitner, Koritić-Mrazovečki, Kukuljević, Belošević, Jordis, Pongratz, Varady, Martić i Pasztory, kao i fondovi nekadašnje pavlinske knjižnice u Lepoglavi i varaždinske gimnazijske knjižnice. Knjižnica ne posjeduje katalog knjiga. Evidenciju o knjigama sadržavaju inventarne knjige knjižne građe. Jedna od njih je i *Popis knjiga ostavštine Bombelles*. Muzej je prostor za knjižnicu izdvojio i moderno opremio nedavno, prije otprilike tri godine, te u nju smjestio knjižnu građu prikupljenu iz prostora drugih muzejskih odjela. Trenutačno se u knjižnici provodi stručna obrada kompletne knjižne građe na način da se podaci pomno, s knjigom u ruci, za svaku publikaciju unose u računalni program k++. Knjižnica nema stalnoga stručnog djelatnika; na tom poslu povremeno rade kustosi drugih odjela Muzeja. Računalna obrada započela je na zbirkama manjeg opsega, tako da će zbirka knjiga ostavštine Bombelles, kao najveća među njima, biti obrađena posljednja, no neće biti pohranjena na Compactus police u spremištu već u pripadajuće ormare u kojima je i dopremljena iz Opeke i koji

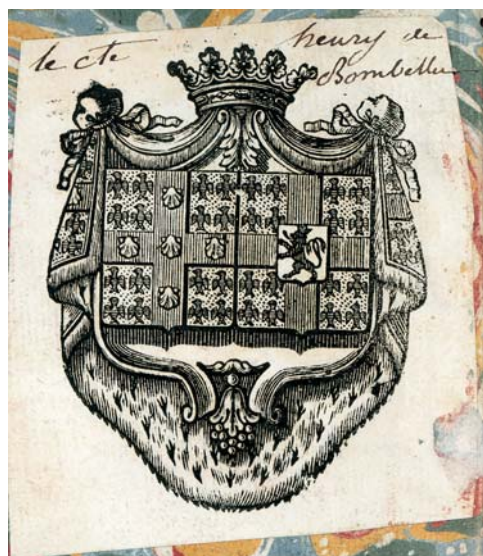
su u međuvremenu restaurirani. Tijekom obrade manjih zbirki među njima bi često iskrsnuo primjerak iz knjižnice obitelji Bombelles koji nije popisan u inventarnoj knjizi njihove ostavštine. Takvih je primjeraka zasada 102. Upisani su u računalni katalog.

Podaci za izgradnju fonda iz prethodnih ulomaka temelje se na podacima iz literature o životu obitelji Bombelles i Drašković, no utvrđivanje provenijencije – podataka o tome kome je koja knjiga nekoć pripadala, moguće je tek u sprezi s nizom osobnih podataka što ih sadržavaju same publikacije kao dodatnu razinu bilježenja vremena u kojemu su bile nabavljene, promijenile vlasnika ili bile popisane. Ta je razina bitna za utvrđivanje uloge knjige, a time i knjižnice u sociokulturnom aspektu života obitelji, a time i za utvrđivanje uloge obiteljskog nasljeđa u sociokulturnoj baštini. Takvi podaci o vlasništvu u većini knjiga iz knjižnice obitelji Bombelles nalaze se u obliku ex dono bilježaka, rukopisnih zapisa, rukom pisanih ili tiskanih pa zalijepljenih ex librisa ili pak rukom napisanih brojeva unutar knjiga ili na naljepnicama malog formata zalijepljenima na hrptove. Iako postupak numeracije na naljepnicama pripada području inventarizacije, u ovom je primjeru specifičan po tome što uspoređivanje rukopisa na pojedinim naljepnicama može biti kriterij prema kojemu se neka knjiga pridružuje istoj zbirci unutar fonda knjižnice, tj. na taj način da joj se utvrđuje nekadašnje vlasništvo.

Za utvrđivanje vlasništva vrlo je zanimljiv dokument koji sam pronašla u Hrvatskome državnom arhivu, u literaturi još nespomenut. Riječ je o popisu knjiga Louisa de Bombellesa, koji započinje

brojem 43, a završava brojem 566, ali s nepotpunom numeracijom, uz dosta izostavljenih rednih brojeva. Može se pretpostaviti da to nije samo prebrojavanje nekoga zatečenog fonda, već prepisivanje rednih brojeva neke prijašnje inventarizacije. Iako nisam bila u prilici taj popis usporediti s knjigama iz zbirke u Muzeju, vjerujem da bi prepoznavanje u tom popisu navedenih naslova rasvijetlilo provenijenciju popriličnog broja naslova. Drugi dokument iz Arhiva koji je povezan s knjigama jest onaj na kojemu je popis tomova knjiga pod naslovom *Collection complete des memoire relatifs a l'histoire de France par M. Petitot*, bez ikakvih drugih naznaka, ali vjerujem s mogućnošću da se utvrdi vlasnik.

Slika 1. prikazuje tiskani ex libris na nepravilno izrezanom papiru nalijepljenom na prvi list unutar knjige. Ime Henryja de Bombellesa napisano je rukom.



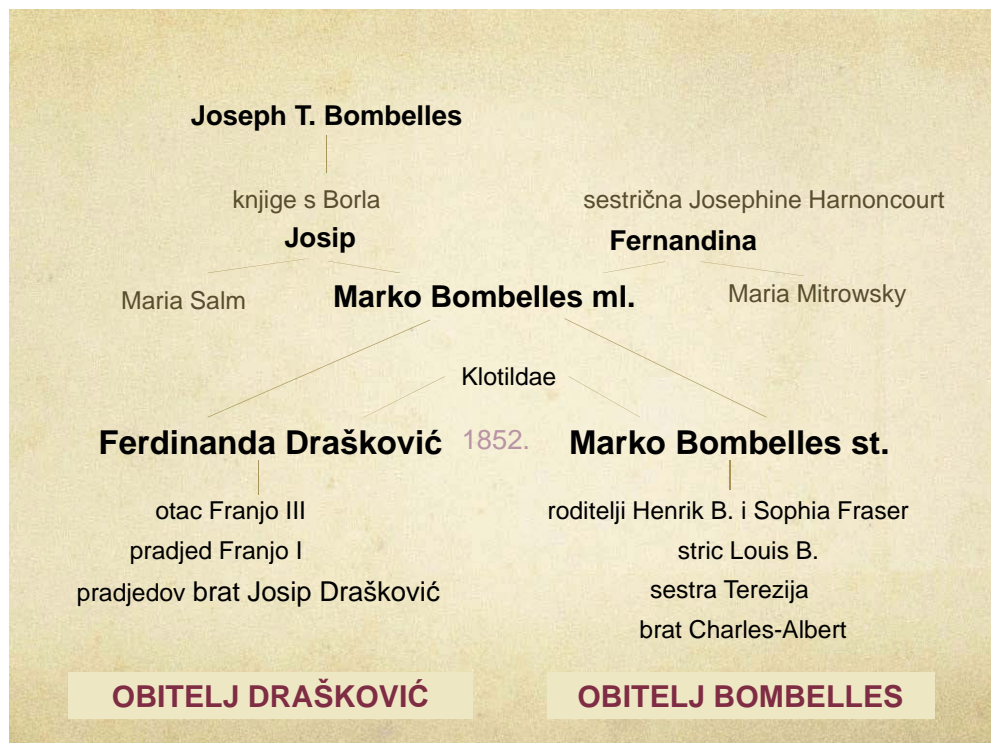
Slika 1. Primjer ex librisa

Izgradnja fonda knjižnice obitelji Bombelles bila je složena i dugotrajna.

Utvrđivanje provenijencije u dosadašnjim radovima utvrđeno je u osnovnim crtama. Navedeni su najpoznatiji vlasnici knjiga, ali s obzirom na to da sama knjižnica nije bibliografski obrađena, ne može se provesti statistička analiza zastupljenosti knjiga pojedinih vlasnika u cjelini fonda. Ne mogu se još dati ni zaključni podaci o detaljnijoj provenijenciji mnogih knjiga označenih samo brojevima, katkad i s dvije ili tri naljepnice s različitim brojnim nizovima. Analiza koja bi obuhvatila cjelinu i kao rezultat utvrdila mjesto svake pojedine knjige u njoj s obzirom na privatne knjižnice u čijem je posjedu bila zahtijevala bi kolacioniranje rukopisnih bilježaka, što bi, s obzirom na narav tog posla, brojnost knjiga i vlasnika, bio vrlo dugotrajan i zahtjevan projekt.

Grafikon 1. daje prikaz koji oblikom nalikuje na rodoslovno stablo jer prati obitelj kroz vrijeme, no ne prikazuje cijelu obitelj već samo vlasnike knjiga od kojih je s vremenom izgrađen cjelokupni fond knjižnice. To su imena koja nalazimo na ex librisima, a katkad o vezi knjiga i vlasnika zaključujemo uz pomoć veze između bibliografskih i biografskih podataka.

S obzirom na tematiku knjiga, u knjižnici obitelji Bombelles prevladavaju knjige s područja lijepe književnosti i mnoga neznanstvena djela. U literaturi se navodi kako djela lijepe književnosti ne čine većinu, već u fondu prevladava onodobna znanstvena literatura, kako društvena i humanistička, tako i prirodna te primijenjena. Zastupljena su ova područja: matematika, astronomija, fizika, mehanika, tehnologija, kemija, geografija, geologija, botanika, zoologija, medicina, stočarstvo, lov, poljoprivreda, voćarstvo i hortikultura; sport – plivanje, jahanje



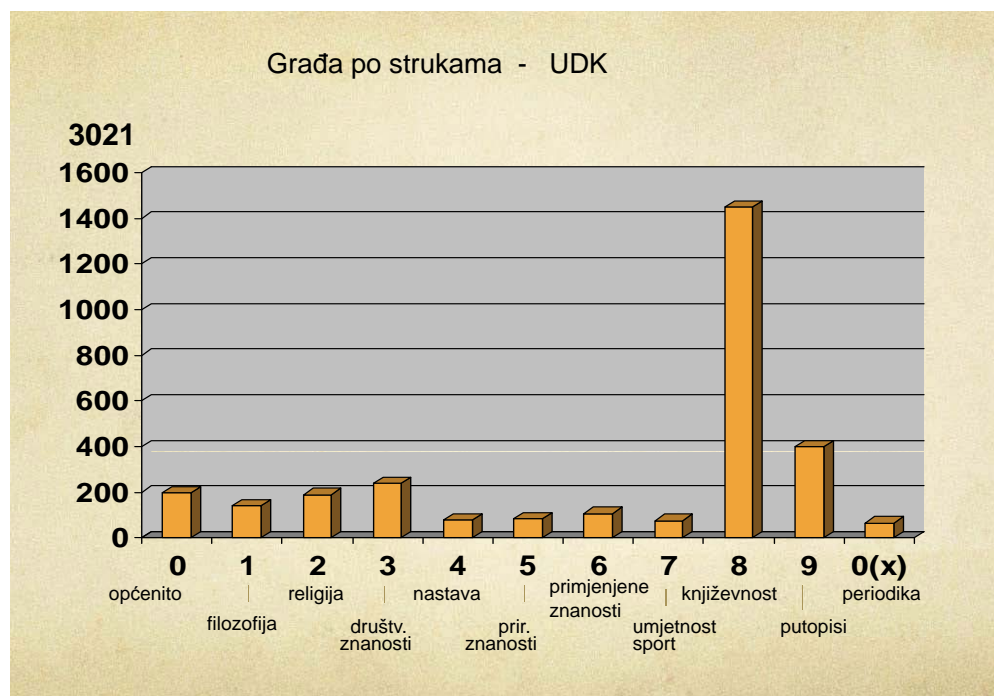
Grafikon 1. Podaci o vlasništvu

i šah; tehnika – električna rasvjeta, centralno grijanje, uređenje interijera, telegraf, telefon i radio; fotografija i film te lijepe umjetnosti, osobito glazba. Upravo spomenute teme važne su za proučavanje i razumijevanje svakodnevice, interesa i načina života članova obitelji Bombelles. Od vrsta knjižne građe spominju se leksikoni, enciklopedije, časopisi, uvezene novine, zabavni ilustrirani časopisi, vodiči po europskim gradovima, udžbenici za različite predmete, atlasi, katalozi i molitvenici.

S obzirom na to da su knjige smještene u sanduke i „čekaju“ obradu odnosno smještaj na police ormara, pa stoga sve i nisu dostupne, a i s obzirom na mnoštvo knjiga, istraživanje koje je bilo moguće provesti u proljeće 2011. obuhvatilo je

samo statističku obradu osnovnih podataka iz inventarne knjige s naslovom *Knjiga popisa ostavštine Bombelles*. Knjiga nije potpisana ni datirana pa se o njezinu nastanku može zaključivati po godini izdanja te knjige kao tiskovine Narodnih novina u koju su upisivani podaci. Ta je godina 1957., a podaci u njoj vjerojatno potječu iz iste ili iz neke bliže godine. Knjiga inventara završava rednim brojem 3021. Osnovni podaci koji su upisivani u knjigu jesu: ime pisca, djelo: naslov, mjesto i godina izdanja; broj svezaka: uvez (tvrđi i broširani) te signatura (0 – 9). Statistički sam, u programu Access, obradila podatke za mjesto i godinu izdanja te signature.

Signature su navedene jednom znamenkom. To su brojevi koji odgovaraju Univer-



Grafikon 2. Građa po strukama

zalnoj decimalnoj klasifikaciji i, premda su jednoznačenasti, vrlo točno opisuju sadržaj fonda. Usporedbom nasumično odabranih primjeraka knjiga i zapisa o njima, zaključila sam da je klasifikacija građe po strukama precizno i stručno provedena. Rezultati obrade tih zapisa bili su vrlo zanimljivi, što se može vidjeti na grafičkom prikazu. Najviše je naslova s područja lijepe književnosti, njih 1 448. (Grafikon 2) Uz književne klasike poput Shakespearea, obitelj je pratila i suvremeno stvaralaštvo, što dokazuju djela Schnitzlera i Ibsena. U knjižničnoj su cjelini podjednako zastupljene sve struke, poput filozofije, religije, društvenih, prirodnih i primijenjenih znanosti, sporta i umjetnosti, putopisa. Znamenkom 0 označena je periodika – katalozi, preglednici, vjesnici, a znamenkom 4, koja se u današnjem

UDK sustavu ne rabi, označeni su nastavni materijali, gramatike i rječnici. S područja filozofije nalazimo kompletna djela Aristotela i Voltaira – 71 svezak, ali i suvremenika Nietzschea. S obzirom na cjelinu, sve ostale struke neznatno prevladavaju nad lijepom književnošću, s 1 573 naslova prema 1 448.

Rezultati obrade podataka o vremenu izdavanja publikacija pokazuju ovakvo stanje: iz 16. st. potječu četiri knjige, iz 17. st. – 13 knjiga, iz 18. st – 556, iz 19. st. – 1 688, iz 20. st. – 404 knjige, dok ih je 357 bez označene godine izdanja. Također se može zaključiti da u fondu postoji 1 458 knjiga koje su izdane do 1850., granične godine za staru knjigu, što je gotovo polovica fonda.

Tvrđnju da su članovi obitelji Bombelles po svom svjetonazoru bili građani Euro-

pe potvrđuju i podaci koji se odnose na mjesto izdanja knjiga iz njihove knjižnice. Najviše ih je iz Pariza, njih 614, zatim slijede Leipzig – 490 naslova, Beč – 276, Berlin – 251, London – 130...Tu su još i Stuttgart, Bruxelles, München, Amsterdam i Zagreb s 33 izdanja, što čini otprilike 1% cjelokupnog fonda. Najstarija knjiga objavljena u Zagrebu potječe iz 1771., dok je najnovija iz 1944.g.

Zanimljivo će biti pratiti daljnju obradu te zbirke, pa čak i smještaj knjiga na police jer se postavlja pitanje kako to učiniti – s obzirom na vremenski slijed kojim su knjige pristizale u fond ili s obzirom na struku odnosno jezik...

Zbirka knjiga obitelji Bombelles vrijedna je daljnjeg proučavanja zbog konteksta za koji je vezana – zbog ugledne plemićke obitelji kojoj je pripadala. No i mimo tog konteksta, ta zbirka, kako je istraživanje naznačilo, vrijedno je dobro, po baštinskoj osnovi blisko fondovima starih knjiga u knjižnicama varaždinskog područja koje se nalaze u franjevačkome<sup>27</sup>, kapucinskome<sup>28</sup> i uršulinskom samostanu<sup>29</sup>, u pavlinskoj crkvi i crkvi sv. Nikole<sup>30</sup> te u Gradskoj knjižnici i čitaonici *Metel Ožegović*<sup>31</sup>.

<sup>27</sup> Fond od otprilike 25 000 knjiga sadržava i 36 inkunabula te 306 knjiga iz 16. st.; vidjeti Frkin.

<sup>28</sup> Fond od otprilike 14 000 svezaka obuhvaća i 16 inkunabula te dva rukopisna glagoljska fragmenta na pergamentu; vidjeti Šagi.

<sup>29</sup> Fond sadržava otprilike 12 000 knjiga. Vidjeti Sesar.

<sup>30</sup> U navedenim dvjema crkvama nalazi se fond knjižnica Zbornog kaptola čazmansko-varaždinskoga. Postoji stara bilježnica s popisom 414 knjiga, a nepopisani fond iznosi otprilike 3 000-3 500 knjiga. Vidjeti Vargović.

<sup>31</sup> U fondovima Ilirske zbirke i Zaštićene zbirke čuvaju se i knjige tiskane prije 20. st.

## LITERATURA

Bombelles. *Der Adel von Kroatien und Slavonien / Ivan von Bojničić*. Zagreb: Golden marketing, 1995. [pretisak], str. 19.

*Bombelles*. Hrvatski biografski leksikon. Zagreb: JLZ, 1983. – 2009., sv.2., 1989.

*Bombelles*. // Zbornik plemstva u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni-Hercegovini, Dubrovniku, Kotoru i Vojvodini / urednik Viktor Anton Duišin. Zagreb: Heraldiki zavod, 1939.

Cesar, Đ. Knjižnica Uršulinskog samostana. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 8-9(1996), str. 111-118.

Frkin, V. Knjižno blago 15. i 16. stoljeća u varaždinskom Franjevačkom samostanu. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 2(1988), str. 429-433.

Gross, M. O položaju plemstva u strukturi elite u sjevernoj Hrvatskoj potkraj 19. i na početku 20. st. *Historijski zbornik*, 1978-1979, 31-32, str. 123-149.

*Hrvatski biografski leksikon*, 2. sv.: Bj – C, Zagreb: LZMK, 1989.

Mandušić, I. *O Nikoli Istvánffyju, Vinici, isusovcima i knjižnici*. // *Biobibliographica* : zbornik znanstveno-istraživačkog projekta Hrvatska bibliografska baština, sv.1. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2003., str. 91-102.

Martić, D. *Bombelles: grofovska lovišta varaždinske županije*. Split: Pučko otvoreno učilište Hubert, 2004-2005.

Obad-Šćitaroci, M. *Perivoji i dvorci hrvatskoga zagorja*. Zagreb: Školska knjiga, 1990.

Perči, Lj. Fotografije iz knjižnice grofovske obitelji Bombelles. *Vijesti muzealaca i konzervatora*, 3/2005.

Perči, Lj. *Knjižnica obitelji Bombelles*. // Stvaralački potencijali u funkciji društveno-ekonomskog i kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske: zbornik radova Međunarodnoga znanstvenog simpozija održanoga u Varaždinu 21. i 22. studenog 2002. / glavni i odgovorni urednici Andre Mohorovičić... et al. Varaždin: HAZU, Zavod za znanstveni rad, 2002., str. 425-432.

Perči, Lj. Knjižnica plemićke obitelji Bombelles kao vrelo za istraživanje vrtne umjetnosti u okolici Varaždina. *Informatica Museologica*, 35, (3-4), (2004), str. 42-48.

Perči, Lj. Muzikalije obitelji Bombelles : Prilog poznavanju glazbene zbirke Gradskog muzeja Varaždin. *Arti musices : hrvatski muzikološki zbornik = Croatian musicological review*, 33, 1(2002), str. 53-67.

Szabo, A. Grofovi Bombelles uzorni gospodarstvenici. *Matica: časopis Matice iseljenika*, br. 3/1998.

Šagi, B. Z. Kapucinska knjižnica u Varaždinu. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 8-9(1996), str. 103-109.

Vargović, E. Knjižnica u dvorcu Trakošćan. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 8-9(1996), str. 119-124.

Vargović, E. Knjižnica Zbornog kaptola čazmansko-varaždinskog. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 8-9(1996), str. 91-101.

Vegh, Ž. Knjižnica plemićke obitelji Drašković. *Kolo: časopis Matice hrvatske*, XVII, 3(2007), str. 315-330.

Vlahović, B. *Općina Vinica*. Vinica: Poglavarstvo općine Vinica, 1997.

## THE BOMBELLES FAMILY BOOK COLLECTION

*The work is based on first-hand research into the collection of books from the estate of the Bombelles family, which is kept in the Varaždin Municipal Museum. The great richness of the collection, witnessed by immediate examination of randomly selected examples of books, is confirmed by the statistical processing of the "List of books of the Bombelles Bequest" in which the basic data about 3,021 publications are stated. The research showed that this family collection was built up over generations and contains books of all kinds of contents, printed in several languages, mostly in European cities, from the 16<sup>th</sup> century onwards. The data collected give an insight into the reading habits of the Bombelles family, which helped to bring progress to the area around Vinica in NW Croatia at the turn of the 19<sup>th</sup> and 20<sup>th</sup> centuries. The paper is a contribution to the understanding of the role of the book in the museum, as well as to familiarisation of the Croatian cultural heritage.*



## KNJIGA I DOKUMENT U ZAVIČAJNOME MUZEJU OZALJ

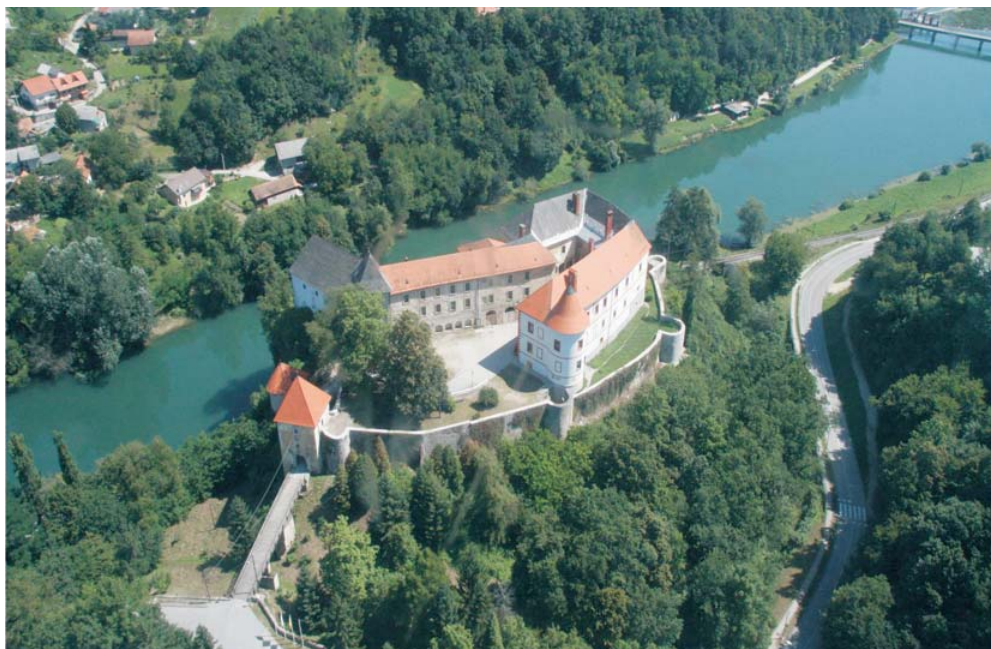
**BRANKA STERGAR**

Zavičajni muzej Ozalj  
muzoz@ka.t-com.hr

*Opći zavičajni muzeji neizostavno posjeduju te planski i kontinuirano skupljaju, čuvaju i prezentiraju i književnu baštinu zbog svojih nastojanja da sveobuhvatno predstave sve bitne značajke teritorija za koji su osnovani.*<sup>1</sup>

Snježana Radovanlija Mileusnić

Zavičajni muzej Ozalj osnovan je 1971. g., u sklopu kulturnih događaja vezanih za 300. obljetnicu pogibije Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, a organizacijski je bio vezan za Narodno sveučilište Ozalj, zajedno s Narodnom knjižnicom i čitaonicom. (sl. 1.) Osnivanje je potaknuto tradicijom kojoj su korijeni u muzeju i knjižnici Družbe braće Hrvatskog zmaja, što ga je 1928. g. osnovao Emil Laszowski u prostorima Staroga grada Ozlja. Nakon Drugoga svjetskog rata ponovno se pojavljuje ideja o muzeju, tada u organizaciji Društva prijatelja Ozlja, kojemu je cilj očuvanje Staroga grada i promicanje Ozlja kao izletničkog mjesta. S tim u svezi prirodnom se pokazala potreba za prezentacijom i interpretacijom bogate ozaljske povijesti.



Slika 1. Pogled na Zavičajni muzej Ozalj

<sup>1</sup> Mr. sc. Radovanlija Mileusnić, Snježana. Književna baština u muzejima. *Muzeologija* 43/44, 2006./2007.

Muzej pripada tipu kompleksnog muzeja koji prikuplja, čuva i obrađuje građu skupljenu na cijelom području, od sre-

dnjovjekovlja poznatom kao frankopanski ozaljski feud. Najprije se počela skupljati osnovna etnografska građa za zavičajni muzej te građa sačuvana u najbližoj okolini dvorca. Brigom jednoga jedinog kustosa (a tako je i danas), inventar se proširivao i popunjavao materijalom baštinom, te su osnivane nove zbirke, a Muzej danas u svom fundusu ima ove zbirke:

- arheološku
- etnografsku
- kulturno-povijesnu
- sakralnu
- zbirku dokumenata (u kojoj su za sada i stare knjige)
- zbirku fotografija
- galeriju slika.

U sklopu Muzeja još od njegova osnutka djeluje i knjižnica, koja skuplja stručnu literaturu, što omogućuje kvalitetnu stručno-znanstvenu obradu zbirki zastupljenih u Muzeju. U početku je Muzej dijelio nabavu knjiga s Narodnom knjižnicom, ali se kasnije muzejska knjižnica odvojila kao samostalna.

Vrlo uspješna suradnja prvog kustosa muzeja prof. Martina Vajdića sa svećenicima Lipničko-ozaljskog dekanata rezultirala je pohranom crkvenoga pokretnog inventara koji je izvan upotrebe u Muzeju, s obvezom njegova čuvanja, restauriranja i izlaganja. Pohranjena su misna ruha i ostali tekstilni materijal, drvene skulpture, metalni predmeti te stare knjige i dokumenti iz knjižnica župnih dvorova.<sup>2</sup> (sl. 2)



Slika 2. Stare knjige iz knjižnica župnih dvora

U 40-godišnjem radu Muzeja prikupljeno je mnogo materijala s terena. Prof. M. Vajdić skupljao je privatnu dokumentaciju izumrlih ozaljskih obitelji iz njihovih napuštenih domova, znamenitosti zavičaja, razglednice i čestitke s početka 20. st., stare školske knjige i dokumentaciju vezanu za škole koje su gravitirale Ozlju, kao i lektirne knjige koje su se zatekle u školskim knjižnicama. Zapošljavanjem nove kustosice Branke Stergar u Muzeju prije dvadeset godina nastavlja se rad i skupljanje sve građe, pisane i tiskane. Međutim, knjige i dokumenti u ozaljskom su muzeju samo djelomično vezani za život i djelovanje književnika (pisaca), a znatno su povezani s prostorom i povijesnim okvirom kojemu su pripadali. Dokument ili stara knjiga svjedočanstvo su jednoga minolog života, kulturne razine društva ili pojedinca, socijalnog okruženja 19. i 20. st. u ozaljskom kraju. Iako se pronalazak nekoga novog dokumenta katkad činio značajnim tragom, mogao je dovesti do respektabilnog izložka za tematsku izložbu. Svakako je i prepoznavanje mu-

<sup>2</sup> Stergar, Branka. O zbirci starih knjiga u Zavičajnom muzeju Ozalj. *Informatica Museologica*, 29(1-2)1998, str. 30-35.

zealnosti predmeta imalo važnu ulogu u skupljanju, a kasnije i u prezentiranju teme za koju su pojedini predmeti izabrani. Sve se odnosilo na okolnosti u kojima su predmeti nađeni jer su mogli dodatno ispričati svoju priču. Ulaskom u Muzej, dokumenti su razvrstavani prema grupama i odlagani u kutije. Knjige su složene prema fondovima/temama na koje se odnose i dobile su svaka svoj ormar. Čekale su inventarizaciju.

Zavičajni muzej Ozalj raspolaže ovom građom:

suvremena knjižna građa

knjige i časopisi, periodika

izdanja časopisa i knjiga ozaljskih ustanova i pojedinaca

novine *Ozaljski vjesnik* (uvezane)

knjige u pretisku starih izdanja važnih za nacionalnu povijest

arhivsko rukopisno gradivo

rukopisi, osobna pisma, diplome, osobni dokumenti

kupoprodajni ugovori i testamenti izdani u crkvi u Trgu i Vrhovcu

crkvene Matice rođenih i umrlih, popis stanovnika, indulgencije...

školske spomenice

arhivsko gradivo

školska dokumentacija s kraja 19. i poč. 20. st.

dokumenti pošte s kraja 19. i poč. 20. st. dokumentacija o gradnji željezničke pruge Metlika – Karlovac, 1908. – 1913. g.

dokumentacija iseljeništva s poč. 20. st.

arhivsko knjižno gradivo

stare crkvene knjige, 17. – poč. 20. st.

školske knjige, kraj 19. i poč. 20. st.

beletristika i lektira s početka 20. st.

stručna literatura JAZU s poč. 20. st.

knjige u izdanju MH iz 19. i s poč. 20. st.

ostalo: razglednice, čestitke, čekovi, plakati, oglasi i ostali sitni tiskani materijal, kalendari vezani za ozaljsku povijest geodetske i školske karte nacrti Staroga grada Ozlja arhiva izložbi i arheoloških iskopavanja fotografska građa:

Ozalj i njegova okolica, etnografsko snimanje terena 1983.

Slava Raškaj,

privatne fotografije Ozaljčana,

NOB, događaji iz novije povijesti,

otvorenja izložbi, obnova dvorca Ozalj grafičke mape (smještene u galerijsku zbirku).

U pripremama za otvorenje stalnog postava koje su počele od 2000. g. pokazala se potreba inventarnog upisa svih predmeta koji će biti izloženi u postavu. Književnom tekstu koji će biti izložen pristupila sam kao muzejskom predmetu. I tada je nastao problem. Ne u odabiru i vrednovanju, muzealizaciji, ni u predstavljanju predmeta posjetiteljima; predmeti su odabrani za potrebu komunikacije te potkrepljuju i dopunjuju priču koja se prezentira. Problem je nastao pri obradi predmeta. U koju zbirku uvrstiti pojedinu građu? U dokumentarnu, zavičajnu, u knjižnicu starih knjiga ili...? Do tada je sve to pokrivala zbirka kulturne povijesti ili sakralna zbirka. Kako se inventar proširivao, tako se pokazalo da neke muzealije nisu na pravome mjestu. Novi posao donekle je olakšao M++ program, ali ipak nije dokraja riješio problem. Da bih svladala materiju obrade knjižne i dokumentarne građe, konzultirala sam knjižničare, arhiviste, posjećivala AKM seminare, simpozije o toj vrsti građe, razgovarala s kolegicama i kolegama koji se suočavaju sa sličnim problemima, ali nisam bila ništa pametnija. Naime, arhi-

vari odlazu građu bez inventarnog broja za svaki dokument, što bi trebala biti i praksa u muzeju. Građu istih fondova slažu i spremaju u kutije. Knjižničari u opisu svog rada također imaju drugačiji program, koji samo djelomično zadovoljava uklapanje u muzejsku dokumentaciju o predmetu. Na kraju sam se odlučila za otvaranje novih zbirki (koje do tada nisu bile navedene u Statutu ustanove) – *zbirki dokumenata*, i inventariziranje svakoga pojedinog predmeta, koji će zatim biti odložen u beskiselinsku kutiju, odvojen u košuljici od melineksa. Redosljed inventarizacije nametao se s potrebom prezentiranja pojedinog predmeta i njegovim izdvajanjem iz fonda u koji je bio odložen, a zatim i obradom cijelog fonda.

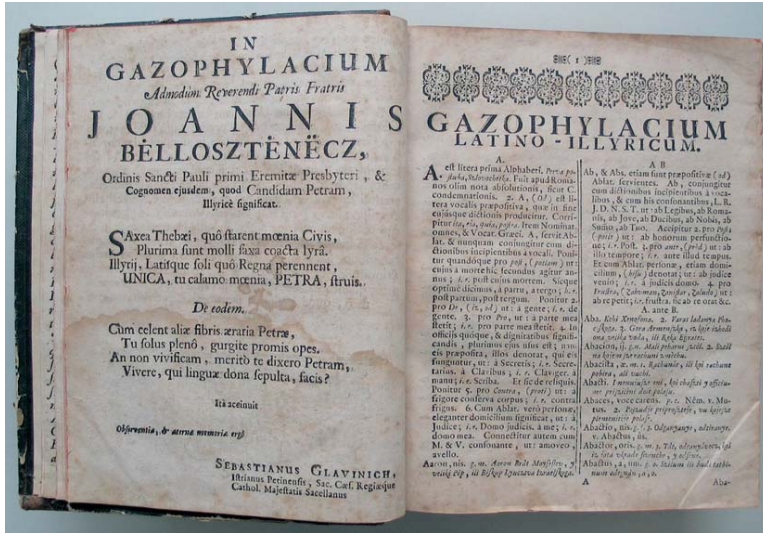
Slažem se s ovim navodima u članku Mate Artukovića o Ivani Brlić-Mažuranić: ... *Danas je ono što je nekada imalo sasvim privatn, obiteljski karakter građa izuzetnog značaja za rekonstrukciju povijesti građanske ili plemenitaške obitelji u Hrvatskoj u drugoj polovini 19. i prvoj polovini 20. stoljeća ....Ocjenujući u cjelini značenje te građe, možemo reći da nam daje uvid u političku, kulturnu, vjersku i gospodarsku povijest, svjedoči o mentalitetu jedne obitelji, daje važne detalje iz života uglednih pojedinaca...*<sup>3</sup>

Knjiga i dokument u Zavičajnome muzeju Ozalj imaju zavidno mjesto muzealija. Uloga im je dopuniti prezentiranu temu, vizualno/ilustrativno u vitrini dodati interpretativna svojstva ostalim predmetima, pogotovo ako se vitrina odnosi samo na pojedinačnu temu. U stalnom postavu Zavičajnog muzeja Ozalj,

u temama koje obrađuju vrijeme od 17. st. do novije povijesti, u svakoj ćemo vitrini naći pisanog materijala, bilo knjiga, bilo dokumenata: Ozaljski kulturni krug, barok u Lipničkom dekanatu, Slava Raškaj, iseljništvo, Družba braće Hrvatskog zmaja, školstvo s početka 20. st., željeznica, hidrocentrala... Iako sam u prethodnom tekstu navela da su knjige i dokumenti više vezani za povijest i prostor čiji su dio bile, Ozalj ima i vrijednu književnu baštinu znamenitih ljudi rođenih u Ozlju ili onih koji su djelovali u njemu. To su u povijesti bili pisci Ozaljskoga kulturnog kruga: Petar Zrinski, Katarina Frankopan Zrinska, njezin brat Fran Krsto Frankopan, pavlin Ivan Belostenec te Juraj Križanić, koji po rođenju pripada ozaljskom kraju. Svi su oni djelovali u 17. st. U 20. st., pak, istaknuo se povjesničar Emil Laszowski kao pisac eseja i priča o ozaljskom kraju, ali i kao arhivar koji je sačuvao i obradio arhivu obitelji Batthyany (njegovom inicijativom ona je 1935. prenesena iz Staroga grada Ozlja u Hrvatski državni arhiv u Zagrebu). U drugoj polovici 20. st. značajna ličnost za edukativnu djelatnost bio je prof. dr. Stjepko Težak, rođeni Ozaljčanin, lingvist koji se bavio ozaljskim govorom, a kao zaljubljenik u taj govor napisao je i nekoliko knjiga na lokalnom dijalektu, što su danas skupljene u lokalnoj Narodnoj knjižnici i čitaonici *Katarina Zrinska*. U tijeku su dogovori s njegovom obitelji o pohrani originalnih radova u zavičajnu zbirku, koja bi se utemeljila te obuhvatila i donaciju nekoliko tisuća fotografija vezanih za ozaljske događaje fotografa Ivica Grgića, također Ozaljčanina.

Zavičajni muzej Ozalj trenutačno nema stalnog postava jer se obavljaju građevni

<sup>3</sup> Artuković Mato. Arhiv obitelji Brlić u Slavonском Brodu. *Muzeologija* 43/44, 2006/2007, str. 225.



Slika 3. Gazophylacium

radovi nad stropom izložbenih dvorana. U planu je proširenje stalnog postava, pogotovo građom s kraja 19. i početka 20. st.; dokumentarnim zbirkama o školi, pošti i gradnji željeznice, ali i građom iz novijega povijesnog razdoblja – iz 20. st. Do sada omalovažavani književni fond s kraja 19. i početka 20. st. bit će revaloriziran. Do tada planiramo ostvariti digitalizaciju *Ozaljskog vjesnika*, kao što smo, u suradnji s ozaljskom knjižnicom, već digitalizirali *Gazophylacium* pavlina Ivana Belostenaca iz 1740. g. (sl. 3.)

**BOOK AND DOCUMENT IN OZALJ LOCAL HISTORY MUSEUM**

*Found in 1971, Ozalj Local History Museum is a complex museum that collects, looks after and studies material collected in the area that from the Middle Ages was known as the Ozalj feud of the Frankopans. From its very founding, the museum has had a library as a component part, for it collects specialised reading matter than enables high quality scholarly treatment of the collections in the museum. The collaboration of the museum with the clergy of the Lipnice-Ozalj*

*deanery means that in the museum there are also old books and documents from the libraries of the vicarages in the area. The museum collects the private documentation of the old families of Ozalj, the features of the area, postcards and greetings cards from the early 20th century, old school books and documents related to schools, belles lettres and set texts found in school libraries, documentation of the post office, the railway, and the local hydroelectric generating station. All kinds of material are collected – hand written and printed, private and public. Manuscripts and printed material is inventories in the collection of documents, each object individually, and is then placed in an acid-free box separated in a melinex sleeve. The order of the inventory is conditioned by the need to present the objects and to extract them from their fonds, and then for study and processing of the whole of the fonds.*

*When the permanent display of the museum was opened in 2002, the books and documents were displayed along with historical themes from the 17th to the 20th century: the Ozalj Cultural Circle (P. Zrinski and K. Frankopan, F. K. Frankopan, I. Belostenac ); the Braće Hrvatskog Zmaja association and E. Laszowski; Slava Raškaj; school, railway, hydroelectricity plant; post office.*

*In association with Ozalj popular library, the museum digitalised the Gazophylacium of Ivan Belostenac, of 1740. It is also planned to digitalise the newspaper Ozaljski vjesnik.*

## **TEHNIČKA KNJIGA U MUZEJSKOM KONTEKSTU – OBLICI PREZENTACIJE TEHNIČKE BAŠTINE PUTEM KNJIŽNOG FONDA TEHNIČKOGA MUZEJA U ZAGREBU**

**KRISTINA KALANJ**

Tehnički muzej, Zagreb

*kristina.kalanj@tehnicki-muzej.hr*

### **KNJIŽNICA TEHNIČKOG MUZEJA U ZAGREBU**

Knjižnica Tehničkog muzeja specijalna je knjižnica utemeljena pri osnutku Muzeja 1954. g. s ciljem da kao stručna knjižnica služi potrebama matične ustanove i javnosti. Djelatnost knjižnice prati stručno-razvojnu politiku Muzeja na području izgradnje, organizacije i čuvanja knjižničnoga fonda, ukupnih knjižničnih usluga te svojih specifičnih djelatnosti. Izgradnja knjižničnog fonda počinje od vremena osnutka Muzeja, a danas on broji 12 000 svezaka organiziranih u zbirke koje obuhvaćaju:

- zbirku građe vezane za povijest i izdavaštvo Tehničkog muzeja
- zbirku stručne muzeološke literature vezane za povijest i razvoj tehničkih muzeja i muzeja znanosti i tehnologije
- stručnu literaturu za zbirke monografija i periodike
- zbirku referentne građe (enciklopedije, specijalizirane rječnike i priručnike, kataloge, vodiče, leksikone i sl.).

Građa zastupljena u knjižničnom fondu tematski je vezana za povijest i razvoj tehnike i tehnologije, za povijest i razvoj tehničkih znanosti u svezi s industrijom i proizvodnjom te za djelatnost Tehničkog muzeja i muzejskih odjela i zbirki.

Tehničke znanosti tematski zastupljene u fondu obuhvaćaju strojarstvo i brodogradnju, elektrotehniku i računalstvo, tehnologiju prometa i transporta, rudarstvo, geodeziju i energetiku kao znanstvenu granu tehničkih znanosti.

Odjeli Tehničkoga muzeja jesu: Prometna sredstva; Transformacija energije; Astronautika s Planetarijem; Vatrogastvo; Osnove poljodjelstva s Apijarijem; Geologija, rudarstvo i nafta sa sobom zemljomjerstva i modelom rudnika te odjel Velikani hrvatskog prirodoslovlja i tehnike s Demonstracijskim kabinetom Nikole Tesle. Muzejske zbirke obuhvaćaju zbirku Kućanska tehnika, Tekstilna tehnika, Medicinska tehnika, Tehnika pisanja, Računska tehnika, Računalna tehnika, Instrumenti i učila, Radijska i televizijska tehnika, Telegrafija i telefoni, Fotografska i kinematografska tehnika, Obrti te ostale zbirke.

Knjižnu građu tematski vezanu za navedena područja skupnim terminom nazivamo tehničkom knjigom. Kao što pojedine predmete odnosno objekte nastale kao proizvod ljudskog djelovanja na tim područjima, koji nose i niz specifičnih svojstava, smatramo tehničkom baštinom, pisanu građu koja prati, opisuje i dokumentira te predmete i područja, a također nosi niz specifičnih svojstava, nazivamo pisanom tehničkom baštinom.

### **KNJIŽNA GRAĐA TEHNIČKOG MUZEJA**

Tehnički muzej u Zagrebu svoju ukupnu knjižnu građu dijeli na građu sadržanu

u fondu muzejske knjižnice te građu smještenu i prezentiranu u odjelima muzejskoga stalnog postava kao dio zbirke muzejskih predmeta.

Knjižna građa sadržana u fondu knjižnice Muzeja prezentira se izložbenim projektima, a knjižna građa koja je dio zbirke muzejskih predmeta izložena je u odjelima stalnoga muzejskog postava i dio je fundusa muzejskih predmeta te se s njom postupa prema pravilima muzejske struke. Riječ je o ukupno dvadeset i četiri jedinice knjižne građe koje su smještene i izložene u tri zbirke odnosno u tri muzejska odjela: u zbirci i odjelu Prometna sredstva; u zbirci Geodezija i u odjelu Geologija, rudarstvo i nafta te u zbirci Astronomija i u odjelu Astronautika s Planetarijem.

Zbirka Prometna sredstva ima dvanaest jedinica knjižne građe izložene u istomenu odjelu, u replici zapovjednog mosta broda. Tu su izložene navigacijske knjige i signalni kodeksi za plovidbu brodom. Zbirka Geodezija sadržava jedanaest knjiga izloženih u odjelu Geologija, rudarstvo i nafta, u sobi zemljomjerstvo – katastar. Riječ je o geodetskim tablicama, rječnicima i priručnicima. U zbirci Astronomija i astronautika čuva se pretpisak astronomske knjige iz 16. st. *Astronomicum Caesareum*<sup>1</sup>. Knjiga je izložena kao eksponat u odjelu Astronautika s Planetarijem.

<sup>1</sup> *Astronomicum Caesareum* renesansni je priručnik za mjerenje visine zvijezda i računanje kretanja nebeskih tijela autora Petrusa Apianusa. Najpoznatije je djelo starije astronomske povijesti, danas je sačuvano četrdeset primjeraka originalnog izdanja iz 1540. g.

## IZLOŽBENI PROJEKTI KNJIŽNICE TEHNIČKOG MUZEJA

Tehnički je muzej tijekom posljednjih deset godina usvojio praksu prezentiranja tehničke baštine javnosti i ciljanim skupinama korisnika putem raznovrsnih projekata povremenih izložbi građe iz fonda muzejske knjižnice. Izložbama se javnosti predstavljaju pojedine jedinice knjižne građe, kao i cijele zbirke, koje svjedoče o povijesnom razvoju raznovrsnih grana tehnike i znanosti, obrta, industrije i izumiteljstva.

Spoznaja da se pojedina tehnička knjiga može sagledati i kao medij za prenošenje informacija, ali i kao trodimenzionalan predmet odnosno proizvod svoje okoline i time kao dokaz njezina kulturno-povijesnog razvoja, vezana je za odabir specifičnih kriterija prema kojima se pojedinim knjižnim jedinicama dodaje svojstvo objekta pisane tehničke baštine.

U Tehničkome muzeju provodi se konceptijska ideja koja zahtijeva da se jedinice knjižne građe odabrane za muzeološku interpretaciju i prezentaciju fizički povezuju s drugim muzejskim predmetima tehničke baštine. Time se naglašava važnost tehničkog zapisa, kao i njegove realizacije u stvarnosti. Pritom se nastoji da promatrač izložbe osjeti duh ukupnosti tehničke baštine, kako trodimenzionalnog predmeta, tako i njegove srodne pisane građe, odnosno njegov tehnički zapis, nacrt i patent. Oslanjanjem na kreativnost i estetiku u prikazu i objašnjavanju prirode tehnike i znanosti, izložbama se ostvaruje dojam kontrasta, ali i sinergije „lijepoga“ i „mehaničkoga“.

Neke su od izložaba knjiga bile postavljene samostalno u stalnome muzejskom

postavu, neke su se ponavljale uz raznovrsne muzejske manifestacije, ali njihovo je zajedničko obilježje da su sve promovirane u sklopu projekta Festival znanosti.

Festival znanosti<sup>2</sup> u Hrvatskoj je pokrenut 2003. g., na inicijativu British Councila u Zagrebu, koji je u suradnji s Tehničkim muzejom osmislio sadržaj i opseg manifestacije s ciljem promocije znanosti i dijaloga javnosti sa znanstvenicima.

Festival znanosti održava se već devet godina zaredom pod visokim pokroviteljstvom Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. Organizatori projekta su Sveučilište u Zagrebu, British Council i Tehnički muzej – za Zagreb; Sveučilište u Rijeci i udruga Zlatni rez – za Rijeku; Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera – za Osijek i Sveučilište u Splitu – za Split. Tijekom posljednjeg Festivala znanosti 2011. g. zabilježen je posjet više desetaka tisuća osoba, od čega je šest i pol tisuća posjetilo Tehnički muzej. Iznimno opsežan program Festivala, s više stotina predavanja, prezentacija, radionica i izložaba, zbivao se na četrdesetak lokacija u Lošinj, Omišu, Osijeku, Rabu, Rijeci, Sinju, Splitu i Zagrebu.

Velika uspješnost projekta i velik broj korisnika Festivala u Tehničkom muzeju poslužila je knjižnici tog muzeja da prvi put predstavi najznačajnija djela pisane tehničke baštine iz svojega fonda, ali i svoje usluge usmjerene prema vanjskim korisnicima.

Svaki je Festival znanosti ostvaren pod određenom temom, pa su i teme izlaganja knjiga uvelike pratile tematiku Festivala. Izložbe knjiga iz fonda knjižnice

Tehničkog muzeja predstavljene u sklopu projekta Festivala znanosti bile su:

2006. *Nikola Tesla – iz fonda knjižnice Tehničkoga muzeja*
2007. *Oton Kučera – znanstvenik, popularizator prirodoslovlja i tehnike*
2008. *Aqua mobilis – izložba knjiga o primjeni vode u tehnici*
2009. *Machinae novae – tehnički zapisi u ogledalu vremena*
2010. *Ipak se (o)kreće! – povijest astronomskih otkrića*
2011. *Ruđer Bošković – portret znanstvenika* [izložba Tehničkog muzeja].

***Nikola Tesla – iz fonda knjižnice Tehničkoga muzeja, izložba knjiga, 2006.***

Godine 2006. obilježena je 150. godišnjica rođenja znanstvenog velikana Nikole Tesle. Uz tu obljetnicu Hrvatski je sabor donio odluku da se 2006. godina proglasi *godinom Nikole Tesle*.

Pod visokim pokroviteljstvom Hrvatskoga sabora, a u povodu obilježavanja *godine Nikole Tesle*, Hrvatski povijesni muzej i Tehnički muzej iz Zagreba uređili su stalni postav Rodne kuće Nikole Tesle u Smiljanu<sup>3</sup>. U Tehničkom muzeju obnovljen je stalni postav Demonstracijskog kabineta Nikole Tesle te organiziran niz drugih događanja, kao i izložba

<sup>2</sup> Arhiva web stranica Festivala znanosti 2003. – 2011. URL: <http://www.festivalznanosti.hr>

<sup>3</sup> Stalni postav Rodne kuće Nikole Tesle u Smiljanu financiralo je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske; koordinatorica projekta: mr. sc. Branka Šulc; autori koncepcije: Matea Brstilo Rešetar i Renato Filipin; likovni postav: Nikolina Jelavić Mitrović; konzultantice: Jelena Borošak Marijanović i Božica Škulj.





Slika 1. Detalji s izložbe knjiga „Nikola Tesla – iz fonda knjižnice Tehničkoga muzeja“

knjiga i publikacija o životu i djelu Nikole Tesle<sup>4</sup>. (sl. 1.)

Odabirom najvažnijih naslova iz opsežne zbirke publikacija o Nikoli Tesli u posjedu muzejske knjižnice predstavljena su najznačajnija i najzanimljivija monografska i biografska djela o Nikoli Tesli pisana na različitim jezicima, kao i autobiografija Nikole Tesle *Moji pronalasci*<sup>5</sup>. Izloženi su Teslini zapisi iz Edisonove tvornice<sup>6</sup> i Colorado Springsa<sup>7</sup> u kojima se opisuju neki od njegovih najpoznatijih pokusa i izuma. Izložena *Predavanja, članci i patenti*<sup>8</sup> te Teslina pisma i ka-

talozi fotografija na izložbi su upotrijebili sliku o Nikoli Tesli ne samo kao znanstveniku i izumitelju već i o Nikoli Tesli kao osobi.

Izložba je prvi put postavljena u povodu otvorenja Festivala znanosti u travnju 2006. g., a ponavljana je uz manifestacije održavane u Tehničkom muzeju, primjerice uz predstavljanje pretiska doktorske disertacije prof. dr. sc. Vladimira Muljevića o Teslinu motoru

*Pojava nadvalova u kretkastim rotorima s velikim brojem utora*<sup>9</sup>, u izdanju i organizaciji Tehničkog muzeja, Hrvatske zajednice tehničke kulture i Matice hrvatske.

**Oton Kučera (1857 – 1931.)  
– znanstvenik, popularizator  
prirodoslovlja i tehnike, izložba knjiga  
iz fonda knjižnice Tehničkog muzeja,  
2007.**

Godine 1998. Tehnički je muzej Otona Kučeru, zaslužnog promicatelja prirodnih znanosti te fizičara i astronoma, uvrstio u svoj stalni postav postavljanjem njegove biste<sup>10</sup> u odjelu Velikani hrvatskog prirodoslovlja i tehnike. Godine 2007., u povodu 150. obljetnice rođenja

<sup>4</sup> Izložba *Nikola Tesla – iz fonda knjižnice Tehničkoga muzeja*; autorica izložbe: Kristina Kalanj; likovni postav: Kristina Kalanj.

<sup>5</sup> Tesla, N. *Moji pronalasci = My inventions*, 6. izd. Zagreb: Školska knjiga, 1990.

<sup>6</sup> Tesla, N. *Beleške iz Edisonove fabrike mašina = Notes from the Edison machine works*. Beograd: Muzej Nikole Tesle, 2003.

<sup>7</sup> Tesla, N. *Colorado Springs notes: 1899-1900*. Beograd: Nolit, 1978.

<sup>8</sup> *Nikola Tesla: 1856-1943: lectures, patents, articles / compiled by Vojin Popović, Radoslav Horvat, Nikola Nikolić*. Belgrade: Nikola Tesla Museum, 1956.

<sup>9</sup> Muljević, V. *Oberwellenerscheinungen bei Kaefigankern mit grosser Nutenzahl: Dissertation*. Zagreb: Tehnički muzej, Hrvatska zajednica tehničke kulture, Matica hrvatska, 2006. Faks. pretisak izdanja iz 1944.

<sup>10</sup> Bista Otona Kučere postavljena u Parku skulptura hrvatskih velikana znanosti i tehnike Tehničkog muzeja djelo je akademske kiparice Marije Ujević Galetović.



Slika 2. Detalj s izložbe knjiga „Oton Kučera (1857 – 1931.) – znanstvenik, popularizator prirodoslovlja i tehnike“  
Snimio: Ivan Halić

toga hrvatskog znanstvenika, održana je izložba<sup>11</sup> kojom je javnosti predstavljena bogata i cjelovita zbirka djela o Otonu Kučeri. (sl. 2.)

Izložene su publikacije posjetiteljima dočarale rad O. Kučere ostvaren na području popularizacije prirodoslovlja i tehnike u Hrvatskoj na kraju 19. i na početku 20. st. te dale uvid u vizionarsku narav djelovanja tog znanstvenika. Na izložbi su predstavljena najpoznatija Kučerina djela u izdanju Matice hrvatske iz Zagreba: *Vrieme – crtice iz meteorologije*<sup>12</sup> iz 1897. g.; *Valovi i zrake*<sup>13</sup>; *Noviji električni pojavi i izumi*<sup>14</sup> iz 1910. g.; Kučerini prijevodi naslova *Fizika za*

*srednje škole*<sup>15</sup> i *Uredba svemira*<sup>16</sup>, kao i biografska građa o Otonu Kučeri. Usporedo s knjigama izloženo je mnoštvo predmeta iz fundusa Tehničkog muzeja koji su opisani u Kučerininim djelima.

Izložba je promovirana u sklopu Festivala znanosti 2007. g., a tijekom iste godine predstavljena je i u stalnom postavu Tehničkog muzeja, u odjelu Astronautika s Planetarijem, smještena pokraj teleskopa<sup>17</sup> kojim se Oton Kučera služio u

svojim astronomskim istraživanjima kao prvi upravitelj zagrebačke Zvezdarnice.

### ***Aqua mobilis* – izložba knjiga o primjeni vode u tehnicima iz fonda knjižnice Tehničkog muzeja, 2008.**

Kada je 2008. organiziran Festival znanosti pod temom *Voda*, izložbom *Aqua mobilis*<sup>18</sup> javnosti je predstavljena zbirka knjiga o primjeni vode u tehnicima iz fonda knjižnice Tehničkog muzeja. Zbirkom monografija, enciklopedija, kataloga i časopisa prezentirana je tehnička lite-

<sup>11</sup> Izložba *Oton Kučera (1857 – 1931.) – znanstvenik, popularizator prirodoslovlja i tehnike*; autorica izložbe: Kristina Kalanj; likovni postav: Kristina Kalanj.

<sup>12</sup> Kučera, O. *Vrieme: crtice iz meteorologije*. Zagreb: Matica hrvatska, 1897.

<sup>13</sup> Kučera, O. *Valovi i zrake*. Zagreb: Matica hrvatska, 1903.

<sup>14</sup> Kučera, O.; Plivelić, S.; Božičević, J. *Noviji električni pojavi i izumi*. Zagreb: Matica hrvatska, 1910.

<sup>15</sup> Wallentin, I. *Fizika za više razrede srednjih škola*. Zagreb, 1917.

<sup>16</sup> Scheiner, J. *Uredba svemira*. Zagreb: Matica hrvatska, 1907. Djelo nosi posvetu i autogram Otona Kučere; darovatelj: prof. dr. sc. Vladimir Muljević.

<sup>17</sup> Astronomski teleskop, Reinfelder und Hertel, Njemačka, 1901.; darovatelj: Zvezdarnica, Zagreb. Smješten na zagrebačkoj Zvezdarnici Hrvatskoga prirodoslovnog društva nakon njezina otvorenja na Popovu tornju 1903. g., u uporabi do 1965. g. TM, inv. br. 801.

<sup>18</sup> Izložba *Aqua mobilis – izložba knjiga o primjeni vode i tehnicima*; autorica izložbe: Kristina Kalanj; likovni postav: Kristina Kalanj.

ratura koja je bilježila i opisala razvoj uporabe vode i vodene pare u industriji, energetici i prometu te ilustrirala njezin veliki doprinos porastu produktivnosti ljudskog rada. Oslikavajući snagu vode u pokretu, tehnički zapisi i nacrti izložene stručne literature poslužili su za prezentaciju tehničkih dostignuća i izuma iz prošlosti. Izložba je iste godine bila predstavljena javnosti i u prostoru stalnog postava Tehničkog muzeja.

Tehnički zapisi i nacrti izloženih publikacija prezentirali su tehnička dostignuća i razvoj izuma od vodnog kola preko parnog broda do hidroelektrane. Izložene su publikacije obuhvatile monografije *Parni kotao*<sup>19</sup> iz 1925. g. i *Nauka o vodi*<sup>20</sup> te serijske publikacije *Politechnisches Journal* (Stuttgart, J.G. Cottaschen) iz 1860. i *Engineering News Record* (New York, McGraw Hill) iz 1933. g.

***Machinae novae – tehnički zapisi u ogledalu vremena, izložba knjiga iz fonda knjižnice Tehničkog muzeja, 2009.***

Izložbom *Machinae novae*<sup>21</sup> javnosti je predstavljena zbirka knjiga o povijesnom razvoju tehničkih zapisa sadržanih u najvažnijoj literaturi iz fonda knjižnice Tehničkog muzeja. Zbirkom monogra-

fija, časopisa, priručnika i kataloga nastalih od 19. st. do danas prezentirana je tehnička literatura koja bilježi i opisuje razvoj dostignuća i izumiteljstva s raznovrsnih područja tehnike i znanosti, obrta i industrije. Neke od izloženih publikacija koje valja izdvojiti jesu *Das Buch der Erfindungen*<sup>22</sup> iz 1897., *Telegraf i telefon bez žica*<sup>23</sup> iz 1925. i *Torpedo Instructions*<sup>24</sup>, u izdanju Mornarice SAD-a iz 1888. g.

Tehnički zapisi i nacrti izložene literature također su prezentirali istaknute hrvatske i svjetske izumitelje i znanstvenike poput Fausta Vrančića, Slavoljuba Penkale, Nikole Tesle ili Davida Schwarza, koji su obilježili svoje vrijeme i pridonijeli tehničkom napretku civilizacije.

Izložena literatura predstavljena je paralelno s tehničkim predmetima iz fundusa našega muzeja, naglašavajući tako svoju važnost kao pisano svjedočenje o povijesti i razvoju tehničke baštine. Evolucija je kao glavni motiv izložbe dočarana na primjeru razvoja računskih pomagala i strojeva odnosno razvoja mehaničkog kalkulatora u računski stroj, razvoja logaritamskog računala te na prikazu starih modela kalkulatora, kao i digitalne tehnologije i modernog računala.

<sup>19</sup> Konić, D. *Parni kotao: njegov sastav i njegovo uzdržavanje*. Zagreb: St. Kugli: Knjižara Kralj. sveučilišta i Jugoslovenske akademije, 1925.

<sup>20</sup> Ludin, A. *Die Wasserkraefte: ihr Ausbau und ihre wirtschaftliche Ausnutzung: ein technisch-wirtschaftliches Lehr- und Handbuch*, Bd. 1-2. Berlin: Springer, 1913.

<sup>21</sup> Izložba *Machinae novae – tehnički zapisi u ogledalu vremena*; autorica izložbe: Kristina Kalanj; likovni postav: Kristina Kalanj.

<sup>22</sup> Ahrens, F. et al. *Das Buch der Erfindungen, Gewerbe und Industrien*. Leipzig: O. Spamer, 1860.

<sup>23</sup> Kučera. O. *Telegraf i telefon bez žica*. Zagreb: Matica hrvatska, 1925.

<sup>24</sup> *Torpedo instructions*. United States Navy, Bureau of Ordnance, 1888. Upute za rukovanje torpedom Mornarice SAD-a; darovatelj: Denis Cahill, Eltham, Australija.

***Ipak se (o)kreće! – povijest astronomskih otkrića, izložba knjiga iz fonda knjižnice Tehničkog muzeja, 2010.***

Izložbom *Ipak se (o)kreće!*<sup>25</sup> javnosti je predstavljena zbirka literature o povijesnom razvoju astronomije i astronautike sadržane u fondu knjižnice Muzeja kojom je prikazano putovanje kroz astronomska istraživanja i povijest astronomskih otkrića, sve do astronautike i putovanja u svemir. Zbirkom monografija, časopisa, priručnika i kataloga nastalih od 19. st. do danas prezentirana je raznovrsna stručna, ali i popularna literatura objavljena u Hrvatskoj i svijetu (u Sjevernoj Americi, Rusiji, Njemačkoj) kojom je dokumentiran i opisan razvoj dostignuća s područja astronomije i astronautike. Izložene su publikacije prezentirale i istaknute izumitelje i znanstvenike s tog područja koji su došli do novih i važnih znanstvenih spoznaja, pridonijeli napretku civilizacije i obilježili svoje doba.

Od izložene literature bitno je istaknuti *Naše nebo – crtice iz astronomije*<sup>26</sup> u izdanju Matice hrvatske iz 1895. i *Handbuch der allgemeinen Himmelsbeschreibung*<sup>27</sup> iz 1901. g. Javnosti su predstavljene primjerci iz bogatog fonda serijskih publikacija o astronomiji i astronautici koje se u knjižnici Tehničkog muzeja prikupljaju i čuvaju od 1960-ih godina do danas. Neki su od naslova izloženih

časopisa *Applied astronautics*, *Astronomy*, *Astronomičeskij vestnik*, *Čovjek i svemir*, *L'Astronomie*, *Sky and Telescope* i *Spaceflight*.

***Ruđer Bošković – portret znanstvenika, izložba Tehničkog muzeja, 2011.***

U povodu 300. obljetnice rođenja Ruđera Boškovića Tehnički se muzej, uz potporu Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i šport grada Zagreba, prigodnom izložbom i publikacijom pridružio brojnim znanstvenim i društvenim institucijama koje su različitim manifestacijama obilježile tu godišnjicu. Izložbom Tehničkog muzeja *Ruđer Bošković – portret znanstvenika*<sup>28</sup> (sl. 3.) predstavljen je život i rad Ruđera Boškovića u astronomiji, optici, graditeljstvu, tehnici i arheološkim istraživanjima. Prikazana je Boškovićeva teorija sila i struktura tvari, krivulja sila, model atoma, kao i njegovo pjesništvo te djelovanje u diplomaciji. Jednako tako, prikazan je i Boškovićev doprinos suvremenoj znanosti, geoznanostima, matematici i filozofiji. Skup monografskih djela o Ruđeru Boškoviću i njegovi najpoznatiji autorski radovi, na izložbi predstavljeni reprint izdanjima, bili su integralni dio izložbe. Izložen je i skup eksponata iz fonda Tehničkog muzeja, geodetskih i mjernih instrumenata te dalekozor<sup>29</sup> iz 18. st., kao primjeri uređaja kojima se Bošković koristio u svojem radu i istraživanjima.

<sup>25</sup> Izložba *Ipak se (o)kreće! – povijest astronomskih otkrića*; autorica izložbe: Kristina Kalanj; likovni postav: Kristina Kalanj.

<sup>26</sup> Kučera, O. *Naše nebo: crtice iz astronomije*. Zagreb: Matica hrvatska, 1895.

<sup>27</sup> Klein, H. *Handbuch der allgemeinen Himmelsbeschreibung*. Braunschweig: F. Bieweg und Sohn, 1901.

<sup>28</sup> Izložba *Ruđer Bošković – portret znanstvenika*; autor izložbe: Ivan Halić; suautorica izložbe: Kristina Kalanj; stručni suradnik: prof. dr. sc. Stipe Kutleša; likovni postav, izrada biste R. Boškovića i replike kupole bazilike sv. Petra u Rimu: akademski kipar Stjepan Divković.

<sup>29</sup> Dalekozor, Dollond, London, 18. st.; vlasnik: HAZU.

Uz izložbu je tiskan katalog i monografsko djelo pod naslovom *Ruđer Josip Bošković*<sup>30</sup>, koje govori o značenju Boškovićevih djela. Na izložbi su, među ostalima, predstavljeni i ovi naslovi: *Teorija prirodne filozofije, O zakonu neprekinutosti, Sferna trigonometrija, O svjetlosti, Osnove sveukupne matematike, Pomrčine sunca i mjeseca* i *Pet rasprava o dioptrici*.

### BUDUĆI IZLOŽBENI PROJEKTI KNJIŽNE GRAĐE TEHNIČKOG MUZEJA

Primjer budućeg modela komunikacije između knjižne građe i korisnika, osmišljen u skladu sa stručno-razvojnou politikom Tehničkog muzeja, bit će pre-

dstavljen u novom odjelu stalnog postava pod nazivom *Obnovljivi izvori i energetska učinkovitost*<sup>31</sup>. Novi će odjel imati zadaću uvođenja novih aktivnosti za korisnike radi izučavanja tehničke baštine, informiranja, neformalnog obrazovanja i podizanja razine svijesti o energiji i okolišu u svezi s održivim razvojem. Sastavni dio postava bit će izložba knjižnične građe o povijesti uporabe energije (vjetrenjača Fausta Vrančića, vodno kolo, žarulja Franje Hanamana, predmeti kućne tehnike), kao i recentna stručna literatura o obnovljivim izvorima energije i energetske učinkovitosti. Sljedeći izložbeni projekt knjižnice Tehničkog muzeja pod nazivom *Deset bit*

<sup>30</sup> Kutleša, S. *Ruđer Josip Bošković*. Zagreb: Tehnički muzej, 2011.

<sup>31</sup> *Obnovljivi izvori i energetska učinkovitost*; autori postava: Davor Fulanović, dr. sc. Julije Domac; oblikovni postav: Toni Borković.



Slika 3. Detalji s izložbe Tehničkog muzeja „Ruđer Bošković – portret znanstvenika“

će predstavljati na desetome, jubilarnom Festivalu znanosti u travnju 2012. g. Na toj će se izložbi predstaviti izumiteljstvo kroz povijest, deset najvažnijih tehničkih područja i deset odabranih tehničkih dostignuća.

Tim i sličnim budućim projektima nastavlja se prikupljanje, obrada i predstavljanje pisane tehničke baštine i tehničkih knjiga čuvanih u knjižnici Tehničkog muzeja u Zagrebu.

## LITERATURA

- Bašić, K. et al. *Otvorena vrata: izložba novih zbirki iz čuvaonica Tehničkoga muzeja*. Zagreb: Tehnički muzej, 2004.
- Calder, P. R. *Turning visions into reality*. Museum Practice. Spring (2010.), str. 30-33.
- Dernie, D. *Exhibition design*. New York: W.W. Norton and Company, 2006.
- Organizacijski razvoj i strateško planiranje u kulturi: Grad Zagreb / urednici Sanjin Dragojević, Tihomir Žiljak*. Zagreb: Pučko otvoreno učilište, 2008.
- Festival znanosti 2011: Svjetlost, 300 godina od rođenja Ruđera Boškovića*. Web stranica projekta, URL: <http://www.festivalznanosti.hr/2011/index.php>
- Filipin, R. *Demonstracijski kabinet Nikole Tesle: stalni postav*. Zagreb: Tehnički muzej, 2007.
- Izvešća hrvatskih muzeja 2006., Izvešća zagrebačkih muzeja 2006.* [elektronička građa, CD-ROM] / urednici Markita Franulić, Želimir Laszlo. Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 2007.
- Izvešća hrvatskih muzeja 2007., Izvešća zagrebačkih muzeja 2007.* [elektronička građa, CD-ROM] / urednici Markita Franulić, Želimir Laszlo. Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 2008.
- Fulanović, D. Prvi hrvatski Festival znanosti. *Vijesti muzealaca i konzervatora* 1/2 (2003), str. 55-59.
- Getliher, A.; Kren, T.; Muljević, V. *Oton Kučera: znanstvenik, popularizator prirodoslovlja i tehnike*. Zagreb: Tehnički muzej, 1998.
- Grdenić, P. *Novootvoreni odjeli Tehničkog muzeja u Zagrebu: astronautika – nafta*. Zagreb, 1964. Poseban dopunjeni otisak iz *Vijesti*, glasila muzealaca i konzervatora Hrvatske, 1(1964).
- Grdenić, P. *Odjeli Tehničkog muzeja u Zagrebu: kratki vodič*. Zagreb, 1966.
- Grdenić, P. *Tehnički muzej u Zagrebu: postanak i osnovne koncepcije njegove djelatnosti*. Zagreb, 1956. Poseban otisak iz *Vijesti*, glasila Društva muzejsko-konzervatorskih radnika N. R. Hrvatske, 2(1956).
- The educational role of the museum / edited by Eilean Hooper Greenhill*. London; New York: Routledge, 2008.
- Kanajet, B. *Muzeorama Zemljomjerstvo – katastar: crtice iz zemljomjerstva od jučer do danas*. Zagreb: Tehnički muzej, 2008.
- Reshaping museum space: architecture, design, exhibitions / edited by Suzanne Macleod*. London: Routledge, 2005.
- Mirković, M. *Ruđer Bošković: susret s genijem*. Zagreb: Tehnički muzej, 1997.
- Mirković, M.; Petak, B. *Tehnički muzej. // Tehnički fakulteti: 1919 – 1994.*: monografija u povodu 75. obljetnice osnutka Tehničke visoke škole u Zagrebu / gl. urednik Tomislav Premerl. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1994., str. 631-636.
- Rodna kuća Nikole Tesle u Smiljanu / urednica Ankica Pandžić*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej: Tehnički muzej, 2006.
- Exploring science in museums / edited by Susan Pearce*. London: Athlone, 1996.
- Pravilnik o djelokrugu rada i organizaciji Tehničkog muzeja u Zagrebu. Zagreb, 1956.
- Staklarević, N. *Prometna sredstva: katalog stalnog postava*. Zagreb: Tehnički muzej, 2009.
- Šola, T. *Obnova Tehničkog muzeja u Zagrebu: korporativni plan*. Zagreb, 2001.
- Tehnički muzej [elektronička građa, mrežne stranice muzeja]*. Zagreb: Tehnički muzej, cop. 2010. URL: <http://www.tehnicki-muzej.hr>
- Težak, B. *Tehnički muzej u Zagrebu: znanstveni i opći studijski centar*. Zagreb, 1956. Poseban otisak iz *Narodnog sveučilišta*, časopisa Saveza narodnih sveučilišta N. R. Hrvatske, 2(1958).

*The manual of museum exhibitions* / edited by Barry Lord, Gail Dexter Lord. Walnut Creek: Altamira Press, 2002.

Ucko, D. A. 'The Learning science in informal environments' study in context. *Curator: the museum journal* 53, 2(2010), str. 129-136.

Weaver, S. *Creating great visitor experiences*. Walnut Creek: Left Coast Press, 2007.

**THE TECHNICAL BOOK IN  
THE MUSEUM CONTEXT  
– FORMS OF PRESENTATION  
OF THE TECHNICAL HERITAGE  
THROUGH THE BOOK  
HOLDINGS OF THE TECHNICAL  
MUSEUM IN ZAGREB**

*The Technical Museum in Zagreb divides its book material as a whole into material contained in the museum library and material housed and presented in the departments of the museum's permanent display, as part of the collection of museum objects.*

*During the past ten years, the Technical Museum has adopted the practice of presenting the technical heritage to the public and target groups of users via diverse projects of ad hoc and commemorative exhibitions from the holdings of the museum library, the public thus being shown individual*

*units of the book material, as well as whole collections, which tell of the historical development of the diverse branches of technology and science, trades and crafts, industry and inventions.*

*The knowledge that an individual technical book can be seen as both a medium for conveying information as well as a three-dimensional object or a product of its environment, and hence as a proof of the ongoing cultural and historical development, is related to the choice of specific criteria according to which individual book units are attributed the property of an object of the written technical heritage. In the Technical Museum, an idea is being carried out that requires units of the book material selected for museological interpretation and presentation physically to be linked with other museum objects of the technical heritage in order to show the importance of the book as a record of technology and also as the achievement of this record in reality. Relying on creativity and aesthetics in the depiction and explanation of the nature of science and technology, a contrast and synergy of beautiful and mechanical are achieved.*

*An example of a future model of communication between book material and user, devised in line with the professional and development policy of the Technical Museum and with its vision and mission will be presented in a new department of the permanent display of the Museum.*

**ZENIT, GORGONA,  
BIT INTERNATIONAL  
– PREZENTACIJA  
ORIGINALNIH I  
DIGITALIZIRANIH  
ČASOPISA**

**JADRANKA VINTERHALTER**

Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb  
*jadranka.vinterhalter@msu.hr*

Časopisi su sastavni dio umjetničkih zbirki, knjižnice te Dokumentacijskoga i informacijskog odjela Muzeja suvremene umjetnosti, Zagreb. Uključeni su u stalni postav, predstavljaju se na izložbama i dostupni su u digitalnom obliku.

Prvi broj časopisa *Zenit* tiskan je u Zagrebu 1921. te je dalje redovito izlazio do 1923. g., a u tom su razdoblju izašla 24 broja. Časopis je pokrenuo pjesnik Ljubomir Micić, koji je bio urednik *Zenita*, pisac brojnih tekstova i autor manifesta *zenitizma*, autentičnoga avangardnog pokreta.

Zbog zabrane časopisa 1923. Ljubomir Micić preselio je iz Zagreba u Beograd, gdje je 1924. nastavio izdavati časopis, počevši od broja 25. Zadnji broj *Zenita* – 43., tiskan je u 1926., a zatim je časopis prestao izlaziti.

Redakcija časopisa *Zenit* bila je otvorena za međunarodne suradnike, a Ljubomir Micić osobno je održavao korespondenciju i dogovarao se s nizom poznatih svjetskih umjetnika. Među Micićevim suradnicima bili su Aleksandar Arhipenko, Robert Delaunay, Ilja Erenburg,

Vasilij Kandinski, El Lissitzky, Theo Van Doesburg, Hannes Meyer, Laszlo Moholy Nagy i mnogi drugi. Tekstovi stranih autora objavljeni su na izvornim jezicima, što je naglašavalo međunarodni profil i značenje časopisa. Teme tekstova kretale su se od prikaza i kritika važnih međunarodnih izložbi do rasprava o recentnim, avangardnim pokretima, priloga o filmu, kazalištu i arhitekturi.

U *Zenitu* su objavljeni likovni priloci svjetskih umjetnika, a od hrvatskih autora surađivali su Vilko Gecan, Vinko Foretić Vis, Vjera Biller i Josip Seissel, koji je za vrijeme svoga zenitističkog djelovanja uzeo ime Jo Klek. Posebice je važan dvobroj *Zenita* 17./18., izdan u Zagrebu 1922. g. i posvećen novoj ruskoj umjetnosti. Urednici dvobroja bili su Ilja Erenburg i El Lissitzky, koji je oblikovao naslovnu stranicu i opremio časopis reprodukcijama svojih radova i radova Tatlina, Rodčenka i Maljeviča.

Poput drugih svjetskih časopisa iz vremena povijesnih avangardni, i *Zenit* je bio medij komunikacije koji je preuzimao ulogu prenošenja, razmjene i širenja novih umjetničkih ideja te se svrstavao u sam vrh europske avangardne baštine.

Primjerci *Zenita* čuvaju se u zbirci rijetkih izdanja – rare knjižnice MSU. Na izložbi *Prodori avangarde u hrvatskoj umjetnosti prve polovice 20. stoljeća*, održanoj 2007. u prostorima Gliptoteke HAZU, izloženi su originalni primjerci u sklopu efektne i inovativne likovne postavu koji je koncipirao arh. Oleg Hrčić. Međutim, da bi se omogućilo detaljnije upoznavanje posjetitelja sa *Zenitom* i drugim publikacijama iz tog razdoblja, Jasna Jakšić, kustosica i knjižničara MSU, pripremila je, u suradnji s tvrtkom Netipični d.o.o. (današnji naziv Proximi-



ty, Zagreb) sučelje za prikaz digitalizirane knjižnične građe. Posjetitelji su u prostoru knjižnice, uređene unutar izložbe u Gliptoteci HAZU, na dvama monitorima mogli listati publikacije iz zbirke rara, uključujući i primjerke časopisa *Zenit*.

Grupa *Gorgona* djelovala je u Zagrebu 1961. – 1967., a svoju aktivnost započela je izdavanjem prvih dvaju od ukupno 11 brojeva antičasopisa *Gorgona*. Urednik i izdavač časopisa bio je Josip Vaništa, umjetnik i osnivač grupe *Gorgona*. Vaništa je autor prvog broja *Gorgone*, u kojemu je devet puta ponovio fotografiju izloga radionice za uramljivanje „Šira“ u Preradovićevoj ulici. Ponudio je drugim članovima grupe da koncipiraju autorske brojeve *Gorgone*, te su se u taj posao uključili Julije Knifer (*Gorgona* br. 2, 1961., s verzijom meandra „u trajanju“), Marijan Jevšovar (*Gorgona* br. 3, 1961., s reprodukcijom jednoga od svojih crteža iz serije *Savršeni crteži*), Ivan Kožarić (*Gorgona* br. 5, s reprodukcijom lica i naličja skulpture *Unutarnje oči*, 1959./60.), Miljenko Horvat (*Gorgona* br. 7, 1965., s reprodukcijama fotografija obale s mrtvim galebovima koje je Horvat snimio 1963. u Skagenu, u Danskoj). Vaništa je autor još triju brojeva *Gorgone*: br. 6, 1961. (s reprodukcijom *Mona Lise*), br. 10, 1966. (s potpuno praznim stranicama) i br. 11, 1966. (sadržaj časopisa čini reprodukcija naslovnice). Na Vaništin poziv inozemni su umjetnici koncipirali tri broja *Gorgone*: Victor Vasarely (*Gorgona* br. 4, 1961., s reprodukcijom četiriju crteža), Harold Pinter (*Gorgona* br. 8, 1965., s objavljenim tekstom Pinterove novele *Tea Party/Na čaju*) i Dieter Rot (*Gorgona* br. 9, 1966., za koju je Rot poslao 200 različitih crteža na jednakome tiskanom predlošku s prikazima predmeta iz njegova ateljea).

Ono što je zajedničko svim brojevima *Gorgone* jest da su jednakih dimenzija (20,8 x 19,2 cm), s naslovnicom na kojoj piše samo *Gorgona*, tiskani su seriografskim postupkom i svaki je primjerak numeriran.

Bez obzira na to što se naziva časopisom, odnosno antičasopisom, *Gorgona* ima sva obilježja autorskog rada, poput knjiga umjetnika. To je bio razlog što su primjerci *Gorgone* inventirani u muzejskoj zbirci radova na papiru i svih je jedanaest brojeva prikazano u stalnom postavu MSU *Zbirke u pokretu*. Izloženi su u jednoj vitrini, unutar tematske cjeline koja prikazuje radove članova *Gorgone*. Likovno rješenje postava potpisuje Tihomir Milovac, muzejski savjetnik MSU, koji je uz Nadu Beroš ujedno autor muzeološke koncepcije postava.

Kako je za *Gorgonu*, tj. za časopis, misli i tekstove, dokumentaciju te radove članova grupe posljednjih godina pojačan interes domaće, a posebno inozemne stručne publike, upravo je *Gorgona* bila među prvima na listi za digitaliziranje u sklopu međunarodnog projekta *Digitizing Ideas*, koji vodi Jasna Jakšić. Dostupan je na portalu [www digitizing-ideas.hr](http://www digitizing-ideas.hr) što možemo smatrati dopunom prezentaciji originalnih brojeva *Gorgone* pod staklom u vitrini MSU.

U sklopu međunarodnog pokreta Nove tendencije od 1961. do 1973. Galerija suvremene umjetnosti u Zagrebu (današnji MSU) organizirala je pet međunarodnih izložaba, četiri međunarodna kolokvija i simpozija te je pokrenula i izdavala časopis *Bit International*. Glavni je urednik bio Božo Bek, a u uredništvu su osim kustosa GSU bili teoretičari umjetnosti Matko Meštrović i Vera Horvat-Pintarić te umjetnici Ivan Picelj i Vjen-

ceslav Richter. Svih devet brojeva dizajnirao je Ivan Picelj, ujedno i sudionik izložaba NT-a. U časopisu su surađivali mnogi domaći i inozemni povjesničari i teoretičari umjetnosti, znanstvenici i umjetnici, a nesumnjivo su nezaobilazni tekstovi Abrahama Molesa, Maxa Bensea, Ješe Denegrija, Vladimira Bonačića i drugih autora. Prvi broj tiskan je 1968. s temom *Teorija informacija i nova estetika*. Bit br. 2 iz 1968. posvećen je temi *Kompjutori i vizualna istraživanja*, na što se nastavlja br. 3 iz 1968., koji donosi tekstove s internacionalnog kolokvija *Kompjutori i vizualna istraživanja*, Zagreb, 3. – 4. kolovoza 1968. Dizajn je tema *Bita* br. 4 iz 1969., dok dvobroj 5/6 iz 1969. obrađuje temu *Oslikovljena riječ – konkretna poezija*. Godine 1971. izašao je br. 7 s temom *Dijalog sa strojem*. Zadnji broj odnosno dvobroj *Bit Internationala* 8/9 tiskan je 1972. s temom *Televizija danas*.

Komplet časopisa *Bit Internationala* danas je raritetan, a u MSU se kompleti čuvaju u knjižnici i u Odjelu dokumentacije. Na izložbi *Nove tendencije 50 godina poslije*, održanoj u MSU u travnju – svibnju 2011. osim primjeraka *Bit Internationala* izloženih u vitrini, svaki se pojedinačni digitalizirani broj časopisa mogao listati na monitorima ukomponiranim u postav izložbe. Vizualno efektan postav, zasnovan na kvadratu kao osnovnoj jedinici geometrijske apstrakcije unutar mreže kao metafore komunikacije i informatičkog doba, koncipirao je i oblikovao Darko Friz, umjetnik i dizajner. U prostoru izložbe stajala su, jedna pokraj drugih i potpuno ravnopravno, vrhunska djela hrvatskih i stranih umjetnika iz fundusa te dokumentacija iz Arhiva NT-a, također u vlasništvu MSU.

Digitalizaciju svih brojeva *Bit Internationala*, kao i fotodokumentaciju iz Arhiva NT-a, pripremila je Marija Gattin, tadašnja voditeljica Dokumentacijskoga i informacijskog odjela MSU. S Margit Rosen, kustosicom ZKM-a, i umjetnikom Darkom Fritzom surađivala je na projektu *Nove tendencije i Bit Internationala*, koji je rezultirao izložbama prikazanim u Neue Galerie u Grazu 2007. i u ZKM-u u Karlsruheu 2008. Kao završnica projekta nastala je iznimno vrijedna i iscrpna knjiga *A little-known story about a movement, a magazine and the computer's arrival in art: New Tendencies and Bit International 1961-1973*, objavljena 2011. u izdanju MIT Pressa i ZKM-a. Upravo je koncept o potrebi digitalizacije muzejske građe radi njezine zaštite i dostupnosti najširem broju korisnika, za što se zalagala Marija Gattin, omogućio uključivanje *Bit Internationala* u digitalnom obliku na izložbe i na portal Digitizing Ideas.

Primjer triju iznimno vrijednih časopisa – *Zenita*, *Gorgone* i *Bit Internationala*, govore o tome da, bez obzira na to u kojoj se muzejskoj zbirici ili odjelu čuvaju, imaju status umjetničkog rada odnosno građe koja pripada kulturnoj baštini i na taj im se način stručno pristupa u muzeološkoj obradi i izložbenoj prezentaciji.

### **ZENIT, GORGONA, BIT INTERNATIONAL – THE PRESENTATION OF ORIGINAL AND DIGITALISED PERIODICALS**

*Periodicals are a component part of the artistic collections, of the library and the documentation and information department of the Museum of Contemporary Art in Zagreb. They are included in the permanent display, are presented at exhibitions and are accessible in digital form.*

*Specimens of the avant-garde journal Zenit are kept in the collection of rare editions of the MCA library. At the exhibition Breakthroughs of the avant-garde in Croatian Art of the first half of the 20<sup>th</sup> century, held in 2007, original copies were put on display, and for visitors, a programme by which digitalised copies of Zenit could be viewed was prepared.*

*The group Gorgona was at work in Zagreb from 1961 to 1967; the beginning of its work was the publication of the first two of the total of 11 numbers of the anti-periodical Gorgona. The editor was Josip Vaništa, an artist, and the founder of Gorgona. Examples of Gorgona inventoried in the collection of works on paper are included in the permanent display and have been digitalised as part of the international Digitizing Ideas project.*

*As part of the activity of the New Tendencies movement (1961-1973) the Gallery, now Museum, of Contemporary Art issued the widely-distributed journal Bit International, in which artists and scholars and art historians and theorists all collaborated. The first number was published in 1968, the topic being Information theory and the new aesthetics, while the last number (a double number, 8/9), published in 1972, was devoted to Television today. At the 2011 exhibition The New Tendencies 50 Years On (2011), apart from the specimens in the display case, every individual digitalised issue of the journal could be viewed and the pages flipped on a monitor.*

*These three extremely valuable journals, irrespective of which collection or department they are kept in, have the status of works of art, and this is how they are addressed in museological treatment and presentation.*

## KAKO IZLOŽITI KNJIGU: IZLAGANJE KNJIŽNE GRAĐE

**KORALJKA JURČEC KOS**

Galerija Klovićevi dvori, Zagreb

*koraljka.jurcec.kos@galerijaklovic.hr*

U sklopu predložene teme koja propituje muzealnu praksu prezentacije knjižne građe željela sam izdvojiti nekolicinu iskustava proizašlih iz izložbene djelatnosti Galerije Klovićevi dvori. Izložba *Ilustracija u Hrvatskoj XIX. st.*, održana u našim izložbenim dvoranama u prizemlju od 8. ožujka do 3. travnja 2011. g., konkretnom je realizacijom pokazala moguće načine obrade i izlaganja knjižne građe, kao i specifičnosti galerijskog posredovanja između knjige kao eksponata i krajnjih korisnika muzejskih sadržaja – široke publike, tj. posjetitelja svih dobnih skupina. Zamisao o izložbi temeljila se na znanstvenom istraživanju ilustracije u publikacijama objavljenima između 1838. i 1900. g. u hrvatskim tiskarama, ne isključivo na hrvatskom jeziku (što je bilo uvjetovano tadašnjim povijesnim i političkim okolnostima). Povijesni kontekst predstavljen je zahvaljujući recenzentu izložbe prof. dr. sc. Zoranu Velagiću. Uz to, pregled literature sadržavao je moguća polazišta za daljnja istraživanja muzealaca i knjižničara u smislu mogućih izložbenih predstavljanja srodne knjižne građe.

### O TEMI I KONCEPCIJI IZLOŽBE

Prepoznavanje ilustracije kao likovne vrste, koja se u publikacijama osobito

etablirala upravo u 19. st. zahvaljujući uvođenju tehnoloških inovacija u tiskarstvo, a koja ne bi trebala biti sekundarna knjižnična građa ili isključivo građa muzejskih povijesnih odjela već bi se trebala smatrati vizualno atraktivnom građom dostatnom za samostalno predstavljanje publici, bilo je moje istraživačko polazište. Izložba je obuhvatila više od tri stotine knjiga, časopisa i ilustrativnih predložaka.

*Podtema izložbe* bila je analiza razvoja ornamentike u opremi knjiga, te su uvećanja izabranih ornamentata, vinjeta, inicijala i sličnih elemenata bila izložena u kronološkom slijedu u hodniku Galerije, i to pod zasebnim naslovom: *O izabranim likovnim elementima u tipografskoj opremi tiska od 1838. do 1900. godine.*

Putem tematskih i podtematskih cjelina za publiku su trebale biti izdvojene bitni i prepoznatljivi elementi koji su utjecali na likovnu kvalitetu tiskovina odabranog razdoblja, koje se navode u nastavku.

### OPREMA KNJIGA, ČASOPISA I NOVINA TE SITNOG TISKA

Vanjski oblik i grafičku opremu knjiga, časopisa, novina, kalendara, i sitnog tiska u razdoblju od oko 1838. do 1900. g. u Hrvatskoj birao je majstor tiskar. Stoga su tehničke mogućnosti oblikovanja, broj i izbor tiskarskih preša, kao i izvor opremanja tipografskim materijalom bitno utjecali na likovnu kvalitetu pojedinih izdanja. Način primjene elemenata stila, osim u ilustracijama, nalazimo u ornamentici i primijenjenoj tipografiji. Ornamenti, slova, vinjete i obrubne linije, uz ilustraciju, pokazivali su, primjereno tehničkim tiskarskim

mogućnostima (zamjena drvenih preša litografskima), ekonomske preduvjete i popularnost odnosno modernost pojedinih motiva. Na svoj način dokumentirali su i stilske promjene. Ukrase i slova hrvatske su tiskare u spomenutom razdoblju pretežno preuzimale iz uhodanih stranih tipografskih zavoda, a o znanju majstora tiskara ovisila je kvaliteta njihova otiska i raspored u tekstovima. Uz kvalitetu ilustriranog priloga koji se dodaje u knjižni blok ili ukrasa poput inicijala, koji dopunjuju tipografsku kompoziciju tiskovine, stilske promjene pokazuju načine njihove primjene još od 18. st., kada se slova i matrice izrađuju i u domaćim ljevaonicama slova, poput zagrebačke podružnice bečkog tiskara Johanna Thomasa Trattnera (1748. – 1798.), koji je petnaestak godina imao i monopol u proizvodnji tipografskog materijala. Dekorativni odrazi klasicizma 18. st. očitovali su se na bordurama i slovima na početku razdoblja obuhvaćenoga izložbom. Djela što ih je tiskala Novoselska tiskara (od Trattnera ju je kupio biskup Maksimilijan Vrhovac) opremljena su cvjetnim rokokoinicijalima, klasicističkim arhitektonskim motivima i girlandama lovorovih vijenaca. Novoselska tiskara prešla je 1826. g. u vlasništvo Franje Župana (1784. – 1847.), koji je, među ostalim, tiskao ilustrirani časopis *Luna Agramer Zeitschrift*.

## TEHNIČKI PREDUVJETI I USPOREDBE

Zamjetan pomak u kvaliteti i opremi tiska dogodio se 1838. g., kada je Ljudevit Gaj osnovao tiskaru i preuzeo tisak *Lune* te pokrenuo časopis kao dodatak novina-

ma *Danici ilirskoj*. Tipografski je materijal nabavljao u Pragu, a kupio je i nove strojeve i slova. Izbor ukrasa proširen je slovima u neogotičkome i neobaroknom stilu, vinjetama svih vrsta (npr. naslovnima, s dekorativnim motivima simbola pobjede, rada i znanosti), uključivši i velik izbor oglasnih. Oko 1839. g. tipografska oprema naše periodike načelno je bila slična opremi austrijskih listova – slične su naslovnice, isti uzorci slova i ukrasa. Ornamentiku 18. st. zamijenili su tada oblici što su ih određivali historijski stilovi i romantizam. Sve je više florealnih vitičastih ornamenata i geometrijskih motiva koji podrazumijevaju crtačku vještinu u prikazu perspektive pokušajima dočaravanja plastičnosti „volumena“. Tiskara Ivana Nepomuka Prettnera iz Karlovca već se od 1822. g. obilno koristila biljnim arabeskama. Ilustracije iz tog vremena sačuvane u časopisima, almanasima i kalendarima tematikom odgovaraju grafici preporodnog doba. Likovni izraz tog vremena određuju klasicizam i „realizam“ bidermajera, pristupačan širokim slojevima građanstva, a kao teme pojavljuju se portreti povijesnih ličnosti, vedute gradova, nošnje i modna ilustracija. Litografija je prevladala bakroreznju ilustraciju, a novinska ilustracija dobiva najveći zamah upravo u vrijeme romantizma...U ornamentici nakon spomenutih vrijednih Prettnerovih biljnih arabeski i vitičastih ornamenata kao novost slijedi secesijska dekoracija te ornamenti koji čine prepoznatljivima izdanja Matice hrvatske oko 1896. g., uključujući uveze, u skladu s internacionalnim secesijskim dostignućima.

## O AUTORIMA ILUSTRACIJA

Opusi autora koji su ilustracijama opremali knjige i časopise u razdoblju druge polovice 19. st. uglavnom su neobrađeni, autori su često anonimni ili su potpisani pseudonimom (npr. BIZA), odnosno inicijalima (npr. C. O.p., tj. Karl Oferdinger ili V. A., tj. Vaclav Anderle) ili je riječ o stranim grafičarima (npr. Engleskinja Emily Harding). Oko 1840. g., kada preporodne inicijative i sadržaje iz nacionalne povijesti prati jačanje hrvatskoga građanskog staleža, uz povećanu potrebu za knjigama, časopisima, novinama, pa i zabavnom literaturom, pojačava se tiskarska i nakladnička proizvodnja, a u svakodnevnom je životu sve zastupljenija popularna i uporabna grafika. Sve je više crtača i grafičara koji se bave ilustracijom. Oko 1900. g. inicijalima se kao ilustratori već potpisuju velikani hrvatske moderne kao Josip Račić, Menci Klement Crnčić ili Tomislav Krizman. Katalogom djela izložbe predstavljen je rad važnih tiskara, grafičara, litografa i ilustratora u glavnim središtima književnoga i kulturnog života kao što su u razdoblju obuhvaćenome izložbom bili gradovi Karlovac, Osijek, Varaždin i Zagreb.

## IZBOR I POSUDBA DJELA ZA IZLOŽBU

Na taj je izbor i posudbu utjecalo nekoliko elemenata:

- kvaliteta otisnutoga likovnog predloška
- stanje knjige kao knjižnične građe
- autorski pogled kustosice na ilustrirane teme koje su se pojavljivale u tiskanim izdanjima spomenutog razdoblja
- suradnja s muzejskim ustanovama i knjižnicama u Karlovcu, Osijeku, Va-

raždinu i Zagrebu te suradnja s knjižničarima i kustosima.

## KONCEPCIJA KATALOGA DJELA KAO PRATEĆEG SEGMENTA IZLOŽBE

Katalog izloženih djela sadržavao je 242 obrađene jedinice i, zahvaljujući suradnicima knjižničarima, bio je sastavljen prema UNIMARC standardima za obradu knjižnične građe. Kataložni se opis građe temeljio, dakle, na poznatim pravilima i standardima nacionalnog bibliografiranja (npr. pristupnice za sve autore, urednike, prevoditelje, ilustratore itd., veći broj napomena). Uz spomenute elemente koji su utjecali na izbor izloženih djela, valja istaknuti i činjenice koje su u smislu kustoskog rada na obradi knjižne građe i likovnog postava sličnih izložaba bile i jesu važne za konačan „izgled“ cjeline, odnosno za izložbu koja treba uspostaviti komunikaciju s posjetiteljima takvih likovnih događanja. U tom smislu želim izdvojiti glavne činjenice na temelju kojih se razlikuje knjiga kao *potencijalni* izložak (rezultat istraživanja) i knjiga kao *izabrani* izložak (ekspонат).

To su sljedeći zahtjevi.

- Izabrana je građa trebala biti bogato ilustrirana kako bi opravdala naslovnu temu.
- Knjižna je građa i formatima trebala biti respektabilna jer je knjiga u ovom primjeru trebala biti „galerijski format“ s visinom, širinom i dubinom, te ujedno glavni, a ne prateći element (uz slike, skulpture ili sl.) ili dokumentarni materijal na izložbi.
- Izložci su nužno morali biti neoštećeni. Kao dijelovi pojedinih vrijednih zbirki izdvojeni su prema prikladnosti za

izlaganje u vitrinama, na primjerenim stalcima, tijekom otprilike mjesec dana trajanja izložbe. Tih nekoliko tjedana knjige su bile izložene rasvijeti do 50 luksa, uz UV folije na prozorima i UV filtre ugrađene u reflektore (spotove). Temperatura u prostoru iznosila je od 18 do 20 °C, a relativna vlaga održavana je između 45 i 55%. Ukratko, kao i za vrijedne litografije iz fundusa Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, isti su uvjeti vrijedili za knjige kao izložke koji su prema trajanju izložbe i dnevnom posjetu bili izloženi ukupnoj količini svjetlosti od 9600 luksa sati.

Sljedeća važna činjenica u pripremi izložbe bila je popularnost stanovite literature za određenu publiku. Nekad, kao i danas, ilustracije novina i časopisa, udžbenika, putopisa ili slikovnica već svojom funkcijom uspostavljaju komunikaciju s čitateljima, kao i s posjetiteljima. Za izložbu su odabrane najčitanije novine istraživanog razdoblja (*Vienac*, posebice godišta koja je uređivao August Šenoa, 1874. – 1881.), najpopularniji putopisi (Filipovićev *Zemljopis* iz 1878., s ilustracijama Ferdinanda Quiqereza), ilustrirani udžbenici s najvećim brojem izdanja, najljepše slikovnice i knjige za djecu iz Hrvatskoga školskog muzeja te popularni notni zapisi iz glazbenog odjela Knjižnica grada Zagreba, bogato ilustriranih naslovnica.

Posljednja činjenica koja je u pripremi izložbe bila osobito istaknuta jest edukativnost odabrane građe. Prema izloženim, nekad osobito popularnim knjigama i motivima (npr. prema *Basnama* urednika Ignjata Čivića Rorhskog, koje je ilustracijama opremio Adalbert Nikola Lauppert) održane su edukativne radio-

nice za djecu i odrasle u organizaciji muzejske pedagoginje Liljane Velkovski. Na autentičnoj preši vlasnice Nevenke Arbanas otiskivale su se litografije, a grafike su otiskivane na galerijskoj maloj preši naše likovne radionice, prema novonacrtanim predlošcima koje su pripremili Igor Konjušak i Iva Risek. Predavanja je za sve posjetitelje i studente Akademije likovnih umjetnosti održavao Antun Bićanić, a savjetima o kataloškim opisima pojedinih grafičkih tehnika (osobito vrijednim finesama u opisu pojedinih tehnika u djelima Julija Hühna, Vinzenza Katzlera ili Franje Mückea) pomagao je Hamo Čavrk.

## PROSTOR IZLOŽBE

Knjižna građa od tristotinjak naslova, originalne litografije, predlošci za ilustracije, skice i fotografska uvećanja bili su izloženi u prizemlju Klovićevih dvora. Fotografska uvećanja činila su zaseban i vrijedan segment likovnog postava izložbe, kako bi brojne stranice knjiga opremljenih vrijednim ilustracijama, bez obzira na prigodni subjektivni izbor (odnosno na određenu stranicu istaknutu postavom u vitrini) dobile istaknuto mjesto na zidu – na izložbenoj površini koja na drukčiji i specifičan način komunicira s gledateljem.

## LITERATURA

Balen, Branka. *Josip Franjo Mücke (1821. – 1883.)*. Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, Osijek, 2000.

Batinić, Štefka. *Zabava i pouka dobroj djeci i mladeži. Hrvatski časopisi za djecu i mladež od 1864. do 1945.* Hrvatski školski muzej, Zagreb, 2004., str. 9-51.

Bratulić, Josip, Damjanović Stjepan. *Hrvatska pisana kultura. Izbor djela pisanih latinicom, gla-*

goljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća, 2. sv.: XVIII. i XIX. st. Izdavačka kuća Veda d.o.o., Križevci; GZH, Zagreb, 2007.

Bregovac, Pisk Marina. *Historijsko slikarstvo u Hrvatskoj u drugoj polovini 19. stoljeća. Pregled tema iz nacionalne povijesti*. Katalog izložbe „Historicizam u Hrvatskoj“, knj. I., Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., str. 311.

Kamenov, Krunoslav. *Oleografija u Hrvatskoj 1864 – 1918*. Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, 1988.

Kavurić, Lada. *Oblikovanje plakata i knjige*. „Secesija u Hrvatskoj“, katalog izložbe. Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2003., str. 132.

Lončarić, Magdalena. *Tiskarstvo u Varaždinu 1586. – 1946*. Gradski muzej Varaždin, TIVA tiskara d.o.o., Varaždin, 2007.

Majhut, Berislav. Ilustracije u Knjižnici za mladež Hrvatskog pedagoško-književnog zbora do 1918. *Umjetnost i dijete*, Zagreb, 1996., br. 1-3, str. 65-79.

Maković, Zvonko. Ikonografija popularne štampane slike. *Život umjetnosti*, br. 29-30, Zagreb, 1980., str. 79-90

Maković, Zvonko. Popularna štampana slika: porijeklo, funkcija, značenje. *Život umjetnosti*, br. 32, Zagreb, 1981., str. 35-48

Maruševski, Olga. Likovni elementi u tipografskoj opremi periodičke štampe u Hrvatskoj do sredine XIX. stoljeća; u: *Počeci štampe jugoslovenskih naroda*. Jugoslavenski institut za novinarstvo, Beograd, 1969., str. 161.-176.

Pelc, Milan. *Slike za široku potrošnju: hrvatska grafika druge polovine 19. stoljeća*. „Historicizam u Hrvatskoj“, knj. I. Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., str. 329-336.

Rapo, Vesna. *Pariška soba. Uspjesi hrvatskoga školstva na izložbama druge polovice 19. stoljeća*. Hrvatski školski muzej, Zagreb, 2006., str. 146-316.

*Upute za uporabu formata UNIMARC za kataložni opis sitnog tiska*. Izradile Dorica Blažević i Dubravka Salaj-Pušić. Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, 2005.

Vegh, Željko. *Croatie Scriptores Latini. Hrvatske knjige tiskane na latinskom jeziku u Zbirci RARA*. Knjižnice grada Zagreba, Gradska knjižnica, Zagreb, 2003.

Vinaj, Marina. *Građa za bibliografiju osječkih novina 1848. – 1945.*, magistarski rad. Odsjek za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2001.

## HOW TO EXHIBIT BOOK: PRESENTATION OF BOOK HOLDINGS

*The exhibition “Illustration in Croatia in the 19<sup>th</sup> century”, held in Klovićevi dvori Gallery in Zagreb from March 8 to April 3, 2011, was employed as an example of one of the ways of the treatment and exhibition as well as the specifics of the gallery presentation of the book as exhibit for the users of museum contents.*

*The idea of an exhibition was founded on scholarly research into illustrations in publications issued between 1838 and 1900 from Croatian printing shops, even if not exclusively in Croatian. The choice of the books to be exhibited was affected by the quality of the original artwork that was printed, the condition of the book as library material and the authorial view on the illustrated topics that appeared in the printed editions of the mentioned period. The material was borrowed from several museum institutions and libraries from Zagreb, Osijek and Varaždin, and the catalogue with 242 entries was made according to the UNIMARC standard for the treatment of library material.*



## AUTORSKI OSLIKANA KNJIGA - KUSTOS KAO LIBRARIES CURATOR

**ŽELJKA ZDELAR**

Memorijalna zbirka „Jozo  
Kljaković”, Zagreb  
*zeljka.zdelar@zg.t-com.hr*

Mažuranićevo djelo *Smrt Smail-age Čengijića*, prema podacima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, objavljeno je do rujna 2011. g. 168 puta. To, doista s razlogom često objavljivano značajno i slavno književno djelo našega uglednog preporodnog pisca, inače i omiljenog bana pučanina (Novi Vinodolski, 1814. – Zagreb, 1890.), kako ga se uvriježilo već i tijekom života nazivati i tako slaviti, nastalo je 1845. g. (Karlovac, 29. studenog). Izvornik toga vrijednog rukopisa danas se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, uz darovnicu pjesnikova sina Vladimira. To je literarno djelo osim brojnih izdanja (tijekom čak tri stoljeća) prijelomne, 2000. g. evidentirano i kao elektronički zapis (Strijelac, Zagreb), a 2009. zabilježeno je i kao zvučni zapis u trajanju od 59 minuta (Medus biro, Zagreb). Tijekom 19. st., u kojemu je djelo i ugledalo svjetlost dana, tiskano je čak 17 puta, te je već tada doživjelo dva prepjeva: na češki jezik (*preložil V. Kienberger*) i na slovenski jezik (*poslovenil B. Zoch*).

U 20. st. *Smail-aga* je objavljen 75 puta, a u našem tisućljeću djelo je do sada otisnuto već sedam puta (posljednji put u nakladi Mozaik knjige, Zagreb i Dukljanske

akademije znanosti i umjetnosti, Podgorica, 2009.).

Prisjetimo se kako je, nažalost, glede navedenoga crnogorskog izdanja bilo prijetnja o autorstvu i neugodnih insinuacija te zamjena činjenica – zlu radih pokušaja da se autorstvo našeg Mažuranića pripíše P. P. Njegošu.

I nije to jedina nesretna okolnost vezana za to vrijedno djelo. Sjetimo se, i domicilna je sredina, prema uskogrudnom shvaćanju Mažuranićeva, da tako kažemo, pandomoljublja (smještanje radnje djela izvan granica *Lijepa Naše*) doživjela ironičnu, čak možemo kazati sarkastično-humorističnu književnu sprdnju u parodiji *Smrt babe Čengićkinje* iz pera dr. Ante Kovačića (St. Kugli, Zagreb).

Inače, Mažuranićeva *velepjesan*, kako neki s pravom nazivaju to važno književno djelo, u prošlom je stoljeću dva puta objavljena zajedno s Njegoševim *Gorskim vijencem*, što je svakako bio potez kojim su se nakladnici na najljepši način, uz zasluženno poštovanje, odužili obojici književnih velikana.

Djelo je izvan domovine otisnuto 61 put, a jedno od apartnijih izdanja, osim već navedenih prepjeva iz 19. st., zasigurno je ono krfsko (Krf, 1916.) ili pak ono u nakladi I. L. Kohera iz Praga, 1902. g.

Kada tim izdanjima pridodamo dva izdanja iz Beča, Brna, Ženeve ili neko od izdanja iz Ljubljane, stječe se opravdan dojam kako je naš Mažuranić već tada bio istinski, možemo kazati srednjoeuropski pisac.

S obzirom na zasluženu veliku popularnost, posebno navedenog spjeva našega uglednog pjesnika i, kao što smo već naveli, časnog bana (koji, nažalost, ni na toj funkciji nije bio u potpunosti shvaćen),

potvrđenu brojnim spomenutim nakladama i tumačenjima tog djela od mnogih autora (F. Marković, K. Milenović, N. Andrić, D. Bogdanović, D. Prohaska i dr.), pa napokon i zlu radim prijeporom glede autorstva, ipak se općenito i po brojnosti izdanja, kao i po izvanprosječnoj popularnosti djela može zaključiti da ono nije dovoljno često otiskivano s popratnim ilustracijama, kako je to vrlo uspješno učinjeno u našem izloženom izdanju (Književni jug, Zagreb, 1922.).

Zahvaljujući nadahnutim ilustracijama Joze Kljakovića, to izdanje svakako zaslužuje posebnu pozornost.

Inače, ilustriranja toga književnog djela prihvatio se znatno kasnije od našeg autora, i to također vrlo uspješno, i Ljubo Babić (1947.), a Mirko Rački nikada za života u knjižnom bloku nije iskoristio ilustracije napravljene za svako pjevanje zasebno, niti je te radove, prema navodu J. Uskoković, izlagao sve do 1979. g.

Naš je Kljaković doista bio inspiriran veličinom i značenjem samog spjeva, kao i, vjerujemo, snažnom osobnošću Ivana Mažuranića. Nadahnute ilustracije to svakim potezom u doslovnome i prenesenom smislu i te kako posvjedočuju. I baš ti brojni potezi – gotovo bismo ih mogli izbrojiti koliko su jasni, linearni i plošni, stvaraju osobit likovni dojam koji proizlazi iz posebne jednostavnosti, a istodobno i bujnosti postignute samim tim linearizmima.

Inače poznata, često naglašavana sklonost linearnom izražavanju u Kljakovićevu cjelokupnom opusu ovdje je, doista, mogla naći oduška, kako u arabeski mnogobrojnih poteza, tako i u najraznovrsnijoj ornamentici linija te u čvrstoći obrisa svake donesene forme i svakog detalja u cjelokupnosti pojedinog prizora.

Svaki detalj bogatih tematskih cjelina, od opsegom najvećih tabli za svako pjevanje (*Agovanje, Noćnik, Četa, Harač, Kob*) do dimenzijama najmanjih vinjeta na rubu margine (ovce, pijetli, muški torzo u nizu), svakim narativno nadahnutim potezom i linearno vođenom bujnom arabeskom, itekako vješto (vrsnom kljakovićevskom izvedbom) posvjedočuje sljedeće: bogate odore turskog velmože, detaljan ispis rekvizita age (sablje, remenje, puceta) kojima ovaj „turski muselim” obilato raspolaže i kojima se oholo nadmeće u primjerice svojem nakićenom čadoru. Kljaković svoju poznatu izražajnu linearost koristi u opisivanju te time i potenciranju navedenog dojma.

Jednako je tako bujno i u detalje opisno donesen dekorirani prostor u kojemu Smail-aga boravi (*dušeci*, tepisi), u društvu svojih vjernih slugu i otetih skladnih robinjica, uprisutnjujući svu hinjenu raskoš i prenaplašenu dekorativnost aginih odijela ili pak bujnu dekoraciju njegova *čadora*. Kljaković naglašava ljepotu svakog detalja bogatih odijela i raskošno urešenog agina stana, čime potencira odlučnost pokreta samog age, poput svojevrsnog plesa s mogućom dozom humorističnosti koja je Kljakoviću i inače svojstvena i značajna u njegovu opusu karikatura. Nasuprot tome, primjerice, potpuno je oprečno prikazan lik svećenika – to je smirena i jednostavno odjevena izdužena figura oko koje u krugu skrušeno kleče pripadnici čete kojima se obraća u zajedničkoj molitvi.

Doista, možemo govoriti o odi liniji, i to ne samo u eksplikaciji ljudskog lika (koji je Kljaković i inače volio glorificirati), već i u jednako uspješnom donošenju likova iz životinjskog svijeta (konja, ovaca, pijetlova). Grupe životinja u izduženim vinjeta-

ma to vrlo lijepo potvrđuju, dok napeto mišićje ljudskog tijela i potencirana dinamika uzvitlanosti, primjerice konja, to svakom crticom i u najsitnijem detalju prizora na impresivan način oslikovljuju i oživljuju.

U tom je razdoblju stvaranja Kljaković bio, kako se u dosadašnjim osvrtima na njegov rad navodi, secesionist i mnoga su djela njegova opusa iz tog vremena valorizirana kao osobito vrijedna i za neke najzanimljivija u cjelokupnom njegovu slikarskom opusu.

U godinama kada su nastajale te ilustracije Kljaković je, prema dosadašnjim kronologijama njegova opusa, bio, da tako kažemo, na kraju svoje prve faze likovnog izražavanja te se oslobađao, možda baš u godinama nastanka ovog djela, čvrsto zadanih okova klimtovski-secesijskih usmjerenja.

No i druge faze njegova opusa kritika će, usuđujemo se kazati, jednostavno nazvati neoklasicističkim nastojanjima i zapravo će ih smatrati svojevrsnom retardacijom tog našeg slikara.

No može li nas ta klasifikacija ili ladica u koju smo olako zatvorili tog umjetnika danas doista zadovoljiti!?

Taj će se termin neoklasicizma kao definicija Kljakovićeve opusa provlačiti do samog kraja njegova bogatog i dugovječnoga stvaralačkog puta, pa i do današnjih valorizacija!

Ako Kljakovićevo oduševljenje ljepotom ljudskog tijela u njegovim idealnim, klasičnim proporcijama shvatimo kao ideju vodiču njegova stvaralaštva, onda svakako možemo zaključiti da je ona u našeg autora zaista po-

stojala, ali više kao žuđena konstanta, no nikako ne bez likovnog odmaka i svojevrsnog eksperimentiranja, pa i polemiziranja sa suvremenim tokovima i interpretacijama. A bilo ih je mnogo, i Kljaković zasigurno nije ostao intaktan.

Tendencije art decoa, kao svojevrsnog amalgama stilova i klasičnih zasada, kao i neizbježnih suvremenih prodiranja, za njega zasigurno na izvjestan način postaju izazov i svojevrsna sigurna luka. Jer, tako ponuđen širok spektar inačica svakako ostavlja našem autoru slobodan prostor za „vječnu” čežnju prema „uzdrmanoj” klasici, ali mu ujedno daje mnogobrojne mogućnosti istraživanja i iskušavanja vlastitih dosega u amalgamiranju i iskušavanju ponuđenih opcija.

U tom novom vremenu Kljaković je našao svoju inačicu koja nije tendirala naglašenoj inovativnosti u revolucionarnim aspektima izražavanja, ali je svakako našla svoj novi likovni tijek u osobnom amalgamu ponuđenih stilova i shvaćanja likovnosti. To fino svjedoči i ovo djelo u knjizi „malog” formata (23,2 x 17 cm), ali formata pogodnog za raznovrsna,



Slika 1. Naslovnica Mažuranićevego spjeva koji je ilustrirao J. Kljaković

dakako, ne samo u ovom primjeru knjige – doslovnog umanjenja formata – već i za asimilaciju u vremenu dinamičnih previranja i najrazličitijih likovnih traženja. (sl. 1.)

I naš je autor na diskretan način i u skladu sa svojim, ipak na neki način samozatajnim temperamentom dao tom vremenu prezentan (i u ovoj lijepoj knjizi) i uspješan trag u svojem u inače velikom opusu.

Kako je Kljaković u svojem ukupnom likovnom izražavanju bio skloniji velikom formatu (prisjetimo se njegova fresko opusa u crkvi sv. Marka u Zagrebu, kao i golemih mozaika na fasadi Zavoda sv. Jeronima u Rimu), ovo knjižno izdanje malog formata prikazuje našeg umjetnika kao, usuđujemo se kazati, svojevrsnog majstora *maximus in minimis*.

Upravo naša izložba knjige *Mažuranić – Kljaković*, kao uspješna kohabitacija pjesnika i slikara, to ponajbolje potvrđuje.

Stoga ne čudi odabir autorskog dvojca izložbe (konzervatora Želimira Laszla i kustosice Zbirke), našega malog projekta i doprinosa manifestaciji *Knjiga u muzeju*. (sl. 2.) Posegnuli smo za tim djelom kako bismo Jozu Kljakovića prezentirali i kao vrsnog ilustratora ne samo knjiga, što nije, smatramo, dovoljno prepoznato u radu tog umjetnika, te kako bismo ovu osobito lijepu knjigu, uspješan primjerak ravnoteže pisca i slikara, prezentirali i kao jednako vrijedan izložak našega cjelokupnog stalnog postava Zbirke.

Napomenimo kako to djelo ilustracija nije jedino u opusu autora Kljakovića, te nam je daljnja namjera u našem stalno promjenjivom postavu Zbirke i ubuduće prezentirati i druga djela s tog polja njegova likovnog izražavanja (knjige, plakate, brošure).

Zbog navedenih obilježja Kljakovićeve linearnog tumačenja i donošenja sadržaja nije se bilo teško odlučiti za uvećanja, koja će pak na najskladniji način ispuniti zidne plohe našega veličinom zadanoga i limitiranoga izložbenog prostora.

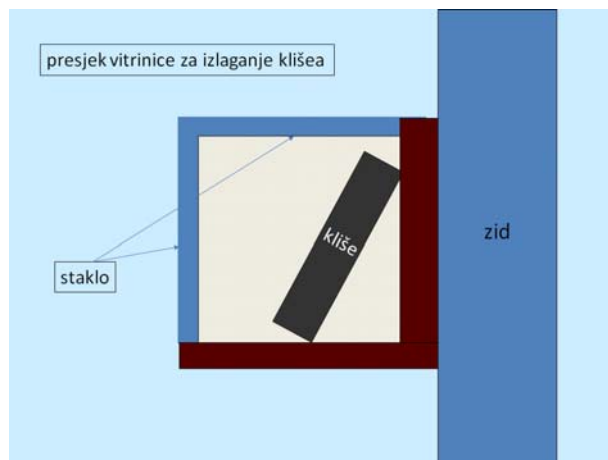
Primjerice, knjižna tabla koja je u knjizi veličine 12,5 x 12 cm, u izložbenom je formatu na zidu povećanjem najčešće dobila dimenzije 60 x 60 cm. Pritom se zbog povećanja nije izgubio likovni dojam što ga ima knjižni format, a to je za muzeološku prezentaciju bilo iznimno važno, niti je narušen učinak veličine i sklada cjelokupnoga likovnog dojma te izložbe knjige.

Sva povećanja (table naslova svakog pjevanja, vinjete u obliku friza, kao i vinjete četvrtastog oblika) otisnute su na foreks ploče, koje su se pokazale prikladnijima i elegantnijima za prezentaciju od kapa-



Slika 2. Postav izložbe *Mažuranić - Kljaković*

fiks materijala, koji je već dulje vrijeme u uporabi. Foreks ploče su tanje (2 mm), imaju zaobljenije rubove i otiskom na njima znatno se bolje može prenijeti vjernost originalu. U muzeološkoj prezentaciji to je velik napredak s obzirom na već pomalo „umorni” kapafiks, koji u usporedbi s novim materijalom djeluje sirovo i provizorno. Sama pak činjenica vjerodostojnog prenošenja prikaza iz knjižnog formata u format slike za izložbeni zidni prostor potvrđuje veličinu autorstva jer transpozicija iz manjih u veće formate ne umanjuje učinak ljepote likovnog dojma, što također odlično potvrđuje zastupljenost originalnih cink klišeja na izložbi, formati kojih se kreću od 12,5 x 10,2 cm do manjih dimenzija, npr. 7,5 x 5 cm. Ti vrijedni primjerci jednog od dijelova Kljakovićeva grafičkog rada prezentirani su na izložbi u svojevrsnoj „linearnoj” vitrini koja je u razini očiju postavljena na zid izložbene prostorije. Vitrina ima unutrašnju rasvjetu koja znatno pridonosi likovnom dojmu tih u cinku izdubljenih prizora (pričvršćenih na drvenu podlogu). Na taj način postavljene, te apartne sjajne pločice svijetle kao mali i pažnje



Slika 3. Grafički prikaz vitrine za izlaganje klišeja

vrijedni biseri našega izložbenog projekta i cjelokupne prezentacije lijepe, autorški oslikane knjige. (sl. 3.)

Svi eksponati (klišeji i originalna knjiga iz 1922. g.) izloženi su u vitrinama načinjenima od prirodnih materijala: postolja su drvena, drvo je premazano ekološkim bojama, upotrijebljeno je ekološko ljepilo za drvo te neprobojno i nereflektirajuće staklo, koje kao zvono prekriva navedene izložene predmete. Staklo je na rubovima spomenutog zvana spajano pod finim ukošenjem, čime se postiže osobit dojam prijelaza i „mekog” spajanja staklenih površina.

Ispod vitrine s klišejima smješteno je postolje na kojemu se nalazi preša za otiskivanje grafika (*Hugo Carmine*, Wien), vrlo lijep primjerak s početka 20. st.

Prema jednom predlošku za koji je izrađena kopija klišeja (*Konjanik*, unutrašnja naslovnica) posjetitelji će moći, samo zakratko, i sami biti grafičari i iz Zbirke ponijeti svoj rad kao svojevrsni originalni, netom proizvedeni suvenir.

Izložene ilustracije na foreks pločama prate legende, čiji su sadržaj sami stihovi Mažuranićeva djela kao tumači izloženih

prizora, a neke table uz tekst imaju i otisak u istome materijalu (foreksu) i pripadajućeg klišeja. Tako legende, kad god je bilo moguće, imaju tekstualnu i slikovnu pločicu.

Svi ti fini poslovi, cjelokupna oprema i zaštita svih predmeta u Zbirci, kao i njihova muzeološka postava, izvedeni su uz angažman i savjetodavnu i tehničku pomoć preparatora Stanislava Novaka.

Cjelokupnu prezentaciju zaočrkuje rasvjeta (led žaruljama),

koja je usmjerena tako da izložene table ilustracija pretvori u horizontalni svijetleći kontinuitet, čime se postiže dojam svjetlosnog friza koji se proteže na tri zida izložbenog prostora. Svjetlost ima ugrađeni senzor radi redukcije energije nakon što posjetitelji napuste prostor, a time se, dakako, postiže i adekvatna reducirana svjetlosna zaštita svih izloženih predmeta.

**THE BOOK ILLUSTRATED BY  
THE AUTHOR – CURATOR AS  
LIBRARIES CURATOR**

*In the new permanent display of the Jozo Kljaković Memorial Collection it is envisaged to have a part that is dedicated to a permanently*

*variable display of the collection. The curator of the Collection and Želimir Laszlo decided on a presentation of the book from the personal library of the donator, Kljaković: Ivan Mažuranić, Smrt Smail-age Čengijića, Zagreb, Književni jug, 1922. In his rich, long-lasting, prolific and diverse oeuvre (fresco painting, mosaic, easel painting, drawing, caricatures and set design), Jozo Kljaković also very successfully engaged in book illustration. Since this is a very valuable literary work, which has a great cultural importance for the Croatian written heritage, the inclusion of the artist Kljaković and his illustrations in the edition gave rise to an original literary-painting work that we can with justice claim to have been the fruit of equal and successful collaboration between writer and painter. It is not surprising then that such a highly valuable work of writing and painting should have prompted us to exhibit it in an appropriate museological manner.*

## KNJIŽNICA GRKOKATOLIČKE BISKUPIJE U KRIŽEVcima

**ŽELJKO VEGH**

Knjižnice grada Zagreba – Gradska  
knjižnica

*zeljko.vegh@kgz.hr*

*z.vegh@kgz.hr*

Danas Križevci u Hrvatskoj imaju status provincijskoga grada, ali je li to prava slika Križevaca, možemo provjeriti u starijim knjigama, pa i u knjigama knjižnice grkokatoličke biskupije (službeni naziv: Križevačka eparhija) u Križevcima. Među 9 858 svezaka u knjižnici se nalazi i knjiga njemačkog povjesničara i geografa Georga Galletija (1735. – 1828.) *Allgemeine Weltkunde oder geographisch-statistisch-historische Übersicht aller Länder* (šesto izdanje iz 1823.). U Galletijevoj knjizi Križevci su zabilježeni na tri zemljopisne karte: na kartama Austrijske Monarhije, Ugarske (*Charte von Ungarn und Siebenbürgen*) i Kraljevine Ilirije. Na karti Ugarske uočljivo je da su Križevci (*Kreutz*) jednake važnosti kao Zagreb (*Agram*), Varaždin (*Warasdin*) i Koprivnica (*Kopremitz*), ali u tekstu Galletijeve knjige od ta četiri grada spominju se samo Zagreb i Križevci. Odgovor na pitanje zašto se spominju Križevci nalazimo na 141. stranici Galletijeve knjige, u poglavlju *Religion*, gdje je autor zabilježio da je u Križevcima sjedište grkokatoličke biskupije. Osim Križevaca, Galleti kao sjedišta grkokatoličkih biskupa spo-

minje ova mjesta Austrijske Monarhije: *Przemisl* u Galiciji, *Eperies*, *Munkacs* i *Grosswardien* u Ugarskoj te *Fogaras* u Siebenbürgenu (Siebenbürgen je bio naziv za dio Transilvanije).

Kolika je bila važnost Križevaca još se bolje vidi iz knjige Mátyása Bela *Compendiolum regnorum Slavoniae, Croatiae, Dalmatiae, et Lodomeriae* iz 1777. g., koju također nalazimo u biskupskoj knjižnici. U Belinoj knjizi Križevci su dobili dva puta više teksta nego Koprivnica, a kao glavna odrednica Križevaca navodi se da je upravo taj grad postao sjedištem grkokatoličke biskupije te da je biskup Vasilije Božičković za svoje sjedište dobio samostan sv. Pulherije u Križevcima. Znamo da se biskup smjestio u Križevcima tek 1801., nakon što je austrijska vojska napustila nekadašnji franjevački samostan (1801. biskup je bio Silvestar Bubanović). Na zemljopisnoj karti u Belinoj knjizi *Tabula nova in clyti regni Hungariae* (kao autor karte zabilježen je Samelis Mikoviny, a karta je izrađena u Bratislavi 1753., u radionici „ab Andrea Erico Fritsch“), nisu zabilježeni ni Koprivnica ni Bjelovar, a Križevci (*Creutz*) drugi su po važnosti grad u Hrvatskoj – prvi je Varaždin (na karti je Hrvatska prostor između Slavonije, rijeke Drave, Bosne, Stirije i Carniolije – Kranjske).

U nekadašnjim je geografskim knjigama podatak da je neki grad sjedište biskupije bila vrlo važna društvena činjenica, koja je davala gradu veliko značenje. Da je grad biskupski grad, važna je i kulturna činjenica. Naime, kada na vedutama pojedinih gradova ugledamo tornjeve biskupske crkve – katedrale, onda vidimo i „tornjeve“ svih umjetnina koje se nalaze u katedrali, pa tako i „tornjeve“ bisku-

pove knjižnice. A biskupska knjižnica u Križevcima vrlo je stara, 400 joj je godina, koliko i biskupiji. Križevačka eparhija ima korijene u Marčanskoj biskupiji, koja je utemeljena 1611. g. u Marči, mjestu u Moslavini, pokraj Ivanić Grada. Neke knjige iz knjižnice grkokatoličke biskupije čuvaju uspomenu na prvu knjižnicu u Marči, primjerice, knjiga njemačkoga skolastičkog filozofa Gabrielisa Biela *Supplementum in octo & viginti distinctiones ultimas quarti magistri senten* (Pariz, 1521.): na naslovnoj stranici zapisan je podatak o smještaju knjige u knjižnicu Marčanske biskupije: „Ex libris S. Michaelis Marcha 1706“. Knjiga je postala vlasništvo biskupije 1706. g., kada je smještena u knjižnicu samostana sv. Mihaela, u kojemu je bilo sjedište biskupije. Kako je knjiga 1739. preživjela veliki požar koji je uništio knjižnicu, ne čudi da su korice od pergamenta znatno oštećene, a naslovni je list oštećen na rubovima.

Mlada Križevčanka i tada još studentica knjižničarstva Suzana Čepek knjižničarskoj je struci u Hrvatskoj u jednom članku svratila pozornost na knjižno blago knjižnice grkokatoličke biskupije u Križevcima, kao i na potrebu uređenja te knjižnice.<sup>1</sup> Autorica članka ukratko je opisala povijest knjižnice, ističući da je ona tijekom svoje povijesti doživjela nekoliko selidbi i da se od 1979. g. o knjižnici brinu sestre Reda sv. Bazilija Velikog, bazilijanke. Vrijedna je bila informacija da se u knjižnici čuvaju stari kataložni listići, na kojima je bio opis jednog dijela knjižnog fonda knjižice. Autorica je upo-

zorila i na dva prema njezinu mišljenju najveća problema knjižnice: knjige su na policama složene bez ikakva reda, iako je na hrptima velikog broja knjiga ostao zalijepljen listić s oznakom signature; dio knjiga je oštećen, pa je potrebna njihova restauracija.

Kao voditelj Zbirke rijetkih knjiga i rukopisa u zagrebačkoj Gradskoj knjižnici te kao član Matice hrvatske prvi sam put u jesen 1997. došao u biskupsku knjižnicu u Križevce, smještenu na prvom katu Biskupskog dvora. Trebao sam pomoći u odabiru knjiga za ilustriranje zidnog kalendara za 1998., nazvanoga *Knjižno blago grkokatoličke biskupije u Križevcima*. Nakladnik kalendara bila je Matica hrvatska Križevci, koju je vodila poduzetna predsjednica mr. Renata Husinec. Zadatak nije bio lagan jer su knjige bile bez ikakva sustava složene na policama, u dva reda, što je onemogućivalo i vizualno „pretraživanje“ knjižnog fonda. Tražeći, pomalo intuitivno, rijetke i zanimljive knjige za kalendar, u rukama mi se našla inkunabula o kojoj nije bilo zapisa u starom katalogu, knjiga o načelima samostanskog života *De institutis coenobiorum*, tiskana u Baselu, u tiskari Johannesesa Amerbacha 1485. Poslije su u knjižnici pronađene još dvije inkunabule: knjiga *Pomerium sermonum de tempore* iz 1489. franjevačkog propovjednika Ladislausa Pelbartusa te *Glosa Psalterij* (1487.) španjolskog dominikanca Johannesesa Turrecremate.

Zahvaljujući dobroj volji nekoliko ljudi i časnim sestrama bazilijankama, koje su se požrtvovno brinule o knjižnici te pomagale svakom dobronamjernom posjetitelju, počelo je uređivanje knjižnice. Osnovana je stručna grupa koja je organizirala i vodila stručni posao sređivanja

<sup>1</sup> Čepek, Suzana. Knjižnica Grkokatoličke biskupije u Križevcima. U: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 39(1996[i.e.1998]), 3-4, 147-152.





*Slika 1. Željko Vegh sa suradnicima u knjižnici Grkokatoličke biskupije*

knjiga. U grupu su imenovane prof. dr. Tatjana Aparac, tada profesorica na Odsjeku za knjižničarstvo i informatiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu; Suzana Čepek; mr. Renata Husinec; dr. sc. Tinka Katić, tada voditeljica Zbirke rijetkosti u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici; časna sestra Makrina, koja je iz reda časnih sestara bazilijanki bila zadužena za rad u knjižnici (od proljeća 2002. poslove u knjižnici umjesto sestre Makrine obavljala je Željka Hrlec) te Željko Vegh. (sl. 1.) Dogovoreno je da se za svaku godinu sastavi program uređivanja knjižnice te da se od Ministarstva kulture na temelju programa traži novac. Odlučeno je da se knjige najprije inventariziraju jer knjižnica nije imala inventarni popis knjiga. Tada se nije pomišljalo da se odmah krene i s katalogizacijom knjiga u nekom programu jer je katalogizacija starih knjiga složen postu-

pak i zahtijeva mnogo vremena jer se moraju opisati sve posebnosti svakog primjerka (vrstu uveza, stanje primjerka, ex librisi, izdanje), što bi značilo da knjižničar, stručnjak za katalogizaciju starih knjiga, mora svaki dan raditi u knjižnici, a to nije bilo ostvarivo. Za vođenje inventarizacije knjiga bio sam zadužen ja. Valja naglasiti i to da je s prof. dr. Tatjanom Aparac dogovoreno da svake godine u ljeto studentice knjižničarstva iz Osijeka (prof. Aparac se u međuvremenu preselila na Sveučilište u Osijeku) dolaze na stručnu praksu u knjižnicu grkokatoličke biskupije.

Od 2000. do kraja 2002. napravljeno je mnogo: zidovi prostorije u kojoj je knjižnica nanovo su oličeni, kao i sve police, a izrađeno je i nekoliko novih policia. Knjižnica je dobila novu rasvjetu. Nabavljene su pokretne ljestve kojima se moglo doprijeti i do najviših policia u

knjižnici. Kupljen je vrlo lijep hrastov stol sa šest mjesta za čitatelje, kao i dva računala s printerom i skenerom. Za knjižnicu su kupljeni i neki od najpotrebnijih stručnih priručnika.

Do sobe u kojoj je smještena knjižnica nalazila se manja prazna soba. Nužno je bilo proširiti knjižnicu i na tu drugu prostoriju, kako se knjige na policama ne bi trebale slagati u dva reda. Zato su i za drugu prostoriju izrađene knjižnične police. Povećanje knjižničnog prostora omogućilo je prikladan smještaj svih knjiga u knjižnici. U novoj prostoriji postavljen je lijep starinski stol za knjižničara, na koji je postavljeno računalo.

Na početku 2000. g. nijedna knjiga nije bila na polici – sve su knjige s polica premještene u kartonske kutije i iznesene u hodnik da bi se police mogle oličiti. Prije stavljanja na novoooličene police knjižnice, knjige su očišćene od prašine te razvrstane u stručne skupine prema starim signaturama (knjige koje su na hrptima imale sačuvane stare signature), za svaku je knjigu pronađena pripadajuća stara kataložna kartica (pri tome se rukovalo fotokopijama originalnih kataložnih kartica da se originali ne bi oštetili ili zametnuli). Velik broj djela nije imao kataložnu karticu, dakle nije bio katalogiziran. Stari kataložni listići bili su dobrodošla pomoć pri inventarizaciji, premda je na njima bilo pogrešnih podataka, nerijetko je nedostajao podatak o autoru knjige, a pitanje autora inače je čest problem sa starim knjigama.

Zapisi na kataložnim listićima nastali su u razdoblju od jeseni 1914. do jeseni 1915. g.<sup>2</sup> Kataložne zapise koji su bili

predviđeni za stručni katalog sastavio je tadašnji dijecezanski knjižničar svećenik Nikola Badovinac. Kataložni su opisi trebali sadržavati podatke o autoru knjige, nekoliko riječi iz naslova djela, mjesto i godinu tiskanja, podatak o svesku te signaturu. Po svojoj šturosti ti su zapisi bili sličniji zapisima o knjigama u inventarnom popisu. Stari kataložni opisi bili su znatna pomoć, ali mnoge knjige nisu imale kataložni listić – prema stručnom katalogu iz 1915., knjižnica je imala 3 139 djela, odnosno 4 874 svezaka, a danas ima 10 667 djela, odnosno 9 858 svezaka.<sup>3</sup>

U knjižnici Križevačke eparhije na zadnju otisnutu stranicu svake knjige upisan je inventarni broj, a u inventarnu su knjigu uneseni podaci o autoru, naslovu, mjestu i godini izdanja, signatura, broj sveska te napomena o oštećenju primjerka, ako ono postoji. U inventar knjiga podatke je najprije upisivala č. s. Makrina, a zatim, od proljeća 2002., Željka Hrlec, koja je, kao i njezina prethodnica, taj odgovorni posao, koji zahtijeva pribranost i strpljivost, radila i radi s velikom ljubavlju prema knjigama i onima koji su te knjige skupljali, čuvali i slagali na police.

Tek kada je knjiga inventarizirana, mogla je biti odložena na policu u skladu

---

preuzeti su iz dokumenta Dijecezanska biblioteka, koji je pod br. 110/1916. pohranjen u arhivu Križevačke eparhije. Dokument je pronašla i prepisala Suzana Čepek.

<sup>3</sup> U knjižnicama u kojima veći dio fonda čine stare knjige više je djela nego svezaka, i to zato što u starim knjigama u jednom uvezu često nalazimo više djela. Naime, knjige se nekada nisu uvezivale u tiskarama nego ih je knjigoveža uvezivao prema narudžbama vlasnika knjige, a kako je uvezivanje bilo skupo, vlasnici su često davali uvezati više djela u isti uvez.

<sup>2</sup> Ti, kao i drugi podaci o prvom temeljitijem uređenju knjižnice grkokatoličke biskupije

sa signaturom na svom hrptu. Studentice knjižničarstva imale su zadatak prema signaturama na knjigama pronaći kataložne kartice u starom katalogu. Tako su knjige postupno vraćane na police. Poštovali smo naše prethodnike na poslovima uređivanja knjižnice, posebno rad biskupa dr. Janka Šimraka, koji je odredio stručne skupine u vrijeme Prvoga svjetskog rata, dakle kada još nije bio biskupom. Stoga su knjige, uz neke izmjene, složene prema skupinama koje je odredio biskup Janko Šimrak. To su ove skupine: I. Orijentalija, II. Theologia dogmatica, III. Theologia moralis et pastoralis, IV. Historia ecclesiastica, V. Textus sacrae Scripturae et comentarii, VI. Jus canonicum, VII. Civilno pravo, VII.a. Lithurgia, VIII. Patrologija, IX. Philosophia, X. Propovijedi i molitvenici, XI. Preostala djela iz II., IV. i VI. skupine, XII. Naravoslovlje, XIII. Hrvatska povijest, XIV. Politika, XV. Enciklopedistika i leksikografija, XVI. Svjetska povijest.<sup>4</sup> U skupinama su napravljene ove promjene: XI. skupina je književnost (hrvatska i svjetska), a u XV. su skupinu ušle i gramatike. Na unutarnju stranu stražnjih korica svih svezaka nalijepljeni su listići na kojima su zapisane nove signature, koje imaju ove podatke: broj stručne skupine, veličinu formata te numerus currens. Iz tih je podataka vidljivo da je, osim inventarizacije knjiga, obavljen i posao određivanja stručne skupine za sveske koji nisu imali staru signaturu ili s kojih se odlijepio listić sa starom signaturom, a takvih je bilo otprilike trećina. Upisivanjem numerusa currensa olakšano je pronalaženje svake knji-

<sup>4</sup> Nazivi su preuzeti iz već spomenutog dokumenta Dijecezanska biblioteka.

ge jer se točno zna od kojeg se do kojeg broja numerusa currensa nalaze svesci na svakoj polici, unutar svake skupine.<sup>5</sup> Radi lakšeg pretraživanja, inventar knjiga prenesen je u računalni program Excel, tako da svaki korisnik može pretraživati fond na računalu, i to prema autoru, naslovu, mjestu i godini izdavanja knjige te prema stručnoj skupini.

Knjižnica Križevačke eparhije ušla je u 2003. g. smještena u dvije lijepe, svijetle i čiste prostorije, sa svim knjigama pregledno, prema stručnim skupinama porađanima na police i inventariziranima, sa stolom i stolicama za čitatelje te s radnim stolom za knjižničara.

Za razvijanje svijesti lokalne zajednice – stanovnika grada Križevaca – o vrijednosti knjižnice veliko su značenje imale izložbe knjižne građe iz knjižnice grkokatoličke biskupije, održane u Biskupskom dvoru. Uz svaku je izložbu objavljen katalog, a kako su o izložbama izvješćivali mediji, i hrvatska je kulturna javnost saznala za vrijedno knjižno blago knjižnice grkokatoličke biskupije. Od 1998. objavljen je niz kataloga tiskanih uz održane izložbe: *Biblija u Križevcima. U povodu 30. obljetnice objavljivanja Zagrebačke Biblije* – katalog su 1998. objavili Matica hrvatska Križevci i Gradska knjižnica *Franjo Marković*, a urednice su bile Renata Husinec i Mirjana Janješ-Žulj; *Ilustrirane znanstvene knjige u knjižnici grkokatoličke biskupije u Križevcima* – katalog je 2002. objavila Matica hrvatska Križevci, priredio ga je Željko Vegh, a autor fotografija bio

<sup>5</sup> Numerus currens su u knjige upisivale studentice knjižničarstva iz Osijeka Ivona Ivić, Marija Vukoja, Branka Bošković, Lana Jovanovac, Jadranka Junačko i Martina Križak.

je Ivan Mihalić; *Inkunabule i knjige XVI. stoljeća u knjižnici grkokatoličke biskupije u Križevcima* – katalog izložbe je 2007. sastavio Željko Vegh, autor fotografija bio je Igor Vuković, a objavio ga je samostan sestara bazilijanki u Križevcima; *Liturgijske knjige u knjižnici grkokatoličke biskupije u Križevcima* – katalog izložbe objavio je 2007. samostan sestara bazilijanki, sastavio ga je Željko Vegh, urednica je bila Željka Hrlec, autor fotografija Vladimir Šujica, autori uvodnih tekstova Živko Kustić, Joakim Hološnjaj i Boris Hološnjaj; *Geografske knjige u knjižnici grkokatoličke biskupije u Križevcima* – samostan sestara bazilijanki objavio je katalog izložbe 2008., sastavio ga je Željko Vegh, urednica je bila Željka Hrlec, a fotografije je snimio Vladimir Šujica.

U knjižnici se nalazi i nekoliko starih rukopisa; Gradska knjižnica *Franjo Marković* iz Križevaca snimila je i kao elektroničko izdanje na CD-u objavila kodeks *Scriptum pontificiale* iz 1433. g. Pontifikal, liturgijska knjiga kojom se služi biskup za vrijeme svećanih euharistijskih slavlja, posebice pri ređenju svećenika, ima 137 pergamentskih listova i najljepša je knjiga u knjižnici, a pisao ju je prepisivač Lovro iz Varaždina.<sup>6</sup>

Samostan sestara bazilijanki iz Križevaca svake se godine javlja na natječaj Ministarstva kulture za financiranje programa zaštite pokretnih kulturnih dobara te se, zahvaljujući tome, svake godine restauriraju jedna do dvije knjige. Do sada su re-

staurirane sve inkunabule te djela Janusa Pannoniusa (Ivana Česmičkog).

Konzervatorski odjel Ministarstva kulture u Bjelovaru zamolio me da napišem prijedlog za registriranje knjižnice grkokatoličke biskupije u Križevcima kao pokretnoga kulturnog dobra. Prijedlog sam sastavio 18. svibnja 2011. Tekst prijedloga glasi:

„Knjižnica Križevačke eparhije svoju povijest počinje 1611. godine, s osnutkom Marčanske biskupije u Marči. Iako je marčanska knjižnica najvećim dijelom izgorjela u velikom požaru 1739. godine, i danas u knjižnici postoje primjerci knjiga koje su preživjele požar, kao što je nagorjeli primjerak knjige *Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas* Ivana Tomka Mrnavića – na naslovnoj stranici knjige tiskane u Rimu 1630. zapisano je da je knjiga iz Samostana sv. Mihaela u Marči, u kojemu je bilo sjedište biskupije.

Danas knjižnica posjeduje 9.858 svezaka knjiga, a od toga je broja više od polovice tiskano prije 1850. godine, koja se uzima kao granična godina za stare knjige. Knjižnica posjeduje tri inkunabule, devedesetak knjiga iz 16. stoljeća, dvjestotinjak knjiga iz 17. stoljeća. Najveći broj knjiga koje nazivamo starima, a nalaze se u knjižnici Križevačke eparhije, tiskano je u 18. i početkom 19. stoljeća.

Kako knjižnica pripada grkokatoličkoj biskupiji, njezina je specifičnost u tome, što posjeduje niz kontroverznih djela, zatim knjiga napisanih ćirilicom na crkvenoslavenskom, ukrajinskom, ruskom jeziku. Ta njezina posebnost čini je drugačijom od ostalih crkvenih knjižnica u Hrvatskoj, i stoga vrijednom. Osim toga, knjižnica posjeduje veliki broj različitih izdanja Biblije, raznih teoloških djela, ali i veći broj djela humanista, prirodoznan-

<sup>6</sup> Fotografija najljepšeg lista iz pontifikala može se vidjeti na 142. stranici knjige akademika Bratulića i Damjanovića *Hrvatska pisana kultura*, 1. sv., 2005.

stvena djela, mnoge višejezične rječnike europskih jezika i leksikone.

U knjižnici se nalaze i djela značajnih hrvatskih autora, kao što su, osim već spomenutog Ivana Tomka Mrnavića, Ivan Gundulić, Junije Palmotić, Ivan Česmički, Ignjat Đurđević. U knjižnici se nalazi i prvi zagrebački misal, *Missale secundum Chorom almi epātus Zagrabien ecclesie* – u kolofonu križevačkog primjerka kao godina tiskanja upisana je 1506. (Venecija), što razlikuje križevački primjerak od svih ostalih sačuvanih primjeraka u Hrvatskoj, u kojima je upisana godina 1511. Vrijednost knjižnice čini i niz knjiga tiskanih u zagrebačkim tiskarama krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Danas su sve knjige u knjižnici inventarizirane. Knjige su složene na policama po stručnim skupinama. Svake se godine nekoliko knjiga restaurira.

Smatram da zbog broja starih knjiga, vrijednosti i rijetkosti pojedinih izdanja, te zbog sustavne i stručne brige Križevačke eparhije i Samostana sestara bazilijanki u Križevcima o knjižnici Knjižnicu Križevačke eparhije treba upisati u Registar pokretnih kulturnih dobara Republike Hrvatske.

Knjižnica grkokatoličke biskupije u Križevcima lijep je primjer kako se entuzijazmom pojedinaca, brigom samostana, suradnjom između stručnjaka i institucija i otvorenošću prema kulturnoj javnosti može dati kvalitetan doprinos

očuvanju hrvatske knjižne baštine. Kada bude u knjižnici radio stalno zaposlen knjižničar, tada će započeto djelo biti i dovršeno.“

## THE LIBRARY OF THE UNIATE BISHOPRIC IN KRIŽEVCI

*The history of the library of the Križevci eparchy started in 1611, with the founding of the bishopric of Marča. Although the library of Marča was mainly burned up in a great fire of 1739, even today there are examples of books in the library that survived the fire, such as the scorched example of the book Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas of Ivan Tomek Mrnavić. Today, the library has 9,858 books more than half of them printed before 1850, which is the boundary year for an "old book". The library has three incunabula, some ninety books from the 16<sup>th</sup> century, two hundred or so from the 17<sup>th</sup>. Most of the books that we call old and are in the library of the Križevci eparchy were printed in the 18<sup>th</sup> and in the early 19<sup>th</sup> century.*

*As the library belongs to the Uniate bishopric, its specific feature is that it possesses a number of works of controversy, books printed in Cyrillic in Old Church Slavonic, Ukrainian and Russian. This is a feature that distinguishes it from other church libraries in Croatia and in addition makes it particularly valuable.*

*For strengthening the awareness of the local community, in Križevci city, of the value of the library, great importance attaches to the exhibitions held in the bishop's palace, with book material from the library of the Uniate bishopric. A catalogue was published to accompany each exhibition, and since the media reported on the exhibitions, the Croatian cultural public too was able to learn about the important book heritage of the library of the Uniate bishopric.*

# ULOGA I PREZENTACIJA KNJIŽNE GRAĐE U MUZEJU GRADA TROGIRA

**DANKA RADIĆ**

Muzej grada Trogira

*dankaradic15@gmail.com*

## UVOD

U Muzeju grada Trogira, osim poznate knjižnice Garagnin-Fanfogna,<sup>1</sup> postoji i knjižnica Lubin čije je popisivanje u tijeku<sup>2</sup> i koja, zajedno s knjižnicom Garagnin-Fanfogna, svjedoči o zanimanju i kulturi plemićkih i građanskih obitelji tijekom 18. i 19. st. u Trogiru.

Tijekom 1970-ih godina Muzej grada Trogira otkupio je arhivsku građu i knjižnicu povjesničara i publicista Marka Perojevića (1876. – 1943.)<sup>3</sup> (ukupno 327

naslova + periodika + arhivska građa, rukopisi).

Muzej grada Trogira ima i svoju knjižnicu koja je utemeljena od samog osnutka Muzeja 1963. g., a služi ponajprije stručnom osoblju Muzeja, ali i ostalim korisnicima. U njoj su uglavnom stručne i znanstvene knjige iz 20. i 21. st. (ukupno 3 618 naslova).

Raznim donacijama Muzej grada Trogira došao je u posjed dijela knjižnog fonda:

- don Ivana Delalle (1892. – 1968.), istaknutoga trogirskog svećenika, arheologa, povjesničara umjetnosti i književnika<sup>4</sup> (ukupno 466 naslova + arhivska građa)
- dijela knjiga i periodike obitelji Slade-Šilović<sup>5</sup> (ukupno 107 naslova + periodika + Miscelanea – plakati, brošure itd.)
- don Iva Đurđevića (1947. – 2008.), prepozita Sustolnog kaptola koji je imao razvijen senzibilitet za čuvanje kulturne baštine grada Trogira te je posebice zaslužan za obnovu trogirske sakralne baštine<sup>6</sup> (ukupno 38 naslova)
- Gradske ljekarne Trogir (ukupno 75 naslova)

<sup>1</sup> MOROVIĆ, Hrvoje. O trogirskoj knjižnici Garanjin-Fanfonga. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 3-4, Zagreb, 1964., str. 95-106.; isto; u: MOROVIĆ, Hrvoje. *Izbor iz djela*, O trogirskoj knjižnici Garanjin-Fanfonga. Split, 1988., str. 211-233.

<sup>2</sup> RADIĆ, Danka. Knjižnica Antuna Lubina u Muzeju grada Trogira. *Informatica Museologica* 29 (1-2) 1998. Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 1998., str. 59-62.

<sup>3</sup> ŠIDAK, Jaroslav. Marko Perojević (U povodu 10-godišnjice smrti). *Historijski zbornik*, god. VI., br. 1-4, Zagreb, 1953., 149-152.; SENTINELLA, Frane. Sjećanja i napomene o još nekim Trogiranima svećenicima – piscima. *Jasna zraka*, 7-8, 9-10/1978., str. 9-12.; *Opća enciklopedija*, JLZ, sv. 6., Zagreb, 1980., str. 382.; ALILOVIĆ Ivan. "Perojević Marko", "I. Alilović, Bibliografija hrvatskih pisaca Bosne i Hercegovine između dvaju ra-

*tova*". Zagreb, 1989., 158-159.; PAŽANIN, Ivan. Jedna zaboravljena obljetnica. *Vartal* 1-2/1995., str. 179-187.

<sup>4</sup> O don Ivanu Delalli opširnije vidjeti u: *Vartal*, br. 2/1992. (ur. Ivo Babić).

<sup>5</sup> RADIĆ, Danka. *Roko Slade Šilović i Mirko Slade Šilović*. Zbornik radova *Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj*. Muzej Slavonije, Osijek, 1999., str. 181-192.; RADIĆ, Danka. Knjižnica obitelji Slade-Šilović. *Prilozi za povijest Dalmacije* 21, Split, 2006./2007., str. 175-205.

<sup>6</sup> Pokop don Iva Đurđevića. *Ika*, 19. lipnja 2008.

- obitelji Antičević (30 naslova)
- Iva Prge, Okrug Gornji (periodika, *National Geographic* – ukupno 147 brojeva)
- Nevenke Bezić Božanić, istaknute povjesničarke umjetnosti i konzervatorice (nekoliko naslova + arhivska građa)
- Paole Moretti Rudenjak, Kostrena (ukupno četiri naslova).<sup>7</sup>

Dakako, posjedovanjem takve knjižne građe, unutar koje su vrijedna i rijetka djela, primjerice rukopisi i inkunabule, suočeni smo s nizom problema i pitanja. No držimo da su najvažnija ona koja se odnose na ulogu knjižne građe unutar naše muzejske djelatnosti te na način kako tu građu prezentirati kao muzejske zbirke i predmete; možda je trajno izložiti javnosti, uz koncepciju muzeološke prezentacije zasnovane na suvremenome muzeološkome, a ne na tradicionalnom promišljanju knjižne građe kao muzejske zbirke. Zato ćemo u ovom prilogu iznijeti naša razmišljanja o ulozi i prezentaciji knjižne građe u muzejima na primjeru našeg muzeja, te o suvremenim muzeološkim promišljanjima i muzejskoj praksi u svezi s knjižnom građom u muzejima, koja će, nadamo se, pridonijeti odgovorima na pitanja kada i kako neka zbirka knjiga postaje muzejska

<sup>7</sup> HAUSER, Luigi. *Die Loggia in Traù*. Wien, 1894.; ALAMANI, Luigi. *La coltivazione e gli epigrammi*. Bassano, 1812.; *Memorie Della Pubblica Societa Economica di Spalato*. Venecija, 1788.; IVELLIO, Nicolo. *Le sciagure della Dalmazia nell'anno 1797*. Venecija, 1798. Gospođa Paola Moretti Rudenjak potomak je poznate trogirске pomorske obitelji Moretti. Vidjeti: RADIĆ, Danka. *Pomorska obitelj Moretti*. Trogir – Rijeka, 2008., str. 35-41.

zbirka; što sve čini knjigu kulturno-povijesnim dobrom; kakva je uloga knjižne građe u poslanju muzeja te koji su standardi stručne obrade knjižne građe kao muzejskoga kulturnog dobra.

Knjižnica nije samo skupljalište i servis knjiga, nego i njihov čuvar, zaštitnik, riječju – muzej knjige. *Knjižnica je među ostalim muzej knjige*.<sup>8</sup> Knjige, ma kakve bile, svjedočanstvo su sredine i vremena u kojemu su nastale. Zato se nikada ne smije zanemariti taj aspekt gledanja na knjigu.

### KNJIŽNICA GARAGNIN-FANFOGNA

U interijeru palače Garagnin-Fanfogna, danas Muzeju grada Trogira, sačuvana je bogata knjižnica te poznate plemićke obitelji<sup>9</sup>, s velikim brojem rijetkih knjiga i rukopisa te s djelima iz svih područja ljudskog znanja (ukupno 5 582 naslova).<sup>10</sup> (Sl. 1.) Ono što je manje poznato jest to da je knjižnica nekoć bila uređena kao mali muzej, dakle, sadržavala je predme-

<sup>8</sup> JURIC, Šime. Stara i rijetka građa. *Standardiziranje kataložne obrade stare i rijetke tiskane građe, Stara i rijetka građa*. Zagreb, 10. – 11. prosinca 1992., Nacionalna i sveučilišna biblioteka Zagreb, 1993., str. 1.

<sup>9</sup> O toj obitelji vidjeti opširnije u: BOŽIĆ, BUŽANČIĆ, Danica. *Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu*. Split, 1995., str. 198-218.; GARANJIN, Ivan Luka. *Ekonomsko-politička razmišljanja o Dalmaciji* (ur. Danica Božić-Bužančić). Split, 1995., str. 10-53.

<sup>10</sup> CEGA, Fani. Povijest knjižnice obitelji Garagnin Fanfonga u Trogiru s posebnim osvrtom na namještaj i stare kataloge. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 29., 1996., str. 129-137.; CEGA, Fani. Knjižnica Garaganin Fanfogna u Muzeju grada Trogira. *Informatica Museologica*, 1-2/ 1998., str. 52-59.



Slika 1. Knjižnica Garagnin-Fanfogna, foto: Ivo Pervan

te kao što su globus, planetarij, kompas, numizmatička zbirka itd., koji su izdvojeni iz knjižnice i inventarizirani, upisani u glavnu inventarnu knjigu Muzeja, a izloženi su u stalnom postavu Muzeja grada Trogira, u Zbirci novovjekovne kulturne povijesti. Napominjemo da je unutar knjižnice, u njezinu interijeru, u jednom ormaru (ormar XXIII.) sačuvana i prirodoslovna kolekcija.

Knjige u knjižnici popisane su u posebnoj inventarnoj knjizi knjižnice Garagnin-Fanfogna, dakle naglašavamo, ne u glavnoj inventarnoj knjizi Muzeja grada Trogira; načinjeni su kataložni listići (abecedni, predmetni i stručni katalog),<sup>11</sup>

<sup>11</sup> Popisivanje knjižnice nakon osnutka Muzeja započeli su Neda Anzulović i Željko Rapanić, tadašnji djelatnici Arheološkog muzeju u Splitu, zatim najveći hrvatski filolog, bibliotekar i bibliograf Šime Jurić, koji je redigirao

a knjižnica je popisana i u WORD programu za potrebe tiskanja kataloga.<sup>12</sup> Dakle, knjižnica nije popisana u K++ ili M++ programu.

Međutim, pojedine su knjige iz knjižnice izdvojene i upisane u glavnu inventarnu knjigu Muzeja grada Trogira<sup>13</sup> te izložene u Zbirci srednjovjekovne kulturne povijesti, primjerice:

- IUVENALIS, Decimus Iunius [Decimi Iunii Iuvenalis satirae]. Kodeks Juvenalovih satira, 16. st., inventarni

kataloge (a pomagale su Danka Radić i Helga Zglav te Fani Cega). Vidjeti: NAZOR, Anica. In memoriam, Šime Jurić (Sinj, 18. svibnja 1915. – Zagreb, 27. listopada 2004.). *Slovo* 54-55(2004. – 2005.), str. 222-226.

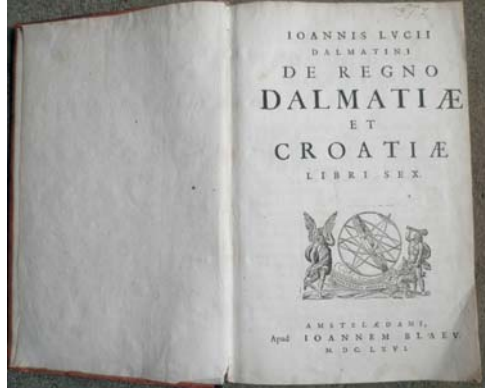
<sup>12</sup> Popis, uz kontrolu i reviziju knjižne građe, proveo je Arsen Duplančić, knjižničar Arheološkog muzeja u Splitu.

<sup>13</sup> Izdavanje je obavio prvi ravnatelj Muzeja grada Trogira Mirko Slade-Šilović.





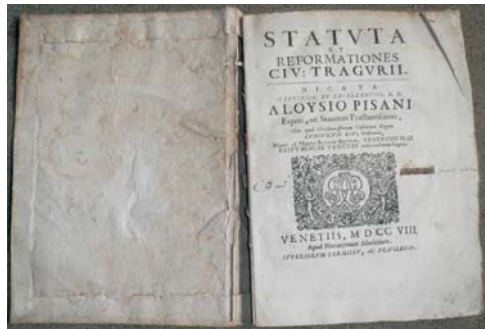
Slika 2. Koriolan Cipiko. Petri Mocenici imperatoris gestorum libri III., Venetis, 1477., foto: Danka Radić



Slika 3. Ivan Lucić. De regno Dalmatiae et Croatiae, Amstelaedami, 1666., foto: Danka Radić

- broj Knjižnice Garagnin-Fanfogna 4688, a inventarni broj Muzeja 54<sup>14</sup>
- CIPIKO, Koriolan. Petri Mocenici imperatoris gestorum libri III., Venetis, 1477., inventarni broj Knjižnice Garagnin-Fanfogna 4655, a inventarni broj Muzeja 53<sup>15</sup> (sl. 2.)
- LUCIĆ, Ivan. Ioannis Lucii Dalmatini De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex. Amstelaedami, 1666., inventarni

- broj Knjižnice Garagnin-Fanfogna 412, a inventarni broj Muzeja 52<sup>16</sup> (sl. 3.)
- STATUTA-Tagurii, Statuta et reformationes civitatis Tragurii. <Ioannes Lucius conguessit.> Dicata ... D.D. Aloysio Pisani ... Venetiis, 1708., inventarni broj Knjižnice Garagnin-Fanfogna 1194, 2715, a inventarni broj Muzeja 51<sup>17</sup> (sl. 4.)



Slika 4. Statuta et reformationes civitatis Tragurii, Venetiis, 1708., foto: Danka Radić

<sup>14</sup> IUVENALIS, Decimus Iunius [Decimi Iunii Iuvenalis satirae]. [Početak teksta:] Semper ego auditor tm nuqne reponam V ex atus totiens rauci Theseide Codri. [Bez mj., 16. st.] 8° 72 l. [Nepotpuno; nedostaje I. satira od 98. stiha do kraja, cijela II. i III. satira od 1. do 57. stiha.] [Rukopis.] [Rukopis na pergamentu sa 14 inicijala.] Br. 4688, Sign. VII d 5.

<sup>15</sup> CIPIKO, Koriolan. [Petri Mocenici imperatoris gestorum libri III.] Venetis, Per B. Pictorem et E. Ratdolt de Augusta una cum P. Loslein de Langencen correctore ac socio, 1477. 8° [Nepag.] [Početak teksta:] Coriolanus Cepio clarissimo viro Marco Antonio Mauroceno equiti apud illustrissimu[m] duces Burgundi[a]e Venetoru[m] oratori felicitatem.[Uvezano u kožu. S posvetom Giovannija di Lazara iz Zadra Ivanu Luki Garagninu, 30. studenog 1801.] Br. 4655, Sign. VII d 8.

<sup>16</sup> LUCIĆ, Ivan. Ioannis Lucii Dalmatini De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex. Amstelaedami, Apud I. Blaev, 1666. 4° 474 str. + [3] genealoške tabele + [5] zemljop. karata. Br. 4123, Sign. XXII e 1.

<sup>17</sup> Statuta et reformationes civitatis Tragurii. <Ioannes Lucius conguessit.> Dicata ... D. D. Aloysio Pisani ... Venetiis, H. Albricius, 1708. 4° [16] + 264 str. [Duplikatu nedostaje naslovna stranica, str. 245. i dalje.] Br. 1194, 2715, Sign. VIII j 25.

- KATALINIĆ, Ivan. Storia della Dalmazia esposta da Giovanni Cattalini-ch ... T. 1-3. Zara, Tip. Battara, 1834. – 1835., inventarni broj Knjižnice Garagnin-Fanfogna 3271, a inventarni broj Muzeja 105<sup>18</sup> ... itd.

Izdvajanje tih knjiga iz Knjižnice Garagnin-Fanfogna razumljivo je, posebice zato što su one, kao i njihovi autori, izravno povezani s kulturno-povijesnim i komunalnim životom Trogira, kao i svjedočanstvo sredine i vremena u kojima su nastale te zapis o djelovanju znamenitih Trogirana tijekom povijesti. Jednako tako, u stalni postav Muzeja grada Trogira izdvojene su i u njemu izložene pojedine knjige iz knjižnice Garagnin-Fanfogna koje nisu upisane u glavnu inventarnu knjigu Muzeja grada Trogira već samo u inventarnu knjigu Knjižnice Garagnin-Fanfogna, primjerice:



Slika 5. Petronii Arbitri fragmentum nuper Tragurij repertum, Padova, 1664., foto: Danka Radić

- PETRONIUS Abiter, Titus. Petronii Arbitri fragmentum nuper Tragurij re-

<sup>18</sup> KATALINIĆ, Ivan. Storia della Dalmazia esposta da Giovanni Cattalini-ch ... T. 1-3. Zara, Tip. Battara, 1834-1835. v8° T. 1. 1834. [Nepag.] + 295 str. 2. 1835. 292 str. 3. 1835. 237 str., br. 3271, Sign. XVI f 36/1-3.

- pertum. Padova, P. Frambotti, 1664., inventarni broj Knjižnice Garagnin-Fanfogna 953<sup>19</sup> (sl. 5.)
- PLINIUS, Caius Secundus. Caio Plinio Secondo De la historia naturale... Venetia, 1534., inventarni broj Knjižnice Garagnin-Fanfogna 5367.<sup>20</sup> (sl. 6.)



Slika 6. Caio Plinio Secondo, De la historia naturale... Venetia, 1534., foto Danka Radić

Grada Knjižnice Garagnin-Fanfogna raznovrsna je, pa su tako iz Knjižnice izdvojene i u glavnu inventarnu knjigu Muzeja grada Trogira i u M++ programu upisane grafike (ukupno 32 grafike, inv. br. MGT 377-385, 407-425, 447, 476, 1620, 1628). Napominjemo da je iz obiteljskog arhiva, koji je sačuvan kao dio Knjižnice Gara-

<sup>19</sup> PETRONIUS Abiter, Titus. Petronii Arbitri fragmentum nuper Tragurij repertum. <Padova, P. Frambotti, 1664.> 16° [8] + 72 str., br. 953, Sign. VII d 15 (dva primjerka).

<sup>20</sup> PLINIUS, Caius Secundus. Caio Plinio Secondo De la historia naturale: dal latino ne la volgar lingua per il ... Christoforo Landino Fiorentino tradotta. Nuovamente con grandissima diligenza corretto e da infiniti errori purgato. Aggiuntovi anchora di nuovo le sue figure a tutti i libri convenienti. Venetia, M. Sessam 1534. 4v aaI-aaIII, bbI-bbIII + CC-LIX listova, br. 5367, Sign. VII h 13.

gnin-Fanfogna, izdvojena i Zbirka isprava na pergamentima – ukupno 451 isprava,<sup>21</sup> koje datiraju od 13. do 19. st.<sup>22</sup> Isprave su popisane u glavnoj inventarnoj knjizi Muzeja grada Trogira (inv. br. MGT 55, 1774-2223) te dokumentirane u programu M++. Nakon upisa u M++ program i revizije isprava na pergamentu, ukupan broj isprava na pergamentu jest 451, umjesto 455, prema popisu što ga je sastavio prof. Jakov Stipišić. Prilikom upisa prof. Jakov Stipišić preskočio je deset brojeva.<sup>23</sup> Od broja 255 prešao je na broj 266, umjesto na broj 256. Jedna isprava na pergamentu nije bila popisana, a pojedine isprave prof. Stipišić popisao je pod istim brojem, uz dodatak oznake a, b ili c. Tako je u konačnici ukupan broj isprava na pergamentu 451 umjesto 455.<sup>24</sup>

<sup>21</sup> Isprave je prvi 1969. g. popisao Jakov Stipišić. Vidjeti: STIPIŠIĆ, Jakov. Regesta pergamenta iz Zbirke obitelji Fanfogna Garagnin u Muzeju grada Trogira (dio prvi – Isprave XIII., XIV. i XV. stoljeća). *Zbornik OPZ HAZU* 20, Zagreb, 2002., str. 289-321.; STIPIŠIĆ, Jakov. Regesta pergamenta iz Zbirke obitelji Fanfogna Garagnin u Muzeju grada Trogira (dio drugi – Isprave XVI., XVII. i XVIII. stoljeća). *Zbornik OPZ HAZU* 21, Zagreb, 2003., 279-319.; Cega, Fani. *Izložba pergamenta zbirke Garagnin Fanfogna u Muzeju grada Trogira. Papinske bule*. Muzej grada Trogira, 7. – 16. studenog 1997.; CELIO CEGA, Fani. Pergamenti obitelji Fanfogna i Garagnin u Muzeju grada Trogira vezani za povijest Trogira. *Glasnik Društva bibliotekara*, br. 6/1999., str. 32-44.

<sup>22</sup> Riječ je o 455 isprava na pergamentu (424 isprave obitelji Fanfogna, četiri papirnatih isprave, 27 papinskih bula), koje rješenjem Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, br. 24/326-70. od 3. prosinca 1970. imaju svojstvo spomenika kulture.

<sup>23</sup> Vidjeti: Regesta pergamenta arhiva porodice Fanfogna (455 kom.) u Muzeju grada Trogira.

<sup>24</sup> Usporediti bilj. 23.

## Zaključak

- Budući da su sve knjige u knjižnici Garagnin-Fanfogna već po starosti – što su starije, to su i vrednije i zanimljivije, ali i po vrijednosti sadržaja – jer svjedoče o određenoj kulturno-povijesnoj tematici i pridonose njezinu razumijevanju, zaista muzejski predmeti, one, dakle, čine posebnu zbirku Muzeja grada Trogira – Knjižnicu Garagnin-Fanfogna.<sup>25</sup> Kako je riječ o specifičnoj zbirci, muzejska i knjižničarska struka trebala bi odrediti standarde upisa knjižne građe u M++ ili K++programu. Držimo da je, dakako, primjereniji K++program. Napominjem da je, koliko mi je poznato, upisivanje knjižne građe u hrvatskim muzejima prilično neujednačeno. Neki to rade u K++ ili M++ programu, drugi pak u Word programu, a neki samo popisuju građu u inventarne knjige i ručno na stroju tipkaju katalogne listiće.
- Jednako tako, knjige iz Knjižnice Garagnin-Fanfogna ne bi trebalo izdvajati iz knjižnice jer su dio cjeline koja je nastajala stoljećima i prezentiraju zanimanje i kulturu te plemićke obitelji, kao i ambijent i brigu o smještaju knjiga. Moguća je i njihova posebna prezentacija u sklopu same Knjižnice.
- Prirodoslovnu zbirku također ne bi trebalo izdvajati iz knjižnice Gara-

<sup>25</sup> Knjižnica Garagnin-Fanfogna, prema *Inventaru knjiga* sa stanjem 24. siječnja 1970., u koji je upisano 5 409 naslova knjiga raznog sadržaja, rješenjem Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, br. 24/326-70. od 3. prosinca 1970., ima svojstvo spomenika kulture.

gnin-Fanfogna zbog ambijentalne vrijednosti te knjižnice.

## KNJIŽNICA LUBIN

Ta knjižnica, nekoć vlasništvo uglednoga trogirskoga građanskog roda,<sup>26</sup> objedinila je različita zanimanja članova obitelji Lubin, koji su imali razvijen osjećaj za knjige, posebice kanonik Ante Lubin i Antonio, svećenik i profesor talijanske književnosti, dantist *par excellence*, neprijeporan autoritet za tumačenje Dantea.<sup>27</sup> (sl. 7.) Lubinove knjige koje se čuvaju u Muzeju grada Trogira samo su dio knjižnice koja je, poput mnogih, razdijeljena darivanjem i oporukama.<sup>28</sup>

S knjižnicom Lubin, iako sadržava inkunabule te stare i rijetke knjige, prilike su sasvim drugačije. Popisivanje knjiga je u tijeku (do sada je u posebnu inventar-



Slika 7. Don Antonio Lubin, fototeka Muzeja grada Trogira

<sup>26</sup> Članovi tog roda bijahu kanonici (kanonik i penitencijer don Ante Lubin, umro 7. travnja 1849.; don Ivan Lubin, počasnici kanonik, umro 1909. g.), profesori (svećenik i profesor talijanske književnosti) i odvjetnici (Francesco Lubin, Giovanni Lubin) itd. Vidjeti: MAS-CHER, Luigi. *Manuale del regno di Dalmazia per l'anno 1873*. Zara, 1873., str. 37., 50., 51., 314.; COCE, don Frano. Trogirski kanonici po ukinuću biskupije. *List biskupije splitsko-makarske*, br. 3, 4 i 5, Split, 1939., str. 52-53.

<sup>27</sup> TRAGURIENSIS, Svećenici – pisci iz Trogira. *Jasna zraka*, 3-4/1978., str. 15-17.; TRAGURIENSIS, Trogiraniin Dr. Ante Lubin – Dantista. *Jasna zraka*, 11-12/1981., str. 9-10.

<sup>28</sup> Usporediti: DUJMOVIĆ, Dubravka. Knjižnica Dridskog samostana sv. Ante na Čiovu kod Trogira; u: *Župa sv. Jakova, Čiovo-Trogir* (ur. Danka Radić), Trogir, 2005., str. 47-48.; RADIĆ, Danka. Knjižnica obitelji Slade-Šilović, *Prilozi za povijest Dalmacije* 21, Split, 2006./2007., str. 175-205.; RADIĆ, Danka. *Pomorska obitelj Moretti*, (poglavlje Knjižnica obitelji Moretti), Trogir – Rijeka, 2008., str. 35-41.

nu knjigu knjižnice Lubin i u WORD-EXCEL programu upisano 720 naslova) i ta knjižnica tek treba naći svoje mjesto u novome muzejskom postavu. Napominjemo da smo tijekom sređivanja knjižnice, (sl. 8.) u sklopu edukativnog programa Muzeja grada Trogira, radili s UNESCO-ovom radionicom u SŠ (gimnazija) Ivana Lucića u Trogiru. Učenici su najprije s knjiga čistili prašinu te ih razvrstavali prema jezicima na kojima su objavljene (latinski, talijanski, engleski, francuski, njemački, ruski). Zatim smo izdvajali stare i rijetke knjige i zajedno ih popisivali. Kolekcija bookmarkera iz 19. st. koju smo zatekli u tim knjigama rezultirala je izradom novih bookmarkera koje smo, zajedno s onim starima, izložili na izložbi *Knjižnica obitelji Lubin, Izabrane knjige iz Lubinove knjižnice*, na kojoj



Slika 8. Knjižnica Lubin, foto Danka Radić

smo predstavili stare i rijetke knjige. Katalog izložbe bio je katalog knjiga koje smo do tada popisali.<sup>29</sup>

Iz te je knjižnice izdvojena i u današnjemu stalnom postavu Muzeja grada Trogira, u zbirci novovjekovne kulturne povijesti, izložena knjiga *Dante spiegato con Dante e polemiche dantesche*, djelo najistaknutijeg člana obitelji Lubin, Trogirana don Antonija Lubina (1809. – 1900.).<sup>30</sup>

<sup>29</sup> Katalog izložbe *Knjižnica obitelji Lubin, Izabrane knjige iz Lubinove knjižnice*. Muzej grada Trogira, 12. – 18. lipnja 2000.

<sup>30</sup> Opširnije o Antoniju Lubinu vidjeti u: TOMASOVIĆ, Mirko. Ante Lubin, dantolog iz Trogira. *Mogućnosti*, br. 7/9, 1996., str. 114-120.; MULJACIĆ, Žarko. Novi podaci o životu i radu A. Lubina. *Mogućnosti*, br. 4-6/1999., str. 91-98.; VESELIĆ, Nenad. Intuicija i oprez u dantizmu Antonija Lubina. *Vartal* 1-2/2002., str. 95-100.

Knjiga nije posebno upisana u glavnu inventarnu knjigu Muzeja grada Trogira.

### Zaključak

- Budući da većina knjiga iz knjižnice Lubin datira iz 19. st., a samo manji dio s početka 20. st., te su knjige po starosti i po vrijednosti muzejski predmeti.
- Knjižnicu treba sačuvati kao posebnu zbirku. Napominjemo da ona sadržava i arhivsku građu obitelji Lubin. Izbor građe iz arhiva, zajedno s knjižnicom, vjerojatno će u novome muzejskom postavu nakon obnove zgrade Muzeja – palače Garagnin-Fanfogna, dostojno predstaviti tu trogirsku građansku obitelj i djelovanje njezinih istaknutih članova važno za povijest grada Trogira.

## KNJIŽNICA MARKA PEROJEVIĆA

Knjižnica tog Trogirana koji je proučavao filozofska i sociološka djela, a posebice prošlost hrvatskog naroda, te najveći dio svojih radova posvetio iznimno bogatoj povijesti svoga rodnoga grada i njegove okolice, okuplja stručna djela, povijesnu periodiku te najveći dio njegovih objavljenih rukopisa. Među ostalima, u knjižnici se ističu ova djela: Ivan Lucić, *Memorie istoriche di Tragurio*, tiskano u Veneciji 1683.; tri primjerka *Povijesti grada Trogira* Pavla Andreisa koje je Marko Perojević 1908. g. izdao o vlastitom trošku, sa zanimljivim predgovorom i komentarom te Strohalovo izdanje *Statut i reformacija grada Trogira* iz 1915.



Slika 9. Dr. Don Ivan Delalle



Slika 10. Knjižnica Slade-Šilović, foto Joško Ćurković

g.<sup>31</sup> Knjige su upisane u inventarnu knjigu knjižnice Marka Perojevića (Muzeja grada Trogira). Izložene su u ormaru nekadašnje blagovaonice – danas ureda kustosa, a dostupne su i javnosti.

### Zaključak

- Izbor građe iz arhiva Marka Perojevića, zajedno s knjižnicom, vjerojatno će u novome muzejskom postavu dostojno predstaviti tog Trogirana i njegovo djelovanje važno za povijest grada Trogira.

### KNJIŽNI FONDOVI

Za sada se, zbog nedostatka prostora, knjižni fondovi Muzeja grada Trogira čuvaju u kutijama, u muzejskoj čuvaonici. To su fondovi:

- don Ivana Delalle
- obitelji Slade-Šilović

<sup>31</sup> PAŽANIN, Ivan. Doprinos poznavanju knjižnice i bibliografije Marka Perojevića. *Glasnik Društva bibliotekara* 4, Split, 1996., str. 23-35.

- don Iva Đurđevića
- Gradske ljekarne Trogir
- obitelji Antičević
- Iva Prge, Okrug Gornji.

Riječ je uglavnom o knjigama iz 20. st. koje nisu upisane u inventarne knjige, samo je načinjen njihov popis u WORD i EXCEL programu.

### Zaključak

- Stare i rijetke knjige objavljene do 20. st. – muzejski predmeti.
- Knjižnice – muzejske zbirke.
- Odrediti standard popisivanja – inventariziranja: M++ ili K++ program.
- Nove knjige tiskane od 20. st. nadalje – upotrebljavati za edukativne djelatnosti Muzeja.
- Svu knjižnu građu učiniti dostupnom javnosti.
- Osnovati trezorsku građu u bibliotekama – „trezorski materijal u biblioteci“.<sup>32</sup>

Nadamo se da će ova naša praktična muzejska iskustva i promišljanja o ulozi i prezentaciji knjižne građe u muzejima pridonijeti suvremenim muzeološkim promišljanjima i muzejskoj praksi u svezi s knjižnom građom u muzejima.

### LITERATURA

Alilović, Ivan, Perojević Marko. *I. Alilović, Bibliografija hrvatskih pisaca Bosne i Hercegovine između dvaju ratova*. Zagreb, 1989., str. 158-159.

Božić Bužančić, Danica. *Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu*. Split, 1995.

<sup>32</sup> BREILLAT, Pierre. Les réserves précieuses dans les bibliothèques. *Bulletin de l'Unesco à l'intention des bibliothèques*, juillet-août 1965., vol. XIX., n° 4, p. 186-207. et septembre-octobre 1965., vol. XIX., n° 5, p. 270-283.

Breillat, Pierre. Les réserves précieuses dans les bibliothèques. *Bulletin de l'Unesco à l'intention des bibliothèques*, juillet-août 1965, vol. XIX, n° 4, p. 186-207 et septembre-octobre 1965, vol. XIX, n° 5, p. 270-283.

Cega, Fani. Povijest knjižnice obitelji Garanjin Fanfonja u Trogiru s posebnim osvrtom na namještaj i stare kataloge. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 29., 1996., str. 129.-137.

Cega, Fani. *Izložba pergamena zbirke Garagnin Fanfogna u Muzeju grada Trogira*. Papinske bule. Muzej grada Trogira, 7. – 16. studenog 1997.

Cega, Fani Knjižnica Garaganin Fanfogna u Muzeju grada Trogira, *Informatica Museologica*, 1-2 1998., Muzejski dokumentacijski centar, str. 52.- 59.

Celio Cega, Fani. Pergamenti obitelji Fanfogna i Garagnin u Muzeju grada Trogira vezani za povijest Trogira. *Glasnik Društva bibliotekara*, br. 6/1999., str. 32-44.

Coce, don Frano. Trogirski kanonici po ukinuću biskupije. *List biskupije splitsko-makarske*, br. 3,4 i 5, Split, 1939., str. 52-53.

Dujmović, Dubravka. Knjižnica Dridskog samostana sv. Ante na Čiovu kod Trogira; u: *Župa sv. Jakova, Čiovo-Trogir* (ur. Danka Radić). Trogir, 2005., str. 47-48.

Garanjanin, Ivan Luka. *Ekonomsko-politička razmišljanja o Dalmaciji* (ur. Danica Božić-Bužančić). Split, 1995.

Jurić, Šime. Stara i rijetka građa. *Standardiziranje kataložne obrade stare i rijetke tiskane građe*. Zagreb, 10. – 11. prosinca 1992., Nacionalna i sveučilišna biblioteka Zagreb, 1993., str. 1-6.

Maschek, Luigi. *Manuale del regno di Dalmazia per l'anno 1873*. Zara, 1873.

Morović, Hrvoje. O trogirskoj knjižnici Garanjin-Fanfonja. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 3-4, Zagreb, 1964., 95-106.

Morović, Hrvoje. *Izbor iz djela*. O trogirskoj knjižnici Garanjin-Fanfonja, Split, 1988., 211-233.

Muljačić, Žarko. Novi podaci o životu i radu A. Lubina. *Mogućnosti*, br. 4-6/1999., str. 91-98.

*Opća enciklopedija*. JLZ, sv. 6., Zagreb, 1980., str. 382.

Pažain, Ivan. Jedna zaboravljena obljetnica. *Vartal* 1-2/1995., str. 179-187.

Pažanin, Ivan. Doprinos poznavanju knjižnice i bibliografije Marka Perojevića. *Glasnik Društva bibliotekara* 4, Split, 1996., str. 23-35.

Radić, Danka. Knjižnica Antuna Lubina u Muzeju grada Trogira. *Informatica Museologica* 29(1-2) 1998., Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 1998., str. 59-62.

Radić, Danka. Roko Slade Šilović i Mirko Slade Šilović. Zbornik radova *Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj*. Muzej Slavonije, Osijek, 1999., str. 181-192.

Radić, Danka. Knjižnica obitelji Slade-Šilović. *Prilozi za povijest Dalmacije* 21, Split, 2006./2007., str. 175-205.

Radić, Danka. *Pomorska obitelj Moretti*. Trogir – Rijeka, 2008.

Sentinella, Frane. Sjećanja i napomene o još nekim Trogiranima svećenicima – piscima. *Jasna zraka*, 7-8, 9-10/1978., str. 9-12.

Stipišić Jakov. Regesta pergamena iz Zbirke obitelji Fanfogna Garagnin u Muzeju grada Trogira (Dio prvi – Isprave XIII., XIV. i XV. stoljeća). *Zbornik OPZ HAZU* 20, Zagreb, 2002., 289-321.

Stipišić, Jakov. Regesta pergamena iz Zbirke obitelji Fanfogna Garagnin u Muzeju grada Trogira (Dio drugi – Isprave XVI., XVII. i XVIII. stoljeća). *Zbornik OPZ HAZU* 21, Zagreb, 2003., 279-319.

Šidak, Jaroslav. Marko Perojević (U povodu 10-godišnjice smrti). *Historijski zbornik*, god. VI., br. 1-4, Zagreb, 1953., 149-152.

Tomasović, Mirko. Ante Lubin, dantolog iz Trogira. *Mogućnosti*, br. 7/9, 1996., str. 114-120.

Tomasović, Mirko. Ante Lubin, dantolog iz Trogira. *Mogućnosti*, br. 7/9, 1996., str. 114-120.

Trauguriensis, Svećenici – pisci iz Trogira. *Jasna zraka*, 3-4/1978., str. 15-17.

Traguriensis, Trogiranin Dr. Ante Lubin – Dantista. *Jasna zraka*, 11-12/1981., str. 9-10.

Veselić, Nenad. Intuicija i oprez u dantizmu Antonija Lubina. *Vartal* 1-2/2002., str. 95-100.

## THE ROLE AND PRESENTATION OF BOOK HOLDINGS IN TROGIR MUNICIPAL MUSEUM

*Not only the Garagnin-Fanfogna library but also the Lubin library is kept in Trogir Municipal Museum, in addition to the library of Msgr Marko Perojević, all of which tells of the interest and culture of the aristocratic and burgher families during the 19<sup>th</sup> century in Trogir. From these libraries, the book Dante spiegati con Dante e polemiche dantesche, a work of the most prominent member of the Lubin family, Antonio Lubin (1809-1900) and some of the books from the Garagnin-Fanfoga library have been picked out and exhibited in the display of the museum, in the collection of modern cultural history.*

*By various donations, Trogir Municipal Museum came into the possession of part of the book holdings of the prominent Trogir cleric, archaeologist, art historian and writer Msgr Ivan Delalla (1892-1968) and of Msgr Ivo Đurđević, as well as some of the books and periodicals of the Slade-Silović family.*

*The paper puts forward some considerations about the role and presentation of book material in museums, which, we hope, will contribute to contemporary museological thinking and to museum practice in connection with book material in museums.*



## ZBIRKA UMJETNIČKIH KNJIGA I REPRODUKCIJA KAO DIO FONDA KNJIŽNICE STROSSMAYEROVE GALERIJE STARIH MAJSTORA HAZU

### INDIRA ŠAMEC FLASCHAR

Strossmayerova galerija starih majstora HAZU, Zagreb  
*isamecflaschar@hazu.hr*

Skupljanje, obrada i izlaganje muzejskih predmeta – bile to slike, skulpture, predmeti umjetničkog obrta ili druga vrsta građe – nužno prati zanimanje za literaturu koja produbljuje stručna znanja o tim predmetima, valorizira ih i tako pridonosi boljem razumijevanju zbirke, istodobno povećavajući i njezinu vrijednost. Zanimanje skupljača za takve publikacije svjedoči o intelektualnoj dimenziji njihova kolekcionarskog djelovanja; ono je vezano za želju da se što više sazna o određenom ulomku baštine koji je privukao skupljačevu pozornost.

Upravo je stoga i osnivač najveće zbirke slika majstora europskih renesansnih i baroknih slikarskih škola u Hrvatskoj, biskup Josip Juraj Strossmayer (1815. – 1905.)<sup>1</sup>, usporedo sa skupljanjem umjet-

nina<sup>2</sup>, od 1860-ih godina počeo sustavno nabavljati povijesnoumjetnička izdanja o djelima, umjetnicima i razdobljima za koja su te umjetnine vezane. U toj namjeri biskupu su pomagali isti rimski suradnici koje je zadužio za nabavu slika. Uz glavnog posrednika, Nikolu Voršaka (1836.

---

nih projekata u hrvatskoj povijesti druge polovice 19. st. Doktor filozofije (Pešta, 1834.) i doktor teologije (Beč, 1842.). Godine 1849. imenovan bosansko-srijemskim biskupom. Iscrpnije u: Šanjek, Franjo. *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996., str. 414-423.; Flego, Višnja. Strossmayer, Josip, Juraj. // *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* [glavni urednik Žarko Domljan], sv. 2. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1996., str. 288-289.; Sirotković, Hodimir. Život i djelo đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera. // *Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer, Zagreb, 19. svibnja 2005. – Đakovo, 20. svibnja 2005.: zbornik radova*. Zagreb: HAZU, 2006., str. 25-34.

<sup>2</sup> Tijekom cijele druge polovice 19. st. neprekidno traje Strossmayerova intenzivna skupljačka djelatnost. Iscrpnije u: Schneider, Artur. Strossmayer kao sabirač umjetnina. // *Spomenica o pedesetoj godišnjici Strossmayerove galerije*. Zagreb: JAZU, 1935., str. 51-64.; Zlamalik, Vinko. Biskup Josip Juraj Strossmayer kao sabirač umjetnina. // *Međunarodni znanstveni skup Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera [Osijek, Đakovo 15. do 17. svibnja 1990.]: zbornik radova*. Osijek: Filozofski fakultet, 2008., str. 581-592.; Dulibić, Ljerka. Istraživanje podrijetla slika u Strossmayerovoj galeriji u Zagrebu – odabrani primjeri iz zbirke talijanskoga slikarstva. *Peristil* 48(2005), 53-64.; Pasini Tržec, Iva; Ljerka Dulibić. Slike u Strossmayerovoj galeriji starih majstora nabavljene u Rimu do 1868. godine. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 32(2008) [citirano: 2011-12-15]. Dostupno na: <http://www.hart.hr/uploads/documents/1216.pdf>; Dulibić, Ljerka; Iva Pasini. Canon Raffaele Bertinelli's collection of paintings and bishop Josip Juraj Strossmayer. *Acta historiae artium* 51(2010), [289]-306.

<sup>1</sup> Josip Juraj Strossmayer (Osijek, 4. veljače 1815. – Đakovo, 8. travnja 1905.), bosansko-srijemski i đakovački biskup, erudit i teolog, političar, inicijator i pokrovitelj najvažnijih nacionalnih kulturno-prosvjetnih i znanstve-

– 1880.)<sup>3</sup>, kanonika Zavoda svetoga Jeronima u Rimu, od 1870-ih godina, a poglavito nakon kanonikove smrti, novinar i publicist Imbro Ignjatijević Tkalac (1824. – 1912.)<sup>4</sup> zauzima istaknuto mjesto bisku-

pova savjetnika za politička i umjetnička pitanja. U pismima upućenima biskupu, koja se čuvaju u fondu Strossmayerove ostavštine u Arhivu HAZU<sup>5</sup>, uz iscrpne izvještaje o ponuđenim slikama i umjetničkim zbirka te o tijeku njihove kupoprodaje, nalazimo i dragocjene podatke koji pokazuju da je Tkalac pomno pratio i kritički promišljao onodobno izdavačko stvaralaštvo te da je za biskupa nabavljao naslove s područja koja su ga zanimala, posebice vodeći brigu o njegovim povijesnoumjetničkim interesima.<sup>6</sup>

<sup>3</sup> Nikola Voršak (Ilok, 6. prosinca 1836. – Rim, 4. veljače 1880.), doktorirao je teologiju u Beču i bio profesor na đakovačkoj bogosloviji. Ubrzo nakon što je 1863. preuzeo dužnost kanonika u Kaptolu svetoga Jeronima u Rimu, postaje i jedan od ključnih posrednika i savjetnika biskupa Josipa Jurja Strossmayera za nabavu umjetnina. U fondu Strossmayerove ostavštine u Arhivu HAZU sačuvana je bogata korespondencija Voršaka i Strossmayera koja svjedoči o njegovoj velikoj ulozi u oblikovanju Zbirke starih majstora. Više o tome vidjeti u: Dulibić, Lj. *Nav. dj.* (bilj. 2.) i Pasini Tržec, I.; Lj. Dulibić. *Nav. dj.* (bilj. 2.). Za vrijeme Prvoga vatikanskog koncila (1869. – 1870.) bio je i biskupov „službeni teolog-savjetnik“. Više o Voršaku vidjeti u: Šuljak, Andrija. Biskup Josip Juraj Strossmayer i Zavod sv. Jeronima u Rimu. // *Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer...Nav. dj.* (bilj. 1.), str. 315.; Rajič, Petar. Grobnica Zavoda svetog Jeronima na groblju „Campo Verano“ u Rimu. // *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima (1901.-2001.): zbornik u prigodi stoljetnice Papinskoga hrvatskog zavoda svetog Jeronima* uredio Jure Bogdan. Rim; Zagreb: Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima: Glas Koncila, 2001., str. 669.; Vince, Zlatko. *Putovima hrvatskoga književnog jezika: lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990., str. 580.

<sup>4</sup> Imbro (Emerik, Mirko) Ignjatijević Tkalac (Karlovac, 6. svibnja 1824. – Rim, 4. siječnja 1912.), publicist i novinar, pisac ekonomskih, pravnih i teoloških studija, strani diplomat. Bio je predstavnik hrvatske intelektualne elite (studirao je filozofiju i pravo u Beču, Berlinu, Parizu, Rimu, Münchenu, Zagrebu i doktorirao u Heidelbergu), poliglota i dobar poznavalac političkih i gospodarskih prilika u Europi. Zbog političkih je razloga 1860-ih emigrirao te potom 1871. postao službenikom

vlade Ujedinjene Italije. Kao diplomatski oponomoćenik talijanske vlade na Prvome vatikanskom koncilu, Tkalac je na središnjim koncilskim raspravama o papinskoj nepogrešivosti izvještavao o inicijativi biskupa Strossmayera. Detaljnije o Tkalcu vidjeti u: Dvoržak, Stanko. Imbro Ignjatijević Tkalac: život i djelo. *Starine* 52(1962), 333-419.; Feldman, Andrea. Imbro Ignjatijević Tkalac (1824. – 1912.): pogovor. // Tkalac, Imbro. *Mladenačke uspomene iz Hrvatske: (1749. – 1823., 1824. – 1843.)*. Karlovac: Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić, 2002., str. 259-271.; Kolar, Mira. Život i rad Imbro Ignjatijevića Tkalca. // Tkalac, Imbro Ignjatijević. *Hrvatsko gospodarstvo polovicom XIX. stoljeća: izvještaji carsko-kraljevskom ministarstvu u Beču*, Zagreb: Dom i svijet, 2004., str. [9]-22.

<sup>5</sup> U fondu Strossmayerove ostavštine u Arhivu HAZU čuvaju se 42 pisma Imbre Tkalca upućena biskupu Strossmayeru od 1874. do 1896. g., koja rasvjetljavaju ulogu i značenje Tkalca kao važnog posrednika u popunjavanju Strossmayerove zbirke slika. Iscrpnije vidjeti u: Pasini Tržec, Iva; Ljerka Dulibić. Doprinos Imbre I. Tkalca (i G. B. Cavalcasellea) formiranju zbirke biskupa J. J. Strossmayera. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 34(2010), 201-210. Najljepše zahvaljujem kustosicima Strossmayerove galerije Ljerki Dulibić i Ivi Pasini Tržec na savjetima i svesrdnoj pomoći pri istraživanju te korespondencije.

<sup>6</sup> Analizirajući Tkalčeve izvještaje, I. Pasini Tržec i Lj. Dulibić zaključuju: *Iako se često u*

U pismu od 11. travnja 1881.<sup>7</sup>, dakle tri i pol godine prije svečanoga otvorenja Zbirke za javnost, Tkalac iz Rima izvještava Strossmayera o novoj umjetničkoj akviziciji<sup>8</sup>, a u poglavlju o knjigama zaključuje: *O knjigama o umjetnosti mislim da sada imate sve nemačke i francuske, koje više ili manje vrede i treba da se u biblioteki nalaze. Ne znam da li još koja važnija vam fali, osim velikih i vrlo skupih dela kojih poradi ogromnih cena nisam smio kupiti [...]. Dobro bi bilo da naložite vašem sekretaru ili bibliotekaru da popiše sve vaše knjige o umjetnosti i da mi popis njihov pošalje, da vidim, ako li se ima jošte što nadopuniti, jer kad mene nestane, ne znam, ima li još tko se ovim stvarima bavi, da vam može biblioteku kompletirati.*<sup>9</sup> Važno je napomenuti da razlog Strossmayerova zanimanja za tu specijalističku literaturu nije bio isključivo bibliofilске nego eruditske prirode<sup>10</sup> – bila je to ljubav prema knji-

*pismima upućenima biskupu žalio da mu od službe ne ostaje puno vremena, ipak je stizao aktivno sudjelovati u upotpunjavanju biskupove zbirke umjetničkih knjiga i albuma s fotografijama slavniđ djela slikarstva, kiparstva i arhitekture, i zbirke umjetnina; u: Pasini Tržec, I.; Lj. Dulibić. Nav. dj. (bilj. 5.), 201.*

<sup>7</sup> Tkalac Strossmayeru, Rim, 11. travnja 1881. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 21.

<sup>8</sup> Pasini Tržec, I.; Lj. Dulibić. Nav. dj. (bilj. 5.), 208., (bilj. 53.).

<sup>9</sup> Isto kao bilj. 7.

<sup>10</sup> To potvrđuje zapažanje mons. dr. sc. Marina Srakića, dobrog poznatelja fonda Strossmayerove osobne knjižnice: *Biskup Josip Juraj Strossmayer nije bio bibliofil koji je kupovao rijetke vrijedne stare ili nove knjige da mu rese salone i sobe, nego da ih čita. Njegove knjige dokaz su i danas da ih je čitao i kako ih je čitao. Čitao ih je s olovkom u ruci, temperamentno, otvoreno, čuvstveno, vatreno, nekada i svadljivo. Brojne bilješke i*

gama i želja za produbljivanjem znanja o umjetničkim djelima s kojima je dolazio u doticaj. Zato možemo reći da je Strossmayerova zbirka knjiga i reprodukcija umjetničkih djela, putem koje se biskup upoznao s rezultatima tada recentnih povijesnoumjetničkih istraživanja<sup>11</sup>, bila i svojevrsni meritorni vodič pri dataciji i atribuciji njegovih akvizicija. U tom smislu iznimno su mu važni bili savjeti i upute Izidora Kršnjavoga (1845. – 1927.)<sup>12</sup>, koji je biskupa molio da mu

*primjedbe na rubovima i u samom tekstu knjiga svjedoci su njegovih raspoloženja, odobravanja ili polemike; u: Srakić, Marin. Osobna biblioteka biskupa Josipa Jurja Strossmayera. // Međunarodni znanstveni skup Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera... Nav. dj. (bilj. 2.), str. 576. O čitateljskim navikama biskupa Strossmayera pisao je i Izidor Kršnjavi, njegov bliski prijatelj (do razlaza zbog političkih razloga 1884. g.), u članku objavljenome nedugo nakon biskupove smrti: *Strossmayer je bio vrlo načitan i bavio se je u mladim godinama ne samo teologijom i filozofijom, nego i matematikom i prirodnim znanostima. [...]* Poslije koncila bavio se Strossmayer poglavito čitanjem knjiga o umjetnosti a proučavao je najradije francuske knjige o povjesti umjetnosti; u: Kršnjavi, I. O biskupu Strossmayeru. // *Strossmayer koledar* 1(1907), 125.*

<sup>11</sup> U tom smislu Artur Schneider zaključuje (...) *da se utvrđivanje i formiranje jednog određenog naziranja na umjetnost nije u njega [biskupa Strossmayera] razvijalo isključivo na osnovu vizuelnih dojmova, nego od najveće česti na osnovu produbljenog studija historije umjetnosti same. Bogata biblioteka biskupova posvjedočava nam taj ozbiljni i savjesni studij;* u: Schneider, Artur. Strossmayer i religiozno slikarstvo njemačkih nazarenaca. *Rad JAZU* 252(1935) [citirano: 2011-12-15]. Dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/?sitext=107>.

<sup>12</sup> Izidor Kršnjavi (Našice, 22. travnja 1845. – Zagreb, 3. veljače 1927.), povjesničar umjetnosti, slikar i političar. Studirao je povijest umjetnosti, filozofiju i pravo u Beču te

nabavi literaturu<sup>13</sup> prijeko potrebnu za održavanje predavanja na novootvorenoj Katedri povijesti umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu.<sup>14</sup>

slikarstvo na akademijama u Beču i Münchenu. Potaknuo je osnivanje Društva umjetnosti (1878.), Muzeja za umjetnost i obrt (1880.) i Obrtne škole (1882.). Godine 1884. imenovan je prvim ravnateljem Strossmayerove galerije starih majstora. Kao predstojnik Odjela za bogostovlje i nastavu (1891. – 1895.) proveo je veći broj reformi u srednjoškolskoj i visokoškolskoj nastavi. Iscrpnije u: Kršnjavi, Isidor (Iso) [...]. // *Hrvatska enciklopedija* [glavni urednik Dalibor Brozović], sv. 6. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2004., str. 301-301.; Maruševski, Olga. *Iso Kršnjavi kao graditelj: izgradnja i obnova obrazovnih, kulturnih i umjetničkih objekata u Hrvatskoj*, 2., dop. izd. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2009.; Maruševski, Olga. Kršnjavi, Izidor. // *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, sv. 1. Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1995., str. 486-488.

<sup>13</sup> Kršnjavi mi piše, da mu pošaljem knjiga i drugih pomagala za predavanje. Evo, što ja o tomu mislim. Ja imam dost lijepu artistsičku biblioteku, ali bi želio, da ovd ostane, jer i ja kadšto, prem poleg mnogih svojih drugih poslova rijetko pogledam u koju toju knjigu; i jer želim, da se cijelom mojom sadašnjom bibliotekom obogati biblioteka tako zvana dijecezanska. Nego eto, molim Vas, da bi u sporazumljenju s g. Kršnjavijem na moj trošak nabavili nužnih knjiga, koje ostaju vlastitost Akademije, a Kršnjavi se njima poslužiti može. Dvije do tri stotine for. zasad će u tu svrhu dost biti, Strossmayer Račkom (Đakovo), 5. veljače 1878.; u: Šišić, Ferdo. *Korespondencija Rački-Strossmayer*, sv. 2. Zagreb: JAZU, 1929., str. 142. Vidjeti također: Maruševski, Olga. Izidor Kršnjavi i „Dnevnik“ njegove borbe za profesuru. *Radovi Odsjeka za povijest umjetnosti* 7(1981), 29.

<sup>14</sup> Kršnjavi je 1887. formalno imenovan izvanrednim profesorom Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. Nastupnim predavanjem iz predmeta Povijest umjetnosti i klasična umjetnička

Godine 1881., tri godine prije institucionaliziranja zbirke slika biskupa Strossmayera, odnosno njezine svečane predaje javnosti 9. studenoga 1884.,<sup>15</sup> Strossmayer je već *odpremio akademiji 217 koje bakroreza, koje akvarela, drvoreza i fotografija; 28 slika publikacije 'Arundel Society' i 50 raznih djela ob umjetnosti u 106 svezaka*.<sup>16</sup> Sedam godina poslije

arheologija, u ljetnom semestru 1878. g. započeo je proces konsolidacije visokoškolske nastave i povijesnoumjetničke struke. Voditeljem Katedre za povijest umjetnosti i klasičnu arheologiju, potom Katedre za povijest umjetnosti i kulture ostaje punih četrdeset godina. Tada je osmislio i *nacrtni za prvu biblioteku katedre, za koju je očekivao financijsku pomoć Strossmayera, s obzirom na to da nabava knjiga nije bila osigurana iz budžeta*. Jurković, Miljenko. Odsjek za povijest umjetnosti. // *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: monografija*. Zagreb: Filozofski fakultet, 1998., str. 138. Detaljnije o utemeljenju i vezama studija povijesti umjetnosti i Strossmayerove galerije vidjeti u: Maruševski, O. *Nav. dj.* (bilj. 13.), str. 23-39. i Jurković, M. *Nav. dj.*, str. 137-140.

<sup>15</sup> O povijesti utemeljenja i djelovanja Strossmayerove galerije iscrpnije u: Zlamalik, Vinko. *Strossmayerova galerija starih majstora Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Zagreb: JAZU, 1982., str. 5-20.; Dulibić, Ljerka. A history of the Strossmayer Gallery in Zagreb. *Journal of croatian studies* 43(2002), 115-150.; Šamec Flaschar, Indira. *Akademička galerija slika: bibliografija priloga o Strossmayerovoj galeriji starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 1842.-1946*. Zagreb: HAZU, Strossmayerova galerija starih majstora, 2011.

<sup>16</sup> Navod preuzet iz: Cepelić, Milko; Matija Pavić. *Biskup Josip Juraj Strossmayer*. Đakovo: Biskupski ordinarijat, 1994., str. 685. Cepelićevu tvrdnju ponovio je tajnik Akademije dr. Petar Matković u svom izvještaju pročitanoj na svečanoj sjednici JAZU 25. studenog 1881.: *Preuzvišeni darovatelj i*

biskup je uz zbirku bakroreza dva puta darovao *reprodukcije, fotografije, nacрте itd. – sve u vrijednosti od više tisuća forinti*,<sup>17</sup> te veći broj lijepo ilustriranih djela o umjetnosti.<sup>18</sup> U članku *Osobna biblioteka biskupa Josipa Jurja Strossmayera* mons. Marin Srakić zaključuje da je Strossmayeru u Đakovu ostalo *cca 400 svezaka knjiga i stručnih časopisa s područja povijesti umjetnosti, [...] nakon što je sa slikama poslao u biblioteku Galerije i preko 100 svezaka stručnih knjiga o slikarstvu i drugim granama primijenjene umjetnosti*.<sup>19</sup> S obzirom na to

---

osnovatelj galerije već je ovih dana poslao ovamo sbirku mjedoreza i drugih reprodukcija kano i njeka skupocjena djela umjetnička; u: Svečana sjednica Jugoslavenske akademije dne 25. studenoga: II. Izvještaj tajnika dra P. Matkovića. *Rad JAZU* 59(1881) [citirano: 2011-12-15]. Dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/?sitetext=107>. Već 1878. biskup Strossmayer u pismu Račkome najavljuje pošiljku: *Što se tiče pako mojih štampa i reprodukcija, ja ću ih odmah dati popisati. Kako malo bolje vrijeme uzbuđe, poslati ću ih u Zagreb na Akademiju*; u: Šišić, F. *Nav. dj.* (bilj. 13.), str. 142.

<sup>17</sup> Citat je preuzet iz članka neznalog dopisnika; u: Nov dar biskupa J. J. Strossmayera. *Obzor* [29], 218(1888-09-22), [3]. Cepelić također potvrđuje da biskup Strossmayer (1888.) *kolovoza 30. posla akademiji: dva bakroreza, 7 slika publikacije 'Arundel Society', 32 fotografije i 85 knjiga umjetničkog sadržaja*; u: Cepelić, M.; M. Pavić. *Nav. dj.* (bilj. 16.), str. 690.

<sup>18</sup> Citat je preuzet iz članka neznalog dopisnika; u: Strossmayerov dar akademiji. *Vienac* 21, 15(1889), 240.

<sup>19</sup> Mons. dr. sc. Marin Srakić održao je istoimeno predavanje na Međunarodnome znanstvenom skupu o Josipu Jurju Strossmayeru, 15. – 17. svibnja 1990. Srakić, M. *Nav. dj.* (bilj. 10.), str. 574. O osobnoj Strossmayerovoj knjižnici, danas u sastavu Biskupijske knjižnice,

da zasad nije poznato je li postojala dokumentacija o primopredaji knjiga, nije moguće precizno identificirati darovane knjige te utvrditi točan broj svezaka. No neosporno je da je taj knjižni nukleus, koji s pravom možemo smatrati začetkom buduće knjižnice Galerije, nastao u skladu s jednim od strateških razvojnih zadataka njezina tvorca i osnivača, a to je sustavno izgrađivanje zbirke. Taj će zadatak sve do danas ostati važnim strateškim ciljem svih ravnatelja Galerije.

Sačuvana Zbirka umjetničkih knjiga i reprodukcija<sup>20</sup> sadržava stotinjak knjiga iz 18. i 19. st. te šest mapa s oko četiri stotine reprodukcija. Riječ je o razmjerno maloj zbirci – maloj brojčano, ali ne i po vrsnoći građe. Sadržajno sam je raščlanila u nekoliko skupina: raznolika bioleksiografska djela; povijesno-umjetnički pregledi cjelokupne umjetničke baštine ili segmentarno predstavljene povijesti slikarstva, kiparstva, arhitekture; katalozi zbirki i galerijski vodiči; priručnici za skupljače i leksikoni monogramista; monografije o umjetnicima, gradovima i spomenicima sakralne arhitekture te poneka teorijska djela i djela s područja kulturne povijesti.

Biografski leksikoni umjetnika bili su Strossmayeru nezaobilazan i pouzdan izvori važnih podataka o životima i djeli-

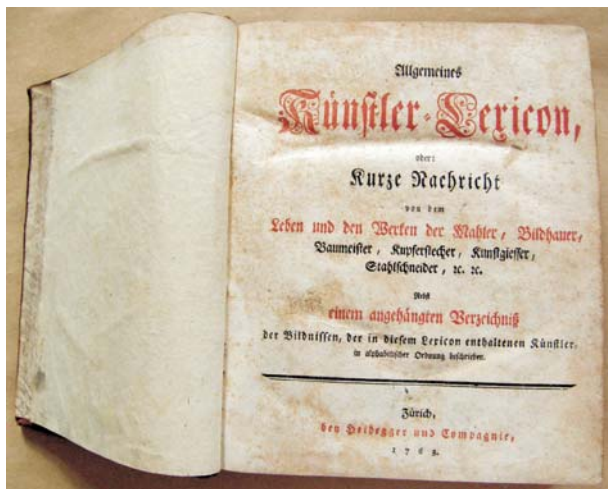
---

vidjeti još: Farkaš, Tihonija. *Osobna knjižnica Josipa Jurja Strossmayera. Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 129, 1(2001), 21-27.; Zovko, Tihonija, Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu. *Diacovensia* 18, 2(2006) [citirano: 2011-12-15]. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/47733>.

<sup>20</sup> Naziv teme ovoga rada preuzet je s pečata „Jugoslav. akademije ZBIRKA UMJETNIČ-KIH KNJIGA i REPRODUKCIJA“, često utisnutoga na darovanim reprodukcijama.

ma likovnih umjetnika zapadnoeuropskoga kulturnog kruga, podataka što ih je tada mlada disciplina povijesti umjetnosti strastveno prikupljala. Izdvojila bih klasik bioleksikografije – Vasarijeve *Vite...*,<sup>21</sup> koje su smatrane nezaobilaznim izvorom za proučavanje povijesti talijanske umjetnosti od 13. do 16. st., usprkos zamjerkama o neskrivenoj sklonosti firentinskoj školi, posebno Michelangelu, koje su taj leksikon pratile još od prvoga izdanja u 16. st. U Zbirci se nalazi izdanje iz 1807. – 1811.,<sup>22</sup> pothvat milanskog izdavača djela talijanskih klasika, uz 16 svezaka opremljenih kritičkim aparatom i reprodukcijama portretnih grafika te reprodukcijama grafika odabranih djela zastupljenih umjetnika.

U Zbirci je i Füsslijev *Allgemeines Künstler-Lexicon...*<sup>23</sup>, objavljen u Zürichu



Slika 1. Füssli, Johann Rudolf. *Allgemeines-Künstler lexicon: oder, Kurze Nachricht von dem Leben und den Werken der Mahler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Kunstgiesser, Stahlschneider. Zürich: Heidegger, 1763.*

Knjižnica Strossmayerove galerije HAZU, inv. br. 2885

<sup>21</sup> Giorgio Vasari (Arezzo, 30. srpnja 1511. – Firenca, 27. lipnja 1574.), talijanski slikar i arhitekt, poznatiji kao povjesničar umjetnosti i rodonačelnik žanra umjetničkih biografija. Vidjeti iscrpnije u: Kliemann, Julian. Vasari, Giorgio. // Oxford Art Online: Grove Art Online [citirano: 2011-12-19]. Dostupno na: <http://www.oxfordartonline.com/subscriber/>.

<sup>22</sup> Vasari, Giorgio. *Vite de' piu' eccellenti pittori scultori e architetti: illustrate con note*. 16 sv. Milano: Società tipografica de' classici italiani, 1807. – 11., Knjižnica Strossmayerove galerije HAZU (dalje u tekstu KSGHAZU), inv. br. 193.

<sup>23</sup> Füssli, Johann Rudolf. *Allgemeines-Künstlerlexicon: oder, Kurze Nachricht ....* Zürich: Heidegger, 1763. – 67., KSGHAZU, inv. br. 2885/I/II. Cjelovitu digitaliziranu inačicu 2. izd. identičnog naslova iz 1779. vidjeti u: Go-

1763. (sl. 1.). Iste je godine izašlo već peto izdanje leksikona *Abecedario pittorico...*<sup>24</sup>, kapitalnog djela za proučavanje talijanskih, a poglavito bolonjskih slikara. Za razliku od svoga bolonjskog prethodnika, Füssli na 772 stranice uz životopise slikara donosi i životopise ostalih likovnih umjetnika (kipara, graditelja, grafičara), uključujući i antičke umjetnike. Biografski korpus organizi-

ogle Books [citirano: 2011-12-19]. Dostupno na: [http://books.google.es/books?id=H49CAAAcAAJ&hl=hr&source=gbs\\_similarbooks](http://books.google.es/books?id=H49CAAAcAAJ&hl=hr&source=gbs_similarbooks).

<sup>24</sup> Djela talijanskoga povjesničara umjetnosti Pellegrina Antonija Orlandija (Bologna, 1659./60. – 1727.). Detaljnije vidjeti u: Cvetnić, Sanja. Valente fu questo pittore, dica ognuno che vuole: Federico Benković u tri biografske bilješke iz 18. stoljeća. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 27(2003.) [citirano: 2011-12-15]. Dostupno na: <http://www.hart.hr/uploads/documents/441.pdf>.

ran je abecednim redom i osuvremenjen dodanim rječnikom termina te bibliografijom korištenih izvora. Kao kompetentan leksikograf, Füssli<sup>25</sup> nije propustio registrirati podatke iz života i rada naših slikara Jurja Julija Klovića (1498. – 1578.) i Federika Benkovića (1667. – 1753.), što je, nažalost, promaknulo Ludwigu Winkelmannu u njegovu *Neues Malerlexikonu...*<sup>26</sup> iz 1830. g. Abbé de Fontenai<sup>27</sup> u svom je *Dictionnatre des artistes...*<sup>28</sup> iz 1776. proširio područje

svoga leksikografskog interesa, navodeći podatke o glazbenicima, glumcima, plesačima, tiskarima, urarima itd. Napokon, nezaobilazna je Zanijeva<sup>29</sup> *Enciclopedia metodica...*<sup>30</sup>, sveobuhvatni abecedarij umjetnika, s čijim je sadržajem bio i te kako dobro upoznat i naš prvi bioleksikograf Ivan Kukuljević Sakcinski (1816. – 1889.) u vrijeme rada na *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih*<sup>31</sup>. Nadalje, *Bilderatlas...*<sup>32</sup> gimnazijskog profesora, klasičnog filologa i vrsnog poznavatelja antičke povijesti i umjetnosti Rudolfa

<sup>25</sup> Johann Rudolf Füssli (Zürich, 5. rujna 1709. – 12. rujna 1793.), švicarski slikar, bakrorezac, povjesničar umjetnosti i leksikograf, u: Füssli, Johann Rudolf. *Nav. dj.* (bilj. 23.) bilježi biografske natuknice naših slikara Federika Benkovića: *Bencovich (Friedericus)*, [...], str. 44., i Jurja Julija Klovića: *Clovio (Julius)*, [...], str. 130. Više o Füssliju u: Treydel, Renate. Füssli, Rudolf, [...]. // *Allgemeines Künstlerlexikon: die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, sv. 46. München [etc.]: K. G. Saur, 2005., str. 169-170.

<sup>26</sup> Winkelmann, Ludwig. *Neues Malerlexikon zur nähern Kenntniß alter und neuer guter Gemälde nebst den Monogrammen*, Augsburg; Leipzig: Jenisch und Stage, 1830., KSGHAZU, inv. br. 2011. Cjelovitu digitaliziranu inačicu vidjeti u: Google Books [citirano: 2011-12-19]. Dostupno na: [http://books.google.hr/books/about/Ludwig\\_von\\_Winkelmanns\\_Edlen\\_auf\\_Uermiss.html?id=3-IZAAAAYAAJ&redir\\_esc=y](http://books.google.hr/books/about/Ludwig_von_Winkelmanns_Edlen_auf_Uermiss.html?id=3-IZAAAAYAAJ&redir_esc=y).

<sup>27</sup> Louis-Abel de Bonafous, abbé de Fontenai (Tarn, 3./4. svibnja 1736. – Pariz, 28. ožujka 1806.), francuski teolog, pisac, povjesničar umjetnosti, novinar. Vidjeti iscrpnije u: Gilot, Michel. Louis Bonafous de Fontenay (1736 – 1806). // *Dictionnaire des journalistes (1600-1789)* [citirano: 2011-12-19]. Dostupno na: <http://dictionnaire-journalistes.gazettes18e.fr/journaliste/088-louis-bonafous-de-fontenay>.

<sup>28</sup> Abbé de Fontenai. *Dictionnaire des artistes, ou notice historique et raisonnée des architectes, peintres, graveurs, sculpteurs [...] mechaniciens*, sv. 2. Pariz: Vincent, 1776.

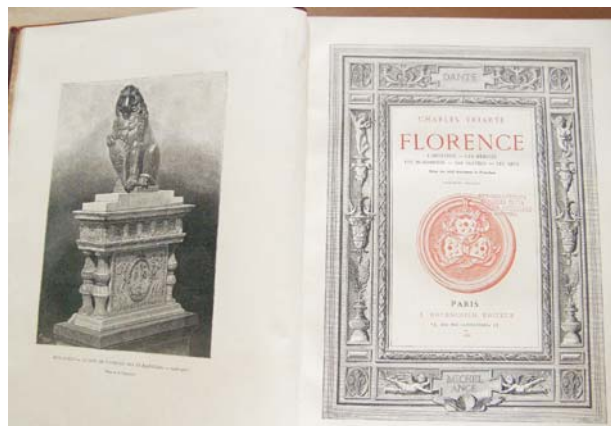
– 77., KSGHAZU, inv. br. 138/I/II. Cjelovitu digitaliziranu inačicu vidjeti u: Europeana [citirano: 2011-12-19]. Dostupno na: <http://www.europeana.eu/portal/record/04202/39258D82675D3F4D082084EDC75E57068A21D896.html>.

<sup>29</sup> Pietro Zani (Fidenza, 4. rujna 1748. – Parma, 12. kolovoza 1821.), talijanski pisac, povjesničar umjetnosti. Iscrpnije u: Benvenuti, Feliciano. Zani, Pietro. Oxford Art Online: Grove Art Online [citirano: 2011-12-19]. Dostupno na: <http://www.oxfordartonline.com/subscriber/>.

<sup>30</sup> Zani, Pietro. *Enciclopedia metodica criticoragionata delle belle arti*. 28 sv. Parma: Tipografia Ducale, 1819.-1922., KSGHAZU, inv. br. 924/I-XXVII. Izravan pristup digitalnim inačicama pojedinih svezaka omogućen je preko platformi za pretraživanje Google Boks i Europeana.

<sup>31</sup> Više o tome vidjeti u: Mance, Ivana. Kukuljevićev Slovník umjetnikah jugoslavenskih: povijest umjetnosti kao bibliografski univerzum. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 32(2008) [citirano: 2011-12-15]. Dostupno na: <http://www.hart.hr/uploads/documents/1215.pdf>.

<sup>32</sup> Menge, Rudolf. *Bilderatlas zur Einführung in die Antike Kunst*. Leipzig: E. A. Seemann, 1880., KSGHAZU, inv. br. 1803. Cjelovitu digitaliziranu inačicu vidjeti u: Universitätsbibliothek Heidelberg [citirano: 2011-12-25]. Dostupno na: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/menge1880>.



Slika 2. Yriarte, Charles. *Florence: l'histoire, les Medicis, les humanistes, les lettres, les arts*. 3e éd. Paris: J. Rothschild, 1881.

*Knjižnica Strossmayerove galerije HAZU, inv. br. 905*

Mengea (1845. – 1912.) slikovni je preglednik antičke baštine, prethodnica istoimenoga potpunijeg metodološkog priručnika i didaktičkog pomagala. *Annales...*<sup>33</sup>, koji su nastajali tijekom više desetljeća u redakciji Charlesa Paula Landon<sup>34</sup>, tekstualno i ilustrativno registriraju umjetničke zbirke, a pojedini svesci svojevrsni su galerijski vodiči.

Temeljitim i iscrpnim historiografskim i povijesnoumjetničkim prikazom Firence (sl. 2.) iz pera Charlesa Yriarte (1832. – 1898.)<sup>35</sup>, publicista i novinara, ujedno

<sup>33</sup> Landon, C. P., *Annales du Musée et l'École moderne des beaux-arts*, 38 sv. A Paris: C. P. Landon, 1801. – 31., KSGHAZU, inv. br. 4072.

<sup>34</sup> Charles Paul Landon (Nonant-le-Pin, 12. listopada 1760. – Pariz, 5. ožujka 1826.), francuski slikar, povjesničar umjetnosti. Iscrpnije u: Landon, Charles Paul. Oxford Art Online: Grove Art Online [citirano: 2011-12-19]. Dostupno na: <http://www.oxfordartonline.com/subscriber/>.

<sup>35</sup> Yriarte, Charles. *Florence: l'histoire, les Medicis, les humanistes, les lettres, les arts*. Paris: J. Rothschild, 1881., KSGHAZU, inv. br. 905.

i autora putopisnih opisa Istre, Dalmacije, Bosne i Hercegovine, završavam ovaj kratki pregled povijesnoumjetničkih knjiga iz Zbirke umjetničkih knjiga i reprodukcija.

Drugi dio Zbirke dokumentira i reprezentira tematski različite umjetničke sadržaje kojima je fotografija zajednička medijska podloga. Iz mnoštva građe istaknula bih fotografsku reprodukciju grafike Alexandera Maximiliana Seitz (1811. – 1888.)<sup>36</sup> *Sveti Kristofor* (sl. 3.) te reprodukciju *Starozavjetne teme* neutvrđenoga autora. Te

reprodukcije, naime, dopisanim rukopisnim posvetama ne samo legitimiraju “pošiljatelje“ Seitz i Franju Salghettija-Driolija (1811. – 1877.)<sup>37</sup>, nego i svjedoče o njihovu dubokom poštovanju biskupa Strossmayera i njegova mecenatskog dje-

<sup>36</sup> U mapi III. registrirane su 22 fotografske reprodukcije grafika Alexandera Maximiliana Seitz (München, 1811. – Rim, 15. prosinca 1888.), njemačkog slikara koji je od 1833. g. živio u Rimu, gdje se priključio skupini njemačkih slikara nazarenaca. Ondje upoznaje biskupa Strossmayera, koji mu je 1869. g. povjerio oslikavanje đakovačke katedrale. Od 1873., zajedno sa sinom Ludwigom Seitzom (Rim, 1. srpnja 1844. – Albano, 12. rujna 1908.), započinje taj posao. Iscrpnije u: Schneider, A. *Nav. dj.* (bilj. 11.), str. 31-38.

<sup>37</sup> U mapi VI. registrirane su četiri fotografske reprodukcije grafika kaširanih na kartone, s rukopisnim posvetama slikara Franje Salghettija-Driolija (Zadar, 19. ožujka 1811. – 15. srpnja 1877.), upućene biskupu Strossmayeru 1874., godinu dana nakon što je u dvorani Narodnog doma u Zagrebu bila izložena umjetnikova kompozicija *Jugoslavija* (MG-139), koju je biskup otkupio za Akademiju. Vidjeti u: Šamec Flaschar, I. *Nav. dj.* (bilj. 15.), str. 3., 50.





**Slika 3. St. Crostoforo, fotografska reprodukcija grafike Alexandera Maximiliana Seitzza (1811. – 1888.). Fotografija 245 x 159 mm, kaširana na karton 383 x 317 mm, sign. d. AMS 1884. Dolje naslov „SERVIRE DEO REGNARE EST“.**

**Desni donji kut: Posveta J. J. Strossmayeru na talij. jeziku „(...) Sua Exell. (...) Il Nostre grande Vescovo J. G. Strossmayer, Roma 1884“. Strossmayerova galerija HAZU, mapa III.**

lovanja. Posljednja reprodukcija nastala je u zadarskome fotografskom studiju Tomasa Burata<sup>38</sup>, najznačajnijeg fotografa 19. st. u Dalmaciji.

<sup>38</sup> Tomaso Burato (Dubrovnik, 27. ožujka 1840. – Zadar, 17. siječnja 1910.), najugledniji fotograf u Dalmaciji. Nakon završenog studija u Padovi dobio je titulu *maestra kemije i farmacije*. Od 1876. nositelj je i titule europskoga i kraljevskoga dvorskog fotografa. Godine 1878. nagrađen je počasnom diplomom na svjetskoj izložbi u Parizu i postao je članom Académie nationale agricole, manufacturière et commerciale. Prvi zavod za fotomehanički tisak u Dalmaciji utemeljio je 1884. g., a kra-

Fotografska reprodukcija zidnog oslika *Rođenje Isusovo* Ludwiga Seitzza (1844. – 1908.) dio je tematski objedinjenog kompleta od desetak snimaka pod nazivom *Stolna crkva u Đakovu*<sup>39</sup>, a autor fotografija je Hinko Krapek<sup>40</sup>. S lijeve

jem 1894. počeo je tiskati autorske razglednice. Izradio je nekoliko reprezentativnih albuma (osobito je poznata fotomonografija kulturno-umjetničke baštine Zadra iz 1894. g.). Iscrpnije u: Seferović, Abdulah. *Tomaso Burato: carski i kraljevski dvorski fotograf*. Zadar: Narodni muzej, 1990.; Seferović, Abdulah. *Fotografija u Zadru: 1848.-1850.* // *Fotografija u Hrvatskoj: 1848.-1951.*, MUO, Zagreb, 20. rujna – 20. studenog 1994./ uredio Vladimir Maleković. Zagreb: MUO, 1994., str. 185-187. i *Biografije i katalog*. Isto, str. 425.

<sup>39</sup> Nakon propalih pregovora s fotografom Ivanom Standlom biskup Strossmayer je zadatak cjelovitog fotografiranja đakovačke katedrale povjerio karlovačkom fotografu Hinku Krapeku. Album *Stolna crkva u Đakovu* objavljen je 1890. u Karlovcu i sadržava 54 fotografije crkve. U NSK sačuvan je originalni primjerak albuma. U Zbirci umjetničkih knjiga i reprodukcija identificirano je samo desetak fotografija (Strossmayerova galerija HAZU, mapa III.). Iscrpnije u: Damjanović, Dragan. *Fotografi đakovačke katedrale. Zbornik Muzeja Đakovštine* 8(2007), 15-18.; Kočevar, Sanda. *Iz starih albuma: karlovački fotografi (1850-1940) iz fundusa Gradskog muzeja*. Karlovac: Gradski muzej Karlovac, 2002., str. 31.

<sup>40</sup> Hinko Krapek (Brno, 27. ožujka 1841. – Maribor, 12. ožujka 1915.), jedan je od najznačajnijih fotografa i aktivnih sudionika društvenoga i gospodarskog života Karlovca u drugoj polovici 19. st. Od 1880. do 1884. djelovao je u Zagrebu, ali nakon neuspjelih pregovora o kupnji Standlova atelijera u Mesničkoj ulici odselio je u Karlovac, gdje je živio i radio do kraja 1890-ih, a onda se preselio u Maribor. Objavio je niz kvalitetnih albuma fotografija krajolika i građevina Hrvatske, uglavnom iz okolice Karlovca: *Priča o Plitvičkim jezerima* (1888.), fotomonografiju *Grad Karlovac i njegova okolica* (1889.), *Jubilarna gospodarska*

strane fotografijama je pridodan stilizirani otisak majstorovih stečenih priznanja i nagrada.

Kromolitografija slike Girolama dai Librija (1474. – 1555.), izvedena prema kopiji Edwarda Kaisera (1820. – 1895.) predstavlja zbirku od 18 reprodukcija u boji<sup>41</sup>, velikih formata, koje su bile didaktičko pomagalo na predavanjima Izidora Kršnjavoga, a pojedini primjerci povremeno su upotpunjavali stalni postav Galerije slika, dakle, bili su izloženi zajedno sa slikama. Inače, izdavač te zbirke reprodukcija Arundel Society osnovan je 1848. g. u Londonu radi promicanja znanja o djelima starih majstora. Objavljivanjem kromolitografija talijanskih umjetničkih djela, posebice zidnih oslika, nastojali su senzibilizirati javnost za očuvanje vrijedne europske umjetničke baštine.<sup>42</sup>

---

*izložba u Zagrebu* (1891.), *Otočac i Švica, Hrvatsko primorje, Vrbnik, Slunj*. Iscrpnije o Krapekovu radu u: Kočevar, S. *Nav. dj.* (bilj. 39.), str. 22-33.; *Biografije i katalog. Nav. dj.*, (bilj. 38.), str. 437. Najljepše zahvaljujem Sandi Kočevar, kustosici Gradskog muzeja Karlovac, na savjetima i darovanom katalogu.

<sup>41</sup> Strossmayerova galerija HAZU, mapa II.

<sup>42</sup> Društvo Arundel society nazvano je po Thomasu Howardu, grofu od Arundela (1585. – 1646.), prvome velikom britanskom kolekcionaru, pokrovitelju i ljubitelju umjetnosti. Vidjeti u: Thomas Howard Arundel, earl of, [...]. // Encyclopedia.com [citirano: 2011-12-25]. Dostupno na: [http://www.encyclopedia.com/topic/Thomas\\_Howard\\_earl\\_of\\_Arundel.aspx](http://www.encyclopedia.com/topic/Thomas_Howard_earl_of_Arundel.aspx).; Arundel, Thomas Howard, 2nd (or 14th) earl of Surrey, earl of Norfolk. *The New Encyclopaedia Britannica: in 32 volumes. /* [Robert McHenry, editor in chief]. 15th ed. Vol. 1. Chicago [etc.]: Encyclopaedia Britannica, 1995., str. 610. Društvo je do 1897. objavljivalo monografije, kromolitografije i fotografije, reproducirajući najbolja djela

Sljedeće reprodukcije svjedoče o dosezima kulturnih projekata fotografskog registriranja antičkih arhitektonskih spomenika i skulptura<sup>43</sup> te naših spomenika graditeljstva.<sup>44</sup> Standlova (1832. – 1897.)<sup>45</sup> mapa s 29 gotovo reportažnih fotografskih snimaka potresom devastirane baštine vrijedan je ilustrativni izvor za istraživanje povijesti Zagreba i okolice.<sup>46</sup>

---

europskih starih majstora radi popularizacije umjetnosti. Više o tome u: Button, Victoria. The Arundel Society – techniques in the art of copying. *Conservation Journal* 23(1997) [citirano: 2011-12-25]. Dostupno na: <http://www.vam.ac.uk/content/journals/conservation-journal/issue-23/the-arundel-society-techniques-in-the-art-of-copying/>.

<sup>43</sup> Antička arhitektura i skulpture prezentirane su na 61 fotografiji različitih formata, kaširanima na kartone, Strossmayerova galerija HAZU, mapa IV.

<sup>44</sup> Strossmayerova galerija HAZU, mapa VI.

<sup>45</sup> Ivan Standl (Prag, 27. listopada 1832. – Zagreb, 30. kolovoza 1897.), jedan je od prvih profesionalnih i najboljih zagrebačkih fotografa. U rodnom je gradu završio tehničku školu, a 1864. pojavljuje se u Zagrebu kao dokazani majstor fotografije, dobivši nagradu na Prvoj dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoj gospodarskoj izložbi. Svojim karakterističnim serijama oprema albume i mape fotografija *Jurjaves* (1867.), *Uspomena na I. obću hrvatsku učiteljsku skupštinu u Zagrebu* (1871.), *I. gospodarsko-šumarska izložba* (1891.) te dva albuma Zagreba (1895.). Autor je prve fotomonografije *Fotografične slike iz Hrvatske*, iz 1870. Dobitnik je brojnih nagrada i odlikovanja te nositelj naslova *službenoga fotografa Jugoslavenske akademije* (1874.), a bio je djelatni član Društva umjetnosti. Iscrpnije o Standlu vidjeti u: Grčević, Nada. *Fotografija devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1981., str. 62-84.; *Biografije i katalog. Nav. dj.* (bilj. 38.), str. 449.

<sup>46</sup> Godine 1881. Standl je izdao album *Slike zagrebačkoga potresa od 9. studenoga 1880.*



Slika 4. Album III.: fotografije umjetnina, [187?], 29 x 23 cm Sadržava 193 fotografije djela francuske (145) i španjolske (48) slikarske škole.

Knjižnica Strossmayerove galerije HAZU, inv. br. 4403

Naposljetku ističem četiri *Albuma* (sl. 4.) s ukupno 1 471 fotografijom djela europ-

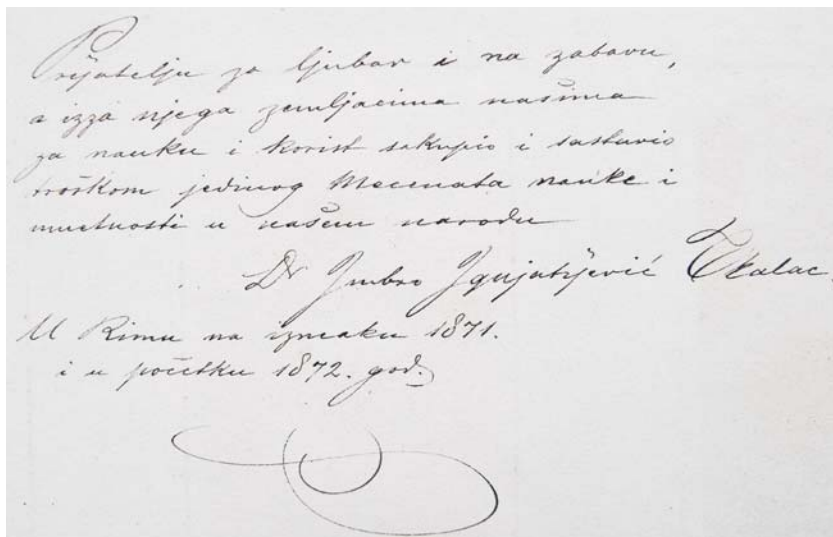
„Fotografijske snimke“ prikazuju oštećenja na brojnim javnim objektima (uglavnom crkvama i dvorcima) u Zagrebu i okolici, nastala nakon velikog potresa 9. studenoga 1880. g. Album obuhvaća 29 fotografija (formata 192 x 134 mm) kaširanih na kartone veličine 302 x 368 mm i čuva se u Zbirci umjetničkih knjiga i reprodukcija, Strossmayerova galerija HAZU, mapa VI. Digitalizirane inačice fotografija (u navedenom je albumu 18 fotografija), koje posjeduje fototeka Ministarstva kulture. Vidjeti u: Hrvatska kulturna baština [citirano: 2011-12-25]. Dostupno na: [http://www.kultura.hr/hr/Zbirke/Fototeka-kulturne-bastine/Potres-1880.-g.-Ura-na-juznom-zidu-obustavila-se/\(show\)/desc](http://www.kultura.hr/hr/Zbirke/Fototeka-kulturne-bastine/Potres-1880.-g.-Ura-na-juznom-zidu-obustavila-se/(show)/desc).

skih slikarskih škola te antičkih zidnih oslika i skulptura, koje je u razdoblju od 1871. (sl. 5.) do 1874. g. biskupu Strossmayeru poslao već spomenuti Imbro Ignjatijević Tkalac.<sup>47</sup>

Zbirka umjetničkih knjiga i reprodukcija fizički je bila odvojena od otvorenoga i dostupnoga glavnoga knjižničnog korpusa, ali se nikada nije profilirala kao zasebna zbirka. Do 2004. g. čuvala se u spremnici, u vrlo neprikladnim uvjetima, zajedno sa slikama iz fundusa Strossmayerove galerije. Nakon sanacije depoa i preventivnih zaštitnih mjera ta je građa konačno smještena u novu, namjensku spremnicu. S vremenom, zahvaljujući stručnoj obradi i brizi, Zbirka je počela poprimiti obrise autentičnog svjedočanstva kolekcionarstva 19. st. To je vrijeme početaka povijesnoumjetničke znanosti,

ali i vrijeme označeno kao utemeljiteljsko, *Grunderzeit*, na području muzejske djelatnosti. Ovaj rad, koji je začetak sustavnog istraživanja povijesti i fonda Zbirke,

<sup>47</sup> *Zajedno sa knjigama poslao sam vam Album sa 200 veduta talijanskih arhitektoničkih. Tim se dopunjava ili bolje rekoć svršava prelepa zbirka vaša, sadržavajuća sva najglavnija dela slikarstva, plastike, arhitekture što se može u fotografiji dobiti, k tome još i slike slavni muževa, Tkalac Strossmayeru, Rim, 17. siječnja 1874. Arhiv HAZU, XI A / Tka. Im. 1. Tkalac je poslao biskupu Strossmayeru ukupno pet *Albuma*, od toga su u Zbirci identificirana četiri primjerka (KSGHAZU, inv. br. 4401, 4402, 4403, 4700), a o postojanju petog albuma svjedoči samo navedeni citat.*



**Slika 5. Posveta biskupu Josipu Jurju Strossmayeru**  
 „Prijatelju za ljubav i na zabavu, a iza njega zemljacima našima za nauku i korist sakupio i sastavio troškom jedinog Mecenata nauke i umjetnosti u našem narodu  
 Dr. Imbro Ignjatijević Tkalac. U Rimu na izmaku 1871. i na početku 1872. god.“  
 Album: fotografije po znamenitim slikama talijanske škole, 1871., 43 x 33 cm  
 Sadržava 990 fotografija. Knjižnica Strossmayerove galerije HAZU, inv. br. 470

prvi je prilog u kojemu sam nastojala progovoriti „u njezino ime“ i predstaviti barem dio njezina bogatstva.

## LITERATURA

Arundel, Thomas Howard, 2nd (or 14th) earl of Surrey, earl of Norfolk. The New Encyclopaedia Britannica: in 32 volumes. / [Robert McHenry, editor in chief]. 15th ed. Vol. 1. Chicago [etc.]: Encyclopaedia Britannica, 1995., str. 610.

Benvenuti, Feliciano. Zani, Pietro. // Oxford Art Online: Grove Art Online [citirano: 2011-12-19]. Dostupno na: <http://www.oxfordartonline.com/subscriber/>.

Button, Victoria. The Arundel Society – techniques in the art of copying. Conservation Journal 23(1997) [citirano: 2011-12-25]. Dostupno na: <http://www.vam.ac.uk/content/journals/conservation-journal/issue-23/the-arundel-society-techniques-in-the-art-of-copying/>.

Cepelić, Milko; Matija Pavić. Biskup Josip Juraj Strossmayer. Đakovo: Biskupski ordinarijat, 1994.

Cvetnić, Sanja. Valente fu questo pittore, dica ognuno che vuole: Federico Benković u tri biografske bilješke iz 18. stoljeća. Radovi Instituta za povijest umjetnosti 27(2003) [citirano: 2011-12-15]. Dostupno na: <http://www.hart.hr/uploads/documents/441.pdf>.

Damjanović, Dragan. Fotografi đakovačke katedrale. Zbornik Muzeja Đakovštine 8(2007), 15-18.

Dulibić, Ljerka. A history of the Strossmayer Gallery in Zagreb. Journal of croatian studies 43(2002), 115-150.

Dulibić, Ljerka. Istraživanje podrijetla slika u Strossmayerovoj galeriji u Zagrebu – odabrani primjeri iz zbirke talijanskoga slikarstva. Peristil 48(2005), 53-64.

Dulibić, Ljerka; Iva Pasini. Canon Raffaele Bertinelli's collection of paintings and bishop Josip Juraj Strossmayer. Acta historiae artium 51(2010), [289]-306.

Dvoržak, Stanko. Imbro Ignjatijević Tkalac: život djelo. Starine 52(1962), 333-419.

Farkaš, Tihonija. Osobna knjižnica Josipa Jurja Strossmayera. Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije 129, 1(2001), 21-27.

- Feldman, Andrea. Imbro Ignatijević Tkalac (1824. – 1912.): pogovor. // Tkalac, Imbro. Mladenačke uspomene iz Hrvatske: (1749.-1823., 1824.-1843.). Karlovac: Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić, 2002., str. 259-271.
- Flego, Višnja. Strossmayer, Josip, Juraj. // Enciklopedija hrvatske umjetnosti [glavni urednik Žarko Domljan], sv. 2. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1996., str. 288-289.
- Gilot, Michel. Louis Bonafous de Fontenay (1736 – 1806). // Dictionnaire des journalistes (1600-1789) [citirano: 2011-12-19]. Dostupno na: <http://dictionnaire-journalistes.gazettes18e.fr/journaliste/088-louis-bonafous-de-fontenay>.
- Grčević, Nada. Fotografija devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1981., str. 62-84.
- Jurković, Miljenko. Odsjek za povijest umjetnosti. // Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: monografija, Zagreb: Filozofski fakultet, 1998., str. 137-140.
- Kliemann, Julian. Vasari, Giorgio. // Oxford Art Online: Grove Art Online [citirano: 2011-12-19]. Dostupno na: <http://www.oxfordartonline.com/subscriber/>.
- Kočevar, Sanda. Iz starih albuma: karlovački fotografi (1850-1940) iz fundusa Gradskog muzeja. Karlovac: Gradski muzej Karlovac, 2002., str. 22-33.
- Kolar, Mira. Život i rad Imbre Ignatijevića Tkalca. // Tkalac, Imbro Ignatijević. Hrvatsko gospodarstvo polovicom XIX. stoljeća: izvještaji carsko-kraljevskom ministarstvu u Beču, Zagreb: Dom i svijet, 2004., str. [9]-22.
- Kršnjavi, I. O biskupu Strossmayeru. // Strossmayer koledar 1(1907), 125.
- KršnjaviI, Isidor (Iso). Hrvatska enciklopedija [glavni urednik Dalibor Brozović], sv. 6. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2004., str. 301.
- Landon, Charles Paul. Oxford Art Online: Grove Art Online [citirano: 2011-12-19]. Dostupno na: <http://www.oxfordartonline.com/subscriber/>.
- Mance, Ivana. Kukuljevićev Slovník umjetnikah jugoslavenskih: povijest umjetnosti kao bibliografski univerzum. Radovi Instituta za povijest umjetnosti 32(2008) [citirano: 2011-12-15]. Dostupno na: <http://www.hart.hr/uploads/documents/1215.pdf>.
- Maruševski, Olga. Izidor Kršnjavi i »Dnevnik« njegove borbe za profesuru. Radovi Odsjeka za povijest umjetnosti 7(1981), 29.
- Maruševski, Olga. Kršnjavi, Izidor. Enciklopedija hrvatske umjetnosti, sv. 1. Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1995., str. 486-488.
- Maruševski, Olga. Iso Kršnjavi kao graditelj: izgradnja i obnova obrazovnih, kulturnih i umjetničkih objekata u Hrvatskoj, 2., dop. izd. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2009.
- Nov dar biskupa J. J. Strossmayera. Obzor [29], 218(1888-09-22), [3].
- Pasini Tržec, Iva; Ljerka Dulibić. Doprinos Imbre I. Tkalca (i G. B. Cavalcasellea) formiranju zbirke biskupa J. J. Strossmayera. Radovi Instituta za povijest umjetnosti 34(2010), 201-210.
- Pasini Tržec, Iva; Ljerka Dulibić. Slike u Strossmayerovoj galeriji starih majstora nabavljene u Rimu do 1868. godine. Radovi Instituta za povijest umjetnosti 32(2008) [citirano: 2011-12-15]. Dostupno na: <http://www.hart.hr/uploads/documents/1216.pdf>.
- Rajič, Petar. Grobnica Zavoda svetog Jeronima na groblju „Campo Verano“ u Rimu. // Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima (1901.-2001.): zbornik u prigodi stoljetnice Papinskoga hrvatskog zavoda svetog Jeronima/ uredio Jure Bogdan. Rim; Zagreb: Papinski hrvatski zavod Svetog Jeronima: Glas Koncila, 2001., str. 669.
- Schneider, Artur. Strossmayer i religiozno slikarstvo njemačkih nazarenaca. Rad JAZU 252(1935) [citirano: 2011-12-15]. Dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/?sitetext=107>.
- Schneider, Artur. Strossmayer kao sabirač umjetnina. // Spomenica o pedesetoj godišnjici Strossmayerove galerije. Zagreb: JAZU, 1935., str. 51-64.
- Seferović, Abdulah. Fotografija u Zadru: 1848.-1850. // Fotografija u Hrvatskoj: 1848.-1951., MUO, Zagreb, 20. rujna – 20. studenog 1994. / uredio Vladimir Maleković. Zagreb: MUO, 1994. Str. 185-187.
- Seferović, Abdulah, Tomaso Burato: carski i kraljevski dvorski fotograf. Zadar: Narodni muzej, 1990.
- Sirotkoić, Hodimir. Život i djelo đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera. // Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer, Zagreb, 19. svibnja 2005. – Đakovo, 20. svibnja 2005.: zbornik radova. Zagreb: HAZU, 2006., str. 25-34.

Srakić, Marin. Osobna biblioteka biskupa Josipa Jurja Strossmayera. // Međunarodni znanstveni skup Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera [Osijek, Đakovo 15. do 17. svibnja 1990.]: zbornik radova. Osijek: Filozofski fakultet, 2008., str. 576.

Strossmayerov dar akademiji. Vienac 21, 15(1889), 240.

Svečana sjednica Jugoslavenske akademije dne 25. studenoga: II. Izvještaj tajnika dra P. Matkovića. Rad JAZU 59(1881) [citirano: 2011-12-15]. Dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/?sitetext=107>.

Šamec Flachar, Indira. Akademička galerija slika: bibliografija priloga o Strossmayerovoj galeriji starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 1842.-1946. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Strossmayerova galerija starih majstora, 2011.

Šanjek, Franjo. Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996., str. 414-423.

Šišić, Ferdo. Korespondencija Rački-Strossmayer, sv. 2. Zagreb: JAZU, 1929., str. 142.

Thomas Howard Arundel, earl of [...]. // Encyclopedia.com [citirano: 2011-12-25]. Dostupno na: [http://www.encyclopedia.com/topic/Thomas\\_Howard\\_earl\\_of\\_Arundel.aspx](http://www.encyclopedia.com/topic/Thomas_Howard_earl_of_Arundel.aspx).

Treydel, Renate. Füssli, Rudolf [...]. // Allgemeines Künstlerlexikon: die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker, sv. 46. München [etc.]: K. G. Saur, 2005., str. 169-170.

Vince, Zlatko. Putovima hrvatskoga književnog jezika: lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora. Zagreb: Nakladni zavod Maticе hrvatske, 1990., str. 580.

Zlamalik, Vinko. Biskup Josip Juraj Strossmayer kao sabirač umjetnina. // Međunarodni znanstveni skup Lik i djelo Josipa Jurja Strossmayera [Osijek, Đakovo 15. do 17. svibnja 1990.]: zbornik radova. Osijek: Filozofski fakultet, 2008., str. 581-592.

Zlamalik, Vinko. Strossmayerova galerija starih majstora Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb: JAZU, 1982., str. 5-20.

Zovko, Tihonija. Središnja biskupijska i fakultetska knjižnica u Đakovu. Diacovensia 18, 2(2006), 757-760.

## **THE COLLECTION OF ART BOOKS AND REPRODUCTIONS AS PART OF THE HOLDINGS OF THE LIBRARY OF THE STROSSMAYER GALLERY OF OLD MASTERS OF THE CROATIAN ACADEMY**

*Building up his collection of old masters of the European painting schools of the Renaissance and Baroque, Bishop Josip Juraj Strossmayer (1815-1905) also industriously and systematically acquired art books. Meant for use as reference works, they contained the relevant textual and visual material, or were a reliable comparative guide in the determination of dating and attribution of current acquisitions. The middlemen who obtained the pictures for him did their best to explore the publishing production of the time and offer him the highest quality (in terms of content) recent works and also to procure valuable older editions on the second-hand market.*

*Even before the opening of the Picture Gallery in 1884, before the institutionalisation of the Strossmayer collection of paintings, the supplementing of the collection of art books was one of the strategic development tasks of its founder and creator. This task remained an important strategic guideline for all future directors of the Gallery, down to the present day.*

*In the library of the Strossmayer Gallery, a collection containing valuable old monographs and albums with reproductions from the fine arts from the 18<sup>th</sup> and 19<sup>th</sup> century is kept. It is a relatively small collection, in terms of quantity, though not minor in terms of quality of material. Several tens of volumes can be analysed into catalogues of the most important works from the collections of European museums and galleries, cultural and artistic reference works, lexicons and dictionaries of art terminology, bound originals of depictions of architectural structures, bibliophile editions about artists and important pieces of architecture from the European cultural and artistic environment. This book material is extremely important for art historians investigating the history of the origin and development of collections of old master paintings, as well as for all other researchers into the cultural history of the 19<sup>th</sup> century.*

## ZBIRKA ŠKOLSKIH IZVJEŠĆA HRVATSKOGA ŠKOLSKOG MUZEJA

ŠTEFKA BATINIĆ

Hrvatski školski muzej, Zagreb  
*sbatinic@hsmuzej.hr*

Hrvatski školski muzej u Zagrebu otvoren je 1901. g., u povodu 30. obljetnice postojanja njegova utemeljitelja – Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, strukovne udruge hrvatskih učitelja, koja je od 1871. ustrajno radila na promicanju učiteljskog staleža pružajući mu stručnu, materijalnu i moralnu potporu. Godine 1877. Zbor za svoje članove osniva knjižnicu koja će od osnutka Muzeja biti njegovim sastavnim dijelom, kao i pedagoški arhiv (danas Arhivska zbirka). Knjižna je građa od samog početka imala važno mjesto u cjelokupnom muzejskom fundusu. Stjecajem okolnosti pedagoška će knjižnica tek 1980-ih godina i formalno postati vlasništvo Hrvatskoga školskog muzeja, kojemu 1954. g. vlasnikom i osnivačem postaje grad Zagreb. S vremenom su se u Muzeju počele stvarati muzejske zbirke profilirane knjižne građe – Zbirka udžbenika i priručnika, Zbirka zakona i propisa u odgoju i obrazovanju, Zbirka učeničkih i školskih listova – kao rezultat opravdanih nastojanja za „pokrivanjem“ i brigom o toj specifičnoj građi .... a dijelom i zbog neizvjesne sudbine knjižnice u kojoj se znatan dio te građe nalazio.

Tiskana su se godišnja školska izvješća do 1997. g. najvećim dijelom nalazila

u Arhivskoj zbirci i, manjim dijelom, u muzejskoj knjižnici. Kako je bila riječ o brojčano relevantnome, sadržajno i formalno specifičnom fondu koji je zahtijevao opsežniju preventivnu zaštitu i djelomičnu restauraciju te koji je zbog svoje informacijske važnosti bio sve češćim predmetom zahtjeva korisnika, odlučeno je da se izdvoji u zasebnu zbirku. Usto, riječ je o građi kojoj je, zbog činjenice da je škola bila njezin stvaratelj i vlasnik, školski muzej „prirodno utočište“. Izvješća su popisana, u skladu s mogućnostima preventivno zaštićena i nanovo signirana. Godine 2007. objavljen je katalog, a Izmjenama i dopunama Statuta Hrvatskoga školskog muzeja Zbirka školskih izvješća i službeno postaje jedna od muzejskih zbirki Hrvatskoga školskog muzeja.

Cilj je ovoga rada skrenuti pozornost na specifičnu vrstu publikacija iznimne kulturno-povijesne vrijednosti, prikazati njihov povijesni razvoj i ulogu te ih predstaviti kao baštinsku zbirku.

### POVIJESNI PREGLED RAZVOJA ŠKOLSKIH IZVJEŠĆA

Tiskanim godišnjim školskim izvješćima kakve poznajemo iz razdoblja druge polovice 19. i početka 20. st. prethodile su njihove sadržajno skromnije varijante iz prve polovice 19. st., a ovima pak pozivnice s programima školskih priredaba i javnih ispita koji su se održavali krajem školske godine. S vremenom su se tim programima dodavale školske vijesti i oni su postupno prerastali u izvješća o radu škola u protekloj školskoj godini (usp. *Encyklopädisches Handbuch*, 1899., 472-473.). Od 1824. g. pruske gimnazije imaju obvezu izdavanja godišnjih

školskih izvješća kao svojevrsnih službenih publikacija propisane sadržajne strukture. Uskoro se takva praksa uvodi i u druge njemačke zemlje, a zatim i u zemlje Habsburške Monarhije, pa tako i u Hrvatsku. Godine 1841. propisuju se elementi naslovne stranice, što će pridonijeti ne samo lakšoj katalogizaciji, nego i standardizaciji obvezne količine podataka. Na naslovnom je listu, osim naziva i sjedišta škole te školske godine, trebao biti i sadržaj te ime autora i naziv znanstvene rasprave, koja također postaje standardnim dijelom školskih izvješća (ibidem, 474.).

Pojam *školski program* (*Schulprogramm*) zadržat će se u uporabi i nakon što je u službenim dokumentima zamijenjen pojmom *godišnje izvješće*. U hrvatskim se zemljama ta pojmovna raznolikost ogleдалa u uporabi naziva *program javnih ispita, sadržaj školskih predmeta, klasifikacija učenika, popis mladeži, školski program, školsko izvješće i školski izvještaj*. Kao primjere nekih sačuvanih publikacija koje su prethodile školskim izvješćima možemo navesti *Zavjetak navukov za očitni pretresz vuchenikov vu Kràlyevzki pervéssni nàrodni skòli vu Zagrebu* (1783.) ili *Materia tentaminis publici et solennis quod secundum institutum regium I semestri exhibitum est in Regio gymnasio Eszekinensi* (1785.). Iz 1780-ih godina općenito potječu i najstarija sačuvana izvješća zagrebačke Klasične gimnazije (Dobronić, 2004.), a najstariji tiskani popis školske mladeži u Zbirci školskih izvješća jest *Razredyeny vuchenikov Kràlyev. perveshne narodne skole zagrebechke poleg vuchinyenoga chez leto MDCCXCVI. vu navukih prepisanih napredka iz 1796. g.*, u kojemu su na četiri stranice popisi učenika po razredima i postignutom uspjehu.

Sadržajno bogatija izvješća hrvatskih škola izlaze od sredine 19. st. Štoviše, zahvaljujući članku 116. *Organizacijske osnove gimnazija i realnih škola u Austriji* (*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*) iz 1849. g., ona postaju obvezna za sve gimnazije, a trebala su sadržavati ove elemente:

1. znanstvenu ili pedagošku raspravu nekoga od učitelja
2. nastavni plan tekuće godine
3. statističke podatke o školi
4. važnije službene naredbe upućene školi
5. važnije promjene u školi
6. prirast nastavnih sredstava s podacima o izvorima.

Za sadržaj izvješća bio je odgovoran ravnatelj škole.

Kako su i druge srednje škole iz vlastitih pobuda počele izdavati školska izvješća, austrijsko je Ministarstvo za kulturu i nastavu 1875. donijelo dodatne odredbe vezane za objavljivanje tih izvješća. Među ostalim, obvezalo je svaku potpunu državnu srednju školu na izdavanje godišnjeg izvješća koje se sastoji od dva dijela: znanstvene ili pedagoške rasprave i školskih vijesti. Kada je riječ o raspravama, ističe se da njihova svrha mora biti unapređenje znanstvene djelatnosti profesora, a tematski mogu biti vezane za najšira područja znanosti ili za neke lokalne specifičnosti (topografiju, povijest, jezik, etnografiju, industriju, klimatske i druge prirodne pojave). Tko će pisati raspravu, predmet je dogovora, a u prijepornim slučajevima konačnu odluku donosi ravnatelj. Školske su vijesti trebale obuhvatiti sve što je bilo važno za jasnu sliku stanja i rada škole (11 kategorija) te, ako je bilo moguće, to prikazati u tablica-



ma. Ministarstvo se obvezalo da će svake godine, kao prilog svom službenom listu, izdati popis objavljenih izvješća s naslovima rasprava (*Die Mittelschlen Österreichs*, 1911., 535-540.).

Odredbom iz 1882. g. škole su za izdavanje izvješća dobivale određene svote novca, i to u Beču po 400 K, u glavnim gradovima ostalih država Monarhije (osim Zadra) po 300 K, u ostalim potpunim državnim srednjim školama 240 K, a u svim potpunim državnim srednjim školama u Dalmaciji 200 K. Izvješća su trebali dobivati zreliji i vrjedniji učenici te zemaljske, sveučilišne i studentske knjižnice, a postojao je i institut međuškolske razmjene (ibidem, 538-539.).

Gimnazije na području tadašnjih kraljevina Hrvatske i Slavonije pridržavale su se propisane obveze i uglavnom redovito objavljivale godišnja školska izvješća. Bilo je, doduše, godina kada neka od njih nije tiskala izvješće ili ga je tiskala bez rasprave, ali to nije bilo pravilo. Manje redovito izlazila su izvješća dalmatinskih srednjih škola. U početku se češće rabio pojam *program*, a s vremenom ga je zamijenio pojam *izvješće* ili *izvještaj*. Znanstvene rasprave gimnazijskih profesora izlazile su u sklopu izvješća sve do 1892. g., kada je zbog najave pokretanja *Nastavnog vjesnika* ta praksa ukinuta.<sup>1</sup> Njihovo je pisanje katkad uzrokovalo nemale teškoće, što pokazuje

<sup>1</sup> „Po naredbi kralj. zem. vlade, odjela za bogostovlje i nastavu, od 29. travnja 1892. br. 4.939. ne će se od ove šk. godine u ‘Izvješću’ štampati znanstvene rasprave profesora, jer se misli izdavati časopis za srednja učilišta, u koji bi i takve rasprave dolazile“ (Izvješće kr. velike gimnazije u Zagrebu koncem školske godine 1891./92. Zagreb, 1892., str. 1.).

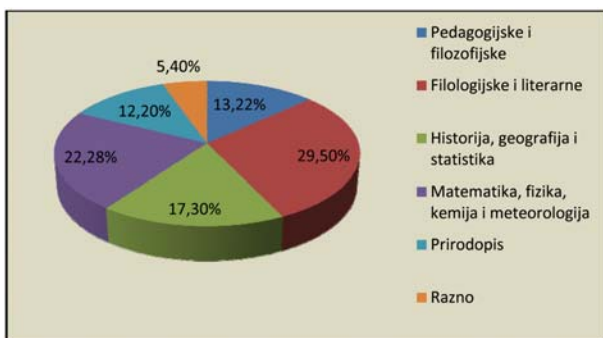
i bilješka na početku rasprave *Nekoliko rieči o Maruliću i njegovoj školi* u izvješću senjske gimnazije iz 1877. g., u kojoj autor Ivan Radetić, inače svećenik, knjižničar i profesor latinskoga i hrvatskog jezika, ovim riječima opisuje okolnosti u kojima je nastao njegov članak: „U ovogodišnjem izvješću imao je doći drugi članak, i to nastavak prošle godine od prof. M. Magdića; nu pošto se tek pod konac školske godine doznalo, da njegov članak buduć već štampan u poviesti grada Senja ne može ovdje imati mjesta, zato je ove godine imao senjski gimnazij ostati bez izvješća. Da se dakle tomu doskoči, valjalo je na brzu ruku po što po to napisati kakav članak. S toga ja ne imajuć inače kada pisati o predmetu, koji bi zahtievao i više nauka i više truda, izabrah Marulića i njegovu školu, da o tom ovom sgodom uz ostale poznate stvari izrečem i koju svoju, dakako u korist učenika, za koje se današnji dan programi i onako pišu“ (Program Kraljevske više gimnazije u Senju, 1877., 3.).

Navedena bilješka upućuje na nekoliko činjenica. Prva je da su rasprave objavljivane u školskim izvješćima pisane isključivo za tu svrhu i da je to trebalo biti njihovo prvo objavljivanje. Kasnije su se, naravno, pojavljivale i u obliku posebnih otisaka. Druga je činjenica upitnost tiskanja izvješća bez rasprave, a u njoj prepoznajemo i ispriku autora koji je stavljen pred gotov čin i bio prisiljen na kompromise. Znanstveni pristup vidljiv je u namjeri autora da uz već poznate činjenice kaže i „koju svoju“, svjestan kako to nije dovoljno, ali ipak može koristiti učenicima.

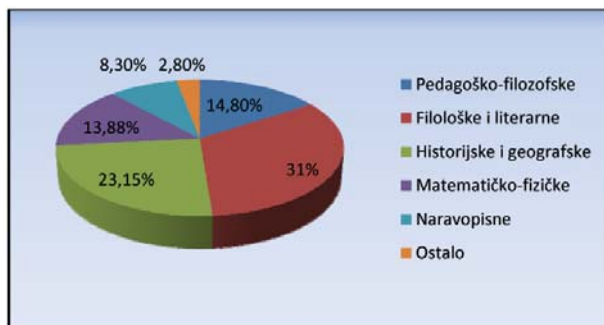
O kvaliteti rasprava objavljivanih u školskim izvješćima tijekom prvih 15-ak godina kritički je 1866. g. u *Književniku*

pisao Vatroslav Jagić, i sâm profesor zagrebačke gimnazije. On, među ostalim, kaže: „Poznato je, da je taj običaj poprimila Austrija od Pruske, te ga uvela u svoje srednje škole i nepitajuć mnogo, treba li nam toga i može li se to kod nas izvesti. Ja si lako mogu pomisliti one neprilike, u koje još sada često dolaze mnoge velike i male gimnazije od skrbi, da im valja do konca školske godine po što po to smoći – znanstvenu razpravu! I u hrvatskih programih ima priličan broj takih mučeničkih radnja, koje nebi bile jamačno nigda ugledale svieta, da ih nije rodio krivo shvaćeni propis“ (Jagić, 1866., 311.). Jagić je napravio popis rasprava i klasificirao ih u šest skupina po strukama, a obuhvatio je izvješća velikih (osmogodišnjih) gimnazija iz Zagreba, Osijeka, Varaždina, Rijeke, Karlovca, Senja i Vinkovaca te malih (četverogodišnjih) gimnazija iz Karlovca i Požege. (Graf 1.) Autorima rasprava, nadalje, predbacuje manjak rodoljublja, ponajprije zbog izbora tema i literature na temelju koje ih obrađuju te

daje neke opće zaključke u nadi da će oni ubuduće biti uzeti u obzir: „Kod većine razprava neodgovara predmet nimalo svrsi programa; zadaća koju si pisac stavlja, obično je preobširna, te se nemože nikako na nekoliko strana iscrpsti. Zato i počima naslov tih naših razprava obično sa ‘nešto’, a tko bi sve ove ‘nešto’ posabrao u jedan ‘nešto’, opet bi izašlo ‘nešto’, koje neima u sebi nikakva jedinstva niti cielosti“ (ibidem, 315-316.).



Graf 2. F. Maixner je radi mogućnosti usporedbe samo minimalno prilagodio Jagićeve kategorije svojoj tematskoj klasifikaciji 295 rasprava objavljenih u gimnazijskim izvješćima od 1867. do 1886.



Graf 1. Jagićeva tematska klasifikacija rasprava u školskim izvješćima objavljenima od 1851. do 1866. g. Riječ je o ukupno 108 rasprava.

Dvadeset godina kasnije o istoj je temi u Akademijinu Radu pisao akademik Franjo Maixner, klasični filolog i nekadašnji Jagićev kolega iz zagrebačke Klasične gimnazije. Držeći se Jagićeve klasifikacije, napravio je bibliografiju rasprava objavljenih od 1867. do 1886. te ustvrdio da one, „ma koliko strogo o njih sudili, zasnjeđavaju svakako napredak naprama prijašnjim, koje je Jagić u *Književniku* ocienio ter ih i ne bez razloga većim dielom osudio“ (Maixner, 1887., 223.). (Graf 2.) Maixner

se zalaže za pokretanje časopisa za srednja učilišta u kojemu bi se raspravljalo o različitim pedagoškim pitanjima te objavljivali izvorni radovi iz svih struka, što bi svakako privuklo veću pozornost nego rasprave u tako *efemernim* publikacijama kakva su školska izvješća.

Od školske godine 1891./92. izvješća izlaze samo s podacima o radu škole, bez rasprava. Ti su podaci najčešće obuhvaćali ove kategorije: *naučnu osnovu* (nastavni plan i program), učiteljski zbor s popisom profesora i predmeta koje su podučavali te sa svim promjenama tijekom školske godine, važnije naredbe i otpise koji su se odnosili na školu, popise tema pismenih zadaća iz hrvatskoga i njemačkog jezika, ispit zrelosti, stanje knjižnice i školskih zbirki, statističke iskaze o učenicima (brojčano prema dobi, zavičaju, vjeri, staležu roditelja), *razredbu* odnosno klasifikaciju učenika prema razredima, s grafički istaknutim imenima najuspješnijih te, na kraju, obavijest za novu školsku godinu. Pojedine su škole izdavale dvije inačice izvješća – skromniju, u proširanom uvezu, i raskošniju, u platnenom uvezu, sa zlatotiskom na koricama. Takvi su javni dokumenti o radu škole, osim za službene potrebe, bili namijenjeni učenicima i njihovim roditeljima. Usto su omogućivali usporedbu rada školā. Danas su to vrijedni izvori podataka za istraživanje povijesti pojedinih škola i hrvatskoga školstva općenito, kao i za istraživanje biografija znanstvenika i umjetnika čija se imena mogu naći među tadašnjim gimnazijskim profesorima ili učenicima. Zanimljivo je kako, primjerice, samo na temelju naslovnih stranica možemo uočiti zanimljive podatke kao što su promjene naziva škole kroz povijest. Ilustrirat ćemo to na primjeru je-

dne zagrebačke gimnazije u razdoblju od 1858. do danas.<sup>2</sup>

IME ŠKOLE	IZVJEŠĆE ZA GODINU
<b>Unter-Realschule in Agram</b>	1858., 1859.
➤ Ober-Realschule	1860.
➤ Kraljevska viša realka	1864.
➤ Kraljevska velika realka	1865., 1867.–1872., 1874–1883.
➤ Kraljevska velika realka i spojena s njom Trgovačka škola	1884.–1891.
➤ Kraljevska velika realka i spojena s njom Viša trgovačka škola	1892.–1894.
➤ Kraljevska realna gimnazija i s njom spojena Viša trgovačka škola	1895.–1908., 1912.–1914.
➤ Kraljevska I. i II. realna gimnazija	1915.
➤ Kraljevska I. realna gimnazija	1916.–1921.
➤ Državna I. realna gimnazija	1925., 1930.
➤ Državna prva muška realna gimnazija	1931.–1939.
➤ Prva muška realna gimnazija	1940.
➤ Prva gimnazija	1964.–1967., 1993.–1996., 2002., 2003.

Po uzoru na gimnazije, godišnja su izvješća objavljivala i druge škole – učiteljske, pučke, šegrtske i razne strukovne škole. Zanimljivo je da se i u tim

<sup>2</sup> Današnja zagrebačka Prva gimnazija osnovana je 1854. godine. Ovdje je pratimo na temelju izvješća koja se čuvaju u Hrvatskome školskome muzeju.

izvješćima (primjerice, učiteljskih i pučkih škola) objavljuju rasprave iako su učitelji, za razliku od srednjoškolskih profesora, imali nekoliko pedagoških časopisa u kojima su mogli objavljivati svoje radove.<sup>3</sup> Izvješća pučkih škola obično su izlazila kao skupna izvješća za sve pučke škole nekoga grada. Njihovo je izdavanje financirala općina<sup>4</sup>, koja se po zakonu brinula i za svoje pučke škole, ili su tiskana sredstvima prikupljenima od učenika.<sup>5</sup>

Školska su izvješća, posebno gimnazijska, gotovo redovito izlazila do 1918., neka i do 1920. g. Malobrojne su bile škole koje su tiskale izvješća 1920-ih godina. Tek je 1930. g., nakon donošenja Zakona o srednjim školama (1929.), u *Prosvetnom glasniku* objavljen novi pravilnik o tiskanju godišnjih školskih izvješća prema kojemu je svaka srednja škola na kraju školske godine bila

obvezna tiskati izvješće, bez rasprava i stručnih članaka, osim prigodnih, u povodu nekoga školskog jubileja. Pravilnik, nadalje, propisuje 11 elemenata koji moraju biti zastupljeni u svakom izvješću: promjene nastavnika, školski ljetopis, popis udžbenika, popis školskih zadaća, izvješće o radu Zajednice doma i škole i roditeljskog vijeća, stanje kabineta i knjižnice, zdravstveno stanje učenika, klasifikacija učenika, klasifikacija privatnih učenika, statistika učenika i naredba za početak nove školske godine. Učenici su bili dužni kupiti izvješće, a mogli su ga dobiti po „cijeni koštanja“ (Pravilnik, 1930., 591-592.).

Izvješća iz 1930-ih još su uniformiranija i stereotipnija od prijašnjih. U njima više nisu objavljivani, ili su se samo iznimno mogli naći, opsežni nekrolozi umrlim profesorima, a pogotov o je rijetko objavljen kakav zanimljiv članak. Neke su hrvatske škole djelomično počele tiskati izvješća i na ćirilici. U razdoblju od 1941. do 1945. malobrojne su škole izdavale tiskana izvješća, a kada su to i činile, bila je riječ o skupnom izvješću za školske godine 1940./41. – 1943./44. U Hrvatskome školskome muzeju čuva se 85 izvješća iz toga razdoblja, pisanih rukom i(li) pisaćim strojem, što su ih škole slale tadašnjemu Ministarstvu nastave. U razdoblju od 1945. do početka 1990-ih godina mali je broj škola nastavio tradiciju izdavanja godišnjih tiskanih izvješća o svom radu. Takva se praksa vraća tek u drugoj polovici 1990-ih godina, čemu su pridonijeli pojačano zanimanje za tradiciju i sve veća kompetitivnost među školama, posebice gimnazijama. Osim tiskanih, pojavljuju se i elektroničke verzije izvješća, ali obje vrste bez definiranih pravila o odabiru sadržaja.

<sup>3</sup> *Napredak, Školski prijatelj, Hrvatski učitelj, Škola* itd.

<sup>4</sup> U uvodnom članku *Desetog izvješća o Gornjogradskoj glavnoj dječjačkoj i djevojačkoj učionu u Osijeku koncem školske godine 1872/3.* učitelj Andrija Pakšec u članku *Zašto pišemo godišnja izvješća?* piše: „Što je u građanskom javnom životu, ma koje struke, svršetak godine, naime 31. prosinac, to je za učiteljstvo 31. srpanj, naime: polaganje računa obćini; to je odgovor na gore postavljeno pitanje. Da pako obćina i građanstvo može dobro shvatiti, pravedno i dostojno ocieniti taj račun, dužni su učitelji obćini, koja im je mladež povjerila, razložiti načela, na kojih osnivaju svoje poslovanje; jer ako se uzme krivi ključ za ovaj račun, nikada neće biti sporazumljenja medju školom i obćinom.“

<sup>5</sup> Učitelj Ferdo Poljak u *Godišnjem izvještju Glavne učione u Požegi 1873.* posvećuje učenicima svoju pripovijetku ovim riječima: „Vama, učenici dragi, koji ste svojimi prinosi skupili novaca toliko, da smo ovo izvješće tiskati mogli, vam, evo ova kratka pripoviest.“

Školska su izvješća, unatoč dragocjenim podacima koje nude, često zanemareni i nedovoljno (is)korišteni izvori. Podaci što ih donose nisu samo relevantni za škole na koje se odnose, već i za rekonstrukciju slike školstva i prosvjetnih prilika određenog doba. U tim „stereotipnim“ i „dosadnim“ publikacijama s obiljem „suhoparnog statističkog materijala“ (Pliverić, 1917.) mogu se pratiti uspjeh, zdravlje, socijalno podrijetlo... generacija učenika, popisi nastavnog osoblja s funkcijom i statusom pojedinih učitelja, nastavni planovi i programi, popisi udžbenika i sl. Uz navedeno, njihova je specifičnost i geografsko određenje, zbog čega ih Kalok (2007.) naziva „važnim dokumentima kulturne povijesti Srednje i dijela Istočne Europe“. Zadani, stereotipni i unificirani sadržaj školskih izvješća – obilježja zbog kojih su dobila epitetu dosadnih i efemernih publikacija, iz pozicije današnjeg istraživača povijesti školstva zapravo su njihova prednost koju treba znati iskoristiti. Osnovni preduvjet za to je bogata i stručno obrađena zbirka.

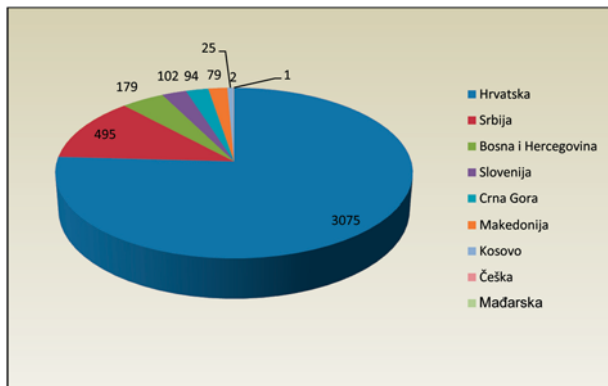
## **O ZBIRCI ŠKOLSKIH IZVJEŠĆA HRVATSKOGA ŠKOLSKOG MUZEJA**

Školska izvješća pripadaju onoj vrsti knjižne građe koju, kao fond muzejske knjižnice, samostalne knjižnične ili muzejske zbirke, možemo promatrati na temelju triju osnovnih zadaća – kao primarni izvor informacija, kao objekt skupljanja i kao izložbeni eksponat. Vrijednost je takvog fonda, naravno, veća ako je on predmetom sustavne brige na način da su njegovi informacijski potencijali dostupni, da se teži njegovu kompletiranju i osmišljavanju primjerenog načina nje-

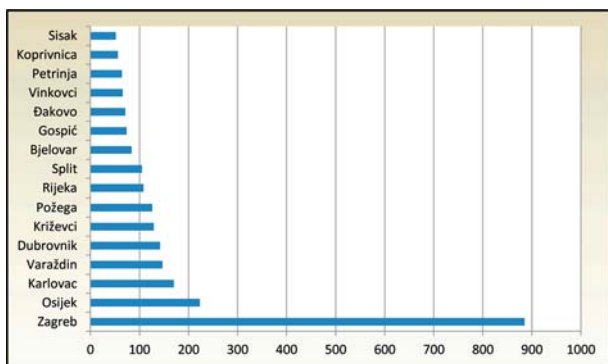
gove prezentacije, a osnovni je preduvjet za sve to njegova stručna obrada. U nedostatku jedinstvene programske potpore za obradu muzejskih i knjižničnih zbirki potkraj 1990-ih godina, a u želji da se fond školskih izvješća učini lakše pretraživim i dostupnim, odlučeno je da se popiše u Excelu, s tim da se vodi briga o svim elementima standardnoga bibliografskog opisa. Pri popisivanju je napravljena i revizija fonda te preliminarna zaštita ugroženih primjeraka. Registrirano je, zajedno s duplikatima, približno 5 000 jedinica građe. Novim signiranjem u jednom su nizu okupljena sva izvješća pojedinih škola u pojedinim mjestima (vodila se briga i o promjenama imena ili usmjerenja škola), što, osim lakše dostupnosti i preglednosti, omogućuje i lakšu dogradnju i popunjavanje fonda.

Godine 2007. tiskan je i katalog Zbirke kao obavijesno pomagalo mogućim korisnicima te kao informacija potencijalnim imateljima takve građe (školama) s ciljem da pridonesu kompletiranju Zbirke. Katalog sadržava 2 935 bibliografskih jedinica s punim bibliografskim opisom za izvješća škola iz 73 grada s područja današnje Republike Hrvatske. Izvješća škola izvan Hrvatske prikazana su zbirno, u tablicama. Riječ je o ukupno 1 108 izvješća, i to 206 izvješća škola iz 20 gradova Bosne i Hercegovine, 94 izvješća iz 11 gradova Crne Gore, dva iz Češke, jedno izvješće iz Mađarske, 79 iz deset gradova Makedonije, 101 iz devet gradova Slovenije i 625 izvješća iz 60 gradova Srbije. Godine 2010. u Zbirci su, ne računajući duplikate, bila 4 052 školska izvješća (3 075 iz Hrvatske i 977 iz susjednih zemalja).

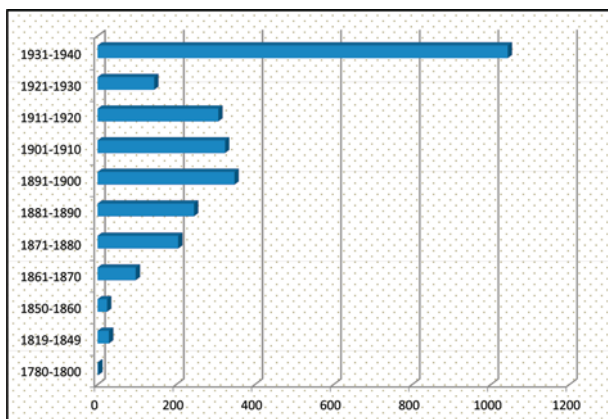
Imensko kazalo obuhvaća 836 imena koja se na bilo koji način spominju u biblio-



**Graf 3.** Zbirka školskih izvješća – od ukupno 4 052 izvješća, njih 3 075 (76%) potječe iz Hrvatske



**Graf 4.** Više od 50 izvješća svojih škola u Zbirci ima 16 gradova – počevši od Siska (52) do Zagreba (885)



**Graf 5.** Zbirka je relevantan uzorak i za analizu broja izvješća u pojedinim razdobljima. „Zlatno doba“ školskih izvješća obuhvaća posljednja desetljeća 19. i prva desetljeća 20. st. Najproduktivnije desetljeće, 1931. – 1940., rezultat je ponovno propisane obveze objavljivanja izvješća za sve srednje škole.

grafskim opisima (osim imena nakladnika). Najčešće je riječ o autorima rasprava koje su objavljivane u školskim izvješćima ili o imenima učitelja i profesora o kojima je prigodno pisano (u povodu umirovljenja i različitih obljetnica, u povodu smrti itd.).

Zbirka školskih izvješća Hrvatskoga školskog muzeja jedinstvena je zbirka nedvojbeno vrijednih, a često zapostavljenih i zaboravljenih publikacija koje dokumentiraju hrvatsku prosvjetnu i širu kulturnu povijest. Uz stalne zadatke koji su karakteristični za većinu baštinskih zbirki – popunjavanje, stručna obrada i zaštita fonda – njihova je aktualna zadaća priprema Zbirke za registraciju kao kulturnog dobra. Prije eventualne digitalizacije fonda u bližoj ili daljoj budućnosti svakako treba voditi brigu o činjenici da postoje neki pojedinačni pokušaji digitalizacije izvješća na lokalnim razinama. Posebno bi vrijedna bila bibliografija znanstvenih i stručnih rasprava objavljenih u izvješćima, što je još jedan od budućih zadataka. Kako su škole ponovno počele izdavati svoje godišnjake ili ljetopise, koji, doduše, nisu ni sadržajno ni formalno standardizirani, a ni obvezni, Zbirka ima tendenciju širenja ne samo popunjavanjem praznina u postojećem fondu, nego i dogradnjom suvremenim podacima.

## LITERATURA

Batinić, Š. (2007.). *Zbirka školskih izvješća Hrvatskoga školskog muzeja*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.

Dobronić, L. (2004.). *Klasična gimnazija u Zagrebu od 1607. do danas*. Zagreb : Školska knjiga.

*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*. (1849.). Wien.

*Encyclopädisches Handbuch der Pädagogik*. (1899.). Hrsg. W. Rein. Langensalza: Verlag von Hermann Beyer & Söhne.

Jagić, V. (1866.). Znanstvene radnje dosadanih gimnazijalnih programa u Hrvatskoj i Slavoniji. *Književnik*, 3 (2), 310-316.

Kalok, L. (2007.). Schulprogramme – eine fast vergessene Literaturgattung. U: Hort, I., hrsg., *Aus mageren und aus ertragreichen Jahren. Berichten und Arbeiten aus der Universitätsbibliothek und dem Universitätsarchiv Gießen*, 58, 174-199. (dostupno na: <http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2010/7379/>, 15. rujna 2011.).

Maixner, F. (1887.). Znanstvene radnje u godišnjih izvješćih hrvatskih gimnazija i realaka od g. 1867–1886. kao prilog hrvatskoj bibliografiji. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 85, str. 223.

*Die Mittelschulen Österreichs [1911]: Sammlung der Vorschriften betreffend die Gymnasien...* Hrsg. von Adalbert Halma und Gustav Schilling. Wien und Prag.

Plivević [Pliverić !], S. (1917.). Kakovi bi trebali da budu štampani godišnji izvještaji srednjih škola? *Nastavni vjesnik*, 25, 404-407.

Pravilnik o štampanju godišnjeg izvještaja (1930.). *Prosvetni glasnik*, 44 (65) 91-592.

## THE COLLECTION OF REPORTS ON SCHOOLS OF THE CROATIAN SCHOOL MUSEUM

*The Croatian School Museum's collection of reports on schools contains about 5000 units (900 being duplicates) originating over a period of time from the last decade of the 18<sup>th</sup> century until the present. This is a very particular kind of publication, more or less systematically collected in the Croatian School Museum from the time of its foundation (1901), but also earlier too, from the foundation of the Pedagogical Library (1877), which is today a part of the Museum. In 2007 a catalogue of the Collection was published, including 2935 bibliographical entries, with a full bibliographic description for school reports from 73 cities from today's Republic of Croatia and a cumulative or tabular depiction of 1108 reports on schools outside Croatia.*

*The fonds, very worthwhile because of its information and quantity, the specific contents and form of the school reports, the enquiries of users and he awareness of the need for a more systematic collection, treatment and preservation of this kind of material, which is an exceptionally informative and illustrative source for the study of the history of Croatian education, revealed the need for the foundation of a separate collection. When the fonds was put in order, the preconditions were created for its further development and protection and its easier accessibility to users.*

## PRIKAZ ZBIRKE STARIH I RARITETNIH PRIRODOSLOVNIH KNJIGA HRVATSKOGA PRIRODOSLOVNOG MUZEJA

**DARIJA ČALETA**

Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb  
*darija.caleta@hpm.hr*

### POVIJESNI UVOD

Povijest knjižnice Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja, a time i same Zbirke starih i raritetnih prirodoslovnih knjiga, usko je vezana za povijest i kasniji razvoj Prirodopisnog odjela Narodnoga zemaljskog muzeja u Zagrebu i za njegova prvog pristava Spiridiona Brusinu,<sup>1</sup> koji će s vremenom postati i prvi ravnatelj Narodnoga zoološkog muzeja.<sup>2</sup> Zadržljivo je što je sve Brusina uspio uraditi i postići tijekom 33-godišnjega muzejskog djelovanja. Kao prirodoslovac, svojim znanstvenim istraživanjima i objavljenim radovima s područja malakologije i paleomalakologije postigao je svjetski ugled<sup>3</sup> (uz recentne i fosilne mekušce također se bavio proučavanjem riba, ptica i sisavaca te je objavljivao znanstvene i stručne radove i iz tih područja zoologije). Nakon utemeljenja Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu 1874. g. imenovan je prvim profesorom zoologije na Mudroslovnom fakultetu,<sup>4</sup> a u školskoj godini 1884./85. obnašao je i funkciju dekana tog fakulteta.<sup>5</sup> Brusina je bio jedan od osnivača i prvi predsjednik Hrvatskoga naravoslo-

vnog društva, utemeljenoga 1885. g., te idejni pokretač i prvi glavni urednik *Glasnika Hrvatskoga naravoslovnog društva* (prvi broj *Glasnika* tiskan je 1886.). Dopisnim članom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti postao je 1870. g.,<sup>6</sup> a njezinim redovitim članom 1874. g., u dobi od nepunih 29 godina.<sup>7</sup> Marljiv, sustavan i uporan i u svome muzeološkom radu (unatoč brojnim teškoćama kao što su nedostatak prostora, ormara, opreme, knjiga i ključeva za determinaciju vrsta)<sup>8</sup>, utemeljio je i sustavno obogaćivao zbirke fosilnih i recentnih mekušaca te ihtiološku, ornitološku i mamalošku zbirku. (sl. 1.)



*Slika 1. Portret Spiridiona Brusine iz 1895. g. (naslikao Vlaho Bukovac)*

Osim brojnih navedenih dužnosti, Brusina je bio i vrstan knjižničar specijalist i bibliofil. Ne samo da je nabavio gotovo sve knjige iz Zbirke (od 749 monografija iz Zbirke, samo je njih 26 u knjižnicu dospjelo nakon Brusinina umirovljenja),



već je knjižnicu opremio ormarima, izradio *ceduljni popis knjigah*, vrlo uredno vodio inventarne knjige i iscrpnu evidenciju o knjigama i brojnim časopisima koji su u Muzej stizali razmjenom za *Glasnik Hrvatskoga naravoslovnog društva*.<sup>9</sup> Sam Brusina o knjižnici Muzeja svojim živopisnim stilom piše: *Muzeja nema i ne može biti bez stručne knjižnice. Čudo nečuvano, kod nas je i za to trebalo borbe. Znamo da sve naše istraživanje, sve naše zbirke nemogu nam biti od koristi, ako neimamo literaturu, da uzmognemo to označivati i obraditi*.<sup>10</sup> O prirodoslovnim knjigama koje je zatekao u Narodnom domu 1868. g. dalje piše: *A što je bilo 1868. god.? Upravo dvije i pò; tj. djelo starog Brehm-a: „Handbuch der Naturgeschichte aller Vögel Deutschlands. Ilmenau 1831“ ... Ovu je knjigu Vukotinović kupio za Muzej 13. veljače 1858 za 16 for. i 40. Djelo je ovo – kako je ornitolozima poznato – veoma relativne vrijednosti, upravo samo historijske vrijednosti za ornitologiju, a i za našu biblioteku, pošto je to prva nabavljena knjiga ... Druga je knjiga bila izvrsni priručnik ptica Evrope Dr. Antonina Friča, našeg začasnog člana; al od te je knjige tek manji dio, tj. ono što je bilo izašlo do 1868. god. Treće je napokon djelo klasična ikonografija kopnenih i slatkovodnih mekušaca Evrope od glasovitog Rossmässler-a .... Na Ljubićevu i Brusininu molbu Akademija je od kraljevske vlade kao pripomoć za stručnu biblioteku dobila 800 forinti. Za *neuke rek bi lijepa svotica; al gdje nije ništa bilo, što da čovjek nabavi za te novce? ... Al to nije bilo dosta ni za jedan zub, a kamo li za zdravi želudac. Uređuj ovu zbirku, uređuj onu zbirku, a sve bez knjiga, ni makac naprijed. Kušaj izraditi**

*jednu partiju, kušaj drugu partiju; to su bile prave Tantalove muke. Borili se za stručnu biblioteku kao lavovi; a da nisam imao ono malo mojih knjiga morao bi sdvojiti*.<sup>11</sup>

Brusina je knjižnicu Narodnoga zoološkog muzeja vodio do svog umirovljenja 1901. g., čime je završeno najplodonosnije razdoblje u njezinoj povijesti,<sup>12</sup> počevši od njezinih začetaka 1868. g.

### ZBIRKA STARIH I RARITETNIH PRIRODOSLOVNIH KNJIGA HRVATSKOGA PRIRODOSLOVNOG MUZEJA

Zbirka starih i raritetnih prirodoslovnih knjiga Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja utemeljena je u siječnju 2011. g. Sastoji se od 749 monografija koje su izdvojene iz knjižnog fonda nekadašnjega Narodnog zoološkog muzeja, koje su tiskane od 1638. g., kada je objavljena najstarija knjiga<sup>13</sup> iz Zbirke, pa do 1850. g. Iznimku čine publikacije u više svezaka čije je tiskanje započelo prije 1850. g., a završeno nakon te godine. Primjerice, takvo je i kapitalno djelo s područja malakologije, tiskano u 98 svezaka u razdoblju od 1837. do 1920. g. u Nürnbergu, Küster, H. C. (hrsg.): *Systematisches Conchylien-Cabinet von Martini und Chemnitz*, i opsežno entomološko djelo u 47 svezaka, tiskano od 1844. do 1911. g. – Küster, H. C.: *Die Käfer Europa's* (do 1850. g. tiskan je 21 svezak, a od 1851. do 1911. g. objavljeno je 26 svezaka).

Posebnost su i znamenita izvješća (*Report of the scientific results of the voyage of H.M.S. CHALLENGER during the years 1873 – 1876*) s prve oceanografske ekspedicije „Challenger“<sup>14</sup>, koju je organiziralo londonsko Kraljevsko društvo.

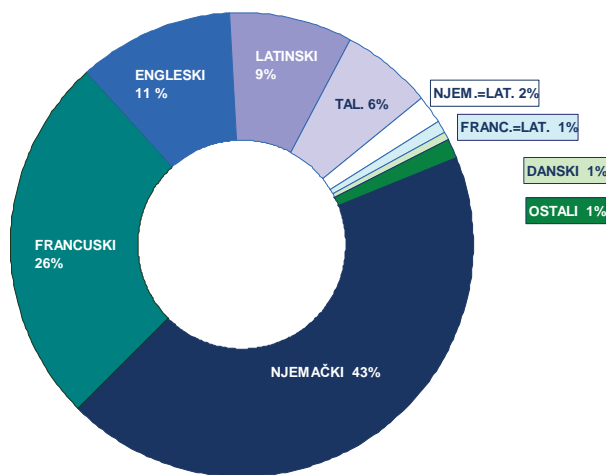
Izvjješća su tiskana u razdoblju od 1880. do 1897. g., a kako ih u svijetu postoji samo 400 cjelovitih (koja se sastoje od 50 svezaka), riječ je o raritetnoj publikaciji koja je stoga uvrštena u Zbirku. Naime, parobrod koji je prevezio 31. svezak izvješća iz Londona prema francuskoj obali doživio je havariju, tako da je veći dio knjiga bio uništen. Sam Brusina o tome piše: *Uz pomoć prijatelja Sharpe-a, Fullarton-a i dr.<sup>15</sup> engleska je vlada, na temelju preporuke kr. društva (engleske akademije), poklonila primjerak nenatkriljene ekspedicije Challenger-a u 44 knjiga i u vrijednosti od preko 1000 mar. To je djelo najveći dragulj svih naših biblioteka. Bez njega nije danas moguće proučavanje morske faune. Pošto je 6 knjiga bilo sasvim rasprodano, to sam se žurio da ih nabavim. Bilo je mnogo posla, dok su mi ih pribavili antikvari iz Londona, Pariza i Berlina. Zanimivo je znati, da je od 31. knjige s parobrodom utopilo se u more do 300 ekzemplara. Blizu stotinu ekzemplara je spašeno, dok blizu 200 sasvim propalo. Usljed toga ima od Challenger-ove ekspedicije samo 400 potpunih ekzempla-*

*ra. I naš je potpun, uspjelo mi je nabaviti sasvim dobro sačuvanu 31 knjigu, koja je takogjer oteta moru, kako se to može vidjeti. ...<sup>16</sup>*

## ANALIZA ZBIRKE STARIH I RARITETNIH PRIRODOSLOVNIH KNJIGA HRVATSKOGA PRIRODOSLOVNOG MUZEJA – PARAMETRI ANALIZE

- I. Jezik
- II. Pismo
- III. Država
- IV. Vrijeme
- V. Tematika
- VI. Ex libris S. Brusine
- VII. Ilustracije

Za svaku knjigu iz Zbirke analizirala sam jezik i pismo na kojemu je knjiga tiskana, državu (sadašnju i povijesnu) u kojoj je objavljena, vrijeme (odnosno stoljeće) tiskanja knjige, tematiku kojom se knjiga bavi, postojanje ex librisa Spiridiona Brusine u knjizi, te zastupljenost ilustracija u njoj.

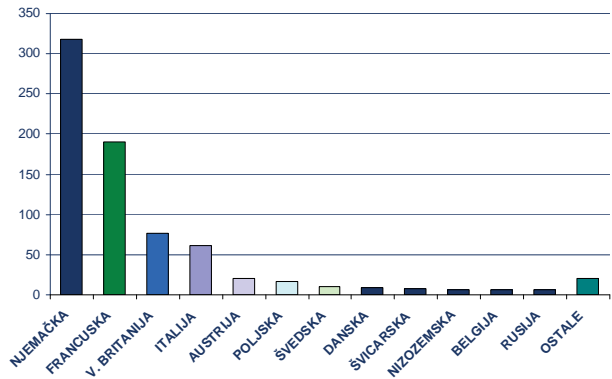


Grafikon 1. Jezik na kojemu su tiskane monografije iz Zbirke

### I. JEZIK

Najviše knjiga iz Zbirke tiskano je na njemačkom jeziku, njih 43% (326 knjiga) (grafikon 1.). Slijede knjige tiskane na francuskom jeziku (195 knjiga), knjige na engleskom jeziku (80 knjiga), dok je na latinsko-tiskano 65 knjiga. Na talijanskom jeziku tiskano je 48 knjiga iz Zbirke. Usporedo na njemačkome i latinskom jeziku tiskano je 14 knjiga, a sedam je knjiga tiskanih usporedo na francuskome i latinskome.<sup>17</sup>

Na danskom su jeziku tiskane četiri knjige. U skupinu ostalih (1%) uvršteno je deset knjiga: po jedna na švedskome, španjolskome, srpskome, nizozemskome i češkom jeziku, te dvojezične knjige: po jedna knjiga tiskana usporedo na engleskome i francuskome, njemačkome i francuskome, engleskome i latinskome, talijanskome i latinskome te jedna trojezična knjiga – na talijanskome, francuskome i latinskome.<sup>18</sup>



Grafikon 2. Prikaz država i broja knjiga koje su u njima tiskane

## II. PISMO

Latinicom je tiskano 87% knjiga iz Zbirke (648 knjiga), a goticom 12% (88 knjiga). Od 88 knjiga tiskanih goticom 84 su tiskane na njemačkom jeziku, a četiri na danskome. Usporedo goticom i latinicom tiskano je 11 knjiga, što čini 1% ukupnog broja knjiga, a jedna je knjiga tiskana ćirilicom.

## III. DRŽAVA

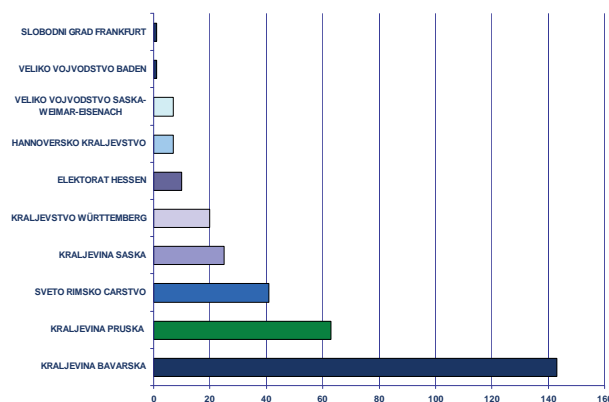
Knjige iz Zbirke starih i raritetnih prirodoslovnih knjiga tiskane su u 20 danas postojećih država (grafikon 2.). Najveći broj knjiga iz Zbirke (318) tiskan je u Njemačkoj. Slijedi Francuska sa 190 knjiga, Velika Britanija sa 77 knjiga<sup>19</sup> i Italija sa 61 knjigom. Austrija je zastupljena s 21 knjigom, Poljska sa 16 i Švedska s 10 knjiga. Države u kojima je tiskano manje od 10 knjiga jesu Danska, u kojoj je tiskano devet knjiga iz Zbirke, slijedi Švicarska s osam knjiga te Nizozemska sa sedam. U Belgiji i Rusiji tiskano je po šest knjiga, Sjedinjene Američke Države i Slovačka zastupljene

su s po četiri knjige, Mađarska i Litva s tri te Češka s dvije knjige. Države koje su zastupljene sa samo jednom knjigom jesu Hrvatska,<sup>20</sup> Španjolska i Slovenija. U Zbirci je i jedna knjiga koja je zajedničko djelo Francuske, Njemačke i Nizozemske.

## POVIJESNE DRŽAVE U KOJIMA SU TISKANE KNJIGE IZ ZBIRKE

Knjige iz Zbirke tiskane su u 32 povijesne države. Na području Njemačke, u kojoj je tiskan najveći broj knjiga iz Zbirke, postojao je i najveći broj povijesnih država u kojima su te knjige tiskane (grafikon 3.). Od 318 knjiga iz Zbirke tiskanih na tlu Njemačke najveći broj njih tiskan je u Kraljevini Bavarskoj (143 knjige), i to u 19. i 20. st. Kraljevina Bavarska nastala je raspadom Svetoga Rimskog Carstva Njemačkog Naroda 1806. g.<sup>21</sup> i postojala je do 1918. g. Ludvig I. Bavarski i njegov nasljednik Maksimilijan II. Bavarski<sup>22</sup> sustavno su financijski podupirali znanost i umjetnost. Takav pozitivan pristup rezultirao je i tiskanjem velikog broja knjiga, među ostalim i onih prirodoslovne tematike.

Slijedi Kraljevina Pruska, u kojoj su tiskane 63 knjige iz Zbirke (18. i 19. st.). I u toj su kraljevini monarh, prosvjetiteljski kralj i bibliofil Friedrich II.<sup>23</sup> (Friedrich Veliki) i njegovi nasljednici podupirali znanost i umjetnost. U dijelu Njemačke koji je do 1806. g. bio pod vlašću Svetoga Rimskog Carstva tiskana je 41 knjiga iz Zbirke (18. i 19. st.). U Kraljevini Saskoj u 19. st. tiskano je 25 knjiga, a u Kraljevstvu Württemberg, također tijekom 19. st., 20 knjiga iz Zbirke. Elektorat Hessen zastupljen je s 10 knjiga iz Zbirke (19. st.), a Hannoverško kraljevstvo sa sedam knjiga tiskanih u 19. st. U Velikom Vojvodstvu Saska-Weimar-Eisenach (kao državna tvorevina postojalo je od 1815. do 1918. g.) u prvoj polovici 19. st. tiskano je sedam knjiga iz Zbirke. Veliko Vojvodstvo Baden i Slobodni grad Frankfurt zastupljeni su s po jednom knjigom tiskanom u 19. st.



**Grafikon 3. Povijesne države na području Njemačke u kojima su tiskane knjige iz Zbirke**

Na području današnje Francuske tiskano je ukupno 190 knjiga. U Kraljevini Francuskoj, koja je postojala do 1792. g., tiskano je 11 knjiga (u 18. st.), preostalih 179 knjiga tiskano je u Republici

Francuskoj (jedna knjiga u 18. st., a 178 knjiga u 19. st.). Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske (poznatije kao Velika Britanija) pod tim je imenom postojalo kroz povijest. U njemu je tiskano 77 knjiga (dvije u 18. st. i 75 knjiga u 19. st.). U osam povijesnih država na području današnje Italije tiskana je 61 knjiga. Na području talijanskog dijela Austrijskog Carstva<sup>24</sup> tiskano je 27 knjiga (u 19. st.). Po broju tiskanih knjiga slijedi Papinska Država<sup>25</sup> s 10 knjiga, među kojima su četiri najstarije knjige iz Zbirke tiskane u 17. st., dvije knjige iz 18. st. te četiri knjige tiskane u 19. st. U Kraljevini Obiju Sicilija tiskano je osam knjiga. Riječ je o knjigama iz 19. st. jer je Kraljevina nastala ujedinjenjem Napuljskog Kraljevstva i Kraljevine Sicilije 1816. g. Na području na kojemu se u Italiji rasprostiralo Sveto Rimsko Carstvo tiskano je sedam knjiga (šest u 18. st. i jedna u 19. st.). U Mletačkoj Republici u 18. st. tiskano je pet knjiga iz Zbirke, u Kraljevini Siciliji dvije knjige (po jedna u 18. i 19. st.). Kraljevina Sardinija zastupljena je s jednom knjigom tiskanom u 18. st., kao i Republika Lucca. Na području Austrije tijekom 18. i 19. st. došlo je do smjene dvaju velikih carstava, pa je tako u Svetome Rimskom Carstvu Njemačkog Naroda tiskano devet knjiga (osam u 18. st., jedna u 19. st.), a u Austrijskom je Carstvu u

19. st. tiskano 11 knjiga. Na području Poljske, koja je u 19. st. bila dio moćne Kraljevine Pruske, tiskano je 16 knjiga iz Zbirke (19. st.). Slijedi Švedska s 10 knjiga, na čijem su teritoriju postojale dvije

povijesne države u kojima su tiskane knjige iz Zbirke: Kraljevina Švedska u 18. st. (devet knjiga) i početkom 19. st. utemeljeno Ujedinjeno Kraljevstvo Švedske i Norveške, u kojemu je tiskana jedna knjiga. Po broju knjiga zatim slijedi Danska s devet knjiga. Na njezinu su području postojale dvije povijesne države: personalna unija Danska-Norveška, koja je postojala do 1814. g. (četiri knjige iz Zbirke, tri tiskane u 18. st. i jedna u 19. st.) i Kraljevina Danska, u kojoj je u 19. st. tiskano pet knjiga. U Švicarskoj je tiskano osam knjiga: na području Švicarske Konfederacije u 19. st. objavljeno je osam knjiga, a u gradu Neuenburgu (sjedištu sićušne Kneževine Neuchâtel, koja je do 1848. g. bila dijelom Kraljevine Pruske) jedna knjiga (19. st.). U nizozemskoj povijesnoj državi Republici Ujedinjene Nizozemske u 18 st. tiskano je šest knjiga iz Zbirke, a u Kraljevini Nizozemskoj jedna knjiga u 19. st. U Belgiji, koja je Kraljevina od 1830. g., u 19. st. tiskano je šest knjiga iz Zbirke. I u Rusiji je tiskano šest knjiga, pet na području ondašnjega Ruskog Carstva u 19. st. i jedna knjiga na ruskom području koje je bilo pod vlašću Kraljevine Pruske, također u 19. st. U Sjedinjenim Američkim Državama, dovoljno „mladima“ i udaljenima od turbulentnih promjena koje su bile sudbina Europe tijekom cijele njezine povijesti, u 19. st. tiskane su četiri knjige iz Zbirke. U Slovačkoj su u 18. st., dok je bila dijelom Kraljevine Mađarske, tiskane četiri knjige iz Zbirke. U Mađarskoj su tiskane tri knjige iz Zbirke, jedna u 18. st. u Kraljevini Mađarskoj i dvije u 19. st., kada je zemlja bila dijelom Austrijskog Carstva. Litva je zastupljena s tri knjige tiskane u 19. st., kada je bila sastavnicom Ruskog Carstva. U Češkoj su u 19. st. tiskane

dvije knjige iz Zbirke. Češka je, poput Hrvatske i Slovenije, u kojima je u 19. st. tiskana po jedna knjiga iz Zbirke, u tom stoljeću bila dijelom Austrijskog Carstva. U Španjolskoj (točnije, u Kraljevini Španjolskoj) u 19. st. tiskana je jedna knjiga iz Zbirke. Već spominjana trojezična knjiga tiskana u 19. st. zajedničko je djelo triju povijesnih država: Kraljevine Nizozemske, Kraljevine Saske i Republike Francuske.

#### IV. VRIJEME

Najveći broj knjiga iz Zbirke (612), udjela 82%, tiskan je u 19 st. (453 knjige do 1850. g., a 159 u drugoj polovici 19. st.; riječ je o već spomenutim publikacijama tiskanima u više svezaka). Slijede knjige tiskane u 18. st., koje čine 14% (107 knjiga), knjige tiskane u 20. st., tj. 3% ili 26 knjiga (izuzeci su publikacije u više svezaka). Najmanji broj knjiga iz Zbirke tiskan je u 17. st., njih 1% (4 knjige).<sup>26</sup> Brusina je kao znanstvenik i muzealac morao pratiti i nabavljati najrecentniju literaturu koja je donosila nove prirodoslovne spoznaje. Činjenica da se u prirodoslovlju (osobito u zoologiji, botanici i paleontologiji) pri determinaciji vrsta ili istraživanju flore i faune nekog područja uvijek treba „vraćati“ prvom opisu vrste poticala je Brusinu da u antikvarijtima diljem Europe i uz pomoć širokog kruga svojih inozemnih kolega nabavlja prva izdanja prirodoslovnih monografija. Sam Brusina to obrazlaže ovim riječima: *Kod nas ima vrlo malo izdanja, a kad ih ima, dakle može, mora se prirodoslovac držati svakako prvog izdanja, jer se to ponajviše citira. Zato moramo mi razpolagati sa čitavom literaturom i to svakako počamši od Linné-a, dakle od*

*polovice prošloga vieka; jer niti zoolog, niti biljar nije u stanju, da inače determinira svoje vrsti. To je pako prvi uvjet svakog iztraživanja; ...*<sup>27</sup>

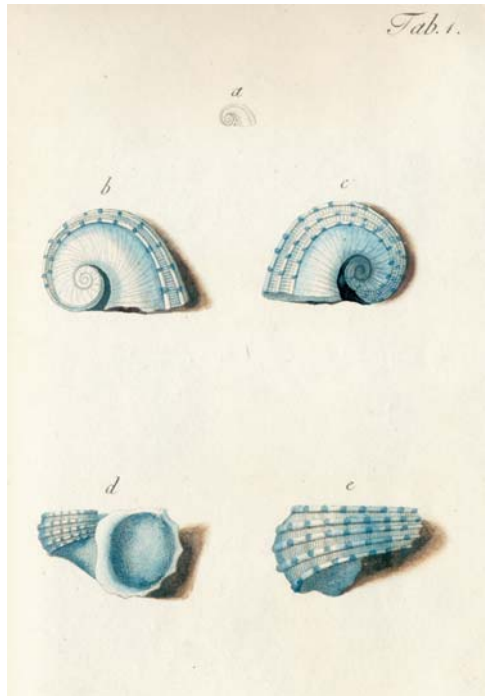
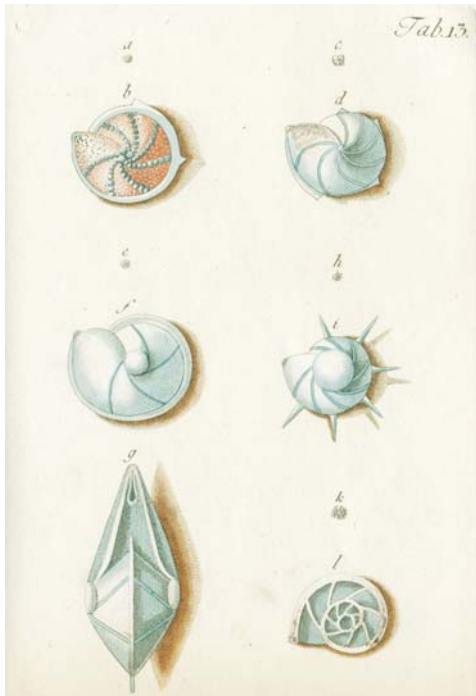


*Slika 2. Bakropis G. F. Venturinija iz knjige Buonanno, Ph. (1684.): „Recreatio Mentis et Oculi in observatione Animalium Testaceorum ...”, tiskane u 17. st.; inv. br. 301*

## V. TEMATIKA

Najveći broj knjiga iz Zbirke zoološke je tematike, njih 85% (634 knjige), što je i razumljivo jer je Zbirka izdvojena iz knjižnog fonda nekadašnje knjižnice Narodnoga zoološkog muzeja (sl. 3. i 3.a). Zatim slijede knjige putopisne tematike, koje čine 4% (29 knjiga) ukupnog broja knjiga iz Zbirke. Riječ je uglavnom o prirodoslovnim putopisima.<sup>28</sup> Geologija je zastupljena s 3% ili s 20 knjiga, od čega

je 18 njih paleomalakološke tematike. Naime, Brusina je nakon imenovanja Gjura Pilara 1870. g. drugim pristavom Prirodopisnog odjela Narodnoga muzeja, Pilaru predao sve geološke zbirke i knjige geološke tematike.<sup>29</sup> Knjige čija su tema ostale prirodne znanosti (astronomija, fizika, kemija itd.) čine 2% Zbirke (17 knjiga). Slijede knjige botaničke tematike, s udjelom 2% (13 knjiga). Razlog tako malom broju botaničkih knjiga jest činjenica koju u svojim bilješkama objašnjava sam Brusina: *Osnutkom sveučilišta i imenovanjem odličnog stručnjaka Dr. B. Jiruša za profesora botanike, otpala je ova od muzeja i od moja i onako preopterećena legja. Novomu sam sudrugu predao herbarium flore hrvatske, flore Jadranskog mora te historijski herbarium kanonika Hosta. Pošto pak prof. Jiruš nije htio imati brigu oko botaničke knjižnice, to sam koncem 1876. god. predao kr. sveučilišnom knjižničaru sva botanička djela, t. j. 47 na broju u 120 knjiga.*<sup>30</sup> Knjiga koje su tematikom kombinacija geologije i zoologije ima 11, što čini 1% ukupnog broja knjiga (uglavnom je riječ o knjigama koje se bave paleomalakologijom i malakologijom). Muzeologija je zastupljena s 1% knjiga (11 kom.). Riječ je uglavnom o knjigama iz muzeografije koje se bave problematikom prepariranja biološkog materijala, odnosno postupcima obrade kojim se uzorak iz prirode pretvara u muzejski predmet. Knjiga čija je tematika i botanika i zoologija ima 1% (šest njih). Prirodoslovne bibliografije zastupljene su s udjelom od 1% (pet knjiga), a pod ostalo su uvrštene tri knjige (~0%), npr. jedna od te tri knjige jest knjiga portreta sudionika ekspedicije „Challenger“.



Slika 3. i 3.a) Fichtel, L. von & Moll, J. C. P. von (1803.): „*Testacea microscopica aliaque ... et descripta*“; inv. br. 10

## Zoologija

Knjige zoološke tematike najbrojnije su u Zbirci (634 knjige)<sup>31</sup> pa su zasebno obrađene (tabl. 1). S obzirom na veliku raznolikost životinjskih organizama, a time i područja koja obuhvaća zoologija kao znanost, prilikom analize knjiga zoološke tematike podjelu je trebalo pojednostavniti. O složenosti zoologije Brusina u svom radu iz 1876. g. piše: *Samo velikim brojem poznatih životinja može se protumačiti, zašto su zoolozi u dijeljenju radnje pošli tako daleko. Proučenje svakoga reda životinja sačinjava posebnu znanost, koju njeguju posebni strukovnjaci. ... Svaka nauka ima posebnu terminologiju, ali opet možemo tvrditi, da nijedna netreba toliko naziva koliko zoolozičke znanosti.*<sup>32</sup>

Knjige malakološke tematike najbrojnije su jer se Brusina u svome znanstvenom

zoološkom radu ponajprije bavio malakologijom. Zbog usko specijalističkih termina, koji su poznati samo prirodoslovcima, neka od zooloških područja koja se navode u tablici zahtijevaju dodatna objašnjenja. Knjige s tematikom morskih invertebrata obrađuju više skupina morskih životinja: koralje, spužve, zvjezdače, ježince, morske mekušce, rakove i dr. Knjige s tematikom iz opće zoologije čine sve knjige koje obrađuju sve skupine životinja, od najjednostavnijih do najsloženijih. Knjige s tematikom invertebrata obrađuju kopnene beskralježnjake (npr. kukce, oblice, paučnjake, kopnene pužve i dr.) i već spomenute morske beskralježnjake. Knjige o vertebratima (kralježnjacima) bave se ribama, vodozemcima, gmazovima, pticama i sisavcima.

**Tablica 1. Pojednostavnjena podjela knjiga zoološke tematike**

Zoološko područje	Br. knjiga (%)
MALAKOLOGIJA (puževi i školjkaši)	191 (30%)
ENTOMOLOGIJA (kukci)	99 (16%)
IHTIOLOGIJA (ribe)	64 (10%)
MORSKI INVERTEBRATA (morski beskralježnjaci)	57 (9%)
OPĆA ZOOLOGIJA	57 (9%)
ORNITOLOGIJA (ptice)	34 (5%)
INVERTEBRATA (kopneni i morski beskralježnjaci)	28 (4%)
HERPETOLOGIJA (vodozemci i gmazovi)	27 (4%)
VERTEBRATA (kralježnjaci)	24 (4%)
MAMALOGIJA (sisavci)	23 (4%)
KARCINOLOGIJA (rakovi)	18 (3%)
PROTISTOLOGIJA & INVERTEBRATA (praživotinje i beskralježnjaci)	12 (2%)

## VI. EX LIBRIS S. BRUSINE

Brusina je tijekom života prikupio i vrlo bogatu privatnu knjižnicu koju spominje

P. S. Pavlović: *Stekavši svojim silnim i neumornim radom vezâ i poznanstava sa mnogobrojnim naučnicima i stručnim korporacijama gotovo cijeloga svijeta, pok. Brusina imao je silnu knjižnicu i veoma bogatu kolekciju raznih prirodni- na. Privatni njegov stan na Trgu Franje Josipa ličio je više na kakav naučni zavod u kome je sada samo produžio posao.*<sup>33</sup> Stoga je Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada nakon Brusinine smrti 21. svibnja 1908. donijela odluku da se od udovice pokojnika EGINE<sup>34</sup> Brusine otkupi njegova privatna knjižnica. U dopisu Vlade od 2. studenog 1909. piše: ... *javlja nabavu biblioteke iz pok. Sp. Brusine, koju ima preuzeti uz sveuč. bibliotekara Kostrenčića i dr. Aug. Langhoffer*<sup>35</sup> (dopis br. 24 27 5 Arhiva Narodnog zoološkog muzeja za 1909. g.). U Zbirci su bile 62 knjige (8% knjiga iz Zbirke) s rukopisnim ex librisom S. Brusine. Ex libris se u svim knjigama nalazi na naslovnoj stranici, a u gornjem desnom kutu vidljiv je i reljefni otisak suhog žiga (sl. 4.).



**Slika 4. Naslovnica knjige Bossi, L. (1822.): „Trattato delle malattie degli uccelli e dei diversi metodi di curaria“ iz privatne knjižnice S. Brusine; inv. br. 378**

## VII. ILUSTRACIJE

U 17. i 18. st. tiska se sve veći broj kvalitetno ilustriranih knjiga. M. Pelc navodi: *Široki krug literature prožete duhom empirizma otvara se na polju prirodoslovlja i tehničkih disciplina, posebice mehanike i fizike. Broj ilustriranih publikacija na tim područjima neprestano raste, a kvaliteta i egzaktnost njihovih informacija u tekstu i ilustracijama sve je veća.*<sup>36</sup> Potrebno je naglasiti da je u biološkoj i paleomalakološkoj



literaturi pri opisivanju novih vrsta i izradi ključeva za determinaciju vrsta iznimno važna vjerna i detaljna ilustracija vrste. Stoga ilustrirane monografije u Zbirci čine 67% ukupnog broja knjiga (501 knjiga), a one bez ilustracija 33% (247 knjiga). Od ukupnog broja ilustriranih knjiga njih 280 (56%) opremljeno je ilustracijama u boji, a 221 knjiga (44%) nema ilustracija u boji. Najstarija knjiga u Zbirci, tiskana 1638. g., ilustrirana je tehnikom drvoreza, a tri preostale knjige, tiskane u 17. st., tehnikom bakropisa. Od 107 knjiga tiskanih tijekom 18. st. ilustrirano je 76 knjiga, od kojih su 44 ilustrirane tehnikom bakropisa, a 32 knjige tehnikom bakropisa koji je naknadno ručno koloriran (sl. 5. i 5.a). U ilustriranim knjigama tiskanima u 19. st., ovisno o tome jesu li ilustrirane u boji ili ne, primijenje-

ne su tehnike bakropisa, ručno koloriranog bakropisa i litografije.<sup>37</sup> U ilustriranim knjigama iz Zbirke tiskanima nakon 1850. g. nalazimo tehnike litografije i litografije u boji (kromolitografije).

## ZAKLJUČAK

Ovim radom dala sam detaljan prikaz i pokušala približiti „najmlađu“ muzejsku zbirku Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja stručnoj javnosti. Sama Zbirka starih i raritetnih prirodoslovnih knjiga osnovana je sa željom da se na primjereniji način vrednuje i zaštiti najstariji i najdragocjeniji dio muzejskoga knjižnog fonda. U budućnosti bi Zbirku zbog njezine iznimne vrijednosti trebalo registrirati kao pokretno kulturno dobro pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske, publicirati katalog Zbirke, te ljepotu i



Slika 5. i 5.a) Ručno kolorirani bakropisi iz 18. st.: Jacquin, J. F. von (1784.), „Beiträge zur Geschichte der Vögel“; inv. br. 2

raskoš ilustracija i uveza tih monografija prezentirati javnosti putem izložbi.

## BILJEŠKE

- <sup>1</sup> Narodni se muzej od 1867. g. dijeli na Arheološki i Prirodoslovni razdjel, pa Š. Ljubić 1870. g. piše: ..., *te uz natjecaj budu imenovani jednoglasno u akademičkoj sjednici od 29. studenoga 1867 prof S. Ljubić za pristava u razdjelu arheološkom a Spiro Brusina za pristava u razdjelu prirodoslovnom* (LJUBIĆ, 1870., str. 15.).
- <sup>2</sup> Pripremajući se za ovaj rad i želeći ga potkrijepiti što točnijim navodima, pri iščitavanju dosad objavljene literature o povijesti našeg Muzeja i urudžbenih spisa iz muzejske arhive, naišla sam na neujednačenosti i teškoće pri utvrđivanju točnih godina koje smatram ključnima i važnima za Muzej, a time i za njegovu knjižnicu. Nadam se da će ovo neplanirano, spontano i često vrlo zabavno (tekstovi i izvještaji o međuljudskim odnosima u *Museumu*) istraživanje rezultirati radom objavljenim u našem muzejskom časopisu *Natura Croatica*.
- <sup>3</sup> U nekrologu objavljenome u povodu Brusinine smrti njegov prijatelj akademik Petar Pavlović piše: ... *Na polju malakološkom uspio je da postane u svietu čuven, tako da se o njegovo saradništvo otimala mnoga društva u Evropi* (PAVLOVIĆ, 1911., str. 134.).
- <sup>4</sup> S. Brusina bio je profesor zoologije na Mudroslovnom fakultetu Sveučilišta od 1876. do 1888. g. (SPOMENICA, 1900., str. 56.).
- <sup>5</sup> Isto, str. 66.
- <sup>6</sup> ... *-za dopisujuće..., u razredu mat.-prirodoslovnom S. Brusina* (izvodi iz zapisnika JAZU, 1871., str. 215.).
- <sup>7</sup> *Prešavši na izbor novih članova, kao što su po dotičnih razredih predloženi, izabrani su za prave članove: ... III. U matematičko-prirodoslovnom razredu dop. član Špiro Brusina predstojnik zoologičkog razdjela kod zemaljskoga muzeja* (izvodi iz zapisnika JAZU, 1875., str. 213.).
- <sup>8</sup> J. Balabanić u svojoj monografiji navodi: *U Brusininj biografiji u Grlovićevu „Albumu zaslužnih Hrvata 19. st.“ (1899. god.) piše: „Da stvori i pribavi muzeju što je trebalo,*

*imao se boriti premnogim teškoćama, trebao je teške borbe za prostorije, za ormare, za biblioteku ...“* (BALABANIĆ, 1988., str. 26.).

- <sup>9</sup> *Stručna zoološka biblioteka, što ju je iz temelja stvorio, veliko je Brusininino djelo* (BALABANIĆ, 1988., str. 28.).
- <sup>10</sup> Isto, str. 28.
- <sup>11</sup> Isto, str. 28 – 30.
- <sup>12</sup> *Nijedan kasniji Brusinin nasljednik nije s takvim uspjehom i žarom obogaćivao fundus muzejske knjižnice, niti vodio tako iscrpnu evidenciju o knjigama i časopisima. Stoga se o povijesti knjižnice nakon Brusinina umirovljenja 1901. ne može tako opširno pisati* (ČALETA, 1998., str. 48.).
- <sup>13</sup> Aldrovandi, Ulisse (1638.): *De piscibus libri V. et de cetis lib. vnvs.* Bononiae: apud Nicolaum Thebaldinum, 732 str., [26]; inv. br. 3251. Tu je knjigu za 1 000 forinti Brusina kupio u bečkom antikvarijatu i knjižari Kubasta & Voigt, o čemu svjedoči naljepnica u desnomu donjem kutu na unutrašnjoj stranici prednje korice.
- <sup>14</sup> Ekspedicija „Challenger“ imala je cilj istražiti sve svjetske oceane. Za trajanja ekspedicije prevaljen je put dug 79 300 morskih milja i otkriveno 4 717 novih biljnih i životinjskih vrsta (GARRISON, 2011., str. 40.).
- <sup>15</sup> Jedan od tih drugih bio je i Sir John Murray (1841. – 1914.), škotski oceanograf, sudionik ekspedicije „Challenger“ i jedan od urednika izvješća s ekspedicije. Brusina ga je kao predsjednik Hrvatskoga naravoslovnog društva na glavnoj skupštini održanoj 30. prosinca 1897. predložio za počasnog člana: *Predsjednik predlaže, da društvo imenuje svojim začasnim članom g. John Murray-a, koji osim svojih velikih zasluga na polju znanosti ima za nas i tu veliku zaslugu, što je njegovim posredovanjem narodni muzej dobio velevažno djelo o Challengerovoj ekspediciji. Tajnim glasanjem primljen je prijedlog jednoglasno. Tim bi glavna skupština zaključena* (BRUSINA, S. & MOHOROVIĆIĆ, A., 1898., str. XIII.).
- <sup>16</sup> Vidjeti BALABANIĆ, 1988., str. 30.
- <sup>17</sup> Pomno prateći svu dostupnu biološku i geološku literaturu i svjestan toga da je tiskana isključivo na stranim jezicima, Brusina piše: ... *da je svakom prirodoslovcu nužno znanje latinskoga i ponješto grčkoga jezika,*

- zatim englezkoga, njemačkoga i francuskoga, pa još ne može tvrditi, da će tim biti sasvim na konju (BRUSINA, 1876., str. 90.).
- <sup>18</sup> Za usporedbu je zanimljivo navesti da je prva knjiga iz zoologije na hrvatskom tiskana tek 1857. g.: *Godine 1857. objavljena je u Zemunu knjiga Josipa Ettingera, šumara u Kovilju. Knjiga nosi naslov „Sriemsko-Slavonsko-Hrvatske divje životinje, zvieri i ptice sa dodatkom najlagljeg i točnog načina nadjevanja i nagačenja istih“* (MATONIČKIN, 1974., str. 5.). Matoničkin dalje piše: *To je prva zooloگیjska knjiga na hrvatskom jeziku, pa njezinu pojavu S. Brusina (1886., str. 18.) smatra 'porodjajem hrvatske zooloگیške književnosti'* (isto, str. 6.).
- <sup>19</sup> U svom radu iz 1876. g. Brusina navodi godine osnivanja akademija znanosti u razvijenim europskim državama, smatrajući ih ključnima za razvoj prirodoslovnih znanosti, a time i prirodoslovnog izdavaštva: *...dočim francuska postoji od god. 1633., engleska pod imenom „Royal Society“ od god. 1645., njemačka „Academia Naturae Curiosorum“ kašnje „Leopoldino-Carolina“ od god. 1652., a sama petrogradska utemeljena je još god. 1752.* (BRUSINA, 1876., str. 103.). Za usporedbu, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti osnovana je 1866. g.
- <sup>20</sup> Riječ je o praktičnom priručniku o uzgoju dudu i dudova svilca, tiskanome 1847. g. u Varaždinu. W[unsch], F. X. (1847.): *Der Maulbeerbaum und die Seidenraupe oder praktische Anleitung zur Seidenkultur für Deutschland und die zur Seidenkultur ganz besonders geeigneten Königreiche Ungarn und Kroatien.* Warasdin: Buchdruckerei und Lithographie des Joseph v. Platzer, 86 str.; inv. br. 1047. Varaždin je u vrijeme tiskanja te knjige bio dijelom Austrijskog Carstva.
- <sup>21</sup> *... car Franjo II. odrekao se 1806. naslova rimsko-njemačkog cara, čime je Sveto Rimsko Carstvo Njemačkog Naroda prestalo postojati nakon gotovo 850 godina* (KOVAČEC, 2005., str. 809.).
- <sup>22</sup> [Bavarski kralj] Ludvig I. Karlo August ... *Pomagao je umjetnost i znanost... Maksimilijan II Josip, bavarski kralj ...Unaprjeđivao umjetnost i znanost* (KOVAČEC, 2004., str. 671., str. 798.).
- <sup>23</sup> Vidjeti PELC, 2002., str. 167.
- <sup>24</sup> Austrijsko Carstvo nastalo je raspadom Svetoga Rimskog Carstva Njemačkog Naroda 1806. g. i postojalo je do 1867. g., kada je uspostavljena Austro-Ugarska Monarhija.
- <sup>25</sup> *Papinska država, crkv. država kojom je papa vladao kao suveren, jedna od najvećih pov. država na Apeninskome poluotoku prije njezina pripojenja Italiji 1870. god.* (RAVLIĆ, 2006., str. 267.).
- <sup>26</sup> Uz već spomenutu Aldrovandijevu knjigu, riječ je o tri knjige malakološke tematike talijanskog isusovca i prirodoslovca Filippea Buonannija. Buonanni, Filippo (1681.): *Ricreatione dell'Occhio e della Mente nell'osservation' delle Chioccioline, proposta a' curiosi delle Opere della Natura.* Tomo primo. Roma: per il Varese: a spese di Felice Cesaretti all'insegna della Regina, [16], 384, [16] str.; inv. br. 3502. Buonanni, Filippo (1681.): *Ricreatione dell'Occhio e della Mente nell'osservation' delle Chioccioline, proposta a' curiosi delle Opere della Natura.* Tomo secondo. Roma: per il Varese : a spese di Felice Cesaretti all'insegna della Regina, 221 str.; inv. br. 3502-1. Bonanno, Philippo (1684.): *Recreatio Mentis et Oculi in observatione Animalium Testaceorum curiosis naturae inspectoribus... nunc denuò ab eodem Latine oblata, centum additis Testaceorum Iconibus... Romae, Typographia Varesii,* [16], 270, [10] str.; inv. br. 301.
- <sup>27</sup> Vidjeti BRUSINA, 1876., str. 93.
- <sup>28</sup> Cijeneći prirodoslovne putopise koje nakon svojih znanstvenih ekspedicija objavljuju prirodoslovci, Brusina piše: *Svatko zna, da su prvo sredstvo za iztraživanje prirode putovanja. Zato su prosvietljeni narodi potrošili velike svote na znanstvene ekspedicije po svijetu* (BRUSINA, 1876., str. 43.).
- <sup>29</sup> Brusina piše: *Kako je Pilar od mene preuzeo, bez ikakove službene predaje, mineralošku, geognostičku i paleontološku zbirku predao sam mu takogjer pripadajuće knjige* (BALABANIĆ, 1988., str. 31.).
- <sup>30</sup> Isto, str. 32.
- <sup>31</sup> *Naravna posljedica ogromnosti broja vrsti životinja jest ta, da je i jako velik i broj knjiga, u kojih su tolike životinje naslikane i opisane sa gledišta razvitka, morfologije, sistematike itd.* (BRUSINA, 1876., str. 95.).
- <sup>32</sup> Vidjeti BRUSINA, 1876., str. 39., 87.

- <sup>33</sup> Vidjeti PAVLOVIĆ, 1911., str. 131 – 132.
- <sup>34</sup> Vidjeti BALABANIĆ, 1991., str. 36.
- <sup>35</sup> Nakon Brusinina umirovljenja direktor Muzeja i profesor zoologije postaje dr. August Langhoffer. Dr. Langhofer bio je ravnatelj Narodnoga zoološkog muzeja od 1901. do 1927. g. (ČANADJIIJA, 1974., str. 18.).
- <sup>36</sup> Vidjeti PELC, 2002., str. 160.
- <sup>37</sup> Tehniku litografije gotovo je slučajno 1798. u Bavarskoj otkrio Alois Senefelder. Dvadeset godina nakon svoga prvog otkrića, 1818. g., u Münchenu objavljuje publikaciju *Vollständige Lehrbuch der Steindruckerei*, u kojoj objašnjava tu tehniku i za ilustracije se koristi svojom novootkrivenom tehnikom litografije u boji (kromolitografijom) (GASCOIGNE, 1997., str. 21 – 22.).
- LITERATURA**
- Balabanić, J. (1988.). *Brusina prirodoslovac: Spiridion (Špiro) Brusina: (1845-1908): k 80. obljetnici njegove smrti*. Zagreb: Hrvatski prirodoslovni muzej; Školska knjiga, 89 str.
- Balabanić, J. (1991.). *Životna staza Spiridiona Brusine (Zadar, 1845 – Zagreb, 1908)*. U: Balabanić, J. (gl. ur.): *Spiridion (Špiro) Brusina (1845 – 1908): 80. obljetnica smrti hrvatskoga prirodoslovca: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga u Zadru 4. i 5. listopada godine 1989*. Zadar: Matica hrvatska – Ogranak Zadar, str. 23-37.
- Brusina, S. (1876.). *Prirodopisne znanosti, osobito zoologičke, u obće i kod nas*. Rad JAZU, knj. 36., str. 35-135.
- Brusina, S. & Mohorivčić, A. (1898.). *Zapisnik o glavnoj skupštini „Hrvatskog naravoslovnog društva“ u Zagrebu, držanoj dne 30. prosinca 1897*. Glasnik hrvatskoga naravoslovnog društva, 10 (1-5), str. X-XIII.
- Čanadjija, S. (1974.). *Hrvatski narodni zoološki muzej od osnutka do danas*. U: Matoničkin, I. (gl. i odg. ur.): *Spomenica: sto godina znanstvenog i nastavnog rada iz zoologije na Sveučilištu u Zagrebu: spomenica: Hrvatski narodni zoološki muzej od osnutka do danas*. Zagreb: Zoologijski zavod Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Hrvatski narodni zoološki muzej, str. 15-26.
- Čaleta, D. (1998.). *Iz povijesti knjižnice Hrvatskoga prirodoslovnog muzeja*. *Informativa Museologica*, 29 (1-2), str. 45-50.
- Gascoigne, B. (1997.). *Milestones in colour printing 1457–1859: with a bibliography of Nelson prints*. New York: Cambridge University Press, 123 str.
- Garrison, T. S. (2011.). *Essentials of oceanography* 6<sup>th</sup> ed. Belmont, CA: Cengage Learning, Inc, 496 str.
- Izvodi iz zapisnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Od 1. listopada 1870 – 28. veljače 1871., Glavna skupština 24 listopada 1870., [točka] 3. Rad JAZU, knj. 14., 1871., str. 213-228.*
- Izvodi iz zapisnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Glavna skupština od 23. studenoga 1874., [točka] 3. Rad JAZU, knj. 30., 1875., str. 209-215.*
- Kovačec, A. (gl. ur.) (2004.). *Hrvatska opća enciklopedija, 6.: Kn-Mak*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 795 str.
- Kovačec, A. (gl. ur.) (2005.). *Hrvatska opća enciklopedija, 7.: Mal-Nj*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 814 str.
- Ljubić, Š. (1870.). *Narodni zemaljski muzej u Zagrebu. Viestnik Narodnoga zemaljskog muzeja u Zagrebu za godinu 1870.*, knj. 1., str. 3-16.
- Matoničkin, I. (1974.). *Zoologija u Hrvatskoj prije osnivanja Sveučilišta u Zagrebu*. U: Matoničkin, I. (gl. i odg. ur.): *Spomenica: sto godina znanstvenog i nastavnog rada iz zoologije na Sveučilištu u Zagrebu: spomenica: Hrvatski narodni zoološki muzej od osnutka do danas*. Zagreb: Zoologijski zavod Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Hrvatski narodni zoološki muzej, str. 3-14.
- Pavlović, P. S. (1911.). *Špiro Brusina [Nekrolog]*. Ljetopis JAZU za godinu 1910., str. 130-168.
- Pelc, M. (2002.). *Pismo-knjiga-slika: uvod u povijest informacijske kulture*. Zagreb: Golden marketing, 303 str.
- Ravlić, A. (gl. ur.) (2006.). *Hrvatska opća enciklopedija, 8.: O - Pre*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 773. str.

*Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu: [1874-1899].* Zagreb: Akademički senat kr. sveučilišta, 1900., VI., 216 str.

[http://www.rbms.info/committees/bibliographic\\_standards/latin/index.html](http://www.rbms.info/committees/bibliographic_standards/latin/index.html) (RBMS/BSC Latin Place Names File)

<http://en.wikipedia.org>

## **A REVIEW OF THE COLLECTION OF OLD AND RARE NATURAL HISTORY BOOKS OF THE CROATIAN NATURAL HISTORY MUSEUM**

*The paper gives a detailed review of the “youngest” museum collection of the Croatian Natural History Museum – the Collection of Old and Rare Natural History Books. The primary objective behind the foundation of this collection inside the holdings of the museum’s library was to enable it to be properly*

*ly protected (the books being kept in appropriate closed cupboards), their restoration (about 80% of them need restoring), the professional study and processing of them and the issue of a catalogue of the Collection and, because of its great value, the registration of the Collection as a movable cultural property with the Ministry of Culture of the Republic of Croatia. The Collection consists of the oldest and most valuable monographic editions kept in the library. These are mainly zoological books of the 17<sup>th</sup>, 18<sup>th</sup> and first half of the 19<sup>th</sup> century. The first curator of what was called the Natural History Departments of the then National Museum, Spiridon Brusina, can with full justice be considered the founder of the library of the Croatian Natural History Museum. Thanks to his great international scientific reputation, he was most to be credited, via a programme of purchases, donations and exchanges, with the acquisition of books that make up the major part of the Collection. In this work a review and analysis are given of the Collection in terms of themes, publication date, and country of origin of the books.*

## KNJIGA U MUZEJU – PRIMJER IZ POMORSKOGA I POVIJESNOG MUZEJA HRVATSKOG PRIMORJA RIJEKA

**TAMARA MATAIJA**

Pomorski i povijesni muzej  
Hrvatskog primorja Rijeka  
*tamara@ppmhpr.hr*

Posljednjih se godina učestalo govori o knjigama, pri čemu se uglavnom obznanjuje podatak da se knjige sve manje čitaju i sve manje prodaju. Pri tome se ponajprije misli na tradicionalni oblik knjige – sadržaj otisnut na papiru. Istodobno, knjiga sve više postaje predmetom bavljenja muzeja, što je suprotno onome na što smo navikli – da se o knjigama i njihovu posuđivanju korisnicima brinu knjižnice. *Tradicionalni* oblik knjige polako izlazi iz *upotrebe*, ali ne i knjiga sama, i sve ga više zamjenjuje elektronička knjiga. Sredinom 2011. g. u SAD-u i Velikoj Britaniji u većine je izdavača broj prodanih elektroničkih knjiga premašio broj prodanih *papirnatih* knjiga.<sup>1</sup> Generacije koje danas odrastaju sve više čitaju digitalizirane sadržaje na PC-u, čitaču elektroničkih izdanja (*e-book reader*), *I-phonu* ili nekom drugom pomagalu. Dakle, činjenica da muzeji

iskazuju sve veće zanimanje za knjigu potvrđuje istinu da je materijalni oblik knjige na izdisaju. Kao i drugi predmeti, i knjige imaju svoju uporabnu vrijednost, koja se mijenja ili nestaje zbog tehnoloških i društvenih promjena. Knjige se vrednuju dvostruko: zastario ili *odbačen* može biti sadržaj knjige ili njezin materijalni oblik. Stoga *tradicionalna knjiga* postaje pravi muzejski predmet, dokument jednog vremena u duhovnome ili materijalnom smislu, kao i niz drugih predmeta koji su zbog društvenih i ekonomskih promjena te promjena načina proizvodnje izašli iz upotrebe ili su zamijenjeni suvremenima. Osobe koje se bave knjigom reći će da nije bitno čuvaju li se knjige u knjižnicama ili u muzejima, no ipak postoji bitna razlika među tim dvjema ustanovama, koliko god srodne bile. Knjižnicama je glavna zadaća omogućiti što širem krugu korisnika čitanje sadržaja, a muzeji su oni koji bi trebali što dulje sačuvati materijalni oblik predmeta za buduće naraštaje. Knjižnice svoju misiju izvršavaju bez obzira na materijalni oblik knjige.

Proces materijalne transformacije već su prošli, primjerice, i nosači zvuka – od magnetnih traka, ploča i kasete do CD-a i MP3. S nosačima zvuka promijenili su se i uređaji na kojima se glazba reproducira, tako da su oni zastarjeli ostali u muzejima kao dokumenti određenoga civilizacijskog razdoblja. Samo je pitanje vremena kada će se slično dogoditi i s *papirnatom* knjigom. Papir i tisak su skupi i sve manje ekološki prihvatljivi, proizvodnja pisane riječi je velika, a kupaca jednostavno nema dovoljno da bi cijeli proces bio ekonomski održiv. Kako je poslanje muzeja očuvanje i prenošenje baštine, čini se da je pravi trenutak da se muzeji ozbiljno pozabave i *knjigom*.

<sup>1</sup> Portal London Evening Standard: [www.thisislondon.co.uk/markets/article-23955513-words-of-caution-about-the-great-ebook-revolution.do](http://www.thisislondon.co.uk/markets/article-23955513-words-of-caution-about-the-great-ebook-revolution.do)

## ZBIRKA KNJIGA I PERIODIKE

Zbirka knjiga i periodike u Pomorsko-muzejnom povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka (PPMHP) utemeljena je pri posljednjoj sistematizaciji građe potkraj 2007. g. Novu zbirku čine predmeti koji su se već nalazili u fondusu Muzeja, u nekoj od muzejskih zbirki ili u stručnoj muzejskoj knjižnici. Međutim, nisu sve knjige koje su bile pohranjene u Muzeju izdvojene za novoosnovanu zbirku.

## ORGANIZACIJSKA STRUKTURA MUZEJA

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka osnovan je 1893. g., a u obliku i organizacijskoj strukturi kakav je danas djeluje od 1953. Nastao je stapanjem Gradskog muzeja Sušak, Muzeja Hrvatskog primorja i riječkog *Musea civica*. Ustrojena su četiri odjela: arheološki, etnografski, odjel povijesti pomorstva i kulturno-povijesni odjel, s ciljem da se odvoje u samostalne muzeje, što se ipak nije dogodilo. Muzej je u međuvremenu sudjelovao u osnivanju dviju dislociranih zbirki – Etnografske zbirke otoka Krka u Dobrinju i Muzejske zbirke Kastavštine u Kastvu, te preuzeo brigu o njima.<sup>2</sup> U složenoj organizacijskoj strukturi Muzeja, koji djeluje kao organizacijska struktura od četiri odjela i dvije dislocirane zbirke, zbirka knjiga i periodike smještena je unutar kulturno-povijesnog odjela.

## STRUČNA MUZEJSKA KNJIŽNICA

Prije osnivanja zbirke knjiga i periodike knjige su većinom bile okupljene u stručnoj muzejskoj knjižnici. Iznimno su neke knjige nakon ulaska u Muzej odmah dobile status muzejskog predmeta te su inventirane u fond neke od zbirki. U zbirku egzotike, koju su činili predmeti što su ih pomorci donosili sa svojih putovanja, inventirane su knjige pisane kineskim ili japanskim pismom. Postale su muzejski predmeti jer je njihov sadržaj bio nerazumljiv. Kako pomorstvo snažno utječe na identitet regije, a postojala je i namjera da ono dobije samostalan, izdvojen muzej, neke su knjige s pomorskom tematikom odmah dobile status muzejskog predmeta i inventirane su u fond odjela povijesti pomorstva. U zbirku umjetničkog obrta inventirane su knjige čije su korice posebno ukrašene i proizvod su umjetničkog obrta. U navedenim primjerima odmah je prepoznat drugi sloj vrijednosti knjige, pa one nisu ni smještene u fond stručne knjižnice. Veće knjižne cjeline činile su knjige Muzejske zbirke Kastavštine (MZK) i zbirke Kresnik. Pri prikupljanju građe za MZK bitan je bio teritorijalni kriterij te je donacijama stanovnika tadašnje Kastavštine prikupljeno dosta knjiga. One nisu inventirane u fond stručne knjižnice, već u fond Zbirke. Također, u Muzeju se čuva ostavština liječnika i graditelja violina dr. Franje Kresnika, čiji fond čini i stručna glazbena literatura, koja je dijelom pripadala njemu, a dijelom je naknadno dopunjavana uz stručnu pomoć muzikologa g. Fajdetića. Iz te dvije cjeline, iz Muzejske zbirke Kastavštine i Zbirke Kresnik, knjige nisu premještane, dok su

<sup>2</sup> Statut Pomorskoga i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, 1999.

knjige iz zbirke odjela povijesti pomorstva, egzotike i zbirke umjetničkog obrta izdvojene za novu zbirku.

Polazište za osnivanje zbirke knjiga i periodike bio je fond stručne muzejske knjižnice. U knjižnici se tijekom dugogodišnjeg djelovanja Muzeja skupo zavidan broj knjiga koje više nisu udovoljavale kriteriju stručnosti te su opterećivale rad knjižnice. Više je razloga za to, no glavni je među njima tadašnji organizacijski sustav prema kojemu je *knjizi mjesto u knjižnici*. Knjige su na različite načine dolazile u muzej. Kupovala se aktualna stručna literatura, a Muzej je razmjenjivao vlastite publikacije s publikacijama drugih muzeja na području bivše Jugoslavije. Pojedine obitelji kao što su Fućak, Kurtini, Mueller, Smerdel i Luppis Muzeju su darovale svoje privatne biblioteke. Te su obitelji ili ostale bez nasljednika, ili im je imovina konfiscirana, ili se jednostavno više nisu koristili tim knjigama. Sve su knjige iz obiteljskih biblioteka inventirane u fond stručne knjižnice. Neke je knjige Muzeju donirala Sveučilišna knjižnica Rijeka, neke potječu iz ukinutih knjižnica gimnazija i drugih obrazovnih ustanova u Rijeci i okolici, a u Muzeju je završio i fond ugasle Knjižnice Matije Mažića iz Bakra te iz riječke Biblioteke civice. Sve navedene knjige, osim ciljano nabavljene stručne literature, došle su u Muzej jer su već bile *izašle* iz upotrebe, tj. prestala je njihova primarna funkcija – knjige se više nisu čitale. Budući da tijekom 20. st. nije *prijetila* opasnost od nestanka *papirnatih* knjige, muzeji se nisu bavili knjigom, već su one po navici smještane u knjižnice. Međutim, potaknuti aktualnim tehnološkim novostima, muzeji su se

na početku 21. st. i te kako zainteresirali za *papirnatu* knjigu, koju u sve većem opsegu zamjenjuje digitalna.

Način na koji su knjige pristizale u Muzej možemo pratiti od 1954. g., od kada se vodi inventarna knjige biblioteke. Ona je podijeljena u stupce u koje se upisuju ovi podaci: redni broj, datum, ime pisca, djelo, svezak, broj komada, obvezni primjerak, uvez, signatura, napomena. Unutar stručne muzejske knjižnice<sup>3</sup> knjige su bile organizirane u tri kategorije: novi fond – stručna literatura uglavnom novijeg datuma; stari fond – sve knjige koje nisu unutar prve kategorije; periodika – periodične publikacije uvezane u knjige, uglavnom lokalni dnevni tisak ili neke stručne publikacije. Knjige stručne knjižnice sadržajno su bile vrlo raznolike i nisu sve udovoljavale kriteriju stručnosti – neke su postale zastarjele ili su tiskana nova izdanja, a neke nisu bile u upotrebi zbog izmijenjenih društvenopolitičkih okolnosti. Te su knjige postale opterećenje za rad knjižnice, ali su imale određena svojstva i vrijednost zbog kojih ih je vrijedilo zadržati u Muzeju.

## KNJIGA KAO MUZEJSKI PREDMET

Knjigu možemo promatrati kao tekst i kao predmet s određenim materijalnim komponentama te onim nematerijalnim koje iz njih proizlaze, i u tom kontekstu knjiga je predmet muzejske obrade. Knjiga se promatra kao dio širega društvenog konteksta i razmatra se kao i drugi predmeti, naravno, uz svojstvene specifičnosti.

<sup>3</sup> Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Rijeka, 2004.



Teoretičar muzeologije Peter van Mensch<sup>4</sup> ustvrdio je da se svi predmeti mogu promatrati kroz tri konteksta – primarni, arheološki i muzejski. Primarni je kontekst onaj kada je predmet u funkciji za koju je stvoren. Knjiga je stvorena da bi se čitala. Budući da knjigu možemo promatrati i kao predmet i kao tekst, ona je u primarnom kontekstu sve dok se određeni tekst čita u svome opredmećenom obliku. Tekst će se čitati dokle god je društvena i kulturna klima takva da se smatra zanimljivim ili korisnim, pa će tako tekst nastaviti živjeti i u drugome opredmećenom obliku, u obliku pretiska ili, u današnje vrijeme, u obliku digitalne knjige. Prateći ukus vremena, knjiga može biti atraktivnije opremljena i ilustrirana, a neko starije izdanje bit će manje privlačno. Zbog socijalne ili tehnološke istrošenosti knjiga, kao i drugi predmeti, biva odbačena (zbog svog sadržaja ili materijalnog oblika), pohranjena negdje na tavanu ili u podrumu te zaboravljena. Predmeti koji nisu dio svakodnevice izloženi su propadanju, odnosno pripadaju arheološkom kontekstu. Činjenica je li knjiga fizički pod zemljom (u podrumu) ili na tavanu ništa bitno ne mijenja jer je u oba slučaja izvan upotrebe. Kada se nakon određenog vremena predmeti pronađu, moguće ih je izdvojiti u muzeološki kontekst. U tom se kontekstu provodi istraživanje i prenošenje vrijednosti predmeta, upotreba im je informacijska i komunikacijska, a nastoji se zaštititi njihov materijalni integritet.

Vratimo li se knjigama iz stručne muzejske knjižnice, vidjet ćemo da je dio knjiga, osobito tzv. stari fond, bio izvan

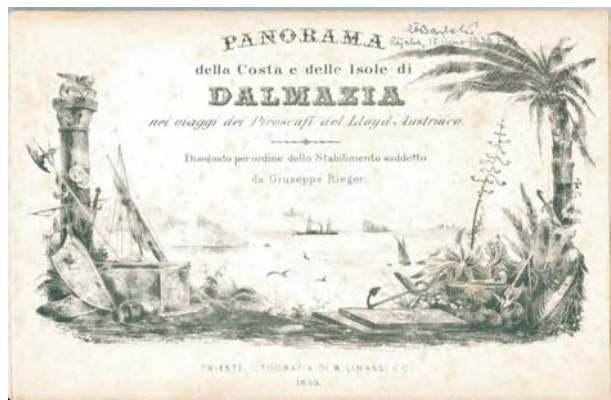
upotrebe. Zapravo, velik broj knjiga bio je izvan upotrebe još prije nego što je dospio u Muzej. Ako je primarna uloga knjige njezino čitanje, ona je već bila ugrožena u trenutku kada je ušla u muzej. Međutim, knjiga posjeduje određene fizičke kvalitete koje generiraju niz drugih informacija korisnih pri povijesnim, kulturološkim i drugim istraživanjima. Fizičke kvalitete knjige podrazumijevaju vrstu papira, način uveza, dekoraciju korica, vrstu tiska, oblik slova, ilustracije i sl., dok su nematerijalne komponente knjige okolnosti tiskanja, slijed vlasnika knjige, način, mjesto i vrijeme korištenja... Sve to dokumentira određeno razdoblje u smislu tehnoloških dostignuća, postojanja tiskara, opće društveno-političke situacije, ekonomskog razvoja, razine obrazovanja stanovništva i sl. Takve informacije koje knjiga odašilje razlog su što je ona prepoznata kao muzejski predmet odnosno kao predmet baštine. Predmet je dokument realnosti iz koje je izdvojen, a njegova dokumentarna vrijednost temelj je muzealnosti (Z. Z. Stransky).<sup>5</sup>

## PRIKUPLJANJE GRAĐE

Osnivanjem muzejske zbirke knjiga i periodike željeli smo iz *arheološkog konteksta* izdvojiti i zaštititi one knjige koje dokumentiraju ili pridonose dokumentiranju određenog razdoblja prošlosti, a odnose se na područje djelovanja Muzeja. Kako bismo zbirci dali smisao i usmjerili njezin daljnji razvoj, donijeli smo politiku prikupljanja. Jasno formulirani kriteriji ograničavaju smisleno prikupljanje građe, ali ga istodobno i osiguravaju. Zbi-

<sup>4</sup> Citirano prema: Maroević, I. *Uvod u muzeologiju*, Zagreb, 1993., str. 132.

<sup>5</sup> Citirano prema: Maroević, I. *Uvod u muzeologiju*, Zagreb, 1993., str. 120.

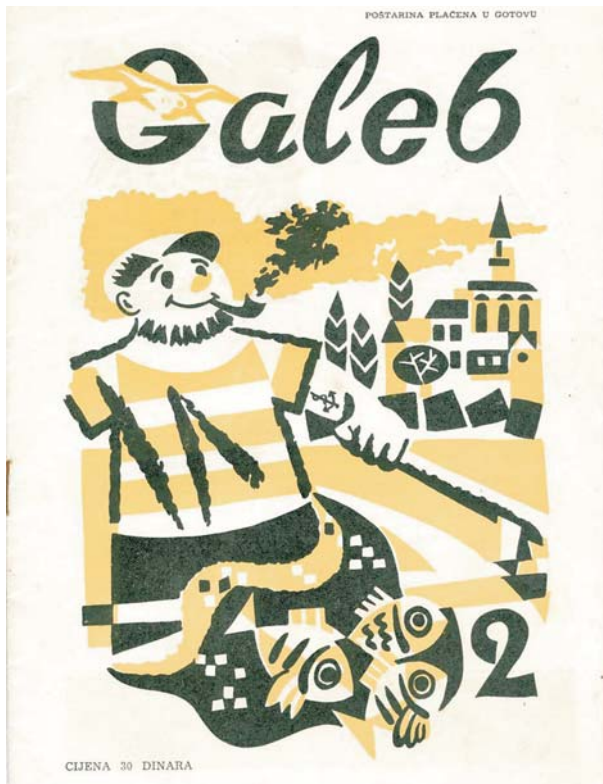


**Slika 1. Panorama della Costa e delle Isole di Dalmazia nei viaggi dei Piroscafi del Lloyd Austriaco Giuseppe Rieger, Trst, 1853. tisak na kartonu, 16 x 25 x 1,5 cm PPMHP OPP-ZKP 944**



**Slika 2. La Bilancia Anno XXXVIII - N. O. 11, Rijeka, 14. siječnja 1905. tisak, papir, 58 x 42 cm, opseg: 4 str. PPMHP KPO-ZKP 16719**

rka prije svega obuhvaća stara izdanja, trenutačno četrdesetak naslova tiskanih u 16., 17. i 18. st. Među rijetkim izdanjima su knjige poput Riegerova prikaza obale iz 1893. (sl. 1.) ili *A Fiume i kikoto*, knjige o riječkoj luci na mađarskome, tiskane 1842. u Budimpešti. Lokalna izdanja podrazumijevaju knjige tiskane u riječkim tiskarama (u tiskari obitelji Karletzky i u onoj Emidija Mohovicha) te u sušačkim tiskarama (u Primorskoj tiskari), a svjedoče o lokalnoj tiskarskoj i izdavačkoj aktivnosti. Zbirka obuhvaća izdanja tematski vezana za područje djelovanja Muzeja, primjerice publikacije lokalnih obrtnika, trgovaca, sajmova, značajnih poduzeća ili drugih lokalnih udruga. Mogu biti tiskane kao periodika ili kao reklamne brošure. Lokalni turistički vodiči prikupljeni u zbirci i tiskani na različitim jezicima, ovisno o ciljanome turističkom tržištu, govore o značenju i razvoju turizma na području Primorsko-goranske županije. Lokalni dnevni tisak svjedoči o dnevnim političkim previranjima, a posebno je zanimljiv i zbog etničke strukture stanovništva na prijelazu iz 19. u 20. st., kada su u Rijeci izlazile novine na pet jezika. (sl. 2.) Lokalne periodične publikacije koje su izlazile tjedno, mjesečno ili povremeno, a tiskane su u Rijeci ili su tematski vezane za područje PGŽ-a,



Slika 3. *Galeb*, Godina II., broj 2, Rijeka, 10.1960., tisak, papir, 24 x 17,5 cm, opseg: 16 str. PPMHP KPO-ZKP 22442



Slika 4. *Srednji iliti pokratcheni Katekizmus S pitanjih i odgovorih izvadjen iz velikoga katekizma*, Rijeka, 1815., tisak, papir, 16,5 x 10,5 cm PPMHP KPO-ZKP 17195

također se prikupljaju u zbirci, kao i periodične publikacije za djecu školske dobi kao što su *Galeb*, (sl. 3.) koji je izlazio od 1960-ih, ili njegov pandan na talijanskom jeziku *Il pioniere*. Posebnu cjelinu unutar zbirke čine udžbenici koji su se upotrebljavali u riječkim i sušačkim školama.

Knjiga se kao muzejski predmet ravnopravno pojavljuje s ostalim muzejskim predmetima u postavima izložbi. Svojom uključenošću u različite kontekste upotpunjuje temu izložbe. Potrebno je samo razraditi načine njezina izlaganja.

## PUT KNJIGE

Zanimljivo je razmotriti život jedne knjige od trenutka kada je tiskana do danas. Primjerice, *Srednji iliti pokratcheni Katekizmus S pitanjih i odgovorih izvadjen iz velikoga katekizma*, knjiga je tiskana 1815. u Rijeci, u tiskari obitelji Karletzky, i neutvrđeni se broj godina upotrebljavala u sakralnom obrazovanju. Ostala je u vlasništvu obitelji Pezelj, očito izvan upotrebe, te ju je tadašnja vlasnica 1946. poklonila Gradskome muzeju na Sušaku, čiji je pečat otisnut na naslovnoj stranici. (sl. 4.) Građu tog muzeja preuzeo je Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, ali je knjiga bila *zagubljena* do 1962., kada je ušla u inventar stručne knjižnice PPMHP-a. Budući da

nije bila *stručna*, ni mjesto joj nije bilo u stručnoj knjižnici, pa je 2007. izdvojena iz knjižnice i postala je muzejski predmet. Dobila je svoj inventarni broj i obrađuje se u računalnom programu M++ kao i ostali muzejski predmeti. Nakon što je dvije godine nakon toga knjiga restaurirana u radionici za papir Državnog arhiva u Rijeci, u cijelosti je digitalizirana kako bi se omogućila njezina upotreba i istodobno osigurala zaštita njezina fizičkog integriteta. Pohranjena je u kutiji od be-skiselinskog kartona u čuvaonici s kontroliranim mikroklimatskim uvjetima.

### BUDUĆNOST ZBIRKE

Zbirka je trenutačno u postupku registracija pri Ministarstvu kulture RH, a u godinama koje dolaze upotpunjavat će se u skladu sa zadanim kriterijima i mogućnostima. Oštećena i posebno vrijedna izdanja restaurirat će se i postupno digitalizirati kako bi se omogućila upotreba njihovih digitalnih kopija širokom krugu korisnika, dok će sami predmeti, pohranjeni u optimalnim uvjetima muzejskih čuvaonica, čuvati segment kulturnog identiteta.

### THE BOOK IN THE MUSEUM – AN EXAMPLE FROM THE MARITIME AND HISTORY MUSEUM OF THE HRVATSKO PRIMORJE REGION, RIJEKA

*The Maritime and History Museum of the Hrvatsko primorje Region since its founding in 1893 has by gifts, bequests, swaps and purchases collected a large number of books. On coming into the Museum, the books are recorded in the "Library's Book", the holdings of the specialised museum library thus being founded.*

*In the last systematisation of the material at the end of 2007, the Collection of Books and Periodicals was founded. It brings together old and rare editions, local publications, editions related by topic to the area of interest of the museum (the Primorsko-goranska County), local tourist guides, local periodicals and local children's magazines. Taken out of the specialised library were books that fit into the policy of the collection of material for the newly founded collection, and these thus gained the status of museum object, and are treated accordingly. Their actual location in the museum collection did not lead to their losing their primary function, for a large number of these books could anyway today not have been used in the way and to the extent that they were when they were printed. But the content and illustrations from the books are regularly used in the preparation of exhibitions and during historical research. Their visible physical characteristics such as the manner of print, binding, decoration of the covers and so on contain a number of new data that go beyond the mere content, and through a museological approach to the book as object, an attempt is made to protect them. The book in the museum context is a document of the time like any other museum object, and accordingly is vehicle for the transfer of information from the past that contributes to its more complete understanding.*

## MUZEJSKA ULOGA ZAVIČAJNE ZBIRKE ESSEKIANE U MUZEJU SLAVONIJE

**IVANA KNEŽEVIĆ**

Muzej Slavonije Osijek  
*ivana.knezevic@mso.hr*

### ZAVIČAJNA ZBIRKA

Zavičajna zbirka nezaobilazna je sastavnica muzeja, posebno kompleksnih. Takva je zbirka osnova svakog proučavanja povijesti zavičajnog područja. Ona svjedoči o prošlosti, daje točan i ilustrativan uvid u duhovne, organizacijske i materijalne aktivnosti prethodnika, dokument je trenutačne djelatnosti te omogućuje prezentaciju prikupljenoga i očuvanog fonda i u budućnosti.<sup>1</sup> Upravo prikupljanjem knjižnične građe objavljene na području zavičaja, građe zavičajnika, odnosno osoba koje su životom i/ili radom vezane za svoj zavičaj te građe koja je temom vezana za područje zavičaja i zavičajnike, ona odražava i njegovu ekonomsku i političku strukturu, socijalno stanje, tradiciju i običaje, znamenite građane, umjetničko stvaralaštvo i sl.<sup>2</sup> Predstavljajući pisanu baštinu zavičaja, ona očituje kulturnu i društvenu povijest određene sredine.

<sup>1</sup> Burić, Vesna. Zavičajne zbirke: svrha i način. *Osječki zbornik* 20 (1989), str. 222.

<sup>2</sup> Vuković-Mottl, Srna. Zavičajna zbirka. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 21, 1/4 (1975), str. 17.

### ZAVIČAJNA ZBIRKA ESSEKIANA

Kako u Osijeku sve do 1949. nije postojala gradska knjižnica<sup>3</sup>, o prikupljanju, čuvanju, obradi i pohrani zavičajne knjižnične građe brinuo se Muzej Slavonije, odnosno njegova bogata i vrijedna knjižnica – jedna od najstarijih muzejskih knjižnica u Hrvatskoj. Pri stvaranju lokalne, osječke zavičajne zbirke – Zavičajne zbirke Essekiane Muzeja Slavonije – tri su osobe imale ključnu ulogu. Riječ je o Vjekoslavu Celestinu<sup>4</sup>, kustosu koji je inicirao nabavu prve zavičajne knjižnične građe 1903. g., Oskaru Frimlu-Antunoviću<sup>5</sup>, osječkom

<sup>3</sup> Od polovice 19. st. u Osijeku postoje čitaonice kao što su Ilirska čitaonica, Narodna čitaonica, Hrvatska građanska čitaonica u Dol. Osieku, no gradska knjižnica, današnja Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek (GISKO), osnovana je tek 1949., nakon čega je preuzela brigu o prikupljanju i čuvanju zavičajne građe.

<sup>4</sup> Vjekoslav Celestin (Ivanec pod Gorom, 1862. – Osijek, 1936.) bio je profesor klasične filologije, koji je od 1886. pa do svojega umirovljenja 1926. g. u osječkoj Gimnaziji predavao latinski i grčki jezik. Istodobno je 1893. g. postavljen za kustosa Muzeja slobodnog i kraljevskog grada Osijeka, današnjeg Muzeja Slavonije, i na tom je mjestu radio sve do smrti. Riječ je o iznimno važnoj osobi u povijesti Muzeja, čovjeku koji je ustrojio najznačajnije fondove, nabavio prvi fotoaparatus osnovao fototeku, bavio se stručnim i znanstvenim radom, ali i konzervirao i restaurirao muzejske predmete, sastavio inventare i kataloge. Njegovu veličinu dokazuje i činjenica da je uvršten u monumentalno djelo *Znameniti i zaslužni Hrvati – 925. – 1925.* (Burić, Vesna. *Andrija Kodrić, Ferdo Ž. Miler i Vjekoslav Celestin, prvi kustosi osječkoga Muzeja. // Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj / glavni i odgovorni urednik Mladen Radić. Osijek: Muzej Slavonije, 1999., str. 80-90.*)

<sup>5</sup> Oskar Friml-Antunović (Petrovaradin, 21. siječnja 1871. – Osijek, 23. studenog 1934.)

bibliofilu na otkupu čije se građe iz 1929. g. najvećim dijelom i temelji Zavičajna zbirka Essekiana, te o knjižničarki Mariji Malbaši<sup>6</sup>, koja je Zavičajnu zbirku Essekianu dovela u stanje u kakvome se ona i danas nalazi. Najstarija zavičajna građa, raritetni primjerci iz 18. i 19. st., smješteni su u trezor, dok je zavičajna građa 20. st. smještena u zasebnu prostoriju, prema kronološkom kriteriju. Kao kulturno-povijesna zbirka, Zavičajna zbirka Essekiana jedna je od najbogatijih i najvrednijih zbirki cjelokupnog fonda Knjižnice Muzeja Slavonije, koja dulje od 130 godina svjedoči o povijesnim pri-

likama samoga grada (Osijeka) u kojemu je nastala i o njegovim mijenama, prikupljajući knjižničnu građu koja ostaje nepobitan dokaz vremena, multikulturalnosti, multietničnosti, višejezičnosti i inteligencije.<sup>7</sup> Ona obuhvaća tiskarsko-izdavačku djelatnost Osijeka i njegovih zavičajnika od samih početaka osječkog tiskarstva 1742. g., intenzivno do 1945., odnosno do završetka Drugoga svjetskog rata, što je u skladu s poslanjem muzeja, osnivanjem osječke gradske knjižnice te eksplozijom tiska nakon koje djelatnost tiskara prelazi lokalne granice. Ipak, Zavičajna zbirka Essekiana upotpunjena je i novijom građom, onom koja seže sve do današnjih dana, zavičajnom građom koja pristigne darivanjem, kupnjom ili razmjenom sa srodnim ustanovama. Unutar Essekiane posebno je zanimljiva i značajna tzv. *Divaldiana*, građa tiskana u Divaltovoj tiskari – prvoj svjetovnoj tiskari u Osijeku – koja je djelovala od 1775. do 1857. i kojom zapravo i počinje osječka tiskarsko-izdavačka djelatnost širega značenja.<sup>8</sup> Tijekom više od sto godina sustavnoga i savjesnog prikupljanja zavičajne knjižne građe, Zavičajna zbirka Essekiana pohranila je brojne raritetne primjerke, primjerke zavičajne jedinstvenosti koji se često ne mogu pronaći izvan Muzeja Slavonije. Time oni postaju i muzealno zanimljivi.

---

bavio se arheologijom, numizmatikom i bibliografijom te je na tom području smatran pouzdanim stručnjakom. Zbog materijalnih je neprilika 1929. g. osječkome Muzeju prodao svoju tri desetljeća prikupljanu zbirku – knjige tiskane u prvim osječkim tiskarama, osječke novine, plakate, slike, osmrtnice i druge starine. Iznimno je značajan osječki bibliofil i biograf (Malbaša, Marija. Osječki bibliofil i biograf Oskar Friml-Antunović. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 18, 3-4 (1972), str. 49-56.).

<sup>6</sup> Marija Malbaša, rođena Schuster (Osijek, 4. listopada 1909. – Osijek, 26. siječnja 1995.), bila je profesorica njemačkoga i francuskog jezika i književnosti, viša knjižničarka u Muzeju Slavonije te nezaobilazno ime novije osječke povijesti. Uvelike je zadužila ne samo Muzej Slavonije, već i osječku kulturu znanost općenito, ponajviše radom vezanim za istraživanje tiskarstva i izradu bibliografija. Dobitnica je Kukuljevićeve nagrade, najvećega stručnog priznanja u knjižničarskoj struci. Društvo knjižničara Slavonije i Baranje utemeljilo je 2005. g. povelju *Marija Malbaša* kao nagradu istaknutim članovima Društva koji su godinama radili na njegovoj izgradnji i promociji (Knežević, Ivana. Osječka bibliografija – od prikupljanja do digitalizacije. *Knjižničarstvo: glasnik Društva knjižničara Slavonije i Baranje* 11-12, br. 1-2 (2007-2008), str. 32.).

---

<sup>7</sup> Knežević, Ivana. Od zavičajne zbirke muzejske knjižnice do mrežnoga kataloga. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 53, 3/4 (2010), str. 101.

<sup>8</sup> Malbaša, Marija. Analiza i karakteristike tiskarsko-izdavačke djelatnosti u Osijeku. *Osječki zbornik* 17 (1979), str. 209-210.

## MUZEJSKA VRIJEDNOST I ULOGA ZAVIČAJNE ZBIRKE ESSEKIANE

Kako zavičajna zbirka ima prednost prikupljanja i popunjavanja fonda pred ostalim fondovima<sup>9</sup>, pa i spomeničkima, Zavičajna zbirka Essekiana ima višestruku vrijednost i ulogu u očuvanju osječke pisane baštine. Naime, zavičajna građa iz spomeničkih fondova Knjižnice Muzeja Slavonije izdvojena je u Zavičajnu zbirku Essekianu te tako u njoj možemo pronaći zavičajne osobitosti višestruko isprepletene s muzeološkima. Takva zavičajna građa izdvojena, primjerice, iz Spomeničke knjižnice Weissmann<sup>10</sup>, Spomeničke knjižnice Prandau-Normann<sup>11</sup>, Gimnazijske knjižnice<sup>12</sup> i Knjižnice Gradskog

načelstva<sup>13</sup> ne svjedoči samo o prošlosti Osijeka, već i o prošlosti poznatih osječkih i slavonskih obitelji, osječkih ustanova, prethodnih vlasnika, o njihovim navikama, područjima zanimanja, intelektualnoj znatiželji, literarnom ukusu i sl. Progovarajući o svojim prethodnim vlasnicima, građa Zavičajne zbirke Essekiane premašuje sadržajne vrijednosti i poprima muzeološke. Upravo su ex librisi, različite bilješke na marginama i koricama knjiga, posvete, autorski potpisi, ilustracije, ukrasi, uvezi i slični elementi oni koji knjižnoj građi, a posebno zavičajnoj, daju drugu dimenziju – pridonose njezinoj muzeološkoj vrijednosti i ulozi. Tako i sama knjiga postaje svjedokom vremena, često nudeći više *slojeva* prepoznavanja po prethodnim

<sup>9</sup> Vuković-Mottl, Srna. Nav. dj., str. 23.

<sup>10</sup> Spomenička knjižnica Weissmann bila je privatna, obiteljska knjižnica poznatog odvjetnika i uglednog Osječanina dr. Hermana Weissmanna, Židova koji je uoči Drugoga svjetskog rata, 1941. g., pohranio svoju knjižnicu u Muzej, na nagovor tadašnjeg ravnatelja Muzeja dr. Josipa Bösendorfera. Pretpostavlja se kako je dr. Weissmann život skončao u nekome od koncentracijskih logora te se zato nije vratio po svoje knjige. Riječ je o 4 000 svezaka knjiga kulturno-povijesne vrijednosti, ne samo pravne i židovske literature, već i djela iz povijesti, kulture, povijesti umjetnosti te o zanimljivim raritetnim osječkim i slavonskim izdanjima.

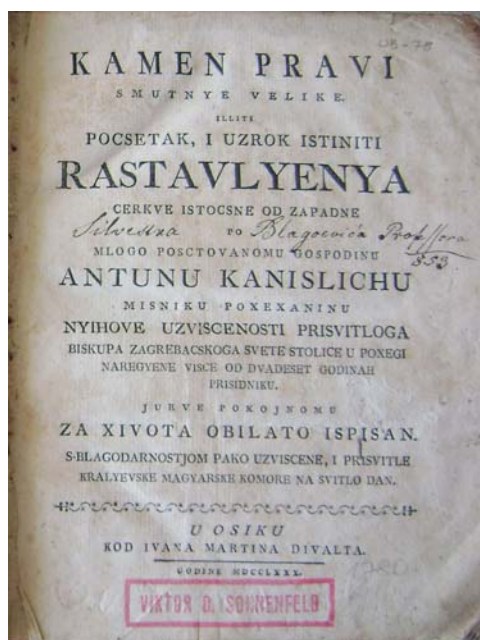
<sup>11</sup> Knjižnica grofovske obitelji Prandau-Normann iz Valpova dospjela je u Muzej Slavonije početkom Drugoga svjetskog rata djelovanjem Komisije za sakupljanje i zaštitu spomeničkih dobara (KOMZA-e), zajedno sa starim katalogom i rukopisnom inventarnom knjigom. Riječ je o više od 11 500 svezaka starih i vrijednih knjiga, s brojnim raritetnim i bibliofilskim izdanjima, prikupljenih generacijama.

<sup>12</sup> Nastanak Gimnazijske knjižnice vezan je za osnutak osječke Gimnazije 1729. g. Iako po-

stoje opravdane pretpostavke o ranijem postojanju gimnazijske knjižnice, prve pisane podatke nalazimo tek u školskom izvješću iz 1851./1852. g. Zbog teških prilika tijekom Drugoga svjetskog rata i straha od uništenja fonda, u prosincu 1943. u Muzej je pohranjena knjižnica bivše Realne gimnazije, zahvaljujući uspješnom dogovoru dr. Josipa Bösendorfera i dr. Danice Pinterović. Riječ je o iznimno bogatome starom fondu s više od 11 000 svezaka knjiga, među ostalim, i bibliofilskih izdanja.

<sup>13</sup> Knjižnica Gradskog načelstva pohranjena je u Muzej sredinom 20. st. Riječ je o 5 000 svezaka knjiga popraćenih inventarnom knjigom i pripadajućom dokumentacijom. Prema odluci dr. Hrabala, tadašnjega kraljevskog vladina povjerenika i ravnatelja Gradskog poglavarstva, od 18. siječnja 1928. započelo je vođenje potrebne dokumentacije kako bi se dobio točan uvid u statistiku i povijest pristizanja knjiga – bilo nabavom stručne i znanstvene literature, bilo darom kulturnih ustanova koje je utemeljio Grad. Knjižnica je izdvojena kao spomenička zbirka, nažalost, još uvijek neobrađena.

vlasnicima koji su ostavili svoje tragove. *Postajući tako muzealno zanimljiva, knjiga te cijela knjižnica postaju dio muzeja knjige ne gubeći ni trenu svoju sadržajnu vrijednost.*<sup>14</sup> Ex librasi, žigovi i pečati kao oznake vlasništva knjiga, rukopisne ili tiskane, postavljene na unutarnjoj strani knjižnih korica, na naslovnoj stranici ili na jednoj od preliminarnih stranica<sup>15</sup>, zasigurno su najpouzdaniji i najvjerniji svjedoci postojanja privatnih, obiteljskih, javnih i drugih knjižnica<sup>16</sup>. Takve su oznake neizmerno važne jer preko njih ne doznajemo samo imena vlasnika određene knjige, nego stječemo i cijeli povijesni i kronološki pregled, odnosno saznajemo kako je knjiga mijenjala vlasnike i kada. Istraživanjem knjiga pohranjenih u Zavičajnoj zbirci Essekiani utvrđeno je kako gotovo svaka knjiga nosi određenu oznaku i priča vlastitu priču. Upravo su takve knjige pune svjedočanstava o poznatim, ali i manje poznatim osobama (zavičajnicima). (sl. 1.) Kao jedan od takvih primjera iz Zavičajne zbirke Essekiane možemo izdvojiti knjigu, ujedno i muzejski predmet, tiskanu u osječkoj Divaltovoj tiskari 1780. g. – *Kamen pravi smutnje velike* Antuna Kanižlića, Požežanina, isusovca i književnika. Riječ je o pravom primjeru na kojemu možemo pratiti promjene vla-



Slika 1. Antun Kanižlić, *Kamen pravi smutnje velike*, Osijek, 1780.

snika knjige. Naime, na naslovnoj stranici vidljiva su dva ex librasi – rukopisni ex libris Silvestra Blagoevića (Blagoevića), franjevca i profesora latinskoga i hrvatskog jezika te povijesti i matematike, čovjeka koji je polovicom 19. st. predavao u Kraljevskoj gimnaziji u Osijeku, te tiskani ex libris Viktora D. Sonnenfelda, osječkog novinara, filozofa i prevoditelja. Na predlistu knjige sačuvana je bilješka s podacima o dospijeću knjige u Muzej, a time i u Zavičajnu zbirku Essekianu. Knjigu je godinu dana prije svoje smrti, 25. listopada 1951., Muzeju darovao dr. Julije Batory, osječki ginekolog i porodničar. Prije samoga početka vezanoga teksta vidljivi su ostaci ex librasi dr. Hermana Weissmanna, već spominjanoga osječkog odvjetnika, još jednog vlasnika te knjige. S obzirom na vremenski redosljed življenja i djelovanja spomenu-

<sup>14</sup> Vinaj, Marina. *Stara knjiga između knjižnične teorije i muzejske prakse*. Knjižnice: kamo i kako dalje?! 11. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica; uredile Tamara Krajna i Alisa Martek. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010., str. 87.

<sup>15</sup> Ex libris. Hrvatski opći leksikon. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1996., str. 258.

<sup>16</sup> Bratulić, Josip. *Hrvatski ex libris*. Zagreb: Ex libris, 2007., str. 5.



tih prethodnih vlasnika knjige, možemo pratiti njezin povijesni put – od prvog vlasnika, profesora Silvestra Blagoevića, preko dr. Hermana Weissmanna, Viktora D. Sonnenfelda, pa do dr. Julija Batoryja i Muzeja, odnosno do Zavičajne zbirke Essekiane. Iz primjera je vidljivo kako su to najopsežnije Kanižličjevo djelo, odnosno teološku crkveno-povijesnu raspravu o uzrocima crkvenog raskola, imale osobe različitih profila – katolički svećenik, židovski odvjetnik, novinar/filozof i liječnik – što svjedoči o njihovim literarnim interesima i intelektualnoj znatiželji koja nadilazi njihovu profesiju. Dakle, jedinstvenost koju knjiga može poprimiti svojim trajanjem u vremenu i prostoru dovoljno je opravdanje da joj se ne umanjuje i ne oduzima važnost ni mogućnost da bude muzejskim predmetom.<sup>17</sup> Taj konkretan primjerak Kanižličjeva djela *Kamen pravi smutnje velike* upravo je ex librisima, bilješkama, odnosno obilježjima kulturne baštine, samom pripadnošću određenim osobama dokazao svoju jedinstvenost i pokazao kako zaslužuje biti ravnopravan sa svakim drugim muzejskim predmetom (sl. 2.). Dokaz tomu da se knjige iz Zavičajne zbirke Essekiane promatraju višestruko – kao knjige, zavičajna knjižna građa i muzejski predmeti – jest i postupak restauracije oštećene građe koji se uredno provodi. Kao primjer možemo navesti knjigu *Quotidiana pietatis exercitia in usum scholasticæ juventutis Eszekinensis*, tiskanu 1838. g., također u prvoj svjetovnoj osječkoj tiskari. Riječ je o knjizi (muzejskom predmetu) koja na

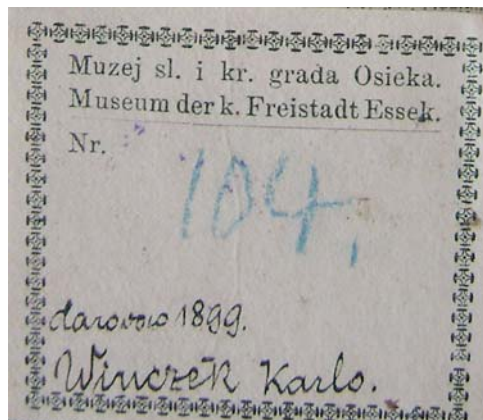


Slika 2. *Quotidiana pietatis exercitia in usum scholasticæ juventutis Eszekinensis*, Osijek, 1838.

unutrašnjoj strani prednjih korica ima rukopisni ex libris, odnosno oznaku vlasništva osječškoga gimnazijalca Karla Vinčeka, s naznakom kada ju je, odnosno koje godine i za što upotrebljavao. Na naslovnoj stranici ponovno je vidljiv njegov rukopisni ex libris, uz pečat Muzeja Slavonije iz vremena kada je nosio drugi naziv – Muzej grada Osijeka. Međutim, tijekom restauratorskog zahvata knjige u Središnjem laboratoriju za konzervaciju i restauraciju Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu sačuvana je naljepnica za inventarnu oznaku knjige Muzeja slobodnog i kraljevskog grada Osijeka, danas Muzeja Slavonije, na kojoj je naznačeno kako je sam Karlo Vinček tu knjigu da-

<sup>17</sup> Radovanlija Mileusnić, Snježana. Ustroj i organizacija knjižnica zavičajnih muzeja u Hrvatskoj. *Muzeologija* 38 (2001), str. 25.

rovaio Muzeju 1899. g., nakon što mu ona više nije bila potrebna za nastavu. Dakle, i knjiga se, kao i bilo koji drugi muzejski predmet, restaurira, pri čemu kroz slojeve otkrivamo njezino ukupno skriveno bogatstvo i povijest njezinih promjena. (sl. 3.)



Slika 3. Najljepnica za inventarnu oznaku knjige *Quotidiana pietatis exercitia*

Za razliku od knjižnica koje promatraju isključivo značenje što ga knjiga nosi, odnosno sam predmet njihova bavljenja, u muzejima su jednako važne tri komponente koje knjigu čine muzejski zanimljivom, odnosno muzealijom – uz značenje, to su još materijal i oblik.<sup>18</sup> Trajnost materijala predmeta svjedoči o vremenu, njegova struktura i oblik žive i djeluju u prostoru, a njegovo značenje ima svojevrstu ulogu u društvu.<sup>19</sup> Tako zavičajna knjiga, kao i knjiga općenito,

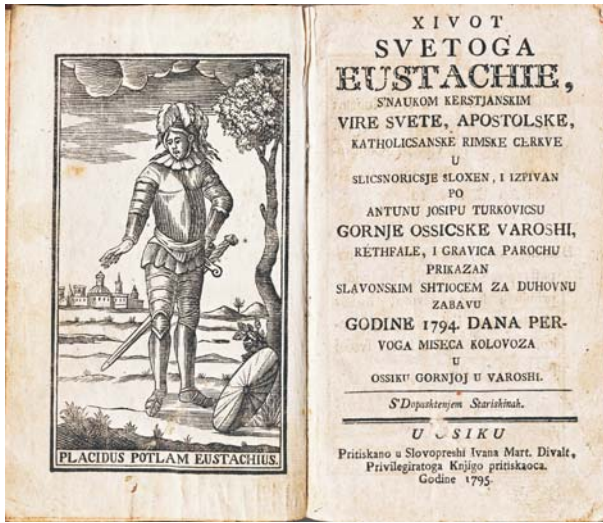
muzejskim predmetom postaje svojom izvornošću, nematerijalnim svojstvima – neponovljivošću, reprezentativnošću, rijetkošću i umjetničkom vrijednošću, poprimajući određene specifičnosti nekog mjesta, vremena, ljudi i događaja.<sup>20</sup> (Sl. 4.) Upravo je knjiga *Život svetoga Eustahije* Josipa Antuna Turkovića, uglednoga slavonskog pisca i prvoga svjetovnog župnika crkve sv. Mihaela u Osijeku, jedan od takvih primjera. Osim što je tiskana u prvoj osječkoj svjetovnoj tiskari 1795. g. te je zanimljiva za proučavanje povijesti hrvatskog jezika i tiskarstva, ona ima i zanimljiva muzeološka obilježja. Jedinstvenosti i neponovljivosti konkretnih dvaju svezaka *Života svetoga Eustahije*, pohranjenih u Zavičajnoj zbirci Essekiani, pridonose rukopisne bilješke prethodnih vlasnika knjige. Na naslovnoj stranici vidljiv je ex libris Oskara Frimla-Antunovića, čovjeka zahvaljujući kojemu su uspješno sačuvani brojni rarietni primjerci knjižnično, ali i muzealno zanimljive<sup>21</sup> zavičajne tiskane građe, dok su na stražnjim koricama drugog sveska zapisane bilješke koje donose podatke o prethodnim vlasnicima, odnosno o tome kako su konkretni primjerci, od koga i kada dobiveni, uz kletve upućene onima koji bi ih pokušali ukrasti. Jedna od kletvi glasi: *Mata Klement jest dobio ovu knjigu 1874. leta od Joze Hojta i tko ukrade ovu knjigu ubio ga Sveti Luka, otpala mu desna ruka*. Riječ je o dvjema bilješkama, jednoj iz 1859. i

<sup>18</sup> Maroević, Ivo. *Fenomen kulturne baštine i definicija jedinice građe*. // Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova / uredile Mirna Willer, Tinka Katić. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1998., str. 12.

<sup>19</sup> Maroević, Ivo. Muzejska izložba. *Informatica Museologica* 34, 3-4 (2003), str. 13.

<sup>20</sup> Radovanlija Mileusnić, Snježana. Nav. dj., str. 25.

<sup>21</sup> Knjige s malim žigom *Ex O. F. Antunović* muzejski su predmeti koji se razlikuju od identičnih naslova ranije ili kasnije pristiglih u muzejsku knjižnicu.

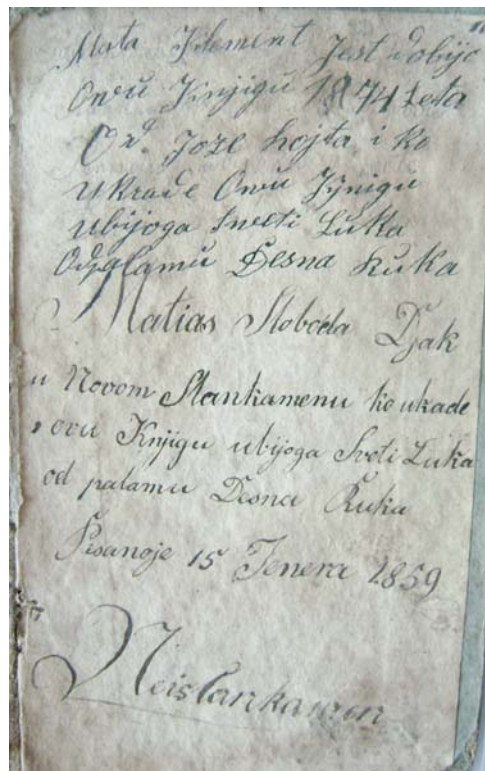


Slika 4. Josip Antun Turković, *Kamen pravi smutnje velike, Osijek, 1795., 1. sv.*

jednoj iz 1874. g., s kletvama koje se ponavljaju. Upravo one svjedoče o važnosti tih primjeraka za njihove tadašnje vlasnike. Ne treba zaboraviti spomenuti kako je *Život svetoga Eustahije* prva ilustrirana knjiga tiskana u Osijeku! (Sl. 5. i 6.) Čak i kada knjiga izgubi svoju sadržajnu aktualnost, ona i dalje ostaje muzejskim predmetom, dokumentom jedne realnosti iz koje je izdvoje-



Slika 5. Josip Antun Turković, *Kamen pravi smutnje velike, Osijek, 1795., 2. sv.*



Slika 6. Josip Antun Turković, *Kamen pravi smutnje velike, Osijek, 1795., 2. sv.*

na, dokumentom prošlosti<sup>22</sup>, subjektom spoznaje<sup>23</sup>, s pripadajućim vrijednostima koje se mogu uočiti i doživjeti u neposrednom kontaktu s njom. Knjiga je stoga nerijetko element muzejskih izložbi<sup>24</sup>, po svojoj vrijednosti, značenju i smislu ravnopravan s ostalim muzejskim predmetima. Kao primjer možemo navesti barem dvije izložbe na kojima je knjiga, i to knjiga iz Zavičajne zbirke Essekiane, bila osnovni izložak i tema – *Osječka secesijska oprema knjiga te Ilustracija u Hrvatskoj XIX. stoljeća*. Izložba pod nazivom *Osječka secesijska oprema knjiga*, održana 1977. g. u Osijeku, predstavila je bogatstvo zavičajne knjižne građe sa secesijskim motivima i oznakama, odnosno sa secesijskim oblikovanim naslovnim stranicama, stiliziranim secesijskim slovima, meandričnim ornamentima i drugim secesijskim elementima, pri čemu je naglašen rad osječkog slikara, ilustratora i pripovjedača Dragutina Melkusa.<sup>25</sup> (Sl. 7.) Izložba *Ilustracija u Hrvatskoj XIX. stoljeća* autorice mr. sc. Koraljke Jurčec-Kos održana je 2011. g. u Galeriji Klovićevi dvori u Zagrebu, a na njoj su bile izložene i knjige iz Zavičajne zbirke Essekiane. Upravo je knjiga *Život svetoga Eustahije* bila jedna od njih – predstavljena je kao muzejski predmet (muzealija).

<sup>22</sup> Maroević, Ivo. Uloga muzealnosti u zaštiti memorije. *Informatica Museologica* 27, 3-4 (1996), str. 56.

<sup>23</sup> Bauer, Antun. Muzejski predmet kao subjekt i objekt spoznaje u izložbenom prostoru u historijskim muzejima i zbirka. *Zbornik Istorijskog muzeja Srbije* 13-14 (1977), str. 181-195.

<sup>24</sup> Radovanlija Mileusnić, Snježana. Nav. dj., str. 80.

<sup>25</sup> Burić, Vesna. *Osječka secesijska oprema knjiga*. *Osječki zbornik* 16 (1977), str. 324-329.



Slika 7. Sane Kurjaković (Stjepan Vuksan), *Preko trnja i gloginja*, Osijek, 1903.

Tim dvama primjerima još smo jedanput pokazali kako knjiga ne mora nužno biti promatrana samo kao knjižnična građa, konkretno, kao zavičajna knjižnična građa, već je možemo promatrati i kao muzejski predmet, odnosno kao vizualno atraktivnu<sup>26</sup> i dovoljno zanimljivu građu za samostalno predstavljanje javnosti.

## ZAKLJUČAK

Zavičajna zbirka Essekiana neiscrpan je izvor za proučavanje zavičajne knjige kao muzejskog predmeta, odnosno za

<sup>26</sup> Jurčec-Kos, Koraljka. *Ilustracija u Hrvatskoj XIX. stoljeća*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2011., str. 5.

isticanje njezine muzejske uloge. Ta zbirka kao cjelina pokazuje kulturni stupanj naših prethodnika, općenito kulturne, društvene, gospodarske, ekonomske i druge prilike određenoga vremena, a sve to na temelju lokalno objavljenih knjiga, kao i njihove upotrebe u poznatim i manje poznatim osječkim obiteljima, osječkim javnim ustanovama i sl. Essekiana, dakle, čuva muzejske predmete koji pridonose razumijevanju povijesti, kulture, religije i sve složenosti Osijeka i njegovih zavičajnika. Zbog svoje starosti, zavičajne vrijednosti i jedinstvenosti te muzeološke vrijednosti i uloge, već je na ovim nasumično odabranim i izloženim primjerima vidljivo kako knjige osim svoje informativne knjižnične uloge imaju i muzejsku, što je i potvrđeno njihovim izlaganjem na brojnim muzejskim izložbama i njihovim pojavljivanjem u muzejskim katalozima, čime se podiže svijest javnosti o njihovu postojanju, značenju i ulozi. Svaki muzejski predmet ima svoju priču, povezujući primarne vrijednosti predmeta iz vremena njegova nastanka s onim vrijednostima koje svjedoče o njegovu trajanju i uporabi. Tako svoju priču čuvaju i muzejski predmeti Zavičajne zbirke Essekiane, koji su ravnopravni sudionici muzejskih izložbi i kataloga, što ih ne čini samo sekundarnom (zavičajnom) knjižničnom građom smještenom u određeni muzejski odjel, već i povijesno, muzeološki i vizualno zanimljivom građom koja zaslužuje samostalno proučavanje i izlaganje.

## LITERATURA

Bauer, Antun. Muzejski predmet kao subjekt i objekt spoznaje u izložbenom prostoru u historijskim muzejima i zbirka. *Zbornik Istarskog muzeja Srbije* 13-14 (1977), str. 181-195.

Bratulić, Josip. *Hrvatski ex libris*. Zagreb: Ex libris, 2007.

Burić, Vesna. *Andrija Kodrić, Ferdo Ž. Miler i Vjekoslav Celestin, prvi kustosi osječkoga Muzeja*. // *Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj* / glavni i odgovorni urednik Mladen Radić. Osijek: Muzej Slavonije, 1999., str. 80-90.

Burić, Vesna. Osječka secesijska oprema knjiga. *Osječki zbornik* 16 (1977), str. 323-348.

Burić, Vesna. Zavičajne zbirke: svrha i način. *Osječki zbornik* 20 (1989), str. 213-223.

Ex libris. // *Hrvatski opći leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 1996., str. 258.

Jurčec-Kos, Koraljka. *Ilustracija u Hrvatskoj XIX. stoljeća*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2011.

Knežević, Ivana. Osječka bibliografija – od prikupljanja do digitalizacije. *Knjižničarstvo: glasnik Društva knjižničara Slavonije i Baranje* 11-12, br. 1-2 (2007-2008), str. 31-39.

Knežević, Ivana. Od zavičajne zbirke muzejske knjižnice do mrežnoga kataloga. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 53, 3/4 (2010), str. 99-106.

Malbaša, Marija. Analiza i karakteristike tiskarsko-izdavačke djelatnosti u Osijeku. *Osječki zbornik* 17 (1979), str. 209-222.

Malbaša, Marija. Osječki bibliofil i biograf Oskar Friml-Antunović. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 18, 3-4 (1972), str. 49-56.

Maroević, Ivo. *Fenomen kulturne baštine i definicija jedinice građe*. // Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova / uredile Mirna Willer, Tinka Katić, Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1998., str. 3-13.

Maroević, Ivo. Muzejska izložba. // *Informatica Museologica* 34, 3-4 (2003), str. 13-18.

Maroević, Ivo. Uloga muzealnosti u zaštiti memorije. *Informatica Museologica* 27, 3-4 (1996), str. 56-59.

Radovanlija Mileusnić, Snježana. Ustroj i organizacija knjižnica zavičajnih muzeja u Hrvatskoj. *Muzeologija* 38 (2001).

Vinaj, Marina. *Stara knjiga između knjižnične teorije i muzejske prakse*. // *Knjižnice: kamo i kako dalje?* / 11. dani specijalnih i visokoškolskih knjiž-

nica; uredile Tamara Krajna i Alisa Martek. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010., str. 84-93.

Vuković-Mottl, Srna. Zavičajna zbirka. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 21, 1/4 (1975), str. 17.

### **THE MUSEUM ROLE OF THE ESSEKIANA LOCAL HISTORY COLLECTION IN THE MUSEUM OF SLAVONIA**

*Local history book collections are an indispensable part of local history museums. They bear witness to the cultural and social history of a certain milieu, provide a historical review of the setting. In the Museum of Slavonia, the Essekiana Local History Collection is just one such collection, in which the past and present of Osijek and its surrounds are interwoven. In 1903, Vjekoslav Celestin started systematically to collect Osijek printed matter. The local history collection was considerably supplemented in 1929 with purchases and gifts from Osijek collector and bibliophile Oskar Friml-Antunović and in 1931 with pur-*

*chases and gifts from Radoslav Franjetić. During the more than a hundred years of systematic collection by conscientious museum staff members, such as Vjekoslav Celestin and Marija Malbasa, the Essekiana Local History Collection has kept numerous rare specimens of the very beginnings of printing in Osijek. Particularly interesting in the Essekiana collection is the collection called Divaldiana, that is, publications printed in the printing shop of Ivan Divald, the first secular printer in Osijek, who was at work from 1775 to 1857. Numerous editions that cannot be seen in any other place have found a home for themselves in the Essekiana Collection, like those the value of which is additionally enhanced by their bookplates, the signs of known Osijek people, Osijek families, the previous owners. The Essekiana Local History collection has a great cultural and historical importance for the city of Osijek and the wider area. This library material because of its age, its local history value and uniqueness, is also museum material that merits its place in the museum and takes an equal part in museum exhibitions and catalogues.*

## KNJIŽEVNIK U MUZEJU: MEMORIJALNA ZBIRKA PETRA ŠEGEDINA

SANI SARDELIĆ

Gradski muzej Korčula

sani.sa27@gmail.com

gradski.muzej.korcula1@du.t-com.hr

Književničke zbirke, poput svih ostalih zbirki, imaju svoje posebnosti. Njihova svrha jest očuvati uspomenu na književnika i, možda još važnije, na svijet koji je književnik pišući stvorio. Svijet koji je, ma kako i koliko bio utemeljen u realnosti, ipak artifičijelan, umjetni svijet čiji akteri žive u metafizičkim dimenzijama, a granice su tih svjetova među koricama knjiga tvarne i postojane u onoj mjeri u kojoj likovima dopustimo izaći iz njih. Njih čitati.

Petar Šegedin iznio je, ne malo puta, svoju misao kako *nema spasa od života* i kako se možda mogući *spas* krije u pripovijedanju...priča.<sup>1</sup> Stoga će ovo biti pokušaj pripovijedanja priče o jednoj muzejskoj

zbirci koja nema ni velikih donacija, ni stalno mjesto izložbenog postava, ni mnogih drugih financijskih ni materijalnih uvjeta koji bi trebali biti ispunjeni. Ta zbirka ima svog kustosa i svoj kontekst, barem u onom dijelu Šegedinova opusa koji je tematski smješten na Mediteran, a koji mnogi književni znalci smatraju upravo najvažnijim (roman *Djeca božja*, pripovijetke *Dan*, *A pokojna Pavulina*, *Stare baščine*, *Sreća*, *Sveti vrag*, *Priča o dva kamena*, *Ništa, ništa, posve beznačajno...*). Izravan poticaj za osnutak književničke zbirke unutar Muzeja u pisanom je obliku 18. prosinca 2006. g. uputio Grad Korčula, osnivač i vlasnik Muzeja.<sup>2</sup> Poseban povod utemeljenju zbirke bilo je pokretanje bionalne kulturno-znanstvene manifestacije *Dani Petra Šegedina*, koji su održani prvi put u rujnu 2005. g. u Orebićima, Korčuli i Žrnovu. Organizator manifestacije bio je Grad Korčula, a pokrovitelj Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, uz sudjelovanje vodećih hrvatskih kulturnih institucija – Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Matice hrvatske i Leksikografskog zavoda *Miroslav Krleža*. Važno je istaknuti kako je, Grad Korčula, osnivač Gradskog muzeja Korčula, prepoznao vrijednost i značenje osnivanja te memorijalne zbirke. Tako je Gradski muzej Korčula i institucionalno postao trajni promicatelj ideje o očuvanju memorije o Petru Šegedinu i njegovu djelu.

Osnovu Zbirke čine knjige, objavljena djela Petra Šegedina, nabavljene uglavnom u antikvarijatima. Muzej je proteklih

<sup>1</sup> Evo kako je to u svom intervjuu sa Šegedinom zabilježio V. Pavletić:

Pavletić: *Što je za Vas literatura: izazivanje ili savladavanje sudbine; pobjeda nad vremenom ili kompenzacija poraza...neprestano kopanje po rani ili pripravljanje melema za nju...?*

Šegedin: *Literatura, kao uostalom i sva umjetnost, za mene je spas, spas od uvjeta u kojima živimo u ovom kozmosu.* Tajna radne sobe, Razgovor s Petrom Šegedinom, *Nema spasa od života ili doktor Zero nasuprot pravom čovjeku*, NZMH, Zagreb, 1995.

<sup>2</sup> Zaključak Gradskog poglavarstva Grada Korčule, Klasa: 022-05/06-03/282, UBROJ: 213/01-2-06-1.

godina stvorio „malu mrežu“, pa čim se u nekom od antikvarijata na području cijele Hrvatske s kojima izravno surađujemo pojavi primjerak knjige za prodaju, otkupimo ga bez obzira na to imamo li već primjerak istog izdanja. S obzirom na izrazito nisku otkupnu cijenu, takav način prikupljanja za sada je najpovoljniji. Do sada je na takav način prikupljeno 38 knjiga, među kojima i prvo izdanje *Djece božje* (MH, 1946.)<sup>3</sup>, kao i *Monografija Kršinić*<sup>4</sup>, za koju je tekst u predgovoru napisao Petar Šegedin. Prema podacima dobivenima neformalnim istraživanjem, odnosno upitom upućenim knjižnicama u većim gradskim središtima, djela Petra Šegedina češće se nalaze u depoima negoli na policama, čitateljima na dohvata ruke. Stoga se prikupljanjem većeg broja istog primjerka knjige zainteresiranim posjetiteljima Gradskog muzeja Korčula lakše omogućuje čitanje književnog djela, što je zapravo i najveća vrijednost – neposredan kontakt s književnim djelom i stvaranje novih čitatelja. U svom anketnom istraživanju, koje je prethodilo skupu *Muzej(i) i književnost(i)*<sup>5</sup>, Snježana Radovanlija Mileusnić potvrdila je kako *rezultati pokazuju slabu upoznatost publike s postojećim memorijalima književnika*

*u Hrvatskoj*.<sup>6</sup> U istom tekstu<sup>7</sup>, na grafikonu 2., prikazu rezultata odgovora na drugo anketno pitanje: *Koji bi hrvatski književnik i/ili njegovo djelo trebalo imati svoj muzej ili muzejsku zbirku?*, ni u jednome od odgovora kao mogućnost nije spomenut Petar Šegedin. Mišljenja smo kako bi aktivnosti naše memorijalne zbirke ipak mogle promijeniti takav odnos. Uočeno je i to kako je, sasvim razumljivo, interes među građanima za čitanje Šegedina povećan tijekom manifestacije *Dani Petra Šegedina*. Tome, vjerujemo, osim znanstvenog skupa i ostalih sadržaja koji su više namijenjeni sudionicima – izlagačima, pridonose i izložbe, bijenalno planirane i postavljane u Gradskome muzeju Korčula, koje bilježe dosta dobru posjećenost najšire javnosti, posebice brojnih organiziranih školskih posjeta. Tako je Gradski muzej Korčula tijekom II. *Dana Petra Šegedina*, koji su održani u rujnu 2007. priredio izložbu *Petar Šegedin i njegovo vrijeme*. Izložba se izravno nadovezivala na temu znanstvenog skupa održanoga te godine<sup>8</sup>, a svojim je značenjima dopunila izlaganja, na što se na otvorenju izložbe posebno osvrnuo voditelj skupa akademik Dubravko Jelčić. Namjera izlagača bila je prikazati do tada prikupljenu građu, kao i smjernice budućih aktivnosti Zbirke. Posudbom izloženih osobnih pišćevih predmeta i savjetima u promišljanju koncepcije veliku

<sup>3</sup> Vrijednost prvog izdanja *Djece božje* nije samo u tome što je to prvi suvremeni roman objavljen u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata. Njegova je posebnost izvorni tekst koji je Šegedin u kasnijim izdanjima donekle mijenjao.

<sup>4</sup> *Monografija Kršinić*. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1968. (izdanje na hrvatskome i engleskome).

<sup>5</sup> *Muzej(i) i književnost(i)*. Međunarodni stručni skup u organizaciji Muzejskoga dokumentacijskog centra, Zagreb, listopad 2006.

<sup>6</sup> Snježana Radovanlija Mileusnić. Muzeji i književnost: što muzealci i građanstvo misle o muzeju hrvatske književnosti? *Informatica Museologica* 36 (1-2), Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 2005. (str. 149.).

<sup>7</sup> Ibid, str. 150.

<sup>8</sup> Vladimira Rezo. Osvrt na II. Dane Petra Šegedina. Zbornik radova *Dani Petra Šegedina*. Korčula, 2008.



pomoć u pripremi izložbe pružila je Marija Šegedin Ferenc, kći Petra Šegedina. Kompleksna izložba postavljena je u kružnom tijeku, a u središtu kruga nalazili su se stol i stolica s rasutim radnim materijalom (kopijama piščevih rukopisa) i piščevim naočalama, koje kao da je upravo odložio otišavši u kratku šetnju. Iznenađenje izložbe bilo je prezentiranje tonskog zapisa pripovijetke *Jutro*<sup>9</sup>, koju je ranih 1990-ih Šegedin prigodno čitao u Orebićima. Autentičnim piščevim glasom na tako osmišljenoj izložbi ostvarena je posebna atmosfera njegove prisutnosti.<sup>10</sup> Izložen je i ex libris *Dani Petra Šegedina* autora Nikole Skokandića, akademskoga grafičara. Primjereno temi skupa i naslovu izložbe, izložen je piščev *orloj*, a muzejsku legendu uz taj osobiti predmet dopunjavao je ovaj citat iz pripovijetke *Romeo i Julija*<sup>11</sup>:

*Njega, taj moj stari zidni sat, zapravo „orloj“, kako smo ga mi nazivali, otkrio sam nanovo, prije nekoliko mjeseci, u svom stanu, među ostacima starog pokućstva... Istinu govoreći, nazirao sam ga ja i prije, ali i odmah zaboravljao, mogu čak reći: kadikad mi se činilo kako se stidljivo skriva pred mojim*

<sup>9</sup> Petar Šegedin. *Jutro*. Pričanje, Kratke proze. Zagreb, 1991.

<sup>10</sup> Spomenuti tonski zapis Gradske muzeju Korčula ustupio je predsjednik Ogranka Matice hrvatske Orebić Ivo Đani Maričić. Budući da je zapis bio pohranjen na kaseti i u dosta osjetljivom stanju s obzirom na starost trake i uvjete snimanja, bilo je potrebno vrlo pažljivo postupati s njim. Čišćenje magnetske trake te prebacivanje u digitalni oblik omogućio je Studio Remiks iz Korčule, bez naknade, te im u ovoj prilici zahvaljujemo.

<sup>11</sup> Petar Šegedin. *Romeo i Julija*. Pričanje, Kratke proze. Zagreb, 1991.

*pogledom bojeći se, po svemu, da ga ne vidim takvim kakav se sada ukazivao, pa, sigurno, i moje moguće odluke o njegovu posvemašnjem odbacivanju. Tako oljušten, prašnjav, bez staklenog dijela svojih vrata i sam je morao biti svjestan, zar ne, kako su mu dani odbrojani... Znao mi se i u snu javljati upravo takav kakva sam opisao, ipak, da, još i kao neko staro napušteno biće, koje mi predbacuje što sam nepravedan prema njemu, namećući mi time misao kako bi on, da se ima razumijevanja prema njemu, mogao biti od koristi u kući. Tada bi, obješen na zidu, još dugo tiktakao i oglašavao se svojim svijetlim urama kao nekad u mom djetinjstvu.*<sup>12</sup> Koliko li osjećaja za predmet koji „čučić“ u nestabilnom arheološkom kontekstu<sup>13</sup>, pa i sam postaje metafora prolaznosti i nestajanja koju, muzealizirajući predmete, pokušavamo ako ne zaustaviti, a ono barem usporiti!

Još je jedna knjiga imala važno mjesto na izložbi. Bio je to izvornik romana *Maslinici u plamenu...* (*Die Ölgärten brennen...*, Beč, 1956.), koji je napisao Alexander Sacher Masoch, a Petar Šegedin ga je pri obilježavanju 25. obljetnice osnutka darovao Gradske muzeju Korčula. Austrijski književnik proveo je godine Drugoga svjetskog rata na otoku Korčuli, u bijegu pred strahotama nacizma, živeći svakodnevicu s korčulanskim brodo-

<sup>12</sup> Navođenje citata potaknuto je istančanim osjećajem za predmet, osobit predmet kojim mjerimo vrijeme, a ono na neki način mjeri nas...sat, zapravo „orloj“ i njegova sudbina, književnim izrazom predočena je u različitim muzeološkim kontekstima.

<sup>13</sup> Ivo Maroević. *Uvod u muzeologiju*. Zavaod za informacijske studije, Zagreb, 1933. (str.137.).

graditeljima, kamenoklesarima, ribarima, običnim ljudima. U svom romanu zabilježio je i strijeljanje kipara Iva Lozice. Taj izloženi predmet, ta knjiga, bila je signal koji nam je kasnije otkrio kontakte cijeloga kulturnog kruga pisaca, likovnih umjetnika, glazbenika, intelektualaca s njemačkoga govornog područja koji su svoj zaklon pronašli na Korčuli, *Otoku ljubavi*.<sup>14</sup> S njima je prijateljevao i sam Šegedin u godinama koje je na Korčuli proveo kao mladi učitelj.<sup>15</sup> Na koji je način razmjena izrazito naprednih i slobodarskih ideja spomenutoga kulturnog kruga mogla utjecati na Šegedina, ostaje predmet budućeg istraživanja. Svakako treba istaknuti Šegedinovo izlaganje na II. kongresu Saveza književnika Jugoslavije (Beograd, 1949.)<sup>16</sup>, u kojemu je otvoreno istupio sa zahtjevom za većom slobodom umjetničkog stvaranja. Taj istup Ljiljana Kolešnik u svojoj knjizi *Između Istoka i Zapada – Hrvatska umjetnost i likovna kritika 50-ih godina* ističe kao *presudno*<sup>17</sup>. Stoga se ni u ovoj prigodi nije na

odmet prisjetiti riječi teoretičara informacijskih znanosti, posebice teoretičara muzeologije Iva Maroevića, o tome kako se *...na samoj izložbi stvara jedan novi iskaz znanja ili sadržaja teme koji nije bio zamišljen niti je predvidiv. Izložba kao kreativna cjelina uvijek otvara i neke nove horizonte, upućuje na neka nova promišljanja suodnosa stvari što ga je moguće očitati tek u atmosferi doživljaja cjeline izložbene zamisli, i izložbenom muzejskom kontekstu. Taj novi kvantum, na izložbi iskazanog znanja može se dokumentirati ili registrirati na razne načine i on će time postati dijelom znanja ili sadržaja teme, što će se moći prikazati na nekoj drugoj budućoj izložbi, koja će tako biti bogatija znanjem iskazanim na nekoj od ranijih izložbi*.<sup>18</sup> Otvaranje novih svjetova znanja, čije smo signale naslutili, zbilo se već na idućoj izložbi, održanoj u rujnu 2009. g.

Izložba *100 godina Petra Šegedina – sličice iz života, Žrnovo 1909. – Zagreb 1998.* postavljena je, kao i prijašnja, u skromnim uvjetima jedine dvorane za povremene izložbe na prvom katu Gradskog muzeja Korčula. (sl. 1.) Kao što se već iz naslova može iščitati, njome je obilježena stota obljetnica književnikova rođenja. Fotografije, preslici dokumenta i tekstova postavljeni su u ukupno 11 okvira, slijedeći kronološki tijek utemeljen na *Ljetopisu Petra Šegedina*, koji je za izdanje Izabranih djela u ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti* priredio Cvjetko Milanja.<sup>19</sup> Dvije fotografije Pe-

<sup>14</sup> *Otok ljubavi* ime je koje je Richard Ziegler, jedan od emigranata iz spomenutog kruga, dao slici što ju je naslikao boraveći na Korčuli. Više o Richardu i Edith Ziegler vidjeti u *Godišnjaku grada Korčule* 13, Gradski muzej Korčula, Korčula, 2010.

<sup>15</sup> Neposredno prije Drugoga svjetskog rata (1936. – 1937.) Šegedin je radio kao nastavnik crtanja i tehničkog crtanja na Badiji, u Franjevačkoj gimnaziji i u Građanskoj školi u Korčuli.

<sup>16</sup> Petar Šegedin. O našoj kritici (Nacrt referata za II. Kongres Saveza književnika Jugoslavije, Beograd, prosinac 1949.). *Republika I/IV*, Zagreb, 1950.

<sup>17</sup> Ljiljana Kolešnik. *Između Istoka i Zapada – Hrvatska umjetnost i likovna kritika 50-ih godina*. Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2006.

<sup>18</sup> Ivo Maroević. *Baštinom u svijet, Muzejska izložba – muzejski izazov*. Petrinja, 2004. (str. 113.).

<sup>19</sup> Cvjetko Milanja. *Petar Šegedin. Izabrana djela I.*, SHK, gl. urednik Dubravko Jelčić. Matica hrvatska, Zagreb, 2008.



Slika 1. Detalj s izložbe 100 godina Petra Šegedina - sličice iz života, Žrnovo 1909.

tra Šegedina (snimio Boris Kovačević) povećane su i učvršćene na podlogu, bez okvira, a povećan je i izloženi autorski crtež olovkom P. Šegedina *Žrnovo u sumrak* iz 1926. g. kojim je zatvoren kružni tijek izložbe.<sup>20</sup> U dvije vitrine izložene su knjige (sl. 2.); u prvoj – knjige koje su se prikupljale tijekom proteklih nekoliko



Slika 2. Detalj s izložbe 100 godina Petra Šegedina - sličice iz života, Žrnovo 1909.

<sup>20</sup> Originalni crtež vlasništvo je Marije Šegedin Ferenc.

godina iz mnogih antikvarijata, te novija, u međuvremenu objavljena djela Petra Šegedina, a u drugoj su izloženi prijevodi Šegedinovih djela na strane jezike, koje je za potrebe izložbe ustupila Marija Šegedin Ferenc. Izložena je i reprodukcija romantičnog crteža Korčule iz 19. st., dar Petra Šegedina Gradske muzeju Korčula, te već spominjani izvornik romana *Maslinici u plamenu* (Alexander Sacher Masoch: *Die Ölgärten brennen...*, Beč, 1956.), koji je tada imao i svoj značajnije

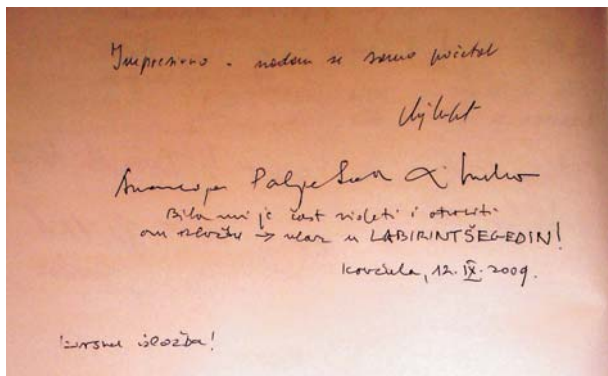
iskazan kontekst. Na pet postamenata, gdje bismo inače očekivali skulpture, nalazile su se, dostupne posjetiteljima za dodir, listanje i čitanje, ove fotokopije knjiga: *Priča o dva kamena*, posvećena Cviti Fiskoviću (Petar Šegedin, *Pripovijesti, Otokar Keršovani*, Rijeka, 1964.), s rukopisnim bilješkama Cvita Fiskovića

na marginama (ustupio Igor Fisković); *Razgovor s Petrom Šegedinom: Nema spasa od života ili Doktor Zero nasuprot pravom čovjeku*; Vlatko Pavletić, *Tajna radne sobe* (razgovori s književnicima), Zagreb, 1995.; *Ljetopis Petra Šegedina* (priredilo Cvjetko Milanja) i *Bibliografija izdanja djela Petra Šegedina* (priredili Cvjetko Milanja i Tihana Nakomčić; Petar Šegedin, *Izabrana djela I.*, gl. urednik Dubravko Jelčić, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.) te poglavlje neobjavljenog romana *Poraz* (25. poglavlje, *Porazeni Omega u sobi i Juda*), koje je za potrebe izložbe

ustupila Marija Šegedin Ferenc. Kako bi se neometano mogle listati i čitati, knjige su postavljene ispod povećanih fotografija, da im se može lako prići. U spomenutih 11 okvira redom se nalazilo:

1. okvir: fotografije roditelja, Martina i Mare Šegedin, te Petra u ranoj dječjačkoj dobi, kao i fotografija đaka i nastavnika Građanske škole u Korčuli iz 1924. g.
2. okvir: posvećen prijateljstvu s Cvitom Fiskovićem, njihova fotografija iz 1936., posvete Petra Šegedina Cviti Fiskoviću na knjigama koje mu je darovao (u kopiji), crtež P. Šegedina (kolonada i vrt), dio teksta Igora Fiskovića iz *Crtica za Petra Šegedina u Orebićima*, Zbornik *Dani Petra Šegedina*, Korčula, 2005.
3. okvir: krug Ziegler, dvije fotografije – P. Šegedin sam, P. Šegedin u vrtu s prijateljima obitelji Ziegler, ulomak teksta Cornelije Ziegler *Korčula re-discovered* putovanja, ulomak teksta P. Šegedina o svjetskoj izložbi u New Yorku (New York World's Fair 1939 – *Izložbeni grad, Eseji, Na putu, Otokar Keršovani*, Rijeka, 1964.)
4. okvir: Drugi svjetski rat, „Saslušanje Mihovilović, 1945.“ (kopiju dokumenta za potrebe izložbe ustupila Marija Šegedin), crtež *Antikrist* (autor Petar Šegedin), ulomak pripovijetke *Njegov prozor* (Petar Šegedin, *Njegov prozor, Otokar Keršovani*, Rijeka 1964.)
5. okvir: Pariz, dvije fotografije u veleposlanstvu Jugoslavije 1957. te fotografija obitelji u Bulonjskoj šumi 1958., popis objavljenih djela na francuskom jeziku (priredio Stanko Lasić, za muzej pribavila Gabrijele Vidan), kopija pisma Miroslava Krleže Petru Šegedinu iz 1957. (za potrebe izložbe ustupila Marija Šegedin)
6. okvir: tri fotografije – P. Šegedin u društvu Gustava Krkleca, Zagreb 1970.; P. Šegedin i Vjekoslav Kaleb, Zagreb 1980.; P. Šegedin i pas Lobo, 1980.; dvije pjesme posvećene P. Šegedinu – G. Krklec, *Ogledalo Cetine* i Vlado Gotovac, *Šegedinu poslije operacije glave*, 1985.
7. okvir: duge šetnje od Orebića do Žrnova, pet fotografija Petra Šegedina u ambijentima Orebića i Žrnova, 1960-ih snimio Igor Fisković
8. okvir: Orebić, dvije fotografije vrta i *prikuće*, pismo P. Šegedina iz Orebića obitelji u Zagreb, 1975. (kopiju dokumenta za potrebe izložbe ustupila Marija Šegedin)
9. okvir: Petar Šegedin u svom domu u Zagrebu (fotografija), popis književnih nagrada
10. okvir: dvije fotografije – P. Šegedin i Alain Finkielkraut, Zaključak o proglašenju počasnoga građanina grada Korčule, 1996.; članak iz *Vjesnika*, Ivo Frangeš, *Sjećanja, Pjesnik protjecanja vremena*
11. okvir: nacrt neobjavljenog romana Petra Šegedina *Poraz*, uz bilješke i komentare autora i supruge Traute (kopiju nacrta za potrebe izložbe ustupila Marija Šegedin), fotografija P. Šegedina u poodmakloj dobi.

Tekstove za deplijan izložbe napisali su glavni ravnatelj Leksikografskog zavoda *Miroslav Krleža* Vlaho Bogišić i autorica izložbe kustosica Sani Sardelić, a izložbu je otvorio akademik Luko Paljetak. Na otvorenju su govorili i ravnateljica Gradskog muzeja Marija Hajdić, gradonačelnik Korčule Mirko Duhović,



Slika 3. Detalj iz knjige utisaka

mr. Maja Weikert Lozica te akademik Dubravko Jelčić. Zanimanje za postavljanje te izložbe u Zagrebu u ime Društva hrvatskih književnika iskazao je tadašnji dopredsjednik Božidar Petrač. Kao što se prema navedenim izloščima vidi, većina izloženih muzejskih predmeta i na toj su izložbi bile knjige. Ostali izloženi predmeti mahom su bile kopije fotografija, crteža i ostalih izvornih dokumenata, čiji su originali uglavnom u vlasništvu kćeri Petra Šegedina, Marije Šegedin Ferenc, te dijelom akademika Igora Fiskovića. Nažalost, sigurnosni i drugi razlozi nisu dopustili izlaganje originalnih dokumenata i fotografija, no ipak smatramo kako je cjelovitost izložbene ideje postignuta. I u ovoj prigodi želimo istaknuti da je u pripremanju memorijalnih izložbi i vođenju memorijalnih zbirki iznimno važna dobra suradnja s nasljednicima. U knjizi dojmova zabilježen je velik broj lijepih i poticajnih sugestija, od kojih izdvajamo onu Anamarije i Luka Paljetka: *Bila mi je čast vidjeti i otvoriti ovu izložbu – ulaz u LABIRINTŠEGEDIN.* (sl. 3.) Prisjećamo se i riječi koje je Luko Paljetak tada uputio organizatoru manifestacije, ali i osnivaču Muzeja, Gradu Korčuli, odnosno gradonačelniku, o jednom malom

„kamarinu“, da se nađe... za stalan smještaj ove izložbe.

Na izložbi 2009. g., već smo spomenuli, pojavile su se nove smjernice, mnogi, rekli bismo, rukavci kojima tek treba zaploviti. Berlinsko-bečki emigranti, intelektualni krug okupljen oko Richarda i Edith Ziegler, zasigurno je svojim naprednim idejama bio i te kako privlačan za mladog Šegedina.

O tome nam je više podataka i fotografija dala Cornelia Ziegler, njihova kći.<sup>21</sup> Uvid u način mišljenja, ali i svakodnevicu ispunjenu slikanjem, čitanjem i prevođenjem klasika otkrio nam je izbor iz dnevnika i pisama Edith i Richarda Zieglera za vrijeme njihova boravka u Korčuli, a izabrao ih je i sastavio Georg Bodamer, uz izvrstan prijevod s njemačkoga Maje Weikert Lozice.<sup>22</sup> Cornelia Ziegler potvrdila nam je kako se Šegedinova korespondencija s njezinim roditeljima nastavila dugi niz godina nakon Drugoga svjetskog rata. Izložba je otkrila Šegedinovo umijeće likovnog izražavanja, crteže iz ranih dana (npr. crtež olovkom P. Šegedina *Žrnovo u sumrak* iz 1926. g.), ali i likovno vrlo zanimljivo oblikovan nacrt do sada neobjavljenoga i nedovršenog romana *Poraz*, pa biografski podatak da je bio učitelj crtanja i tehničkog crtanja dobiva dodatno značenje. Stoga opažanje

<sup>21</sup> Cornelia Ziegler. Korčula re-discovered. *Godišnjak Grada Korčule* 13, Gradski muzej Korčula, Korčula, 2010.

<sup>22</sup> Georg Bodamer. Otok ljubavi – Edith i Richard Ziegler na Korčuli 1933.- 1937. *Godišnjak Grada Korčule* 13. Gradski muzej Korčula, Korčula, 2010.

Ljiljane Kolečnik<sup>23</sup> kako je Šegedinovo javno istupanje na II. kongresu Saveza književnika Jugoslavije 1949. u Beogradu bilo *presudno*, te utjecaj tog izlaganja na ukupno umjetničko stvaralaštvo, a ne samo na književno<sup>24</sup>, osvjetljavanjem kontakata s emigrantskim korčulanskim krugom dobiva svoju kronološku prethodnicu.

Izložba *100 godina Petra Šegedina – sličice iz života, Žrnovo 1909. – Zagreb 1998.*, kako smo već nagovijestili, gostovala je u Zagrebu u studenom 2009. g. Bila je postavljena u Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića, kao dio književno-znanstvenog kolokvija kojim je Društvo hrvatskih književnika obilježilo stotu obljetnicu književnikova rođenja. Zbornici *Dani Petra Šegedina*, kojima je urednik akademik Dubravko Jelčić, a izdavač Grad Korčula, redovito se tiskaju i prate slijed održavanja te manifestacije. Gradski muzej Korčula ima važnu ulogu u prikupljanju tekstova i kontaktiranju autora, oblikovanju, opremanju, korekturama i svim ostalim uredničkim poslovima. Velika je i muzejsko-pedagoška aktivnost Zbirke. Budući da Petar Šegedin nije autor koji je predviđen u nastavnom planu za osnovnu školu, a u srednjoj se školi obrađuje kao nastavna jedinica tek u

četvrtom razredu gimnazije (roman *Crni smiješak*), susret najmlađih čitatelja sa Šegedinovim književnim djelom trebalo je pažljivo pripremiti. Osim što su učenici organizirano posjećivali spomenute izložbe, tijekom šk. g. 2009./10. Gradski muzej Korčula surađivao je s OŠ Petra Kanavelića u njihovu školskome godišnjem projektu *Moj grad u vremenu*. Tada je s učenicima petih razreda organizirano čitanje pripovijetke *Romeo i Julija*<sup>25</sup> i razgovor o njima bliskim sadržajima iz same pripovijetke, a kustosica Zbirke adaptirala ju je za scensko izvođenje kojim su se članovi školske dramske družine vrlo zapaženo predstavili na završnoj školskoj priredbi.

Godine 2011., tijekom IV. *Dana Petra Šegedina*<sup>26</sup> u Gradskome muzeju Korčula izložena je grafička mapa – art knjiga akademskoga grafičara Nikole Skokandića s integralnim tekstom pripovijetke Petra Šegedina *Sreća*. Izložba je priređena uz pisanu suglasnost gđe Marije Šegedin Ferenc. S obzirom na to da Nikola Skokandić od samog osnutka manifestacije svojim grafikama prati, podupire i oplemenjuje *Dane*<sup>27</sup>, tom je izložbom prikazano njegovo dotadašnje likovno istraživanje Šegedinova književnog djela. Grafička mapa – art knjiga akademskoga grafičara Nikole Skokandića s cjelovi-

<sup>23</sup> Ljiljana Kolečnik. *Između Istoka i Zapada – Hrvatska umjetnost i likovna kritika 50-ih godina*. Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2006. (str. 71-77.)

<sup>24</sup> Ibid, citat L. Kolečnik: *Iako je riječ o uvidu u stanje književnog stvaranja i književne kritike, problemi koje Šegedin razmatra bili su podjednako aktualni u svim područjima kreativnog rada, pa će Krsto Hegedušić njegovu metodu jednostavno aplicirati na stanje u likovnoj umjetnosti* (str. 71- 72.).

<sup>25</sup> Petar Šegedin. *Romeo i Julija*. Pričanje, Kratke proze, Zagreb, 1991.

<sup>26</sup> Korčula, Žrnovo, Orebići, 16. - 18. rujna 2011.

<sup>27</sup> Nikola Skokandić izradio je 2007. g. ex libris *Dani Petra Šegedina* te je svaki izlagač skupa, prema autorovoj želji, dobio jedan primjerak na dar, a 2009. izradio je male grafike *Koza* i *Gušćerica*, koje su također prigodno predane sudionicima. Kasnije ih je uvrstio u grafičku mapu *Sreća*.



Slika 4. Česvina iz grafičke mape Sreća

tim tekstem pripovijetke Petra Šegedina *Sreća* skladan je spoj dvaju umjetničkih izraza autorā istoga mediteranskog podneblja i sličnih ranih dječaćkih iskustava. Grafike prikazuju elemente otočkog života – kamenu kućicu u suhozidu, kozu, guštericu, česvinu (sl. 4.), morsku uvalu s terasastim poljem, rekli bismo, sav svijet glavnog lika pripovijetke Mikota Pastira. U svim pojedinačnim slikama prepoznajemo svezremenske univerzalne točke Mediterana kao idealnoga i idealiziranog mjesta. No završni list te knjige prikazuje ono što čini razliku, ono što odvaja Mikota Pastira iz njegova prirodnoga i nagonškoga svijeta – plave, toliko željene hlače za svetu pričest njegova sina Mikulice. Na taj način ta grafička mapa postaje nova umjetnička cjelina u kojoj se vrhunski pripovjedni tekst i sjajne grafike međusobno dopunjuju u ostvarenoj sinergiji, pokazujući nam kako umjetnička knjiga ne prestaje biti trajna

vrijednost ovoga našega nadasve virtualnoga, elektroničkog doba.<sup>28</sup> Tekstom u deplijanu izložbu je popratio Luko Paljetak, a sama je izložba, prema zapažanjima posjetitelja, bila vrstan sadržajni pomak u aktivnostima Memorijalne zbirke. S obzirom na to da je tema znanstvenih izlaganja IV. *Dana Petra Šegedina* bila *Zagreb u djelu Petra Šegedina*, a da se Luko Paljetak ipak odlučio za pripovijetku mediteranskog ambijenta<sup>29</sup>, upravo za *Sreću*, to su se izlaganje i izložba izvrsno dopunili, otvarajući ponovno *nove svjetove znanja*, ili možda budeći prisjećanje

na gotovo već zaboravljeni svijet. Riječ je o već spomenutom glavnom protagonistu pripovijetke *Sreća*<sup>30</sup> i *Sveti vrag*<sup>31</sup>, Mikotu Pastiru, zapravo, o posljednjemu žrnovskom pastiru Nikoli Grbinu, zanimljivoj i ošebujnoj ličnosti, koju je prepoznao i P. Šegedin. Tako se zatvorio krug koji je nositelja značenja – Mikota, preuzetoga iz stvarnosti i prenesenoga u umjetni i umjetnički svijet riječi i slika, vratio u stvarno, osobno sjećanje posjetitelja izložbe.<sup>32</sup> Memorijalna se zbirka tom

<sup>28</sup> Iz uvodnog teksta izložbe, autorice Sani Sardelić.

<sup>29</sup> Luko Paljetak. *Arhetipska simbolika i ezoterijska značenja u noveli „Sreća“ Petra Šegedina*, s izlaganja 4. *Dana Petra Šegedina*, 16. - 18. rujna 2011., Zbornik 4. *Dana Petra Šegedina* (u pripremi).

<sup>30</sup> Petar Šegedin. *Pričanje, Kratke proze*, Zagreb, 1991.

<sup>31</sup> Petar Šegedin. *Pričanje, Kratke proze*, Zagreb, 1991.

<sup>32</sup> Nikola Skokandić: *Priča „Sreća“ Petra Šegedina vratila je moja sjećanja i uspomene kada sam jedini put vidio Mikota Pastira... U selu,*

izložbom ujedno realizirala i kao poticajna za stvaranje novih umjetničkih djela. Prikazom dosadašnjih aktivnosti Zbirke vidljivo je kako se, unatoč vrlo skromnim uvjetima, građa nastoji što bolje prikupljati, obrađivati i popularizirati. Pokretačka ideja Grada Korčule, osnivača kulturno-znanstvene manifestacije *Dani Petra Šegedina*, o *otimanju Petra Šegedina za boravu*<sup>33</sup>, u Gradskome muzeju Korčula naišla je na plodno tlo. Zbirka nastoji poticati različite oblike komunikacije, posebno s najmlađom publikom. Primjerice, inicijativa za imenovanje Srednje škole Korčula imenom Petra Šegedina potekla je upravo iz Gradskog muzeja. Uz potporu Ogranka Matice hrvatske Korčula, prihvaćena od Školskog odbora, potvrđena je na županijskoj skupštini Dubrovačko-neretvanske županije u rujnu 2010. g. Svečano imenovanje i postavljanje ploče s književnikovim imenom priređeno je tijekom manifestacije IV. *Dani Petra Šegedina*. Vjerujemo da aktivnosti koje srednjoškolci i njihovi profesori planiraju ostvariti u suradnji s Muzejom, a potaknute novim imenom škole, s punim pravom možemo sma-

trati muzeološkom komunikacijom. Jednako tako, važno je istaknuti i promicanje autentične baštine koju je Šegedin poštovao, razumijevao i volio, a koja je sačuvana u njegovu književnom djelu, bilo da je riječ o materijalnoj baštini, poput nizova kamenih suhozida i prirodnom krajoliku oplemenjenom ljudskim radom, ili pak o nematerijalnoj baštini<sup>34</sup> – usmenoj kulturi i tradicijskom sloju književnosti<sup>35</sup>. Stoga možemo zaključiti kako je Memorijalna zbirka Petra Šegedina osmišljena tako da svojim aktivnostima trajno izlazi izvan zidova muzeja. Njegovi je zidovi čuvaju, ali su njezini muzeološki dometi u dinamično postavljenom opsegu znatno širi no što je njezin realni predmetni sadržaj. U tekstu *Što će muzeologija biti u budućnosti?* dr. Ivo Maroević navodi: *Posebnost muzeologije jest njena povezanost s predmetima i njihovim kontekstom unutar ograničenih i zatvorenih muzejskih uvjeta, ali i širih datosti svijeta u kojem žive. To znači gledati na predmete kao na varijablu koja utječe na obogaćivanje ljudske okoline. Jedan od zadataka muzeologije je interpretirati (tumačiti) predmete unutar konteksta. To može biti izazov za budućnost, jer se kontekst predmeta neprestano mijenja i predstavlja istinsku zbiljsku sadašnjost.*<sup>36</sup> Memorijalne zbirke zavičajnika ujedno su i memorije po-

---

*njegov lik je bio sveprisutan, u pričama, anegdota, jer njegov govor je bio neobičan, uvijek je govorio u stihovima. Tako se i meni činilo da ga poznajem oduvijek iako sam ga vidio samo taj jedini put...* (preuzeto iz deplijana izložbe).

<sup>33</sup> Iz govora gradonačelnika Korčule Mirka Duhovića na otvorenju I. *Dana Petra Šegedina*, 16. rujna 2005. g.: *O značenju Petra Šegedina za hrvatsku književnost, za hrvatski jezik, posebice za svijest o očuvanju tog našeg dičnog i starog hrvatskog jezika, treba govoriti. Govoriti tako da generacije koje dolaze ne zaborave, nego da znaju koja je snaga bio Petar Šegedin, i kako je jasna i nepokolebljiva bila njegova misao, sačuvana i danas u svemu što je pisao i govori.* (Cjeloviti tekst objavljen je u *Godišnjaku Grada Korčule* 11, Gradski muzej Korčula, Korčula, 2006.)

<sup>34</sup> Izvedba *Moštre*, nematerijalnog dobra RH, redovito se priređuje za sudionike skupa *Dani Petra Šegedina* u autentičnom ambijentu Postrane u Žrnovu.

<sup>35</sup> Sani Sardelić. *Tradicionalno u modernom, Elementi usmene književnosti u „Djeci božjoj“*. Zbornik *Dana Petra Šegedina* 3, Grad Korčula i Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Korčula – Zagreb, 2010.

<sup>36</sup> Ivo Maroević. *Što će muzeologija biti u budućnosti?* Baštinom u svijet, MH, Petrinja, 2004.



vijesti, no u ovom primjeru na specifičan način čuvaju i sadašnjost, podižući svijest o vrijednosti i važnosti očuvanja baštine u budućnosti.<sup>37</sup> Pa ako bismo za završnu riječ podsjetili na trajnu Šegedinovu potragu *za spasom od života u pričanju*, možda bismo mogli reći kako se i mi u našem muzejskome, arhivskome ili bibliotekarskom svijetu pokušavamo *spasiti od života* – prikupljanjem, čuvanjem, proučavanjem i komuniciranjem..., omogućujući predmetima koji su nam povjereni na brigu da nam *ispričaju svoje priče*.

## LITERATURA

*Godišnjak grada Korčule 11*. Gradski muzej Korčula, Korčula, 2006.

*Godišnjak grada Korčule 13*. Gradski muzej Korčula, Korčula, 2010.

*Informatica Museologica 36 (1-2)*. Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 2005.

Kolešnik, Ljiljana. *Između Istoka i Zapada – Hrvatska umjetnost i likovna kritika 50-ih godina*. Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2006.

Maroević, Ivo. *Baštinom u svijet*. Matica hrvatska, Petrinja, 2004.

Maroević, Ivo. *Uvod u muzeologiju*. Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1933.

*Muzeologija 43/44.*, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 2007.

Pavletić, Vlatko. *Tajna radne sobe, Razgovor s Petrom Šegedinom, Nema spasa od života ili doktor Zero nasuprot pravom čovjeku*. NZMH, Zagreb, 1995.

Šegedin, Petar. *Izabrana djela I.*, SHK, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.

Šegedin, Petar: *Pričanje, Kratke proze*, Zagreb 1991.

*Zbornik radova Dani Petra Šegedina*. Grad Korčula, Korčula, 2006.

*Zbornik radova Dani Petra Šegedina*. Grad Korčula, Korčula, 2008.

*Zbornik radova Dani Petra Šegedina*. Grad Korčula, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Korčula – Zagreb, 2010.

## WRITER IN THE MUSEUM: THE PETAR ŠEGEDIN MEMORIAL COLLECTION

In 2007, the city of Korčula, the founder of Korčula City Museum, initiated the foundation of the Petar Šegedin Memorial Collection. The immediate occasion was the event Days of Petar Šegedin, held since 2005 every other year in Korčula, organised by the city of Korčula, the Miroslav Krleža Lexicographic Institute and the Croatian Academy of Arts and Sciences. Since then, the Museum had started systematically to collect the works of Petar Šegedin, and cognate material. The good collaboration with second hand book-sellers throughout Croatia turned out to be very important in the assembly of the books. And since books are the most highly represented museum objects in the collection (now being founded), numerous questions concerning the manner of presentation and communication were started up. Because of the relative inaccessibility of the work of Petar Šegedin, at least according to informal research from the time the collection was founded, visitors are enabled to have access to the books, that is, to have time and space for reading. For the same reason, it was decided to collect all the available specimens of a given book. The museum education activity of the collection is rather important, and it is carried out with all schools in the Korčula area for the sake of familiarising the youngest readers with the works of the author. The activities of the Collection are particularly visible during the preparations for the Days of Petar Šegedin and while the event is on, and can be seen in the provision of necessary information to researchers into the writer's work, particularly those that relate to the intangible heritage of the Korčula island village of Zrnovo, where the writer was born, and the setting for the action of *Children of God* (MH, 1946). However, the most valuable contribution made by the collection is, after all, its ability to stimulate reading, in the direct contact of reader with the writer's literary work.

<sup>37</sup> Sani Sardelić. Memorijalna zbirka Petra Šegedina u osnutku – *Djeca božja* kao muzeološki izazov. *Muzeologija 43/44*, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 2007.

## OSTAVŠTINA ĐURE NAZORA U MUZEJU OTOKA BRAČA U ŠKRIPU

ANDREA MATOKOVIĆ

Muzej otoka Brača

*andrea\_matokovic@yahoo.com.hr*

### UVOD

Muzej otoka Brača osnovan je u Škripu 1979. g. kao zavičajni muzej čije su zadaće prikupljanje, čuvanje, proučavanje i izlaganje građe vezane za taj najveći srednjodalmatinski otok. Izborom raznovrsne građe nastojale su se obuhvatiti sve sastavnice života na otoku. Prikupljena je građa organizirana po zbirkama. U stalnom postavu prevladava arheološka građa, što ne čudi zbog činjenice da se Muzej nalazi na važnome arheološkom lokalitetu, a podjednako je zastupljena i etnografska građa. Najmanje je bila istražena kulturno-povijesna zbirka, osobito njezin izdvojeni dio, proizvoljno nazvan *Knjige, fotografije, dopisnice*, čije su jedinice bile poznate samo po nazivima iz još nedovršenoga inventarnog popisa. Nekoliko je publikacija izloženo u dvorani s eksponatima koji prikazuju društveni život stanovnika priobalnih bračkih gradića na prijelazu iz 19. u 20. st. Među njima je probni otisak zbirke pjesama *Hrvatski kraljevi*, zaštićen kartonskim ovitkom u čijemu donjem desnom kutu piše: *Vladimir Nazor poklonio rođaku Đuri Nazoru*. Proučavajući građu koja se čuva u muzejskom spremištu, pozornost mi je privukao pečat s natpisom *ĐURO NAZOR \* Bračka bibliografska*

*zbirka osnovana 1899.*, koji se ponavljao na nasumično izabranim jedinicama knjižne građe. Na kartonskim koricama prepoznala sam onaj isti elegantni secesijski rukopis kojim je napisan naslov *Hrvatskih kraljeva*. Bilo je očito da je riječ o zaokruženoj, ali još neistraženoj zbirci. Spajajući ugodno s korisnim, za svoj diplomski rad na izvanrednom studiju knjižničarstva izabrala sam temu *Bračka bibliografska zbirka*. Upustila sam se u istraživanje namjeravajući otrgnuti građu zaboravu, a time je i spasići od polaganoga fizičkog propadanja, vođena činjenicom da je jedna od važnih zadaća muzeja komunikacija. Muzejski je predmet izvor i nositelj informacija. Da bi posjetitelji lakše pročitali te informacije, a izložci ispunili svoju osnovnu zadaću, predmete je potrebno obraditi i staviti u odgovarajući međusobni odnos. Prvi korak u proučavanju knjižnog blaga bilo je njegovo popisivanje, što je dalo cjelovitu sliku o pisanoj građi u vlasništvu Muzeja, čiji najveći dio čini ostavština Đure Nazora. Sljedeći zadatak bilo je praćenje životnog puta knjižne građe, od pisca i izdavača do ulaska u Muzej. Na početku istraživačkog procesa dva su se pitanja sama nametnula. Prvo je bilo ono o podrijetlu zbirke i njezinu autoru, Đuri Nazoru. Drugo je pitanje bilo praktične naravi: odakle početi s popisivanjem?

### ĐURO NAZOR: UČITELJ, POSJEDNIK<sup>1</sup> I KOLEKCIONAR

Đuro Nazor (sl. 1.), stričević Vladimira Nazora, u dokumentima se spominje s različitim varijantama tog imena: Juraj,

<sup>1</sup> Vladimir Nazor u svojim je pismima Đuru Nazora oslovljavao učiteljem i posjednikom.



Slika 1. Đuro Nator

Gjuro, Giorgio, a prof. dr. Kečkemet<sup>2</sup> navodi i inačice Đorđe i Jorjo. Rođen je u Ložišćima na otoku Braču oko 1882. g. Po uzoru na svoje roditelje, završio je učiteljsku školu u Arbanasima. Radio je kao učitelj u Ložišćima i Bobovišćima, gdje je neko vrijeme bio i upraviteljem mješovite osnovne škole. Godine 1933. imenovan je sreskim školskim nadzornikom u Supetru, a u Drugome svjetskom ratu boravio je u Bolu kao nastavnik dominikanske gimnazije.

Arhivsku je građu počeo skupljati kao mladić, po uzoru na svog oca Vjekoslava, koji je *oko 1870. godine sabrao nekoliko biografija zaslužnijih muževa svoga kraja*. Te je *monografije* bio posudio svom bliskom prijatelju Jakovu Chiudini u Splitu, koji mu ih, *prenatran poslom*, nije

nikada vratio. Iako im je Đuro pokušao ući u trag nakon Chiudinijeve smrti 1900. g., to mu, nažalost, nije uspjelo. Stoga je 1901. g., kao devetnaestogodišnjak, sam započeo sa skupljačkom aktivnošću.<sup>3</sup>

Bio je strastveni skupljač muzikalija, a neka je djela i sam skladao. Još je prije Prvoga svjetskog rata pisao skladateljima da mu ustupe koji primjerak svojih djela. Na Prvoj jugoslavenskoj muzičkoj izložbi, otvorenoj 11. travnja 1926. u Oficirskom domu u Beogradu, sudjelovao je sa 141 rukopisom hrvatskih i slovenskih skladatelja iz svoje zbirke. Među popisanim muzikalijama našle su se i četiri njegove autorske skladbe.

Nakon očeve smrti Đuro Nator se nastavio brinuti o kući i imanju Vladimira Nazora u luci Bobovišća i slati mu izvješća u pismima, a povremeno i pošiljke s poljoprivrednim proizvodima. Namjeravao je u njegovoj kući otvoriti mali memorijalni Muzej Vladimira Nazora, pa je od rođaka, kao i od njegovih suradnika i prijatelja, nastojao prikupiti što više građe.

„Muzej” je otvoren 30. svibnja 1926. g., uz proslavu 50. rođendana Vladimira Nazora, koju je u njegovoj odsutnosti organizirao Đuro Nator u književnikovoj obiteljskoj kući u uvali Bobovišća, o čemu su pisale splitske, zagrebačke i praške novine.<sup>4</sup> Muzej otoka Brača posjeduje 21 fotografski negativ na staklenim pločama s te proslave u kojoj su sudjelovali stanovnici Bobovišća i Ložišća,

<sup>2</sup> Kečkemet, Duško. Osobni intervju, 26. studenog 2009.

<sup>3</sup> Nator, Đuro. *Brački kulturni radnici (pisci, slikari, kipari, glazbenici, pjevači, glumci): građa za biografije Bobovišća na moru*: (s. a.) [Rukopis autogr.], Str. [1-2].

<sup>4</sup> Usporediti: Kečkemet, Duško. *Pisma V. Nazora rođacima na Braču*. Školski vjesnik, knj. 19. (Split, 1969.), str. 42.



Slika 2. Izložba Nazorovih djela

kao i brojni poklonici Vladimira Nazora. U nekoliko je primjeraka izrađena fotografija u čijem je središtu stol pokriven prostirkom s folklornim ornamentom, na kojemu su raspoređene publikacije (sl. 2.). Stol je postavljen između dva mlada čempresa ispred kamene kuće ukrašene girlandama i trobojnicama. Na poleđini je Đuro Nazor napisao: *Izložba Nazorovih književnih djela vani pred njegovom kućom da ih svijet može vidjeti. Oko stola nalaze se njegove opjevane smreke, aloji, borovi, ecc.* „Muzej“ je bio dobro posjećen; u obiteljski dom Vladimira Nazora navraćali su književnikovi obožavatelji, domaći i inozemni, prevoditelji njegovih djela te profesori i stu-

denti u sklopu organiziranih stručnih ekskurzija.

Vladimir Nazor nije bio oduševljen rođakovim nastojanjima da izgradi „muzejske zbirke“, o čemu je napisao duhovitu primjedbu u *Večernjim bilješkama*: 7. XI. 1933. (*Na Braču*). *Đuro Nazor, moj stričević, upravlja poslije smrti moga strica Vjekoslava mojim imanjem na Braču. Ne šalje mi obračuna i izvještaja sve dok od mene ne primi koju moju novu knjigu, koncept, već upotrebljen rukopis i slično. Na taj mu način pođe od ruke izmamiti s moga pisacjeg stola, pa i iz mog koša, koješta: a rekao bih da mu je koješta poslala, bez moga znanja, i moja sestra. U onoj našoj trošnoj kući na dnu zabitne luke na otoku htio bi – miševima za veselje – urediti neki Nazorov ‘muzej’ ili ‘arhiv’.*<sup>5</sup> Štoviše, Đurinu zamisao o „muzeju“ smatrao je neozbiljnom, čak i neodgovornom. Savjetovao mu je da građu prikuplja kao *obiteljske uspomene* jer će u protivnome samo izazvati podsmijeh suvremenika. Vjerovao je da tip muzeja o kakvom Đuro mašta ima smisla tek nakon njegove smrti i vragolasto je dodao da on namjerava živjeti još sto godina te da takvi muzeji imaju vrijednost samo ako se odnose na ponajbolje pisce, kakvim on sebe zbog svoje skromnosti nije smatrao. Đuro Nazor nije osobito mario za Vladimirovo prigovarjanje. Kako je knjižnu

<sup>5</sup> Žeželj, Mirko. *Tragom pjesnika Vladimira Nazora*. Zagreb: Stvarnost, 1973., str. 387.

građu koju mu je rođak slao smatrao protuslugom za brigu o imanju, u jednome od pisama ga šaljivo ucjenjuje: *Ako mi ne pošalješ kvintal tvojih stvari, nećeš više dobiti prošeka!*

Tijek izgradnje arhivskih zbirki Đure Nazora može se pratiti iz njegove korespondencije s rođakom Vladimirom i ostalim akterima predratne kulturne scene, danas u vlasništvu Narodne knjižnice u Supetru. Iz originalnih pisama i koncepata možemo saznati kakvi su motivi toga agilnog bračkog učitelja, lišenoga osjećaja osobne taštine koja često prati privatne kolekcionare, potaknuli na skupljanje knjižne građe te otkriti njegov osebujan, katkad čak i fanatičan *modus operandi*.

Skladatelju Antunu Dobroniću piše da *radi samog velikog Pjesnika i nacionalne dužnosti stvara u njegovoj vlastitoj kući zbirku 'Muzej Vladimir Nazor', gdje će biti na Spomen sačuvano sve ono što ma i izdaleka podsjeća na njegovo djelovanje kao pjesnika i građanina*. Za „muzej“, koji već ima oko 300 djela i predmeta, treba tiskane i rukopisne primjerke skladbi na tekstove Vladimira Nazora. Ljubomira Marakovića uljudno moli da mu za „muzej“ daruje sve godišnjake *Hrvatske Prosvjete*, po mogućnosti lijepe uvezane, u kojima su tiskana djela Vladimira Nazora, kritike i slični radovi o njemu ili pak objavljene njegove fotografije. Ispričava mu se što je prisiljen na „prosjačenje“, jer za „muzej“ ne dobiva nikakve novčane pomoći, već građu skuplja o svom trošku. Usto traži da mu pošalje književnikove slike, rukopise, pisma, originale recenzija njegovih djela, publikacije s njegovom rukopisnom posvetom te periodičke publikacije s njegovim književnim radovima i člancima

o njemu. Kasnije se tuži Vladimiru da mu Maraković nije odgovorio na njegova pisma, kao ni knjižar Vasić, kojemu je čak uz pismo priložio 300 dinara kako bi mu poslao sva rođakova djela tiskana u njegovoj nakladi. Kad ga je Vladimir Nazor zamolio da Krleži trebaju sve kritike pisane o njemu (Vladimiru), Đuro je književniku poslao sve što mu je u tom trenutku bilo pri ruci, izostavljajući radove *zakopane u škrinjama*, koje mu nije bilo lako pronaći na brzinu. Zamolio je Krležu da mu pošalje po jedan primjerak svega što ikada napiše o Vladimiru Nazoru, u tiskanom obliku ili kao rukopisni koncept, jer su za njegov „muzej“ osobito vrijedni originali. Lukavo je iskoristio priliku zatražiti od Krleže, kao istaknutoga dramskog pisca, njegovu fotografiju, djela – rukopisna i tiskana, te kazališne programe, želeći ga uvrstiti u svoju kazališnu zbirku nazvanu Jugoslavensko pozorište, koja je u tom trenutku obuhvaćala 5 000 predmeta.

Zanimljiv je i Đurin osvrt na posjećenost „muzeja“ u jednome od pisama Vladimiru iz 1930. g.: *Dolaze mi često stranci iz tuzemstva i inozemstva da im pokažem Muzej, jer da su čuli govoriti o njemu. Ja onda u velikoj sobi tvoje kuće izvadim iz škrinja i razastrem po stolovima tvoja književna djela; novine i revije u kojima su tvoji književni radovi; novine i revije gdje je govor o tebi; par tvojih sličica, par drugih predmeta itd., i to sve u takvoj siromašnoj minijaturi, da izgleda neka veoma blijeda i nepotpuna zbirka. Oni se ipak čude redu i materijalu u Muzeju, a ja se jadan crvenim od stida i jeda, da im ne mogu da prikažem barem neku ispravnu sliku o tebi i tvom radu (koji je tako opsežan i markantan)*. Od posjetitelja izdvaja urednika *Narodnog*

lista iz Praga Jaroslava Urbana i njegovu suprugu Anu, prevoditeljicu Nazorovih djela, koji su mu kasnije poslali neke svoje radove o književniku te reportažu o „muzeju“, a pozvali su i češku javnost da za „muzej“ pošalju sve edicije u kojima se govori o Vladimiru Nazoru. Tog ljeta Đuro Nazor najavljuje ekskurzije splitskih profesora s učenicima i *dršće od pomisli kako će to izgledati, kad je muzej tako siromašan*. Zbog istih je razloga nekoliko puta odgodio posjet Katalinića-Jeretova, nadajući se da će u međuvremenu štogod prikupiti. Svi posjetitelji *potkrepljuju ideju, da se Muzej imade jedino smjestiti u Nazorovoj kući, kao originalna književna stvar*. Poručuje rođaku da također *sabire 'Muzej o otoku Braču', gdje ide sve što spada na Brač*, a odnosi se na građu o svim bračkim književnicima i umjetnicima. Vladimiru priopćava da je on time postao *najznamenitija i najsjajnija sekcija* tog njegova novog „muzeja“.

Đuro Nazor u pismu dr. Ivi Tartagli od 24. svibnja 1936. piše da je povratak Vladimira Nazora u obiteljsku kuću u luci Bobovišća poremetio njegovu originalnu ideju, pa je „muzej“ do boljih vremena zatvoren i „spremljen“ u sanduke. Velik dio skupljene građe nestao je u fašističkom paležu Bola 1943. g., gdje je Đuro Nazor radio kao nastavnik za vrijeme rata. Miljenko Smoje u svojoj reportaži *Nazor u Bobovišću*<sup>6</sup> iz 1952. g. piše kako je Đuru upoznao kao umirovljenog učitelja punog duha i željnog razgovora, ali opreznoga kad je u pitanju njegova zbirka smještena u radnoj sobi. Đuro Nazor je priznao

Smoji da se boji profesora i novinara jer su prethodnog ljeta dvojica profesora u ime Jugoslavenske akademije iz Zagreba iz pjesnikove kuće uzeli sve što je od Vladimira Nazora ostalo, ukrcali na braceru i odnijeli. Još su prije rata dolazili studenti, profesori i prevoditelji koji su pisali seminare, studije i disertacije o književniku Nazoru. Đuro im je vjerovao i puštao ih same, sve dok jednoga od njih nije uhvatio s nekoliko stranica rukopisa u džepu.

Đuro Nazor se tek prije smrti počeo postupno odvajati od svoje knjižne građe<sup>7</sup>, koju je skupljao i ljubomorno čuvao tijekom cijelog života. Umro je 1964. g.

### ZBIRKE ĐURE NAZORA

Prof. dr. Kečkemet je 1969. g. napisao da se arhivska građa Đure Nazora tematski dijeli na četiri zbirke: Obitelj Zorzija Nazora, Zaslužni Bračani, Jugoslavenski muzičari i Vladimir Nazor. U napomeni navodi da se građa u tom trenutku nalazila *većinom u Supetru kao temelj jednom bračkom muzeju, zatim Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, Institutu za književnost Jugosl. Akademije, Narodnom kazalištu u Splitu, Muzeju grada Splita i još nekim institucijama u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji, a jedan dio u njegovoj [Đurinoj] ostavštini u Bobovišću na moru*.

Kazališna zbirka predana je Narodnom kazalištu u Splitu; Glazbenu zbirku s originalnim skladbama Ivana Zajca posjeduje istoimeno kazalište u Rijeci; Bračka bibliografska zbirka i dio Zbirke Vladimira Nazora čuvaju se u Muzeju otoka

<sup>6</sup> Usporediti: Smoje, Miljenko. Nazor u Bobovišću. *Slobodna Dalmacija*, god. [X.], br. 2179 (Split, 6. veljače 1952.), str. 5.

<sup>7</sup> Usporediti: Kečkemet, Duško. *Pisma V. Nazora rođacima na Braču*. Školski vjesnik, knj. 19. (Split, 1969.), str. 42.

Brača u Škripu, dok se drugi dio iste zbirke nalazi u zavičajnoj zbirci Narodne knjižnice u Supetru. Dio Jugoslavenske muzičke zbirke čuva se i u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu, a Zbirka razglednica danas je u vlasništvu Konzervatorskog odjela u Splitu.

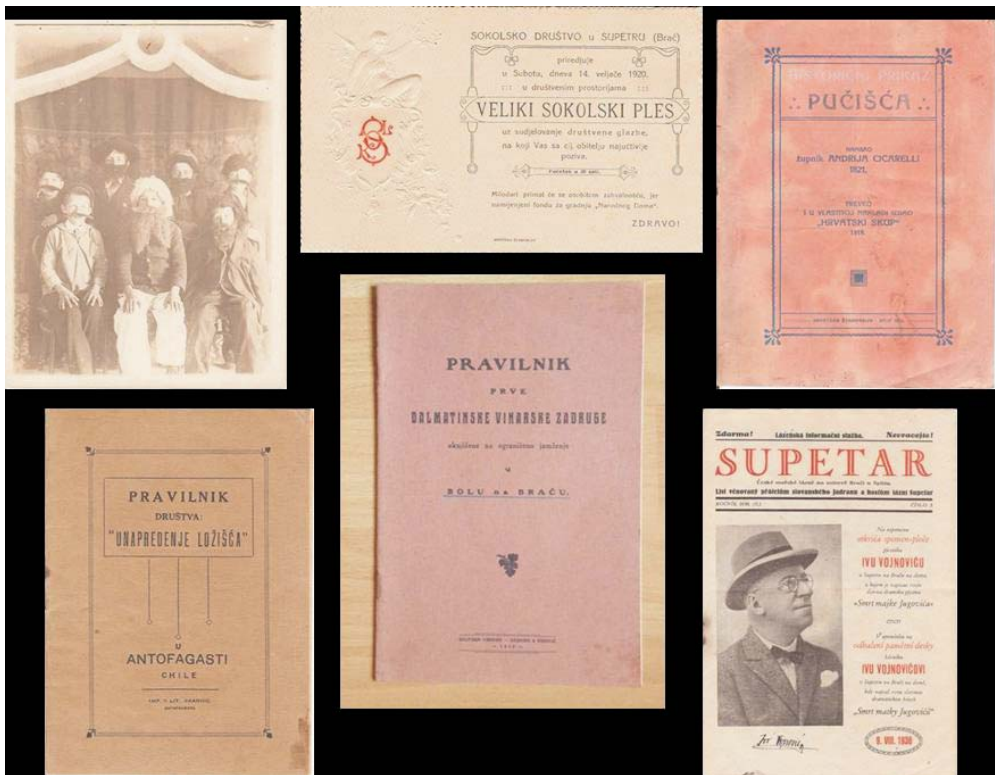
### ZBIRKE ĐURE NAZORA U MUZEJU OTOKA BRAČA

Istraživanjem je utvrđeno da se ostavština Đure Nazora u vlasništvu Muzeja otoka Brača može podijeliti na nekoliko tematskih cjelina. To su:

1. Bračka bibliografska zbirka,
2. Građa za monografije,
3. Zbirka Vladimira Nazora.

### Bračka bibliografska zbirka

Zbirka obuhvaća djela pisaca koji su rodom bili Bračani ili su na neki drugi način bili povezani s Bračom, te rukopisnu i tiskanu građu o tom najvećem dalmatinskom otoku, u koju pripadaju djela bračkih skladatelja, studije o kulturnim Bračanima, spomenice, pravilnici bračkih udruga, školski izvještaji, brački listovi, beletristika u kojoj je obrađen Brač, periodika u kojoj se spominje Brač, turizam, statistika, zemljopisne karte i mape, pozivi, programi i plakati te razna druga građa. (sl. 3.) Odgovor na pitanje odakle početi s popisivanjem na neki mi je način dao sam Đuro Nazor, koji je uz prikupljenu građu priložio dvije ver-



Slika 3. Bračka bibliografska zbirka

zije kataloga, naslovljene *Bračka bibliografska zbirka, sabrao Đuro Nazor od godine 1899: katalog (manjkav)*. Stranice nešto starijega i potpunijeg kataloga ispisane su na poleđini dokumenata, a neke se od njih odnose osobno na Đuru Nazora, na njegovo obrazovanje i profesionalni napredak.

Popis bibliografskih jedinica pažljivo je organiziran po poglavljima, na kraju sažetima u 12 logičkih cjelina s naznačenim brojem bibliografskih jedinica koje pripadaju pojedinoj cjelini. Za tiskane publikacije Nazor je naveo i podatke o mjestu izdanja, nakladniku i godini tiskanja (impresum). Na kraju svakog zapisa je kratak materijalni opis. Autor navodi i podatke o dimenzijama i broju stranica pojedine publikacije, kao i informacije o uvezu i ilustracijama.

Pisci, uglavnom iz 19. i prve polovice 20. st., poredani su abecednim redom, a navedeni su mjesto i datum njihova rođenja i smrti. Ondje gdje je to smatrao potrebnim, Đuro Nazor naveo je podatke o njihovu zvanju, službi ili tituli. Obuhvaćena su sva područja ljudske djelatnosti i interesa; na zanimljivom popisu bračkih pisaca tako su se našli pravnici, liječnici, seoski učitelji, sveučilišni profesori, svećenici, biskupi, političari, književnici, operni pjevači i političke aktivistice.

Poštujući autorov izvorni koncept zbirke prema njegovim rukopisnim katalozima, u diplomskom radu iz knjižničarstva o toj zbirci nastojala sam analizirati strukturu i sadržaj bibliografskih jedinica pronađenih u muzejskom fondusu. O autorima su dani biografski podaci, ako ih je bilo moguće pronaći. Mnogi su pisci danas zaboravljeni, dok su neki potpuno nepoznati. Predstavljen je sadržaj pu-

blikacija, s naglaskom na zanimljivim detaljima poput onih koji govore o povijesnim okolnostima ili odnosu pojedinaca i šire zajednice prema kulturi pisane riječi. U obzir su uzeti uvez i tehnička oprema bibliografskih jedinica, kao i njihove cijene, jer svjedoče o namjeni publikacija.

Kao jedan od primjera izdvojila bih kalendar *Jadran*, koji je 1927. g. u vlastitoj nakladi pokrenuo Ložišćanin Mate Barišić, izdavač i vlasnik splitskog dnevnika *Novo Doba*. U predgovoru izjavljuje da je odlučio izdati taj godišnjak na poticaj prijatelja, a nazvao ga je *Jadran, jer ima da bude glas pomoraca, da prikazuje život na ovim obalama i da bude priručnik svakom našem čovjeku*.<sup>8</sup>

Po uzoru na starije pučke kalendare i almanahe, svrha mu je bila poučiti i razonoditi. Međutim, riječ je o njihovoj osuvremenjenoj verziji, koja je podjednako bila namijenjena stanovnicima sela i grada. Zanimljivo je primijetiti da su tekstovi za koje se pretpostavljalo da će ih radije čitati težaci napisani jednostavnijim stilom i krupnijim slovima, dok su tekstovi urbane tematike sofisticiraniji i tiskani sitnijim slovima.

### Građa za monografije

Ta se građa sastoji od rukopisnih bilježaka Đure Nazora o pojedinim „znamenitim Bračanima”, pisama s relevantnim podacima, fotografija i novinskih isječaka. Pridružena je Bračkoj bibliografskoj zbirci, o čemu njezin autor u uvodu piše: *Svrha mi je, da prikažem u*

<sup>8</sup> Kalendar *Jadran*: za godinu 1927./ uredio Mate Barišić. Split: Hrvatska štamparija, 1926., str. [3].



koliko mogu, u sintetičnoj povezanosti informativnu sliku regionalne duhovne kulture bračkog okružja i zgodnim narativnim oblikom doprinesem populariziranju ove ideje. Ograničio sam se, da obradim one Bračane, koji su se u svome radu takli lijepih umjetnosti; što diraju bit čuvstvovanja moga, kao pisce, slikare, vajare, glazbenike, pjevače i glumce. [...] Djela ovih kulturnih radnika nalaze se – u koliko ih sabrah – u mojoj 'BRAČKOJ BIBLIOGRAFSKOJ ZBIRCI'. Građu je podijelio na šest skupina (I. pisci; II. slikari; III. kipari i graditelji; IV. glazbenici; V. pjevači; VI. glumci), kojima je priložio popis imena kulturnih djelatnika.

Za starije autore tražio je podatke u Ljubićevu *Biografskom rječniku znamenitih ljudi Dalmacije* (1856.) i u knjizi *Znameniti i zaslužni Hrvati* (1925.). Kao praktični Bračanin, Nazor je bilješke pisao na poleđini starijih dokumenata, koji većinom potječu iz arhiva *sreskog školskog nadzornog odbora* u Supetru, gdje je neko vrijeme radio. Za ovitke se često koristio formularima školskih izvješća, *Gospodarskim vjesnikom* i listovima istrnutima iz talijanskog prijevoda Biblije s ilustracijama Gustava Doréa. O Građi za biografije piše: *Monografije nisu potpune. Tek su u začetku. Obradio sam ih, u koliko sam istraživanjem došao do podataka i manjeg odaziva sa strane. A dok sam se bavio kolekcijom drugih umjetničkih zbirki, što mi utrošiše dosta vremena, nisam dospio, da ih dostojnije iznesem. Ipak, moći ću da prikažem – i ako u blizjoj slici – kulturni kret, koji je kako rekoh – uopće slabo poznat ne samo užem, već i širem krugu Bračana.* U Bračkoj bibliografskoj zbirci djela su samo nekih pisaca o kojima je Đuro Nazor prikupljao građu za biografije.

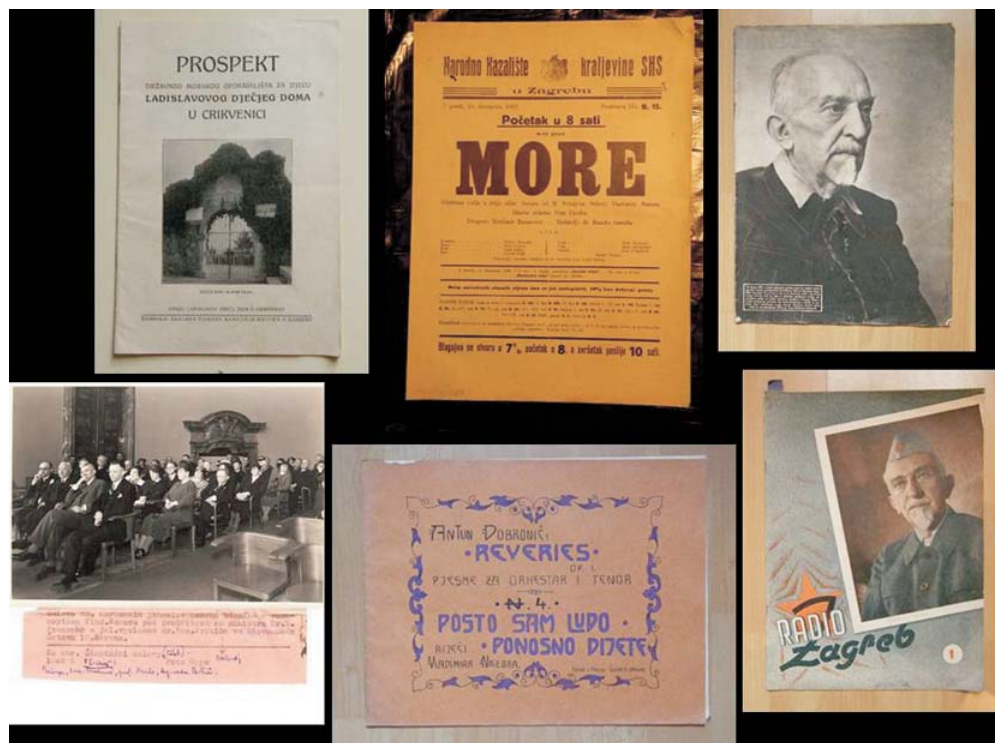
### Zbirka Vladimira Nazora

Zbirku uglavnom čini hemerotečna građa podijeljena na veće cjeline, kao što su:

1. *Predavanja o Vladimiru Nazoru,*
2. *Štampa o Vladimiru Nazoru,*
3. *Štampa o izvedenim dramskim djelima Vladimira Nazora,*
4. *Štampa o deklamiranim pjesmama Vladimira Nazora,*
5. *Štampa o muzičkim kompozicijama na tekstu Vladimira Nazora,*
6. *Vladimir Nazor kao partizan,*
7. *Smrt pjesnika i borca Vladimira Nazora.*

Spomenutoj zbirci (sl. 4.) također pripadaju partiture skladbi na tekstove Vladimira Nazora, programi izvedenih spomenutih skladbi, kazališnih predstava i igrokaza, prijevodi, kao i cjenici knjiga i školskih udžbenika koji svjedoče o izuzetnoj popularnosti bračkog književnika. Nazorovi stihovi bili su izvor nadahnuća za skladatelje poput Antuna Dobronića (*Posto sam ludo i ponosno dijete, Prostro sam ćilim*), Krešimira Baranovića (*Tri sestre*), Blagoje Berse (*Seh duš dan*) i Ivana Dominisa (*Tuga I i Tuga II*), a Božidar Širola skladao je pjesme za *Crvenkapicu*, lutkarsku igru u tri čina. Zvučna imena našla su se zajedno i na plakatu glazbene vizije *More* iz 1920. g., za koju je glazbu skladao Fran Lhotka na stihove Vladimira Nazora, prema uvertiri Milutina Cihlara Nehajeva, izvedenu pod ravnanjem Krešimira Baranovića i u režiji Branka Gavelle.

Iz brojnih članaka i kazališnih plakata dade se zaključiti da su scenske igre namijenjene najmlađim gledateljima desetljećima bile podjednako omiljene u gradskim kazalištima, kao i u seoskim školama.



Slika 4. Zbirka Vladimira Nazora

## ZAKLJUČAK

U zbirke Đure Nazora uvršteni su brojni primjerci efemerne građe koja je, stavljena u povijesni kontekst, poprimila sasvim drugačije značenje. Građa je postala materijalnim svjedokom duhovnog ozračja jednoga vremenskog razdoblja, konkretno, društvenog života otoka Brača u drugoj polovici 19. i u prvoj polovici 20. st. Arhivska građa pridonosi rasvjetljavanju enigme muzejskih predmeta. Primjerice, u Muzeju otoka Brača čuva se Tabla za sakupljanje priloga iz Prvog svjetskog rata, o kojoj osim opisnog naziva i materijalnog opisa nisu bili poznati nikakvi drugi podaci. Proučavajući ostavštinu Đure Nazora, među hemerotečnom građom o proslavljenome supetarskom

opernom pjevaču Marku Vuškoviću naišla sam na članak objavljen u zadarском listu *Smotra Dalmatinska* 1916. g.<sup>9</sup>, koji donosi detaljno izvješće o otkriću spomen-štita u Supetru 9. listopada 1916. g. Prema opisu štita, prepoznala sam ga kao štit koji se čuva u Muzeju: *Štit je krasna radnja splitske umjetno-graditeljske škole. Prikazuje na ovalnom polju sidro i pojas za spasavanje. Rezbarije u narodnim motivima urešuju štit, oko kojega su urezana imena svih bračkih općina.* (sl. 5.) Bračke su općine prihodom od prodaje čavala zabijenih u drveni štit

<sup>9</sup> Usporediti: Naši dopisi: Supetar, 9. o. m. (Otkriće spomen štita u Supetru). *Smotra Dalmatinska*, god. XXIX., br. 81 (Zadar, subota 14. listopada 1916.), str. [2].

odlučile osnovati fond za udovice i siročad palih junaka. Pojedinci i predstavnici vlasti na neki su način „kupovali“ čavle za određenu svotu novca, koja je bila njihov prilog fondu. Među visokim uzvanicima koji su prisustvovali svečanosti otkrivanja štita u Supetru bili su dalmatinski namjesnik grof Mario Attems, zamjenik hvarskog biskupa Zaninovića monsijor Siminiati i kontraadmiral Zaccaria. Nakon svečane mise otkriven je štit smješten na krasno uređenoj podnici na Strossmayerovoj ploki pred župnom crkvom. Prema riječima načelnika Rendića, koji je održao pozdravni govor, štit je trebao biti simbolom tradicionalnih osjećaja privrženosti vladaru i Monarhiji te temelj humanitarne akcije. Da bi uspomena na junaštvo i ratne žrtve bila trajna, odlučeno je da će štit kao vlasništvo cijelog otoka svake godine biti

svečano prenošen iz jedne općine u drugu. Kad je Siminiati blagoslovio štit, Attems je prvi u nj zabio čavao uz prigodni govor i dar fondu od 1 000 kruna. Slavlje je nastavljeno u poslijepodnevnim satima koncertom dvojice c. k. natporučnika, pjevača Vuškovića i pijanista Reinera. Sačuvan je program koncerta otisnut na čvrstom kartonu, s reljefnim ukrasom okvira.

Proučavanje knjižne građe u vlasništvu Muzeja otvorilo je niz novih mogućnosti te je postalo važna polazišna točka za daljnja istraživanja i tematske izložbe.

Đuro Nazor nipošto nije bio ni prva ni jedina osoba koja se bavila prikupljanjem bračke zavičajne građe, ali je među najmanje istraženima. Skupljanjem građe bavio se amaterski, kako i sam priznaje u jednom pismu. Međutim, bilo bi nepravedno nazvati ga diletantom. On je bio



Slika 5. Spomen-štit

*amateur* u doslovnom smislu te riječi, zaljubljenik u umjetnost i, možda još više, u rodni otok.

## LITERATURA

Kečkemet, Duško. *Pisma V. Nazora rođacima na Braču*. Školski vjesnik, knj. 19. (Split, 1969.), str. 31-53.

Smoje, Miljenko. *Nazor u Bobovišću. Slobodna Dalmacija*, god. [X.], br. 2179 (Split, 6. veljače 1952.), str. 5.

Žeželj, Mirko. *Tragom pjesnika Vladimira Nazora*. Zagreb: Stvarnost, 1973.

## RUKOPISNA GRAĐA

Nazor, Đuro. *Bračka bibliografska zbirka, sabrao Đuro Nazor od godine 1899: katalog (manjkav)* (s. l. a.) [rukopis autogr.].

Nazor, Đuro. *Brački kulturni radnici (pisци, slikari, kipari, glazbenici, pjevači, glumci): građa za biografije Bobovišća na moru*: (s. a.) [rukopis autogr.].

## OSTALO

Kečkemet, Duško. *Osobni intervju*, 26. studenog 2009.

Korespondencija Vladimira Nazora.

Knjižna građa iz muzejskog fundusa:

- *Kalendar Jadran: za godinu 1927.*/ uredio Mate Barišić. Split: Hrvatska štamparija, 1926.
- *Naši dopisi: Supetar, 9. o. m. (Otkriće spomen štita u Supetru). Smotra Dalmatinska*, god. XXIX., br. 81 (Zadar, subota 14. listopada 1916.), str. [2].

## THE BEQUEST OF ĐURO NAZOR IN THE MUSEUM OF THE ISLAND OF BRAČ IN SKRIP

*While an inventory was being made of the book material kept in the Museum of the Island of Brač in Skrip, it appeared that it could be usefully divided into several thematic units that Đuro Nazor had collected: into the Vladimir Nazor collection, the Brač bibliographic collection, and materials for monographs.*

*This is relatively little known book material that has not been researched; the curator chose the Brač bibliographic collection as topic for her graduation thesis in an external course in librarianship. The primary aim of the paper was to facilitate the procedure of making an inventory of the material and enable it to be produced. Along with research into the path of the book material from the writer's idea, via realisation, to taking on the role of museum object, in the paper the author has wished to throw light on the personality of Đuro Nazor, the originator of the collection, and to discover the purpose of his work as a collector.*

*Out of respect for the author's original concept concerning the collection, contained in his handwritten catalogues, the work analyses the form and content of the bibliographical units found in the museum holdings. The author has endeavoured to process book material in relation to the historical context, and thus enable a future high quality presentation and popularisation of forgotten Brač authors.*

*Đuro Nazor added to this collection the material for monographs, divided into six groups: 1, writers; 2, painters, 3, sculptors and builders; 4, musicians; 5 singers; 6, actors. The material is compiled from MS notes of Đuro Nazor, letters with relevant information, photographs and newspaper cuttings. A particular unit consists of the file of clippings devoted to Vladimir Nazor, Đuro's cousin.*

## ELEKTRONIČKA KNJIGA U MUZEJU

**DANIELA ŽIVKOVIĆ**

Filozofski fakultet, Zagreb  
dzivkovi@ffzg.hr

**MARKO TOT**

Filozofski fakultet, Zagreb  
mtot@ffzg.hr

**BREZA ŠALAMON-CINDORI**

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u  
Zagrebu  
bsalamon-cindori@nsk.hr

### Europa jest kultura ili Europa ne postoji.

U svibnju 2007. Europska je komisija predložila *Europski plan za kulturu u svijetu globalizacije*. Temelji se na tvrdnji da je kultura važna za integraciju Europe, pri čemu se ističe moto: *Europa jest kultura ili Europa ne postoji*. Misao je to švicarskog pisca i filozofa 20. st. Denisa de Rougemonta. Cilj spomenutog plana jest održati kulturnu raznolikost i međukulturalni dijalog u Europi. Pritom se kultura prepoznaje kao katalizator stvaralaštva i ključni čimbenik u izgradnji međunarodnih odnosa.<sup>1</sup> Sam naziv skupa *Knjiga u muzeju* upućuju na to da se u muzejima knjige

<sup>1</sup> Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on European agenda for culture in a globalizing world. COM (2007)242final.

čuvaju, da mogu biti vrijedne, ali i da one još nisu u potpunosti dostupne ili poznate javnosti kao dio kulturne baštine. Ta tema pred sve nas postavlja vrlo složeno pitanje o ulozi knjige u muzeju uopće. O kulturološkoj ulozi knjige u muzeju raspravljano je već u ranim radovima o knjigama u muzejskim zbirkaama i o muzejskim knjižnicama. Spomenimo samo one o Muzejskoj knjižnici u Osijeku i o Biblioteci Zavičajnog muzeja u Rovinju.<sup>2</sup> U reviji zanimljivih biblioloških tema u programu ovog skupa postavljaju se pitanja koji dio knjige digitalizirati i kako knjigu pokazati korisniku odnosno kakva je uloga digitalnog medija u rekonstrukciji nestale i oštećene građe. To su pitanja specifična za informacijsko društvo koje se smatra umreženim društvom. Teorija razvoja informacijskoga umreženog društva Manuela Castellsa u literaturi se spominje upravo u vezi s pokušajem povezivanja koncepta globalizacije i specifičnih pojava u društvu.<sup>3</sup> Globalizacijski procesi pospješuju međusobno prožimanje kultura i oblikovanje globalne kulture koja ujednačuje potrošačke načine i životne stilove, ali istodobno utječu i na buđenje, revitalizaciju i čuvanje nacionalnih, grupnih i drugih zasebnih kulturnih identiteta.

World Book Summit donio je u Ljubljani, Unescovoj metropoli knjige za 2011. g., *Ljubljansku rezoluciju o knjizi*, s ciljem

<sup>2</sup> Malbaša, M. Muzejska knjižnica u Osijeku. *VBH* 4(1955-57)164-165. Debeljuh, Miho. Biblioteka zavičajnog muzeja u Rovinju. *VBH* 19(1973)109-110.

<sup>3</sup> Castells, M. *Kraj tisućljeća*, sv. 3: *Ekonomija, društvo i kultura*/ prevele Vera Hršak Krnjajski, Nada Vučinić. Zagreb: Golden marketing, 2003., str. 354-357.

očuvanja kulturne raznolikosti. U njoj je jasno rečeno da je knjiga osnovni nositelj kulturnog pluralizma, održive raznolikosti i razvoja u društvu pa, razumljivo, i u informacijskom društvu.<sup>4</sup> Na temelju dosadašnjeg iskustva više zemalja, a u svjetlu Castellsove teorije, može se zaključiti da ne samo knjižnice nego i muzeji pomažu oblikovanju identiteta u umreženom društvu pružajući nove usluge i proširujući postojeće jer muzeji posjeduju knjige, bile one dio knjižne zbirke ili muzejske knjižnice. Knjige služe istraživačima u muzeju kao priručnici i vrijedni izvori informacija. One mogu biti i izložci. No muzeji knjigama dokumentiraju i svoju osnovnu djelatnost, najčešće objavljujući kataloge izložaba. Tako muzeji nisu samo skupljači knjiga koje bi bile korisni izvor informacija za muzejsku zajednicu ili vrijedan izložak nego su i nakladnici koji razvijaju tu djelatnost.<sup>5</sup>

### ISTRAŽIVANJE O ELEKTRONIČKOJ KNJIZI U MUZEJIMA

Definicija elektroničke knjige utemeljena na prijelazu tisućljeća pokazala se dovoljno dobrom i pouzdanom da se primjenjuje i danas. Elektronička knjiga definirana je kao jedna ili više računalnih datoteka omeđenog sadržaja koje su dostupne javnosti na mreži (mrežna knjiga)

ili u materijalnom obliku (na CD-ROM-u, DVD-u i drugim elektroničkim materijalnim medijima). Uz tekst, elektronička knjiga može donositi sliku i zvuk, kao i veze sa srodnim internetskim stranicama te program za izmjene i dopune. Ona može biti interaktivna te dopuštati izmjene i dopune čitatelja. Treba biti označena vlastitim međunarodnim standardnim knjižnim brojem ISBN (International Standard Book Number), bilo da je ISBN jedina oznaka elektroničke knjige ili samo sastavni dio oznaka DOI (Digital Object Identifier) i URN (Uniform Resource Name), posebno stvorenih za poslovanje elektroničkom građom. Elektronička knjiga može biti dostupna u različitim formatima. Svaki format elektroničke knjige označen je vlastitim brojem ISBN.

Rezultati prvog istraživanja o e-knjizi u muzejima predstavljeni su na stručnom skupu *Muzejske publikacije i novi mediji*, održanome 2001. g., a provele su ga autorice ovog rada u Hrvatskom uredu za ISBN u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.<sup>6</sup> U razdoblju od 1995. do 2001. u Hrvatskoj je na svim područjima ljudskog djelovanja objavljeno ukupno pedesetak e-knjiga u materijalnom obliku, od disketa do CD-ROM-ova. Petnaestak ih je bilo u izdanju muzeja i galerija, a većina ih je i prikazana na ovitku i koricama knjige *Elektronička knjiga*, objavljene također 2001. g.

Za potrebe ovog rada autori su među hrvatskim muzejima proveli istraživanje o posjedovanju elektroničkih publikacija, ponajprije e-knjiga. Cilj istraživanja

<sup>4</sup> World Book Summit 2011. Book: the bearer of human development. Ljubljana, March 31-April 1, 2011. Ljubljana: Cankarjev dom, 2011.

<sup>5</sup> Vidjeti kataloge *Izdavačka djelatnost hrvatskih muzeja i galerija*, dostupne na <http://www.mdc.hr/hr/mdc/publikacije/nova-izdanja/>.

<sup>6</sup> Živković, D. *Elektronička knjiga*. Zagreb: Multigraf, 2001.

bio je utvrditi posjeduju li hrvatski muzeji elektroničke publikacije i sudjeluju li u projektima digitalizacije. Tim se istraživanjem nastojalo ustanoviti i kako se razvijalo elektroničko nakladništvo hrvatskih muzeja tijekom posljednjih deset godina. Digitalizacija je kao postupak umnožavanja jedan od načina nastanka e-knjige, pa se očekivalo da na taj način i muzeji objavljuju e-knjige.

Istraživanje je provedeno online anketom koja je poslana na elektroničke adrese 119 muzeja u Hrvatskoj. Anketa se sastojala od 23 pitanja. Od 119 poslanih poziva za sudjelovanje u anketi zaprimljen je 51 odaziv. Od toga broja 15 anketa nije bilo ispunjeno, pa smo rezultate sastavili na osnovi 36 anketa. Od 36 vraćenih anketa neke nisu bile ispunjene u cijelosti.

## REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U anketi je sudjelovalo 17 muzeja općeg tipa i 19 muzeja specijalnog tipa. Ukupno 35 muzeja izjavilo je da posjeduje tiskane knjige. Tiskane publikacije koje oni posjeduju obuhvaćaju kataloge izložaba (36), priručnike (27), enciklopedije (31), leksikone (27), rječnike (30), bibliografije (22), likovne monografije (29), ostale knjige (29), časopise (31), novine (15), sitni tisak (brošure, letke, razglednice, plakate) (32).

Samo je 15 muzeja odgovorilo da posjeduje elektroničke publikacije. Koju vrstu elektroničke publikacije muzeji posjeduju, može se vidjeti iz tablice 1.

Anketa je pokazala da su muzeji do elektroničkih publikacija došli kupnjom (4), darom (9), zamjenom (8) ili digitalizacijom vlastitog izdanja (7).

*Tablica 1. Elektroničke publikacije koje muzeji posjeduju*

Vrste publikacija	Postotak (%)	Broj muzeja
katalog izložbe na CD-ROM-u	28,6	12
priručnik na CD-ROM-u	4,8	2
enciklopedija na CD-ROM-u	2,4	1
leksikon na CD-ROM-u	2,4	1
rječnik na CD-ROM-u	4,8	2
bibliografija na CD-ROM-u	2,4	1
katalog izložbe na DVD-u	19,0	8
priručnik na DVD-u	4,8	2
enciklopedija na DVD-u	4,8	2
leksikon na DVD-u	2,4	1
rječnik na DVD-u	4,8	2
likovna monografija na DVD-u	4,8	2
časopis na DVD-u	2,4	1
katalog izložbe na web stranici muzeja	7,1	3
časopis na web stranici muzeja	2,4	1

Ukupno pet muzeja digitaliziralo je knjigu, a 23 muzeja izjavila su da nikada nisu digitalizirali knjigu. U neke od projekata digitalizacije sudjelovalo je devet muzeja, a 22 muzeja nisu sudjelovala ni u jednom projektu digitalizacije. Ukupno 13 muzeja u skoroj budućnosti planira neki projekt digitalizacije, a 17 muzeja nema u planu nijedan projekt digitalizacije. Postupak digitalizacije u vlastitome muzeju provodi šest muzeja, a 11 muzeja za digitalizaciju angažira vanjske suradnike. O prioritetima za digitalizaciju samo su četiri muzeja izjavila da su tiskane publikacije na popisu prioriteta za digitalizaciju, a 25 muzeja izjasnilo se da im tiskane publikacije nisu na popisu prioriteta za digitalizaciju.

Kriteriji koje muzeji navode pri odabiru publikacije za digitalizaciju jesu: knjiga ili publikacija kulturno je dobro – 11 muzeja; knjiga ili publikacija prati djelatnost muzeja – 13 muzeja; visok stupanj oštećenosti djela koji onemogućuje njegovu upotrebu – osam muzeja; trajna zanimljivost nekog djela za korisnike – osam muzeja; učestala upotreba nekog djela – sedam muzeja; jednostavnija i kvalitetnija uporaba u digitalnom obliku – deset muzeja; zahtjev korisnika za digitalizaciju – jedan muzej. Najveći broj muzeja, čak njih devet, sami će financirati svoj projekt digitalizacije; grad ili općina financirat će projekt digitalizacije za šest muzeja; Ministarstvo kulture Republike Hrvatske financirat će projekt digitalizacije pet muzeja; županije će financirati projekt digitalizacije dvaju muzeja, a dva će muzeja na neke druge načine namaknuti sredstva za digitalizaciju. Ukupno pet muzeja tražit će sponzore za svoj projekt digitalizacije, dok će 12 muzeja svoje projekte digitalizacije obaviti samostalno, bez sponzora.

Anketa je pokazala da se izdavačkom djelatnošću bavi 29 muzeja, od toga 23 muzeja svoja izdanja objavljuje samo u tiskanom obliku, dok ih šest muzeja objavljuje i u tiskanome i u elektroničkom obliku. Izdavačkom se djelatnošću ne bave dva muzeja. Svoje publikacije 29 muzeja objavljuje tiskanjem, pet ih muzeja objavljuje na CD-ROM-u i DVD-u, šest muzeja objavljuje na internetskim stranicama svojega muzeja, a tri muzeja objavljuju na internetskim stranicama nekoga drugog muzeja.

## POLITIKA VEZANA ZA ELEKTRONIČKU KNJIGU

Brojni izvještaji europskih projekata pokazuju dvostruku dinamiku lokalnih identiteta i europskog umrežavanja.

Namjera autora je u najkraćim crtama spomenuti samo najosnovnije dokumente iz kojih se vidi kako pojedina tijela putem svojih mehanizama potiču kulturnu raznolikost, nacionalni identitet i kreativnost.

Kad je riječ o stvaranju povoljnih uvjeta za zavičajne zbirke u Hrvatskoj, u strategiji *Informacijska i komunikacijska tehnologija – Hrvatska u 21. stoljeću* godine 2001. zacrtana je potreba izgradnje digitalnih knjižnica na racionalan način, ali na tome je ostalo: „Kulturni sadržaji, koji čine važan dio nacionalnog identiteta bit će postupno digitalizirani i posredstvom digitalnih knjižnica stavljeni na uvid i uporabu građanima, učenicima i studentima, kulturnim radnicima, umjetnicima i znanstvenicima. Na taj će se način velikom broju zainteresiranih omogućiti pristup kulturnom blagu s udaljenih lokacija te će se ujedno olakšati distribucija i promocija hrvatskih kulturnih sadržaja u inozemstvu.“<sup>7</sup> U tom je nastojanju 2006. g. donesen *Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe*, koji se u znatnom dijelu zapravo odnosi na zavičajnu građu te svakim danom objedinjuje sve više projekata digitalizacije i čini ih dostupnima na portalu *Hrvatska kulturna baština*.<sup>8</sup>

Vrlo detaljno o različitim aspektima digitalnog doba govori *Digitalni plan za Europu*, naglašavajući primjenjivost informacijsko-komunikacijskih tehnolo-

<sup>7</sup> Strategija *Informacijska i komunikacijska tehnologija – Hrvatska u 21. stoljeću* (NN 1753/2002). Dostupno na [www.nn.hr](http://www.nn.hr)

<sup>8</sup> *Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2006. Dostupno na <http://kultura.hr/hr>



logija, poglavito interneta, u vitalnim područjima ekonomskih i društvenih aktivnosti te ističući njegovu ulogu u digitalizaciji europske kulturne baštine i povećanju dostupnosti te baštine.<sup>9</sup>

*Digitalni dnevni plan za Europu* trebao bi naći rješenje kako upravljati autorskim pravima na europskoj razini da bi se pospješilo stvaranje, objavljivanje i raspačavanje digitalnih sadržaja. Naime, muzeji često sadržavaju atraktivnu građu zaštićenu autorskim pravom koja bi mogla poslužiti i za stvaranje novih digitalnih sadržaja namijenjenih obrazovanju i zabavi. Teškoća je u tome da oni nisu ujednačeni na razini Europe, iako za knjižnice i korisnike postoje iznimke i ograničenja prava autora, a to otežava iskorištavanje spomenutih djela.

Prema riječima N. Kroes, Radna skupina Europske komisije nadležna za digitalizaciju europske kulturne baštine podnijela je izvješće pod nazivom *Nova renesansa*, u kojemu poziva zemlje članice EU na jačanje napora u postavljanju digitalizirane arhivske, muzejske i knjižnične građe europskih kulturnih institucija online. Izvješće također naglašava prednosti veće dostupnosti europske kulture i znanja u digitaliziranom obliku te potencijalne dobiti za gospodarstvo, uključujući razvoj inovativnih usluga u turizmu, istraživanju i obrazovanju. Preporuke te radne skupine bit će dio šire strategije Europske komisije za pomoć kulturnim institucijama na prijelazu u digitalno doba – u „digitalnu renesansu“.

Izvješće snažno podržava jačanje *Eu-*

*ropeane*, portala Europske digitalne knjižnice, koji sadržava približno 20 milijuna jedinica digitalne građe europske kulturne baštine prikupljene iz brojnih europskih kulturnih institucija. Cilj je *Europeanu* učiniti središnjim online referentnim mjestom za europsku kulturnu baštinu. Zemlje članice EU do 2016. g. u *Europeanu* trebaju dostaviti sva svoja najznačajnija, javno dostupna kulturna djela. U izvješću se potiče na povećano izdvajanje sredstava za digitalizaciju, kako bi što veći dio vrijedne europske kulturne baštine postao trajno dostupan online.

Kvalitetni digitalni sadržaji knjižnica i muzeja pregledavat će se na mobilnim uređajima, na pametnim telefonima i sličnim uređajima u različitim formatima, bilo gdje i bilo kada, a nosit će se i u džepu!

Knjižnice i muzeji imaju ulogu posrednika i mehanizmi su filtriranja u interakciji lokalnoga i globalnoga. One osiguravaju pristup znanju i zabavi, omogućuju učenje stvarajući nove sadržaje. Nazivaju ih arenama kulture.

Ovaj nas skup vodi obilježavanju 30. godišnjice izdavačke djelatnosti hrvatskih muzeja i galerija koji bi se mogao zvati i *Knjiga o muzeju*.

## ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja pokazali su da muzeji u Hrvatskoj osim tiskanih publikacija posjeduju i elektroničke. Katalogi izložaba najčešće su elektroničke publikacije u muzejima. Muzeji do njih uglavnom dolaze darom ili digitalizacijom vlastitih izdanja.

Iz dobivenih rezultata vidi se da je digitalizacija u muzejima u Hrvatskoj još

<sup>9</sup> A digital agenda for Europe. COM (2010)245. Dostupno na [http://ec.europa.eu/information\\_society/digital-agenda/documents/digital-agenda-communication-en.pdf](http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/documents/digital-agenda-communication-en.pdf)

u začecima, što se može zaključiti po tome što je samo pet muzeja digitaliziralo knjigu, a devet je muzeja sudjelovalo u projektu digitalizacije uopće. Dobre su naznake da 13 muzeja planira projekt digitalizacije u skoroj budućnosti iako knjige nisu visoko na popisu prioriteta za digitalizaciju. Kriteriji koje muzeji najčešće primjenjuju pri odabiru građe za digitalizaciju jesu potreba da građa prati djelatnost muzeja te da je knjiga kulturno dobro.

Rezultati ankete pokazuju da elektroničko nakladništvo u Hrvatskoj još nije uzeo maha u muzejima te da muzeji elektroničke publikacije izdaju na CD-ROM-u, DVD-u i na svojim internetskim stranicama, ali takav je način objavljivanja još uvijek zanemariv u odnosu prema objavljivanju tiskanjem.

Autori ovog teksta vjeruju da će njihovo provedeno istraživanje, kao i ovaj rad, biti poticaj muzejskoj zajednici za ulaganje dodatnih napora u digitalizaciju svoje građe, a time i za približavanje vrijedne muzejske građe korisnicima i zainteresiranoj javnosti u Hrvatskoj i u svijetu.

## LITERATURA

A digital agenda for Europe. COM (2010)245. Dostupno na [http://ec.europa.eu/information\\_society/digital-agenda/documents/digital-agenda-communication-en.pdf](http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/documents/digital-agenda-communication-en.pdf)

Castells, M. *Kraj tisućljeća*, sv. 3.: *Ekonomija, društvo i kultura*/ prevele Vera Hršak Krnjajski, Nada Vučinić. Zagreb: Golden marketing, 2003., str. 354-357.

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on European agenda for culture in a globalizing world. COM (2007)242final.

Debeljuh, Miho. Biblioteka zavičajnog muzeja u Rovinju. *VBH* 19(1973), str. 109-110.

Malbaša, M. Muzejska knjižnica u Osijeku. *VBH* 4(1955-57), str. 164-165.

*Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe*. Zagreb: Ministarstvo kulture RH, 2006. Dostupno na <http://kultura.hr/hr>

Strategija *Informacijska i komunikacijska tehnologija – Hrvatska u 21. stoljeću* (NN 1753/2002). Dostupno na [www.nn.hr](http://www.nn.hr)

World Book Summit 2011. Book: the bearer of human development, Ljubljana, March 31-April 1, 2011. Ljubljana: Cankarjev dom, 2011.

Živković, D. *Elektronička knjiga*. Zagreb: Multigraf, 2001.

## THE ELECTRONIC BOOK IN THE MUSEUM

*The Internet and World Wide Web have enabled libraries, archives and museums to bring their collections closer to their users. The Web sites of archives, libraries and museums are the virtual space of these institutions, to which users resort and examine the contents provided. In their collections, museums also possess collections of books. From museum to museum, such collections vary in size. Today, there are several forms of book, and the question inevitably arises as to which forms of book are represented in museums, to what extent, and whether museums offer electronic books on their Web sites. The object of this paper is to present the way in which electronic books are featured in Croatian museums. It examines whether museums possess electronic books, and how they acquire them. Particular attention is devoted to digitalisation, as the procedure through which electronic books are created in museums in Croatia and elsewhere.*

*After this, using examples of collaboration with European establishments, there is a demonstration of the way in which in the digital environment it is possible to enlarge the accessibility of a diverse and rich book heritage, and at the same time effectively to convey its artistic values and with good promotion to contribute to both its use and its permanent and integral preservation.*

## DIGITALIZACIJA IDEJA: DOSTUPNOST UMJETNOSTI IZ KNJIŽNICA I ARHIVA U DIGITALNOM OKRUŽENJU

**JASNA JAKŠIĆ**

Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb  
*jasna.jaksic@msu.hr*

Projekt *Digitalizacija ideja: arhivi neoavangardnih i konceptualnih umjetničkih praksi* započeo je u svibnju 2010. kao suradnički projekt četiriju europskih muzeja suvremene umjetnosti: Muzeja moderne umjetnosti iz Varšave, Moderne galerije iz Ljubljane, Muzeja savremene umetnosti Vojvodine iz Novog Sada i Muzeja suvremene umjetnosti iz Zagreba, koji je ujedno i nositelj projekta. Osnovna namjera pokretanja projekta bila je učiniti dostupnima sadržaje iz muzejskih knjižnica, arhiva i čuvaonica te iz vitrina i okvira, imajući na umu djela koja su u trenutku svog nastanka tražila put do publike izvan uvriježenih načina izlaganja i prezentacije. Naime, s protekom vremena nekadašnje su radikalne prakse dobile status klasika, u izlagačkome i u tržišnom smislu, a dematerijalizacija umjetničkog predmeta vrlo se brzo pokazala ponajprije avangardnom u kontekstu razvijenog kapitalizma, uvodeći pojam nematerijalnog rada.

Digitalizacija umjetničkih projekata i radova iz 1960-ih i 1970-ih godina, odnosno iz povijesnog razdoblja konceptual-

ne i neoavangardne umjetnosti, činila se opravdanom zbog dva osnovna razloga: 1. u vrijeme svog nastanka te su umjetnosti funkcionirale kao forme otpora ili kao dopune postojećem sustavu i u svojoj izvedbi nisu bile opterećene jedinstvenom formom, medijem ni izvedbom; 2. njihov je sadržaj neovisan o materijalnoj prirodi medija, pa su njegova reprodukcija i umnožavanje bili mogući bez stvarnoga ili znatnijega gubitka autentičnosti. Zbog tih je razloga prezentacija umjetnosti, čiji je nastanak nerijetko bio izravna opreka težnji obožavanja originala, koja se uglavnom zasnivala na tekstualnim izvedbama, u digitalnom kontekstu djelovala opravdanom. Nadalje, iz praktičnog iskustva muzealizacije i izlaganja te vrste građe – umjetnina i onih koje će biti prepoznate kao takve, digitalizacija je u određenom trenutku značila i prošireno sredstvo medijacije, posrednu zaštitu originala, ali i poticaj za raspravu o izlaganju i dostupnosti umjetničkog djela u digitalnom obliku. Naime, ne treba zaboraviti da je velik dio umjetničkih radova i dokumentacije nastao u krhkome mediju papira i da njihovo dugotrajno izlaganje znači ozbiljan rizik za njihovo opće stanje i daljnje čuvanje.

Sam projekt digitalizacije kao svoj osnovni medij ima mrežno mjesto [www.digitizing-ideas.hr](http://www.digitizing-ideas.hr), na kojemu je javnosti dostupna građa iz zbirke svih četiriju institucija, kao i pridruženih partnera i arhiva. Ondje su predstavljene zbirke i arhivi iz svake institucije – to uključuje Arhiv Grupe OHO iz Moderne galerije u Ljubljani, fotografske arhive iz Muzeja moderne umjetnosti u Varšavi, Zbirku konceptualne umetnosti iz Muzeja savremene likovne umetnosti iz Vojvodine te nekoliko cjelina iz Odjela dokumentacije,

Knjižnice i Odjela zbirke Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu; arhiv Nove umjetničke prakse, arhiv Novih tendencija, arhiv Galerije PM, Novine Galerije Studentskog centra itd. Digitalizirana je raznovrsna građa, od knjiga umjetnika i umjetničkih časopisa, novina, novinskih isječaka, sitnog tiska – pozivnica, deplijana, brošura, fotodokumentacije performansa i fotografskih performansa, mail-arta i, naravno, iako ne u prevelikom opsegu, i filmska građa.

Kao zasebne jedinice na mrežnim stranicama projekta *Digitalizacija ideja* predstavljena su umjetnička i autorska djela – radovi i autorski članci, dokumentacija o pojedinim radovima ili fenomenima te publikacije. Njihovim se kopijama izravno pristupa s prve stranice, koja se otvara kao „Pretraživanje“ ili „Search“, čime je politika prezentacije građe postavljena na načelu: izravan kontakt korisnika sa što vjernijim digitalnim surogatom stvarnog predmeta. U osnovnoj podjeli pretraživati se mogu pojedina djela, dokumentacija, autori, publikacije, ali i događaji, no moguće je i pretraživanje pojedinačne zbirke svakog partnera. Digitalnoj reprodukciji pridruženi su osnovni metapodaci koji daju glavnu informaciju o autoru, naslovu, materijalu i tehnici, datumu nastanka ili objavljivanja pojedinog predmeta, događaja ili zapisa, kao i kratak opis sadržaja te ključne riječi. Uz publikacije u kojima je zastupljeniji tekstualni dio pridružene su pretražive PDF datoteke. Prema potrebi, najzanimljiviji su sadržaji prevedeni na engleski jezik, pri čemu posebno ističemo OHO arhivu i Novine Galerije Studentskog centra.

Pri organizaciji sadržaja nastojao se napraviti odmak od hijerarhične strukture, što je primijenjeno i u vizualnoj organizaciji sučelja. Odabrani se zapisi izmjenjuju na

istoj stranici, vidljivo pri prikazu sučelja u većoj rezoluciji. Svaki je zapis moguće detaljno pregledati pretraživanjem pojedinih dijelova, kao i povećanjima koja omogućuju reprodukcije u optimiziranoj veličini JPEG formata.

Autorica vizualnog identiteta projekta jest dizajnerica i umjetnica Rafaela Dražić, koja se u svojim prethodnim radovima i publikacijama istaknula upravo u istraživanju gerilskih DIY taktika, ali i tiskanih medija. Na različitim se razinama kroz oblikovanje sučelja provlače tri elementa: courier tipografija, najslbličnija tekstu pisanome pisačim strojem, uspravni A4 format i „digitalna plava“, koja je jedini koloristički akcent na jednostavnome crno-bijelom sučelju. Nasuprot tome, suzdržani je dizajnerski rječnik trebalo pomiriti s uvjetnom raznolikošću reproducirane građe: to se prije svega odnosi na izvorne formate, potpuno vidljive na trećem koraku pristupa reprodukciji, koji se udaljuju od zadanih okvira. Ipak, na posljednjem stadiju vidljiv izvorni oblik dokumenta ili rada, veličinom prilagođen brzom učitavanju, primarni je oblik prijenosa sadržaja.

Digitalni oblici umjetničkih radova, dokumentacije, publikacija i audiovizualnog sadržaja grupirani su u određene tematske cjeline, koje su detaljnije objašnjenje u sekciji „Istraži“, pri čemu o svakoj cjelini govori kraći uvodni tekst. Uglavnom je riječ o umjetničkim grupama, neformalnim zajednicama, posebno istaknutim izložbama ili nekoj zaokruženoj cjelini koju je stručna literatura već prepoznala. Podrobnija analiza određenih pojmova i fenomena vezanih za građu dostupnu na portalu sadržana je u sekciji „Eseji“: tu se prikaz iscrpljuje prije svega u tekstualnom obliku, uz ilustracije koje su ujedno i poveznice na građu zastupljenu na portalu „Digitizing ideas“.

Sučelje, kojim se nastoji doprijeti do što brojnije publike, tijekom dvije godine trajanja projekta prate i izložbe, predavanja, radionice i edukativni programi namijenjeni tinejdžerskoj populaciji (edukativni vodič kroz projekt *Ovo nije moj svijet*, namijenjen adolescentima, djelo je mladih autorica Belle Rupene i Marijete Karlović), ali i studentima diplomskih studija pojedinih sveučilišta te stručnjacima i istraživačima. Za neke se dokumente prvi put u javnost izlazi s cjelovitim sadržajem, pri čemu se iskorištavaju sve prednosti širenja elektroničkih dokumenata i datoteka. No tu se, na sjecištu ideologije ili zagovora i samog medija, vrlo jasno vidi jedno od gorućih pitanja – pitanje dostupnosti građe u javnosti. Zahtjevi koji se postavljaju javnim servisima u digitalnom okruženju načelno se razlikuju od problema s kojima se susreću servisi za razmjenu digitalnih sadržaja – oni su u raskoraku između sve veće želje za što boljom i lakšom dostupnošću građe i poštovanja prava autora da za svako javno objavljivanje njegova rada dade svoju suglasnost. Kako se svaka digitalna kopija smatra reizdanjem, pri njezinoj je izradi potrebno dobiti suglasnost svakoga zastupljenog autora, iako je katkad riječ i o vlastitim izdanjima, primjerice, kad nakladnik sam digitalizira svoju već objavljenu građu. Stoga objavu kopije, pa makar ona bila nedostupna na tržištu i makar je njezino korištenje izvan komercijalne upotrebe, sprečava rigidno i konzervativno shvaćanje autorskih prava.

U tekstu *Veštačka nestašica i umetnost* Kristian Lukić, donedavno voditelj zbirke digitalne umjetnosti Muzeja savremene likovne umjetnosti Vojvodine, govori upravo o ekonomiji oskudice i umjetno stvorene nedostupnosti koja služi održavanju viso-

kih cijena u slučajevima kada se vlasništvo i pravo na reprodukciju preklapaju.<sup>1</sup> Akumulacija tragova „dematerijaliziranog umjetničkog objekta“ u obliku efemernog tiska, dokumentacije ili fotografskih snimaka u zapadnom je svijetu, o čemu je iscrpno pisala i govorila Lucy Lippard, počela već nekoliko godina nakon velikog obećanja što su ga predstavljale nove forme umjetnosti i njihov otpor prema tržištu i komodifikaciji umjetnosti<sup>2</sup> i uskoro se preobrazila u akumulaciju kapitala. Doista, kratkoročno, digitalno dostupna kopija nije povoljna za špekulaciju cijenama umjetnina. Kupnja prava na informaciju, što postaje tendencijom velikih izdavača i distributera sadržaja, čak i na teret javnih institucija, treba se preobraziti u kupnju prava na autentičnost. Naime, digitalne kopije koje nemaju izravne poveznice s izvornikom i ne potječu iz provjerenih izvora u sebi nose izazovnu i određenoj vrsti ikonoklastičkog aktivizma vjerojatno privlačnu dimenziju potencijalnog falsifikata. No barem je u tom primjeru riječ o donekle prihvatljivom riziku za javne institucije jer je ulog daleko veći – to je pravo na javnu prisutnost i dostupnost, kako samih djela, tako i autorskih opusa. Lukić u svom tekstu, koji završava pasusom što se odnosi na sudbinu dokumentacije novosadske avangarde koja je uglavnom završila u privatnoj zbirci, digitalizaciju koju si, za razliku od otkupa, javne ustanove mogu priuštiti vidi sanaciju štete i dopunu praznine što je nastala povlačenjem umjetnosti u topli zagrljaj privatnog kapitala. No ne treba sumnjati u samoregenerirajuću moć tržišta, ono će ap-

<sup>1</sup> Lukić, Kristian. *Veštačka nestašica i umetnost. Primeri nevidljive umjetnosti*, Novi Sad: Muzej savremene umjetnosti Vojvodine, 2012. (u tisku).

<sup>2</sup> Lippard, Lucy. *Postface. Art in Theory 1900-1990*. Blackwell Publishers, 2001., str. 895.

sorbirati svaku disonantnu crtu i okrenuti je u vlastitu korist. Kako je iskorak umjetnosti izvan granica tradicionalnoga umjetničkog objekta, iz jednog rakursa, samo povećao doseg tržišta umjetnina i stupanj komodifikacije umjetnosti, tako i digitalizacija i dostupnost građe dugoročno mogu samo ubrzati investicije uložene u skupljanje i otkup te vrste umjetnosti.

Kanonskim esejem *Umjetničko djelo u doba svoje tehničke reproduktivnosti*<sup>3</sup> Walter Benjamin dao je osnovni aparat za čitanje i valorizaciju fotografije i filma. Gubitak aure, retrospektivno gledajući, mogao se shvatiti i kao uvod u dekonstrukciju umjetničkog djela i promjenu njegova položaja u novonastajućem društvu masovne potrošnje. Povijesne su avangarde povratak aure vidjele iza ikonoklastičkog zanosa dadaizma ili kao sjene umjetnika u liku Marcela Duchampa.<sup>4</sup> Digitalni surogati koje možete uvećati do krajnjih granica više ih nemaju, kroz njih je aura, kako se čini, poništena vodenim žigom koji sprečava neovlašteno korištenje reprodukcijama. Ipak, na stražnjoj strani kakvog dokumenta, fotografije ili časopisa nagrizenoga upotrebom katkad se može naći kakav zagonetni broj, neki nečitak zapis ili riječ koja je izgubila svoj kontekst – trag koji je poveznica s onim životom što se, upravo posredovanjem umjetničke dokumentacije<sup>5</sup>, izravno pretočio u umjetnost.

## THE DIGITALISATION OF IDEAS: THE ACCESSIBILITY OF ART FROM LIBRARIES AND ARCHIVES IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

*The project "Digitalisation of ideas: archives of neo-avant-garde and conceptual art practices" that is being headed by the Museum of Contemporary Art in Zagreb, with partner institutions the Ljubljana Modern Gallery, the Museum of Modern Art in Warsaw and the Museum of Contemporary Art of Vojvodina in Novi Sad, is concerned with the availability of printed material and archival records from the 1960s and 1970s in digital form. Publications such as artist's books and artistic journals, quite often samizdats, circulated at the time of their origin in a very small circle of people in the know, and the distribution was informal and simple. This form of production and distribution is directly connected with the heritage of the historical avant-garde. With the canonisation of this practice, which aimed at the demystification of the art object, these publications became exhibits, and the availability of the contents of the books and journals is restricted to the covers.*

*The digitalisation of artistic publications and archival records, artistic documentation, enables the broader availability and intelligibility to the public outside specialised circles. The digital copy, although it loses the authenticity of the fragile, paper object, does provide the user access to the content and the artistic work itself. Digitalised records, depending on the policy of the museum and the permissions of the author, are shown on monitors within the institution or on the Internet portal.*

*By focusing on the period of the neo-avant-garde and conceptual art, with the digitalisation of this kind of material, there is an attempt to get positively involved in the aspirations for art to get outside the dedicated space of museum and gallery and to place the emphasis on the transfer of content and message, for which reason these artistic periods actually prefer media that were at the time unconventional.*

<sup>3</sup> Benjamin, Walter. Umjetničko djelo u doba svoje tehničke reproduktivnosti. *Život umjetnosti* 6/1968, str. 67-80.

<sup>4</sup> Janković, Iva Radmila. *Goronska aura*. <http://digitizing-ideas.hr/en/essays/gorgonska-aura> (31. siječnja 2012.)

<sup>5</sup> Groys, Boris. *Učiniti stvari vidljivima: strategije suvremene umjetnosti*. Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti, 2006., str. 7-28.

## U POTRAZI ZA BAŠTINOM – DIGITALNA ZBIRKA HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

**VEDRANA JURIČIĆ**

Knjižnica HAZU

vea@hazu.hr

vedranaj@gmail.com

**KRISTIJAN CRNKOVIĆ**

ArhivPro d.o.o., Koprivnica

kristijan.crnkovic@arhivpro.hr

### BAŠTINSKI OKVIR AKADEMIJINIH FONDOVA

Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, skraćeno DIZBI (<http://dizbi.hazu.hr>), do sada je više puta predstavljena javnosti na različitim skupovima<sup>1</sup> ili u objavljenim tekstovima.<sup>2</sup> U

<sup>1</sup> Prvo predstavljanje Digitalne zbirke, tada samo Knjižnice HAZU, bilo je 2. lipnja 2009. *Rad HAZU*, Akademijin izdavački prvijenac koji neprekidno izlazi od 1867., bio je i prvi digitalizirani naslov. Projekt se brzo širi na druge jedinice u Akademiji te se već godinu dana kasnije, 10. lipnja 2010., održava predstavljanje Digitalne zbirke HAZU. Od tada se najmanje dva puta u godini izlaže na tu temu.

<sup>2</sup> Crnković, K., Juričić, V., Polak Bobić, K. Digitalna zbirka knjižnice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Knjižnice: kamo i kako dalje?: zbornik radova 11. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica, Opatija, 1. - 4. travnja 2009., Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010., str. 94-107.; Zrinka Vitković. Portal Digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. *Novosti HKD*, br. 48, lipanj 2010. (<http://www.hkdruštvo.hr/hkdnovosti/clanak/272>); Juričić, V.

svojoj ne tako dugoj (četverogodišnjoj) povijesti postigla je zapažene rezultate. Evo nekoliko statističkih podataka: prve, 2008. g. Akademijina je knjižnica objavila 125 420 stranica digitaliziranoga nakladničkog niza *Rada HAZU*, te je za digitaliziranje i izradu pretraživača u web sučelju utrošeno oko 65 000 kn. Do kraja 2011. g. digitalizirano je ukupno 323 029 stranica tekstualnih i notnih izvora u tiskanome, rukopisnome ili mikrofilmiranom izdanju, umjetničkih slika, sadrenih odljeva te je utrošeno ukupno oko 550 000 kn. Prve, 2008. g. Knjižnica je sama organizirala digitalni repozitorij, a već druge i sljedećih godina pridruživale su se druge Akademijine jedinice. Danas ih je, zajedno s Knjižnicom, devet: Arhiv za likovnu umjetnost, Gliptoteka, Hrvatski muzej arhitekture, Odsjek za etnologiju, Odsjek za povijest hrvatske glazbe, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta, Odsjek za povijest hrvatske književnosti te Strossmayerova galerija.

Prema riječima aktualnog predsjednika Akademije akademika Zvonka Kusića, *Akademija je u nas, a i u većini manjih zemalja, posebno važna u čuvanju identiteta i predstavljanju nacije i države. To je institucija s mandatom da zastupa najviše kriterije kvalitete i slobode znanstvenog i umjetničkog stvaralaštva, da stvara potrebne uvjete, potiče i promiče intelektualni, znanstveni, kulturni i gospodarski napredak te da zastupa hrvatsku znanost i umjetnost u svijetu...*<sup>3</sup> Mi-

The Digital collection of the Croatian Academy of Sciences and Arts (rad u tisku; u: Review of the National Center for Digitization, izd. Faculty of Mathematics, Belgrade).

<sup>3</sup> *HAZU: 150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti: 1861.-2011.*, Zagreb, HAZU, 2011., str. 10

sija koja je opisana tim riječima jednostavno se može preslikati u okvir zadaća i ciljeva unutar kojega raste i razvija se Akademijin digitalni repozitorij. Njime je već sada, nakon samo nekoliko godina rada, obuhvaćeno više vrsta digitalizirane građe: knjige, rukopisi tekstova i nota, mikrofilmovi, strojopisni inventarni popisi arhiva, kazališne cedulje, fotografije te, naposljetku, umjetničke slike i sadreni odljevi.<sup>4</sup> Birani su prema kriteriju *kvalitete* odnosno znanstveničke i umjetničke zanimljivosti i potrebe istraživanja, ali i potrebe preventivne zaštite od habanja. Nadalje, budući da su besplatni i neograničeno<sup>5</sup> dostupni na internetu, pridonose i omogućuju *slobodu* stvaralaštva te na taj način potiču i promiču *napredak* u društvu te *zastupaju hrvatsku znanost i umjetnost u svijetu*.

U Akademijinu repozitoriju objavljena je građa koja je najznačajnija i najvrednija u pojedinoj znanstvenoistraživačkoj ili umjetničkoj jedinici. Tako je Knjižnica preuzela obvezu digitalizacije kompletne zbirke Akademijinih izdanja, koja danas ima ukupno oko 6 600 svezaka knjiga i časopisa i najtraženija je zbirka

Knjižnice, a 2011. predložena je za postupak utvrđivanja svojstva pokretnoga kulturnog dobra.<sup>6</sup>

U Odsjeku za povijest hrvatskoga kazališta digitalizira se zbirka kazališnih cedulja na temelju koje je još 1977. dogovoren projekt izrade *Repertoara hrvatskih kazališta: 1840 – 1860 – 1980.*, rezultat kojega su tri opsežna sveska objavljena od 1990. do 2002.<sup>7</sup>

U Odsjeku za povijest hrvatske glazbe čuva se jedinstvena dokumentacijska zbirka zabilježaka o orguljama u Hrvatskoj iz pera akademika Ladislava Šabana, koju je skupljao tijekom dvadesetogodišnjega terenskog istraživanja. U istoj se Akademijinoj jedinici čuva i njegova rukopisna ostavština u tridesetak arhivskih kutija te inventarne knjige notnih arhiva u Hrvatskoj, kao i druga vrijedna i unikatna građa, koja se uvrštava u kategoriju najviše arhivske i spomeničke vrijednosti.

Odsjek za povijest hrvatske književnosti posjeduje jednu od najbogatijih književnih arhiva u nas, iz koje je za digitalizaciju,

<sup>4</sup> Krajem 2011. g. digitalizirana je i u repozitoriju pohranjena ova izvorna građa: knjige i časopisi (296 054 stranice ili 889 svezaka), katalozi izložaba (5 504 stranice ili 258 svezaka), kazališne cedulje (7 063), mikrofilmovi (1 266 sličica ili 72 jedinice), sadreni odljevi (237), medalje i plakete (171), kopije fresaka (10) te skulpture hrvatskih umjetnika (238), rukopisi (12 312), fotografije (74), umjetničke slike (100).

<sup>5</sup> Trenutačno je samo jedan naslov ograničeno dostupan, i to samo u Akademijinoj Knjižnici. Riječ je o knjizi Branka Fučića *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982., koja je još uvijek pod zaštitom.

<sup>6</sup> Dana 22. studenog 2011. održana je 66. sjednica Stručnog povjerenstva za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra u Ministarstvu kulture RH, na kojoj je razmatran prijedlog za utvrđivanje svojstva pokretnoga kulturnog dobra za pet zbirki Akademijine Knjižnice, među kojima je i zbirka Akademijinih izdanja. Autorica ovog teksta nazočila je sjednici, na kojoj su se prisutni vrlo pohvalno izrazili o prijedlozima, pa se očekuje pozitivno mišljenje.

<sup>7</sup> *Repertoar hrvatskih kazališta: 1840-1860-1980* / priredio i uredio Branko Hećimović. Zagreb, Globus, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990., 2 sv.; *Repertoar hrvatskih kazališta* / priredio i uredio Branko Hećimović, knj. 3. *Repertoari* [1981.-1990.]; *Abecedni popisi i kazala* / priredio i uredio Branko Hećimović, 2002., Zagreb, HAZU, AGM, 2002.



nakon Kranjčevića<sup>8</sup> i Matoša<sup>9</sup>, odabrana zbirka rukopisa Tina Ujevića. U 2011. g. digitalizirani su rukopisi Ujevićevih pjesama.

U Hrvatskome muzeju arhitekture pohranjene su ostavštine poznatih hrvatskih arhitekata. U prvom su koraku u digitalnom repozitoriju objavljene otprije napravljene fotografske snimke dijela osobnoga arhivskog fonda arhitekta Vladimira Turine na kojima su crteži, skice i nacrti te makete za rješenje više objekata u gradu Zagrebu.

Iznimne se dragocjenosti čuvaju i u Akademijinu Odsjeku za etnologiju. Zbirka korespondencije, zbirka fotografija te 650 zbirki rukopisnoga gradiva skupljanoga od kraja 18. st. do danas u višegodišnjem su planu za kritičku obradu i objavljivanje u tiskanim ili digitaliziranim izvorima.<sup>10</sup> Nadalje, Gliptoteka je prva muzejsko-galerijska jedinica koja se u proljeće 2011. uključila u Digitalnu zbirku i u njoj objavila prethodno snimljene fotografije zbirki sadrenih odljeva, kopija fresaka, medalja i plaketa te originalnih djela, što je najveća hrvatska zbirka kiparstva koja Gliptoteku čini važnom muzejskom institucijom skulpturalnog opredjeljenja.

I, naposljetku, tu je i Strossmayerova galerija starih majstora, koja čuva respek-

tabilne radove europskih majstora slikarstva od 15. do 19. st. U repozitoriju objavljuje tek od jeseni 2011., ali ubrzanim tempom i u većem opsegu.

Navedeni kratki pregled građe koja se trenutačno nalazi u Digitalnoj zbirci HAZU samo je manji dio fundusa koji Akademijine jedinice čuvaju u svojim radnim sobama, spremištima, ali ponegdje i u hodnicima, na tavanima i u podrumskim izbama, i to samo u Zagrebu. Četrdeset je Akademijinih znanstvenoistraživačkih jedinica (26 zavoda i odsjeka u Zagrebu, 12 izvan Zagreba, 5 muzejsko-galerijskih jedinica te druge manje jedinice, kao i veliki Akademijin Arhiv, Knjižnica te specifičan i nadaleko poznat Arboretum) razmješteno po cijeloj Hrvatskoj, u kontinentalnim krajevima i duž obale, od sjevera do krajnjeg juga. Na najjužnijoj adresi popis završava Zbirkom Balda Bogišića u Cavtatu. Mnoge jedinice čuvaju vrijednu građu koja je prikupljena donacijama, otkupima ili je jednostavno rezultat znanstvenoistraživačkoga rada i u njegovoj je službi. Bit će digitalizirane i objavljene u repozitoriju kada prilike dopuste da se takvi planovi realiziraju. To će biti i prilika da se zbirke uredе, obrade i opišu metapodacima te napokon predstave najširoj javnosti. Među prvima bi svakako trebala biti obrađena spomenuta Zbirka Balda Bogišića u Cavtatu, u kojoj se nalaze pravni i povijesni rukopisi, tiskovine knjiga – od inkunabula nadalje, grafike, etnološka građa itd., koja je s dosegom instrumentarija obrade što ga sada posjeduje fragmentarno poznata javnosti.<sup>11</sup>

<sup>8</sup> Vidjeti: <http://sskranjcevic.hr/>

<sup>9</sup> Opus Antuna Gustava Matoša digitaliziran je 2008., kako se spominje u godišnjem izvještaju Odsjeka za povijest hrvatske književnosti objavljenome u *Ljetopisu* za godinu 2008., Zagreb, HAZU, 2009., str. 363. Digitalizirana građa do danas nije mrežno dostupna.

<sup>10</sup> Radu Odsjeka za etnologiju i njegovim postignutim rezultatima posvećen je cijeli posljednji, 55. sv. Zbornika za narodni život i običaje iz 2010., u kojemu je objavljen opsežan dokumentacijski pregled fondova Odsjeka.

<sup>11</sup> Znakovito je da su tekstovi u Akademijinim izdanjima o toj zbirci najviše objavljavani u razdoblju od 1950-ih do 1980-ih godina i ne

Ovaj kratki pogled na Akademijine fondove, u ovom času samo kroz prizmu njihova broja i okvirne lokacije, ima cilj najaviti baštinske vrijednosti koje se kriju u Akademiji. Već se iz dosadašnjeg iskustva u Akademiji vrlo jasno razabire da projekti digitalizacije potiču i ubrzavaju obradu fondova te da su informativna pomagala koja nastaju tijekom obrade digitaliziranih fondova, makar i u obliku računalno izrađenih popisa, kataloga, bibliografija i sl. koji su, zapravo, vrlo koristan nusproizvod što kasnije može poslužiti za različite namjene. U Akademiji je takvih primjera mnogo. Građe je mnogo, ali malo one sustavno i cjelovito obrađene. Znanstvenoistraživačke jedinice zapošljavaju uglavnom znanstveno osoblje koje se bavi „dubinskim“ istraživanjem, najčešće fragmentarnih izvora. Rjeđe se bavi sustavnom obradom fondova, pa oni često ostaju ne-standardizirani i samo elementarno obrađeni. Stoga je obrada digitaliziranog materijala metapodacima, koja je nužna za mrežnu objavu, zapravo potaknula sređivanje građe i njezinu obradu, pa čak i revidiranje otprije obrađenog materijala.<sup>12</sup>

---

bave se sveobuhvatnim prikazom inventara Zbirke. U najnovijoj literaturi o Bogišiću, a to je zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 100. godišnjice njegove smrti *Bogišić i kultura sjećanja*, Zagreb, 2011., objavljena je opsežna bibliografija (str. 357-388), koja također potkrepljuje navedeno.

<sup>12</sup> Primjerice, u Odsjeku za povijest hrvatskoga kazališta pri obradi digitaliziranih kazališnih cedulja metapodacima revidiraju se podaci koji su prethodno objavljeni u 3. sv. *Repertoara hrvatskih kazališta*, Zagreb, 1990. – 2002.

## **PROBLEMATIKA DIGITALIZACIJE I WEB PREZENTACIJE MUZEJSKE KNJIŽNE GRAĐE – ISKUSTVA I SPOZNAJE STEČENE UPORABOM SUSTAVA ARHIVX**

Kada govorimo o digitalizaciji muzejske knjižne građe, posebnu pozornost pridajemo načinu digitalizacije, kao i načinu na koji će građa nakon digitalizacije biti predstavljena korisnicima. U ovom ćemo tekstu iznijeti iskustva iz digitalizacije knjižne građe muzejskog obilježja u Knjižnici HAZU, iz obrade građe i internetske prezentacija uz pomoć sustava ArhivX, koji služi za izgradnju digitalnog repozitorija.

Za razliku od digitalizacije novije knjižne građe, koja najčešće postoji u više istovjetnih kopija, muzejski su primjerci često unikatni, a digitalizacija znatno zahtjevnija. Stoga je pri skeniranju potrebna maksimalna pažnja kako se original ne bi oštetiо.

Prije samog početka digitalizacije potrebno je utvrditi kako treba provesti digitalizaciju i gdje. Ako institucija posjeduje uređaj za digitalizaciju vrijedne građe, digitalizacija će se obaviti u samoj instituciji, prema utvrđenim kriterijima i standardima. No ako se institucija koristi uslugama digitalizacije vanjske tvrtke ili institucije koja se bavi digitalizacijom vrijedne građe, potrebno je utvrditi postoje li zadovoljavajući tehnički uvjeti kojima se jamči sigurnost građe za vrijeme digitalizacije u vanjskoj tvrtki. Ako postoje teškoće osiguranja tehničkih uvjeta, preporučljivo je obaviti digitalizaciju *in situ*, u prostoru naručitelja, gdje se građa fizički nalazi. Pritom nije potrebno iznositi građu iz institucije, no nužno je

osigurati adekvatan prostor u kojemu se instalira oprema vanjskog izvršitelja koji će digitalizirati građu.

Važno je napomenuti da je *in situ* digitalizacija u usporedbi sa skeniranjem u studiju izvršitelja znatno skuplja. Kompletnu opremu potrebno je dopremiti i instalirati kod naručitelja, stoga je projekt digitalizacije potrebno tehnički, vremenski i financijski dobro isplanirati kako bi protekao bez zastoja, dvojbi i nejasnoća.

Ako stara knjiga ima atraktivne korice i hrbat koji želimo prikazati korisnicima na internetu, često nije tehnički moguće obaviti digitalizaciju samo jednim uređajem kao što je skener. Tada se koristimo digitalnom kamerom za snimanje dijelova knjige koje skenerom ne možemo obuhvatiti. Koristimo li se ispravnim postavkama u digitalizaciji, master datoteke nastale digitalizacijom na različitim uređajima trebale bi biti identične, a razlike u boji i rezoluciji master datoteka minimalne.

Digitalizacijom ukrašenih korica i hrpta knjige korisniku osim samog sadržaja stavljamo na raspolaganje jednu vrstu trodimenzionalnog prikaza originala koji u virtualnom svijetu daje poseban efekt vremenske i prostorne komponente. Katakad su originalne korice starih knjiga prava umjetnička djela, stoga je prikaz samog sadržaja bez korica nepotpun.

Nakon digitalizacije potrebno je odabrati adekvatnu tehnologiju za prezentaciju građe na internetu. S obzirom na vrstu građe, treba odabrati najprimjereniji način prikaza koji nam tehnologija trenutačno omogućuje. Pri prezentaciji knjižne građe na internetu potrebno je voditi brigu o:

- vrsti građe koju prikazujemo
- brzini prijenosa informacija internetom

- raznovrsnosti internetskih preglednika
- raznovrsnosti platformi s kojih korisnici pregledavaju građu
- jednostavnosti i intuitivnosti preglednika digitalizirane građe
- mogućnosti alternativnog načina prikaza građe.

Ako se postavimo u ulogu korisnika različitog profila interesa i razine tehnološkog znanja, nailazimo na zahtjeve koje sustav mora zadovoljiti, a koje su sažete u prethodnim točkama. U nastavku slijedi opis i objašnjenje pojedinih točaka.

### **Prikaz raznovrsne knjižne građe**

Pri prikazu knjižne građe koju stavljamo na raspolaganje korisnicima na internetu potrebno je voditi brigu o vrsti knjige i kategoriji korisnika koji će pristupati građi. Stare knjige, koje osim vrijednih tekstova imaju lijepo ukrašene korice ili su ilustrirane zanimljivim crtežima i iluminacijama, mogu biti vrlo atraktivno prikazane na internetu.

Microsoft Silverlight tehnologija omogućuje poseban način obrade, nakon čega je prikaz sitnih detalja u visokoj razlučivosti, uz brzi prijenos internetom, ostvariv na svim platformama.

Simulaciju listanja knjige ostvarujemo primjenom tehnologije FlashPageFlip. Te tehnologije zahtijevaju poseban način pripreme slikovnih paketa na serveru prije samog prikaza na internetu, a klijent mora imati instaliran dodatak pregledniku ili tzv. *browser plugin*.

Atraktivan prikaz listanja knjiga oduševljava povremene posjetitelje i korisnike građe, međutim sama tehnologija listanja stalnim korisnicima koji često proučavaju sadržaj građe može biti ozbi-

ljno ograničenje jer pri dugotrajnoj upotrebi postaje nepraktična.

Zbog toga univerzalna JavaScript tehnologija, primijenjena za razvoj preglednika, može poslužiti kao izvrstan alat jer omogućuje korisnicima visok stupanj interakcije sa sustavom za pretraživanje i pregledavanje. Važno je napomenuti da za spomenutu tehnologiju nije potrebno instalirati posebne dodatke u web preglednike (*plugin*), stoga je osobito primjerena za osnovni prikaz svake vrste građe, posebno knjižne, koja ima velik broj stranica.

### **Brzina prijenosa informacija internetom**

Unatoč brzom razvoju i širenju širokopojasnog interneta, brzina kojom korisnik pristupa digitaliziranoj knjižnoj građi može biti vrlo spora i problematična ako je odabrana pogrešna tehnologija ili format koji ne omogućuje dodatne postavke i opcije nad objektom koji pregledavamo.

U pregledavanju digitalizirane hrvatske knjižne građe na internetu najčešći su formati PDF za tekstualnu građu i JPEG za slikovnu građu.

U web pregledniku tehnološki je jednostavno izvesti otvaranje JPEG slikovnog format, pa je stoga taj format jedan od najčešće upotrebljivanih.

Otvaranje i pregled JPEG slika korisnicima često nije dovoljan ni praktičan. Kao primjer mogu poslužiti digitalizirane stranice novina, koje pri otvaranju nisu dovoljno povećane, a tekst novina je presitan i nečitljiv. Istodobno, svaki web preglednik omogućuje povećanje slike klikom na samu sliku, no tada se slika povećava u omjeru 1:1. Korisnik ponovno ima problema, ali ovaj put s prevelikom slikom, koja nije prikladna za čitanje zbog vrlo velikog povećanja. Sto-

ga upotreba preglednika ArhivX znatno pridonosi upotrebljivosti sustava jer korisniku omogućuje parametrizaciju slike u web pregledniku na zahtjev. Korisnik sam odabire željenu veličinu, orijentaciju i ostale parametre slike u skladu s veličinom monitora.

Za prikaz tekstualne građe najčešće se rabi PDF format. Ugradnjom Acrobat Reader objekta u web sučelje omogućuju se prikaz i manipulacija višestraničnih PDF dokumenata. Brzina dohvata PDF dokumenata sa servera koji su nastali u elektroničkom obliku izuzetno je velika jer su veličine datoteka samo nekoliko MB. Brzina dohvata PDF datoteka koje su nastale digitalizacijom građe, a osim teksta sadržavaju i digitaliziranu sliku, znatno se razlikuju veličinom datoteka.

Kvalitetno skenirana i obrađena knjiga od sto stranica može imati PDF datoteku veličine 50 MB. Prijenos takve datoteke internetom može biti vrlo problematičan ako korisnik koji želi pregledati knjigu ima sporu vezu. Korisnik prije otvaranja prve stranice digitalizirane knjige treba preuzeti cijelu datoteku kako bi mogao otvoriti prvu stranicu. Zato je dohvat jednostraničnih dokumenata za korisnika mnogo brži, a za prijenos internetom je optimalan jer se ne prenose stranice koje nisu u fokusu pregledavanja.

Jednostranični prikaz i prijenos podataka zahtijeva poseban sustav kao što je ArhivX, koji dohvaća pojedinačnu stranicu sa servera, a na korisničkom računalu prikazuje cjelovitu knjigu.

### **Raznovrsnost internetskih preglednika**

Prema statističkim podacima Google Analytics alata, koji je postavljen za analizu pristupa digitalnoj zbirici HAZU na

adresi <http://dizbi.hazu.hr>, uočljiv je postotak raznovrsnih web preglednika uz pomoć kojih su korisnici pristupali zbirkama tijekom prosinca 2011. g. Na slici 1. prikazana je tablica najčešćih pet preglednika koji obuhvaćaju 99,57% pristupa zbirkama.

Browser	Visits	% Visits
Firefox	1,504	53.07%
Internet Explorer	644	22.72%
Chrome	523	18.45%
Opera	89	3.14%
Safari	62	2.19%

**Slika 1. Najčešće upotrebljavani preglednici za pristup Akademijinu repozitoriju DIZBI**

Navedeni nas podaci obvezuju da sustav kojim prikazujemo digitaliziranu građu mora biti usklađen sa spomenutim preglednicima, a korisnici trebaju imati iste mogućnosti i opcije bez obzira na to kojim se web preglednikom koristili.

### Raznovrsnost platformi s kojih korisnici pregledavaju građu

Osim najzastupljenijega operativnog sustava Windows, korisnici pristupaju digitalnim zbirkama s ostalih platformi. Slika 2. prikazuje zastupljenost korisničkih sustava u tom pristupanju.

Operating System	Visits	% Visits
Windows	1,191	97.15%
Macintosh	18	1.47%
Linux	7	0.57%
iPhone	6	0.49%
iPad	3	0.24%
Android	1	0.08%

**Slika 2. Najčešće primjenjivani operativni sustavi za pristup Akademijinu repozitoriju**

Analizom podataka u drugoj polovici 2011. ustanovili smo da su pristupi s mobilnih telefona u blagom porastu.

### Jednostavnost i intuitivnost preglednika digitalizirane građe

Prikaz digitalizirane građe koju korisnicima stavljamo na raspolaganje putem preglednika ArhivX uvijek na jednak način prikazuje raznovrsnu građu. Osnovne su funkcije preglednika jasne i nedvosmislene, a svaki korisnik koji ima barem minimalno znanje potrebno za navigaciju i pronalaženje dokumenata na internetu lako se snalazi u sustavu.

Osnovni prikaz svakog objekta ostvaruje se preko ArhivX preglednika, a zahtjevniji prikazi kao što su Silverlight ili simulacija listanja izvode se u novom prozoru što se otvara nakon odabira ikone koja simbolizira opciju.

### Mogućnost alternativnog načina prikaza građe

Za svaku vrstu građe koja se nalazi u repozitoriju korisniku stavljamo na raspolaganje mogućnost pregledavanja slike u univerzalnom pregledniku. Osim pregledavanja, korisnik vrlo često ima potrebu preuzimanja građe i njezina pohranjivanja na lokalno računalo. U takvim je slučajevima potrebno osigurati alternativni format koji korisnik može preuzeti iz sustava.

Najčešći format koji korisnici preuzimaju iz sustava jest PDF, u koji je moguće postaviti vodeni žig kao zaštitu od neovlaštenog kopiranja i upotrebe preuzete datoteke.

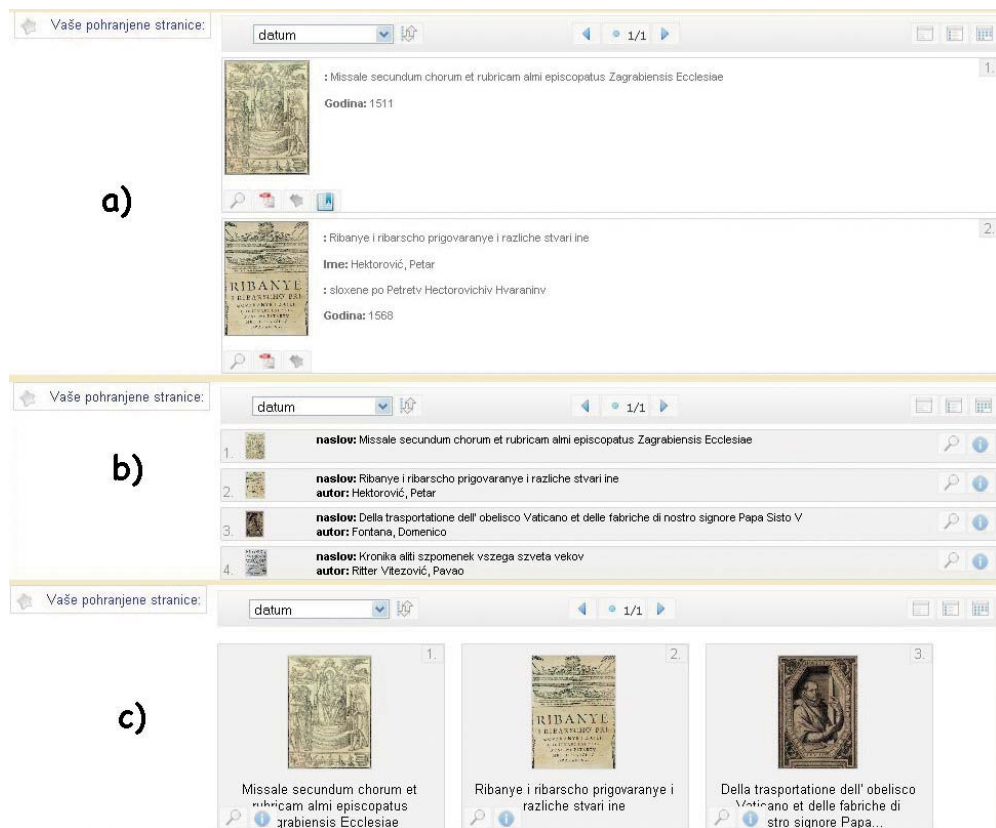
Veličina, pozicija, transparentnost i sadržaj vodenog žiga dio su parametrizacije sustava kojim prikazujemo građu.

## PROMIŠLJANJA I KORISNIČKA OČEKIVANJA OD SUSTAVA ZA PRIKAZ MUZEJSKIH PRIMJERAKA KNJIGA

Projektom digitalizacije višestruko se povećava doseg baštinskih izvora do stručne i znanstvene javnosti. Kao korisnici digitalizirane knjižne građe iz različitih repozitorija na internetu, često se nađemo u prilici u kojoj osim samog pregleda digitalizirane knjige imamo potrebu otkrivanja dodatnih poveznica koje nam mogu biti zanimljive i vezane za sadržaj ili nastanak knjige. Moguća je i komplementarna dopuna tekstualnoga, zvukovnoga i vizualnog sadržaja. Sve te

mogućnosti testiraju se u Akademijinu digitalnom repozitoriju, a ilustrirat ćemo ih na primjeru digitalizirane knjige Petra Hektorovića *Ribanye i ribarscho prigo-varanye i razliche stvari ine*, 1. izd. iz 1568.

Muzejski su izložci predmeti koji se razlikuju po namjeni, materijalu, veličini, vizualnoj kompoziciji i po mnogim drugim kriterijima. U Digitalnoj zbirci HAZU zastupljeni su i muzejski primjerci, npr. arhitektonski nacrti i makete iz Hrvatskog muzeja arhitekture, umjetnička platna Strossmayerove galerije, sadreni odljevi iz Gliptoteke, kazališne cedulje dio kojih se čuva i u Muzeju grada Zagreba te, naposljetku,



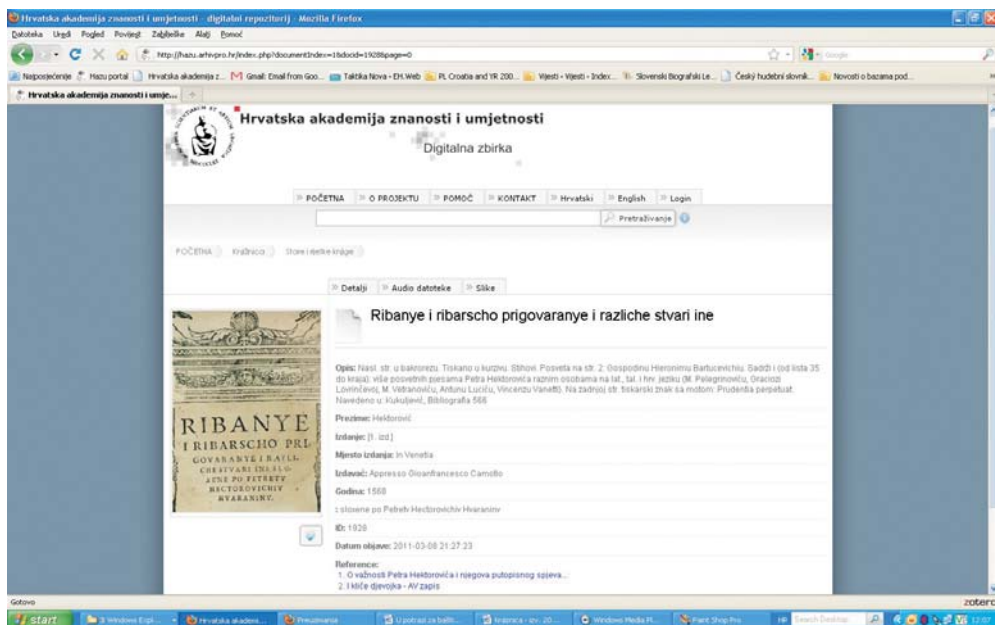
Slika 3. Digitalna zbirka HAZU – tri načina prikaza građe na prvoj razini

stara i rijetka knjiga iz Knjižnice HAZU, koja je fizičkim obilježjima, funkcijom, smještajem i načinom korištenja također muzejske prirode. Imajući na umu široku paletu tipova građe u Digitalnoj zbirci HAZU, posebna se pozornost pridaje načinima njezina prikazivanja. Razvijene su tri razine prikaza građe. Prva je najopćenitija te građu raspoređuje prema njoj najprikladnijemu metapodatku (naslovu, godini i sl.) i prikazuje je na tri različita načina, ovisno o tome je li za građu immanentan vizualni prikaz, kao za umjetničke predmete, tekstualni, kao za knjižnu građu, ili sažeti prikaz, ako priroda metapodataka to zahtijeva, npr. dugi i složeni naslovi (sl. 3).

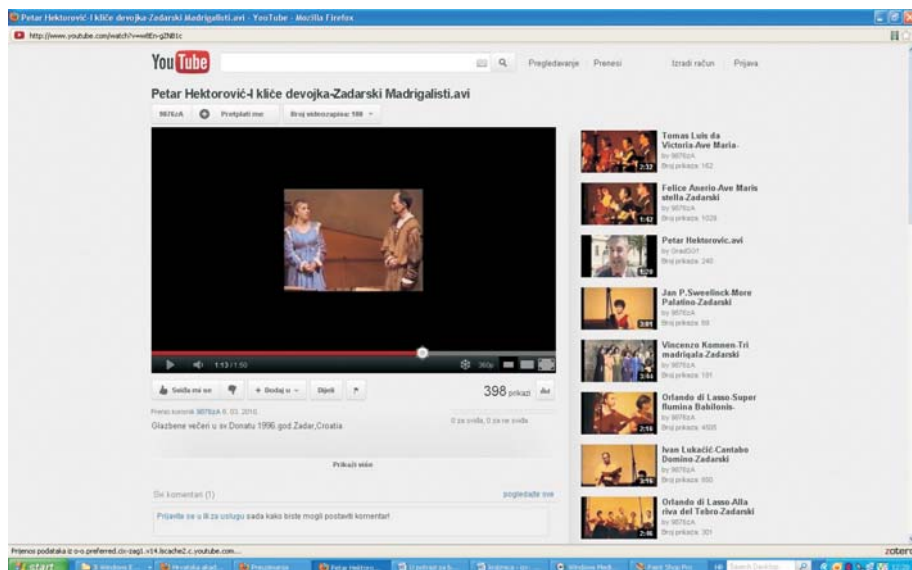
Druga je razina detaljnija i odnosi se na samo jednu jedinicu (sl. 4.). S te se razine izravno odlazi na pregledavanje JavaScript preglednikom, ako je digitalizirani predložak grafički jednostavnije struktu-

re (npr. ako su to pretežno tekstovi), pa ne zahtijeva pristup detaljima sadržaja, ili u Silverlight prikaz, koji omogućuje brz i kvalitetan pristup detaljima teksta ili slike. Na toj se razini, za sada ručno, dodaju poveznice prema drugim sadržajima u mrežnom okruženju.

Hektorovićev spjev česta je tema književnih rasprava, prema kojima može voditi velik broj poveznica različitog tipa, dio kojih se vidi na slici 4., dolje. Prva od njih je poveznica na tekstualni izvor, jedan od mnogih u mrežnom okruženju, u portalu znanstvenih časopisa Hrčak. Notni zapisi folklornih napjeva – bugarštica i počasnica, koji su sastavni dio spjeva, zahvalni su predlošci za poveznice prema zvučnim sadržajima i mrežnim videosadržajima. Druga nas poveznica na slici 4. (sredina dolje) vodi izravno na mrežnu adresu na kojoj se nalazi videozapis (sl. 5.).



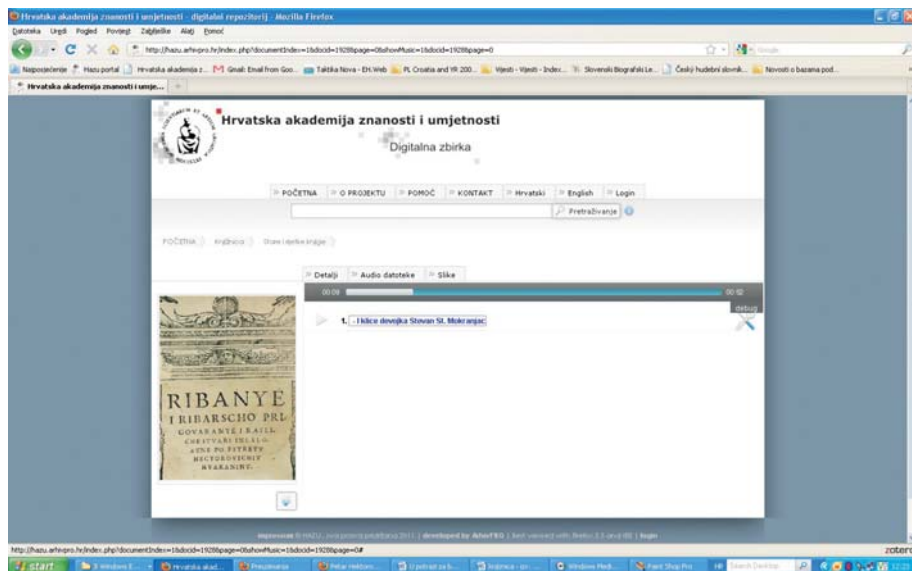
Slika 4. Digitalna zbirka HAZU – prikaz građe na drugoj razini



Slika 5. Poveznicom iz digitalnog repozitorija do videozapisa Hektorovičeva napjeva

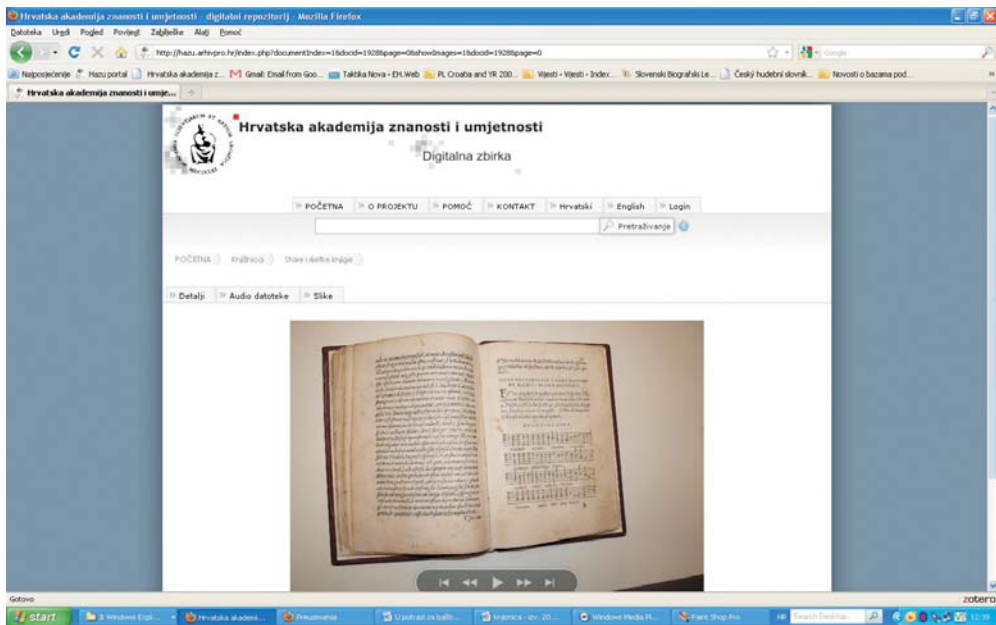
Međutim, izvorno digitalizirani sadržaj može se obogatiti sadržajima koji su tekst, slika ili zvuk, i to lokalne ili mrežne provenijencije, ali su trajno pohranjeni u repozitoriju. Tako nas na

slici 4. prva ikona gore – „Audio-datoteka“ – vodi prema zvučnom zapisu jednoga od Hektorovičevih napjeva iz knjige (sl. 6.), a ikona „Slike“ vodi nas na malu virtualnu izložbu (sl. 7.) upravo 1. izdanja



Slika 6. Ikonom „Audio-datoteka“ do zvučnog zapisa Hektorovičeva napjeva koji je preuzet s interneta i pohranjen u repozitoriju





*Slika 7. Ikonom „Slike“ do fotografija s izložbe 1. izdanja Hektorovičeva spjeva u Akademijinoj Knjižnici*

Hektorovičeva Ribanja, koja je snimljena u vitrinama Akademijine Knjižnice.

To je samo jedan od primjera koji ilustriraju različite mogućnosti pristupa baštinskim sadržajima. Razvidno je da u digitalnom okruženju „ožive“ na način koji u analognom svijetu nije imanentan predlošku. Na tom će se tragu u skorijoj budućnosti razviti sustav za automatsko generiranje poveznica koji vodi prema semantičkom webu. Današnja tehnologija semantičkog weba, koja se u posljednje vrijeme vrlo brzo razvija, omogućuje istraživanje i tematsko povezivanje kakvo prije nekoliko godina nismo mogli ni zamisliti. Osim same atraktivne slike i brzog dohvata digitalizirane knjige, korisnik danas zahtijeva dodatnu interakciju sa sustavom koji prikazuje digitaliziranu knjigu. On želi postavljati svoje privatne i javne oznake – markere na dijelove

tekstova ili slika, postavljati poveznice unutar i izvan sustava na audiograđu, videograđu te na slikovnu ili tekstualnu građu. Svi ti zahtjevi i potrebe modernih korisnika vode do niza dodatnih vrijednosti koje donosi digitalizirana knjiga u virtualnom svijetu. Na taj način digitalizirana knjiga dobiva potpuno novu dimenziju, koju u analognom svijetu nije bilo moguće ostvariti.

Digitalizirana muzejska knjižna građa nikako ne bi smjela ostati samo digitalna kopija originala na webu, nego bi trebala u virtualnom svijetu poprimiti nove oblike u kojima će korisniku pružiti sve informacije prikupljene na jednom mjestu, prezentirane mehanizmom semantičkog weba. Današnja nam tehnologija to omogućuje, a nama preostaje da je upotrijebimo.

## **IN SEARCH OF THE HERITAGE – THE DIGITAL COLLECTION OF THE CROATIAN ACADEMY OF SCIENCE AND ARTS**

*The Croatian Academy and the firm ArhivPRO are together developing a digital repository in which printed and manuscript material is currently being collected from the fonds of four of the Academy's units: the Fine Arts Archives, the Library and Section for the History of Croatian Music and the Section for the History of the Croatian Theatre. Digitalisation has been applied to books, journals, playbills, catalogues of art exhibitions, manuscript research documentation and microfilms and, wherever possible, these have been made into searchable texts by OCR. While in the analogue world these records constitute separate collections (partially even, from museum collections, such as the playbills from the holdings of Zagreb City Museum), they are interconnected in the digital repository and accessible via a single search module of the whole text or metadata, and at the level of the whole repository or its constituent wholes.*

*In addition, this digital repository system enables the linking of own digitalised contents with sources of other repositories, portals and in general all Internet contents. A new departure in the direction of linking up with other heritage sources is shown using the example of the digitised museum and archival MS and printed material in the fonds of the MDC, the School Museum, Varaždin State Archives and so on.*

*The Academy's repertoire develops in line with the needs of the mother institution to the units of which the role of researching and preserving heritage resources is confided. These are, for example, research units with museum, library and archival materials, the Library and the Archives, museum-gallery units like the Glyptothèque, the Department of Prints and Drawings, the Strossmayer Gallery, the Museum of Architecture, Trsteno Arboretum. It is accordingly able to accept diverse kinds of material, among which currently most represented are printed and manuscript materials, and it can also serve as a prototype for museum collections of the type.*

## VIRTUALNA IZLOŽBA ZAGREBAČKE TISKARE 17. I 18. STOLJEĆA

### ISMENA MEIĆ

Knjižnice grada Zagreba – Gradska knjižnica

*ismena.meic@kgz.hr*

### ŽELJKO VEGH

Knjižnice grada Zagreba – Gradska knjižnica

*zeljko.vegh@kgz.hr*

*z.vegh@kgz.hr*

Najvredniji fondovi Gradske knjižnice u Zagrebu smješteni su u Zbirci rijetkih knjiga i rukopisa i u Zbirci Zagrabien-sia te u čitaonicama – Čitaonici novina i časopisa i Čitaonici priručnika i zbirki. Zbirka rijetkih knjiga i rukopisa ima najvredniji fond Gradske knjižnice jer sadržava najstarije knjige koje nalazimo u Gradskoj knjižnici, uglavnom tiskane prije 1850. g. – Zbirka obuhvaća 3 800 knjiga i 450 rukopisa. Gradska knjižnica u Zagrebu jedina je gradska knjižnica u Hrvatskoj koja ima Zbirku rijetkih knjiga i rukopisa zahvaljujući Družbi braće Hrvatskoga zmaja, koja je utemeljila Gradsku knjižnicu i otvorila je javnosti 7. prosinca 1907. u Kamenitim vratima. Prve godine Gradskom je knjižnicom ravnao Velimir Deželić stariji, a nakon nje-ga, od 1909. do 1935., Emilij Laszowski, obojica utemeljitelji Družbe braće Hrvatskoga zmaja. Prvotno su rijetke i stare knjige bile raspoređene u čak tri zbirke: Rara, Croatica i Zagrabien-sia: u Rari su

se nalazile strane rijetke knjige, u Croa-tici sve rijetke hrvatske knjige, osim onih tiskanih u zagrebačkim tiskarama, a u Zagrabien-siji rijetke knjige tiskane u zagrebačkim tiskarama. Nakon 1945. sve su rijetke knjige smještene u istu zbirku. Razlog premještanja rijetkih i starih knjiga u fond Gradske knjižnice objasnio je Emilij Laszowski, koji je zamjerao Sveučilišnoj i Akademijinoj knjižnici nepristupačnost fonda rijetkih i starih knjiga – rijetke i stare knjige bile su dostupne samo sveučilišnim profesorima i akademikima. Te su knjige u Gradskoj knjižnici trebale biti dostupne svim zainteresiranima, koji su ih mogli dobiti na čitanje u čitaonici Gradske knjižnice.

Stotine rijetkih knjiga iz svoje privatne knjižnice Emilij Laszowski darovao je Gradskoj knjižnici. Na takvim je knji-gama žig „Ex libris Emilij Laszowski“. Veći broj darovanih knjiga tiskane su u zagrebačkim tiskarama, a mnogo je knjiga tiskanih u zagrebačkih tiskarama dobiveno i od drugih darovatelja. Stare i rijetke knjige Laszowski je kupovao i u zagrebačkim antikvarijatima. To je vidljivo i iz kataloga tiskanih uz neke izložbe knjiga iz Zbirke rijetkih knjiga i rukopisa: Sladki naš kaj: djela tiskana na hrvatskokajkavskom jeziku u zbirci Rara (1998.), Slavonska i bunjevačka ručna knjižica: djela tiskana na hrvatskoj ikavici (slavonskoj i bunjevačkoj) u Zbirci Rara (1999.), Hrvatski ban Josip Jelačić u zbirci Rara (1999.), Croatiae scriptores Latini: hrvatske knjige tiskane na latin-skom jeziku u Zbirci Rara (2003.). Iz navedenih je kataloga uočljivo da je najveći broj rijetkih knjiga u posjedu Gradske knjižnice tiskan u 18. st., iako u zbirci nalazimo i jednu inkunabulu (Biblia sacra veteris et novi testamenti ab antiquitaten

nemorabilis, Venecija, 1487.), fragment od sedam listova prve hrvatske inkunabule Misal po zakonu rimskoga dvora iz 1483. te stotinjak knjiga tiskanih u 16. st. Kada su Knjižnice grada Zagreba 2008. g. pokrenule projekt Digitalizirana zagrebačka baština, dogovoreno je da budu digitalizirani pojedini primjerci knjiga tiskanih u zagrebačkim tiskarama u 17. i 18. st. Pri izboru knjiga za digitalizaciju trebalo je zadovoljiti ove uvjete:

- primjerak mora biti cjelovit
- primjerku se radi digitalizacije ne smije uništavati uvez
- knjiga ne smije biti digitalizirana ako je u tako lošem stanju da su nužni konzervatorsko-restauratorski zahvati
- za digitalizaciju treba birati ona djela koja su značajna i vrijedna prema različitim kriterijima (autoru, rijetkosti, sadržaju).

Najteže je bilo u potpunosti poštovati prvo načelo jer je jedno od obilježja starih i rijetkih knjiga upravo to da često nedostaje neki list ili dio lista. Primjerice, u primjerku knjige Vida Došena Axdaja sedmoglavna bojnim kopjem udarena, i nagrgyena, koju je tiskao Antun Jandera 1768., naslovni je list oštećen – izrezan je donji desni dio. Kako su svi ostali listovi bili cjeloviti, Nacionalna i sveučilišna knjižnica zamoljena je za digitalnu kopiju naslovnog lista svoga primjerka.

Stare i rijetke knjige malog formata, pogotovo one veličine do 15 cm (16° - šesnaestina), često imaju uske margine pa, ako nisu dobro uvezane, u tako neprikladno uvezanim primjercima nije moguće pročitati dio teksta smješten uz one margine listova na kojima je primjerak uvezan. Takvim bi primjercima trebalo najprije uništiti uvez da bi se cijeli tekst na stranici mogao pročitati, što, na-

ravno, nije dopustivo. Takve je primjerke potrebno najprije restaurirati, a zatim digitalizirati. Velik broj knjiga tiskanih u zagrebačkim tiskarama 17. i 18. st. manjih su formata, dimenzija do 20 cm, jer oni koji su naručivali tiskanje knjiga u zagrebačkim tiskarama najčešće nisu imali novca za veća i ilustracijama bogata izdanja. Osim toga, zagrebačke su tiskare bile skromno opremljene tiskarskom opremom, pa su naručitelji raskošnijih izdanja odlazili stranim tiskarima, najčešće u Graz ili Beč.

Listovi u starim i rijetkim knjigama često su oštećeni crvotočinama ili imaju tamne mrlje od vlage. Ako bismo digitalizirali crvotočne listove, čak i one s malim crvotočinama, takvi bi se listovi u postupku digitalizacije mogli još više oštetiti. Ondje gdje su crvotočine veće uništen je dio teksta pa već i stoga digitalizacija nema svrhe.

Za digitalizaciju su birana ona djela koja su s različitih stajališta važna za zagrebačku, pa i za hrvatsku knjižnu baštinu. Tako su digitalizirana djela značajnih autora (Antun Kanižlića, Jurja Muliha, Matije Petra Katančića) te djela koja su sačuvana u vrlo malo primjeraka. Primjerice, knjiga Directorium seu Ordo horas canonicas recitandi & celebrandi Missam, što ju je tiskao Pavao Ritter Vitezović 1695., sačuvana je, koliko je poznato, samo u jednom primjerku, koji se čuva u Zbirci rijetkih knjiga i rukopisa zagrebačke Gradske knjižnice. I druge knjige koje je tiskao Pavao Ritter Vitezović vrlo su rijetke pa je stoga digitalizirano i djelo Mihalja Šimunića Szlusba marialzka, tiskano 1697. Kako je i svako djelo koje je napisao Pavao Ritter Vitezović značajno, tako su važna i kasnija izdanja Vitezovićevih

djela. Zato je digitalizirana Kronika, aliti szpomenek vszega szveta vekov, drugo izdanje iz 1744. (tiskara Ivana Weitzza) – prvo izdanje Kronike iz 1696. Gradska knjižnica ne posjeduje. Stoga je knjiga Betegujuche sivine vrachitel, koju je tiskao Antun Jandera 1772., digitalizirana jer je važna za poznavanje povijesti veterinarstva u Hrvatskoj. Knjiga Syntaxis ornata Franza Wagnera (tiskar Ivan Krstitelj Weitz, 1747.) važan je udžbenik zagrebačke isusovačke gimnazije, a proglas hrvatskog bana Josipa Esterhazyja Kotrigi, illiti zapovedi voinichke vu taboru szlavnoga horvaczkoga orszaga (tiskar Ivan Weitz, 1737.) izuzetno je rijeđak primjerak na hrvatskom jeziku – to je prvi tiskani vojni proglas hrvatskog bana na hrvatskom jeziku (u znanstvenoj literaturi smatra se da postoji vojni proglas hrvatskog bana iz 1737., ali samo na latinskom jeziku: *Articuli militares in castris incltyi regni Croatiae...*).

Kada je odlučeno da se digitalizirane knjige stave u kontekst povijesti zagrebačkog tiskarstva na virtualnoj izložbi Zagrebačke tiskare 17. i 18. stoljeća, trebalo je riješiti neke dvojbe. Treba li izložbu nazvati Zagrebački tiskari 17. i 18. stoljeća ili Zagrebačka tiskara u 17. i 18. stoljeću? Prvi naslov nije bio prihvatljiv jer je u prvi plan stavljao tiskovine koje su izlazile iz tiskara, a ne tiskare, tj. njihove živote, o kojima često nema mnogo podataka. Veće su dvojbe bile vezane za drugi naslov. Zagrebački tiskari 17. i 18. st. – Pavao Ritter Vitezović, Jacob Vjenceslav Heywel, Ivan Bartolomej Pallas, Ivan Krstitelj Weitz, Antun Reiner, Kajetan Franjo Härl, Josip Ivan Schotter, Franjo Zerausheg i Antun Jandera nisu imali svoje tiskare nego su bili službenici Kraljevine Hrvatske te su bili upravitelji

Kraljevinske tiskare. Ali, premda samo službenici, nisu primali redovitu plaću, a novac potreban za obnavljanje tiskarskog alata morali su sami nabavljati. Osim toga, u Zagrebu je u 18. st., od 1739. do 1742., djelovala i Isusovačka tiskara (*Typis Academicis per Adalbertum Wessely; Typis Academicis Societatis Jesu, per Adalbertum Wilh. Wesseli*). Stoga smo se ipak odlučili da naziv virtualne izložbe bude Zagrebačke tiskare 17. i 18. stoljeća.

Virtualna izložba Zagrebačke tiskare 17. i 18. stoljeća (sl. 1.) četvrta je po redu virtualna izložba Knjižnica grada Zagreba (prethodile su joj izložbe Ivana Brlić Mažuranić – u povodu 130. obljetnice rođenja, Marija Jurić Zagorka i Zagreb na pragu modernog doba). Nastala je na temelju digitalizirane građe usustavljene unutar zbirke Digitalizirana zagrebačka baština.

Poticaj za stvaranje zbirke Digitalizirane zagrebačke baštine bio je pilot-projekt Zagreb na pragu modernog doba, za čiju je realizaciju prethodno trebalo usustaviti digitaliziranu zbirku. Pod zajedničkim naslovom Digitalizirana zagrebačka baština započela je digitalizacija građe unutar pojedinih tematskih cjelina. Projekt je započeo 2008. g., a do danas je rad 15 stručnjaka iz Knjižnica grada Zagreba, uz suradnju vanjskih stručnjaka iz tvrtke ArhivPRO (koja je snimila i obradila građu te postavila sustav jednostavan za upotrebu i velike brzine prijenosa datoteka putem interneta), rezultirao objavljivanjem internetskih stranica Digitalne zbirke, putem kojih je krajem 2011. bilo dostupno više od 5 500 stranica knjiga, notnih zapisa i sitnog tiska, kao i jedna zbirka rukopisa, četiri naslova periodike, tri fotoalbuma, četrdesetak

fotografija i razglednica te dva nacrti Zagreba i nekoliko zvučnih zapisa. Sljedeći projekt – Izdanja zagrebačkih tiskara 17. i 18. stoljeća realiziran je kao virtualna izložba Zagrebačke tiskare 17. i 18. stoljeća.



Slika 1. Naslovna stranica izložbe

Jedan od glavnih razloga postavljanja te virtualne izložbe jest dostupnost sadržaja širem krugu korisnika. Zanimljiva građa

kojom se predstavljaju zagrebačke tiskare 17. i 18. st. raspoređena je na zasebne web stranice od kojih svaka prikazuje jednu od tiskara. (sl. 2.) Uz stranice tiskara, izložba sadržava vremeplov u kojemu je u vremenskom nizu obuhvaćena sva

građa te kartu Zagreba na kojoj su označena mjesta gdje su se tiskare nalazile. Stranice su interaktivne i povezane s ostalim stranicama izložbe.

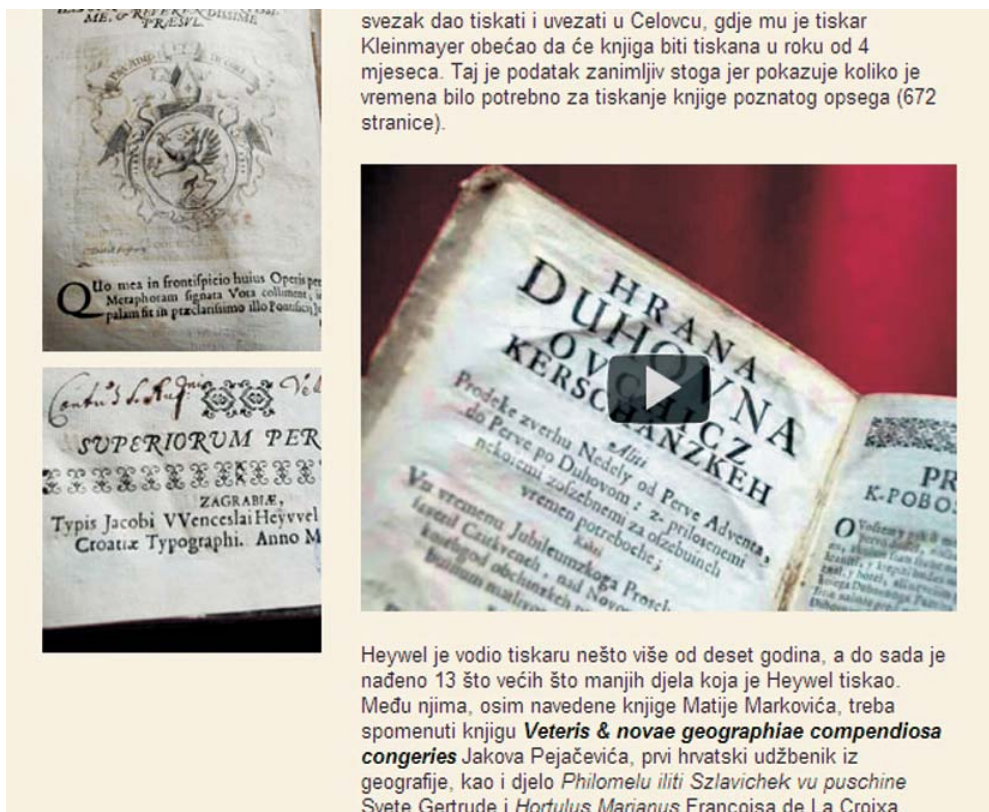
Primijenjeni su različiti načini povezivanja i prezentiranja građe. Dio građe digitaliziran je i dostupan putem jednostavnoga, besplatnog sučelja za brz prijenos podataka. Omogućeno je istodobno pretraživanje kataložnih zapisa u online katalogu, pretraživanje indeksiranoga cjelovitog teksta i preuzimanje te upotreba digitalne

građe na lokaciji korisnika. Budući da virtualni prostor u sebi nosi i posebnosti posve drugačijeg „kretanja” unutar sadržaja multimedijske izložbe, uz mogućnost pregledavanja digitalizirane građe, kao ilustracija su pridodani videozapisi – ilustracije građe koja je u procesu digitalizacije i koja će uskoro postati dostupna u digitaliziranom obliku. Posebnost filmova koji su prezentirani na YouTubeu (sl. 3.) i ugrađeni u web stranice izložbe jest upravo ilustracija građe i stvaranje trodimenzionalnog doživljaja knjige kao objekta. Usto, dojam je naglašen i baroknom glazbom koja prati filmsku animaciju.

Također, prezentirana je i građa koja je digitalizirana u sklopu



Slika 2. Web stranica o Ivanu Krstitelju Weitzu i Isusovačkoj tiskari



svezak dao tiskati i uvezati u Celovcu, gdje mu je tiskar Kleinmayer obećao da će knjiga biti tiskana u roku od 4 mjeseca. Taj je podatak zanimljiv stoga jer pokazuje koliko je vremena bilo potrebno za tiskanje knjige poznatog opsega (672 stranice).

Heywel je vodio tiskaru nešto više od deset godina, a do sada je nađeno 13 što većih što manjih djela koja je Heywel tiskao. Među njima, osim navedene knjige Matije Markovića, treba spomenuti knjigu *Veteris & novae geographiae compendiosa congeries* Jakova Pejačevića, prvi hrvatski udžbenik iz geografije, kao i djelo *Philomelu iliti Szlavichek vu puschine* Svete Gertrude i *Hortulus Marianus* Francoisa de La Croixa.

Slika 3. *Hrana duhovna* Jacoba Vjenceslava Heywela (film, YouTube)

nekoga drugog projekta te je omogućen i pristup drugim lokacijama (primjer je Cithara octochorda, koja je digitalizirana u sklopu Digitalizirane baštine Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu).

Interaktivnost svakom korisniku pruža mogućnost izbora svog vlastitog puta kroz informacije, navigaciju, oblikovanje vlastitog iskustva. Autor interaktivnog sadržaja oblikuje materijal nelinearno, tako da mu se može pristupiti iz različitih kutova, bez obzira na smjer koji je korisnik izabrao. Multimedij pruža korisniku mogućnost interakcije sa sadržajem i upravo ta interaktivnost je osnovna

značajka koja čini taj medij jedinstvenim.<sup>1</sup>

Tijekom organiziranja sadržaja tematske su cjeline izložbe postupno poprimale oblik preglednih web stranica koje čini tekst s hiperlinkovima te niz ilustracija građe, koje također putem linka vode do konkretnoga digitalnog objekta. Za građu koja je digitalizirana u suradnji s

<sup>1</sup> Lauc, T.; Mikelić, N. *Multimedij i multimedij-ska instruktivna poruka. // Informacijske znanosti u procesu promjena*; urednica Jadranka Lasić-Lazić. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2005., str. 98.



Slika 4. Sveti Evangeliumi (detalj)

tvrtkom ArhivPRO razvijeno je sučelje za prikaz digitalnog objekta u Microsoft Silverlight pluginu. Upotrebom nekoliko alata i podatkovnih modela, kombiniranjem tzv. best of breed komponenti otvorenog koda kao što su Apache, PHP, Java MySQL te Microsoftovih proizvoda Silverlight i C#, osiguran je pristup digitalnim reprodukcijama visoke rezolucije, uz minimalno vrijeme prijenosa podataka putem interneta. Sučelje omogućuje vrlo detaljno pregledavanje građe, (sl. 4.) promatranje boja i tonskih prijelaza, razlikovanje vrste tiska, prepoznavanje struktura papira, vrste uveza i materijala od kojega su načinjene korice, uočavanje tragova upotrebe izvornika. Nenametljivo su ostavljeni znakovi prošlog vremena sugerirajući tako korisniku da „u rukama” ima staru, vrijednu knjigu. Povećanje detalja i „šetnja” objektom donose dodatnu informaciju s obzirom na rukovanje izvornikom, a u tom kontekstu nastojao se sačuvati dojam o materijalnom „objektu” koji ima svoje korice i knjižni blok između korica. Pregledavanje virtualnog objekta u nekim je elementima informativnije od pregledavanja izvornika. Izložba je

interaktivna i multimedijaska, i to je novost koju je umnogome omogućio novi medij.

Omogućeno je i pretraživanje teksta digitaliziranih dokumenata, a stvaranjem interaktivnih kazala dodatno je unaprijeđeno snalaženje u digitalnom izdanju. Prilikom odabira nekog pojma korisnik ne dobiva samo informaciju o dokumentima u kojima se taj pojam spominje ili o smještaju traženog pojma unutar digitalnog objekta, već

ga sučelje konkretno vodi do „realnog” smještaja – do izravnog pristupa slici. Stoga se zbog razine interaktivnosti koju omogućuje novi medij uistinu može reći da je pregledavanje virtualnog objekta u nekim elementima informativnije od pregledavanja izvornika.

Hipertekst možemo shvatiti kao način razmišljanja modernog korisnika, a hiperknjigu kao novi korak u evoluciji pisane riječi. Za informacijskog stručnjaka, dinamično povezivanje teksta, slika i zvuka na nelinearan način može postati sredstvo privlačenja i zadržavanja korisnika. I upravo tu leže nove i uzbudljive mogućnosti digitalne kulture. Informacijski stručnjaci ne samo da će iskoristiti računala zbog napredne tehnologije, nego i zbog jedinog mogućeg rješenja koje nude kulturi koja je postala prenatrpana tekstem.<sup>2</sup>

<sup>2</sup> Lauc, T.; Mikelić, N. *Multimedij i multimedijaska instruktivna poruka. // Informacijske znanosti u procesu promjena*; urednica Jadranka Lasić-Lazić. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2005., str. 98.



Ova je izložba posebna i u kontekstu planiranja i budućeg održavanja virtualnog prostora. Ona će se proširivati u skladu s građom koja se digitalizira u sklopu Digitalizirane zagrebačke baštine. U digitalnom okruženju informacijski prostor ni na koji način nije ograničen. Virtualna je izložba poput knjige bez stranica, čiji sadržaj interaktivno proizvode korisnici, a istodobno je informacijski stručnjaci neprestano proširuju novim sadržajem. Novi je medij omogućio nove mogućnosti, ne samo u tehnološkome, već i u kulturološkom smislu.

Stoga je izložbu moguće promatrati i u širem kontekstu, kao novi model nakladništva. Računalna tehnologija te proizvodnja novih sadržaja u okruženju knjižnice i od informacijskih stručnjaka – sve je to dio hiperkulture koja je već promijenila naše predodžbe o znanju i načinima rukovanja informacijama. Proizvodnja novih sadržaja također proširuje pojam nakladništva, kao i naše predodžbe o knjizi.<sup>3</sup>

Izum tiska omogućio je procvat pisane kulture. Zagrebačke tiskare 17. i 18. stoljeća dio su tog procvata. Predstavljanje te teme virtualnom izložbom čini se još zanimljivijim jer povezuje kulturu baštinu s hiperkulturom.

<sup>3</sup> Negroponte, Nicholas. *Biti digitalan*. Zagreb: SysPrint, 2002., str. 59.

## THE VIRTUAL EXHIBITION ZAGREB 17<sup>TH</sup> AND 18<sup>TH</sup> CENTURY PRINTERS

One of the collections of the Municipal Library in Zagreb is the Collection of Rare Books and Manuscripts – 3791 books and 474 MSS. The basis of the holdings consists of Croatian books printed prior to 1850. Some of them were run off in Zagreb printing works. Zagreb City Libraries launched a project the *Digitalised Zagreb Heritage*, in which 15 books of the collections were digitalised. At the same time, the project *Virtual Exhibitions* was launched; so far, two such exhibitions have been produced – *Zagreb on the Threshold of the Modern Age* and *Zagreb 17<sup>th</sup> and 18<sup>th</sup> century Printers*.

The virtual exhibition *Zagreb 17<sup>th</sup> and 18<sup>th</sup> century Printers* takes as its topic books from the Collection of Rare Books and Manuscripts. The design of the virtual exhibition made use of digitalised books and scanned covers of other books printed in Zagreb (so far not digitalised), links to Internet sites containing information about Zagreb printers and printing houses, and the books that they printed. An accompanying text takes the interested reader through the exhibition, following the development of printing in Zagreb chronologically. The digitalised books open up the world of Zagreb printers, of Pavao Ritter Vitezović, Jacob Vjenceslav Hewel, Ivan Bartolomej Pallas, Ivan Krstiteļ Weitz and the Jesuit printers, Antun Reiner, Johann Thomas Trattner and Josip Karlo Kotsche.

With their virtual exhibitions, Zagreb City Libraries are continuing, in a contemporary way, the rich tradition of thematic exhibitions of books that they have had for decades and today keep in their premises.

